

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ს-9009

ქეთევან ლომთათიძე

აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი
სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა
შორის

ტექსტები თურთ

„ადგილობრივი („ტერიტორიული“):
დიალექტები ...ემსახურებიან ხალხის
მასებს და აქვთ თავიანთი გრამატიკუ-
ლი წეობა და ძირითადი ლექსიკურ-
ფონდი“.

ი. ს ტ ა ლ ი ნ. ი. .

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

К. В. ЛОМТАТИДZE

АШХАРСКИЙ ДИАЛЕКТ И ЕГО МЕСТО
СРЕДИ ДРУГИХ
АБХАЗСКО-АБАЗИНСКИХ ДИАЛЕКТОВ

С ТЕКСТАМИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
ТБИЛИСИ—1954

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ქეთევან ლომთათიძე

აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი
სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა
შორის

ტექსტები თ უ რ თ

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი — 1954

სარჩივი

წინასიტყვაობა — Предисловие VII
ტრანსკრიფცია — Транскрипция XII

ფონეტიკა-ФОНЕТИКА

I. ფონეტიკური სისტემა — Фонетическая система 1

§ 1. ხმოვნები — 1. § 2. წინაენისმიერი ლაბიალიზებული სპირანტები — 1. § 3. ენა-კბილისმიერი ლაბიალიზებული ხშულები — 7. § 4. ლარინგალური სპირანტები — 11. § 5. ფარინგალური ხშულები — 15. § 6. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა სამეული — 16. § 7. ლაბიალიზებული აფრიკატები — 17. § 8. ადილურ ენაოვან მომდინარე ბგერები — 17. § 9 ე. წ. გემინირებულ თანხმოვანთა საკითხი — 20. § 10. სხვა ენათა ბგერების გადმოცემა — 22. § 11. რას იძლევა აშხარული დიალექტი აფხაზური ენის ფონეტიკური სისტემისათვის? — 26.

II. ფონეტიკური პროცესები — Фонетические процессы 30

§ 12. ხმოვანთა ასიმილაცია — 30. § 13. ხმოვანთა დაკარგვა — 35. § 14. ხმოვანთა შენაცვლება — 37. § 15. თანხმოვანთა დაკარგვა — 39. § 16. თანხმოვანთა გადასმა — 40. § 17. თანხმოვანთა დისიმილაცია — 41. § 18. თანხმოვანთა ასიმილაცია — 41. § 19. თანხმოვნის განვითარება — 42. § 20. თანხმოვანთა შენაცვლება — 43.

III. სრულხმოვნობა — Полногласие 48

§ 21. სრულხმოვნობა — 48.

IV. მახვილი — Ударение 49

§ 22. მახვილი — 49.

მორფოლოგია-МОРФОЛОГИЯ

V. სახელი — Имена 51

§ 23. სახელის ზოგადი და განსაზღვრული ფორმისათვის აშხარულ დიალექტში — 51. § 24. რიცხვის ფორმები სახელებში — 57. § 25. ინსტრუმენტალისის კატეგორიისათვის სახელებში — 59. § 26. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმა — 61. § 27. ჩვენებითი ნაცვალსახელები და ზმნისართები — 66. § 28. ოდენობითი რიცხვითი სახელები — 76. § 29. რიგითი რიცხვითი სახელები — 82. § 30. უკრობითი რიცხვითი სახელები — 84. § 31. შემკრებლობითი რიცხვითი სახელები — 84. § 32. დანაწევრებითი რიცხვითი სახელები — 85. § 33. თანდებულები — 86. § 34. სიღყვაწარმოება სახელებში — 90.

VI. ზმნა — *Глагол* 92

§ 35. პირისა და გრამატიკული კლასის ნიშნები — 92. §36. კაუზატივი — 95. §37. პოტენციალისი — 96. §38. ზმნის რეფლექსური ფორმები — 98. §39. მიმართულების გამომხატველი აფიქსები და ზმნის ფუძეთა შემადგენელი ადგილ-მიმართულების გამომხატველი ელემენტები — 102. §40. სტატიკურ ზმნათა აწმყოს წარმოება — 109. §41. დროთა წარმოება დინამიკურ ზმნებში — 120. §42. ზმნის ინფინიტურ ფორმათა საგარემოებო ნაწილაკები — 164. §43. ხანის კილოები — 170. §44. ზმნის უარყოფითი ფორმები — 180. §45. ზმნის კითხვითი ფორმები — 186. §46. აბსოლუტივი — 196. §47. -ხ სუფიქსი ხმნაში — 203. §48. სხვადასხვა ნაწილაკები ზმნაში — 204.

VII. ზმნისართები — *Наречия* 206

§ 49. ზმნისართები — 206.

VIII. სინტაქსი — *Синтаксис* 212

§ 50. კავშირები — 212. § 51. სხვათა სიტყვა — 214. § 52. დადასტურებისა და უარყოფის სიტყვები — 214. § 53. შორისდებულები — 215. § 54. შეთანხმება — 215.

IX. ლექსიკა — *Лексика* 216

§ 55. აზხარული დიალექტის ლექსიკური შემადგენლობა — 216.

X. § 56. აზხარული დიალექტისა და მისი კილოკავების ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის—*Место ашхарского диалекта среди других абхазско-абазинских диалектов* 225

აზხარული ტექსტები—*АШХАРСКИЕ ТЕКСТЫ*

- კუვინსკის კილოკავი — *Кувинский говор* 3 (235)
- აფსუის კილოკავი — *Апсу́йский говор* 49 (281)
- ფსხუელ აზხარელთა მეტყველების ნიმუშები—*Образцы реч ипсху́йских ашхарцев* 74 (306)
- რეზიუმე (რუსულ ენაზე)—*Резюме (на русском языке)* . . (107) 339

წინასიტყვაობა

შემოქმედებითი მარქსიზმის კლასიკურ ნაწარმოებში „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ ი. სტალინმა მოგვცა ენათმეცნიერების ძირითადი საკითხების ღრმა მეცნიერული გაშუქება.

ენის სტალინური განსაზღვრების საფუძველზე, კერძოდ, შესაძლებელი შეიქმნა სწორი ახსნა მისცემოდა ჟარგონებს, ე. წ. კლასობრივ დიალექტებსა და ადგილობრივ (ტერიტორიულ) დიალექტებს, და გარკვეულიყო თითოეული მათგანის მიმართება საერთო სახალხო ენასთან.

ი. სტალინმა გამოავლინა სრული დაპირისპირებულობა ჟარგონსა („კლასობრივ“ დიალექტსა) და ადგილობრივ („ტერიტორიულ“) დიალექტს შორის, როგორც მათი დამახასიათებელი ნიშნების, ისე საერთო-სახალხო ენასთან მიმართების თვალსაზრისით.

ი. სტალინი აღნიშნავს: „კლასობრივი“ დიალექტები, რომლებსაც უფრო სწორი იქნება ჟარგონები ვუწოდოთ, ემსახურებიან არა ხალხის მასებს, არამედ ვიწრო სოციალურ ზედაფენას. ამასთან მათ არა აქვთ თავიანთი საკუთარი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. ამის გამო ისინი ვერასვლით ვერ განვითარდებიან დამოუკიდებელ ენებად.

ადგილობრივი („ტერიტორიული“) დიალექტები, პირიქით, ემსახურებიან ხალხის მასებს და აქვთ თავიანთი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. ამის გამო ზოგიერთი ადგილობრივი დიალექტი ერების შექმნის პროცესში შეიძლება საფუძველად დაედოს ეროვნულ ენას და განვითარდეს დამოუკიდებელ ეროვნულ ენად¹.

მარქსისტული ენათმეცნიერების მიხედვით ადგილობრივ დიალექტს, რომელიც ემსახურება ხალხის მასებს, აქვს თავისი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი.

ი. სტალინი მთელი სისრულით წარმოგვიდგენს ადგილობრივი დიალექტების შესწავლის მნიშვნელობასა და საჭიროებას ამა თუ იმ ენის ისტორიის, მისი შინაგანი განვითარების კანონთა გათვალისწინების საქმეში.

წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია ცდა გამოავლინოს ის თავისებურებები, რაც ახასიათებს აშხარულ დიალექტს (მისი თქმებითურთ); ეს თავისებურებები განიხილოს ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით და გაარკვიოს აშხარული დიალექტის ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის.

ჩრდილოეთ კავკასიაში (მდინარეების: ყუბანის, გუმის და მცირე და დი-

¹ ი. სტალინი. მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები. 1951, გვ. 41—42.

დი ოენჯუგის სანაპიროებზე) მოსახლე აბაზების¹ მეტყველება იყოფა ორ, ერთ-მანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებულ, დიალექტად: ტაპანთურ დიალექტად და აშხარულ დიალექტად.

როგორც უკვე გარკვეულია, ტაპანთური დიალექტი მთელი რიგი ენობრივი მოვლენებით უპირისპირდება აფხაზურის სხვა დიალექტებს (აბჟუურს, ზზიფურს, აშხარულს). ჩვენ წინ არის თავდაპირველად არსებული სხვაობაც და სხვაობაც, წარმოქმნილი ამ დიალექტის განვითარების შედეგად. ამ ახალ წარმოებათა ისტორიის გათვალისწინებას მიეყვართ სხვა აფხაზურ დიალექტებთან საერთო გრამატიკულ მოვლენებამდე. მიუხედავად ამისა ტაპანთური დიალექტი მაინც უნდა ჩაითვალოს ყველაზე უფრო განსხვავებულ დიალექტად სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის².

ამ სხვაობათა წარმოსაქმნელად სათანადო პირობები არსებობდა. ტაპანთელები საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მოწყვეტილი იყვნენ სხვა აფხაზ ტომებთან ენობრივ ურთიერთობას. მაგრამ იმის გამო, რომ ენას არ ახასიათებს ზედნაშენის მაგვარად ერთბაში ცვლილება, იმის გამო, რომ ენის საფუძველი მეტად ნელი ტემპით ვითარდება, ტაპანთურმა დიალექტმა აქამდე შეინარჩუნა აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი გრამატიკული წყობის საფუძვლები და ლექსიკის საერთო ძირითადი ფონდი.

აშხარული დიალექტი მიუხედავად ტაპანთურის ძლიერი გავლენისა მასზე, კიდევ უფრო მეტ სიახლოეს ამქადავენებს პირაქეთა (სამხრულ) აფხაზურ დიალექტებთან.

ასე, რომ იქმნება აფხაზურ-აბაზურის დიალექტთა ორი ჯგუფი:

1. ტაპანთური და 2. აშხარული, ზზიფური, აბჟუური.

ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე აბაზების უმრავლესობას შეადგენენ ტაპანთელები, რომლებიც კომპაქტურად სახლობენ ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში და მდინარე გუმის სანაპიროზე 11 ძირითად აულში.

აშხარელები სახლობენ ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში მდ. იენჯუგის სანაპიროზე შემდეგ აულებში: ძველ კუვინსკში, ახალ კუვინსკში (ადგილობრივი გამოთქმით—ჯიეიუ), აფსუაში (ყოფ. ჩევირეე) და აბა-ჯაქთში (ყოფ. გაბაყიეე)³.

ძველი და ახალი კუვინსკი ამ ბოლო ხანებში გამოიყო ერთი საერთო სოფლიდან — კუვინსკიდან. ამიტომ მეტყველების მხრივაც რაიმე სხვაობას ამ აულთა მოსახლეობა არ იძლევა.

კუვინსკთანვე ახლოს არის აული აბაჯაქთი, რომელშიც აშხარელები ყაბარდოელებთან ერთად შერეულად ცხოვრობენ. მათ მეტყველებას ემჩნევა ყაბარდოელის დიდი გავლენა. ყაბარდოულ ენაზე მეტყველება მათთვის იმდენად ჩვეულებრივია, რომ ჩვენთან საუბარშიც ხშირად შეუმჩნეველად გადადიოდნენ ყაბარდოულ ენაზე.

¹ აბაზები გაფანტვით გვხვდებიან აგრეთვე ადიღეს ავტონომიურ ოლქსა და ყაბარდოს ავტონომიურ სს რესპუბლიკაში.

² ამ საკითხებზე დაწერილებით იხ. „ტაპანთური დიალექტი აფხაზური ენისა“, 1944.

³ გაფანტვით აბაზები გვხვდებიან ადიღეს ავტონომიურ ოლქშიც.

კუვინსკიდან რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს ს. აფსუა. ძირითადი მასა აშხარელებისა წარმოდგენილია კუვინსკისა და აფსუაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი ძირითადი აშხარული სოფელი ერთმანეთთან მეტად ახლოს მდებარეობს, მათი მეტყველება მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. აბაჯათის მეტყველება ზოგ რამეში მისდევს კუვინსკის მეტყველებას, ზოგ რამეში კიდევ — აფსუისას.

ამ 20—25 წლის წინათ კუვინსკელი და აფსუელი აშხარელების ერთი ნაწილი (დაახლ. 60 კომლი, აქედან 10 კომლი — ს. აფსუიდან, დანარჩენი — კუვინსკიდან) გადმოსახლდა საქართველოს სს რესპუბლიკაში. ისინი დასახლდნენ დაბა ფსხუში (ფსჰიუ) (გულაუთის რ., აფხაზეთის ავტ. სს რესპუბლიკა). მათ აქაც შეინარჩუნეს ის ენობრივი თავისებურებები, რაც კუვინსკისა და აფსუის თქმებს ახასიათებს.

გარკვეული კვალი დაუჩვენია ფსხუელ აშხარელთა მეტყველებაზე პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებს. ამიტომ მათ მეტყველებაში უფრო მეტად იჩენს თავს სამხრული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი მოვლენები, ვიდრე სხვა სოფლების მეტყველებაში.

როგორც ტაპანთელები, ისე აშხარელები თავიანთ თავს უწოდებენ აბაჯას. ამავე დროს პირველნი თავიანთ თავს უწოდებენ ტაპანთას, რაც დაბლობის მცხოვრებს ნიშნავს, ხოლო მეორენი აშხარუას (აშვარუა, აშვარაჟა), რაც მთიელს ნიშნავს. ამ სახელწოდებას ისტორიული გამართლება აქვს. ისინი დაბლობში (იენჯუგის სანაპიროზე) ჩამოსული არიან კავკასიონის ქედის ფერდობებიდან. აშხარელები თავიანთ თავს უწოდებენ აგრეთვე აფსაჟა-ს, ე. ი. აფხაზს.

ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში მცხოვრებ აბაზებს მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში მიეცათ შესაძლებლობა საკუთარ ენაზე მწერლობის შექმნისა. დამწერლობა შეიქმნა რუსული გრაფიკის საფუძველზე. სალიტერატურო ენას საფუძვლად დაედო ტაპანთური დიალექტი. გამოდის განზეთი, სახელმძღვანელოები და სხვ.

იმის გამო, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე აფხაზურ-აბაზურ ენაზე მეტყველ ტომებს აერთიანებს ერთი სახელწოდება აბაჯა და შექმნილი აქვთ საკუთარი სამწერლო ენა აბაზურის სახელწოდებით, ზოგი მკვლევარი აკეთებს დასკვნას, თითქოს ლინგვისტურადაც აბაზური მეტყველება აფხაზურისაგან არსებითად განსხვავდებოდეს.

ჯერ ერთი, ყველაზე განსხვავებული დიალექტიც კი — ტაპანთური დიალექტი — არ ქცეულა აფხაზურისაგან განსხვავებულ ენად თავისი ენობრივი საფუძვლის მიხედვით. და მეორეც, აშხარული დიალექტი, რომელიც აგრეთვე წარმოდგენილია, როგორც აფხაზურის საპირისპირო აბაზური ენის დიალექტი (ტაპანთურთან ერთად), მეტ სიახლოეს იჩენს თავის არსებით მომენტებში აფხაზურის პირაქეთა (სამხრულ) დიალექტებთან, როგორც ამას ნათელყოფს მათი შედარებითი ანალიზი.

აღნიშნული ვითარება გარკვეულ დაბრკოლებას უქმნის იმ აზრის მიმდევრებს, ვინც თვლის, რომ აშხარული და ტაპანთური წარმოადგენენ დიალექტებს, აფხაზურისაგან არსებითად განსხვავებულ აბაზური ენისაო.

თუ აშხარული დიალექტი შეიძლება ტაპანთურ დიალექტთან ერთ ენად გაეერთიანოთ, შეიძლება სამხრულ აფხაზურ დიალექტებთანაც მათი გაერთიანება, რადგანაც აშხარული დიალექტი მეტ სიახლოს ამჟღავნებს სწორედ ამ სამხრულ დიალექტებთან.

სპეციალურ ლიტერატურაში არ მოიპოვება აშხარული დიალექტის ენობრივ თავისებურებათა მიმოხილვა¹.

აბაზურის დიალექტების მეტყველებას აკვირდებოდა და მასალას აგროვებდა ს. ჯანაშია, მაგრამ, სამწუხაროდ, არც ეს დაკვირვებანი და არც თვით ძასალა ჯერჯერობით გამოქვეყნებული არ არის.

ასევე აშხარულ დიალექტს სწავლობდა ა. გენკო, მაგრამ არც მის მიერ ჩატარებული მუშაობის შედეგები გამოქვეყნებულია.

რომ აღარაფერი ვთქვათ აშხარული დიალექტის სრული ენობრივი მიმოხილვის არარსებობის შესახებ, არ მოიპოვება პატარა ტექსტიც კი, ამ დიალექტზე ჩაწერილი.

აშხარული დიალექტის შესწავლას ჩვენ შევეუდევით ტაპანთური დიალექტის გაცნობის შემდეგ. 1939 წლის ზამთარში და 1940 წლის ზაფხულში მოგვიხერხდა დაკვირვება გვეწარმოებინა როგორც კუვინსკის, ისე აფსუის პეტყველებმა². ჩავიწერეთ ფოლკლორული ტექსტები ორივე თქმაზე.

გამოვლინდა მეტად რთული ვითარება. სხვადასხვაობა გრამატიკულ ნოვლებში შეინიშნებოდა არა მარტო თქმების მიხედვით, არამედ თვით თქმის შიგნით სხვადასხვა მთქმელთა მიხედვით. ერთი და იგივე გრამატიკული ნოვლენა წარმოგვიდგებოდა მრავალგვარი ვარიანტით. ტექსტების ჩაწერის დროს ვცდილობდით ყველა ეს თავისებურება აღგვენიშნა, თუმცა ძნელია ვითქვით, რომ ყველა შესაძლო თავისებურება ან ჩვენს მიმოხილვაში, ან ჩვენს ტექსტებში ამოწურვით იყოს წარმოდგენილი.

1941 წ. რამდენიმე დღით ვიყავით ს. აბაზაქთშიაც (რომლის მეტყველება ნარკვ ხასიათს ატარებს).

1947 წ. ზაფხულში ვსწავლობდით ფსხუში გადმოსული აშხარელების მეტყველებას.

ქვემოთ მოცემულია აშხარული დიალექტის — მისი თქმებითურთ — გრამატიკული მიმოხილვა.

გრამატიკულ მიმოხილვაში ყურადღება გამახვილებულია იმ ფაქტებზე, რომლებშიც ძირითადად შეინიშნება განსხვავება სხვა აფხაზურ კლო-

¹ ზოგ რამეს ამ მხრივ მეთხველი იპოვის ავტორის შედარებითი ხასიათის მიმოხილვებში, როგორცაა: „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“ — Известия АН Груз. ССР, 1942 წ. ტ. II, № 8; „ტაპანთური დიალექტი“, 1944; მიხან-პარობითი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურ დიალექტებში“ — იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. II, 1946, და სხვ.

² სერდოუჩენკო სტატიაში „Об абазинских диалектах“ (კრებულში — Памяти акад. Н. Я. Марра, 1936) ცდილობს მიუთითოს ტაპანთურისაგან განსხვავებულ ენობრივ მოვლენებზე აშხარულში, მაგრამ მას სრულიად შეუძნეველად დარჩენია ყველა არსებითი მორფოლოგიური და სხვა თავისებურება, ხოლო ის თავისებურებები, რაზედაც მითითებულია (უმთავრესად ფონეტიკასა და ლექსიკაში), მოკლებულია სისრულესა და, რაც მთავარია, — სინტაქსს.

თქმათაგან. მითითებულია იმ საერთოსა და განსხვავებულზე, რაც ახასიათებს აშხარულს — თქმებითურთ ყველა სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებთან შედარებით.

მასალად გამოყენებულია ჩვენ მიერ ჩაწერილი ტექსტები, რომელთა დიდი ნაწილს აქვე ვაქვეყნებთ.

აქვე უნდა შევხიშნოთ, რომ ტექსტების ჩაწერისას ვცდილობდით დაგვეცვა ინდივიდუალური თავისებურებანიც. ვაქვეყნებთ ტექსტებს ყოველგვარი შესწორების გარეშე ისე, როგორც ჩაწერის პროცესში იქნა ფიქსირებული¹.

ე და • ხმოვნების წინ რიგი თანხმოვანი ლ, გ, ქ, კ, ხ, ყ, ლ... აფხაზურში საერთოდ მაგრად გამოითქმის, მაგრამ ჩვენ ამას საგანგებოდ არ აღვნიშნავთ სპეციალური ნიშნით, რადგანაც განმასხვავებელ ნიშნებს ვიყენებთ მხოლოდ ფონემებისათვის.

ტექსტებში ერთგვარობა არაა დაცული, თვით კომპლექსების თავისებურების გამო, ჩვენებითი ნაცვალსახელისა (ჟუჟ, უჟ...) და ლაბიალიზებული ბგერების გადმოცემისას.

დასასრულს, ჩვენს მოვალეობად მიგვაჩნია მადლობით მოვიხსენიოთ ყველა ორგანიზაცია და პირი, რომლებმაც ხელი შეგვიწყო სათანადო მუშაობის ჩატარებაში.

¹ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ პირის ნიშანი ი- ხუნაში ზოგჯერ არის წარმოდგენილი მაშინაც, როცა მის წინ უშუალოდ დგას მისი გამომწვევი სახელი. თვით ეს იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ტექსტის ჩაწერის დროს ზოგჯერ მთქმელი ცდილობდა ნელა, გარკვეული პაუზების დაცვით ელაპარაკნა.

ბ რ ა ნ ს ს კ რ ი უ ც ი ა

ა	ა̄	ა̄	ბ	გ	გ̄	გო	დ	დო	ე	ე̄	ზ
a	ā	ā	b	g	ḡ	go	d	do	e	ē	z
ა ¹	[ā]	[ā]	ბ	გ	გ̄	გვ	დ	[დვ]	ე	[ē]	ზ
ზ'	ზო	თ	თო	ი	ი̄	ქ	ქ̄	ქო	ლ	ლ̄	
[ზვ]	[ზვ]	т	[тв]	и	[ӣ]	к	к̄	кo	л	л̄	
						к	к в	к в	л	л̄	
ლ'	ლ'	მ	ნ	ა	ა̄	პ	ქ	ქო	შ	შო	შო
l'	l'	m	n	j	o	ō	p	ž	žo	žo	žo
тл	л	м	н	й	o	[ō]	п	ж̄	ж	ж̄	[ж̄в]
რ	ს	ს'	სო	ტ	ტო	უ	უ̄	ფ	ქ	ქ̄	ქო
r	s	s'	so	t	to	u	ū	p	k	k̄	ko
р	с	[св]	[св]	т	[т в]	у	[ū]	п	к	к̄	кв
ლ	ლ̄	ლო	ყ	ყ̄	ყო	შ	შო	შო	შო	ჩ	
γ	γ̄	γo	q	q̄	qo	š	šo	šo	šo	č	
г̄	г̄̄	г̄o	к̄	к̄̄	к̄o	ш	ш	ш̄	[ш̄v]		
ჩ	ჩ	ც	ც'	ცო	ძ	ძ'	ძო	წ	წ'	წო	ჭ
ч	ч	ц	[ц̄]	[ц̄]	дз	[дз̄]	[дз̄]	ц̄	[ц̄]	[ц̄]	ч̄
ქ	ქ	ხ	ხ̄	ხო	ხ̄	ხო	'ხ̄	'ხო	ყ	ყო	
ქo	ქo	x	x̄	xo	[x̄]	[xo]	'x̄	'xo	q	qo	
ქ	ქ в	x	x̄	xv	[x̄]	[xo]	x(γ)	xv	x̄	x̄v	
ჯ	ჯო	ჯო	ჰ	ჰო	ჭ	ჭო	(ჯ)	ჭ	ჭ	ჭ	ჭ
ჯ̄	ჯ̄o	ჯ̄o	h	ho	w	wo	(w̄o)	w	f	f	v
дж̄	дж̄o	дж̄o	х	х в	ш	ш̄		у	ф	ф	в
2	ც	ა ⁴									
3	[,]	ა ⁴									
4	ბ	ა ⁴									

¹ რუსული ტრანსკრიფციისთვის გამოყენებულია აბაზურში აშუამად მოქმედი გრაფიკა-კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია აბაზურ დამწერლობაში არარსებული ნიშნები.
² ნაგარი ლაბიალიზებული შიშინა სპირანტები.
³ პართულ ტრანსკრიფციაში (იხ ტექსტები) ნიშანი '—აპოსტროფია.
⁴ ა აღნიშნავს მაგარ შემართვას ან დამართვას.

ფონეტიკა

თავი I. ფონეტიკური სისტემა

§ 1. ხმოვნები. აშხარული დიალექტი ხმოვანთა მიხედვით რაიმე თავისებურსა და სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან (პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთაგან) განსხვავებულს არაფერს იძლევა¹. ასევე, სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულშიც ფონეტიკურ პროცესთა ნიადაგზე ვიღებთ ა ე ი ო უ ხმოვანთა გრძელ სახეობებსაც:

ა : სიჰძრუგ¹ — კუვ. 17 — მო-ისმინეთ!

ე : იზბეტ -იჰიჲ — აფს. 39 — ის (რალაც) ვნახე-ო

ი : ყიასიჰა დტუჰ აჰჰ ინტ¹ — კუვ. 15 — დიდ მთასთან მივიდნენ

ო : აჰაჰ სცრტ — კუვ. 10 — იქ მივდივარ

უ : აჰი აჰუ — აფს. 43 — ეს არის (ესაა)

ოღონდ უნდა ითქვას, რომ ამ რიგის პროცესები (გარკვეულ შემთხვევებში) ფართოდაა გავრცელებული აშხარულს დიალექტში, კერძოდ, მის აფსურს კილოკავში.

§ 2. წინაენისმიერი ლაბიალიზებული სპირანტები. როგორც ცნობილია, აფხაზურ სალიტერატურო ენასა და აბჟურს დიალექტში, რომელზედაც დაფუძნებულია ეს სალიტერატურო ენა, გვაქვს ორი წინაენისმიერი ლაბიალიზებული ში, ეს სპირანტი. ბზიფური დიალექტი განარჩევდა და ზოგი მისი თქმა ახლაც განარჩევს ამათ გვერდით თავისებურ წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ სპირანტებს, რომელთაც პირობით ჩვენ გადმოვცემთ სი, ჴი ნიშნებით².

თუ აბჟური დიალექტისთვის აში არის როგორც „კარი“, ისე „წიფელი“, ან აჰი — როგორც „ძველი, მოხუცი“, ისე „ძროხა“, ბზიფურისათვის (იგულისხმება ამჟამად მისი ზოგიერთი თქმა) აში არის „კარი“, ხოლო „წიფელი“ იქნება ასი; აჰი არის „ძველი, მოხუცი“ (დაჟიიტ — მოხუცდა, დაბერდა ის [ადამ.]), ხოლო „ძროხა“ იქნება აჴი.

აბჟური დიალექტისათვის ამჟამად დამახასიათებელი ვითარება მეორეული ჩანს. სი, ჴი ბგერებს დაკარგვისადმი ტენდენცია აქვს ბზიფური დიალექტის ზოგ თქმაშიაც (მაგ., სოფ. ლიხნის მეტყველებაში).

¹ იხ. ავტორის: „აფხაზური ენის ტაპანტური დიალექტი ტექსტებითურთ“. 1944, § 3.

² იხ. ტაპ. § 5.

აფხაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში ჩვენ დავადასტურეთ წინაენის-მეორე ლაბიალიზებულ სპირანტთა ყველა აქ წარმოდგენილი სახეობა (როგორც სი, ში, ისე ზი, ჟი), მაგრამ ამ სახეობათა გამოყენებაში აღრევას აქვს ადგილი. კერძოდ, სი შეიძლება ნახმარი იყოს ში-ს ადგილას და, პირიქით, ში შეიძლება ნახმარი იყოს სი-ს ადგილას. ასევე, ზი შეიძლება შეგვხვდეს ჟი-ს ადგილას და, პირიქით, ჟი — ზი-ს ადგილას.

მაგრამ ეს ბგერები თავის დროზე ტაპანთურშიაც ბზიფურის მსგავსად რომ უნდა ყოფილიყო განსხვავებული, ნათელი გახდა ე. წ. დელაბიალიზაციის პროცესის დადგენის შედეგად ტაპანთური დიალექტის ფსიქოკრასნოვოსტოჩინის კილოკავში. გაირკვა, რომ სრულ დელაბიალიზაციას განიცდის ის ბგერები, რომელთათვისაც ამოსავალ სახეობად ივარაუდება ბზიფური დიალექტის ში, ჟი, ხოლო სრული დელაბიალიზაციის პროცესს არ ექვემდებარება ის ბგერები, რომელთათვისაც ამოსავალ სახეობად ივარაუდება ბზიფური დიალექტის სი, ზი.

მაგალითად, ტაპანთურ დიალექტში ხმარებულმა სახეობებმა: აჯში || აჯზი „სარკმელი“, „ზემო [„თავის“]-კარი“ (?) ან ჭ(ო)ჟიგ || ჭ(ო)ზიგ — „ახლა“ იქავე დიალექტის ფსიქოკრასნოვოსტოჩინის კილოკავში შეიძლება მოგვეცეს: , აჯშა || აჯზა¹

ჭ(ო)ჟიგ || ჭ(ო)ზიგ¹

მაშინ როდესაც იქვე ხმარებული აჟი || აზი („ძროხა“), შიარა || სიარა („თქვენ“) და სხვ. ასეთ რეფლექსს არ მოგვეცემს (შდრ. ბზიფ. დიალექტის სიარა, აზი)².

აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში იგივე ვითარება დასტურდება, რაც ბზიფურ დიალექტში: გვაქვს, ერთი მხრივ, ში, ჟი, მეორე მხრივ, სი, ზი.

მაგ.:

ში: აში — 2, მთქმ. 15 წ. — კარი

ამშიგ²... — 7, მთქმ. 15 წ. — დათვიც..

შიარაცარა — 2, მთქმ. 15 წ. — ნადირობა (სანადიროდ)

დჟაშიარაცოზ. — 11, მთქმ. 35 წ. — ის (ადამ.) რომ ნადირობდა...

შიაყა — 1, მთქმ. 17 წ. — წიგნი (წერილი)

აშენდჯყარა — 23, მთქმ. 75 წ. — ზანდუკი

პარა ჰაბუზშიალა — 12, მთქმ. 65 წ. — ჩვენი ენით (ჩვენებურად)... და სხვ.

სი: თააცია სიაუპ — 4, მთქმ. 15 წ. — შვილები (ოჯახი) შევეძინებთ

სათარაში — 5, მთქმ. 15 წ. — თქვენი კიშკარი

აჩიენ დგხინ-სიარა დალაგერ — № 4. მთქმ. 15 წ. — ბიჭმა სტვენა და-იწყო

სიარა სიდღუხატ — 1, მთქმ. 17 წ. — თქვენ დაიზარდენით (დიდები გახდით)

¹ შდრ. ბზიფ. დიალექტის აში (— *ა ჯგ-ში, ჟოჟიგ).

² იხ. ტაპ. § 5.

- აძგ ჩაალალგსიტ — 11, მთქმ. 35 წ. — ის (დედაკ.) წყალში გადა-
ვარდა
- აქპასიგ — 14, მთქმ. 64 წ. — ყინული და სხვ.
- ჟი: თაჟიკჲ ლგაჟიკჲ (ი)კჲან — 4, მთქმ. 15 წ. — ერთი დედაბერი და
ერთი ბერიკაცი იყვნენ
- ჟოჟიას — 7, მთქმ. 15 წ. — ახლა
- ჟუჟიანძარა — 11, მთქმ. 35 წ. — აქამდე
- კუნკეჟია ჟიბეჟ — 14, მთქმ. 64 წ. — ორმოცდაათი
- აჟილარა — 23, მთქმ. 75 წ. — ხალხი
- ჟეტიალა — 15, მთქმ. 75 წ. — ძველად... და სხვ.
- ზი: აზი — 4, მთქმ. 15 წ. — ძროხა
- ღზიბარი ღზიდგრუშატ — 2, მთქმ. 15 წ. — ის (აღამ.) რომ ნა-
ხოთ, იცნობთ
- აზიჟან — 3, მთქმ. 15 წ. — ცა
- ღლაციაზიარნგს ღლაგეგტ — 11, 35 წ. — მან (აღამ.) მასთან. (დე-
დაკ.) ლაპარაკი დაიწყო¹ და სხვ.

ასეთი დაყოფით აღნიშნულ ბგერათა გამოყენება კუვინსკის მეტყველე-
ბაში სისტემატურ ხასიათს ატარებს. იშვიათ შემთხვევაში თუ შეგვინიშნავს
აღრევა: ერთსა და იმავე სიტყვაში ხან დაგვიდასტურებია სი, ზი, ხან — ში, ჟი.

მაგალითად:

- ღმათაქია იზზეგჯ ალშიბზნ.. 11, მთქმ. 35 წ. — მან (დედაკ.) მთე-
ლი თავისი ტანსაცმელი (ტანთ) გაიხადა რა..
- იჯამე ააჟიგჯწან... — 12, მთქმ. 65 წ. — მან. (მამაკ.) თავისი ქურკი
(ტანთ) ჩაიცვა რა..
- აძახჯჯ იშაგლსიგჯა... — 17, მთქმ. 75 წ. — თერძმა მას (დედაკ.)
ტანთ რომ ჩააცვა...
- ღაჩიჟიგჯბტ — 12, მთქმ. 65 წ. — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) ცხენი ი-
დან ჩამოსვა
- ღჟიგჯილან... 15, მთქმ. 75 წ. — იგი (აღამ), ცხენზე შეჯდა რა..

საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთი ჩვენი 36 წლის მთქმელი აღნიშნულ ბგე-
რათა შორის სხვაობას არ ამყარებდა. სისინა სი, ზი ბგერები მას სრულბი-
თაც არ გააჩნდა და აბჟუური დიალექტის წარმომადგენლის მსგავსად ყველა
შემთხვევაში იყენებდა ში-სა და ჟი-ს.

მაგალითად:

- შიცანგ სანიათ დააჟიგ — 8 — წადით და სანიათი მოიყვანეთ
- იშიარაცონ — 8 — ისინი ნადირობდნენ

¹ თუ განსაკუთრებით გახაზვა არ გვჭირდება ამა თუ იმ გამოთქმისა, სიტყვა-სიტყვათა
თარგმანს არ ვიძლეოთ.

ჟაშეზეჟაჟკ — 8 — ორმოცდაათი („ერგასი“) კაცო (ხალხი)
იჟფაცია დრაცაჟიოჟტ — 8 — ის (ადამ.) თავის შვილებს ელაპა-
რაჟება

ალჯაჟი — 9 — ბერიკაცი.

ასევე ჩვენი აბაზაქთელი მოქმელი ყველგან მხოლოდ შიშინა ში, ჟი ბგე-
რებს ხმარობდა.

აღნიშნული გარემოება უნდა მიუთითებდეს კუვისსკის მეტყველების
ქრელ დიალექტურ შედგენილობაზე.

თავისებური ვითარება დასტურდება აშხარული დიალექტის აფსუსის კი-
ლოკაჟი ში. აქაც თავს იჩენს ფონემათა ისეთი დაყოფა, როგორც ბზიფური
დიალექტისათვის არის დამახასიათებელი. ერთი და იმავე ბგერით არც აქ
ვადმოიცემა აში („კარი“), შიარს („თქვენ“); აჟი („ძველი“), აჟი („ძროხა“). მა-
ვრამ აქ პირველ შემთხვევაში (ბზიფური ში, ჟი-ს ადგილას) გამოიყენება თა-
ვისებური (ოდენ აფსუსის კილოკავისათვის დამახასიათებელი) განსაკუთრე-
ბული მაგარი ხაზეობის ში, ჟი ბგერები (ჩვეულებრივი ში, ჟი-ს გვერდით),
ხოლო მეორე შემთხვევაში (ბზიფური სი, ჟი-ს ადგილას) იგივე სი, ჟი.

მაგ.:

ში: შიეზეჟაჟკ — 38, მოქმ. 35 წ. — ორმოცდაათი (ერგასი, ნახევარ-ასი)
შიარაცარა იცე — 37, მოქმ. 21 წ. — სანადიროდ წავიდნენ
აშილა უნაშელ — 37, მოქმ. 21 წ. — კარით შედი შიგ (სახლში).
შენ (მამაკ.)

აში ააპარტენ.. — 39, მოქმ. 50 წ. — კარი გავალეთ რა..
იშიან.. — 37, 35, მოქმ. 27 წ., 22 წ. — ისინი შეშინდნენ რა..
ამეში — 35, მოქმ. 22 წ. — დათვი
აშიაჟა — 39, მოქმ. 50 წ. — წიგნი (წერილი)
აშიარაქია — 35, მოქმ. 22 წ. — ნადირები
სუნეშიენტარაჟე — 35, მოქმ. 22 წ. — ჩემს საფლაგზე
აჩე ააშიაძენ.. — 35, მოქმ. 22 წ. — ცხენმა დაილაპარაკა რა..
კატი-შიაჟკ — 35, მოქმ. 22 წ. — მსხვილი ნაწლავი.. და სხვ.

ჟი: აჟარბაჟი — 31, მოქმ. 15 წ.; 44, მოქმ. 50 წ. — ორბი [ძველი]
ჟეჟი — 33, მოქმ. 19 წ. — ახლა
ჟოჟიეწიალა — 37, მოქმ. 27 წ. — ახლავე
ჟი-ჟასაკ — 33, მოქმ. 19 წ. — ათი ცხვარი
იჟიფშაჟს იჟიფშემეშხუხ... — 36, მოქმ. 43 წ. — მეთოთხმეტე
დღე-ღამეს

ალჯაჟი — 35, მოქმ. 22 წ. — ბერიკაცი
აჟიფუ — 35, მოქმ. 22 წ. — ნადირთ ღვთაება
ჟილაგუ სემე — 38, მოქმ. 36 წ. — გვარიც მაქვს
აჯელფაჟი — 38, მოქმ. 36 წ. — ძველი ქული...

და სხვა.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ამავე შემთხვევებში, თუმცა უფრო იშვიათად, შეიძლება შევხვდეთ ჩვეულებრივ ში, ჟი-საც (ერთსა და იმავე მთქმელთან).

მაგ.:

ში: ანჭში — 41, მთქმ. 50 წ. — მიწა

აშაირაცაჟია — 38, მთქმ. 36 წ. — მონადირეები.

ჟი: თაჟიკჲ ლჭაჟიკჲ — 36, მთქმ. 43 წ. — ერთი დედაბერი და ერთი ბერიკაცი

ლჭაჟიკ ღჭან — 31, მთქმ. 15 წ. — ერთი ბერიკაცი იყო

ქლფაჟი — 38, მთქმ. 36 წ. — ძველი ქული... და სხვა.

მეორე მხრივ, სი, ჴი გვხვდება შემდეგ სიტყვებში:

სი: სიჯაზ — 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ მართო

აჩანჯჩა ღლსიკ! — 35, მთქმ. 22 წ. — მეჯინიზე დაიჭირეთ!

ამბარა თახააჟა ენლაგა... — 35, მთქმ. 22 წ. — მზემ ჩასვლა („ჩავადნა“) რომ დიწყო...

ასიწამათა; ასიჭა — 35, მთქმ. 22 წ. — ტანსაცმელი

ილქსიალწაჲ — 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) ტანთ ჩაიცვა

[ა]ალსილხჯ.. — 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) რაც (ტანთ) გაიხალა... და სხვ.

ჴი: აჩანჯჩა იჴიატია ჴიულა! — 44, მთქმ. 50 წ. — მეჯინიბის ნათქვამი ყავით (აკეთეთ)!

აჴიკმსაჴა ოლე ააწასიჲ — 41, მთქმ. 50 წ. — ბეჭი თვალში ჩაუვარდა მას (მამაკ.)

ჴი-გაართაკ უსთუჴი — 42, მთქმ. 50 წ. — ძროხის ჯოგს მოგცემ შენ (მამაკ.)

... აჴიტ — 41, მთქმ. 50 წ. — მან (რალაცამ) დალია [ის (რალაც)]

იჴიჴინ სსლგე — 29, მთქმ. 13 წ. — ის (რალაც) შეესვი და გაღათავე

იჴიმაჴი? — 33, მთქმ. 19 წ. — ის (რალაც) ნეტავ მოიხარა?

სიეციაჴი — 37, მთქმ. 27 წ. — ილაბარაკეთ ერთმანეთთან (მოილაპარაკეთ)

აჴია — 37, მთქმ. 27 წ. — სიტყვა

აჴიჯან — 37, მთქმ. 27 წ. — ცა... და სხვ.

როგორც ამ მასალიდან ირკვევა, ბზიფური დიალექტისათვის დამახასიათებელი წინაენისმიერი ლაბიალიზებული სი, ჴი ბგერები დღესაც ცოცხალია აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში¹. ამასთანავე სათანადო ლექსიკურ

¹ კუვინსკის კილოკავში მათ ხშირად ლაბიალიზების მომენტის შესუსტება ემჩნევათ (ტაპანთურის გავლენით?). აფსუტურში მათ თითქოს ზოგჯერ შიზინის ელფერიც გადაჰკრავთ.

მარაგში ბზიფური დიალექტის მსგავსად გამოიყენება განსხვავებული წინაენისმიერი ლაბიალიზებული ბგერები. თავისებურებას ოლონდ ქმნის წინაენისმიერ მაგარ ლაბიალიზებულ ში, ჟი ბგერათა არსებობა აფსუის კილოკავში.

არც ერთს სხვა აფნაზურ კილო-თქმაში ჩვენ ეს ბგერები არ შეგვინიშნავს.

მართალია, აზნარული დიალექტის შესახებ თითქმის არაფერი დაწერილა, მაგრამ იმ ერთადერთ ნაშრომშიაც კი, რომელშიაც თითქოს მოცემულია ცდა აზნარული დიალექტთა ფონეტიკური სისტემის განხილვისა¹, შენიშნულიც არ არის არც ტაპანთურისა და არც აზნარულის წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ ბგერათა წყვილები; უკეთ, მათი სისინა სახეობები (სი, ში).

იქვე ავტორი აზნარულ დიალექტში ფონეტიკურ ნიადაგზე გამოყოფს ორ—აფსუისა და კუვინსკის—კილოკავს. საკვირველია, რომ აფსუის კილოკავის ფონეტიკური სისტემისათვის ესოდენ დამახასიათებელი ფაქტი—ში, ჟი ბგერათა არსებობა—შეუნიშნავი რჩება. ფონეტიკური სისტემის მხრივ არსებით სხვაობას აფსუისა და კუვინსკის კილოკავთა შორის სწორედ აღნიშნულ ბგერათა ქონა-არქონა ქმნის. მეტიც ითქმის, ში, ჟი ბგერათა მქონებლობით აფსუის მეტყველება უპირისპირდება აფნაზურის ყველა დანარჩენ კილო-თქმას.

აფსუის კილოკავის მონაცემთა მიხედვით აფნაზურის ფონეტიკურს სისტემაში შეიძლება გვევარაუდნა ჩვეულებრივ შ, ჟ-ს ლაბიალიზებულ სახეობათა გვერდით მაგარ ში, ჟი ბგერათა ლაბიალიზებული სახეობებიც.

ამასთან დაკავშირებით ძალზე საყურადღებოა ერთი გარემოება, ტაპანთური დიალექტის ფსიფ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში სწორედ იმ შემთხვევებში, რომლებშიაც აფსუურში ში, ჟი გვაქვს, ხდება დელაბიალიზაცია და ამ დელაბიალიზაციის შედეგად ვიღებთ სწორედ მაგარი სახეობის ში, ჟი ბგერებს. ამ ფაქტთა ერთმანეთისაგან გათიშვა კირს.

მაგრამ ამის მიხედვით ზაინც გავიკვირდებოდა საერთო აფნაზური ფონეტიკური სისტემისათვის ამოსავალში დაგვეშვა წინაენისმიერ სპირანტთა მაგარი ლაბიალიზებული სახეობების არსებობა.

ამისათვის წინასწარ რიგი საკითხის გადაწყვეტა იქნებოდა საჭირო. კერძოდ:

1. რითი აიხსნება, რომ ერთსა და იმავე მთქმელს აფსუურში ში, ჟი ბგერათა გვერდით ში, ჟი ბგერებიც ახასიათებს (ში, ჟი იკარგვის და იძლევა ში, ჟი-ს? სხვადასხვა დიალექტური მონაცემი ირევა ერთმანეთში?).

2. ტაპანთური დიალექტის ფსიფ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავშიაც კი, რომელშიაც დელაბიალიზაციის შედეგად ვიღებთ მაგარ ვარიანტებს, სათანადო ფონემათა ლაბიალიზებულად გამოთქმისას სიმაგრე არ შეინიშნება. რითი აიხსნება ეს?

¹ შედეგოლობაში გვაქვს გ. სერდიუჩენკოს სტატია „Об абазинских диалектах“—*კრებულში Собрник памяти ак. Н. Я. Марра. 1938.*

3. ტაპანთური დიალექტის იმავე ფსიჟ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში **ჰი**, **ჯი**, **ჩი** ლაბიალიზებული აფრიკატები, რომლებიც **ტი**, **დი**, **თი** ხშულთა აფრიკატიზაციის შედეგად არიან მიღებული, დელაბიალიზაციის შემთხვევაში ზემოგანხილულ **შე**, **ჟე**-ს მსგავსად მაგარ **ჰე**, **ჯე**, **ჩე**-ს გვაძლევენ. კითხვა დგას აქაც ამოსავალში მაგარი სახეობები უნდა დავუშვათ? და სხვ.

ჩვენთვის უდავო ფაქტია აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავისა და ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავის სათანადო მოვლენათა შორის კავშირი. აფსუური კილოკავისათვის დამახასიათებელი **ში**, **ჟი** ბგერათა გენეზისის საკითხი კი ჯერჯერობით ვადაუწყვეტელი რჩება.

§ 3. ენაკბილისმიერი ლაბიალიზებული ხშულები. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს აქვთ **ტი** და **თი** ენაკბილისმიერ ლაბიალიზებულ ხშულთა სამეული. ასეთი სამეული დღეს აფხაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში აღარ ჩანს. **ტი** და **თი** ტაპანთურსაც უნდა ჰქონოდა. ისინი აფრიკატიზაციის გზით ცვლილან **ჰი** **ჯი** ჩი || **წი** **ძი** **ცი**-დ, რომელთაც შემდეგ ფსიჟ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში უკვე დელაბიალიზაციის შედეგად მოუციათ **ჰე** **ჯე** **ჩე** (ან უფრო იშვიათად — **წი** **ძი** **ცი**)¹.

ზემოთ დასახელებულ წერილში გ. სერდიუჩენკო აშხარული დიალექტის ორ, აფსუისა და კუვინსკის კილოკავს სწორედ ამ ბგერათა ქონა-არქონის მიხედვით უპირისპირებს ერთმანეთს. აფსუის კილოკავს **ტი** და **თი** ახასიათებს, კუვინსკის კილოკავში კი **ტი** და **თი** არა გვაქვს, მათ მოუციათ **ტი** და **თი**.²

აშხარული დიალექტის კილოკავთა ამ ნიშნით დაპირისპირება არ ხერხდება. როგორც გამოიჩვენა, წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ ხშულთა სამეული — **ტი** და **თი** დღესაც დაცულია როგორც აფსუის, ისე კუვინსკის კილოკავში. პარალელურად ასევე, ორსავე კილოკავში აღგილი აქვს აღნიშნული სამეულის დელაბიალიზაციის პროცესს, რის შედეგადაც ვიღებთ ჩვეულებრივ **ტი**, **დი**, **თი**-ს. კილოკაური სხვაობა იქმნება მხოლოდ ამ ბგერათა დელაბიალიზაციის პროცესის გავრცელების მასშტაბის მიხედვით. კუვინსკის კილოკავში იგი უფროა გავრცელებული, აფსუისაში კი — ნაკლებად. აღნიშნული პროცესის მეტნაკლებად გავრცელებულობას ორსავე კილოკავში განსაზღვრავს მთქმელთა ასაკი.

კუვინსკის კილოკავში **ტი** და **თი** დღესაც ცოცხალია უფროსი თაობის მეტყველებაში (ასე 60—70 წლის ასაკში და ზემოთ). უმცროსი თაობის ენაში (ე. ი. 60 წლის ასაკამდე)³ გაბატონებულია მათი დელაბიალიზებული სახეობები.

¹ იხ. ტაპ. § 5, § 12.

² იხ. მისი „Он абазинских диалектах“, გვ. 250.

³ ცნობები განუკუთვნება 1940 წ.

აფსუსის კილოკავშიც ტი დი თი-ს დელაბიალიზაცია ფაქტია, ოღონდ დელაბიალიზაცია აქ უკვე ახასიათებს მოქმედებს მხოლოდ 25—30 წლის ასაკამდე. უფროსი ასაკის მოქმედები კი სისტემატურად ტი დი თი-ს იცავენ¹.

მაგ.:

კუვინსკის კილოკავი

1. ტი დი თი დაცულია

- ტი: აჭათია — 12, მთქმ. 65 წ. — საკმელი
 ეღტიალა — 12, მთქმ. 65 წ. — ძველად
 იჭაიტირა გჯდღრამ, ანმბესთიტირა გჯდღრამ ილჭგიტირა გჯდღრამ — 21, მთქმ. 75 წ. — მან (მამაკ.) რომელი თავადისად აქციოს, არ იცის, რომელი აზნაურისად აქციოს, არ იცის, რომელი გლეხისად აქციოს, არ იცის.
 დქიტიემტ — 14, მთქმ. 64 წ. — იგი (ადამ.) მასზე რალაცაზე შეჯღადა სხვ.
 დი: დაადიქლწღტ — 12, მთქმ. 65 წ. — ის (ადამ.) გარეთ გამოვიდა უდღელზგადა ჟარა? — 12, მთქმ. 65 წ. — შენ (მამაკ.) ვინ გაგიყვანა გარეთ?
 დღდიქტილახტ — 15, მთქმ. 75 წ. — ის (ადამ.) კვლავ გაემართა... და სხვ.
 თი: უმათია აასტ! — 12, მთქმ. 65 წ. — შენ (მამაკ.) მომეც შენი ტანსაცმელი!
 სა მათია ლესიუსწემტ — 17, მთქმ. 75 წ. — მე მას (დედაქ.) ტანსაცმელი ჩავაცვი... და სხვ.

2. ტი დი თი → ტ დ თ

- ტი → ტ: აბლტა — 7, მთქმ. 15 წ. — (და)საწვავი
 იტგლფა დღღემტან — 4, მთქმ. 15 წ. — მან. (მამაკ.) ის (ადამ.) თავის ქუდში ჩაისვა
 იტან იშიაძან — 1, მთქმ. 17 წ. — ისინი ისხდნენ და საუბრობდნენ
 აგიბჟანტ — 1, მთქმ. 17 წ. — საშუალო, შუათანა
 ილემაჟემტ ხიანტაგჯ ჟიანტაგჯ — 8, მთქმ. 36 წ. — მას (დედაქ.) უთხრა მან (მამაკ.) ხუთჯერაც, ათჯერაც
 აბჯარ ეიგტა იშიემემ — 10, მთქმ. 36 წ. — ძველი იარაღი რა გაქვთ?
 დღდტალან ამაჟიემტ — 11, მთქმ. 35 წ. — იგი (ადამ.) მას (მამაკ.) მიუჯდა და უთხრა... და სხვ.
 დი → დ: ლჯრა იღქილემტ — 5, მთქმ. 15 წ. — ისინი საქურდლად გაემართნენ
 აპა ნეჟიარა დღღქილან. დღღღქიეზ... — 1, მთქმ. 17 წ. — თავადი (მთავარი) სასიარულოდ გაემართა. რომ მიდიოდა (გზაში რომ იყო)...

¹ ცნობები განეკუთვნება 1940 წ.

იღგლწა დღღტლსიგშთინ! — 11, მთქმ. 35 წ. — ვინც გარეთ გადის,
(გარეთ) არ გაუშვათ!
ფშაარე დააღტქილეღტ — 8, მთქმ. 36 წ. — საძებრად გამოემარ-
თნენ
ღღღტქიღწიღტ — 9, მთქმ. 36 წ. — მან (ღღღტქ.) ის (აღამ.) გაუშვა,
გაგზავნა... და სხვ.

თი → თ: თაქ ღტწალეღტ — 4, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) თივაში შეძერა
ასპრთ აქართან.. — 10, მთქმ. 36 წ. — შიგ (რალაცაში) სპირტი
ჩაასხეს რა..
ჰამათაქია ჰაფსახუშატ — 8, მთქმ. 36 წ. — ჩენი ტანსაცმელები გაე-
ცვალოთ
ღღღტათაქია — 11, მთქმ. 35 წ. — მისი (ღღღტქ.) ტანსაცმელები... და
სხვ.

ღღღტაბიალიზებულ სისტემასევე უჭერდა მხარს ჩენი 69 წლის მთქმე-
ლიც სოფ. აბაზაქთიდან.

მაგ.:

ტი → ტ: ღღტატ — 27 — იგი (აღამ.) დაჯდა
ღი → ღ: ღღღტქიღღღტალატ — 27 (მამაკ.) ის (აღამ.) გარეთ გამოი-
ყვანა
ამ მხრივ მისი მეტყველება უფრო კუეინსკის კილოკავისკენ იხრება.

აფსუის კილოკავი

1. ტი დი თი დაცულია

ტი: ღაქითაშთა ღღღტბღტ — 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (აღამ.) ზედ (რალა-
ცაზე) იჯდა რა, დაინახა მან (მამაკ.)
სითია! — 36, მთქმ. 43 წ. — დასხელით!
აჩანგაართა ზტიუზ.. — 36, მთქმ. 43 წ. — რემა ვისაც ეკუთვნოდა..
ამაჯი ღღღტითან — 44, მთქმ. 50 წ. — ის (აღამ.) ტოტზე იჯდა... და სხვ.

ღი: ჰაღღტქიღღწი — 38, მთქმ. 36, წ. — ჩვენ მან (მამაკ.) გაგვიშვა
სიღღღღღღწი! 38, მთქმ. 36 წ. — არ გახვიდეთ გარეთ!
აღღღწ — 38, მთქმ. 36 წ. — გარეთ
ღანღღღღწ. — 36, მთქმ. 43 წ. — ის (აღამ.) როცა გარეთ გა-
გავიდა..
იღღღქიღღ — 36, მთქმ. 43 წ. — ისინი გაემართნენ (გაემგზავრნენ)
აქიტალქია ააღღღღღღღან.. — 39, მთქმ. 50 წ. — კვერცხები (გარეთ)
გამოვიტანეთ რა.. და სხვ.

თი: სგმათიაქია — 38, მთქმ. 36 წ. — ჩემი ტანსაცმელები... და სხვ.

2. ტი დი თი → ტ დ თ

ტი → ტ: დეკაქიტიან — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) ზედ იჯდა
 დაქიტიან — 31, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) მასზე (რალაცაზე) იჯდა
 აგიბეტიანტ — 31, მთქმ. 15 წ. — საშუალო, შუათანა
 უტა!.. საგტუმ — 33, 19 წ. — დაჯექ (მამაკ.)!.. არ დავჯდები
 სარა სტ — 33, მთქმ. 19 წ. — ჩემი (ჩემი კუთვნილი)
 დეტიან — 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) იჯდა
 დაქიტო — 37, მთქმ. 27 წ. — ვინც მასზე (რალაც.) ზის.. და სხვა

დი → დ: დღტქილწ(ა) — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა, გა-
 ემგზავრა
 დჭადღწჯზენ.. — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) გარეთ გამოვი-
 და რა...

იდტქიღწწ — 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) ისინი გაუშვა
 დღტქილან.. — 33, მთქმ. 19 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა რა..
 დაადღწჯრგან — 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) გარეთ გამოიყენეს
 რა..

დღუზაადღწჯზება — 37, მთქმ. 27 წ. — მას (აღამ.) გამოიყვან შენ
 (მამაკ.)... და სხვ.

თი → თ: დაქითან... — 32, მთქმ. 12 წ. — მას (რალაცას) მიესხა..
 ჭათაკ — 33, მთქმ. 19 წ. — ერთი ბარძაყი
 ასიწამათა — 35, მთქმ. 22 წ. — ტანსაცმელი... და სხვ.

აქა-იქ ორსავე კილოკავში შესაძლოა დავადანტურით ერთისა და იმავე
 მთქმელის ენაში ტი დი თი სამეულის როგორც ლაბილიზებული, ისე დე-
 ლაბილიზებული სახეობები (ესეც თავის მხრივ იმას მოწმობს, რომ ტი დი
 თი-ს დელაბილიზაციის პროცესი ერთდროულად მიმდინარეობს ორსავე კი-
 ლოკავში. იგი არცერთ მათგანში დამთავრებული არაა).

მაგ.:

დღღქილახტ — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა.

შდრ. ამავე მთქმელის ენაში:

დააქიტიეტი — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) წამოჯდა
 დაქიტიეტი — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) ზედ (რალაცაზე)
 დაჯდა.. და სხვ.

ჯტის ბზია — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — კარგი აღამიანი.

შდრ. ამავე მთქმელის ენაში:

აბჯარ ჟეტა — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — ძველი იარაღი
 ხიჯტაჯ, ჟიანტაჯ — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — ხუთჯერაც, ათჯერაც
 ჰანათაქია — კლ. 8, მთქმ. 36 წ. — ჩვენი ტანსაცმელები... და სხვ.

აშა ააკათიქა — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — სისხლი გადმოიღვარა
შდრ. ამავე მთქმელის ენაში:

ჟათაკ — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — ერთი ბარძაყი

უტა — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — დაჯექ (მამაკ.)

ღღქილან... — 33, მთქმ. 19 წ. — იგი(ადამ.) გაემგზავრა რა.. და სხვ.

სა დღსტიუბ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) მე მეკუთონის

აჯღიჯს — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ადამიანი.

დაადიღლწ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ის (ადამ.) გარეთ გამოვი
და.. და სხვ.

შდრ. ამავე მთქმელის ენაში:

დადტალაბ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) მას (რალაცას)
უზის

აგებქანტტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — საშუალო, შუათანა

ღღქილემტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) გაემართა,
და სხვ.¹

როგორც აქ წარმოდგენილი მასალიდან ირკვევა, აფსუისა და კუენისკის კილოკავთა არა თუ დაპირისპირება შეიძლება ტი და თი სამეულის მიხედვით, არამედ, პირიქით, მათში დადასტურებული ტი და თი-ს დელაბიალიზაციის პროცესი ის არსებითი ნიშანთაგანია, რომლითაც ერთ დიალექტად ერთიანდება ეს ორი მრავალმომენტში მნიშვნელოვნად განსხვავებული მეტყველება.

საერთოდ საყურადღებოა ტი და თი-ს დელაბიალიზაციისა და დაკარგვის ტენდენციის არსებობა აშხარულ დიალექტში. ტაპანთურშიაც ამ სამეულმა განიცადა ცვლილება. ტი და თი იქაც დაიკარგა, ოღონდ იქ აფრიკატად ქცევის შემდეგ მივიღეთ გარკვეულ კილოკავში დელაბიალიზებული სახეობები (ქა, ჯა, ჩა).

§ 4. ლარინგალური სპირანტები. ფშენივიერი ჰ, ჰი — ლარინგალური სპირანტების მქდერი ჰ, ჰი წყვილეულები¹ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ცვლილან: პირველს მოუცია აა || ა, მეორეს — ა². ტაპანთურს დიალექტში დღემდე დაცულია მათი ძველი სახეობა. აქა-იქ ტაპანთურშიაც განუცლიათ მათ ცვლილება, მაგრამ აქ ამ ცვლილების შედეგად უმთავრესად დ, ლი რეფლექსს ვიღებთ³.

¹ იუ სხვა მთქმელებთან ამ ბგერათა გამოყენებაში აღრევას მხოლოდ თითო-ორიოლა შემთხვევაში ვადასტურებდით, ამ მთქმელის ენაში მას სისტემატურად ვამჩნევდით.

² აღნიშნული ბგერები სპეციალურ ლიტერატურაში მიჩნეული იყო ფარინგალურ სპირანტებად. ა. ჩარგეიშვილის ექსპერიმენტულმა გამოკვლევამ ნათელყო, რომ ისინი იწარმოებიან ხორხში და ამდენადვე, როგორც ა. ჩარგეიშვილი ფიქრობს, უფრო ხუსტი იქნება მათ ლარინგალური (ხორხისმიერი) ბგერები ეწოდეთ.

³ იხ. ტაპ. § 5.

⁴ იხ. ტაპ. § 5; § 23, გ. 64—65.

აშხარულს დიალექტში ზ-ს შესახებ გ. სერდიუჩენკო წერს: აფხაზური ენის დიალექტების მსგავსად აშხარულშიაც ზ-ს აა მოუციაო¹. ეს მტკიცება ზუსტად არ გამოხატავს არსებულ ვითარებას. გამოდის, რომ, ჯერ ერთი, აშხარულს დიალექტში ზ სრულებით არა გვაქვს. მეორეც, აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ამ მხრივ აბსოლუტურად ერთნაირი მდგომარეობაა.

აშხარულს დიალექტში სპირანტული ელემენტის შესუსტება ეტყობა როგორც ზ-ს, ისე მის მქდერ ზი-სახეობასაც.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტთა მსგავსად ზ(ა)-ს გარკვეულ შემთხვევებში მოუცია აა || ა, ზი-ს — ზ².

კუენისკია კილოკავში ზ(ა)-ს აა || ა-დ და ზი-ს ა-დ ქცევის პროცესი თითქმის დამთავრებულია. აქა-იქ-ლა თუ შევნიშნავთ ზი-ს არსებობას, ისიც უფროსი თაობის მეტყველებაში.

მაგ.:

ჰა → აა || ა:

საანანწიკ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — ჩემ მოსვლამდე

ნაურკ... ააშაღღედტ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — სინათლე... შემოვი-
და (სახლში)

აქაჰა ათაღღენ.. — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) თავისი ხმა-
ლი ამოიღო (ამოავო) რა..

ითააცაქაგაღა დარგაღ — კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — მისი (მამაკ.) შეი-
ლები და (ოჯახი და) თვითონ

ჰუჰენდარა — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — აქამდე (ამ დრომდე)

დანააღღღუღ.. — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — იგი (ადამ.) როცა გარეთ
გამოვიდა..

ჰაბა დაავღღარი.. — კუვ. 14, მთქმ. 64 წ. — მამაჩენი რომ ადგეს...

აჰაღღუღ — კუვ. 15, მთქმ. 75 წ. — იგი (რალაც) ჩვენ მოგხარაშეთ

უღსააღღ! — კუვ. 20, მთქმ. 75 წ. — შენ (მამაკ.) მოკვდი!

დააღღღღღუღღუღ დარგაღ — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — იგი (ადამ.) გარეთ
გამოვიდა.. და სხვ.

ჰი → ა:

აჰაგაღ იკელსტ — კუვ. 6, მთქმ. 15 წ. — ორივენი გაძვრნენ (გავი
დნენ) შიგ

აჰაგაღ შიყა იზრაჰუღ — კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — ბატონსაც (მთავარსაც)
წერილი მისწერეს.

აჰაგა — კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — ორი (ადამიანი)

აჰაგა — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — მისი (მამაკ.) ამხანაგები

აჰაგა-პაჰი — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — კარგი ადამიანი

¹ ივ. მისი Об афх. диалектах, გვ. გვ. 249, 251.

² შურ. ტაპ. § 6, გვ. 27: § 23, გვ. 64

იჯფაცია დრაციაეიოფტ — კუფ. 8, მთქმ. 35 წ. — თავის ორ ვაჟს.
ელაპარაკება (ესაუბრება) ის (მამაკ.)

ჯუნჯეფია ჟიაბეფ — კუფ. 14, მთქმ. 64 წ. — ორმოცდაათი

ჯუნჯეფია — კუფ. 15, 75 წ. — ორმოცი

სკცი ჩმაზავუბ — 20, მთქმ. 75 წ. — ჩემი ხარი ავადაა

აბლავა — 23, მთქმ. 75 წ. — გველეშაპი

იფოჯკებაზ — კუფ. 17, მთქმ. 75 წ. — მეოთხე (ადამიანი).

ლა სხე.

ამ უკანასკნელ ორ მთქმელთან ზი.ც შეგვხვდა.

მაგ.:

ამჟია — 15, მთქმ. 75 წ. — გზა

ჟიადგვ — 23, მთქმ. 75 წ. — ორმო (უფსკრული)

უფ დჟიგციგადორუბ — 14, მთქმ. 64 წ. — ის ძალზე ცუდი ადა-
მიანია

ჟიეტჟიგსკ — 14, მთქმ. 64 წ. — ერთი ადამიანი

ეს მთქმელი (64 წ.) აწიჟიან-სიტყვაში („სარი“) ამბობდა აწილჯან-ს
(იხ. 14).

აფსუის კილოკავშიაც ჟ(ა)-ს აა || ა-დ და ჟი-ს ჯ-დ ქცევის პროცესი პი-
რაქტთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად უკვე დაწყებულია, მაგრამ ერთი
და იმავე მთქმელის მეტყველებაში მეტ-ნაკლები სისტემატურობით დასტურ-
დება ჟ და ჟი.ც.

მაგ.:

ჟ(ა) → აა || ა:

ლაბა დტუკ ააფიან.. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — მან (მამაკ.) დიდი
ჯოხი აილო რა..

დააგლარი იფუშიან — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (ადამ.) რომ
ამდგარიყო, შეჟამდა მას (რალაც.)

..ააფგ(ა) — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) (რალაც) მოი-
ტანა

..ააფუნ — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — მან (მამაკ.) (რალაც) იშოვა

დგვჯმაფტ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (ადამ.) ვერ მოვიდა

აწშოტაზუნ.. — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მან (მამაკ.) ის (რალაც) აი-
ლო რა..

დაარშოტტ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) გა-
მოუშვა

აარჯჟეტტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — მან (მამაკ.) მათ დაუძახა

დადიტლწ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) გარეთ გამოვიდა

..აალსილხჯ.. — აფს. 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) რაც ტანთ
გაიხადა..

დრააზუნ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — მას (ადამ.) ისინი ზრდიდნენ

აჩარა-ზირა ნეფლგარაქ.. — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — ქამა-სმას რომ მორ-
ჩებთან...
დააქაძგელეტ — 44, მთქმ. 50 წ. — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.) თავს წა-
მოადგა... და სხვ.

ჭი → ჯ:

ბბაქიაგ² — აფს. 29, მთქმ. 13 წ. — ძვლებიც
აღგ²ა ჯნ² — აფს. 34, მთქმ. 19 წ. — „ადილეური“ სახლი
იჯბაცია — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მისი (მამაკ.) ამხანაგები
ღჩმაზაჯხ² — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) ავად გახდა
აჩოჯ — 37, მთქმ. 27, წ. — ცხენოსანი
სიჯჯა — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ ორთავე
რჯჯაჯ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — მათ სახლში
ხჯჯაცია — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — სამი ვაქ(ებ)ი
ბჯჯა — აფს. 36, 43 წ. — საგზალი
ბეჯა-ბეჯეშე ეყმჯესუ.. — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — შეიდი ღლე-
ღამე საღაც იარეს (რომ გაიარეს)...
ღმჯესან — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — ის (აღამ.) მგზავრობდა..
და სხვ.

ამავე მთქმელთა ენაში დასტუოდება ჭ(ა), ჭი.ც.

მაგ.:

ჭ(ა):

ღჯაღწლწუხ².. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) (კვლავ) გა-
რეთ გამოვიდა რა..
ღანჯათუშა². — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (აღამ.) რომ გამო-
იხედა..
ღჯაღან.. — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) ის (რაღაც) მოი-
ტანა რა..
ღჯაღმღან.. — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — მან (მამაკ.) შემოიარა (ძებ-
ნა) რა..
იჩჯამა? — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — გესმა, გაიგონე შენ (მამაკ.)?
ღჯანხ² — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) დარჩა
ღჯალბე — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. მან (ღელაკ.) იგი (აღამ.) (მო)-
ღაინახა
ღჯაბჯან — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (აღამ.) თავ-ღამბალი (ქე-
ციანი) იყო
..სჯჯაგ! — აფს. 38, მთქმ. 36 წ. — მომიტანე (რამე)!
აჩანგანართა ღჯარცან.. — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — რემა მორეკეს რა..
ღჯარულარია.. — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — იგი (აღამ.) მათში რომ
გაერიოს..
აჩჯაქია — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — ხალხი („ხალხები“)
ჯათნ² ჭან ღჯაბ² — აფს. 39, მთქმ. 50 წ. — გაზაფხულის ჟამს ენა-
ხეთ (რაღაც)..
და სხვ.

ჭი:

- მჭიაც — აფს. 32, მთქმ. 12.წ. — ერთი გზა
დაყუჭოინლაზ.. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) სადაც
ცხოვრობდა („სახლობდა“)...
იჭინახუზ... — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მეორედ...
აჭიჭიკკ — აფს. 27, წ. — ექვსივენი
ჩიჭიკ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ერთი ცხენოსანი
სჯინახაჭინჯ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ავად გავხდი
ბეჭიღებ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — საგზალი
ჭიჭაშთა ინარხიზ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — ვინც ამხანაგად
აიყვანეს...
ტადღრჭიანგ — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — შემდეგ, კვლავ, მერე..
და სხვ.

აშხარულს დიალექტში (განსაკუთრებით მის აფსურს კილოკავში) დღე-საც დაცულია ჭ, ჭი ბგერები. მათ ცვლილება აქაც განუცდიდათ, ოღონდ საყურადღებოა, რომ ეს ცვლილება იმავე გზით მიდის, რა გზითაც იგი წავიდა აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებში (შდრ. საწინააღმდეგო რეფლექსი ტაპანთური დიალექტის ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში: ჭ → ლ; ჭი → ლი)¹.

§ 5. ფარინგალური ხშულები. აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჯ (და მისი ლაბიალიზებული ჯა სახეობა) დღეს აღარ მოგვეპოვება. ბზიფურ დიალექტში იგი ხ (ხი) ბგერით შეცვლილა. აბჟურში კი ხ (ხი) ბგერას დამთხვევია. აშხარულის ორსავე კილოკავში, ტაპანთურის მსგავსად², ჯ, ჯი დაცულია.

მაგ.:

- დჯალახტ — კუვ. 4, მთქმ. 15 წ. — ზედ (ზემოთ) ავიდა ის (აღამ.)
ტოჯკ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — ერთ ღამეს
იჯამგ — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — მისი (მამაკ.) ქურქი
რაცის იჯაუ! — კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — რაოდენ ტკბილია!
დააჯენჰიენ.. — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — იგი (აღამ.) მობრუნდა რა..
აჯგზა — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — საბანი
დჯაგან — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) გიჟი იყო
..რჯაზ.. — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — ისინი ცალკე (მარტო)..
სიჯაზ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ მარტო..
დაადჯაჰველეტ — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.)
თავს წაადგა...
- აჯიში — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — წამალი
ბჯიდა — კუვ. 3, მთქმ. 15 წ. — მისი (მამაკ.) კისერი

¹ იხ. ტაპ. § 23, გვ. 64 — 65.

² იხ. ტაპ. § 7; § 23 (გვ. 63).

ჰაჭიკ შტან — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — (ძირს) ერთი ქვა ეგდო...
და სხვ.

აქა-იქ ჯ, ჯი ბგერებმა აზნარულს დიალექტშიაც შეიძლება მოგვეცეს იგივე რეფლექსი, რაც გვაქვს ბზიფურს დიალექტში (ზ, ზი). ასეთი მათი შენაცვლება უფრო დამახასიათებელია კუვინსკის კილოკავისათვის, აფსუის კილოკავში ჩვენ ის შევნიშნეთ მხოლოდ ერთი მთქმელის მეტყველებაში.

ზემოდასახელებულ მთქმელთა ენაში ჯ, ჯა-ს პარალელურად გვხვდება ზ, ზი-ც.

მაგ.:

იხენჰენ.. — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — ისინი დაბრუნდნენ რა..

იხადა — „ 3, „ 15 წ. — მისი (მამაკ.) კისერი

იხაზ — აფს. 37, „ 27 წ. — იგი (მამაკ.) მარტო..

ახაბჟე — „ „ „ „ „ — ქეციანი... („თავ-წამხდარი“)
და სხვ.

ჯ, ჯა-ს ასეთი ცვლილება შეინიშნებოდა ტაპანთური დიალექტის კრასნოვოსტოჩნის თქმაშიაც¹.

ამ რიგის მკვეთრი ყ, ყი ბგერები, ისე როგორც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, არავითარ ცვლილებას არ განიცდიან აზნარული დიალექტის არცერთ კილოკავში. ტაპანთურს დიალექტში კი, როგორც ცნობილია, გარკვეულ შემთხვევაში ყ შეცვლილა ც- ბგერით².

§ 6. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა ხამეული. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა სანეული ვ ჭ ჭ. როგორც უკვე აღნიშნული გვაქვს სათანადო ადგილას³, ახასიათებს აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკავს.

არის:

ღგატან — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) მის (მამაკ.) გვერდით იჯდა

აწლა დავაგლან დჭანწე — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) ხის გვერდით მდგომარე დარჩა

ჟიან — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — თექვსმეტი

ჭე-მეშა — აბაზაქთი, 27, მთქმ. 69 წ. — ექვსი დღე

უდ ეფშა ააზხეგსა ჭუბ — კუვ. 25, მთქმ. 75 წ. — ასეთი რომ ის...
როლა, (ის) მეხია

ღ ჭ რან დხნაცაფჰაუბ — კუვ. 25, მთქმ. 75 წ. — ქეჰა-ქუხილის (ელვა-ქუხილის) დვთაება რცხილის ასულია.. და სხვ.

ის ერთადერთი სიტყვაა („წვრილი“), რომელშიაც ჭ ბგერა დასტურდება ხოლმე აფხაზურში, აზნარულის ორსავე კილოკავშიაც ა-ჭა-ს სახეს ატარებს.

¹ იხ. ტაპ. § 7, § 23 (გვ. 63). იქ ზ, ზი — გადმოცემულია ასე: ხა, ხაი.

² იხ. ტაპ. § 7, § 23 (გვ. 62—63).

³ იხ. „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“ — Сообщения АН Груз. ССР, т. III, № 8, 1942 г.

ამ მხრივ აშხარული დიალექტი ტაპანთური დიალექტის საწინააღმდეგოდ მისდევს აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს.

როგორც ირკვევა, ვ ჭ ჭ სპირანტთა სამეული აშხარულსა და აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჩამოყალიბებულა ლაბიალიზებულ ძი ცი წი აფრიკატთა ცვლის შედეგად. იმავე აფრიკატთა დელაბიალიზაციის შედეგად სხვა რეფლექსი მიგვიღია ტაპანთურს დიალექტში (ძ ც წ)¹.

§ 7. ლაბიალიზებული აფრიკატები. აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად გვხვდება მხოლოდ სისინა ლაბიალიზებული აფრიკატები—ძი ცი წი (შდრ. ტაპანთურ დიალექტში ამათ გვერდით ჯი ჩი ჰი -ც)².

აღსანიშნავია ოლონდ ერთი: კუვინსკის კილოკავში დასახელებულ ბგერებს (ძი ცი წი) ტაპანთური დიალექტის მსგავსად ზოგჯერ ემჩნევათ ლაბიალობის ოღნავ შესუსტებაც. სოფ. აბაზაქთისა და სოფ. აფსუის მეტყველებაში ამ მხრივ მეტ სიმტკიცეს აქვს ადგილი.

§ 8. ადილურ ენათაგან მომდინარე ბგერები. ტაპანთური დიალექტის მსგავსად აშხარულშიაც გვხვდება რიგი ადილური ბგერა³. ისინი იხმარებიან ადილურ ენათაგან ნასესხებ სიტყვებში (თავად სიტყვა შეიძლება ზოგჯერ ადილური წარმოშობისა არც იყოს).

ასეთი ბგერებია:

1. ლატერალურ სპირანტთა სამეული ლ ლ' ლ'.

მაგ.:

ლ':

აბლ'აჯა—კუე. 2, მთქმ. 75 წ.—გველეშაპი

ამალ'—კუე. 2, მთქმ. 75 წ.—საშუელი

ჰალ'აქ—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—განადგურება... და სხვ.⁴

ლ':

ლ'აპყ: კტკჳს ლ'აპყ—აფს. 37, მთქმ. 27 წ.—ტომი: ადანინის ტომი

ლ'აჩა: დაგ ლ'აჩო — აფს. 43, მთქმ. 50 წ. — კოკლი: იგი (აღამ.)

კოკლიც არის

ქანაკალ'ა—აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—სასაცილო

ალ'ანჯია: რულ'ანჯიაქია - - კუე. 1, მთქმ. 17 წ.— მხარე: მათი მხარეები (გვერდები)... და სხვ.

¹ ამის შესახებ დაწერილებით იხ. ზემოთ აღნიშნულ სტატიაში.

² იხ. ტაბ. § 7.

³ იხ. ტაბ. § 9.

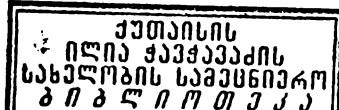
⁴ იმავე მთქმელთა ენაში პარალელურად ვხვდებით ჩვეულებრივ აფხაზურ ლ-საც. მაგ.: ჰაღლა — კუე. 21, მთქმ. 75 წ.—ენმაკობა (შდრ. ყაბ. ჰილ'ა).

ალამათ: ალამათნჳ იბეატ—კუე. 8, მთქმ. 36 წ.—საოცრება: საოცრებად ნახა (ეჩვენა). შდრ. ყაბ. (გ)ალ'ამწთ.

აყაბლა: არი აყაბლ'ლა რყოტ.—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—მხარე: ამ მხარეზეა ის (რალაც)... (შდრ. ყაბ.: ჰაბლ'ა)... და სხვ.

ქ. ლომთათიძე. აშხარული დიალექტი

2.

ლ:

ლ'ზხიფაგია — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — (გმირის სახელია)

აბუბექ'გრ დან დღღზტრჯენ, (|| ანდალაჰილფეტ) — კუვ. 18, მთქმ.

ბზირაა ანხილქ'ეტ... 75 წ. — აბუბექირმა დედას დაუ-
ჯერა (გაუგონა) და იხერა (სი-
კეთე გამოილო, ისარგებლა)
(ადილ. დეხილქ'ან — შემთხვევა)... და სხვ.

2. შუაენის მიერი სპირანტები 'ხ 'ხი.

აზნარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ადილურ 'ხ ბგერას 'ხ-ს სახე მიუღია¹.

გვხვდება შემდეგ შემთხვევებში:

ა'ხ'აკიაგ'ჯ — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — ეყა ცხენი (კვიცი) [შდრ.
ადილ. 'ხაკიან]

აჟუდ ზაკი-ხ'ახიე აკამბუშ-დუ — კუვ. 7, მთქმ. 15 წ. — ეს რა გო-
შტაგეანგ იზჭო?

ლიათია (ძლიერია), დიდი კამეჩი რომ
წაუქცევია და კამს?

აჟუდ (ა)აკუბ დღზერ'ხ'ახიუ — აფს. 34, მთქმ. 27 წ. — ესაა, რაც
აძლიერებს მას (ადამ.)...

მარე ი'ხ'ახი (!?) — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — მისი (მამაკ.) საშობლო
[შდრ. ადილ 'ხაქი]

ბანა'ხ'ას — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — (საკუთარი სახელია)

აფჰიტსვა ინგლბა დმ'ხ'ენ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — ქალიშვილმა ის (რალაც)
რომ დაინახა, დაიბნა. ამა'ხ'რა — დაბნედა [შდრ. ადილ. მა'ხ'ენ]

სალამ დედბერ'ხ'ჯტ — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — ერთმანეთს მიესალმნენ
[შდრ. ყაბ. სალამ ან'ხ'ენ]... და სხვ.

რუსულ „პატრონ“ (хозяин) სიტყვაში აზნარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ისეთივე ბგერა ისმის, როგორცაა ადილ. 'ხ': ა'ხაზენ (კუვ. 16, მთქმ. 75 წ.)

ყაბ. 'ხი — ზემოგანხილული ყაბარდოული ბგერის ლაბიალიზებული სახე-ობა — 'ხი-დევ რჩება აზნარულშიაც².

მაგ.:

'ხითნღა — კუვ. 23, მთქმ. 75 წ. — თავისუფლება

აჟრ ჰარს ჰა'ხითთემ აძ' ადარნგს — კუვ. 75 წ. — წყალი რომ წაველოთ,
ამის უფლება არა გვაქვს

ი'ხირთხედტ — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — ის (რალაც) გათავისუფლდა

ა'ხიამუ'ხიქია — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ზარმაცები

¹ იხ. ამის შესახებ ტაბ. § 9.

² შდრ. პირაქეთა დიალექტებშია აქ'აქია. (მ. Гулия, Материалы по абхазской грамматике, 1927 წ. გ. 19).

³ იხ. ტაბ. § 9.

⁴ იხ. იქვე.

ბზლ'ხილა¹ — აფს. 38, მთქმ. 36 წ. — ქალიშვილი

ნა'ხილა — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — გამომკვლავლება.. და სხვ.

'ხი, ისევე როგორც დანარჩენი ადილურ ენათაგან შეთვისებული ბგერები, გვხვდება ამავე ენათაგან შემოსულ ლექსიკურ მასალაში. ოღონდ ამ შემთხვევაში შეიმჩნევა გამონაკლისიც. აფხაზურში გავრცელებული სიტყვა ხუჰჷ („პატარა, მცირე“) კუვენსკის კილოკავში ზოგჯერ დავადასტურეთ 'ხეჰჷ-ს სახითაც².

მაგ.:

ლა 'ხიჰჷკჷკჷ აბჷბტ — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — მან (რალაცამ) პატარა ძალიც დაინახა იჰპა 'ხიჰჷკჷ — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — მისი (მამაკ.) პატარა ქალიშვილი

აჩიენ 'ხიჰჷკჷ — „ 2, „ 15 წ. — პატარა ბიჭი

აჩონ 'ხიჰჷკჷ — „ 23, „ 75 წ. — პატარა ქვაბი

ასეს 'ხიჰჷკჷ — „ 21, „ „ პატარა ბატკანი... და სხვ.

იქვე არა იშვიათად გვხვდება ამ სიტყვის პირაქეთა აფხაზური დიალექტებისათვის ცნობილი ხუჰჷ (ხიჰჷ) სახეობა. იგივე 75 წლის მთქმელი სოფ. კუვენსკიდან (იხ. ზემოთ მაგალითები) უფრო ხშირად სწორედ ხუჰჷ-ს ამბობდა.

მაგ.:

ალა ჟაყა იშტალან აფაცია ხუჰჷქია — კუვ. 15, მთქმ. 75 წ. — ძალი კკა ღუნარციონ იქვე დაწვა და თავის პატარა შვილებს ძუძუს აწოვებდა

ასეს ხუჰჷკჷ — კუვ. 15, მთქმ. 75 წ. — პატარა ბატკანი... და სხვ.

ძნელია იმის თქმა, რომ ეს ხუჰჷ სახეობა დასდებოდეს საფუძვლად 'ხიჰჷკჷ-ს. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ის ვარიანტი, რომელიც ჩვენ დავადასტურეთ ერთ-ერთ ჩვენ კუვენსკელ მთქმელთან. მან იხმარა ეს სიტყვა ქუჰჷკჷ-ს სახითაც. მაგ.:

ამცა ქუჰჷკჷ ააიბებტ — კუვ. 14, მთქმ. 64 წ. — მან (მამაკ.) პატარა ცეცხლი დაინახა

ჯჩიჷ-ქუჩკჷ პაფხიაბტ — „ „ „ „ „ „ — მან (მამაკ.) იყიდა ორი პატარა ცხენი.

ქუჰჷკჷ (ქიჰჷკჷ) სახეობით ეს სიტყვა გავგიგონია ბზიფურ დიალექტშიაც³. აღნიშნული 'ხი ბგერის საფუძველიც ამ სიტყვაში ქი (ქუ) ბგერა უნდა იყოს (შღრ. იგივე 'ხი ით — („უფლება“) და აფხაზ. ახა-ქითორა „თავისუფლება“).

¹ სხვა მთქმელთა ენაში ისმოდა ბზლ'ულა (კუვ. 8, მთქმ. 36 წ., კუვ. 14, მთქმ. 64 წ.) 'ხ აქ ლ'-სთან მეზობლობაში თუ დაიკარგა.

² აფსუსის კილოკავში ხუჰჷკჷ-ს ნაცვლად ვხვდებოდით ან ხუც-ს ან კკიკჷნ-ს — სიტყვას

³ რა კავშირშია მასთან თურქული ენების ქუჩუკ („პატარა“)?

⁴ იხ. ტაპ. § 9.

ყურადღებას იქცევს ერთი ფაქტიც. აშხარად აფხაზური წარმოშობის **აჯაჯიქათა** — („თავის კორტოხი“) სიტყვაში, რომელიც შედგება **ჯა-** („თავი“) **გი-** („გული“) და **ქი-** („წვერო, ზემო, ამალღებული ნაწილი“) ელემენტები-საგან, ერთ-ერთმა ფსხუელმა მთქმელმა ქი აქცია **‘ხი-**დ. ამ სიტყვას გა-ნოთქვამდა ასე: აჯაჯუ **‘ხითა**, მაგ., იფჰიჰს კლათ ლგაგუ **‘ხითა** რქიგვლანგ-დაადტ—ფსხუ, კუვ. 14 — მისი ცოლი თავის კორტოხზე კალათ-დადგმული ნოვიდა... და სხვ. (შდრ. იქვე იგივე ქი უცვლელად რქიგვლანგ-ზმნის ფორმაში).

§ 9. ე. წ. გემინირებულ თანხმოვანთა საკითხი. გ. სერდიუჩენკომ აბა-ზურში აღნიშნა „ფონემატური მნიშვნელობის“ თორმეტიოდე გემინირებული თანხმოვნის არსებობა¹. აბაზურში იგი აშხარულსაც გულისხმობს; ამდენადვე ისინი ნავარაუდევია აშხარულშიაც.

ჩვენ სათანადო აღვილას საკმაოდ შეეჩერდით ამ საკითხზე². აღნიშნული გექონდა, რომ არავითარი გემინირებული ფონემები არა გვაქვს აფხაზურში (და მის დიალექტებში), არამედ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ძირითა (ან ფუძის რომელიმე ნაწილის) გაორკეცებასთან სიხშირე-სიმრავლე-ინტენსი-ვობის განოხატვის ფუნქციით.

თუ გარკვეულს შემთხვევებში (აჰიჰიარა — „ყვირილი“, აჰიჰიარა — „რეცხა“ და სხვ.) ორი ერთგვარი თანხმოვანი იყრის თავს, ეს გამოწვეულია მახვილის მოქმედებით (სიტყვაში ინტენსიური მახვილის არსებობის პირობებში უმახ-ვილო ფუძისეული ხმოვანი დაიკარგა).

ამდინადვე ამ საკითხზე აქ შეჩერება აღარც ღირს. ამიტომვე საკითხის ამ მხარეს აქ არც მივაქცევთ ყურადღებას. დაგვამაყოფილდებით ოდენ იმის აღნიშვნით, რომ გ. სერდიუჩენკოს ზემოთ მოყვანილი დებულება აშხარული დიალექტის მიმართ ფაქტობრივ ვითარებას არ შეეფერება. აქ ერთგვარ თანხმოვანთა თავმოყრაც არა გვაქვს.

აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში სათანადო შემთხვევებში ორ თანხმოვანს ერთად იშვიათად თუ სადმე ვხვდებით. მათ შორის ფუძეს ხმოვანი დღევანდლამდე შემორჩენია.

მაგ.:

რჯაქა ჰქვანჯარა ათაჯუბ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — მათ თავების
დაქრა (მოჭრა) უნდა
აფშაჰიქა ფღწიღწიედტ. აფშაჰი — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — ჯაჰეები
ანფღწიღწია აბლაჯა იხირთხედტ დაწყეიტა მან (მამაქ.). ჯაჰეი
რომ დაწყეიტა, გველეშაი გათა-
ვისუფლდა
აწკეაგჯ არხიხიორ — კუვ. 7, მთქმ. 15 წ. — ის (რალაც) კულსაც
აქნევდა

¹ იხ. დანახ. წერილი, გვ. 249.

² იხ. ტ. ა. § 10 და ჩვენივე რეცენზია „Некоторые замечания на работы проф. Г. П. Сердюченко по абхазскому языку, აფხაზეთის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრო-მები, XXIII, 1949, გვ. 171.

აქა დაარშიაშოანი (sic!) დააკაფსა! — 9, მთქმ. 36 წ.— მსხალი დაბერტყე და ლპიედტ. ირშიგშიედტ, ირშიგშიედტ ჩამოყარე!-ო თქვა მან. (დედაკ.) დაბერ- აბზრაქია გაკამფსედტ. სარა სჯალანე ტყა მან (მამაკ.), დაბერტყა [მაგრამ] დასკრშიგშიეშმეტ — კარგები არ ჩამოცვივდა. მე ავალ და დაბერტყავ

ჩე ძიეძია!—კუე. 4, მთქმ. 15 წ.—ტანი დაიბანე!

ბზიან უმპე ძიეძიანე...—კუე. 21, მთქმ. 75 წ.—შენ (მამაკ.) კარგად ხელი დაიბანე და...

ილძიეძიან...—აფს. 41, მთქმ. 50 წ.—მან (დედაკ.) დაიბანა რა...

დახშაგ ალაქია დეღდარგუეფიან.—კუე. 2, მთქმ. 15 წ.—თავისი და მან (მამაკ.) ძალღებს დააფლეთინა რა...

ათეძქია ფენაჩეჩიეძტ—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—მან (რალაცამ) სახლები დაამსხვრია

აშპიეძიედტ, ანკკკკკკკკკკ—კუე. 21, მთქმ. 75 წ.— დაიყვირეს, „დაიხვი- ხეინეს“

უშიეშა!—აფს. 37, მთქმ. 27 წ.—დაიყვირე (მამაკ.)!

დეშეშეი... დანეშეშეი...—აფს. 37, მთქმ. 24 წ.—მან (მამაკ.) დაი- ყვირა... რომ დაიყვირა...

ჩაგშეშეშეი—აფს. 31, მთქმ. 12 წ.—იგი (მამაკ.) თავს იღებავდა („იღებებოლა“)...

ულიაღიან — ფსხუ, 10. — შენ ძლიერი (მაგარი) იყავ (შდრ. პირაქეთ. დიალექტ. ულიაღიან, ქართ. ღონე!) და სხვ.

აშხარულში ამ თანხმონათა შორის გ ხმოვანი ზოგჯერ იქაც იჩენს თავს. სადაც თითქოს ფუძის მიხედვით ხმოვანი არც იყო მოსალოდნელი (მაგ.: ფენაჩეჩიეძტ).

მთელ რიგ შემთხვევებში აფხაზურში აღნიშნულ თანხმონათა შორის ხმოვანი და კერძოდ ა ხმოვანი რომ უნდა ყოფილიყო, აქას გვიდასტურებდა განმეორებული ელემენტის ბოლო ხმოვანი. აშხარულს დიალექტში ამ ა-ს ნაცვლად სისტემატურად გ ხმოვანი გვევლინება, თუმცა აქა-იქა-ც დასტურ- დება. მაგალითად, „აჰა დაარშიაშოანი დააკაფსა!“ (იხ. ზემოთ). ასევე რამდე- ნიმე აქ წარმოდგენილი ზმნის მასდარის ფორმაში დაგვისახელეს ა- ნიანი სახეობები: არშიაშოარა („დაბერტყეა“, „დაქნევა“), აჩეძიაძარა („დაბანა“, „ბანაობა“). ეს ის სახეობებია, რომელთაც თეორიულად აღვადგენდით ხოლმე¹.

აშხარული დიალექტის მონაცემები სავსებით ხსნიან ე. წ. გემინირებულ თანხმონათა საკითხს. ამ მონაცემებ- სვე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებათ აფხაზურ ენაში არსებულ გაორკეცებულ ფუძეთა და სრულხმოვნობა-მახვი- ლის ისტორიის რკვევის საქმეში.

¹ იხ. ჩენი: „რედუპლიკაციის ფუნქციებისათვის აფხაზურში“. ვნიშის მოამბე ტ. VI—VII, 1940 წ.

ს რ უ ლ ხ მ ო ვ ნ ო ბ ა აღნიშნულ შემთხვევებში არ ახასიათებს არც ერთ სხვა აფხაზურ დიალექტს.

§ 10. სხვა ენათა ბგერების გადმოცემა. რუსული ენის k m n აშხარულშია ც გვხვდება ჩვეულებრივ ქ თ ფ-ს სახით:

сентябрь—სენთაბრ || სენთაბარ—კუვ. 22, მთქმ. 75 წ.—სექტემბერი
 стакан—სთაქან—კუვ. 15, მთქმ. 75 წ.—ჭიქა
 десятинна—დესეთინა || დესეთენა—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—დესეტინა
 спирт—ასპირთ—კუვ. 10, მთქმ. 36—სპირტი
 совет—ასავეთ—აფს. 33, მთქმ. 19 წ.—საბუკო
 тачанка—ათაჩანკა—აფს. 37, მთქმ. 27 წ.—საზიდი
 подвал—ფადვალკ—კუვ. 10, მთქმ. 36 წ.—(ერთი) სარდაფი
 поп—ფოფკ—კუვ. 4, მთქმ. 15 წ.—(ერთი) მღვდელი
 кило—ქგ-ხ-ქ გ ლ ა -კ—აფს. 40, მთქმ. 50 წ.—სამი კილო ხორცი
 мешок—მეშოკი || მეშოკი¹—კუვ. 26, მთქმ. 75 წ.—ტომარა
 платок—ბლათიქი¹—აფს. 35, მთქმ. 28 წ.—ცხვირსახოცი
 нучер—ი-ქიერჩრაგ-კუვ. 12, მთქმ. 65 წ.—მისი (მაძაკ.) მეეტლეც...
 და სხვ.

აუსლაუტში k ერთ შემთხვევაში ყ-ს სახითაც გადმოიცემა:

საგზმეჯეჯალაშაბამ—კუვ. 12, მთქმ. 65 წ.—მე გლეხის ცხენი
 არა ვარ. შდრ. რუსული мужик—ამყოჟ—გლეხი.

რუსული ენის ж, ш გადმოცემულია მაგარი ჟ, შ ბგერებით:

იგივე: мужик—ამყოჟ.

мешок—მეშოკი

вершок—ჟიატ ვერშოკ—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—თექესმეტი გოჯი

аршин—არშინ—კუვ. 9, მთქმ. 36 წ.—არშინი²... და სხვ.

რუსული ენის в გადმოიცემა ვ-თი:

договор—დაგოვორ—კუვ. 21, მთქმ. 75 წ.—ხელშეკრულება

часовой—აჩასავოჟია—კუვ. 4, მთქმ. 15 წ.—მცველები

ერთხელ—ჟ-თიცი:

саловник—ასალოვნიკ || ასალოფნიკ—კუვ. 12, მთქმ. 75 წ.—მეზალე

რუსული ენის ბგერათა გადმოცემის წესები ისეთივეა, როგორც ადიღურ ენებში.

ძალზე საყურადღებოა აშხარული დიალექტის მონაცემები ადიღურ ენათა ბგერების გადმოცემის მხრივ.

ზოგად-ადიღური ზ ს ს ბგერები აშხარულშია ც (ისევე, როგორც ტაპანთურში) გადმოცემულია ლაბიალიზებული ზი სი წი-თი³.

¹ ქი-ს ლაბიალიზაცია აქ მიღებულია წინამავალი ლაბიალური ც(ო) ხმოვნის (платок) გადმოსა შედეგად.

² იხ. ტაპ., § 11.

³ იქვე.

მაგ.:

- ინგ^ზიკ—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—ერთი მღვეი (შდრ. აღილ. ინგ^ზ)
 ანგ^ზიქია—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—მღვეები
 იოგ^ზიქტ—კუე. 7. მთქმ. 15 წ.—ძალიან გაწყრა (შდრ. აღილ.
 გიგ^ზ—ძველი შეურაცხყოფა, ბრაზი, „ძველი გული“).
 სიპ^ზკია:.. იმასიპ^ზკიახან..—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—საწყენი: მას (მამაკ.)
 ეწყინა რა... (შდრ. აღილ. სპაკან)
 აფასიპა: ავგოტლქ ებასგტ უფასიპა (|| უმწყა) დააგტლაპ—კუე. 23,
 მთქმ. 75 წ.—წინ: ორი ვაცი რკენით შენ წინ (მამაკ.) გაჩერ-
 დებიან (შდრ. აღილ. ფა-სპა—„წინ“ („წინ თავი“))
 აეგესია—კუე. 15, მთქმ. 75 წ.—ქვაბი
 აწილა || ყაწილა — კუე. 17, მთქმ. 75 წ.—სპეციალობა, ხელობა
 (შდრ. აღილ. ესალა)... და სხვ.

მაგრამ იგივე ბგერები, ოდენ ყაბარდოულში არსებული, ასევე აღარ
 კადმოიცემა. სათანადო შემთხვევებში ის ბგერებია წარმოდგენილი, რაც დღეს
 აღიღურს ახასიათებს და რაც საერთოდ უნდა ჰქონოდა აღიღურს.

მაგ.:

- ითუშაპ-მაშა—კუე. 16, მთქმ. 75 წ.—მისი (მამაკ.) ფაფუკი საწოლი
 (შდრ. ყაბ. თოსჩესი)
 აჭიპა || აჭიპა—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—ადგილი (შდრ. ყაბ. სუპან,
 ქე.-აღილ., ჰიპან)
 აჭიუნა—კუე. 9, მთქმ. 36 წ.—ორმო (შდრ. ყაბ. სუუნან)
 ჰაჩაია—კუე. 10, მთქმ. 36 წ.—პური (შდრ. ყაბ. სიგან (ქე.-აღიღურ-
 ში აღარ არის)... და სხვ.

ამ მხრივ აშხარული დიალექტიც ყაბარდოულთან შედარებით უფრო
 ძველ ვითარებას იცავს და მიჰყვება (ქვემო-)აღიღურს.

შეიძლება გვეფიქრა, თუ აშხარულში დაცულია ქვემო-აღიღურისთვის
 შესაფერი ვითარება, ეს ეგებ აშხარელთა ქვემო-აღიღელებთან ურთიერთო-
 ბისა და უშუალო კავშირის მომასწავებელი კი არ იყოს, არამედ ტაპანთურის
 აშხარულზე გავლენის შედეგია, რადგანაც ტაპანთურში ასეა შესული ეს სიტყვე-
 ბი. ტაპანთურიდან კი აშხარულში ისინი, რა თქმა უნდა, ამ სახითვე გადავი-
 დოდნენ.

თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ აშხარელებს უშუალო ურთიერთობა უნდა
 ჰქონოდათ აღიღელ ტომებთან და საკუთარ ნიადაგზე უნდა გადმოეღოთ აღ-
 ნიშნული ბგერები.

ამას გვაფიქრებინებს (როგორც ქვემოთ დავინახავთ) ზოგი ფაქტი.
 დასტურდება იმის შემთხვევებიც, რომ ერთი და იგივე ბგერა სხვანაირად
 გადმოდის ტაპანთურში და სხვანაირად კიდევ აშხარულში (იხ. აქვე, ქვემოთ).

ქვემო-ადილეური სი-ს ნაცვლად ყაბარდოულში არის **ჟ**. აშხარული დიალექტი, ტაპანთურის მსგავსად, მხარს უჭერს ქვემო-ადილეურს—იცავს სი-ს¹.

მაგ.:

უნახია—კუვ. 17, მთქმ. 75 წ.; აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—დადგენილება, პირობა, დებულება, ბრძანება (შდრ. ქვ.-ადილ. უნახიან, ყაბ. უნაჟან).

სხვა შემთხვევაში შეგვხვდა ყაბარდოულისათვის დამახასიათებელი ფორმაც. ყაბ „ჟადან“ („კასრი“) აშხარულში წარმოდგენილია **აჟანდგრა**-ს სახით.

მაგ. აჟანდგრაჟია—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—„კასრები“

ადინგ ძგ-ჟანდგრაჟ გგლან—აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—გარეთ ერთი კასრი წყალი იდგა. შდრ. იგივე სიტყვა ტაპანთურში **შიანდრია**-ს სახით.

იქ, სადაც ქვემო-ადილეურში **ჟ** გვაქვს, ყაბარდოულში არის **ხი**. ყაბარდოული **ხიაბხ** („ხიანის მიყენება დარტყმით“) ქვ.-ადილეურში გვაგარაუდებინებს **ჟაბჟ**-ს. საყურადღებოა, რომ როგორც ტაპანთურში, ისე აშხარულშიც გვხვდება, ერთი მხრივ, **ხიაბჟუ**, ხოლო, მეორე მხრივ, **სიაბგჟ** („ძლიერი“).

მაგ.:

აჟაბგჟ **ხიაბჟუ**-შთა დგვოზიკენ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ.— იგი (ადამ.) უფრო ძლიერად გაბრაზდა

სიაბჟუ—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—ძლიერ

ამ ფაქტს გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ადილეურ ენათა სათანადო ბევრების ისტორიისათვის.

ადილეურის შიშინა აფრიკატები ყაბარდოულში ქცეულან სპირანტებად. აშხარულში (ტაპანთურის მსგავსად) დაცულია მათი აფრიკატული სახეობა.

მაგ.:

ლ'აჩ: დგ'გლ'აჩო — აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—იგი (ადამ.) კოქლიც არის (შდრ. ყაბ. ლ'აშან)

რინაბჯაჟ — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ.— მისი (მამაკ.) ამხანაგი (შდრ. ყაბ. ნებჟალი).. და სხვ.

იშვითად გვხვდება აშხარულში ყაბარდოულიდან შესული სახეობაც. მაგ., თურქ. **ახჩა** ყაბარდოულში გვაძლევს **ახშა**-ს („ფული“). ასევეა აშხარულშიაც (იხ. 15, მთქმ. 75 წ.)

გარკვეულ შემთხვევებში ადილეურში ყ იძლევა **ც**-ს. მსგავს მოვლენას ადგილი აქვს აფხაზური ენის ტაპანთურს დიალექტშიაც. აქ ჩვენ **ც**-ს ცალკე ფონემის როლში ვხვდებით. სათანადო ადილეური სიტყვებიც ტაპანთურად გადაკოცემისას **ც**-ს ინარჩუნებენ².

¹ იმ პირობა მეტყველებაში, რომელთაც საერთოდ გარჩეული აქვთ სი, ში და ხი, ყი ბევრები (იხ. აქვე § 1, ადილეურ ენათა შესატყვის მასალაში გვაქვს სიშინა სი, ხი სახეობები.

² იხ. ტაპ § 7. § 23 (გვ. 62).

აშხარულს კი ყ ბგერა არ მოეპოვება და საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ეს ბგერა არ მოეპოვება მას არც ადილურ მასალაში.

სხვა შემთხვევაში ადილურ სიტყვებს შემოაჭყვებოდა ხოლმე სპეციფიკური ადილური ბგერები (მაგ. 'ხ, 'ხი, ლ', ლ', ლ'). ამ შემთხვევაში კი ეს არ მოხდა. უნდა ვიფიქროთ იმის გამო, რომ თვით ადილურ ენებში ყ ბგერა დიდი ხნიერობის მქონე არ უნდა იყოს და აღნიშნული სიტყვები აშხარულ დიალექტს უნდა სცნობოდა უფრო ძველი ყ სახეობით.

ამასთან დაკავშირებით ვიღებთ ხოლმე ორგვარ რეფლექსს.

1. სიტყვის, ძველი, ყ-ს მქონე სახეობაა დაცული:

მაგ.:

ყაზალია—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—წამალი (შდრ. ადილ. ყაზალია — წამალი)

ყაწიალა—კუვ. 17, —სპეციალობა, ხელობა (შდრ. ადილ. ყაწიალა)

ასევე ადილ. ყალ'გნ-ს („ბეჭედი“) გამოთქვამდნენ ასე: აყალ'გნ¹.

2. ან არადა, სათანადო სიტყვა ადილურიდან აშხარულში შედის ამჟამად (ყაბარდოულის გზით), რის შედეგადაც ყ სრულიად გაუჩინარებულია.

მაგ.:

..აწიალა — კუვ. 17, მთქმ. 75 წ. — ხელობა, სპეციალობა (შდრ. ზემოთ).

..ანატა: უდ ჟა უსა ანატან იმან—კუვ. 14, მთქმ. 64 წ.—... ის იქ ასე ჩვეულებად, სპეციალობად ჰქონდა (შდრ. ყაბ. ყანატ — ხელობა, საქმე).

ერთი რიგის ადილური ლ და მიპი ლაბიალიზებული სახეობა ლი, რომლებიც მომდინარეობენ ჰ, ჰი ბგერათაგან, სხვადასხვა სახეს იღებენ აშხარულ დიალექტში იმისდა მიხედვით, თუ რომელ კილოკავთან გვაქვს საქმე, ან უკეთ, რომელ მთქმელთან.

1. თუ მთქმელს ჰ, ჰი ახასიათებს (რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა აფსუის კილოკავში), სათანადო ადილურ ბგერებს გადმოსცემს ჰ, ჰი-თი.

მაგ.:

აქეთ რჰადაჰჰ—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—სოფლის განაპირას (მხარეს) (შდრ. ადილ. ლადა?)

ფჩაჰი—აფს. 39, მთქმ. 50 წ.—მოკავშირე (შდრ. ყაბ. ფშალი)

2. სათანადო აფხაზური ბგერების რეფლექსთა მსგავსად შეიძლება იყოს აა (←ჰა), ჯ (←ჰი):

მაგ.:

აბნა აადაჰჰ—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—ტყის განაპირას

გოჰჰაჰ—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—შებრალება, შეწყალება

აბლაჰა—კუვ. 2, მთქმ. 15 წ.—გველეშაპი (შდრ. ყაბ. ბლალია)

¹ ერთმა მთქმელმა იხმარა ყალ'გნ (11, მთქმ. 35 წ.). რაც ტაპანთური დიალექტის გავლენის შედეგი უნდა იყოს (მთქმელი რედაქციის მუშაკი იყო და ტაპანთურ დიალექტზე კარგად ლაპარაკობდა).

3. ან არადა, შეიძლება გადმოღებულ იქნეს ის სახეობა, რაც უკვე თანამედროვე ადილურ ენებს ახასიათებს.

მაგ.:

‘ხითნალა—კუე. 12, მთქმ. 65 წ.— თავისუფლება (შდრ. ადილ-
‘ხითნელა)

ნა‘ხიალა—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—გამომჟღავნება

აწიალა—კუე. 17, მთქმ. 75 წ.—სპეციალობა, ხელობა (შდრ. ადილ.
ყასალა)

ჟოღერღლა—კუე. 15, მთქმ. 75 წ.—ბედი, ხვედრი

ყახალა—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—წამალი

აუნალა—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—ოჯახი (შდრ. ადილ. უნალია)

ინაბჯალიღე—კუე. 14, მთქმ. 64 წ.—მისი (მამაკ.) მეგობარიც (შდრ.
ყაბ. ნებუალი) და სხვ.

§ 11. რას იძლევა აშხარული დიალექტი აფხაზური ენის ფონეტიკური სისტემისათვის?

ა) აშხარულში ისევე, როგორც არც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, არა მარტო ბზიფურისათვის ნიშანდობლივი ე. წ. სისინ-შიშინა ზ, ს, ძ, ც, წ ბგერები.

ბ) ტაპანთურის მსგავსად აშხარულსაც დაუტყავს ჯ ჯი ზ ჯი ბგერები, რომლებიც ამ სახით აღარ გვხვდება დღეს აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში და რომლებიც თავის დროზე მათშიაც უნდა ყოფილიყო, აქვე ჩასახულა იგივე პროცესები (ჯ→ხ, ჯი→ხი; ზ(ა)→აა, ზი→ჟ), რომელთა ნიადაგზედაც აღნიშნული ბგერები დაკარგულა პირაქეთა დიალექტებში. მათ ისტორიას აწვდენადვე შეიძლება ავალი გავადვენოთ აშხარული დიალექტის მასალის მიხედვით.

გ) წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ სპირანტებში ბზიფური დიალექტის წაკვსად ორკვარი ფონემატური დაყოფა (და ამავე დროს — სი, ზი ბგერები) დაუტყავს აშხარულსაც (ერთი მხრივ — სი ზი, მეორე მხრივ — ში, ჟი). ამ მასალითაც მტკიცდება, რომ ისეთი დაყოფა სხვა აფხაზურ დიალექტებშიაც უნდა ყოფილიყო გატარებული. აბჟურული დიალექტის ვითარება კი მეორეულია.

სათანადო ბზიფურ ში, ჟი ბგერათა ნაცვლად და მათ პარალელურად აშხარული დიალექტის აფსუსის კილოკავში თავს იჩენს განსაკუთრებული სიმაგრით გამოთქმული შიი, ჟიი-ც.

ამ მხრივ აფსუსის კილოკავი განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს აფხაზურ კილო-თქმათა შორის. ამ ფაქტის მიხედვით მას კავშირი თუ აქვს მხოლოდ ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კასნოვოსტოჩნის კილოკავში მიმდინარე ში, ჟი ბგერათა დელაბიალიზაციის პროცესთან, რომლის შედეგადაც ვიღებთ აგრეთვე მაგარ ზა, ჟა-ს (იმავე შემთხვევებში).

დ) ტი დი თი ბგერები ისევე, როგორც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, გვხვდება აშხარულის ორსავე კილოკავში. მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად აქაც დაწყებულია ტი დი თი ბგერათა დაკარგვა. იმ განსხვავებით, რომ, თუ ტაპანთურში ისინი აფრიკატებად ქცეულან (ტი დი თი→ქი ჯი ჩი || წი

ძი ცი. ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში ამის შემდეგ დელაბიალიზაციასაც განიცდიან—ჭი ჯი ჩი→ჭი ჯი ჩი...), აქ უშუალოდ მიმდინარეობს ტი დი თი-ს დელაბიალიზაციის პროცესი. მათ ადგილას ვიღებთ ტ დ თ-ს¹.

კითხვა იბადება: რა წილი უნდა ედოს ადილურ ენებს აბაზურ დიალექტებში (ტაპანთური, აშხარული) ტი დი თი ბგერათა დაკარგვის ტენდენციის ჩასახვაში?

ე) ლაბიალიზებულ აფრიკატებში იგივე ვითარება დასტურდება, რაც პირაქეთა დიალექტებში: არის ოდენ სისინა ლაბიალიზებული—ძი ცი წი აფრიკატები.

ვ) ვ ზ ჟ სპირანტთა სამეფული პირაქეთა დიალექტების მსგავსად შენდევში ჩამოყალიბებულა აშხარულშიაც (აფრიკატთაგან).

პირაქეთა დიალექტებთან შედარებით არც დანარჩენ თანხმოვანთა მხრივ ახასიათებს აშხარულს რაიმე სხვაობა. ფონეტიკური სისტემით იგი არსებობს მათ მიჰყვება.

აშხარულის კილოკავებს 70—73-მდე თანხმოვანი მოეპოვება (ამათშიც შემოდის ნასესხებ სიტყვებს შემოყოლილი ბგერებიც ადილურ ენათაგან).

¹ ამ პროცესთან დამოკიდებულების მხრივ ორსავე კილოკავში თავს იჩენს მთქმელთა ასაკის მიხედვით დაყოფა.

კუენისკის კილოკავის თანხმოვანთა ტაბულა

	ბაგისმიერნი			წინაენისმიერნი			შუაენის- მიერნი	შკანა- ენის- მიერნი	ფარინ- გულური	ლარინგა- ლური	
	წყვილბა- გისმიერნი		კბილბა- გისმიერნი	კბილისმიერნი		მაგარ- სასისმიერნი					
	მც.	ფშვ.	მელ.	მც.	ფშვ.	მელ.					მც.
ბ											
პ	ფ	ბ		ტ	თ	დი		კ	ქ	გ	ჯ
მ				წ	ც	ძ					
რბილნი								კ	ქ	გ	ჯ
მაგარნი											
ლაბიალიზებ.				(ტი თი დი) ¹				კი ქი გი ჯი (ჯი) ¹			
				წი ცი ძი							

	ფ	ქ	გ	ს	ზ	შ	ყ	[ხ] ²	ხ	ლ	ჭ	ჭი ¹			
													[ხ] ²	ხ	ლ
რბილნი								[ხ] ²	ხ	ლ					
მაგარნი						ში	ყი		ხ						
ლაბიალიზებ.				სი	ზი	ში	ყი	[ხი] ²	ხი	ლი		ჭი (ჭი) ¹ კ			
მაგარი									ხი						
რბილნი						[შ, ლ, ლ] ²									
მაგარი						შ									
მარტ.						რ									

¹ ნრგვალ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები ჭანიცდიან ცვლილებებს (იკარგვიან).

² ევფრატულ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები იხმარებიან ადალურ ენათაგან შეთვისებულ სიტყვებში.

აფსუის კილოკავის თანხმოვანთა ტაბულა

	ბაგისმიერი		წინაენისმიერი			შუა-ენის-მიერი	უკანაენის მიერი	ფარინგა-ლური	ლარინგა-ლური
	წყვილბაგისმიერი	კბილბაგისმიერი	კბილისმიერი						
	მკვ. ფშვ. მკლ.	მკვ. ფშვ. მკლ.	მკვ. ფშვ. მკლ.	მკვ. ფშვ. მკლ.	მკვ. ფშვ. მკლ.				
ც	მ		ნ						
ძ	ჰ ფ ბ		ტ თ ღ				კ ქ ზ	ყ (ყ) ¹	
წ			წ ც ძ				ჭ ჩ ჯ		
წი	რბილნი							ჯ ქ ჳ ჴ	
წა	მაგარნი						კო ჩო ჯო		
წბ	ლაბიალიზებ.		(ტი თი დი) ¹ წი ცი ძი				კი ქი გი	ყი (ყი)	

	ჩ ქ ვ		ს ზ	შ ყ	[^ჩ ხ] ²	ხ ლ	ჰ (ჰ) ¹
					[^ჩ ხ'] ²	ხ' ლ'	
წი	რბილნი				[^ჩ ხ'] ²	ხ' ლ'	
წა	მაგარნი			შა ჟა		ხ	
წბ	ლაბიალიზებ.		სი ზი	ში ყი	[^ჩ ხი] ²	ხი ლი	ჰი(ჰი) ¹
წი	მაგარნი			შია ჟია		ხი	
წა	რბილნი			[ლ' ლ' ლ'] ²			
წა	მაგარნი			ლ			
წბ	მთრთ.			რ			

1) მრგვალ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები განიცდიან ცვლილებებს.

2) კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები იხმარებიან ადილურ ენათაგან შეთვისებულ სიტყვებში.

თავი II. ფონეტიკური პროცესები

§ 12. ხმოვანთა ასიმილაცია. აშხარულის ორსავე კილოკავში ფართოდაა ვაკრცელებული ხმოვანთა ასიმილაცია.

პროგრესული კონტაქტური ასიმილაცია

ა) ნაწილობრივი:

მა→მე || →ე

მეყნტმზ (←მაყნტმზ)—აფს. 33—სადაც ისინი წავიდნენ, მივიდნენ...

ამუკემთა ენაწშა.. (←მანაწშა)—კუფ. 12—დილა როცა გათენდა...

მენწლაგა (←მანწლაგა)—აფს. 35—როცა დაიწყეს...

მენტმჭა.. (←მანტმჭა)— „ 35 — მან (მამაკ.) როცა ის (რალაც) შეკამა...

მერე იტგრგან.. (←მარა...) — კუფ. 16 — მას (მამაკ.) ის (რალაც) ააშორეს, ააცილეს რა...

ე (← || მა)—კუფ. 23—ან

მერგტ (←მარგტ)—აფს. 32—ისიც

მხშა (←მახშა)— „ 37 — მისი (მამაკ.) და

მჭა (←მაჭა)—კუფ 21 — უფრო და სხვ. ¹...

ბ) ე-დგე შეიძლება იცვალოს პალატალიზებულ თანხმოვანთან მეზობლობის წინაშე:

მაჟ უგტშუშამ (←.. უგტშუშამ)—კუფ. 25 — მეხი არ მოგკლავს შენ (მამაკ.)

ტა (ან ლაბიალიზებული თანხმოვანი + ა) → ტო → || ო

ტოჯა (← ტაჯა)—კუფ. 19, — ამაღამ

უორო უნაშელან.. (←ტარა..)—კუფ. 12—შენ (მამაკ.) სახლში შესვლით...

ლოჯბზიძან (← ღტოჯბზიძან ← ღტაჯბზიძან) — კუფ. 12 — (ის) ძალიან კარგი კაცი იყო

ხოჯა (← || ხიაჯა)—აფს. 32, — ხოჯა

ტობანაგა (←ტაბანაგა)—აფს. 37 — შენ (მამაკ.) საიდან მოხვედი? (რამ მოგიყვანა?)

მააზგატომტ (←* მააზგატამტ) — კუფ. 23 — ის (რალაც) მომაქვს

ბ) სრული:

გვხვდება სრული პროგრესული ასიმილაციის თითო-ორი შემთხვევა:

¹. ერთხელ მა...საგან მე (|| ე)-ს ნაცვლად შეგვხვდა ემ: ემტკრ სემცაკია! (← მახტრ...) — კუფ. 10—სადაც ისინი მიდიან, მე თუ არ წავიდე!

და → დე → დი → ნ → ი

მარა ასია ბზნ იპიუნ. აჭურმასია ბზნე იზჯაპიუზ... — აფს. 36. — ის (მამაკ.) კარგად მღეროდა.

ეს კარგად რომ მღეროდა...

იბზიდრპ (← იბზიე ძოპ ← იბზია ძოპ) აფს. 37, — ის (რალაც) ძალიან კარგია

ირ' იგ'დმუდტ (← მარს იგ'დმუდტ) — კუე. 4 — მან (მამაკ.) არ ქნა..

შე → შეუ

შეუჟიბ (← || შეუჟიბ ← შეუჟიბ) — აფს. 33 — ახლა

აუჟე (← || აუჟე...) — აფს. 31 — ეს

შეუწკიან (← || შეუწკიან).¹ — კუე. 17 — შემდეგ, მერე, ბოლოს... და სხვ.

უფრო ხშირია რეგრესული ასიმილაცია.

რეგრესული კონტაქტური ასიმილაცია

ა) ნაწილობრივი:

აღ → ეღ → ე

ლარეღ სარეღ (← ლარაღ სარაღ) — კუე. 8 — ის (დედაკ.) და მე

სინეღ! (← სინაღ) — კუე. 15 — მიდით!

იზაყეღა.. (← იზაყაღა..) — კუე. 17 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) რომ გააკეთა..

აქიჯეღე ამში (← აქიჯეღე ამში) — კუე. 7 — მგელი და დათვი

შარგ' სარგ' ჰეღეღ (← .. ჰაღეღე)¹ — კუე. 4 — შენ (მამაკ.) და მე ერთმანეთს მოეკლავთ

აუჟე ჰარეღ იჰეღეღე იჰეღეღე იბჰარღეღ — აფს. 36 — ჩვენ (ისა და ჩვენ) რომელია უკეთესი და რომელია უარესი შენ (დედაკ.) გაგაგებინებთ... და სხვ.

იშვიათად შეიძლება შევხედეთ უასიმილაციო ფორმებსაც.

მაგ.:

მარპიეღ — კუე. 10 — მან (მამაკ.) უთხრა მას (მამაკ.)

უნაღ, ბაღ! — კუე. 6 — შიდი (წადი), მელავ!

ა ე-ღ უნდა იქცეოდეს პალატალიზებულ თანხმოვანთა მეზობლობაშიაც.

მაგ.:

სეგ'გბზახემ (← სეგ'გბზახემ) — კუე. 2 — ალარ ვარ ცოცხალი

პარახი რეგ'გბზიეღე იღეღან (← .. რეგ'გბზიეღე.) — კუე. 22 — მან (მამაკ.) ცხოველთა (საქონლის) ენაც იცოდა

¹) შ-სთან ა ხმოვანს აფხაზურში ასიმილაცია ჩვეულებრივ არ მოსდის. აქ, როგორც ვხედავთ, ა ე-ღ ასიმილაციით შ-სთანაც იქცა. აქვე არსებობს უასიმილაციო ფორმებიც: ჰაღეღ — აფს. 35 — ჩვენ (ვიჩხუბოთ) ვიჩხუბებთ (ვიბრძობებთ). ჰამეღა — აფს. 37 — მოვებნოთ მაპაიტრა გ'დღეღამ — კუე. 21 — მან (მამაკ.) თავადისად რომელი აქციოს, არ იცის.

ამავე ნიადაგზე უნდა იყოს ე-მიღებული ა-საგან აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების ზეგ² („ყველა“) სიტყვაში. ტაპანთურში ეს სიტყვა არ გვხვდება. აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში წარმოდგენილია ჩვეულებრივ იზზეგ² ან იზზეგ²-ს სახით.

მაგ.:

იზზეგ²—აფს. 35; || იზზეგ²—აფს. 35, იზზეგ²—კუვ. 22... და სხვ.

ე ხმოვანი აფხაზურისთვის ფონემად არ ივარაუდება. ის სხვა ხმოვნიდან (ან ხმოვნებიდან) უნდა მომდინარეობდეს. აშხარულში იზზეგ²—სიტყვაში ე ხმოვანის დადასტურება საყურადღებო ფაქტია, იგი ე-ს ბგერინაცვალი არ შეიძლება იყოს, უნდა გვეფიქრა რომ ამოსავალში აქ იყო ა ხმოვანი. მან პალატალიზებული გ-ს გავლენით მოგვცა ე.

საყურადღებოა, რომ იმავე აშხარულში დასტურდება ამ სიტყვის იზზა-გ² სახეობაც:

ასასცა იზზაგ² კაკაქ თურაბ ანგრაპია...—კუვ. 11—ყველა სტუმარმა თითო ამბავი (არაკი, ისტორია) რომ „თქვეს“..

აუ→ოუ (→ო)

არბ სარბ იზზუგ² რრუშპიან! (←...რაუშპიან)—კუვ. 2—ეს მე რომ მოვკალი, შენ (მამაკ.) მათ არ უთხრა!

სას ღუღოუბ (←...ღუღნაუბ)—კუვ. 12—შენ (მამაკ.) სტუმარი გყავს იყოუწაუტა?—აფს. 43—შენ (მამაკ.) რას იზამ (რას შერები)?

ღუღოუბ (←ღუღოუბ—ღუღნაუბ)—აფს. 37—მას (ადამ.) სძინავს... და სხვ.

ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია ჩვეულებრივი მოვლენაა მეზობელ სიტყვათა კიდურ ხმოვანთა შორის.

.....ა ი.....→ე ი.....

სე ისთაჟუ, ღვრროუბ (←სა ისთაჟუ...), 15—მე რაც მინდა, ცოდნა უსგს აქაგ²მა მაგან (←...აქაგ²მა მაგან) კუვ. 21—შენი (მამაკ.) ბატკანი, რომელიც მგელმა წაიყვანა...

მეხ²ტიე მაქარგსინე (←მახ²ტა მაქარგსინე)...—კუვ. 18—ღლიდან მოკიდებული...

ბზიე იზჩუმბ (←ბზია იზჩუმა)—აფს. 35—ის (მამაკ.) კარგად მწყისის? აბნე რლო (←აბნა რლო)—აფს. 35—ის რაც ტყეშია...

ხვუტაქე იმან (←ხვუტაქა იმან)—აფს. 31—მას (მამაკ.) ხუთი ვაჟი ჰყავდა

არი სა სზჰე იზზეგ²მა? (←...სზჰა იზზეგ²მა)?—აფს. 15—ეს ჩემთვის მოხარშეთ?

აზეგ²საყა რლე ააწასიე (←...ილა ააწასიე)—აფს. 41—ბეჭი მას (მამაკ.) თვალში ჩაუვირდა... და სხვ.¹

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ასიმილაცია ზოგ მთქმელს უფრო მეტად ახასიათებს, ზოგს უფრო ნაკლებად.

- ...ა უ... → ...ო უ...
- ჭარო უნაშეღლანუ... —კჟუვ. 12 — შენ (მამაკ.) შიგ (სახლში) შესვლით...
(←ჭარა უნაშეღლანუ)...
ჭარო უტიგ^გჭარო უს- —კჟუვ. 20— შენი (მამაკ.) კერძი რომ შენ გაქამო...
რტყარი (←ჭარა...)
ჭარო უგ^გპარგალარემ... —კჟუვ. 23— შენ (მამაკ.) ზევით არ აგიყვანენ
(←უარა...)
ჭარო უზ^გჰია (←ჭარა...)—კჟუვ. 10— შენტვის (მამაკ.)
აზზარო უბაატ! (←აზზი- —კჟუვ. 8— შენ (მამაკ.) სიკეთე ნახე!..
არა...)
აზზარო ჭარო უზ^გჰია —აფს. 35— სიკეთე შენტვის (მამაკ.) არ მიყვია
გ^გსგ^გზე

ბ) სრული:

აჲ→ეჲ→ი→ი(ჲ)

- უნე, ჰტაპ! (←უნეჲ —აფს. 37— შენ (მამაკ.) მილი (წალი), წავიდეთ!
←უნეჲ!...)
სა სნრრი... (←სა სნეჲ- —კჟუვ. 15— მე რომ მივიდე (მოვიდე)...
რი, ←სა სნაჲრი...)

აჟ→უჟ

- იშოფუშუ? (←იშოჲა- —კჟუვ. 23— შენ (მამაკ.) ის (რალაც) როგორ მო-
უშუ) კალ?... და სხე.¹
სრული რეგრესული ასიმილაცია ძალზე გავრცელებულია მეზობელ სიტყ-
ვათა კიდურ ხმოვნებში.

...ა ი... — ...ი ი...

- ნეყიარი იცან აჟი ეფშო —კჟუვ. 15 — ისინი სამეზავროდ წავიდნენ რა, ასეჲ-
ამცი აბბლიტ მა ცეცხლმა დაწვა
აწლაჩი ააატ —კჟუვ. 19 — მებალემ („ხის მცველმა“) გაიგონა
უტიგ^გჭარო იუსთახუ —კჟუვ. 20 — შენს კერძსაც შენ (მამაკ.) მოგცემ
დარი იბზროპ! —კჟუვ. 22 — ძალიან კარგია!
ჰაჟი ფხი იმანუ... —კჟუვ. 26 — მას (მამაკ.) თბილი (ცხელი) პური ჰქონ-
და რა...
ჭარო იულშახახაჲა ჰა- —კჟუვ. 14 — შენ (მამაკ.) რაც შეგეძლება, შენ(ვე)
რე (NB) იულტ^გრპ გეცოდინება
ამათ აფტალი იდტ^გი- —კჟუვ. 15 — გველი წინ გაეპართა
ლედტ
სი ისშედტ-ჰია! —კჟუვ. 2 — ის (რალაც) მე მოკალი-თქო!
ჭარო იუთაჟუ აყარა —აფს. 42— შენ (მამაკ.) რომ გინდა, იმდენ ფულს
ახჩა უსთუშო მოგცემ
ახჩაჟგ^გ აზნი ილგჲ- —აფს. 35— მან (მამაკ.) სამივე ცხენი ტყეში შეუშვა
წან... (შერეკა) რა...

¹ იხ. აქვე, ქვემოთ.

აქესი იშეყაზ...--აფს. 37 — ასე რომ იყო...

ჯარს რცა(ტ) —აფს. 30 — ისინი შორს წავიდნენ... და სხვ.

...ა უ... → ...უ უ...

ჭარუ უზგჳია	აფს. 15	—	შენთვის (მამაკ.) მოვხარშეთ ის (რალა(ტ))
სარუ უსურჳ	—	„ 4	-- შენ (მამაკ.) ჩემი შეილი ხარ
ჯარუ უტასაქია	— აფს. 45	—	შენი (მამაკ.) ცხერები
ჭარუ უჩიგჳ	—	„ 36	— შენი (მამაკ.) ცხენი
მჭიუ უქიი	—	„ „	— შენ (მამაკ.) გზაზე ხარ
ჭარუ ურაზხანწკ	—	„ 43	— შენ (მამაკ.) „კმაყოფილებამდე“
ჭარუ უწი	—	„ „	— შენი (მამაკ.) ვაშლი
ბზრუ უიბაადტ	— კუფ. 14	—	შენ (მამაკ.) მან (მამაკ.) კარგად გნახოს

...2 უ... → ...უ უ...

აჭუ უგეშეშამ — კუფ. 25 — შენ (მამაკ.) მეხი არ მოგკლავს

...2 ა... → ...ა ა...

ანი იჭკვს აქვასენ იფ-	— კუფ. 23	—	იმის (მამაკ.) სუნი ეცა რა, მას (რალა-შაატეძტ)
ანაპს ახაშენ... (—ანა-	— კუფ. 23	—	თავისი ხელი მან (რალა(ტ)) წაუსვა რა...
პგ ახანაწენ)			
უგა: ატახტ (—უგამგ	— კუფ. 21	—	შენი (მამაკ.) ქურჭი მოვიტანეთ
ატახტ)			
ჩა ახტძტძიო...	— კუფ. 4	—	ის (მამაკ.) სადაც ბანაობდა...
(—ჩიგ ასტძტძიო)			
გაშია ააგარა(!)უცა!	— კუფ. 9	—	შენ (მამაკ.) წამლის მოსატანად წადი!... და სხვ.
(—გაშიგ ააგარა უცა!)			

...2 ი... → ...ი ი...

იზიანს ეგემაჳჳიან	— კუფ. 19	—	სიტყვად რაც ვუთხარით ერთმანეთს (—აზიანგ ეგემაჳჳიან)
რკანს იცახტ (—რკანგ	— კუფ. 15	—	ისინი თავიანთ სახლში (შინ) წავიდნენ იცახტ)
ანდარახ შარდანს ირ-	— კუფ. 23	—	ნადირს ბლომად კლავენ
შკეტ (— ...შარდანგ ირშეძტ)			
აზლავა ლასს იმაატაზა-	— კუფ. 23	—	გველეშაპი ჩქარა თუ არ მოვა...
რი... (←ლასგ იმაატაზარი)			
უგანს იუსერბუშეტ	— კუფ. 15	—	შენ (მამაკ.) წავიყვან და მათ გიჩვენებ (—უგანგ იუსერბუშეტ)

¹ შდრ. იქვე: მან, ზქვკ ბქანსუხ...—„ღედა, შენ ვისი სუნიც გეცა...“

- აჩიბ აჩქერწეტ... — კუვ. 16 — ის (რაღაც) ცხენს დაადეს
(← აჩიბ აჩქერწეტ)
აძღლუ აჰირ იგვი (←...აჰიბ — აფს. 39 — წისქვილში წაიღო მან (მამაკ.) ის (რა-
იგვი) ლაც)
აძაქირ აფშაკარცტუზ... — აფს. 41 — მდინარეზე (წყალზე) მათ რომ მირე-
(← აძაქიბ...) კავდნენ...
აწუჯაჰი აქატიო... — აფს. 41 — ბოლოს რომელიც აზის მას (რაღაცას)...
(← აწუჯაჰი...) და სხვ.
ამ ნიადაგზე ზოგჯერ ხმოვნები შეირწყმიან და მეზობელი სიტყვებში
გაერთიანდებიან ხოლმე.

მაგ.:

- ჰუთგჷ ჰარჰაშციოუპ — კუვ. 15 — ისინიც შენი ძნები არიან
(← ჰუთგჷ ჰარ იჰაშციოუპ
← ჰუთგჷ ჰარ იჰაშციოუპ)
ახჩიუთაგზარი... — აფს. 42 — შენ (მამაკ.) ფულა თუ გინდა...
(← ახჩა იუთაგზარი)
აკიუ შნისარგუშუ — კუვ. 16 — ქათამი დაკლული მოაქვთ
(← აკიუ შნგ აარგუშუ) (ქათამს დაკლავენ და მოიტანენ)
იტანრაგლაქახტ — კუვ. 23 — მათ ეძინათ და წაპოღენენ
(← იტანგ ააგლაქახტ)
აძიჰუ ინინ... (← აძიბ — კუვ. 6 — ისინი ერთ ვიღაცასთან მივიდნენ რა...
იჰიბ...)
აჰაჰ სუგირაქერწან... — კუვ. 2 — ქვა გულზე დამადეს რა... და სხვ.
(←...სუგირაქერწან)

§ 13. ხმოვანთა დაკარგვა. აჰ, აჰ კომპლექსში (სიტყვის შიგნით) ა ხმოვანი ხშირად ვიწროვდება გ.დ (და სულაც იკარგვის):

- მურადნუ იყმწედტ — კუვ. 23 — მან (მამაკ.) მიზნად დაისახა (გააკეთა)
(←...იყმწედტ)
ივლუა დუთარტან... — კუვ. 4 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) (თავის) ქედში
(←...დუთარტან) ჩაისვა
აბნა დლგვალან დან — კუვ. 11 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ტყეში შეიყვანა
უდმთ (←...დლგვალან) და გაუშვა
დგვალემტ (← დგვალ — კუვ. 23 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ზევით აიყვანა
გალემტ)
ალაპ ბჰჰაჰედტ — კუვ. 19 — შენი თავი (დედაკ.) ღმერთმა მოგვცა
(←...ბჰჰაჰედტ)
დნგნ... (← დნჰნ) — კუვ. 2 — ის (ადამ.) მივიდა რა...
აზიუმსაჰ აჰირ იღგ — კუვ. 5 — ბეჭი პან (მამაკ.) ნაცარში შედო
წედტ (←...იღგწედტ)
აძგ კვითუნ (←...კაჰ — აფს. 43 — ის (მამაკ.) წყალს ღვრიდა, ასხამდა
თიქი)

- აჩუანგ² იჭაგალან... —აფს. 32— მან (მამაკ.) ქვაბი ზემოთ აიტანა რა...
(←...იჭაგალან)
- უარს სუჭიოჲ. იჭუ- —კუე. 11 — მე შენი (მამაკ.) სიძე ვარ. თუ არ გჯემ-
მწოზარი... (←...იჭაუწოზარი) რა...
- ამალ იყუწუშა აბ —კუე. 23 — შენი (მამაკ.) რა საშუელიც უნდა ქნა
რბ რუჲ (←...იყაუწუშა) (ყო), ესაა...
- აძგ სემამ სეზლუზემა- —კუე. 23 — წყალი არა მაქვს, რითაც მოგემსახუ-
წაჲ (←...სეზლუზემაწაჲ) რო („გემზარეულო“)
- ჰანთუელარ უურდრგ² —კუე. 14— შენი (მამაკ.) შიგ თუ ჩა(მო)გვიშვებ, გაი-
(←ჰანთაუელარ...) გებ¹
- სარა სეუმჰან! —კუე. 23 — შენი (მამაკ.) მე [ის] არ მითხრა!
(←...ისაუჰან)
- ჰარა ცეჲარა დანყუ- —კუე. 9 — შენი (მამაკ.) ცუდს („სიავეს“) როცა
წაჲ... (←დანყაუწაჲ) იზამ... და სხვ.

იგივე პროცესი დასტურდება მეზობელ სიტყვათა კიდურ ხმოვნებშიაც:
შარდგ უზანსუოჲ —კუე. 9 — შენი (მამაკ.) ბევრი დაგიომე... და სხვ.
(←შარდა უზანსუოჲ)

აღნიშნულს შემთხვევებში სხვა დიალექტებში სისტემატურად (და აშ-
ხარულშიაც ზოგჯერ) ვხვდებით ასიმილაციას (ნაწილობრივს ან სრულს).

საგულისნმა, რომ აშხარულში ზოგ შემთხვევაში ასიმილაცია კარბობს
(მაგ. აორისტის დაბოლოებაში და სხვ.), ზოგ შემთხვევაში კი—ზემოგანხი-
ლული ცვლილებები (შდრ. ქვემოთ).

ხმოვანთა დაკარგვას ადგილი აქვს მეზობელ სიტყვათა კიდური ხმოვნე-
ბის ურთიერთ შეხვედრისას.

ბოლოკიდური ჯ იკარგვის მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ა-სთან შეხ-
ვედრისას:

- დცან იხო² ატიშინ... —აფს. 31— ის (აღამ.) წავიდა და ცხენი (გა)უშვა.
(←...იხოჲ ატიშინ) რა...
- იხო² აქეჯმა დაწ(ა) —აფს. 31 — მისი (მამაკ.) ცხენი მგელმა შეჰამა
(←იხოჲ აქეჯმა...)
- ახო² ააუგამა? (←ახოჲ —კუე. 12— შენი (მამაკ.) ცხენი მოიყვანე?
ააუგამა)
- ძ² ასურჲე! (←ძე აა- —კუე. 10— წყალი დამალევინე!²
სურჲე!)
- აბჲ² ანრაან... (←აბჲჲ „ 21 — მათ როცა ხმა გაიგონეს... და სხვ.
ანრაან)

¹ შდრ. იქვე: ჰანთო-უ-მელოზარი...—შენი (მამაკ.) ჩვენ თუ არ ჩამოგვიშვებ..

² შდრ. საწინააღმდეგო შემთხვევა: აძგ! წსჰიარაჲ. (←აძგ ანსჰიარაჲ.)—კუე. 2 —
წყალი როცა ვიტყვი...—

ბოლოკიდური ი იკარგვის მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ა-სთან შეხვედრისას:

- არ' ავანწა (←არ არ ავანწა) — კუვ. 19 — ეს კაცი
- არ' აწლა (←არ არ აწლა) — „ 4 — ეს ხე
- ათ' ამავე (←ათ არ ამავე) — აფს. 44 — ეს (ის) ტოტი
- ჟ' აკეზარი (← || ჟ აკეზარი) — აფს. 38 — თუ ესაა... და სხვ.

ბოლოკიდური ა იყვეცება მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ი-სთან შეხვედრისას:

- აზი' იპიუშუტ (←აზი — კუვ. 20 — ის (მამაკ.) სიტყვას იტყვის იპიუშუტ)
- ჟაქ' იმან (←ჟაქა — კუვ. 21 — მის (მამაკ.) წვერი ჰქონდა იმან)
- ავიქარაქია აბლაჯ' აბ- — კუვ. 23 — წიწილებს გველეშაპი ჰამს ჟოტ (←...აბლაჯა აბოტ)
- აბლაჯაჯ' ს' ისშემტ — კუვ. 23 — გველეშაპიც მე მოვკალ... და სხვ. (←...სა ისშემტ)

ბოლოკიდური ა-ს მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ა-სთან შეხვედრისას ერთი მათგანი იკარგვის (ზემოგანხილული საერთო ტენდენციის მიხედვით შეიძლება გვეფიქრა, აქაც წინამდებელი ა იკარგეს, თუმცა საწინააღმდეგო შემთხვევაც არ უნდა იყოს გამორიცხული).

- ილან ბტაზ... (←ილან — კუვ. 20 — სადაც ძალი იჯდა... ანტაზ...)
- ჟარაცი! (←ჟარ აცი) — კუვ. 20 — შენ, ხარო!
- ალაყაზ... (←ილან აყაზ) — „ 15 — ძალი სადაც წაიდა...
- სარგ' აკ ყასწარათაჟუბ — კუვ. 17 — მეც რამე უნდა გავაკეთო (←...ყასწარათაჟუბ)
- სარან ჰიემტ (←სარან — კუვ. 5 — მე, თქვა მან (რაღაცამ) აჰიემტ)
- ამში ამგი აზნა იყანა — კუვ. 5 — დათემა მუცელი გაიგსო (თავისი მუცე-წემტ (←...ამგია აზნა...))
- აბაგაზწანამტ (←აბაგა — კუვ. 5 — მელა შეეკითხა მას (რაღაცას)... აზწანამტ)
- სულაკწასიე (←სულა — აფს. 41 — თვალში რაღაც ჩამივარდა აკ წასიე)
- აგათაფენწალა — აფს. 35 — ხმლის წვერით...და სხვ. (შდრ. იქვე: აგათა აფენწალა)

§ 14. ხმოვანთა შენაცვლება.

ა → ა¹

ჟასარბა ბაქტარ დაანგრ — კუვ. 20 — ასე მამალმა ბაქირი გაავაჟკაცა რა, ჰწან აყლ დანათემტ ჟკუა შესძინა. [შდრ... დაან. გ-რწან, ან-ან-თემტ!]

¹ შდრ. აქვე, § 13.

- რინ ჭეს აჰიეღტ—კუე. 15—** მათმა (ცხოველთა) დედამ ასე თქვა
[შდრ. აქვე ზემოთ: ჭას]
- იშეჯჰიანზ ედფშინგ აწკტიან—კუე. 10—** ბოლოს მან (ჩამაკ.) როგორც თქვა ისე
დაანარგულტ ჰლაში. დანაანარგალა... ამოიყენეს ბრმა. როცა ამოიყიანის...
[შდრ. დაანარგულტ, დანაანარგალა]
- არ ნქილუშეიტ-შთენ — კუე. 15—** ჯარი შემოვა (თავს დაესხმის [სო-
აჰასა იკარტუშეტ შდრ.: ფელს]) და ცხვარს გარეკავს
- ...ისჰახგუ-შთანუ მეჰი —კუე. 20 —** მას (რალაცას) შეეჭამ და, ის (ჩამაკ.)
აგარს სკიცაპ შეშის მოსატანად წამიყვანს (გამრეკავს)
დჰაშელზენ... დანჰა- —აფს. 33— ის (ადამ.) შიგ შემოვიდა რა... როცა
შელახ... შეწოვიდა...
- ჰოჰიიწიგლა —აფს. 33—** ახლავე [შდრ. ჰოჰიიწიადლ—აფს. 37]
დენაად... —კუე. 2— ის (ადამ.) როცა მოვიდა... [შდრ. დანა-
ად—კუე. 4]
- დემჰერნეს დენლაგა... —კუე. 2—** მან (ჩამაკ.) მისი (ადამ.) მოკვლა რომ
დაიწყო... [შდრ. დანლაგა—კუე. 11]
- ბბღლგზ... —კუე. 21 —** ვაციც [შდრ. პირაქეთა დიალექტ.
ბბალგზ].
- აგებჰენგტ —აფს. 31 —** შუათანა, საშუალო [შდრ. პირაქ. დია-
ლექტ. აგებჰენგტი]
- ბმეჰიცია — " 35 —** მისი (ჩამაკ.) სიძეები [შდრ. პირაქ. დია-
ლექტ. ბმაჰიცია]... და სხვ.

მიუხედავად ამისა, ა ხმოვანი ხშირად სწორედ ისეთ შემთხვევებშია და-
ცული აზნარულში, რომლებშიაც პირაქეთა დიალექტებში გ ხმოვანი მი-
გვილია:

- ჰოჰია —კუე. 18—**ახლა [შდრ. პირაქ. დიალექტ. ჰოჰიიგ]
ჰლაჰა — " 24—კვამლი [" " " ჰლჰაჰა]
ლადირას — " " —ჰერი [" " " ალგდირას]
აჰაჰ — " 17—ლამე [" " " აჰჰაჰ]...
იჰიატიან —აფს. 44—მისი (ჩამაკ.) ნათქვამი [შდრ. პირაქ. დიალექტ.
იჰიატიიგ]. და სხვ.

ზოგჯერ ისეთ ადგილასაც ვადასტურებთ გ-ს ნაცვლად ა ხმოვანს, სა-
დაც თითქოს ამოსაველში ა არ ივარაუდებთ.

მაგ.:

- ხჯახშცია აყან (←... ჯყან) —კუე. 1—** სამნი ძმანი იყენენ
არა ვინაგრადნჯ გჰყო აყოჰ —კუე. 6— უროძნად რაც არის, აქ არის
ტაკო ნაწგ...—ტაკო აწნწ —კუე. 2— ცოტა [დრო] რომ გავიდა...
ტაკო აწწ — ტაკო აწწ(?)
...აჩაანჯჩა დადქელახტ — აფს. 35 — ცხენის მწყემსი გაემგზავრა (გაე-
←დ(გ)დქელახტ) მართა).

აწახ—კუე. 23 — ლამე; ატუაჯ წახ-ქითანძა დღტან—აფს 35—ის (აღამ.) ლამე (იმ ლამეს) შუალამემდე იჯდა [შდრ. პირაქ. დიალექტ. აწუხ]¹.

დუნეა ბიეზ, იზუგუ დრუფადშაპან—კუე. 22—ქვეყანაზე რაც იყო, ის (აღამ.) ყველაფრის ხელწიფე იყო. [— დრუფადშაპ[ენ. შდრ., ერთი მხრივ, ფადშაპ და, ძეორე მხრივ, — აფუქსი 5] ²... და სხვ.

ღ — ი

აჭრ აწიჯიან — აფს. 33—ამის შექდეგ [შდრ. იქვე; აჭრ აწუგანგუ] უსყარატიკ [— უსყარატი(ო)გუ?]—აფს. 33 (კერძო საუბრიდან)—ამოდენა უნასრშ იამლან [— უნასრშთამლან]—კუე. 2 — შენ (მამაჟ.) არ გამო-მედენო!

უნასრშთალ! (— უნასრშთალ) — „ — შენ (მამაჟ.) გამომე-დევენე!

აჭრ ბუკიენ მურადი-შთა — აფს. 43 — აჲ ყმაწვილის მიზნად ჰქონდა... (შდრ. რმან... (— მურად[ღ] შთა... მურად—მიზანი)

ასევე ჯ-საგან ხომ არ მოდის ისიტყვაში ა გ ი ნ ა ჰ — (კუე. 23; აფს. 38)— „ცოდვა, ბრალა“ — *აგეგნაჰ? (შდრ. პირაქეთა დიალექტ. ა გ ი ნ ა ჰ ა)

აშხარულშივე დასტურდება სიტყვა მიჰ („ცოტა“). ეს იგივე სიტყვა უნდა იყოს, რაც პირაქეთა დიალექტებში არსებული მჰჰ. მჰჰ აშხარულშიაც გვხვდება (მაგ., 36). ა — ი, თუ: ა — ჯ — ი? ³

ღ — უ

აშუეგმთა—კუე. 23—დილა (დილით). შდრ. პირაქ. დიალექტ. აშუეგმთა.

აქ წარმოდგენილთა გარდა დრო კილოთა წარმოებისას აშხარულს კი-ლოკაეებში თავს იჩენს მთელი რიგი ახალი ფონეტიკური პროცესები. ჩვენც მათ განვიხილავთ დრო-კილოთა წარმოებასთან დაკავშირებით.

§ 15. თანხმობანთა დაკარგვა. შთ კომპლექსში იკარგვის თ ბგერა.

მაგ.:

ასყათ-შა იზუტოგ—აფს. 39 — ის (რალაც) მოწყალეზად გავეცი

¹ აქ ისიც შეიძლება გვეფიქრა, რომ აზოსავალი ა ხმოვანთა, მაგრამ საყრდენი ჩნდება ამ სიტყვის ქარულ წუ ზ ე ლ-თან ურთიერთობისა (ს. ჯანაშვილის აფს. ა წ ე ზ და ჰართ. წ უ ზ ე ლ საერთო ძირის მქონე სიტყვებად მიჩნდა).

² ა ბგერა საერთოდ აფხაზურში თავს მებრძლად ვერ ითმენს ჯ ხმოვანს იგი ჩვეუ-ლური ა-ს სახით წარმოგიდგება. ამ ნიშნებზე უნდა აიხსნებოდეს ა ხმოვანის არსებობა რო-გორც ხეშთ აღნიშნულს, ისე ქვეშთ ჩამოთვლილ შემთხვევებშიც:

იხაჰ რუჰუ, ეჰა ირუჰაჰ (— იზუჰარუჰუ..) — აფს 39—ვის ც ვაჰმეჰთ, უფრო ვყოფათ იჰაჰშოგრადა?—კუე. 4—ვინ გადავეშვით? [შდრ. მასდ. აჯუშოგრა]

ძაჰნათოგ (— ძე ჰნათოგ) — კუე. 23—ის (რალაც) წყალს გვაძლევს... და სხვ.

(ამ შემთხვევებში ძნელი საფიქრებელია, რომ ძველი ვითარება გაქონდეს დაულო).

³ აქ წარმოდგენილ რიგ შემთხვევაში ჯ — ი პროცესს ხელს უნდა უწყობდეს ფემჰო რბილი თანხმობის არსებობაც.

დარა აწიჭ იკჭზ მაფშა- — აფს. 43 — მას (მამაკ.) რომ ვაშლი ეჭირა, წიღლ-ა-შა... სწორედ ისეთად... და სხვ.

იქვე ჩვეულებრივია შთა:

წია-წლაკ ინჭა-შთა, ატი აძუ ჩიეზნ მაჭაგჭლაშთი იბე — აფს. 43 — ვაშლის ხე გადახრით (გადახრილი), ამ პატარა წყალზე წადგომით, დანახა მან (მამაკ.) და სხვ.

საყურადღებოა, რომ ტაპანთურ დიალექტში ეგვევი კომპლექსი გვაქლევდა თა-ს (შთა — თა) ¹.

იკარგვის ფ მ-სთან მეზობლობაში: ჯმსარგა — კუე. 26 — „ცოცხი“ („სახლის საგველი იარაღი“). შდრ. პირაქეთ. დიალექტ. აჯმფსაგ (|| აჯმსაგ) და წნწა აფსარა „გვა“.

სისტემატური მოვლენაა ფინიტობის აფიქსის ტ (← იტ)-ს დაკარგვა აუსლაუტში ².

§ 16. თაწწმოვანთა გადასმა. ადგილს უცვლიან ერთმანეთს რ ნ ბგერები: რ ნ ~ ნ რ:

აშინდჭრ — კუე. 13, აფს. 44 — ურემი

შინდრკ — კუე. 1 — ერთი ურემი

პირაქეთა დიალექტებში გვაქვს აშარდწ. აშარდწ პარალელურად გვხვდება აზხარულშიაც:

ბეუ ჰ რდწკ — კუე. 23, მთქმ. 75 წ. — შვიდი ურემი.

ჩენჯრ:

უჩენჯრწე ჰა უგჯლარი... — კუე. 26 — შენ (მამაკ.) მსახურად („მოჯამაგირედ“) რომ იქ დადგე...

ჯა ჩენჯრა დადგლეტ — კუე. 10, აფს. 30 - ის (აღამ.) ერთ ადგილას მსახურად (მოსამსახურედ) მივიდა („მიდგა“, დადგა).

ეს სიტყვა შემოსულია ადიღურ ენააზგან (ადიღ. ჩგრწწ — „მოჯამაგირეობა“). ტაპანთურში გვხვდება ჩრწწ ³.

ჯიმ → მჯი

ჯუმარარს ღუე (|| ჯაუმარარსღუე) — კუე. 12 — დიდი თამაშობა (გართობა) არის

ბჯუმარრა (|| აჯეუმარრა) — კუე. 12 — თამაშობა, გართობა

იქვეა:

ბმჯარრა ყარწეღტ — კუე. 12 — თამაშობა მოაწყვეს (ქნეს)

ბმჯარრა ბცა — კუე. 12 — შენ (დედაკ.) გასართობში წადი! (შდრ. ქართ. ხუმრობა)

¹ იხ. ტაბ. § 21.

² იხ. აქვე, ქვემოთ.

³ იხ. ტაბ. § 59.

§ 17. თანხმოვანთა დიხიმილაცია. ძალზე იშვიათად, მაგრამ მაინც უნდა გვხვდებოდეს თანხმოვანთა დიხიმილაციის შემთხვევები. მაგ.:

ჯაბაგ² ღვფსგ² იგაზგ² — აფს. 35 — მისი (მაჰაჯ.) მამაც მოკვდა და ის მარ-
დნაკახან... ტო დარჩა რა...

ამ შემთხვევაში უნდა გვქონდეს თითქოს იგივე ა/აქე-ხა-რა -ზმნა, რაც პირაქეთა დიალექტებში აღნიშნავს დარჩენას ზედ („ქვეყანაზე“). ქი²ზვეით, ზემოთ“-ის გამომხატველი წინდებულება.

ასეთსავე შთაბეჭდილებას ხბდენს შემდეგი შემთხვევები:

აჩიკენგ² — კუფ. 23 — ბიჭიც

ქიტღუ-ჩიკენკ — აფს. 39 — პატარა ქათამი

ქიტუქ — კუფ. 5 — ერთი ქათამი

ქათუთარაკ — „ „ — ერთი საქათმე

აგეპარაქია — „ 15 — წიწილები (შდრ. პირაქ დიალექტ. აკიპარაქია
← *აკეტქარაქია)

შდრ. იქვე: ქიპურაკ — კუფ. 5 — წიწილა (რომელიც, რაღაც „წიწი-
ჭკუნკ — კუფ. 18 — ერთი ბიჭი ლები“)

კიტუჭკუნკ — აფს. 29

კუტუქ — კუფ. 15

აკიტუ — აფს. 29

აკიტუთარა — კუფ. 20¹... და სხვ.

§ 18. თანხმოვანთა ასიმილაცია. გავრცელებულია თანხმოვანთა როგორც პროგრესული, ისე რეგრესული კონტაქტური ასიმილაცია. ასიმილაციას ადგილი აქვს ჩვეულებრივ ფშვინვიერებთან, ამის შედეგად ვიღებთ გაფშვინვიერებას.

პროგრესული ასიმილაცია:

ალასფაქია — კუფ. 1 — ლეკვები (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ალასბა)

ფპიგსტა — ფსგკ — აფს. 33 — ერთი ჩკვდარი ქალიშვილი

ფპიგსტა-ბზიხაძაკ — აფს. 36 — ერთი კარგი ქალიშვილი

ღვუპიგსტაჩხემტ — კუფ. 17 — იგი (ადამ.) გაქალიშვილდა (შდრ. პირაქ.
დიალექტ. აფპიგსტა — *აფპიგსტა)

ტუთქგ (← ტუთგ) — კუფ. 19 — ისინიც (იმათაც)

ლა-ციქაქია (← ლა-ციგაქია) — კუფ. 6 — ცუდი ძაღლები

ალგგაფი-ციქა — აფს. 35 — ცუდი ბერიკაცი

აშუგგ დაფიგციქახან — აფს. 36 — ისიც (ადამ.) ცუდად დაბერდა რა...
(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ა-ციგა)².

¹ იხ. ტაბ § 19.

² აქა-იქ აცია² გვხვდება აზხარულშიც. მაგ:

ყიყი იფა ციგა — ააზახქოი, 27 — ყოყვის ცუდი შვილი (ვაყი); საბ იუს ციგახემტ —
სფ. 10 — მამახემის საქმე ცუდად წავიდა (წახდა).

აშუმთა¹ (← || აშუმეთა—4)—აფს. 33—დილა (დილით)

რეგრესული ასიმილაცია:

- აჭყა წახ-ქითანძა² —აფს. 35— იგი (აღამ.) (იმ ღამეს) შუალამემდეგ დეტან(←... წახ-გითანძა...) იჯლა
- იხერ გ'გუპარბარტმ —აფს. 36— მის (მამაკ.) ხეირს არ გიჩვენებთ შენ (←... გ'გუპარბარტმ) (დედაკ.)
- თაქაგ' თპანა-შთა... —აფს. 37— პატარძალიც გეყავდა...რა... (← ღპანა-შთა)
- დაყუმუქესგუზაზ ივარო...—აფს. 38— მას(აღამ.) სადაც უნდა ემგზავრა, შორ-ივარაზ ახტბა... (←... იყვარაზ...) საა...შორს რომ იყო ამისთვის...

შეგვხვდა დისტანციური ასიმილაცია:

ღშათქილახტ — აბაზაქ. 27— იგი (აღამ.) გამოემართა (← || ღშადქილახტ)

(იქვე: ღშოთქიეზ (← ღშოდქიეზ)—აბაზაქ. 27 — იგი (აღამ.) რომ მიდიოდა...

ასევე, ასიმილაციის ნიადაგზე შეიძლება აღვნიშნოთ ექნეს ბგერის გაბაგის-მიგრებას:

- ღჩოჭვილან || ღცვიგ- —აბაზაქ. 27— ის (აღამ.) ცხენზე შეჯდა და წავიდა ეილან³ ღცახტ (← ღჩოჭვილან...)
- იცოქვიწუტ. იცოქვიწუნ...³ — იქვე — ისინი ცხენიდან ჩამოხტნენ. ჩამოხტნენ (← იხოქვიწუტ. იხოქვიწუნ) რა...

შო → ჩო ასიმილაციის ნიადაგზე (?)

- აჭაწაგ' არახი იხ'ჩუნ... —აფს. 30— კაციც საქონელს მწყსიდა. საქონელს სრახი იხოჯან'ჩუზ მაცარა... რომ (როგორც) მწყსიდა... (← ...იხოჯან'ჩუზმაცარა)

§ 19. თანხმოვნის განვითარება.

ვითარდება მ (?)

პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ ვხვდებით აქოჯშოცაყ-ს („ბეკი“) (ბზოფ. აზოჯსიაცა). აშხარულში არის აზოჯშოცაყ—აფს. 41. აბჟუური დიალექტის სოფ. ჯგერდეს კილოკავშიაც ვადასტურებდით ერთ მთქმელთან აქოჯშოცაყ-ს.

ვითარდება ზ მს-ს შორის.

პირაქეთა დიალექტების აამესთა („აზნაური“), აშხარული—აამზესთ (21).

¹ აქედან უნდა იყოს შემდეგ აშუმთა (იხ. აფს. 41).

² ამ შეწოხვევაში შექმლო გავლენა მოეხდინა წინამავალ ხ-საც.

³ სათანადო ლაბიალიზებულ ბგერის უკონტაქტის გამო მას (ჩო-ბგერაშ) ერთი დამხვევით შექმლეს ენაში ხან ჩოტ-კომპლექსის სახე მიიღო, ხანაც ცი-ბგერის სახით წარმოგვიდგა.

§ 20. თანხმოდანთა შენაცვლება.

შთ → შტ

პირაქეთა დიალექტებში გვაქვს წინდებული შთა-. იგი გამოიყენება ზმნებში ორი მნიშვნელობით: 1 კვალზე, უკან; 2 ძირს, (ქვემოთ). ტაპანთურს დიალექტში პირველ შემთხვევაში არის შთა-, მეორეში კი —შტა-¹. ამ მნიშვნელობათა განსხვავებული წინდებულებით გადმოცემა კაცს აფიქრებინებდა ტაპანთურის ვითარება უფრო ძველია და აქ საქმე უნდა გვექონდეს წარმოშობით სხვადასხვა წინდებულთანო.

პირაქეთა დიალექტების შთა-ს ნაცვლად აშხარულშიაც ვხვდებით ტაპანთურის მსგავსად შთა-, შტა-ს. მაგრამ აქ უკვე აღრევიით: როგორც შთა-, ისე შტა- შეიძლება მოგვევლინოს ორივე მნიშვნელობით.

მაგ.:

დღშტან—კუე. 12—იგი (აღამ.) იწვა [ძირს]

ჩიუწაჭა დღშტაშთა დღციან—აფს. 37—ის (აღამ.) პირქვე (დაწოლით) იწვა და ეძინა [ძირს]

მაგრამ:

აგათაფენწალა ააშთებნუ...— აფს. 35—(მან) იგი (რალაც) ხმლის წვერით აიღო [ძირიდან] რა...

ასევე:

პბლაჯა დწთოთუპ—კუე. 10—იგი (აღამ.) გველეშაპს მისდევს (მის კვალზე)

მაგრამ:

ლღშტახ დკჭდღნ—აფს. 37—იგი (აღამ.) მის (დღდაკ.) უკან იყო „მოკიდებული“...და სხვ.

აშხარული მასალის მიხედვით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აქ მართლაც ერთი წინდებული შთა- გვექონია (←ა.შთა „კვალი“). შთ კომპლექსში თ ცვლილა ტ დ. ამის შემდეგ კი ტაპანთურს განსხვავებული მნიშვნელობისათვის მიუკუთვნებია წინდებულის განსხვავებული სახეობაც.

შთ → ჩ

უტკლაპჩიპ (← უკლაპშთიპ)—კუე. 4—შენ (მამაკ.) გადავიშვებ შიგ (მსდ. აკლშორა).

მ || ბ

ბჭიონგტა, ბჯუნგტა—აფს. 36; კუე. 23—საგზალი (შდრ. პირაქ. დიალექტების ამჟანგტა ← ამჟა—„გზა“, ა-ტა-რა—„ქამა“) ².

¹ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 137² იხ. ტაპ. § 23, გვ. 61.

ჟ → მ

დაჟაშეტ (← დაჟუაშეტ)—აფს. 38—კარგი! შეიძლება! მომდინარეობს აურა („ქმნა“) სიტყვისაგან = „იქმს ის (რაღაც) მას (რაღაცას)“. იქვე ამ ფორმაში შეგვხვდა დამაშა(ტ).

მ || ნ

„ხელი“ აფხაზურში არის „ანაპ“; პირაქეთა დიალექტებშიაც ზოგჯერ ამ სიტყვაში ვადასტურებთ ნ-ს ნაცვლად მ-ს (მაგ., ამჟახ¹შგ „ხელსახოცი“ და სხვ).

აშხარულშიაც შეიძლება შეგვხვდეს ანაპ (მაგ.: უნაპ—კუფ. 21—შენი (მამაკ.) ხელი), მაგრამ უფრო ხშირად ვხვდებით ამჟგ-ს, მაგ.:

უმჟგ ძიძიანგ...—კუფ. 21— შენი (მამაკ.)...ხელის დაბანით აბურს ზგ-მჟგ იგა- —კუფ. 23 — ის, ვინც (თავის) ხელში მორგეს ატრი-ზგრგ¹აჟაზ...
ალებდა...

იმჟგ —აფს. 37—მისი (მამაკ.) ხელი
ლარგ² „საშა“! -ლჰიან —აფს. 37— იმანაც (დედაკ.) „ჩემო ძმავ!“-ო, თქვა მჟგკეჟღერშეჟ რა, ხელი მოხვია მას (მამაკ.)... და სხვ.

შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ ნ-ს მ-დ ქცევას ამ შემთხვევაში ხელი შეუწყო მ-სთან მეზობლობამ (ფუძისეული ა ხმოვნის დაკარგვის შემდეგ), თუმცა გამორიცხული არაა შესაძლებლობა სწორედ ამოსავალი სახეობა იყოს *ამაპგ.

ნ → ლ

სიტყვა ნამაზი ერთხელ ჩავწერეთ ლამაზის სახით:

შემთა ლამაზ აფშენე—კუფ. 14—დილის „ლოცვისად“ (ციცკრად).

ზ || ძ

პირაქეთა დიალექტებშია ააძარა („აღზრდა-პატრონობა“), აშხარულში—ააზარა:

ღრააზუნ—აფს. 36—ისინი მას (აღამ.) ზრდიდნენ, უვლიდნენ.

პირაქეთა დიალექტების აზრდ („სახელი“) აშხარულში ტაპანთურის მსგავსად არის აზრზ:

დაჩა ბედაკ ტაპირ იზრგ²-შთა...აფს. 42—ერთი(ც) სხვა მდიდარი სახელად ტაპირი

პირაქეთა დიალექტებშია პმგ („თვე“), აშხარულში—პმგ¹:

კმგძკ ანწგ...—კუფ. 10—ორი თვე რომ გავიდა...

მგძკ აპგ — „ 23—ერთ თვეში

მგძ-ყომგ — „ 11—მრავალი თვე...და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებშია აფსტ („თვეზი“), აშხარულშია აფსგზ—ფსხუ. 10.

¹ შდრ. უბიხურშიაც—მეძა.

ზ || გ (?)

აფხაზურშიაც აღიღურ ენათა მსგავსად „ერთი“ რიცხვითი სახელის ძირად ივარაუდება ზა. ეს ელემენტი გვევლინება სიტყვაში ზაწიგე (ტაპ. ზა-ძიგე)—ერთად ერთი, მართოდ მართო, მხოლოდ, ოდენა.

აშხარულ დიალექტში შეიძლება ერთი და იმავე პირის მეტყველებაში დაეადასტუროთ როგორც ზ ა წიგე, ისე გაწიგე.

მაგ.:

ბაქურ ფჰიგს-ზ ა წიგე — კუვ. 20 — ბაქირს მხოლოდ ერთი (ერთად-ერთი) ღებმეღტ ცოლი ჰყავს

შღრ. იქვე:

არრ ფჰიგს-გაწიგე ღებმე — კუვ. 20 — ამას მხოლოდ ერთი (ერთად-ერთი) ცოლი ჰყავს

სარა მღეჰენე აფა-გა- — კუვ. 26 — მე ქონებად მხოლოდ ერთი აბაზი წიგე სემეღტ მაქეს

ჰაბა ანათგენაზ აწლა- — კუვ. 3 — შენ (მამაქ.) მამას რომ ერთად-ერთი გაძიგე ნტუმგან, —უნეგბ! ხე დარჩა, არ წაიღო, წადი!

გასარკვევია აქ გ(ა) მნიშვნელობით ფარავს ზ(ა)-ს და სხვა ელემენტიც, თუ—ზ-ს ბგერინაცვალი.

ს || (სი)ში

„ბეკი“ პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ არის აქივზშიაყა (ბზიფ. აზივზშიაყა), აშხარულში კი—აზივზშიაყა—კუვ. 15.

ცო || ში (შიი)

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებსა და ტაპანთურში „ლაპარაკი“ არის აციაჟიარა (ბზიფ. აციაზიარა). ამ სახით ეს სიტყვა შეიძლება შეგვხვდეს აშხარულშიაც, მაგ.:

ეგციაჟიოტ—კუვ. 10—ისინი ურთიერთშორის ლაპარაკობენ, საუბრობენ

მაგრამ იქ ჩვეულებრივ არის აშიაძრა, მაგ.:

აჩუ ააშიაძენ...—აფს. 35 — ცხენმა დაილაპარაკა რა...

აჟბრთ ზანტ იტან იშიაძან—კუვ. 1 — ესენი ერთხელ ისხდნენ, საუბრობდნენ

დაგემაშიაძტ—კუვ. 12—იგი (ადამ.) მას (მამაქ.) არ დაელაპარაკა... და სხვ.

ჟი (ბზიფ. ზი) || ძ

იგივე აციაჟიარა (ბზიფ. აციაზიარა) აშხარული აშიაძრა (იხ. წინამოეული მაგალითი).

ცი → || სი

აშაციფენწა || აშახიფენწა—ფსხუ, კუფ. 14—ფეხის (თითის) წვერი

ჩ → შ

სიტყვა ბქიენ („ბიქი“) აშხარულში ხშირად წარმოდგენილია აჩქიენ-ის სახით (მაგ., 2; 10 და სხვ.)¹. ამ უკანასკნელიდან უნდა მომდინარეობდეს მთელ რიგ შემთხვევებში დადასტურებული მისი აშქიენ-სახეობა, მაგ.:

აშქიენ-ხიქე—კუფ. 4—პატარა ბიქი

აშქიენ—კუფ. 2, 14... ყმაწვილი, ბიქი... და სხვ.

ჩ || შ

პირაქეთა დიალექტების შებქონ („შუადლე, შუადლისას“) აშხარულში ერთხელ დაედასტურე ჩებქან-ის სახით (იხ. 4).

პირაქეთა დიალექტებში „ფუტკარი“ არის აშხა, აშხარულში—აჩხა:

ჩხა-ჯენჯეჟა—კუფ. 18—ორმოცდაათი ფუტკარი.

წ || ც (ბზიფ. ც')

„ნაცვალ“ პირაქეთა დიალექტებშია აცენხირას (ბზიფ. აცენხირას), აშხარულში—აწენჯაგ (33).

წ || ც

პირაქეთა დიალექტებშია აცაფხან („გასალები“), ტაპანთურსა და იშხარულში—აწაფხან (იხ. 22).

წი || ცი

ინტენსივობის შინაარსით პირაქეთა დიალექტებში გვხვდება -წი ნაწილაკი, აშხარულში კი—ცია.

მაგ.:

ფეხშეწა დგეგრლა-ციან იჯედა ჩააკალგუსით—აუს. 37—მის (მამაკ.) დას ძალიან გაუხარდა რა, კისერზე ჩამოეყიდა. შდრ. პირაქ. დიალექტ. დგეგრლაწიან.

ქ || ხ

პირაქეთა დიალექტებში არსებული ქჯ წინდებული აშხარულში წარმოგვიდგა ხჯ სახით.

მაგ.:

...იტიგმ იმჭარაშთა დახჯმსჯრაშთა...—აფს. 43.—რაც მას (მამაკ.) არ ეყუთენის, ის რომ არ ქამოს და მას (ხელი არ ახლოს) არ შეეხოს... (შდრ. პირაქეთა დიალექტების აქჯსრა—„შეხება“).

¹ იხ. აქვე, § 17.

გ¹ → ჯ

-გ² („კიდევ“) ნაწილაკი ორჯერ დავადასტურეთ -ჯგ-ს სახით:
დახ²გ²აზაარაიჯგ ღპაურა — კუვ. 14— ის (აღამ.), სადაც უნდა იყოს კიდევ,
ათაქუპ უნდა ვიშოვოთ (ვიპოვოთ)

აქისაჯგ დაღგლ¹—აფს. 39—ქოსაც თანახმა გახდა.

გ² → დი

აწაპიდი—ფსხუ, კუვ. 1 —ქვაც

გამათაქიადი —ფსხუ, კუვ. 4 —მისი (მამაკ.) ტანსაცმელიც

რ → ყ

აშხარულშიაც ისევე, როგორც ყველა სხვა აფხაზურ დიალექტში, კაუზა-
ტივის აფიქსად გამოდის რ, მაგრამ ერთხელ მის ნაცვლად მოგვევლინა ყ-ც.
მაგ.:

ღტ¹იჯყწიან—კუვ. 3, მთქმ. 15 წ. —ნან (მამაკ.) ის (აღამ.) დასეა.

ამ მთქმელმა ტაპანთურის გავლენით (იგი მოწაფე იყო და სკოლაში ტა-
პანთურად სწავლობდა) აშხარული ტი-ს ნაცვლად (ღტ¹იჯარტიან) იმარა წი
(ასეთი აღრევის სხვა შემთხვევა არა გვქონია). მაგრამ აქ საყურადღებო ის
იყო, რომ მან რ შეცვალა ყ-თი. ამ შემთხვევაში რ-ს მონაცვლე ბგერის სიმ-
კვეთრე შეიძლება მომდევნო წი-სთვის (ან ტი სთვის) მიგვეწერა, მაგრამ
რომ აქ პოზიციური ცვლილება არა გვაქვს და რომ საქმე გვაქვს რ ბგერის
ყ-დ ცვლასთან, ნათელი გახდა სხვა შემთხვევაშიც: ნაცვლად ი რ ა ა ჰ ი ე მ ტ-
ისა მანვე თქვა: იყაჰიეჰტ—იქვე—„მათ უთხრა მან (მამაკ.) ის (რადაც)“.

ყ || ქ

ჩიუწაჯა ღშტაშთა ღტციან—აფს. 37—„ის (აღამ.) პირქვე იწვა და
ეძინა“. შდრ. პირაქ. დიალექტ. წაყა —„ქვევით“ (?)

ყი || ყ

პირაქეთა დიალექტების აშეიჯ ს („წიგნი, წერილი“) ნაცვლად აშხარულ-
შია აშაყა (18). აშაყა გვესმოდა ჯგერდეს კილოკავის (აბჟუური დიალექტი)
ერთ-ერთი წარმომადგენლის მეტყველებაში¹.

ჰ || ხ

პირაქ. დიალექტ. ახაპი, ტაპანთური და აშხარული აჰაჯა (1)—ქვა

ჰი || ჰე

პირაქ. დიალექტ. ახაპი, ტაპანთური და აშხარული აჰაჯე (1)—ქვა

¹ იხ. ტაპ. § 20, გვ. 56.

ჰა || (ჰა→) აა

პირაქეთა დიალექტების აჰარა -ზენა („სმენა, გაგონება“) ტაპანთურში გვაძლევს აჰარა-ს, აშხარულში აქედან უნდა მომდინარეობდეს აარა: ისლამ დააძტ—კუფ. 15—ისლამმა გაიგონა (ისლამს ესმა).

ბგერათა შენაცვლების მთელი რიგი შემთხვევები განხილულ იყო ფონეტიკურ სისტემასთან დაკავშირებით და მათზე აქ აღარ შეეჩერდებით.

თავი III. სრულხმოვნობა

§ 21. სრულხმოვნობა. იშვიათად აშხარულშიაც შეიძლება შეეხედეთ ხმოვან-მოკვეცილ ან შეკუმშულ ფუძეებს, როგორცაა მაგ.:

ამბგუსთ — კუფ. 21—აზნაური (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ამბუსთა)
 აგინაპ — „ 23—ცოდვა, ბრალი („ „ „ აგინაპა)
 აჯჯ — „ „ —ორნი („ „ „ აჯჯა.
 აჯჯა პარალელურად აშხარულშიაცაა)
 კქუნქ — „ 18—ერთი ბიჭი (შდრ. პირაქ. დიალექტ. კქუნაქ)
 სკუმპიუპ — „ 11—მე შენი (მამაკ.) სიძე ვარ [პირაქ. დიალექტ.—სკუმპიუპ]... და სხვ.¹

მაგრამ აშხარულს მეტად, ვინემ რომელიმე სხვა დიალექტს, ახასიათებს სრულხმოვნობის დაცვა².

აჭატია — კუფ. 12—საქმელი (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აჭატი)
 ხიენტაგ², ჟიანტაგ²—კუფ. 8—ხუთჯერაც, ათჯერაც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ხიენტოგ², ჟიანტოგ²)
 რაბა — კუფ. 1—მათი მამა (შდრ. პირაქ. დიალექტ. რაბ)
 უჭალა!— კუფ. 9—შენ (მამაკ.) აღი ზემოთ (შდრ. პირაქ. დიალექტ. უჭალ!)
 ჯგმსარგა— კუფ. 26—ცოცხი (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აჯგმსარგ)
 ალასკიგა— კუფ. (კერძო საუბრიდან)—საჩეჩელი (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ალასკიგგ)
 მახჩია-გ²—კუფ. 21—აქლემიც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. (ა)-მახჩიაგ²)
 აჟილარა — „ 23—ხალხი („ „ „ აჟილარ)
 აქტთა -- „ 5—სოფელი (შდრ. || აქტთ; ტაპანთ. დიალექტ. აქტთ)
 ყამჩტლა დასა-მაცარა...კუფ. 2—მათრახით იგი (ადაშ.) მას (რალაცას) სცემს-რა... შდრ. ტაპანთ. დიალექტ.—მცკრა, მცრა
 (ა)ჩაჟარა—კუფ. 4—კეთება (შდრ. ტაპ. დიალექტ...ა ჩაჟარა)
 აშალა — აფს. 36—სინშილი (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აშალა)
 ათარა—კუფ. 7—სადგომი, სათავსი (შდრ. პირაქ. დიალექტ.—ათარა)
 აბაგა—აფს. 41—მელა, მგელი („ „ „ აბგა)

¹ იხ. აგრეთვე ხმოვანთა პოზიციური რეფუქცია. აქვე, § 13.

² შდრ. ტაპ. § 24.

- აშოყა—აფს. 39—წიგნი, წერილი (შდრ. პირაქ. დიალექტ.—აშოყებ)
 ჟოყიწიალა—აფს. 37—ახლავე („ „ „ ჟოყიწიყა)
 ამარა — „ „ „ აბაზაქ. 27— მზე („ „ „ ამრა)
 ზანჯ —კუვ. 1— ერთხელ („ „ „ ზნჯ)
 აბარიოჟაბ — „ 21—ესაა („ „ „ აბარიოჟაბ)
 ზუბაყაგჯ —აფს. 36—მისი (მამაქ.) ამხანაგებიც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. რუბციაგჯ)
 იხჯახჯუხ —აფს. 38 მესამე (აღამ.) (შდრ. ტაბ. იხჯახჯუხ)
 კარა ძმა? — „ 35—რამე (ბევრი) დაიკარგა? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. (ა)კრჯ ძმა?)... და სხვ.

„ხე“ აშხარულშიაც სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად არის აწლა (იხ. 35), მაგრამ ერთხელ ჩაიწერეთ:

აწლაჟი-დუჟა აზოჯაქ იქიენ—აფს. 37— ერთი დიდი ძველი ხე (შეშა) მას (მამაქ.) მხარზე ელო

თითქოს ეს წაცდენის შედეგი არ უნდა იყოს. ასეთი რამ მოსალოდნელი ჩანს.

აშხარული დიალექტისთვის დამახასიათებელი სრულხმოვნობის თვალსაზრისით საყურადღებოა გაორკეცებულ ძირთა შორის ხმოვნის დაცვა (იხ. § 9), აღნიშნულ ადგილას განხილულ შემთხვევებში ხმოვანი არ გვხვდება აფხაზურის არცერთ დიალექტში.

თავი IV. მახვილი

§ 22. მახვილი. ზოგჯერ აშხარულში სიტყვას (ან ფორმას) მახვილი აქვს პირაქეთა დიალექტებისაგან განსხვავებულ ადგილას. მაგ.:

იწაბჯრგუმა? —კუვ. 23—ის (რალაც) მართალია? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იწაბჯრგუმა?)

აზიანი გეგბაჰპიაზ გჯუმდ—კუვ. 19—რაც ჩვენ ერთმანეთს სიტყვად ვუთხარით, შენ (მამაქ.) არ იცი? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იუმდჯრჟემა?)

შეემთან ნამაზ აწყალარაკ...—კუვ. 15—დილის ლოცვა რომ იქნება... (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აწყალარაკ).

აცგებჯ —კუვ. 16—კატაც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აცგებჯ).

ემმაკჯრა რემან. ემმაკჯრან ირგმაზ...—კუვ. 10—მათ დავა (ჩხუბი) ჰქონდათ. საჩხუბრად რაც ჰქონდათ... (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ამაკჯრა...)

ღარგზჯმეჯტ¹—კუვ. 11; აფს. 36.—ის (აღამ.) მათ დაეწია (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ღარგზჯმეჯტ)

¹ შდრ. ტაბ. § 25.

ისჯეიტი¹—კუვ. 8—ის (რალაც) დავლიფ (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იზ-
ფიგმტ²)

იფა დაადღარგახტ—კუვ. 11—მან (მამაკ.) თავისი ვაჭი მოაყვანინა
მათ (შდრ. პირაქ. დიალექტ. დაადღარგმტ, დაადღარგახტი)

აგიინაჰ—კუვ. 23—ცოდვა, ბრალი—(შდრ. პირაქ. დიალექტ. აგი-
ნაჰა) და სხვ.

განსხვავებულ ადგილას მახვილი შეინიშნება ზოგჯერ ზმნის კითხვითს
ფორმებშია³.

¹ შდრ. ტაბ. § 25.

² მახვილთან დაკავშირებით სათანადო ცვლილებაც მოხდა პირის ნაშანში: პირაქეთა
დიალექტე³ში იგი უშუალოდ შეაედა ფუძის თანხმოვანს და გამჟღვრდა. აშხარულში (და ტა-
ბანთურში)—კი არა.

³ ამის შეახებ იხ. აქვე, ქვემოთ.

მ ო რ ფ ო ლ ო ბ ი ა

თავი V. სახელი

§ 23. სახელის ზოგადი და განსაზღვრული ფორმისათვის აშხარულ დიალექტში. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს ახასიათებს ა პრეფიქსით გამოხატული სახელის ე. წ. ზოგადი ფორმა. მაგ., ანაპკ — ხელი (საერთოდ), აში — კარი (საერთოდ). ყოველი საზოგადო სახელი დაირთავს ამ ა პრეფიქსს¹.

ტაპანთურ დიალექტში მკვეთრად ჩამოყალიბებულია საზოგადო სახელის განსაზღვრული და განუსაზღვრელი ფორმები. იგივე ა-პრეფიქსი, რაც პირაქეთა დიალექტებში გვევლინება ზოგადი ფორმის აფიქსად, ტაპანთურში გამოყენებულია განსაზღვრული ფორმისთვის. ანაპკ, აში აქ არის „ხელი“, „კარი“ (განსაზღვრული), ხოლო განუსაზღვრელი ფორმა პირაქეთა დიალექტების შესაფერი საერთო მნიშვნელობით არის — ნაპკ, შიკ „ხელი“, „კარი“ (საერთოდ)².

ეს უკანასკნელი სახეობები აქა-იქ გვხვდება პირაქეთა დიალექტებშიაც. უფრო ხშირად მას ადვილი აქვს აშხარულ დიალექტში.

მაგ.:

ზანჲ ტანდჲკ შიკლა	— კუვ. 1 —	ერთხელ ერთ ურემზე ფქვილი იდო რა, ერთ ვილაცას მიჰქონდა
აპკჲ შიაკა იხტრჲტ	— კუვ. 1 —	მთავარს (კი) წერილი მისწერეს
ჩიკ გჲუსთუშამ-იპიჲ	— აფს. 42 —	ცხენს შენ (მამაკ.) არ მოგცემო, თქვა მან (მამაკ.)
თაკა დღზჲჭან	— აფს. 37 —	პატარძალი (რძალი) შენთვის (დედაკ.) მომყავდა რა, სამფეხა ცხენზე მჯდომმა მომტაცა (წამართვა)...და სხვ.

მაგრამ ის გარკვეულობა, რაც ამ მხრივ ახასიათებს ტაპანთურს, აშხარულში არ შეინიშნება. სრულიად ერთნაირს შემთხვევებში შეიძლება იყოს როგორც უ-ანო, ისე ა-ნიანი ფორმები. მაგ.:

ნქიფალა-აქიფალა — აფს. 28 — სკუპ-სკუპ ბოლოცანცარა (=ყვავი) წვი რესიესიან (=ყანჯა)

¹ იხ. ტაპ. § 26.

იხ. ტაპ. § 27.

ძღაყა ცჳა (= ლაღი - — აფს. 28— უწყლოდ ხიღი (=სხვენი, ქერი) რა, ჳიბ ლჯ)

მაგრამ:

აჳ იყამჩჳ ამჳ ა იქიჯრ- — აფს. 28— ზატონის მითრახი გზახე გაგდებუ-
სეჲ (=მათჯ)

ძღაყა ჳაყიარს — აფს. 28— უწყლოდ ქერიეხი (=კბიღეღი)
(=აფჯცჳია)

ციემღადაყა ლღირს — აფს. 28— უკიბოღ სხვენზე აღის (=კეამღა)
ჯნღა (=ღაჯა) ... ღა სხე.¹

სახელის განსაზღვრული ფორმა ჩამოყალიბებულა აზნარულშიაც, ოღონდ აზნარულ დიალექტში განსაზღვრუღობის აფიქსად გამოღის არა იგევე ა, რაც ტაბანთურში გვაქეს, არამეღ სხეა ეღემენტი. ესაა -ზ სუფიქსი.

იგი დაერთევის როგორც ა- პრეფიქსის მქონე, ისე ა- პრეფიქსის არმქონე სახელის ფუძეღს.

მაგ.:

აბარი აჩიჯ ღაღა, ათა- — აფს. 37— ეს ცხენოსანი, რომელიც მოღის, ჩემს ჩანკა (განუსაზღვრ.) სესციათ-
ნჯებჯ. [ჩიჯზაპჯ] „ჳაღ!“—იჳე-
ან ღააირჯჯჯჯჯ ათაჩანკაზ
(განსაზღვრ.) ღააირჯტ

„არაყა აშოიარს შარ- — აფს. 37— „აქნაღირი ბღომად არისო“—თქვეს რა,
ღოჳ“— რჳიან, აჳიაშციათ:— „ჳი-
არს ჳაღწბ აჯაბჳჯ, (განუსა-
ზღვრ.) ანცია ჳანჯყაწა, ჳარს ში-
არს ჳეჯ-შია იჳაგაჳ“— რჳიან
აჳანშციათ აბნა იღაღეღტ. აჯა-
ბჳჯ (განსაზღვრულ.) ანციაჯ
იჯჯჯან ღნღტაღოჳ

ამარა ქჯნღ ღანნღ, — აფს. 37— მზემ რომ დასავაღს მიაღწია, ამ ღროს-
აჳრ, ასაჳათ აჳი იჳიეშციათ ღა-
ათლახტ რჯადღეი აჳიე. აჳი-
ნჯ(განუსაზღვრელი) ინაშეღან
რჯჯჯანშციათ იჳიანხეშციათ ირ-
ბეღტ. ღანჯრბახ, „არათ ჳანშციათ
აბაყა?“-რჳიე. ჳაბჳჯ (გან-

ეს ცხენოსანი, რომელიც მოღის, ჩემს
თავს ურმიღან (განუსაზღვრ.) ჩამო-
გისვამთ... [სამფეხა ცხენზე (მჯღრმეა)]
„ჳე“-ო თქვა, [ცხენი] უჳან მოაბრუნა
ღა ურემს (განსაზღვრ.) ღააიყა
„აქნაღირი ბღომად არისო“—თქვეს რა,
(ორმა ძმამ) ძმებმა:— „შენ ჩეენო უმ-
ცროსო, ქეციანი (განუსაზღვრ.), ცე-
ცხლი მოგვიმზადე (დაგვინთე), ჩეენ ნა-
ღირს მოვკლავთ ღა მოვიტანთ“-ო —
თქვეს რა, ორივე ძმა ტყეში წავიღა.
ქეციანმა (განსაზღვრ.) ცეცხლიც ღა-
ანთო ღა მას მიუჯღა (მიმჯღარია)

მზემ რომ დასავაღს მიაღწია, ამ ღროს-
მისი (მამაქ.) ორი ძმა ეჯოში ჩამოვიღა.
სახლში (განუსაზღვრ.) შევიღნენ რა,
თავიანთი სამი ღა ვეღარ ნახეს. რომ
ვერ ნახეს, „ეს ჩეენი ღეღი საღ წავიღ-
ნენ?“-ო, თქვეს. ქეციანი (განსაზღვრ.)
ტყიღან რომ გამობრუნა ღა სახლში.

¹ ეს ა აფიქსი აზნარულში დაერთო ზოგ ისეთ ჳნისარისაც, რომღებშიც ა არ შეგე-
ხეღრია არც ერთ სხეა აფხაზურ დიალექტში. მაგ.: ჳნისართი ნას („მეჩე“) დავაღასტურეთ-
ანას (კუე. 12) სახეობითაც; ჳნისართი დარა („ძალიან“) კი— დარა -ს სახით: საჩან სეჳტქქია
ა ღარა იბზიოჳ— აფს. 37, (ფსხუ. კ. 1)— „ჩემი საქმეღი ძალიან კარგა ჳა“.

საზღვრა.) აბნა დაალსხენ აჭი-
 ნჯე (განსაზღვრა.) დანაშოლა
 მანსოქია აპბაცია იბეგტ

(განსაზღვრა.) შევიდა, თავისი უფროსი
 ძმები დაინახა

...აქუთ იზზეგჯე დეცშთა — აფს. 37 —
 ეშაააჟაზ რუწქიალა ჩაჯჯკ
 დაამათა დღრბეგტ. ლარა
 დანაფშო, დღლღრტ... აჩი-
 ჯჯე მირა დღზექიტაზ აჩიჟუს
 ემრგსტ

...ესენი ყველანი ერთად რომ მოდიოდ-
 ნენ, მათ უკან ერთი ცხენოსანი
 მოდიოდა რა, დაინახეს. მან (დედაქ.)
 რომ მოიხედა, იცნო ის (ადამ.)... ცხენ-
 ოსანი (განსაზღვრა.), მირა რომ იჯდა,
 [იმ] კვიცს დაეტაკა (დაატაკა)

ხტოჯა-პია დეჟან. აბნა — აფს. 44 —
 დცან, წლაქ დწალან, ამაწი დქი-
 ტიან. იფჯეჟა დალაგე. აძიგ მა-
 ადალა დმუქმან ხტაჯაჯ
 დღმბეგტ

ხოჯა (ვინმე) იყო. ტყეში წავიდა, ხეზე
 ავიდა, ტოტზე იჯდა. მოკრა დაიწყო
 [ტოტისა]. ვილაც გზად მიდიოდა. [მან]
 ხოჯა (განსაზღვრა.) დაინახა

...ჟოჟიადწიღა არი — აფს. 34 —
 აჟარჯაჟე აქიგ სომ-შიიკე აქიგ
 სომე აგხუ-შა იჟაკაპარი, გჭაშ-
 ტღსხერუმ — იპიან ხტაჯა იჯჯა
 დეგჟი(მ)წა. აჟრ ასაპათ იჯჯა
 (განსაზღვრა.) დღღლწენ, აჟა-
 რჯაჟე აქიგ იჟაკგეჟე სომ-შიიკე
 აქიგ სომე აგხუშთა

...„ახლა ამ ბუხარში ასი მანეთი ერთ
 მანეთ ნაკლებ რომ ჩამოვარდეს, არ
 ავიღებ“-ო, ხოჯამ უთხრა თავის ამხანა-
 ნაგს. ამ დროს მისი ამხანაგი
 (განსაზღვრა.) გავიდა და ბუხარში ჩა-
 მოავლო ასი მანეთი მანეთ ნაკლებ...

სომეკაპიკა-პია ჯანწა — ფსხუ, კ. 11 —
 დეჟან. ნას აჟედ აქუა აჟო აპკ
 დღმჩრუნენ. აჟედ აპაზ პიესჟაქ
 იმან. აპიესჟა იმანე დახცარა-
 აქ ანასუფ მაჟან. ნას აჟედ იგაქ-
 თეგტ აჟედ სომეკაპიკაჯ. ნას
 ჟაპიესჟა აასტთ!-იპიეგტ, ჟარა
 სტუშოტ!-იპიეგტ, ნას აპიესჟა-
 ზი ითეგტ ანგმ. აპიესჟა ზ
 ითან დცეგტ

სომეკაპიკა კაცი ვინმე იყო. (მერე) იმ
 სოფელში ის ერთ ბატონთან (გა-
 ნუსაზღვრა.) მსახურად იყო. ამ ბა-
 ტონს (განსაზღვრა.) ერთი დანა
 (განუსაზღვრა.) ჰქონდა. დანით (დანის
 თან ქონით), სადაც წავიდოდა, ბედი
 მოსდიოდა (შოულობდა). მერე ეს შე-
 ამჩნია (შენიშნა) ამ სომეკაპიკამ
 (განსაზღვრა.). [მერე] შენი დანა მომე-
 ციო, სხვაგან (ერთგან) მივდივარო! —
 თქვა. [მერე] ამან მისცა დანა (გან-
 საზღვრა.). დანა (განსაზღვრა.) მისცა
 რა, ის (ადამ.) წავიდა...

იგი შეიძლება შეგვხვდეს საკუთარ სახელთანაც, მაგრამ ეს საკუთარი სა-
 ხელი ნაწარმოები ჩანს ზოგადი სახელისაგან. მაგ.:

...ანართუჟა მირა სქია- — აფს. 37 —
 ჟია დაქიტაშთა დღმბეგტ ჩაზშა-

...ნართების ასული მირა სქეაჟეა
 ზედ [ურემზე] იჯდა რა, დაინახა სამ-

პკ. „ჰამე“! იპიან, დააირგენკიზენ ათაჩანკაზ დააირგსტ. დაქიტია-ქაზ ახვკკკკკ იტკლმფსჟ. ანა-რ თკფჰა მირა სკიაჟიაჰაჰ დააშტკმფაან ღკმმაშთა ღღქი-ლემტ

ფეხა ცხენზე [მჯღომმა]. „ჰეი!“-ო თქვა-რა, მოაბრუნა [ცხენი] და ურემს დაა-ტაკა. ზედ ვინც იხსდა, სამნივე გად-მოყარა. ნართების ასული მირა სკვაჟევა (განსაზღვრ.) აიტაცა, წაი-ყვანა და გაემართა

... დაქაშთოღ დაჰ- — აბაზაქთი, 27 — ბოღუპ. დაქაშთ იფა ღემტბოღუპ. დაქაშთოღჰ აჰამდარა (რახიჯ-ააცარა) ღცატ

... დაქმაშთი უფროსია. დაქმაშთის ძე უმცროსია. დაქმაშთი (განსაზღვრ.) საქონლის მოსარეკად წაიღია... და სხე.

სომკაპიკა, კრ ღემზარა, — ფსხუ — იჯზაცია ირჯთემტ... სომ-კაპიკაჰ (განსაზღვრ.) ღშე-ღონ ბეჯჟიჰაცაჟ ღრგქისიტ

სომკაპიკამ, რაც მას (ღედაკ.) ჰკონდა (ებადა), თავის ამხანაგებს მისცა (დაუ-რიგა)... სომკაპიკა (განსაზღვრ.) მიდიოდა რა, შეხვდა შვიდ ცხენოსანს.

კითხვა ღგება: რას უნდა წარმოადგენდეს ეს .ჰ სუფიქსი? ვფიქრობთ, იგი სხვა არაფერია თუ არ ნამყო ღროის (ნამყო განუსაზღვრელის) ინფინიტური ფორმის აფიქსი.

აფხაზურ ენაში ზმნები განარჩევენ ფინიტურსა და ინფინიტურ ფორმებს. ფინიტურ-ფორმიანი ზმნა გამოხატავს წინადადების სისრულედამთავრებულობას. ინფინიტურ-ფორმიანი ზმნა კი—წინადადების დაუმთავრებულობას და უღრის სხვა ენათა დამოკიდებულ წინადადებას.

შღრ.:

ფინიტური

ინფინიტური

სარა სცემტ—მე წავედი

სარა სახ(ცა(ზ))—მე საღაც—წავედი... და სხე.

აფხაზურში არა გვაქვს ქართველური, ევროპული თუ სხვა ენებისათვის დამახასიათებელი სათანადო კავშირებით (საღაც, როგორც, რომ, ვინც...) გამოხატული დამოკიდებული წინადადება. ამღენაღვე თავისებურია აფხაზური რთული წინადადების სინტაქსიც.

ზემოსხენებულ მოვლენასთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული აფხაზური ზმნის ძირითადი მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიის ფინიტობა-ინფინიტობის რაობის საკითხიც.

აფხაზური ზმნის ინფინიტურ ფორმებში იყრის თავს ის ნაწილაკები, რაც შეეფერება სხვა ენების დამოკიდებული წინადადების კავშირებს. ამ ნაწილაკთა (ახ—„საღაც“, ან—„როცა“, შა—„როგორც“...) დართვისას ზმნას ფინიტობის აფიქსი აღარ ექნება. ინფინიტურ ფორმაში კიღვე ღროისათვის ახალი აფიქსი გამოვლინღება. ნამყოში ასეთი სუფიქსია -ჰ. იგი ცვღის ფი-

ნიტური ფორმის ნამყოზობის -ნ სუფიქსს (შდრ. დაარგონ—ის (რალაც) მათ მოჰქონდათ, მაგრამ: დანაარგოზ—ის (რალაც) მათ, როცა მოჰქონდათ“).

ზმნის ინფინიტურ ფორმას ჩვეულებრივ ახლავს ესა თუ ის საგარემოებო აფიქსიც.

მაგ.:

ს-ახ-ცა-ზ —სადაც-წავედი (რომ წავედი)

ს-ან-ცა-ზ —როცა-წავედი („ „)

სგ-შა-ცა-ზ --როგორც-წავედი („ „)

ამათანავეა გათანაბრებული ე. წ. ზმნის მიმართებით ნაცვალსახელიანი ფორმები. პირის მიმართებითობა ამდენადვე ანალოგიური წესით გამოიხატება ზმნის ინფინიტურ ფორმაში. სათანადო ნიშნად დ-ს რიგის პირის აფიქსებში გვევლინება ი-, ლ-ს რიგისაში კი—ზ- პრეფიქსი.

ი-ცა-ზ—ის, რომელიც (ეინც, რაც) წავიდა..

სგ-ზ-ბა-ზ—ის, რომელმაც (ეინც, რამაც) დამინახა... და სხვ.

ხშირად კიდევ შესაძლოა, საგარემოებო აფიქსი ან პირის მიმართებითობის გამომხატველი (ი-, ზ-) პრეფიქსები არ იყოს ზმნაში წარმოდგენილი, მაგრამ ინფინიტური ფორმა მაინც გვექონდეს. ასეთ შემთხვევაში ამ ფორმით ზოგადი, ქართული რომ-კავშირის შესაღარი შინაარსი ვადმოიცემა:

მაგ.:

სცა-ზ ჯგზნან—„რომ წავედი-მეგონა“ (მეგონა, რომ წავედი), ე. ი. საქმე გვაქვს კვლავ იმავე დამოკიდებულ წინადადებასთან (სხვა ენებისა). საყურადღებოა, რომ ზემოთხსენებულ საგარემოებო ნაწილაკიანი ინფინიტური ფორმებიც ხშირად ასეთ ზოგად („რომ“-ის) მნიშვნელობას ატარებენ (იხ. აქვე, ზემოთ).

აქ ზმნაზე თქმული ვრცელდება სახელის ფუძეზედაც. რამდენადაც აფხაზურში ყოველი სახელის ფუძე შეიძლება ზმნად (კერძოდ, სტატიკურ ზმნად თავისი მარტივი სახელური ფუძით) იქნეს გამოყენებული.

მაგ.:

დგჷოკ-ნ—ის კაცი, ადამიანი იყო

ი-ჷოკ-ზ—ის, ეინც ადამიანი იყო

ჷოკ-ზ—ჯგზნან—ადამიანი, კაცი რომ იყო, მეგონა (მეგონა, რომ ადამიანი, კაცი იყო)... და სხვ.

აფსუის კილოკავისათვის დამახასიათებელი წარმოება ჯგზ-ზ „სახლი“ (განსაზღვრული) წარმოადგენს თავის მხრივ სახელის ფუძისაგან ნაწარმოებ ზმნის ინფინიტურ ფორმას ნამყოზ განუსაზღვრელში. აქედან უკვე ჯგზ-ზ ნიშნავს: „სახლი-რომ-იყო“, ხოლო შემდეგ მასზე ჩვეულებრივ დართულია სახელის ა- აფიქსიც და ვიღებთ: „აჯგზ-ზ“-ს.

განსაზღვრულობის გამოხატვის ეს წესი გარკვეულ კავშირში უნდა იყოს ტაპანთურსა და აშხარულ დიალექტებში გავრცელებულ რიგითი რიცხვითი სახელის ამა თუ იმ დროის მიმღობით გადმოცემის წესთან¹.

შდრ.:

პირაქეთა აფხაზ. დიალექტების

პირიქითა აფხაზ. დიალექტების

ახ ფ ა, ა ხ ფ ა ტ ი — „მესამე“.

ი-ხ ფ ა ხ ე უ; ი-ხ ფ ა ხ უ - ზ — „მესამე“, (ის, რომელიც მესამევედება; ის, რომელიც მესამევედებოდა)².

ამ ნიადაგზე სახელის განსაზღვრულ ფორმაში მოსალოდნელია სტატიკური ზმნის აწმყო ს ინფინიტური ფორმაც შეგვხვდეს (მაგ. „[ა]ჟნგ-უ“) ³ მაგრამ გაბატონებულია ნამყო განუსაზღვრელის ფუძე ([ა]ჟნგ-ზ).

ძალზე საყურადღებოა თვით ხერხი სახელის განსაზღვრულობის ამ წესით გამოხატვისა. როგორც ვნახეთ, ამ მიზნით გამოყენებულ იქნა ზმნის ინფინიტური ფორმა, აფხაზური ზმნის ინფინიტური ფორმა კი შესაფერია სხვა ენათა დამოკიდებულია წინადადებისა.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ზოგ ქართულ დიალექტში დადასტურებული დამოკიდებული წინადადების გამოხატვის წესი, რომლითაც ხაზი ესმის ამგვარი წინადადების განსაზღვრულ ბუნებას⁴.

აფხაზური ენის აშხარულმა დიალექტმა სახელის განსაზღვრულ ფორმას საფუძვლად დაუდო ზმნის ინფინიტური ფორმა, რაც სხვა ენების დამოკიდებულ წინადადებას ეთანაბრება და განსაზღვრულ შინაარსს ატარებს.

სახელის განსაზღვრული ფორმისა და დამოკიდებული წინადადების წარმოებაში ერთი და იმავე ელემენტის გამოყენება დასტურდება ძველ ქართულშიაც. ორსავე შემთხვევაში ნაწევარი „იგი“ უნდა გამოხატავდეს განსაზღვრულობას.

¹ იხ. ტაპ. § 34.

² პირაქეთა დიალექტებში ამისათვის გვაქვს იგივე ა- პრეფიქსი (შდრ. ა- პრეფიქსის განსაზღვრ. ფუნქცია ტაპანთურში), პირიქითა დიალექტებში კი—ზმნის ინფინიტური ფორმა (ი-ხფაზუ...), ე. ი. ხაზის ფორმა ექვივალენტი სხვა ენების დამოკიდებული წინადადებისა.

³ ამ მხრივ საგულისხმოა ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ ნაწყვეტში (სოფ. ა ბ ა ხ ა ქ თ შ ი ჩ აწერილი ტექსტიდან) საკუთარი სახელის ფორმა: **ა ა ქ ა შ თ ო უ**:

... **ა ა ქ ა შ თ ო უ** დაჰბოუპ. —27— ... **ა ა ქ ა შ თ ი** (= **ა ა ქ ა შ თ ი - რ ო მ ა ა**) უფროსია. **ა ა ქ ა შ თ ის** ძე უმცროსია. **ა ა ქ ი ა შ თ ი** (განსაზღვრ. = **ა ა ქ ა შ თ ი - რ ო მ ი ყ ე ო**) საქონლის მოსარეკად წავიდა.

აქ ერთი და იმავე საკუთარი სახელის **ა ა ქ ა შ თ-ის** განსაზღვრული ფორმა წარმოგვიდგა, როგორც -ზ-თი გაფორმებული (ე. ი. ნამყოზე დაფუძნებით), ისე (ო)უ-თი გაფორმებულიც (ე. ი. აწყოზე დაფუძნებული).

⁴ იხ. ჩვენი: „დამოკიდებული წინადადების ერთი თავისებურება ზოგ ქართულ დიალექტში“. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. I, 1946 წ.

შდრ. ი გ ი

სახელთა

დამოკიდებულ წინადადებაში

და სხუად დივარდა. ეკალთა შორის
და ეკალნი ი გ ი აღმოსცენ-
დეს და შეაშთვეს ი გ ი¹.

მაშინ იწყო იესუ ყუედრებად ქალაქები-
სა მის, სა და - ი გ ი ექმნეს უმრავლესნი
ძალნი მისნი².

ამგვარად, აფხაზური ენის აშხარულ დიალექტში სახელის განსაზღვრული ფორმის საწარმოებლად გამოყენებული ზ აფიქსი ი გ ი ევ - ზ აფიქსია, რაც ზმნის ინფინიტური ფორმის ნამყო დროის - ზ აფიქსი.

თვით აფიქსის წარმოქმნის ისტორიისათვის საყურადღებოა, რომ არა ყველა შესაძლო ინფინიტური ფორმის აფიქსი გაბატონდა სახელში განსაზღვრულობის ფუნქციით, არამედ ერთი მათგანი, სახელდობრ ნამყოობის (ნამყო განუსაზღვრელის) ინფინიტური ფორმის - ზ აფიქსი.

§ 24. რიცხვის ფორმები სახელებში. მრავლობითის საწარმოებელ აფიქსითა მხრივ აშხარულში ისეთივე ვითარება გვაქვს, რაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში³.

-რა კრებითი მრავლობითის მაწარმოებელი აქაც ახასიათებს მხოლოობითის ფუძის -ს სუფიქსით გაფორმებულ სახელებს.

მაგ.:

ჟათ აწგ-რა ედფშანჯ — კუვ. 10 — ისინი ჩიტები ვით არიან შიკ (შდრ. მხოლოობ. აწგს—ჩიტი)

აქიქპ-რა-გჯ აპის ძანდეთ — კუვ. 5 — წიწილებიც ღორმა შექამა (მხოლოობ. აქიქპს)

აგიქპ-რა-ხიქქიაგჯ — კუვ. 23 — პატარა წიწილებიც... და სხვ.

იქვე ჩვეულებრივია -ქია აფიქსდართული მრავლობითის ორმაგი წარმოებაც.

მაგ.:

აწგ-რა-ქია აადტ — ფსხუ, 15 — ჩიტები მოვიდნენ

აგიქპ-რა-ქია — კუვ. 15, 23 — წიწილები

ასს-რა-ქია — კუვ. 5 — ხბოები... და სხვ.

იმევე შემთხვევებში ხშირი მოვლენაა მხოლოობითის ფუძეზე უშუალოდ -ქია აფიქსის დართვაც:

ასგს-ქია — კუვ. 5 — ხბოები... და სხვ.

ტაპანთურში შემკრებლობითს საკუთარ სახელთა, გვართა, ზოგჯერ ტომთა და სხვა სახელებში -რა კრებითობის აფიქსის მქონე ფუძეს სისტემა-

¹ იხ. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა აკ. შანიძემ. 1945 წ. მათ. 13,7 DE.

² იქვე, მათე 11,20 DE.

³ იხ. ტაპ. § 29.

ტურად დაერთვის ადამიანთა მრავლობითის -ჭა სუფიქსიც (პირაქეთა დიალექტების აა). ასეთი წარმოება არც პირაქეთა დიალექტებშია უცხო, მაგრამ აქ უფრო გავრცელებულია ოდენ -აა (←ჭა) აფიქსიანი მრავლობითი სათანადო შემთხვევებში¹.

აშხარულში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად მარტო -აა (|| ჭა) გვხვდებოდა... მაგალითად, გვისახელებდნენ გვარებს: ახაა (=ახბები, ახბაანი), აშაა (აშვბები, აშვბაანი), ხრაჩაა (=ხრაჩები, ხრაჩაანი) და სხვა. გვხვდება რთული -რაა (= -რა + -აა)-ც. ქალის (ცოლის) მამის ოჯახს მაგალითად, იქაც უწოდებენ აბ-რაა (აბა-რაა)-ს — „მამაიანი“ (გურ. „თავის სახლი“).

აღნიშნულ შემთხვევებშიაც მრავლობითის ორმაგი წარმოებისას გამოყენებულია იგივე -ქა სუფიქსი.

მაგ.:

ხრაჩ-აა-ქა — კუვ. 10 — ხრაჩები, ხრაჩაანი
 აბ-აა-ქა — კუვ. 21, 23 — ხალხა...და სხვ.

ნივთთა კლასის მრავლობითს აქაც მხოლოდ -ქა აწარმოებს.

მაგ.:

ლთჳ-ქა — კუვ. 22 — მისი (დედაკ.) სახლები
 სუტჳს-ქა — აფს. 37 — ჩემი საქმეები
 აფჳც-ქა — „ 28 — კბილები
 ასიგწა-ქა — „ 35 — ტანსაცმელები
 აშა-ქა — „ 36 — სისხლები... და სხვ.

ადამიანთა მრავლობითში აქაც -ცია გვაქვს:

მაგ.:

აღწი-ცია — აფს. 85 — ქურდები
 აჰ იფჳა-ცია — „ „ — ბატონის, მთავრის ქალიშვილები
 რჳზა-ცია-გწ — „ 36 — მისი (მამაკ.) ამხანაგები
 ემმაკ-ცია — კუვ. 17 — მოდავეები
 აჰჳჳნ ცია — „ 8 — ბიჭები, ყმაწვილები
 აგილა ცია — „ „ — მეზობლები... და სხვ.

მაგრამ არც თუ იშვიათი მოვლენაა იმავე შემთხვევებში -ქა აფიქსის ქონაც.

მაგ.:

ჯუნბჳალი-ქა — კოვ. 12 — ორი მეგობარ(ებ)ი
 აგილა-ქა — „ 16 — მეზობლები
 აშიარაცაჳ-ქა — აფს. 38 — მონადირეები... და სხვ.

¹ იბ. ტაბ. § 29.

² იქვე.

უფრო დამახასიათებელია ტაპანთური დიალექტის მსგავსად, მრავლობითის უკვე -ცია-თი ნაწარმოებ ფუძეზე განმეორებით -ქია აფიქსის დართვა.

მაგ.:

აქა-ცია-ქია	— კუვ. 19—	კაცები
უფა-ცია-ქია	— „ 5—	შენი (მამაკ.) ვაჟები
პკუნ-ცია-ქია	— „ 8—	ბიჭები, ყმაწვილები
აჩა-ცია-ქია	— „ 10—	ცხენოსნები
სას-ცია-ქია-კ სუმედტ	— „ 9—	(ვილაც) სტუმრები მყავს ¹
სახშ-ცია ქიან	— აფს. 36—	ჩემი დები
ლგსაბი-ცია-ქია-გ ²	— „ 38—	მისი (დედაკ.) ბალები... და სხვ. ³

„ქალ“-(აფჰიგს) სიტყვის მრავლობითი აფხაზურში ბოლო ნაწილის გაორკეცებით იწარმოება და გვაქვს აჰის(ს)ა („ქალები“). ასეთი წარმოება დასტურდება აშხარულშიაც.

სართოდ აფხაზურში ამ ფუძეს -ქია აფიქსიც ახლავს. ასევეა აშხარულშიაც:

აქთ რჰისსა - ქია — აფს. 36—სოფლის ქალები.

ოლონდ აშხარულში უფრო ხშირად ვხვდებით მხოლოდითი რიცხვის ფუძეზე -ქია ან -ცია მრავლობითის აფიქსთა დართვის შემთხვევებსაც.

მაგ.:

აფჰიგს-ქია	— კუვ. 9—	ქალები
ივჰიგს-ცია-გ ²	— „ 10—	მისი (მამაკ.) ორივე ცოლ(ებ)ი... და სხვ. ³

აფჰიგსა („ქალიშვილი“, „პატარა ქალი“) — სიტყვის მრავლობითად გვხვდება აფჰიგს ფა -ქია-ს (კუვ. 19) გვერდით აჰისსგსა („პატარა ქალები“, „წვრილი ქალები“).

§ 25. ინსტრუმენტალისის კატეგორიისათვის სახელებში. ბრუნვათა მიხედვით საერთოდ აშხარულშიაც ისეთივე ვითარება გვაქვს, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში. ამდენადვე აქ ე. წ. ძირითად ბრუნვებზე აღარ შევჩერდებით ⁴.

როგორც ვნახეთ, ტაპანთურ დიალექტს სახელთან დაკავშირებული ინსტრუმენტალისის კატეგორიისაგან ჩამოუყალიბებია ბრუნვის ფორმა და გაუფართოებია ამ კატეგორიის გამოყენების არე და ფუნქციები ⁵.

¹ ასეთ შემთხვევაში ორმაგი სუფიქსაცია მრავლობითში ყველა დიალექტში ჩვეულვით რიგი მოვლენაა.

² იხ. ამ საკითხების შესახებ ტაპ. § 29.

³ შდრ. ტაპ. § 29.

⁴ იხ. ტაპ. § 30.

⁵ იქვე.

აზნარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად მეტად გავრცელებულა ინსტრუმენტალისის გამოყენების არე შედარებით აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებთან.

მაგ.:

- ყელაჩ ვეჟიჟეაბეჟ უზ- — კუვ. 23 — ოცდაათი მხარი (ოცდაათი მხარის სიგ- გარნეს ყარკუ სგმოუპ, აფ ა- ტა-ლი ისგამ) ოცდაათი მხარი (ოცდაათი მხარის სიგ- რძეზე) რომ აგიყვანო, (ისეთი) ძალა მაქვს. საკმლით არა მაქვს (=საკ- მელი არა მაქვს)
- ადგრა-ლა იზზეგჯ — კუვ. 15 — მან (მამაკ.) ცოდნით ყველა შეიძინა (=ყოველგვარი ცოდნა შეეძინა)
- აჟეჟარს ყარკუ ჰამამუჟ — კუვ. 28 — ჩვენ იმით ძალა არა გვაქვს (=ჩვენ იმის ძალა არა გვაქვს)
- აბრი ეფშა უს-ლა საადტ — კუვ. 12 — ასეთი საქმით მოვედი (=ასეთ საქ- მეზე მოვედი...) და სხვ.

ასევე ხშირ გამოყენებაშია ინსტრუმენტალისის -ლა აფიქსი ზმნისარ- თებში.

მაგ.:

- აფგზ-ლა — კუვ. 10 — უწინ
- სარა საწგჯა-ლა სა — კუვ. 11 — ჩემ შემდგომად ჩემს ადგილს შენ (მამაკ.) დადგები
- ჯარგჯ აქტთახ-ლა — კუვ. 2. — ისიც (ადამ.) სოფლისკენ გაემართა დედქილეჟ
- ჟეტა-ლა ისლამ-ჰა — კუვ. 15 — ძველად ვინმე ისლამი იყო აძაჟ დჟუან
- აჩიეზ-ვაგაჯარს-ლა — აფს. 31 — გიყი ბიჭი ერთგან (სადლაც) წავიდა დცე(ა)
- ლაბა დანდებ აბლათქქა, — აფს. 35 — მისმა (დედაკ.) მამამ ცხვირსახოცები ზენტ-ლა დაამწანს... რომ დაინახა, ერთბაშად დასტაცა რა (ხელი)... და სხვ.

აზნარულში უფრო ხშირად, ვინემ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, ინსტრუმენტალისის -ლა მაწარმოებელი უშუალოდ, ჩვეულებრივ კუთვნილე- ბითი (ა-) აფიქსის გარეშე, მიერთვის (ნივთთა კლასის) სახელს მხოლოდობითს რიცხვში.

მაგ.:

- ჭატა-ლა, ბეგნჭა-ლა — კუვ. 23 — საკმლით, საგზლით თუ მომეშ- სეასტყრაარი, საგახუშტ ველებით (დამეხმარებით), ის (რალაც) წამიყვანს
- ანნი დბეჟ ილზჟერტ — კუვ. 12 — მისმა (მამაკ.) დედ-მამამ დაუძახა სახ- აჯნ-ლა კუბან იჟჟიას ლიდან კუბანის ცოლს

„ღუნქმ-ლა-გ² ახრატ- — აფს. 38 — „(ამ)ქვეყნადაც და სამოთხეშიაც ჩემი
 ლა-გ² უსამ-რტ-ლპიე“... ძმა ხარ შენ (მამაკ.)“-თქვა მან (დედაკ.)
 აფშარპაქია ჯუბა ყან. აკლა—კუფ. 10 — კოკა ორი იყო. ერთი თ მან (მამაკ.)
 ჟ¹ აათუჯხტ, იჯბახაზ აათჯახტ- წყალი ამოიღო. მეორით რომ იღებდა...
 რნეს ღეშაჰეზ... და სხვ.¹

მიუხედავად ამისა აშხარულში ჯერ-ჯერობით მაინც არ ჩამოყალიბებულა ინსტრუმენტალისი ბრუნვის ფორმად. -ლა აფიქსი არ ქცეულა ბრუნვისთვის დამახასიათებელ ზოგად აფიქსად და ნაკველსახელებთან და მრავლობით რიცხვთან დაკავშირებით, ტაპანთურში არსებული ვითარების წინააღმდეგ, ფორმდება დამოუკიდებელ ელემენტად, საკუთარი კუთვნილებითი აფიქსებით ისევე, როგორც ეს გვაქვს აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში.

მაგ.:

- აჟუჟ ე - ლ ა (← ა-ლა) — აფს. 36 — შენ (მამაკ.) ამით იმწყემსებ (ამას უხ²ჩახუშე მომწყსი)
- აუჟ ა-ლა დღლწაარა — კუფ. 22 — მას (დედაკ.) უნდოდა რომ მისთვის ილთაჟენ (დედაკ.) ამით (=ეს) ეკითხა
- იყაზშაქია რჟ-ლა დღლდღრ — აფს. 36 — მან (დედაკ.) ის (მამაკ.) თავისი „საქციელებით, თვისებებით“ იცნო
- სგლაქია რჟ-ლა იზბაზ... — კუფ. 8 — ის, რაც ჩემი „თვალებით“ ვნახე
- აჟათქია რჟ-ლა აფჰიჯ — კუფ. 23 — ამაებით ის (მამაკ.) ქალიშვილს რომ სფა ღეშეჯდგოზ... არიგებდა... და სხვ.²

§ 26. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმა. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავებში სხვაობას ვადასტურებთ.

პირაქეთა დიალექტებში, როგორც ცნობილია, ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმისათვის გამოიყენება -ხ სუფიქსი³. იგი შეთვისებული უნდა იყოს ქართველურ ენათაგან⁴. აქა-იქ ამ ფუნქციით იქვე საკუთარი -ნ(გ) სუფიქსის არსებობაც შეინიშნება⁵. ეგევე -ნჟ სუფიქსი აწარმოებს ზმნაში აბსოლუტივებს და გამოიყენება „და“ კავშირის ფუნქციითაც⁶.

¹ შდრ. ჩენი: „ბრუნების საკითხისათვის აფხაზურში“. ვნიშის მოაზრე, ტ. XII, 1942 წ.
² შდრ. იქვე ერთხელ დადასტურებული: ჰჯჟჟმძღ -ლა ლ²ხიფაგია დაჯჟახ დნეჟტ — კუფ. 11 — „შვიდი თვით“ (შვილ თვეში) იგი (აღამ.) სადაც ტლუხეფაგვა იყო, იქ მივიდა...
³ პ. უსლარი. Этн. Кавказа. I. Абхазский язык. § 76.
⁴ იხ. არნ. ჩიქობავა. Морфолог. встречи абхазск. яз. с картвельск. языком. წიგნის მოამბე, ტ. XII, 1942.
⁵ იხ. ტაბ. § 30, გვ. 79—80.
⁶ იქვე.

ტაპანთურ დიალექტში როგორც სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმისათვის, ისე აბსოლუტივისათვის (და აქედან კავშირისთვისაც) იზმარება ახალი -შთა || -თა სუფიქსი¹. -შთა || -თა თავისი ფუნქციებით ფარავს პირაქეთა დიალექტების -ნჯ სუფიქსს (პირაქეთა დიალექტების მეოჯე -ხ სუფიქსის სამოქმედო არე შეზღუდულია).

მართალია, დღეს ტაპანთურს სულ სხვა აფიქსი მოეპოვება აღნიშნული ფუნქციით, მაგრამ ზოგი ზმნისართის წარმოებაში იქაც დასტურდება იგივე საერთო აფხაზური -ნჯ (— || ნა)².

აშხარული დიალექტის არცერთ კოლოკაეში (ისევე, როგორც არც ტაპანთურში) კვალი არ ჩანს პირაქეთა დიალექტებში არსებული ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის საწარმოებელი -ხ აფიქსისა (აბჳ-ხ—, „მამად“, ნაპჳ-ხ— „ხელად“ და სხვა).³ იგი შედარებით ახალი შენაძენია აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში.

აშხარული დიალექტის კუვინსკის კოლოკაეში როგორც სახელთა ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმაში, ისევე აბსოლუტივში მაწარმოებლად გვევლინება -ნჯ სუფიქსი.

მაგ.:

- მძჳ აქჳ ფჳიჳსფაჳ ფა- —კუვ. 39— ერთ თვეში მას (რალაცას) ერთი ქალიშვილი საკმელად რომ მივეცეთ...
- აღაბჳ ნირხან ახჩა-ნჯ —კუვ. 18.— მან (მამაჳ.) ჯოხი მოიქნია რა, ფულად ხმა გაიღო
- თჯურახ-ნჯ ისჳიჳშჳ —კუვ. 8— ამბად (არაკად) რისაც ვიტყვი, რაც ჩემი თვალით ვნახე, რაც მე შემემთხვა, ისაა
- ჯტჳეს-სურათ-ნჯ, —კუვ. 17— ის (დედაჳ.) [თერთ] ხედ (შეშად) იყურა, მან (მამაჳ.) ის (აღამ.) ადამიანის სახედ, ქალიშვილად აქცია (გააკეთა)
- ირი აფჳაჳსფა-ნი —კუვ. 17— ამას, ქალიშვილად ვისაც ხედავთ, ამ ხელოანმა (ხის მოხელემ) ადამიანის სახედ აქცია (გააკეთა)
- იზიბოჳჳ, აბრი ამჳიჳჳაჳაჳ დჯჳ-ჯტჳეს-სურათ ნი იყედჳეჳტ
- ეფანდ იყუნჯ დჯცან, —კუვ. 23— ის (აღამ.) ეფენდისთან მივიდა რა, მან შვილად აიყვანა
- სარა, ჯამაათ-ნჯ არა—კუვ. 17— თქვენ, ხალხად აქვინც დგებართ, მო-ისმინეთ!
- იჯტჳეჳ-ნჯ დჳეჳჳეჳტ. ლარა

¹ იხ. ტაპ. § 30, გვ. 79—80.

² მაგ., ხანჯ—„ერთხელ“, აწჯაიან—ბოლოს და სხვ.

³ იგი აქა-იქ ამ ფუნქციით შეიძლება შეგვხვდეს ფსხუელ აშხარულთა მეტყველებაში პირაქეთა დიალექტების გავლენით.

- აჭუჭა აზი ა-ნი დაადლ- — კუევ. 23.— ეს მან (დედაკ.) მას (მამაკ.) სიტყვად ჰიან, ლარგჯ დჭაღმეტ უთხრა რა, თვითონ ზემოთ ავიდა
- ჯღ ა-ნჯ სარა უსტცაად!—23— შენ (მამაკ.) მე ამხანაგად წამომყევი!
- გეშა-ჯგნვეთა პალ 'ა -ნჯ—კუევ. 19— ორმოცდაათი დღე ვადად მომეცი! დასტ!
- ტარა იუთაჯი ბზი არა -ნჯ—კუევ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა, სიკეთედ რომ უბზსუშაა გიყო?
- ააშა -ნჯ სგზჭყალაბ—კუევ. 2— შენ (დედაკ.) ძმად გაგიხდები
- არა ატჯს -ნჯ იუმედ? —კუევ. 9— შენ (მამაკ.) აქ საქმედ რა გვაქვს-ო იჭედტ.—უსნრ ისტმოუ უდ ოუბ თქვა მან (მამაკ.). საქმედ რაც მაქვს, ესაა
- აჭანდრაქია შარდა-ნი—კუევ. 23— ვისაც ვედრო ბლომად აქვს, ბევრი იზმრ, ძე შარდა აარგრტ წყალი მოაქვს (მოაქვთ)
- დუნდე -ნჯ ბზი არა—კუევ. 15— შენ (მამაკ.) ქვეყნად სიკეთედ რა ნჯ იუთაჯრ? გინდა?
- ...ითრტ ფულ -ნჯ—კუევ. 16— მან (მამაკ.) ის (რალაც) იაფად გაყიდა
- იფსნწუკ ეეგია ცია -ნჯ—კუევ. 12— ისინი მის (მამაკ.) სიცოცხლეში მოკეთებდად (მახლობლებად) დარჩნენ
- უათჯაცია -ნჯ ანაყალააკ...—კუევ. 14— ისინი კაცებად რომ გახდებიან...
- ჰაცია -ნჯ შიჯტჯჩეუიჯრ- —კუევ. 8— ცხენოსნებად ასი სული ჩამოხტა წუდტ— ცხენიდან
- აჯგჯაგჯ აჯზახედტ. დაჯჯ- —კუევ. 23— ორნივე დაამხანაგდნენ. ამხანაგებად რომ მოდიოდნენ, მღევს შეზენენ... ინიახტ და სხე.

აბსოლუტივში:

- აბა დღბმა -ნჯ ტოფიბ- —კუევ. 23— შენ (დედაკ.) მამა გყავდა რა, აქამანდა იხსაბმჰმედ? დე რად არ მითხარი?
- ...ბზირი იზბო -ნჯ, სგმპჯ- —კუევ. 21— მიყვარდა რა, ჩემი ხელით გავლა ისააზა -ნჯ სჯკ რულან ზარდე რა, [ისეთი] ბატკანი ერია მათში
- სცანჯ, ჩეძიძია -ნჯ სააფუშიტ * მე წავალ რა, ვიბანავეებ რა, მოვალ... და სხე.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, კუენისკისთვის დამახასიათებელი ვითარება ემთხვევა იმ ვითარებას, რაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჯერ კიდევ დაცულია -ნჯ აფიქსის გამოყენების მხრივ.

ოლონდ აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში აღნიშნული აფიქსის გამოყენებაში მეუ სისტემატურობას აქვს ადგილი. აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავისათვის ის ძირითადი მიწარმოებელია.

ამის გვერდით იმავე კუვინსკის კილოკავში, უნდა ვიფიქროთ, ტაპანთური დიალექტიდან შემოსულა -შთა აფიქსიც. მაგრამ იგი იხმარება მხოლოდ და მხოლოდ ზმნათა ე. წ. აბსოლუტივების წარმოებისას და ისიც ჩვეულებრივ ფინიტურს ფორმებში („და“ კავშირის ფუნქციით).

მაგ.:

ჰაბა, სა სკაპ-შთა —კუვ. 14— მამა, მე წავალ რა, (წავალ და) მეცა პაზვაპ იპიეძე ცეცხლს მოვიტან-ო, თქვა მან (მამაკ.)
პბლაჟა ნაუშა ედტ-შთა —კუვ. 3— გველეშაპი მოვია რა, (მოვია და), მას დაჭუმბტ (აღამ.) შეჭამს... და სხვ.

ამასთანავე იმავე -შთა-ზე ჩვეულებრივ -ნე -ც არის დართული.

მაგ.:

ანრ ამაზარს შარდა იტ- —კუვ. 23— იმათ დიდი ქონება გაიტაცებთ, და შენ ნახკ-შთა ნე, ჭარრ უგჯარ- (მამაკ.) აღარ აგიყვანენ გალარემ

სან, სკბჟშაბტ- —კუვ. 23— დედა, შეგხედე-და პატარა ხარ, მამას შეგხედე-და, დილია, ჩემს თავს ვუყურებ-და, დიდი ვარ... და სხვ.
შთა-ნე ბეხეკებ, საბა სკა-
ფშაბტ-შთა-ნე დღდჟუპ, სა სკა
საფშაბტ-შთა-ნე სდღჟუპ

აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავში კი სახელის ვითარებით გარდაქცევით ფორმაში -ნე ჩვეულებრივ არ გვხვდება. მის ნაცვლად ყველა ზემომოყვანილს შემთხვევაში გამოყენებულია იგივე -შთა აფიქსი. ამ მხრივ აფსუის კილოკავი მისდევს ტაპანთურ დიალექტს.

მაგ.:

ათინგჯბ ძე-შთა ითაზ, —აფს. 41— ზღვაში წყლად რაც იყო, მან (რალა-ცამ) ყველა (სულ) შესვა
ჟუნასიე-შთა იყარწაზ —აფს. 36— ბრძანებად (განკარგულებად, დავა-ლებად, პირობად) რაც ყვეს, მისი დარღვევით (ის დაარღვიეს რა), ახალი ბრძანება ყვეს

ჟარა ვჯზი-შთა უპაც- —აფს. 36— შენ (მამაკ.) ჩვენთან ერთად რომ ამ-ხანაგად წამოხვიდე, მოგვწონს

პბაჟიავჯ თკძე-შთა —აფს. 29— ძვლებიც სახლად გააკეთეს
ყარწყა...

- აჭრ მაცყა-შთა უნწრს -აფს. 35 — ეს ქამრად შენს სიცოცხლეში (მამაკ.)
იუზტუშოტ! გეყოფა
- აქეთაქოჭ აჭან-შთა ირკქახ...-აფს. 35 — სოფელში ბატონად ვინც ჰყავდათ...
- ჩიხ-ჩა-შთა დუღუშე —აფს. 36 — ის (მამაკ.) ცხენის მწყემსად გახდა
- მარა რკქიონ რიბა- —აფს. 36 — ის იმათი ბიჭი ობლად დარჩა
შთა დიანსე(მ)
- ჭაა-შთა იყოგ...—აფს. 37 — ხალხად ვინც არის...
- აჭგ ბამაცია-შთა —აფს. 35 — მდიდარ ბატონებად (ბატონ მდიდრებად) ვინც იყვნენ...
- წიღმელ იღუქია-შთა —აფს. 37 — ის (რალაც) დიდრონ ლურსმნებად (ლურსმან დიდრონებად) გამიკეთეთ!... და სხვ.

აბსოლუტივში:

- ჩიწაწა დღუტა-შთა —აფს. 37 — მის (ადამ.) პირქვე იწვარა, (იწვად) ეძინა

სათანადო შექთხევეებში სოფ. აფსუის მეტყველების მსგავსად აბაზაქთის მეტყველებაშიაც -შთა აფიქსი გვაქვს.

მაგ.:

- დჭიბან დეიბატ. —აბაზაქ. 27 — ის (ადამ.) დაჯდა რა, დაიძინა. სიზმრად ნახა...
- ... დეცატ. დეცა-შთა —აბაზაქ. 27 — ... იგი (ადამ.) წავიდა. წავიდა რა (წასვლით) რომ მიემგზავრებოდა, თავისი ძმის სული გამოეცხადა („შოვა“)... და სხვ.

საყურადღებოა აშხარული დიალექტის მონაცემები თვით ამ -შთა აფიქსის შემდგომი ფონეტიკური ცვლილების თვალსაზრისით.

ტაპანაურში, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, -შთა-ს გვერდით გვხვდება -თა-ც. ჩვენ ეს მიგვაჩნია არა დამოუკიდებელ აფიქსად, არამედ -შთ კომპლექსის გამარტივების ნიადაგზე იმავე -შთა-საგან მომდინარედ¹.

აშხარულში კი -შთა-ს გვერდით დასტურდება -შა-ც.

მაგ.:

- აბაქიაგჯ თქძ-შთა - —აფს. 29 — ძვლებიც სახლად გააკეთეს (ააშეიყარწემა... თქძშთა იყარწან, აწიგჯ კჯბ-შა მქქერწია... სახლად გააკეთეს რა, თავიც სახურავად დაადგეს.

¹ იხ. ტაბ. § 31.

- ...დაშეცუზ, ძჰად —აფს. 33— ის (ადამ.) რომ მიდიოდა, ამბად გა-
ხაბარ-შა ფჰიქსფა-ფსუკ იგონა, ერთი მკედარი ქალიშვილი მოჰ-
დჰარგუნ დღწარკრნს ყავდათ, რათა დაესაფლავებინათ.
- ჰიკუნკ იფჰიკს ააგაა-შა —აფს. 43— ერთი ყმაწვილი ცოლის მოყვანის
დუყან დროდ იყო
- დცაადტ-შა-ნუ ჰაბ —კუფ. 9— ის (ადამ) წავიდე და იქ ჩაჯდეს
დღლატაადტ! (ტყეში)... და სხვ.

-შ(ა)-ც მიღებულია იმავე -შთ(ა) კომპლექსის გამარტივების ნიადგზე. -შთ(ა) კომპლექსში ტაპანთურში დაიკარგა შ- (მივიღეთ თა), აზნარულში კი დაიკარგა თ (მივიღეთ შა)¹.

აფსუის კილოკავში, მართალია, საერთოდ გამოყენებულია -შთა (→ || შა)² აფიქსი, მაგრამ -ნუ-ც არ უნდა იყოს მისთვის სრულიად უცხო. მეტად იშვია-
თად ზოგი ზმნისართის წარმოებაში კუვინსკის კილოკავისა და პირაქეთა დია-
ლექტების მსგავსად აფსუის კილოკავშიაც შეიძლება შეეხედეთ -ნუ აფიქსს.

მაგ.:

- იბზრა-ნუ —აფს. 35— კარგად
- დუხუჯუკ-ნუ —აფს. 17— მესამე ადამიანად³... და სხვ.

ჩვენებით ნაცვალსახელთაგან მომდინარე ზმნისართებში ვითარებითობის ფუნქციით სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აზნარულის ორსავე კილოკავში გვაქვს იგივე -ს (შდრ. ბზიფ. დიალექტის —ს).

მაგ.:

- აჰუ-სა იშუჰყაზ... —აფს. 37— ასე (ამგვარად) რომ იყო...
- დარგუ აჰუ-სა ედცუტ —კუფ. 5— ისინიც ასე (ამგვარად) ერთმანეთს
დაეკარგნენ⁴...და სხვ.

§ 27. ჩვენებითი ნაცვალსახელები და ზმნისართები. აზნარულის კილო-
კავებში ჩვენებითი ნაცვალსახელების აგებულების მხრივ ის ვითარებაც და-
სტურდება, რაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებისათვისაა დამახასიათე-
ბელი და ისიც, რაც ტაპანთურისთვის, ზოგჯერ შეინიშნება თავისებურე-
ბენიც. ამის გამო იძულებული ვართ თვალი გადავავლოთ აღნიშნულ დია-
ლექტთა მსალასაც.

¹ ერთხელ საუბარში -შა ტაპანთელისაგანაც გაიგონეთ.
² იმავე -ნუ აფიქსს სხვა მრავალი ფუნქციაც ეკისრება აფხაზურში, სათანადო შემთხვე-
ვებში როგორც ტაპანთურში, ისე აფსუის მეტყველებაშიაც -ნუ (← || ნა) გვხვდება.
³ შდრ. ტაპანთური დუხუჰიკუ-შთა (მესამე ადამიანად...),
⁴ იხ. „მიზან-პირობათი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურ დიალექტებში“. იბერ.-კავკ-
ენაშენი, 1941, ტ. II, გვ. 21.

საერთოდ აფხაზურში ჩვენებით ნაცვალსახელებში გატარებულია სამგვარი დაყოფა: I პირველ პირთან ახლო მყოფი (ხილული), II მოშორებით მყოფი (ხილული), III შორს მყოფი.

ამის მიხედვით:

პირაქეთა დიალექტებშია:

მხოლოდ.	მრავლდ.
I არი აბრი	ართ აბართ
II ანი აბნი	ანთ აბანთ
III უი უბრი	ურთ უბართ

ტაპანთურ დიალექტშია:

მხოლოდ.	მრავლდ.
I არი აბარი	არათ აბარათ
II ანი აბანრ	ანათ აბანათ
III აჟი აბაჟი	აჟათ აბაჟათ

პირაქეთა დიალექტებში I და II ერთიანდება ა- პრეფიქსული ელემენტით (ა-რი, ა-ბრი; ა-ნი, ა-ბნი), III კი (რომელსაც პარალელურ ფორმებში იგივე რ ახასიათებს, რაც I-ს)—დანარჩენ ორს უპირისპირდება ა- ელემენტის უქონლობით. ტაპანთურში კი, პირიქით, სამივე მათგანს ა- ახასიათებს. ერთმანეთს კი ისინი უპირისპირდებიან რ ნ ჟ ელემენტთა მიხედვით. ამათ მიხედვით მიტომ, რომ -რ- ელემენტი, რომელიც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს, როგორც I რიგის, ისე III რიგის ნაცვალსახელებში აქვს (შდრ. აბრი, არი, ართ, აბართ და უბრი, ურთ, უბართ), ტაპანთურში გვხვდება მხოლოდ და მხოლოდ I-ში (არჩი, აბრი, არათ, აბართ, მაგრამ: აჟი, აბაჟი, აჟათ, აბაჟათ). საყურადღებოა აგრეთვე სხვაობა ბ (ბა) ელემენტის ადგილ-მდებარეობის მხრივ. III რიგის ნაცვალსახელებში იგი პირაქეთა დიალექტებში უ-ს შემდეგაა (მაგ. უ-ბ-რი), ტაპანთურში კი უ-ს წინ (ა-ბა-ჟ-ი).

არსებით სხვაობას ამ დიალექტთა შორის ქმნის III რიგის ჩვენებითი ნაცვალსახელი.

აშხარულშიაც აღნიშნული ვითარება დასტურდება I და II რიგის ჩვენებით ნაცვალსახელთა მიხედვით.

მაგ.:

არი:

- არი ზაკი იჟმო? —კუფ. 4— ეს რა არის შენ (მამაკ.) რომ გაქვს?
 არი სა სხჰე იზოზემ? —კუფ. 15— ეს ჩემთვის მოხარშეთ?
 ქარიმ იჰო არ რ ირჰე —აფს. 35— ქარიმთან ეს თქვეს

ა ბ რ ი, ა ბ ა რ ი:

- ა ბ რ ი აჩაჩან რულანჯ — კუვ. 12 — ამ ჩაჩნის მხარეზე ერთი ცხენია
ყიალა ჩიუკ რყედატ
- ა ბ რ ი ეფშე აწაბლჯრს — კუვ. 15 — ამ ისთ ანა ცეცხლიდან დაუწველად
სჯემჯრბლანჯ საალღჯჯჯტ გამომიყვანა მან (მამაკ.)
- იზშჯდა? — ჰია ძლჯზწა — კუვ. 23 — ვინ მოკლა ის (რალაც)-ო ჰკითხეს მას
აჯტ. — ა ბ რ ი ეფშე ისჯჯბანჯ, (დედაკ.) — ასეთი გარეგნობის, ასეთი
არ'ეფშე ისურანთჯ კწა... სახის კაცმა... მოკლა(ო)
იშჯჯტ
- ა ბ ა რ ი ოპ, აბლაჯა ზშჯ — კუვ. 23 — ესაა, ვინც გველეშაპი მოკლა
- ა ბ ა რ ი აკაძა — აფს. 44 — ეს ფერდობი... და სხვ.

ა რ თ:

- აჯჯანდ, ა რ თ აბეჭარღჯ — კუვ. 23 — ეფენდი, ეს (=ე ს ე ნ ი) შვიდი ურემი
ირჯზუგიალეჯ? რად გინდა?
- სიარა ართ აჩიქია სიგმა — აფს. 36 — თქვენ ეს (=ე ს ე ნ ი) ცხენები გყავდეთ
შთა... და...

ა ბ ა რ თ:

- ა ბ ა რ თ აზშეჯ ირფხა — აფს. 35 — (ე ს ე ნ ი) ეს თბილი რძე, მოხარშული
ნჯ, აჯჯჯ ზინჯ, იგა! ხორცი წაილე!
- ა ბ ა რ თ აჯჯჯ ხაბარლა — კუვ. 12 — ეს ენეი ორივენი ერთმანეთს გაგონე-
ეჯაბღჯრან ბით (გადმოცემით) იცნობდნენ... და
სხვ.

ა ნ ი, ა ბ ა ნ ი:

- ა ნ ი აბლჯმ სშოარი, ა რ რ — კუვ. 9 — ეს კედელი რომ გავზომო (ამ კედელს
აბლჯმ სწაშთეჯტ რომ გავზომავ), ეს კედელი დამავიწყ-
ღეჯა¹
- ა ნ ი რუმა იზშეაპო? — კუვ. 10 — ესაა, რომელსაც ამბობთ?
- ა ნ რ აჯჯა აზიჯმსაჯჯა — კუვ. 15 — ამ ნაცრიდან მათ ბეჭი ამოიღეს რა...
აალჯრბჯნ...
- აწი აკიგ-შთა ჟუჟეიძა — აფს. 37 — ეს არის და, შენ (მამაკ.) ახლავე წადი
წიალან ჟუცა აბანანჯნა ა ბ ა ნ რ (იქით) ამ (იმ) სახლში
- ათჯ აჯჯ
- სარა აბან რ ასჯს ხუქჯ — კუვ. 15 — მე ეს (ა გ ე ის) პატარა ბატკანი მო-
აასჯსთ!

ა ნ თ:

- ა ნ თ ინაშეჯაქიაზ... — აფს. 36 — ეს ენეი, რომლებიც შიგ (სახლში) შე-
ვიდნენ...

¹ აღნიშნულ ნაცვალსახელთა ნიუანსის გადმოცემა თარგმანში ჭირს.

ანთ იგიჟარა 'ხაჯქია- —კუვ. 23— ამ პატარა წიწილებმაც „გველშაპი გ'ჯ „აბლაჯა ჰაჭუშტ“-ჰიან შეგვეჰამსო“, ტირილი დაიწყეს... და სხვ. აწიჭარა მაღაგედტ

III რიგის ჩვენებითი ნაცვალსახელის მიხედვით დიდ სიკრელეს აქეს აღდილი. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის ჟე, ურთ.

მაგ.:

- ისთაქუ, უა ოპ —კუვ. 15— რაც მინდა, ესაა (ისაა)
 მაარქუხუშა უა ოპ —კუვ. 15— მას (მამაკ.) რაც უნდა გამოართვა, ესაა (ისაა)
 უა-გ'ჯ წაბერგბზარო, —კუვ. 21— ის იცოთუ მართლდება (სწორი გამოდის) ანრგ'ჯ წაბერგბზარს ათაქუპ (ამასაც გამართლება უნდა) ესეც უნდა გამართლდეს
 მათკე შტან... მათე —კუვ. 10— ერთი გველი იწვა... ის მკვდარი გველი ფსენ უუა იყო
 უუა აქაიქიქ —კუვ. 4— მას (მამაკ.) ეს (ის) უთხრა მან (მამაკ.)
 ურთ გ'ჯ უარ' იუა- —კუვ. 15— ისინიც შენი (მამაკ.) ძმები არიან, (ნუ შციოუპ, უპერწიჭან ატირებ) არ ატირო!
 ურთ აბუჯაცია —კუვ. 19— ის სამი კაცი...

სამაგიეროდ იქვე არის ამ შემთხვევაშიაც ანიანი ფორმა ტაჰანთურის მსგავსად.

მაგ.:

- აქუქე სა დესფოპ —კუვ. 4— ეს (ის) ჩემი ვაჟია
 აქუქე ამათ აზნე დაგედტ —კუვ. 15— ა მ (იმ) გველმა შინ წაიყვანა ისლამი ისლამ
 „იფა დეაშტუ“-ჰია —კუვ. 23— „მან (მამაკ.) თავისი ვაჟი მოკლა“-ო პუა-ქია აჭრ ირუჰჰარაზე ეს (ის) რათა ხალხს არ ეთქვა...
 ...დთან იზუჯა დეშტა- —კუვ. 12— ...ის (ადამ.) შინ წაიქა და დაწვა. ის ლეადტ. აჭოა დაყუშტალაზ... სადაც დაწვა...
 აგიბუქუქე დეაშთინ —აფს. 36— შუათანა გაუშვა მან (მამაკ.) რა, იმ ა- აჭუ გ'ჯ გ'ჯეხტუჩე ნაც ვერ მომწყსა
 აჭრ ანუბა... —აფს. 35— მან (მამაკ.) ეს (ის) რომ ნახა...
 აჭათ (აკულაკ) ირუჰაზ... —კუვ. 15— მათ (ორმა ძალმა) რაც თქვეს...
 აჭთ გ'ჯ აბრაზ ანხარ- —კუვ. 8— ისინიც აქეთ სამუშაოზე (სამუშაო ადგილზე) არიან

აჭკოთ აასაუხრა სთაჭგ(ტ) — აფს. 35 — ისინი უნდა ვიშოვო

შთა, აჭკოთ რაბა დანფსგ... — აფს. 37 — მერე, იმათი (ამათი) მამა რომ მოკე-
და... და სხე.

ამათ გვერდით აზნარულში ვხვდებით თავისებურ სახეობებსაც ჩვენებით ნაცვალსახელთა მრავლობითში. თუ აზნარულში, ერთი მხრივ, არის პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ურთ. (ისინი) და ტაპანთურისთვის დამახასიათებელი აჭათ, მეორე მხრივ, იქ ვხვდებო, ამათი შერწყმული (კონტამინირებული) სახეობაც აჭართ (|| აჭერთ, აჭრთ). ამ უკანასკნელ სახეობაში ა- გვაქვს ტაპანთურის მსგავსად და -რ- აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების მსგავსად.

მაგ.:

ხუჯახშვითა ჰყან აჭართ — კუვ. 1 — სამნი ძმანი იყვენ. ისინი (ესენი) ზანჯ იტან იშობან ერთხელ ისხდნენ და საუბრობდნენ

თაჟიკჲ ლგაჟიკჲ რყან. — კუვ. 4 — ერთი დედაბერი და ერთი ბერიკაცი აჭრთ თააცაბ გჯრგმამშტ იყო. მათ შვილები (ოჯახი) არ ჰყავდათ

ჰააკჲ ბაგაკჲ დენაბჯალი — კუვ. 5 — ერთი ღორი და ერთი მელა დამეგობრ- ხედტ. აჭერთ ამალა დანაგბ, დნენ. მათ რომ მოშვიდათ, სოფელში აქტა რჰო ლჯრა იღქილედტ საქურდლად გაემართნენ

სტგინაჰ ზეჰისიან იჯუნა — აფს. 38 — ჩემი ცოდვა ვისაც ადევს (... მოხვდა) ქარ აჭაქთა აჭერთ რაკიკ ლჰიე სახლში რომ ხალხია, ისინი არიან... და სხე.

აზნარულში გარდა ამისა ვხვდებთ თავისებური უათ (უჯთ, უთ) სახეობაც იმავე ჩვენებითი ნაცვალსახელისა. ამ უკანასკნელს აკლია როგორც პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი რ- (შდრ. უ.რ-თ), ისე ტაპანთურისათვის დამახასიათებელი ა- (შდრ. აჭათ).

მაგ.:

ქტო აჭოჯა ზაყარა — აფს. 45 — იმათ ორთავეს რამდენ-რამდენი ცხვარი ზაყარა უას რგმაზი? ჰყავდათ?

უთ ანთა ზანუ აართედტ — კუვ. 26 — მან (მამაკ.) სამი დარიგება (სამ-სიტყვად) მისცა მას (მამაკ.)

ტოშოტ... იკტკი ფსტუ — კუვ. 16 — ხვალ მისი (მამაკ.) ორივე ხარი დაიხოცება. ისინი რომ დაიხოცებინ, შენ ხორციით დანაყრდები (გაძლები)

„ტტო გჯ უარ“ იტან — კუვ. 15 — „ისინი ც შენი (მამაკ.) ძმები არიან“
„ცხოუბ“ — „სან, უათ საგ-
რტდუშოგ“ — „დელი, მათ მე არ ვგავარ“

ტუტთი იზზეგ² (← ტუთა —აფს. 41— მათში ყველაზე უფროსი რომელი იზზეგ²) ირეჰაჰნი? იყო?.. და სხვ.

ამ ნაცვალსახელის მხოლოდობითის ფუძეზე (უ-ი) დაფუძნებით მრავლობითში უთ, ტუტ (ტუათ) სახეობის არსებობა თითქოს ბუნებრივიც ჩანს (მრავლობითის თ აწარმოებს)¹.

ძალზე საყურადღებოა, რომ ასეთი * აფიქს-ჩამოშორებული ფორმა აშხარულში გვხვდება I რიგის ჩვენებით ნაცვალსახელშიაც ართ, აბართ-ის გვერდით. ესაა: ათ (ესენი).

მაგ.:

ათ აბეჰჰხაკგ² სა ისშ- —კუფ. 14— ეს (ესენი) შვიდი თავიც მე მოვკალი ხემტ უკვე

შთა, ათ აქთ რულაქიბ —კუფ. 21— მერე, ეს (ესენი) ამ სოფლის ძალღეზისშგა? ბი რად მოკალით?

ათ სირუმზარი, ტაკი —კუფ. 21— თქვენ, ესენი, რომ არ ყოფილიყავით, დღღუშა დღგემრუშაზმა? ცოტა უფრო დიდი მას (მამაკ.) აოეშოვებოდა... და სხვ.

III რიგის ჩვენებით ნაცვალსახელში ბ(ა) აფიქსიან პარალელურ ფორმებში ჩვენ აშხარულში არ შეგვხვდრია პირაქეთა დიალექტების დამახასიათებელი—უზარი, უზართ, და არც ტაპანთურისათვის დამახასიათებელი აბაჰა, აბაჰათ.

აშხარულშივე დავადასტურეთ ჩვენებითი ნაცვალსახელის თავისებური ართული შედგენილობის ფორმებიც.

მაგ.:

ანას აბრიჰუა აფჰიგსფა, —კუფ. 12— მერე, ეს (ის?) ქალიშვილი, ვისაც არ დღგემააჰუაზ, დცემტ აჩე აჰჰგ მოჰყეებოდა (ცოლად), წაიდა სხვაგან

ნას აბრჰუათ დარა —კუფ. 12— მერე მათი ცოლის თხოვის დრომ პო- (რზამან) რგჰისააგ ანაძემტ აღწია

აბრიჰუა უნდა წარმოადგინდეს აბრი (I) და ჰუა ← ჰუა (II) ჩვენებით ნაცვალსახელთა შეერთებას. მისი მრავლობითი უნდა იყოს აბრჰუათ (← აბრიჰუათი?)².

ჩვენი მასალის მიხედვით ჩვენებითი ნაცვალსახელები აშხარულში წარმოგვიდგება შემდეგი სახით:

¹ ასეთ მრავლობითს ფორმას ჩვეულებრივი მრავლობითობის -ჰია აფიქსი შეიძლება დავართოს: უ-თ-ჰია მანუყეჰა ბაქ² დრგცაბეგტ—კუფ. 26—ისინი („ისინ-ები“) რომ გააფთა, ბაქირი „დაგლახაყდა“.

² შეიძლება ისიც გვიფიქრა, რომ აქა გვაქვს III რიგის ნაცვალსახელის სხვადასხვა დიალექტთა სახეობების გაერთიანებული ფორმები (მაგ., პირაქეთა დიალექტ. უბარი და ტაპანთ. აბაჰუი; პირაქეთა დიალექტ. უბართ და ტაპანთ. აბაჰუათ), მაგრამ მაშინ ასახსნელი იქნებოდა. ერთი მხრივ, ი-ს საკითხი (აბრიჰუა) და მეორე მხრივ -რ-ს ადგილმდებარეობის საკითხი.

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი რ ი ც ხ ე ი

I არი	აბარი ¹	} აბრიტეა
II ანი	აბანი	
III უა, ატი	[*აბატი...] ²	

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი რ ი ც ხ ე ი

I ათ,	ართ აბართ	} აბრეტათ
II ანთ	[*აბანთ] ² ...	
III უთ, ურთ, ატათ, ატართ	[*აბატათ...] ²	

აფხაზურში საერთოდ ჩვენებით ნაცვალსახელთა პრინციპზე და იმავე მასალის საფუძველზე აგებული ვითარებისა და ადგილის ზმნისართები. ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისრულით წარმოდგენისათვის აქვე განვიხილავთ სათანადო ზმნისართებსაც აშხარულში².

აშხარულში ისინი (ჩვენი მასალის მიხედვით) ასეთ სურათს იძლევიან:

ვ ი თ ა რ ე ბ ი ს ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ბ ი

I არსა, (არას, არს)	აბარსა
II [ანსა]	აბანსა
III ტასა (უს, ტეს) ატასა (ატეს, ატესა) ატესა	[აბ(ა)ტასა]

ა დ გ ი ლ ი ს ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ბ ი

I არა	არაბ ³ არაყა არაა [*აბ(ა)რა]; აბარაბ ³ ; აბარაყა...	} აბრეა
II [*ანა]	ანაბ ³ [*ანაყა] ანჭა(ანაა) აბანა; აბანაბ ³ (ბ ³ ა); აბანაყა...	
III [*ატი] ტა; ატიბ ³ [*ტიბ ³], ატიყა, ტაყა; ატია, ტა [*აბ(ა)ტი...][*აბატიბ ³ ...] აბტიყა...		

მაგ.: (ვითარებითი ზმნისართები)

არს (|| არას, არსა)—კუფ. 11— მან (მამაკ.) ასე თქვა იპედტ

არსა აპკალა უშაცრა... —კუფ. 26 — ასე (ამ) გზით რომ წახვალ შენ (მამაკ.)...

¹ ფონეტიკურად განსხვავებულ სახეობებს (ა ბ რ ი, ა ბ ნ ი, ტ ე ჯ, ა ტ ო ჯ და სხვათ) აქ აღარ გიძლევი. იხ. ზემოთ მკალითები.

² აქ ც და ქვემოთაც კადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია ის სახეობები, რომლებიც ამ სახით ჩვენ არ შეგვხვებოდა, მაგრამ აშხარულშივე არსებულ წარმოებათა მიხედვით მოსალოდნელია (შდრ. ა ბ ტ ა ყ ა. იხ. ქვემოთ). აქვე მოსალოდნელია სხვა ფორმებიც, მაგრამ ჩვენ ისინი არ დაგვადარტურებია ჩვენს მასალაში, მათ ადგილას წინწყლებს ვსვამთ.

³ იხ. აგრეთვე ქვემოთ.

⁴ შეგვხვდა აგრეთვე უ ბ რ ა ტ ა: „სინჲენგ უ ბ რ ა ტ ა ს ი ა ა ნ გ ჯ ლ!—ფსხუ. კ. 2— „წადით და იქ გაჩერდით!“

- ა რ ს შიფაყო ანრ ღეწიგ- —კუვ. 23— ასე როგორაა, ეს (ადამ.) ტირის, შენ
ჟოტ, ჟრა ჟარად უპირტ (მამაკ.) მღერი?
- ა რ ს იბჯეფ? —კუვ. 23— ასე რად არის?
- ბეშაზგუშა ა ბ ა რ ს ა —კუვ. 22— შენ (ღედაკ.) როგორც წაგიყვან, ასე ა
აკებ
- ა ბ ა ნ ს ა აქტოკ ააუბონტ —კუვ. 10— ესე (ეგე იქითად) ერთ სოფელს
იყან დაინახედი (სოფელი დანახედ იყო)
- დააგლან, უ ს იბეწ —აფს. 39— ის (ადამ.) ადგა რა, ასე (ისე) თქვა
- ათაჟი ტტსა ლქიფიფტ —კუვ. 10— მან (მამაკ.) ღედაბერს ასე (ისე) უთხრა
- აჟრ აფიბესფა ტტსა —კუვ. 19— იმ ქალიშვილმა მათ ასე (ისე) უთხრა
რაღიფიფტ
- აქიბჯმა აჟას აჟიფტ —კუვ. 15— მგელმა ასე (ისე) თქვა
- აჟესა დაშეშტაზ აჩა- —აფს. 44— ის (ადამ.) ასე (ისე) რომ იწვა, თავს
ნებჩა დააფტბკელტ ცხენის მწყემსი წამოადგა
- აჟესა დაშეშტ —ფსხუ, კუვ. 13— ასე (ისე) მოკლა მან (მამაკ.) ის (ადამ.)
- არი აფიბესფა არა —კუვ. 2— ეს ქალიშვილი აქ რად ზის?
- ღბქიბე(ა)?
- ... დააკღეღლან. არა- —კუვ. 9— ... ის (ადამ.) [იქიდან] მოადგა. აქე თ-
ბგღ ღებკღეღლემტ ლარა კენ ქალი მიდგა
- არახ აუნლა უს აბე- —კუვ. 15— აქე თკენ (აქედან) სახლის ძალღმა
ფტ ასე თქვა
- არაყა ააფიბე... —აფს. 36— აქ ვინც ერთმანეთის მოკეთებია...
- აბარახ აჩაჟტოკ —კუვ. 14— ის (ადამ.) აქე თკენ სხვა სოფელში
აჟე ღციფტ წავიდა
- აბარაყა უგტლაშთა... —აფს. 37— შენ (მამაკ.) აქ იდექი და...
- ანახ ალჯრა იცაზ... —კუვ. 12— იქით (ეგე იქით) საქურღლად ვინც წა-
ვიდა...
- ანახ სანფიბესფაზ აზი- —კუვ. 19— იქით (ეგე იქით = წინათ) როცა ქა-
ანრ ღეფბბჰჰიაზ, გღუმღრუშმა? ღლიშვილი ვაყავი, ერთმანეთს რომ სი-
ტყვა მივეციოთ, შენ (მამაკ.) არ იცი?
- სუფტბგღანა ანა ღღტ- —აფს. 33— ჩემა ცოლიც აგე იქ(ით) ღგას
ლოტ
- აბბყოჟ? —აბან ბცარ —კუვ. 23— ის (რღაც) საღაა? — აგე იქით თუ
იბბავ წახვალ, ნახავ შენ (ღედაკ.)

- აჭრ აკიკე-შთა ჭუთიწია- —აფს. 37 — ეს არის რა (რაკი ასეა), ახლავე წადი-
 ლა სუცა აბანახაბა აბანდ შენ (მამაკ.) ეგე იქითკენ, იმ სახლში-
 ათქმ აქიჯ
- აბანაყა სუგათა აათგ- —აფს. 35— ეგე იქითკენ ჩემი ხმალი ამოიღე-
 ხე სვა ჭაასნუ... შენ (მამაკ.) და თავზე დამარტყი!...
- აბანაყა დეჭინრბ აბა- —აფს. 37 — ეგე იქით იმ სახლში ცხოვრობს ის-
 ნრ ათქმაქი (ადამ.)
- აბ იცვდტ. აბ იხცაზ... —კუვ. 14— ისინი იქ წავიდნენ. იქ, სადაც წავიდ-
 ნენ...
- აბახუდ აბნაქი ეახანტ —კუვ. 10— იქეთ იმ ტყეში რკინის სახლი (ა)...
 თქუ... აბა სცრტ... იქ მივლივარ
- აბარბ აბაყა დუან —აფს. 35— ქერიმი იქ (იქვე) იჯდა
- აბაყა ჯარს ჩენგრა —აფს. 30— იქ ერთგან მოჯამავირედ მდიდართან-
 დამაკ იქიჯ დედუგელქ(ა) აბაყა დადგნენ. იქ რომ მოჯამავირეობდნენ-
 იმჩენგრაზ-მაცარო... (მსახურობდნენ)...
- აბაყა დჭაგასთ — აბაზაქ. 27— იქ (იქვე) გაჩერდნენ
- ადრბეშვა აბა დშუგნაზ —კუვ. 2— მღევი იქ (იქვე) რომ ცხოვრობდა (შინ
 დვლდრდგრამბტ იყო), ის (მამაკ.) მას (დედაკ.) არ აგე-
 ბინებდა
- ადრგ აბა დტახტ —კუვ. 2— ისიც (მამაკ.) იქ დაჯდა
- ადრგ აბ დფსგდ —აფს. 35— ისიც (მამაკ.) იქ (იქვე) მოკვდა
- ... აბა იშთდწიე —აფს. 39— მან (მამაკ.) ის (რალაც) იქვე ძირს
 დადო
- აბაყა —აფს. (საუბრიდან)— იქ
- აბწიანშთა —კუვ. 12; (ფსხუ, კ. 1.)— ზეგ დიდი ვართობა იქნება (არის). იქ
 წინარარა-დუუ ყედტ. აბრაბა ქალიშვილებს შეკრებენ (თავს მოუყ-
 აბასსა დეხტრეშთ რიან)... და სხვ.

ამისდა მიხედვით აშხარულში დასტურდება ჩვენებით ნაცვალსახელთა ნაჯად ქრელი სახეობები: ხან პირაქეთა დილექტების მსგავსი, ხან ტაპანთურის მსგავსი, ხან ძათი ნარევი და ხანაც—ყველა. მათგან სრულიად განსხვავებული.

ტაპანთურში შენიშნულ იქნა ჩვენებით ნაცვალსახელთა დართვა აბელემენტით გაფორმებულ სათანადო ადგილის ზმნისართებზე. ვიღებდით რთულ ფორმის ჩვენებით ნაცვალსახელებს: არახ-არი (აქეთ ეს), ანახ-ანი (იქით ის, „მანდეთ-“ის), აბახ-აბრ (იქით ის) და სხვა¹.

¹ იხ. ტაპან. § 33, გვ. 95.

აშხარულშიაც იგივე (ა)ხ² ელემენტით გაფორმებული ადგილის ზმნი-სართები გამოიყენება ამ მნიშვნელობით, ოღონდ განმეორებით სათანადო ჩვენებითი ნაცვალსახელი მათ ჩვეულებრივ არ ერთვის. ანახ² იქნება იქითა (იქითური), სხვა; მრავლ.: ანახ² — იქითანი (იქითური), სხვანი, დანარჩენნი.. ლა სხე.

ისინი გვხვდებიან პირაქეთა დიალექტების აგ² (ეგ²) („სხვა, მეორე, დანარჩენი“), აგ² რთ (ეგ² რთ) — „სხვანი, მეორენი, დანარჩენნი“ — ნაცვლად (შდრ. ტაპ. ანთახ² გ² თ, ანთაგ² თ)¹.

მაგ.:

ხ² ჯგ² ვეფთა აირთეფტ. — კუვ. 18 — ორმოცდაათი ოქრო მისცა მას (მამაკ.)
ანახ² ჯ ნხხაზგ² მლქქი... მან (დედაკ.). იქით(ა), სხვა, რაც ქონება დარჩა...

აზადი დააგქლან ჴესი — აფს. 45² — ერთი (ვინმე) ადგა და ასე თქვა... სხვა
იჰიჲ... ანახ² აზადიგ² დააგქლან...
ლახზ აჴესა იჰიჲ

ახ² აკია არგლგზენ, ანა — კუვ. 11 — მან (მამაკ.) მათგან კვიცი ამოარჩია რა,
ხ² თ აჩქია ნხხაზ, აჩქიენ ოთან. სხვა (დანარჩენი, სხვანი) ცხენები,
„უცახ!“ — იჰიან დაუშოხთ რომლებიც დარჩა, ყმაწვილს მისცა რა, „წადი!“ — ო უთხრა და გაუშვა

საადწიკ იწკეაბო აში — კუვ. 2 — შენ (დედაკ.) ჩემ მოსვლამდე ბოლო კარი არ გააღო, დანარჩენებს (სხვათ) რაც გინდა, ის უყავი!

... ანახ² თ აქქია — კუვ. 23 — ის (რალაც) დანარჩენ (სხვათ) ხორცებს რომ არ გავდა, მან (მამაკ.) რომ ნახა...

ად-ლუ იშაპკ რქიგლაზ — კუვ. 23 — ვისაც წისქვილის ქვა ფეხზე ჰქონდა, ის დატოვეს (შიქ) ნსახურად (მზარეულად). დანარჩენნი (სხვანი) ორანი ტყეში წაივინდნენ სანადიროდ

აჴედ რგჯუზა ჴყარჴუ — აფს. 36 — მათი დაუძლურებული ამხანაგი იქ დარჩა რა, დანარჩენნი (აქეთანი) სხვანნი ორნი ვზას გაუდგნენ და რომ მოდიოდნენ... და სხე.

¹ იხ. ტაპ. § 33.

² ერთხელ შეგვხვდა ანახ²: ლტაწა დანჯყაჴუ, ანახ², ლგზიბარა ჴიკენ იჴე აგილაჴიკის დღუშთიტ — კუვ. 9 — მისი (დედაკ.) ქმარი რომ არ იყო [შიქ]. მან იქითა(?) თავის სატოფო ყმაწვილთან მეზობელი ქალი გაგზავნა.

აშხარულში I და II რიგის ჩვენებითი ზმნისართები გვხვდება კლასნიშნებით გაფორმებულიც.

მაგ.:

ბნ^ნ, იბსჯ^ბბაჰ. აბარ —აფს. 37— შენ (დედაკ.) მიდი, გიჩვენებ. აგე(რ) სხ^ნაფჰ, აბარ სახ^ნჩა, აბარ ჩემი ოქრო, აგე(რ) ჩემი ფული, აგე(რ) სჰმათაქია ჩემ ტანსაცმელები

აქბარ სჰთასა სიჰთა —აფს. 33— აგე(რ) ჩემი ცხვარი თქვენმა ცხვრებმა საქიან ირში მოკლეს

დაბარ დაყსევაგლო —აფს. 37— აგე(რ) ის (აღამ.) საღმიდგას გვერდით! სარს გ^ნსთიანმ. აბან —აფს. 35— მას (რაოცას) მე არ ვიძლევი. ეგერ დაყთაქჰუ აზითარაქჰუ, ისიქ¹ (აგე იქ) საღამ შემწყვედელი საძროხეში... დაიჭირეთ!

პირაქეთა. დიალექტებში ჩვეულებრივია აბარ, აბან!

აშხარული მასალა ხშირ შემთხვევაში საყურადღებოა სრულხმოვნობის თვალსაზრისითაც (მაგ.: აჰართ, აჰოჰ ← აჰაჰ, აბრიჰეჰ ← აბრიჰაჰ, ჰეჰთა, არახ^ნთა და სხვ.).

§ 28. ოდენობითი რიცხვითი სახელები. სანამ რიცხვითს სახელებში არსებულ რაიმე თავისებურებას შევხებოდეთ, მანამ აქ მოვიყვანთ ოდენობითს რიცხვითს სახელებს იმ სახით, რა სახითაც ისინი ჩვენ ჩავიწერეთ ერთ-ერთი კუენისკელი მთქმელისაგან².

ნიეთთა კლასი		აღამიანთა კლასი
ერთი	აკ ^ნ	აძი ^ნ
ორი	ჰეზა	ჰეჰა
სამი	ხეა	ხეჰ
ოთხი	ფეზა	ფეჰჰ
ხუთი	ხიზა	ხიჰჰ (-კ)
ექვსი	ჰეზა	ჰეჰჰ
შვიდი	ბეჰა	ბეჰჰჰ
რვა	აბა	აბჰ
ცხრა	ჰიზა	ჰიჰჰ
ათი	ჰიბა	ჰიბჰ
თერთმეტი	ჰიბა	ჰიბაჰ
თორმეტი	ჰიბა	ჰიბაჰ

¹ ასეთი ფორმები გავგეგონია ტ:პანთურშიაც.

² ზოგჯერ ან მთქმელის მიერ მოწოდებულ მასალაში არ გვხვდება ის სახეობები, რომლებიც დასტურდება ჩვენს ტექსტებში. მათ შესახებ იხ. ქვემოთ, თავისებურებათა განხილვისას.

ნივთთა კლასი		ადამიანთა კლასი
ცამეტი	ქაახ	ქაახაჲ
ათხმეტი	ქიიფჷ	ქიიფჷჲ
თხუთმეტი	ქაჷხა	ქაჷხაჲ
თექვსმეტი	ქიაჷ	ქიაჷჲ
ჩვიდმეტი	ქიიბჷ	ქიიბჷჲ
თვრამეტი	ქიაა	ქიააჲ
ცხრამეტი	ქიიგჷი	ქიიგჷიჲ
ოცი	ჲაჷი	ჲაჷიჲ
ოცდაერთი	ჲეჷიი აკჲ	ჲაა ჲეჷიი აძიი ჲაა ჲეჷიიჲი აკჲ
ოცდაორი	ჲეჷიიჲა	ჲაა ჲეჷიი ჲბა ჲაა ჲეჷიიჲი ჲბჷჲეა ჲაა ჲეჷიიჲე ჲბჷჲეა
ოცდასამი	ჲეჷიიიხა	ჲაა ჲეჷიიჲიჲი ჲაა ჲეჷიიჲე ხჲი
ოცდაოთხი	ჲეჷიიფჷბა	ჲაა ჲეჷიი ფჷჲი ჲაა ჲეჷიიჲი ფჷჲი და ასე შემდეგ.
ოცდაათი	ჲეჷიი ქიაბა	ჲაა ჲეჷიი ქიაბა ჲაა ჲეჷიიჲი ქიაჲი
ორმოცი	ჲენჲეჷა	ჲაა ჲენჲეჷა
ორმოცდაათი	ჲენჲეჷიი ქიაბა	ჲაა ჲენჲეჷიი ქიაბა ჲაა ჲენჲეჷიი ქიაჲი ჲაა ჲენჲეჷიიჲი ქიაჲი ¹
ასი	შეკჲ	ჲაა შეკჲ
ორასი	ჲეშე	ჲაა ჲეშე
სამასი	ხეშე	ჲაა ხეშე
ოთხასი	ფეშე	ჲაა ფეშე
ხუთასი	ხეჷშე	ჲაა ხეჷშე
ექვსასი	ჲეჷი	ჲაა ჲეჷი
შვიდასი	ბეჷეშე	ჲაა ბეჷეშე
რვაასი	ააშე	ჲაა ააშე
ცხრასი	ზეჷეშე	ჲაა ჲეჷეშე
ათასი	ზეჷე	ჲაა ჲეჷე
ორი ათასი	ჲენგჷზე	ჲაა ჲენგჷზე
სამი ათასი	ხენგჷზე	ჲაა ხენგჷზე

და ასე შემდეგ.

ერთი ნივთთა კლასში პირბქეთა დილაეჭტებშია აკჲ (აკა), ადამიანთა კლასში—ა ძი. ტაბანთურში პირველ შემთხვევაშია—ზ აკჲ, მეორეში—ზ ა ძი

¹ როგორც ამ შემთხვევებიდან ჩანს, ყველა შესაძლებელი სახეობა აქ არ უნდა იყოს მოცემული.

(აძი). აშხარულ კილოკავებში ყველა ისინი გვხვდება. უფრო ჩვეულებრივია აკჯ, აძიჯ, პარალელურად არის ზაკჯ, ზაძიჯ-ც.

მაგ.:

- აძი ღტციანი ღმებტ — კუვ. 11 — ერთი მძინარე ვილა ც დაინახა მან (მამაკ.)
- აძიჯ ღყან — კუვ. 15 — ერთი ვილა ც იყო
- არი სათარაშოგჯ აძი- — კუვ. 11 — ამ ჩემ ჭიშკარს ვერა ვინ (ერთი ვინ- გჯ იგზარტამეზტ მეც) ვერ აღებდა
- აძი იჭაგ ინინ — კუვ. 6 — ისინი ერთი ვილა ც ისას მოვიდნენ
- აყუბან აძიჯ ღაჟან — კუვ. 12 — ერთი ვილა ც ყუბანიდან იყო (ყუბანიელი იყო)
- აძიჯ — აფს. 37. 36 — ერთი ვილა ც
- აძიჯ დაადალა ღმეჯმასან — აფს. 44 — ერთმა ვილა ც ამ გვერდით ჩაუარა მას (მიემგზავრებოდა)
- აძი გჯ ჰაგჯ ჰმძმძეჯტ, — აფს. 37 — ერთი ვინ მეც ვერ დავეწიეთ მას აკჯჯ გჯაჰაჯმეზმეჯტ (მამაკ.), (ერთი) რამეც ვერ ვუყავით
- ზაძიჯ იბე — აფს. 41 — (ერთმა) ვილა ც ამ დაინახა...
- ზაძიჯ ჟე-ხეჯლაკ იხიან, — აფს. 40 — (ერთმა) ვილა ც ამ სამი კილო ხორცი იყიდა რა, თავის ცოლს უთხრა: მობარშე-ო და მისცა
- ... მარა მკუმზარი, ზა- — კუვ. 11 — ის (მამაკ.) რომ არა (რომ არ ყოფილი- ძა გჯ გჯმზარტამეზტ იყო), ვერა ვინა ც (ერთი ვინ მეც) ვერ გაალებდა
- აჟუჯ ღჯუთაციე იმან. — აფს. 31 — იმას (მამაკ.) სამი ვაჟი ჰყავდა. ერთი (მათგანი) უმცროსი, გიჟი იყო...
- ... აკჯ ღჰაემტ — კუვ. 8 — მან (ღედაკ.) (ერთი) რა ღა ც თქვა
- სარგჯ აკჯ ყასწარს — კუვ. 17 — მეც (ერთი) რამე უნდა ვქნა (ა)თაჟუჰ
- აჟუჯარჰაჰაჰა ჯჯა ყან. — კუვ. 10 — ორი კოკა იყო. ერთი თ წყალი ამო- აკ-ლა ძააჟმძიჯტ. ილო მან (მამაკ.)
- აკჯჯ გჯესთაჯემ — აფს. 42 — (ერთი) რამეც არ მინდა (არაფერი მინდა)
- აჟრ გჯესემ აკ' აზაჰაჰა — აფს. 37 — ეს არაფერია, რას მე ვუყოფთ (ვუზამთ)
- აჟსჰაჰა შიკაჰ ზაკჯჯ — კუვ. 12 — საქმეები როგორც წაივინდა, [ამის შესახებ] მან (მამაკ.) მას (ღედაკ.) არაფერი უთხრა (რამეც არ უთხრა)

იფიქრებო ირზუმტებაზ —აფს. 35— მისი (მამაკ.) ორი ცხენი რასაც ასწევდა, ა-ზაკ ეღშთა, ა-ზაკ გ'ზ ხშეშთა [მისი] ნახევარი (ერთი [ნაწილი]) დაქეფან... ხორცად, [მისი] ნახევარი (ერთი [ნაწილი]) რძედ ზედ დადო რა... და სხვ.

მართალია, პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აქაც ჩვეულებრივია ამ სიტყვათა ერთეულის გამომხატველ ელემენტში ზ-ს ჩამოცლა (ზაკ — აკ; ზადიგ — ადიგ)¹, მაგრამ მთელ რიგ სხვა რთული ფუძის მქონე სიტყვებში ერთეულის გამომხატველი ზ(ა) ელემენტი აქაც არის დაცული.

მაგ.:

ეთაზაკიტი —აფს. 20— თ ერთმეტი ქათამი

... აქეჯმაქია დაასშთა- —აფს. 37— მგლები გამომედვენენ რა, მისი (რალა- ლან ა-ზშაპკე ისციქაჭრხტ ცის) ერთი ფეხი მომიძვრეს

ფა-ზაწიკ —აფს. 30— ერთად-ერთი ვაჟი... და სხვ.

აქ შენიშვნას მოითხოვს ოლონდ ზოგი გარემოება:

1. აშხარულ დიალექტში სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან განსხვავებით გარკვეულ შემთხვევებში იგივე ფუძეები გვხვდება თავკიდური ა ხმოვნის გარეშეც. მაგ.: თჰამადა ბზია ძიგრუჰაზარი—ფსხუ 10—კარგი მოხუცი თუ ვინმე არის... ძიგრაჰ—(36)—„ვინმე (ვინმეები)“, შდრ. პირაქეთა დიალექტების აძიგრა, ტაპანთურის: ზადიგრა, ადიგრაჰი და სხვ.²; კაკაკ—(35)—„თითო-თითო(დ)“, შდრ. პირაქეთა დიალექტების აკაკალა, ტაპანთურის —ზაკ-ზაკ და სხვ.³

2. ზაწიკ („ერთად-ერთი“)—სიტყვაში ერთეულის აღმნიშვნელი ზა ელემენტი გვაქვს აშხარულშიაც სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად, მაგრამ აშხარულში ამის პარალელურად გვხვდება გაწიკ სახეობაც⁴.

მაგ.:

აკგ' გ'ისთაგ'მ. აჭრ —აფს. 42— არაფერი მინდა. ეს ერთად-ერთი აჩიგ გაწიკ მედლასშუჰ ცხენი მირჩენია...

აჩანჩ'ჩა რყაზ ფა-გა- —აფს. 35— ცხენის მწყემსი რომ იყო, მას ერთად-ერთი ვაჟი ჰყავდა

ინაზ გაწიკ —აფს. 36 ის (მამაკ.) მართოდ-მართოთა-ვისთვის... და სხვ.

¹ იხ. ტაპ. § 33.

² იხ. ტაპ. § 33, გვ. 99—100.

³ იხ. ტაპ. § 37.

⁴ იხ. აქვე, § 20.

ორი როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში არის ჯგბა („ორი რამ“), ჯგჯა („ორი ვინმე“).

მაგ.:

აფშარპაქია ჯგბა ყან — კლვ. 10— კოკები ორი იყო
 ჯგჯა — აფს. 26— ორი ვინმე
 ა-ჭიჯჯა — აფს. 35— ო რ ნ ი ვ ე
 სია სი-ჭიჯჯა — აფს. 37— თქვენ ო რ ნ ი ვ ე.. და სხე.

ექვსი პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის ჯგბა (ნივთა კლასში), ჯგჯა (აღამინათა კლასში), შდრ. ტაპანთ. ცბა, ცჯჭი.

ცხრა რიცხვით სახელში ძირეული თანხმოვანია ზი (ზიბა, ზიჯჯა).

ათ რიცხვით სახელში ძირეული თანხმოვანია ჟი [ჟი] (ჟიბა, ჟიჯჯა)

თერთმეტი რიცხვითი სახელი აშხარულშიაც შედგენილია ათ და ერთ რიცხვით სახელთაგან, ოლონდ კავშირის გარეშე: ჟიბა (ჟიბა კიტუა— აფს. 20— თერთმეტი ქათანი). შდრ. პირაქეთა დიალექტების ჟიბა, ტაპანთურის— ჟიბი.

თექვსმეტი. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად კავშირის გარეშეა შედგენილი ათ და ექვს რიცხვით სახელთაგან ჟიბა. შდრ. ტაპანთური ჟიბი.

ცხრამეტი აფხაზურში შედგენილია ათისა და ცხრისაგან. უნდა გვეტონოდა ამისდა მიხედვით ჟიბა-ი-ზი. ტაპანთურში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ საერთოდ ფონეტიკურ სისტემაში ზი, ჟი-ს აღრევის ფაქტს, ეს სახეობა დაცულია¹. პირაქეთა დიალექტებში კი მას ზეჟი (ბზიფ. ზეჟი) სახე მიუღია, ე. ი. ათის გამოზნატველი ჟი თანხმოვანი ქცეულა ზ-დ. აშხარულში, ტაპანთურის მსგავსად, დაცულია ძველი ვითარება. არის: ჟიიჟი, ოლონდ აჯილი აქეს სმი კნენის გადანაცვლებას, ჟიბი — ჟიბ-ი-ზი — ჟიბა-ი-ზი.

საერთოდ აშხარულშიაც ისევეა აგებული ოდენობითი რიცხვითი სახელები, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, ოლონდ აშხარულში ყურადღებას იქცევს ზოკი ფქტი:

1. აფხაზურში რთული შედგენილობის ოდენობითი რიცხვითი სახელების შექმნის ელემენტები ერთმანეთს ჩვეულებრივ ი ელემენტითაა დაკავშირებული. ო ც და ერთ— რიცხვითი სახელიდან მოკიდებული ეს სისტემატურადაა გატარებული (მაგ., ჯეჟი აკე— ოცდაერთი, ჯეჟი ჯგბა— ოცდაორი.. და სხე).

აფხაზურში ჩვეულებრივ კავშირი ყველა დასაკავშირებელ წევრს ერთვის ხოლმე. რიცხვით სახელებში (და ზოგ კომპოზიტში) კი იგი (ი კავშირი) მხოლოდ ერთხელ გვხვდება (მაგ., ჯეჟი აკე).

¹ ტაპ. § 33, გვ. 105

საყურადღებოა, რომ აშხარულში, კავშირის გამოხატვის საერთო წესის მსგავსად, აღნიშნულ რიცხვითს სახელებში ი კავშირი შეიძლება დაერთოს ორსავე დასაკავშირებელ წევრს. მაგ.: შაკისა ჯეჟირ ხებტა (|| ...ჯეჟისიბე) — კუე. 10—ო ც დ ა ხ უ თ ი წელი (წელი ო ც ი-და ხ უ თ ი-და); ან იხ. აქეე ზე-მთ (გვ. 77) ჭაა ჯეჟირ აძირ—ოცდა ერთი სული (ხალხი, ადამიანები ოცი-და ერთი ვინმე -და)... და სხვ. (იხ. აქეე გვ. 77).

2. აშხარულშიაც გატარებულია რიცხვით სახელებში კლასთა მიხედვით დაყოფა. სამიდან მოკიდებული ადამიანთა კლასში იქაც გვაქვს ადამიანის აღმნიშვნელი ჯ (ჟი) ელემენტი, მაგრამ აქა-იქ შეინიშნება ნივთთა კლასის რიცხვითი სახელის ხმარება გარკვეულს შემთხვევებში ადამიანთა კლასის რიცხვითი სახელის პარალელურად. შდრ. რიცხვით სახელებში აღნიშნული შემთხვევები ჭაა ჯეჟე ი აძიო-სა და ჭაა ჯეჟე ე ჯ ჯ ჯე-ს გვერდით: ჭაა ჯეჟე ა ჯი ა კ ჯ და ჭაა ჯეჟე რ ჯ ბა (გვ. 77)¹.

3. ო ც დ ა ერთი დ ა ნ მოყოლებული ადამიანთა კლასის რიცხვითს სახე-ლებში ჩვეულებრივ ჭაა სიტყვაა („ხალხი“) გამოყენებული. იგი შეიძლება დაერთოს როგორც ნივთთა კლასის შესაფერ რიცხვით სახელს ადამიანთა კლასის გამოსახატვად მრავლობითის შინაარსით (მაგ. ჭაა ჯეჟე რ ჯ ბ, ჭაა ში ჯ ჯ, ჭაა ჯ ჯ ში და სხვ.), ისე ადამიანთა კლასის გამოხატველ რიცხვით სახელებსაც (მაგ., ჭაა ჯეჟე რ ი ძიო, ჭაა ჯეჟე ა ჯ რ ჯ ჯე-სა ჭაა ჯეჟე ა ჯი ხ ჯ ი და სხვ.).

ჭაა-ს ასეთი სისტემატური ხმარება შეიძლება იმით იყოს გამოწვეული, რომ თვით რიცხვით სახელში გაჩნდა ტენდენცია ერთმა ფორმამ, კერძოდ ნივთთა კლასის ფორმამ, გამოხატოს ადამიანთა კლასის რიცხვიც. გაჩნდა ტენ-დენცია განზოგადდეს ერთ-ერთი აფიქსი, რაც დამახასიათებელი მხარეა სწო-რედ გრამატიკული კატეგორიისა. ლექსიკურად კი მათი გარჩევის საჭიროება მიიწვევს შერჩა ენას.

4. აშხარულში ისიც იქცევა ყურადღებას, რომ (ჭაა-ს ხმარებას რომ თავი დაეანებოთ) რთული შედგენილობის ადამიანთა რიცხვით სახელებში ადამიანთა კლასის გამოხატველი ჯ ელემენტი შესაძლოა დაერთოს რთული რიცხვითი სახელის შემადგენელ ორსავე წევრს. მაგ.: ჭაა ჯეჟეაჟი ხ ჯ რ; ჭაა ჯეჟეაჟი ფ ჯ ჯ რ და სხვ. (იხ. გვ. 77)². ასე, რომ ადამიანთა კლასის გა-მომხატველად ერთ რომელიმე რთულ რიცხვით სახელში შესაძლოა იყოს ს ა მ ა მ დ ე ელემენტი (მაგ. ჭაა ჯენჯეჟეაჟი ჟეაჟრ).

¹ იხ. აგრეთვე § 29.

² შესაძლოა აგრეთვე ადამიანთა კლასის ჯ აფიქსი გამეორებით დაერთოს ადამიანთა კლასის რიცხვით სიტყვასაც. ჩვენ შემთხვევა გვაქონდა ჩაგვეწერა ასეთი ფორმები: ჯეჟირ ა ძი ბ - ჯ გ — „ოცდაერთი ვინმე“, ჯეჟირ ჯ გ ჯ ა ჯ გ — „ოცდაორი ვინმე“.

§ 29. რიგითი რიცხვითი სახელები. რიგითი რიცხვითი სახელების წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები მიჰყვებიან ტაპანთურ დიალექტს. აქაც რიგითი რიცხვითი სახელები წარმოდგენილია სხვადასხვა დროის მიმღეობათა ფორმით¹.

მაგ.:

ი ზ ბ ა ხ ა ზ აჩუნჯ —კუვ. 16—	მეორე („ის, რომელიც ორი გახდა“) დღეს
ი ზ ბ ა ხ ა ზ აჟაჯ—კუვ. 9—	მეორე ღამეს
ი ჭ ი ბ ა ხ გ უ ჟ ა ს ი ს თ —აფს. 35—	მეორე („ის, რომელიც ორი ხდება“) ანდერძი
ი ჭ ი ბ ა - ჯ ა - ხ გ უ ზ გ ო ..., —აფს. 35 —
ი ხ ა ჯ ა ხ გ უ ზ გ ო	მეორე ღამეს, მესამე ღამეს („ის, რომელიც მეორე ღამედ ხდებოდა“, „ის, რომელიც მესამე ღამედ ხდებოდა“)
ი ხ თ ა ხ გ უ უფსგკ—აფს. 44—	შენი (მამაკ.) მესამე სული („ის რომელიც სამი ხდება“...)
ი ხ თ ა ხ ა ზ ა მ შ ა —კუვ. 16—	მესამე დღეს („ის, რომელიც სამი გახდა“...)
ი ფ შ გ მ შ ა ხ ო ზ —კუვ. 11—	მეოთხე დღეს („ის, რომელიც ოთხ დღედ ხდებოდა“)
ი ე ზ ი ფ შ ა ჯ ა - ი ე ზ ი ფ შ - —აფს. 36—
მ ჯ შ ა ხ უ ზ ე ჯ ა ხ ა ზ ნ ...	მეოთხე დღე-ღამეს („ის, რომელიც თოთხმეტი ღამე-თოთხმეტი დღე ხდებოდა“) შეჩერდნენ რა... და სხვ.

გველე წარმოება გვხვდება ჯერობითი შინაარსითაც; მაგ.:

ა ჟ უ მ ა ზ ი ა ნ რ მ ა ა დ ლ ჰ ი ა ნ —კუვ. 23—
ლ ა რ გ ო ღ ჯ ა ლ ე მ ტ . — ი ზ ბ ა ხ ა ზ ,
ა შ ა ჯ ა ა ა მ ტ	ეს მან (დედაკ.) მას (მამაკ.) სიტყვად უთხრა რა, თვითონ ავიდა ზემოთ. მეორედ, თოკი მოვიდა
ი ხ თ ა ხ გ ო ზ ა ბ ლ ა ჯ ა —კუვ. 2.—
ა ა მ ა ნ ა ძ ე ა კ ე ბ ტ	მესამედ (მესამეჯერ) გველეშაპი მოვიდა და წყალი დაიჭირა (დააკავა)
ი ხ თ ა ხ ა ზ ა ძ ლ ლ უ ა ზ ე —აფს. 39—
ღ ე თ ა ც ა ხ	მესამედ (მესამეჯერ) წისქვილზე კვლავ წავიდა ის (აღამ.). და სხვ.

ამათ გვერდით, ჩვეულებრივ, პირაქეთა დიალექტებისათვის ცნობილი რიგითი რიცხვითი სახელისაგანაც შეიძლება იქნეს ნაწარმოები აღნიშნული მიმღეობური ფორმები. მაგ.:

¹ ვრცლად ამ საკითხის შესახებ იხ. ტაპანთ. § 34.

აჭ იჭი ანახუ ლა. —აფს. 35— ბატონმა მეორედ (მეორე ჯერ) გა-
ახსენს ისროლა.. და სხვა.

ადამიანთა კლასში რიგითი რიცხვითი სახელისათვის აქაც მსგავსივე
წარმოება დაფუძნებული გვაქვს ადამიანთა კლასის ოდენობით რიცხვით სა-
ხელზე. მაგ.:

ლესაბი იჭი ანახუ¹—აფს. 38— მისი (დედაკ.) მეორე („ორ ვინმედ
რომ ხდებოდა“) ბავშვი, ჩვილი

ლესაბი იხუ ანახუ —აფს. 38— მისი (დედაკ.) მესამე ბავშვი
იფშეჯახაზ დაბტლემტ—კუვ. 17— მეოთხე (ადამ.) დადგა.. და სხვ.

მაგრამ აშხარულში ნივთთა კლასის რიგითი რიცხვითი სახელიც არა
იშვიათად შეიძლება შეგვხდეს ადამიანთა რიგითი რიცხვითი სახელის როლში.
მაგ.:

აჟუ აფჰიგსქე ირეჰაბაზ —კუვ. 23 — ამ ქალებში, რომელიც უფროსი იყო,
ანჯხი ღჟუ, აჟარა ღჟუტიჟჰჰ“,
არი ღჯთან შაბალა ღჯგჯგა-
ლემტ. იზბახაზ აფჰიგსგ²
ინჯჰიკჟენ, აჟარა ღჯუფჰიგსჰჰ“
— იპიან.. იხფახაზ
აფჰიგსგ²..

ამ ქალებში, რომელიც უფროსი იყო,
დიდო მღვეო, „შენია“-ო, მან (მამაკ.)
მისცა რა, თოკით აიყვანა ზევით. მეო-
რე ქალიც „პატარა მღვეო, შენი ცო-
ლიაო“, თქვა რა... მესამე ქალიც...
და სხვ.

ამ შემთხვევაშიაც ჩანს ტენდენცია ნივთთა კლასის რიცხვითი სახელის
განზოგადებისა და ადამიანთა კლასზე გავრცელებისა.

მიუხედავად იმისა, რომ რიგით რიცხვით სახელთა აღნიშნული წარმოება
დამახასიათებლად უნდა მივიჩნიოთ აშხარული დიალექტისთვისაც, პირაქეთა
დიალექტებში გავრცელებული რიგითი რიცხვითი სახელის წარმოებასთან
ურთიერთობის თვალსაზრისით² ყურადღებას იქცევს ზოგი ფორმა იმავე აშ-
ხარულში. მაგ., იზბახაზ აჩაგნგ-ს გვერდით არის ადგრჯან აჩანჯ (9)—
„მეორე დღეს“.

სნეჰ მაჰ ა-ჯაჟი რჰჰ—კუვ. 22— მოვალ (მივალ) ოც მაისს („მოვცე“
მაისს?)

სენთაბრ ა-ჟი აბა —კუვ. 22— მოვალ (მივალ) ათ (მეთათე?) სექტემ-
ბერს.. და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში აღნიშნული ფუნქციით გვხვდება ა- პრეფიქსი.
იქვე პარალელურად -ტ(ი)სუფიქსიც ერთვის სათანადო ფორმებს (ნივთთა კლას-
ში). ეს უკანასკნელი მეორეული დანართია. აშხარულში მას ვერსად ვადას-
ტურებთ.

¹ პირველი ასეც შეიძლება იყოს გამოხატული: აფჰაჰა იფჰიგსოხ—კუვ. 10—
მისი (მამაკ.) პირველი ცოლი („სულ წინ რომელიც ქალი ხდებოდა“).
² ამის შესახებ იხ. ტაბ. § 34.

რიგითი რიცხვითი სახელი, სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად, აქაც შეიძლება გვხვდებოდეს აბსოლუტივურ-ადვერბალური ფორმით.

მაგ.:

უჲ დ 2 - ხ უ ჯ 2 კ - ნ ჯ — აფს. 17 — ის (აღამ.) მეხუთედ (ხ უ თ ა დ ა - მი ა ნ ა დ).. და სხვ.¹

§ 30. **ჯერობითი რიცხვითი სახელები.** ჯერობითი რიცხვითი სახელების მაწარმოებელი საერთოდ აფხაზურში უნდა ყოფილიყო -ნა — -ნ სუფიქსი. ტაპანთურს დიალექტში მხოლოდ ეს აფიქსი გვხვდება დღესაც. აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებშიაც აქა-იქ დასტურდება ოდენ -ნა — -ნ სუფიქსი ჯერობის მაწარმოებლად, მაგრამ ჩვეულებრივ იგი გართულებულია ახალი ტი ელემენტით და დღეს მოქმედ ცოცხალ აფიქსად გვევლინება რთული -ნტი².

პირაქეთა დიალექტების ვითარებას იზიარებს აშხარული დიალექტიც (ოლონდ აქ ეს აფიქსი ზოგჯერ უფრო ხშირადაც გვხვდება). აშხარულში დაცულია -ტი აფიქსის სრულხმოვნისანი სახეობა -ტა. ტი-ბგერის დელაბილიზაციის გამო იგი შეიძლება წარმოგვიდგეს -ტა-ს სახით.

მაგ.:

ს ჯ ზ ნ - ტა ცუჯჳა, საბ — კუვ. 8 — ჩემი ერთ (ი) ხელი (ერთი ჯერი) ტან-
ი ზ ე - ნ - ტა ცუჯჳა, ჭარო — საცმელი, მამაჩემის ერთ (ი) ხელი ტან-
უ ზ ე ნ ტა ცუჯჳა — საცმელი, შენი (მამაკ.) ერთ (ი) ხელი ტანსაცმელი

მარაზ-ნტი — აფს. 35 — ერთბაშად („იმ-ერთჯერად“) (შდრ. პირაქეთა დიალექტ. მარაზნაკ)

იღმჳიჳიტ... ხი-ნ-ტი- — კუვ. 8 — მან (მამაკ.) მას (დღეაკ.) უთხრა... ხუთ-
გ 2, ყი-ან-ტი-გ 2... გ 2 ლმჳიტ — ჯერაც, ათჯერაც... მან (დღეაკ.) არ ქნა... და სხვ.

§ 31. **შემკრებლობითი რიცხვითი სახელები.** შემკრებლობითი რიცხვითი სახელების მხრივ რაიმე არსებით სხვაობას სხვა აფხაზური დიალექტების მასალასთან შედარებით ვერ ვადასტურებთ. ოდენობითს რიცხვით სახელს მიერთვის იგივე ა- პრეფიქსი და გვაძლევს იმავე ფორმებს, რასაც სხვა აფხაზური დიალექტები (უმთავრესად ტაპანთური)³.

მაგ.:

ამში მაკლნაწიან აკ ბ — კუვ. 6 — დათემა ის (რალაც) გახვრიტა რა-
გ 2 იკლსტ — ორივენი (რალაცეები) გაძვრნენ შიგ

¹ შდრ. ტაპ. დ 2 ხ უ ჯ 2 კ - შ თ ა, პირაქეთა დიალექტების იგივე — დ 2 ხ უ ჯ 2 კ ნ 2.
² იხ. ტაპ. § 35
³ იხ. ტაპ. § 36.

- მარს ავოგ², აცო ავოგ² აკ — კუვ. 20 — მისი (რალაც.) ულუფაც და ხარის
ბავ² აჩიადან მანტეატ ულუფაც ორივე ვირმა შექამა
- აუთა (იკ ჯ ლ აკ) ირპიაზ... — კუვ. 15 — ამათ (ორივე ძა ღ ღ მ ა) რაც თქვეს...
- ა-ხ-ჩიკ რყარაშავ² — კუვ. 21 — სამივე ცხენი თავიანთი სიდიდითაც
ეფუშაუბ ერთნაირი არიან
- მარ² დარგ² ახ ჯ ჯ გ² — კუვ. 19 — ესეც და ისინიც სამივენი (აღამ.)
იშარცუზ... რომ ახლდნენ მას (მამაკ.)...
- ქუთ ა ფ შ ჯ ჯ კ — კუვ. 17 — ისინი ოთხნივე... და სხვ.

§ 32. დანაწევრებითი რიცხვითი სახელები. თუ პირაქეთა დიალექტებში დანაწევრებითი რიცხვითი სახელების საწარმოებლად იიღება ფუძეგაორკეცებული ოდენობითი რიცხვითი სახელი ინსტრუმენტალისის -ლა აფიქსის დართვით (აძი-აძი ალა — თითო-თითოდ (აღამ.); აკ-აკალა თითო-თითოდ (რალაც), ტაპანთურშია მართო გაორკეცებული ფუძე ოდენობითი რიცხვითი სახელისა აძი-აძი, თითო-თითოდ (აღამ.), ზაკ-ზაკ — თითო-თითოდ (რალაც)¹.

აშხარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ოდენ გაორკეცებული ფუძეა: მაგ., მარს აძი-აძი ფჰიკსცა რუმან — ფსხუ, 6 — მათ თითო-თითო ცოლი ჰყავდათ; მუჰკანცა ზაკ-ზაკ ჯმსარგა რუმან — კუვ 9 — „ოთხ კაცს თითო-თითო ცოლი ჰქონდა“, მაგრამ აქვე შეინიშნება სრულიად თავისებური წარმოება: ოდენობითი რიცხვითი სახელის ფუძე დანაწევრებულად გამოხატვისას აღებულია სამამად, ამასთანავე, რაც ძალზე საყურადღებოა, ერთის გამოხატველ რიცხვითს სახელებში ის თავკიდური ა- ხმოვანიც არა ჩანს (პირველ წევრში), რაც ამ ფუძეს ახლავს ხოლმე.²

მაგ.:

- ანასცა იზავ² კაკაკ — კუვ. 11 — სტუმრებმა ყველამ თითო-თითოდ (დ)
თურანხ ანგრაჰია, აწგვიან პურღს არაკი რომ თქვეს, მერე რუსმა ბატონმა
აჰ სეზუხჩა ფეთკა დააზიგ! — ჩემი მწყემსი პეტრე მოიყვანეთო თქვა
აჰიანგ, დაადღარგემატ და მოაყვანინა
- ...ღენაფარაკ, აქუთ კა — კუვ. 2 — ის (რალაც) მას (აღამ.) რომ შექამს,
კაკ ძე ფშერჰა არნათუშატ სოფელს (სოფელში ხალხს) თითო-
თითო კოკა წყალს მისცემს
- ახჩავ იქიაზ კაკაკ — აფს. 35 — ის (მამაკ.) სამივე ცხენს, რომელიც დაი-
ღარგჰოტა... პირა, სათითაოდ შეაჯდა რა...
- აწიეცა აჯახცია ძია — აფს. 37 — ორივე ძმამ (ძმებმა) ორივე და (ღები)
ჩაძი ინარხიგატ ფჰიკსშთა სათითაოდ ცოლებად წაიყვანეს... და
სხვ.

¹ იხ. ტაპ. § 37.
² შდრ. აქვე, § 28.

დანარჩენ რიცხვით სახელებში არის: ჰჰჰ-ჰჰჰა, ჰება-ჰება — „ორ-ორი“¹, ხფა-ხფა, ხჰჰ-ხჰჰ — „სამ-სამი“ და ა. შ.

§ 33. თანდებულები. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებში არსებულ ადგილმომართულების გამომხატველ -ახ¹, -ყა, -შა-ყა, -ყ-ნგ, -ჰიჰ თანდებულთა ნაცვლად ტაპანთურ დიალექტში გამოიყენება ერთი -ფნგ თანდებული. -ჰიჰ და რთული -შა-ყა, -ყ-ნგ თანდებულები ტაპანთურმა სრულებით არ იცის. -ახ¹, -ყა კი შეიძლება შეგვხვდეს მხოლოდ ზმნისართებში, სხვაგან—არსად¹.

აშხარული დიალექტის კილოკავებში ამ მხრივ მთლად ერთნაირი ვითარება არ არის.

კუვინსკის კილოკავში დასტურდება თითქმის ყველა ეს ზემოხსენებული თანდებული².

მაგ.:

-ყა:

დცან ი ვ ნ გ-ყა დღშტა- —კუვ. 12— ის (ადამ.) წავიდა და თავის სახლში დაწვა

ისლამ დღიჰზილან გო- —კუვ. 15— ისლამი შეჯდა ცხენზე ქალ აქში წა- რო დ-ყა³ დცარნეს სასველად

-ყნგ:

ბაბა სასარ სყნგ! —კუვ. 22— შენ (დედაკ.) მოდი სტუმრად ჩემთან (ჩემსა)

ჰარგ² ჰაბა ს-ყნგ! —კუვ. 23— შენაც (მამაკ.) მოდი ჩემთან (ჩემსა), ანაზილუქქა ლჰჰნ უცანგ... ანაზელუქიძასთან წადი და...

ეჰანდ იყნგ დცან... —კუვ. 23— ის (ადამ.) ეფენდისთან წავიდა რა...

ბან, ბაბ რჰყნგ ბეზგუშატ —კუვ. 23— შენ (დედაკ.) შენს დედ-მამასთან წავიყვან

-(ა)ხ²გ:

აგოართა ხ²გ დღგმტ —კუვ. 14— მან (მამაკ.) ის (ადამ.) სადგომისკენ წაიყვანა

ათქდა ხ²გ იგმტ რაბა —კუვ. 14— სახლში (სახლისკენ) წაიყვანა მამამ ისინი

მაკრამ გარკვეული შენიშვნა იქნებოდა საჭირო: -ყა, -(ა)ხ²გ(|| ა) თანდებულები ჩვეულებრივია ზმნისართებში⁴. ისე კი მათი (-ყა, -(ა)ხ²ა, -ყნგ) გამო-

¹ იხ. ტაბ. § 33.
² არ შეგვინიშნავს ოღონდ -შა-ყა.
³ შდრ. აგოროდ აფხარ დცარნეს დღიქილეტ—კუვ. 18—ის (ადამ.) ქალაქ(ს) სწავლისათვის წასასვლელად გაემართა.
⁴ მაგ.: იცმტ აუა-ყა—კუვ. 14—ისინი წაიღინენ იქ; აუა-ყა... ითარსი!—კუვ. 26—იქ ჩაყარე; აშუმთა აუბან იფიგის აფახ² (ამწა-ყა) დეზუიონ—კუვ. 12—დილით ყუბანის

ყენება ძალზე შეზღუდულია. თუ მათ ვადასტურებდით, უმთავრესად მოხუცთა მეტყველებაში.

ძალზე გაფართოებულა -ჭიჭ თანდებულის გავრცელების არე.

მაგ.:

- საბ იჭიჯ სცახემტ —კუვ. 10— მა მ ა ჩ ე მ თ ა ნ მიედივარ
- ამათ ა ჯ ნ ჯ ჭ ი ი ზ ნ ა- —კუვ. 15— გველი ს ა ხ ლ შ ი შევიდა
- ზელადტ
- აქტო რჭიჯ ლჯჩრა იღჭქი- —კუვ. 5— სო ფ ე ლ შ ი საქურღლად გამართნენ
- ლეტ
- დაახტ ლაბ იჭიჯ —კუვ. 8— მოვიდნენ მის (დედაკ.) მ ა მ ა ს თ ა ნ
- არი აძ აჩიფჯ აჭიჯ ჰანა- —კუვ. 11— ამ მდინარის ნ ა პ ი რ ს(ში) რომ მიეღ-
- ძარი.. —წიოთ...
- დაჩაა ფეშქ აჭიჯ —კუვ. 2— სხვა ო თ ა ხ შ ი
- დაახტ დან ლ(ჯ)ჭიჯ —კუვ. 23— მოვიდა ის(აღამ.) თავის დე და ს თ ა ნ
- სანი საბე რჭიჯ უგანბ —კუვ. 15— ჩემ დედ- მამასთან წაგიყვან და გი-
- იუსკრბუშატ —ვენებ მათ... და სხვა.

აფსუსის კილოკავში შემოდასახელებული -ყა, -ყნჯ, -ახ(ა) თანდებულები ჩვეულებრივ არ გვხვდება. მათ ნაცვლად გამოიყენება მხოლოდ ერთი -ჭიჯ თანდებული.

მაგ.:

- აჯნჯ აჭიჯ... ღეჭინრბ —აფს. 37— ის (აღამ.) ს ა ხ ლ შ ი... ცხორობს
- (შიგაა)
- სემპიჯრ სი გ ზ ა ქ ი ა- —აფს. 22— ჩემი ბეჭედი თქვენ მხრებზე რომ
- ჭიჯ დაქისჯრწარი, ისიჯსთაბ —დავასვათ, მოგცემთ მას (რალაც.)
- რჯენჯეი აჭიჯ —აფს. 35— მათ ძველ ს ა ხ ლ შ ი
- ქარიმ იჭიჯ არბ ირპიენ —აფს. 35— ქ ე რ ი მ თ ა ნ ეს თქვეს
- სჯხჯუთაცია რჭიჯ ჯწწარა —აფს. 37— ჩემს სამ ვ ა ე (ებ) შ ი, რომელსაც ვაე-
- ზლო... —კაცობა აქვს... და სხვა.

-ყა, -(ა)ხა თანდებულები გვხვდება მხოლოდ ზმნისართებში.

მაგ.:

- დარა იტბთაჯჯ ატბ ყა —აფს. 33— მან (მამაკ.) თავისი ბაკალიც იქ(იქ-
- დერჯულჯმწე) შეუერთია (იმთაში შეურია)
- აჯწწარაქია ატბ ყა და- —აფს. 33— ვაეკაცობანი იქვე გამომქლანდა
- ანა'ხიახენ

ცოლი წინ (ეხოში) დადიოდა; ა რ ა ზ ჭ ი ა ნ!—აქეთ(ყენ) მოდი შენ (მამაკ.)! ძაჯახ წიჯცალა იჯალწახტ—კუვ. 2—მდინარის თ ა ვ ზ ე (მდინარის თავი) მან (დედაკ.) შუშით გააკეთა; აჭაა რ ა ფ ზ ა ღეგჯლა დერჯჯ აჭ იჭიჯ დნთალეიტ—კუვ. 2—ის (აღამ.) ხალხის წინ დგომით მთავართან შემოვიდა... და სხვა.

- არბ აჩკუნ აკუმა არა- —აფს. 41— ეს ყმაწვილია, აქამომდე შენ(მამაკ.)
 ყა-ჭუნძაგ¹ უზჭაზბ?—ლპიე ვისთვისაც მოხვედიო?
- ლ² შტახ³ დკედენ... —აფს. 37— ის (აღამ.) მის (დედაკ.) უკან იყო და-
 კიდებული
- აბანახ⁴ აბანი ათუძ —აფს. 37— ეგე იქითკენ იმ სახლში... და სხვ.⁵
 აქოჯ

-(ა)ხ⁶ „თანდებული“ აფსუურშიაც შეიძლება გამოჩნდეს, მაგრამ ტაპან-
 თურის მსგავსად მას ინსტრუმენტალისის -ლა-ც ახლავს ხოლმე.

მაგ.:

- აძ' აყაააზ ახ⁷ ჯლა —აფს. 43— სადაც წყალი მოდიოდა (იქით) კენ(ით)
 დღიკ⁸ ულმეტ გაემართა, წავიდა ის (აღამ.)
- აჯ⁹ შია ახ¹⁰ ჯლა ჩააზჯეტ —აფს. 37— ფანჯრის კენ(ით) გაემართა ის (მამაკ.)

ასე, რომ პირაქეთა დიალექტების ზემოხსენებულ თანდებულთა ადგილას
 აზნარულს დიალექტში ბატონდება ერთი (-ჭე) თანდებული. აფსუის კილო-
 კავში ეს პროცესი დამთავრებული ჩანს. კუვინსკის კილოკავში თუ დღესაც
 შეიძლება აქა-იქ დავადასტუროთ -ყა, -ყუნჯ, -ახ¹¹(ა) თანდებულები, აფსუის კი-
 ლოკავში სახელებთან ისინი უკვე აღარ გვხვდებიან. -ყა, -ახ¹²(ა) ტაპანთურის
 მსგავსად მხოლოდ ზმნისართებში თუ შეინიშნება.

სათანადო შემთხვევებში ერთი (-ჭე) თანდებულის გაბატონება იმ ვითა-
 რების გამოხატულებაა, რასაც ადგილი აქვს ტაპანთურში (იქაც მხოლოდ
 ერთი— -ფნჯ—თანდებული გვაქვს), ოღონდ ამ თანდებულის როლში აქ გა-
 ნოდის არა -ფნჯ, არამედ პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი
 -ჭე თანდებული, რომელსაც სრულებით არ იცნობს ტაპანთური.

გამომდინარეობას... პირაქეთა დიალექტებში გამოხატავს ...ტი¹³
 (-ნ-ტი, -ყუნ-ტი, -ხ-ტი.) თანდებული (მაგ., აჯუნ-ტი—სახლიდან და სხვ.)¹⁴.
 ტაპანთური დიალექტის მსგავსად იგი არც აზნარულს მოეპოვება. სათა-
 ნადო შემთხვევები გადმოიცემა უთანდებულოდ.

ქართული -მდე თანდებულის ფუნქციით პირაქეთა დიალექტებში
 გვხვდება -ნძა, იშვიათად -ძა-ც (რთულ შემადგენლობაში: -აა-ნ-ძა, -ყუნ-ნძა,
 ყ-ნჯ-ნძა). ტაპანთურში იგი სისტემატურად ძა ს სახეს ატარებს¹⁵.

აზნარულს დიალექტში იგი გვხვდება ჩვეულებრივ -ნძა-ს სახით. იშვიათი
 არაა არც -ძა.

მაგ.:

მ¹⁶ ძკ¹⁷ -ნძა —კუფ. 11— ერთ თვემდე

მ¹⁸ ეკ¹⁹ ს²⁰ გ²¹ კ²² -ნძა —კუფ. 14— ერთ წლამდე

¹ საგულისხმოა, რომ აქ -ყა-ს -ჭე-ც დაერთო.

² აქ ორმაგადაა ეს თანდებული გამოყენებული.

³ იხ. აქვე, ქვემოთ.

⁴ იხ. ტაპ. § 38, გვ. 115.

⁵ იხ. ტაპ. § 38, გვ. 116.

- ახშამგ-ნდა —კუე. 14— საღამომდე (საღამოს ლოცვამდე)
- ჰბა-ხვა შიღქსა-ნდა —კუე. 8— ორსამ წლამდე არმოვიდაის (აღამ.)
ლაგ²მაანტ
- ჟოწიგ-ნდა-გ² —კუე. 23— ხვალამდეც
- იქიდა-ნდა ... იშამგა- —აფს. 35— მის (მამაკ.) კისრამდე... მუხლამ-
ნგ-ნდა დე („მუხლა-დ-მდე“)
- პჩენ ჯეღლ-ნდა-კ-გ² —აფს. 35— ის დღესულ დაღამებამდე უცა-
ღჯხუფშებტ და მან (აღამ.) მას (მამაკ.)
- ბარა ჟოყისა-ნდა-რა¹ —კუე. 12— შენ(დღედაკ.) აქამომდე მხიარულობდი
ბეგურღა ტან
- ხშამ-ნდა-ღგ²აგგლა- —კუე. 14— საღამომდე (საღამოს ლოცვამდე) არ
შამ ადგება
- ჯარა-და დანნადა.. —აფს. 36— მათ შორს („შორამდე“) რომ მიალ-
წიეს...
- ღრ ჟოყი აწიღლ- —აფს. 37— ის ახლავე (ახლავე-მდე) მოვა
-ძს დაბაშაშა

შეიძლება შეგვხვდეს სხვა თანდებულთან ერთადაც:

მაგ.:

- არ პჩენ აკუმა არა- —აფს. 41— ეს ყმაწვილია აქამომდე ვისთვისაც
ყა-ქაგ-ნდა-გ² უზჭანზ?—ლჭიე მოხვედით? და სხვ.

„თვის“ თანდებულად პირაქეთა დიალექტებში გამოიყენება: -ზგ (|| -ზგ-ნ, -ზგ-ჰია-ნ). ..ტაპანთურში იგივე -ზ დაერთვის -ჯა („თავ“) სიტყვას და „თვის“ თანდებული გვევლინება -ჯაზ-ის სახით² (ან ა-ჯაზ-ლა-ს სახით, როცა ინსტრუმენტალისის -ლა-ც ერთვის).

აშხარულს კილოკავებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის -ზგ³, -ზგჰია.

მაგ.:

- სარა სიგ-ზგ სარა ბზარა—კუე. 23— თქვენთვის მე სიკეთის განზრახ-
სგაგლოუპ ველი ვარ
- ღრ აზგ —აფს. 39— იმისთვის
- აღუდ აზგჰიაგ² აპქუმარ- —კუე. 2— ამისთვის ბატონმა მას (მამაკ.) გარ-
რა იზყეფიე(ღ)ტ თობა მოუწყოა (გაუკეთა)

¹ ტაპანთურშიაც არის ჟოყი ზანდარა (იხ. ტაპ. გვ. 117). შდრ. პირაქეთა დიალექტების ჟოყი რაა-ნდა.

² იხ. ტაპ. § 38 გვ. 120...

³ შდრ. იქვე ზმნაში: ... იზყეფიე(ღ)ტ—კუე. 2—მან (მამაკ.)—ის (რალაც)—მისთვის (მამაკ.) გააკეთა; იფან დღეშხტ-ჰია ატა-ქია ატრ ირუმბარაზგ... სარა ჩეგსუხუგ—კუე. 23—მან (მამაკ.) თავისი ვეტი მოკლაო ეს ხალხმა რომ არ თქვას, იმისთვის... მე თავს მოვიკლაო.

- არს სა სზგჳთე იზიზუმან? — კუფ. 15 — ეს ჩემთვის მოხარშეთ?
- ჴარუ უზგჳთა დანზიგტ — იქვე — შენ თვის (მამაკ.) მოგხარშეთ
- ჴი-ჴნთაჲ ჴნპთაჲ ჴნთაჲ — აფს. 33 — ორ ბარკალს მოგცემთ შენ (მამაკ.)
აზგჳთა ერთი ბარკლისათვის
- აბზარა ჴარო უზგჳთა — აფს. 35 — სიკეთე შენ თვის (მამაკ.) არ გამი-
გღსგმხე კეთებია (არ გავაკეთე)... და სხვ.

თუმცა იქვე შეიძლება შეგვხვდეს ტაპანთური აჯაზლა (აჯაზ).

მაგ.:

- აჴრ აჯაზლა აჴტ და — აფს. 43 — ამისათვის (ამის გამო) მათ მც ის
გღღსგმგზგმგზგმგზგ (აღამ.) არ ვუჩვენე
- ააჴბ იპიაზ აზი აჯაზლა... — აფს. 37 — უფროსმა რომ სიტყვა თქვა, იმის-
თვის... და სხვ.

აზნარულ დიალექტში (მხოლოდ აფსუის კილოკავში?) ყურადღებას იქცევს ქი ელემენტის გამოყენება (თუმცა, იგი ჯერჯერობით თანდებულად არ უნდა იყოს ჩამოყალიბებული). ა-ჴი აფხაზურში აღნიშნავს ჴევი თ ა ნ ა წ ი ლ ს, მ წ ვ ე რ ვ ა ლ ს, ს ა ხ უ რ ა ვ ს. იგივეა გამოყენებული წინდებულად ჴმნებში მნიშვნელობით -ჴე(ღ); მაგ., და ქ ი ტ ი ო უ ჴ — „ის (აღამ.) მასზე (რადაცაზე) ჴის“

აზნარულში მას ვხვდებოდით სახელთან.

მაგ.:

- ჴეჴეას ჴანუფსგ სჴანი — აფს. 35 — ეხლა შენ (მამაკ.) როცა მოკვდი, მო-
ჴნ ჲ შე უ ნ თ ა ჴ ი ს კ ა ა ჴ ა რ ნ გ ს
ვედი შენ საფლავზე დასატკეპნად
(შენ ისაფლავის თავის დასატკეპნად)

- ხაჯა ათძ - აჴი დეჴაჴი — აფს. 32 — ხოჯა სახლის თავზე (ქერზე) იჯდა
ტიან¹

§ 34. სიტყვაწარმოება სახელებში. აფხაზურში სახელთა აბსტრაქტული ცნებისა და აგრეთვე მასდარის მაწარმოებლად გვხვდება -რა სუფიქსი. აზნარულშიაც იგივეა, ოღონდ აჴი იგი გვხვდება ჴოგ ისეთ სახელთან, რომელთანაც პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ მას არ მოველით.

მაგ.:

- ფან ჲ უყასწაჴ (! ! უსთა - — კუფ. 26 — შენ (მამაკ.) ჩემ შვილად გაგხდი (გიშ-
ხაჴ)...ბაჴჯრ აფარა იგღმმჴტ ვილებ)... ჴაჴირმა შვილობა არ ჴნა
- ითაა ცა ა - რა - ჴ ა ჲ — კუფ. 14 — ის (აღამ.) თავის ოჯახში („ოჯახობა-
ღღღმბაღტ ში“) არ მოვიდა

¹ შდრ. ჴმნაშიც ჴი: დეჴა-ჴი-ტიან.

შარდა-რა დჭამდან... —აფს. 33— მან(აღამ.)ბეგერი მოიარა, მოძია რა...
ზაყა-რა-ზაყა-რა ჟასა --აფს. 45-- მათ რამდენ რამდენი ცხვარი ჰყავდათ?
რგმაზი? და სხვ.

ადილურ ენათაგან აშხარულშიაც¹ შემოპყლია სიტყვას -რა-ს მორ-
ფოლოგიური შესატყვისი -ლა აფიქსი, მაგ., ზალეშე-ლა—აფს. 43—ძალდა-
ტანება, სიმკაცრე (უწესობა, უკანონობა).

ზოგჯერ ისინი (ლა-ც და რა-ც) ორივე ერთად გვხვდება ნასესხებ სიტყვა-
ში, მაგ., გენრტკვახა როუნა-ლ-რა რუთძრე იკარუენ, ილატქაღე—აფს.
30—ისინი როცა დაგლახაკდენენ, მათი კარმიდამო, სახლობა დაადეს და
გაემართენ (შღრ. ადილ. უნა-ლწ—სახლობა).

უქონლობის გამოსახატავად სახელებში სხვა აფხაზურ დიალექტთა
მსგავსად აშხარულშიაც არის -ლა ნაწილაკი.

მაგ.:

ჟო ჟარს რაზყე-და! —კუვ. 15— ეგ, შენ (შამაკ.) უბედურო!
ჟოჟია ა-ლა დღეზგმატ —კუვ. 25— ის (აღამ.) ამის გარდა („ახლას გარდა“
აქამდე) არ მინახავს

ლ'აპყე-და —აფს. 38— უთვისტომო... და სხვ.

მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად იქვეა—დაყა (შღრ. ტაპ. დაცა)².

მაგ.:

ლიმლ-დაყა ლაღირს —კუვ. 24— უკიბოდ სხვენზე მცოცავი, ამსვლელი
ქალა (ალაჯა) (კვამლი)

ძე-დაყა ცჰა (ლაღირს, —აფს. 28— უწყლოდ ხიდი (სხვენი)...
ქიბლგ)

ძე-დაყა ჰაყიარა || ჰაყია- —აფს. 28— უწყლოდ ქერები (კბილები).. და სხვ.
რანში (აფცქია)

ამ შემთხვევაში ის -ყა → ჭა ელემენტი, რომელიც ამ ნაწილაკს დაერ-
თვის ტაპანთურსა და აშხარულში, მომდინარე უნდა იყოს -ყა „ყოფნა“, „არსებო-
ბა“. ზმნიდან. -დაყა—ნიშნავს „არ-ყოფნით“, „არ არსებობით“ „უ-ყოფნე-
ლად“.

ხეთა სახელებში აშხარულშიაც შეიძლება შეგვხვდეს კუთვნილების -ტა
აფიქსი (პროტოტიპი ტაპანთური წი || ქი-სი)

მაგ.:

(აფ) რან დღეცა ფჰანუბ.—კუვ. 25— კეჰა-ქუხილის ღვთაება რცხილის ასუ-
აჟუდ აზა ც-ტია იზუფხაჟა: ანქაჟ ლია. მას რცხილისას რისთვისაც

¹ იხ. ტაპ. § 39, გვ. 120—121.

² იხ. ტაპ. § 30, გვ. 86—87.

აქუდ ატა ჩტოკ უკე ითა-ზარი... უწოდებენ ესაა: ამ ხისეული ცოტა,
ანრ ატუ უგ ეშუშამ უბეში გედოს..., მეხი არ მოგ-
კლავს

ა-ც-ტი-წლა ღტუკ —კუვ. 23— ერთი დიდი რცხილის ხე

სხვა ხეთა სახელებში ეს აფიქსი ჩვენ არ შეგვინიშნავს.¹

„ყოველთვის“, „მუდამ“-ის გამომხატველ ელემენტად პირაქეთა დიალექტებში გვხვდება **აასტ, ეხგ-**; ტაპანთურში--**ანს**; აშხარულში--**ას | ახ(ი)**.

მაგ.:

აქრ აპ იჟგ ჩან იხჩუნ —აფს. 35— ის (მამაკ.) იმ ბატონთან მუდამ ცხენს
ასქენგჯ მწყილა

ასიმშო —აფს. 33— ყოველ დღე

აქუტ ხატშ-წლა რგმან: —აფს. 31 — მათ ოქროს ხე (ბალი?) ჰქონდათ. ყო-
ასრტავგჯ აკ' აღძაშგნ ველ-ღამე ერთი (თითო) იკარგვოდა
(მათგან)... და სხვ.

„ყოველ“-ი პირაქეთა დიალექტებში გამოიხატება **-ცფხაძა** --ნაწილაკით. ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშია **ფხაძა**.

აქი აჩან მგჩაშაა- —აფს. 37-- ეს ქაკი ყოველ კვირას იგებს (კვიცს)
ფხაძა იხშდტ

მეგმობ-ფხაძა —აფს. 35— ყოველ-დღით.. და სხვ.

„ოდენ“, „მარტო“ ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშიაც გამოიხატულია
ნაწილაკით **-ჯაცა** ².

მაგ.:

აპა იჯამგ წაკა-ჯაცო —აფს. 28 — ბატონის ქურქი ოდენ წილი(ა) (ვარ-
სკვლავი).. და სხვ.³

თავი VI. ზანა

§ 35. პირისა და გრამატიკული კლასის ნიშნები. პირისა და კლასის ნიშნებისა და სათანადო ნაცვალსახელთა მხრივ აშხარულშიაც იმავე ვითარებას აქვს ადგილი, რასაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში.

¹ ეჯვე სუფიქსი შეიძლება შეგვხვდეს პირაქეთა დიალექტებშიაც. შდრ. მაგ., აბრა-
ტა — „კომშის (ბიის) ხე“.

² იხ. ტაბ. § 53, ჩვ. 191.

³ ეს უკანასკნელები ზნებშიაც ჩვეულებრივია.

აქ ჩვენ ყურადღებას მივაქცევთ მხოლოდ აღნიშნულ ნიშანთა გამოყენებასთან დაკავშირებულ ზოგ ფაქტს.

1. ზოგჯერ ა- კლას-ნიშნის ნაცვლად შეგვხვედრია ი. მაგ.:
 აღს აუნაჲს იჰიბ იტაან. —კუფ. 16— ძალი სახლის კართან იწვა (იჯდა).
 აცტგაგ² ინზენ უმ ადლტალემტ კატაც მივიდა და მას მიუჯდა
 აშს იჰიჲ ანახტ —კუფ. 20— კართან მოვიდა...

აქ, ორსავე შემთხვევაში, მოველოდით ა-ჰ ა-ს (ნივთთა კლასის კუთვნილებითი აფიქსია ა-).¹

ნათელი არაა ოა ნიადაგზე უნდა მომხდარიყო ასეთი შეცვლა². (ფონეტიკურ ნიადაგზე: ა → ჯ → ი; ადილურ ენათა გავლენის ნიადაგზე, თუ სხვა?).

2. ზოგჯერ უნდა შეინიშნებოდეს ი კლას-ნიშნის ზედმეტად დართვა ან: თუ იმ ფორმაზე: მაგ., ლარემ სარემ ა აჰჷ ა ზ ნ —კუფ. 8— „ისა (დელაჷ) და მე მარტო, ცალკე („ჩვენთვის“) ვიყავით“. - ჯ ა ზ ნ-ს („თავისთვის, მარტო ცალკე“) შეიძლება დაერთოს მხოლოდ ერთ- პირის (კლასის) ნიშანი. უნდა ყოფილიყო ჰჷ ა ზ ნ—..ჩვენ მარტო, ცალკე, ვიყავით“. ა ამ შემთხვევაში გაუ-მართლებელი ჩანს.

შეგვხვდა: ართ იგ³ჰაკუმ—კუფ. 19— „ესენი ჩვენ არა ვართ“. თითქოს საკმარისი უნდა ყოფილიყო -გ³ჰაკუმ („ჩვენ არა ვართ“).

ასევე კლას-ნიშნიდან ხომარ მომდინარეობს იზხვეგ² („ყველა“) სიტყვაში ი ელემენტი? შდრ. პირაქეთა დიალექტების ზ ე გ².

3. „ს ხ ვ ა“ სიტყვა ყველა აფხაზურს დიალექტში წარმოდგენილია აჩაა-სა და დაჩაა-ს სახით. ამ სახეობათა გამოყენებაში რაიმე კანონზომიერების არსებობა ჩვენ არ შეგვიანაშნავს. თანაბარს პირობებში შეიძლება ორივე მათგანი შეგვხვდეს. ასევეა აშხარულშიაც.

მაგ.:

აბარახ³ აჩაა ქ თ ა კ აჰიჲ—კუფ. 15— აქეთკენ სხ ვ ა (მეორე) სოფელში

დაჩაა ქ თ ა კ აჰიჲ—იქვე— სხ ვ ა (მეორე) სოფელში.. და სხვ.

ამათ გვერდით აშხარულში ერთხელ იგი დავადასტურეთ რ აფიქსითაც: დაქინავაზ აყარა (ი)ბუჷსტ. „საბ იჰიჲ სცახემტ“—იჰიემტ, რუზხიარა, რ ა ჩ ა ა კ ედციბჷიემტ. დღდჷქსლემტ—კუფ. 10— „რაც (რამდენიც) საჭირო იყო, იმდენი (დრო) გავიდა. „მამასთან წავალ, დავბრუნდებიო“ თქვა, მან (მამაკ.). თავიანთი სიკეთე (მშვიდობა), სხ ვ ა უთხრეს ერთმანეთს. ის (აღამ.) გაემართა“.

რ აფიქსის არსებობა ამ ფორმაში უეჭველს ხდის დ აფიქსის გრამატიკულ კლას-ნიშნად კვალიფიკაციას დაჩა სიტყვაში.

¹ კუთვნილებითი აფიქსები მჭიდრო კავშირში არიან გრამატიკული კლასისა და პირის ნიშნებთან. ამიტომაც ჩვენ აქ მათ განვიხილავთ ერთად.

² შდრ. ტაბ. § 41, გვ. 127.

³ შდრ. აკუ- ზმნის შესახებ. ტაბ. § 40, გვ. 125—126.

4. როგორც ცნობილია, გარდამავალს ზმნებში სუბიექტად გამოყენებული პირველი პირისა (როგორც მხოლოდობითის, ისე მრავლობითისა) და მეორე პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშანი ზმნის დასაწყისს მქლერ თანხმოდანთან უშუალოდ შეხვედრისას მქლერდება. პირე, პირის მხოლოდობ. რიცხვის ს ნიშანი იძლევა ზ-ს, პირველი პირის მრავლ. რიცხვის შა-ნიშანი იძლევა აა (—ჟა)-ს, მეორე პირის მრავლ. რიცხვის ში → ში-ს.

ასევეა აშხარულშიაც. ოღონდ აშხარულში ერთხელ დავადასტურეთ პირველი პირის მრავლობით რიცხვში სუბიექტის ნიშნის უსაიმლაციო ფორმაც. ნაგ., არ არ აძ აჩიფ აჟაჟ ჰანაძარი, ჰაჟაჟასუფშოანი იჰჰიკ — კუფ. 11 — „ამ მდინარის (წყლის) ნაპირას რომ მივალწევთ, შევჭერდებით და დავლევთ“.

პირველი პირის მრავლობითს რიცხვში ასეთი უსაიმლაციო ფორმები გვხვდება ბზიფურ დიალექტშიაც¹, მაგრამ პირობები პირის ნიშნის უსაიმლაკოდ დარჩენისა სხვადასხვა უნდა იყოს ბზიფურსა და აშხარულში. ბზიფურში მას ხელს უწყობს ჰ-ს მქლერი ვარიანტის არ ქონა, აშხარულში კი — მახვილის განსხვავებულ ადგილას დასმით ჰ-სა და ზი-ს შორის ა ხმოვნის არსებობა: იჰაჰიკ (შდრ. მხოლოდობითშიაც პირაქეთა დიალექტების იზეიკჰ და აშხარულის — ისეზიკჰ!)².

სათანადო შემთხვევებში უარყოფით ფორმათა წარმოებისას, როცა უარყოფის შ აფიქსი მოექცევა სუბიექტის ნიშანსა და ზმნის დასაწყის თანხმოდანს შორის, მოისპობა გამქლერების პირობაც. პირაქეთა დიალექტებში გვექნება ისემგეტ — „მე არ ვნახე ის (რაღაც)“, ისემგეტ — „მე არ წავიღე ის (რაღაც)“ ჯა სხვ., თუმცა პარალელურად დადებით და ზოგ უარყოფით ფორმათა ანალოგიით შეიძლება გვექონდეს: იჰემგეტ, იჰემგეტ და სხვა.

აშხარულში ტაპანთურის მსგავსად³ ასეთ შემთხვევებში სისტემატურად გვხვდებოდა ეს უკანასკნელი (მქლერი) სახეობები.

მაგ.:

- იჰემგეტ, სიჰემგეტ — აფს. 36 — თქვენ მე არ მნახეთ (გინახავართ), მე თქვენ არ ვნახეთ (მინახავხართ)
- იჰემგეტ — კუფ. 26 — მე შენ (დედაკ.) სრულებით არ ვნახე (არ მინახავხარ)
- იჰემგეტ ანა დემგეტ — კუფ. 23 — აქამდე, ამ დრომდე („ახლას გარდა“) ის (აღამ.) არ მინახავს
- იჰემგეტ ანა უაჰემგეტ... — კუფ. 23 — შენ (მამაკ.) შეშის მოსატანად რომ არ წამოგიყვანო კიდევ... და სხვა.

5. პირაქეთა დიალექტებში ა წაარა („კითხვა“) ზმნა ერთპირიანია, როცა ორი (ან სამი) პირია გამოსახატავი, მას ერთეის ზ- („თვის“) ელემენტი.

¹ იხ. ანგარიში ბზიფურ კილოზე მეშაობისა. ვნიშის მოამბე, ტ. IV, გვ. 238.

² იხ. აქვე, § 22.

³ იხ. ტაპ. § 40, გვ. 124.

დწაადტ — „მან (აღამ.) იკითხა (საერთოდ)“, დღზწაადტ — „ის (აღამ.) მას (მამაკ.) შეეკითხა“ და სხვ.

ტაპანთურში ეს ზმნა ორპირიანობის შემთხვევაში შეიძლება იყოს ზ.ს გარეშეც (დღწაადტ)¹.

აშხარულში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ჩვეულებრივ ზ გვაქვს ორპირიან ფორმებში.

მაგ.:

აღწანდ დნაახ დღ ზ წ ა - —კუვ. 4— ეფენდი როცა მოვიდა, ის (აღამ.) მას ა დ ტ (მამაკ.) შეეკითხა

აჩაღ დაწწაადტ —კუვ. 4— ის (აღამ.) ცხენს შეეკითხა

დღღწწაადტ —კუვ. 10— ის (აღამ.) მას (დედაკ.) შეეკითხა.. და სხვ.

იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს ტაპანთურის მსგავსი ფორმაც. მაგ.: დ რ ჯ ა ა დ ტ —კუვ. 27— „იგი (აღამ.) მათ შეეკითხა“.

ა ქ ა თ რ ა („ძახება“) — ზმნა პირაქეთა დიალექტებში ერთ — სუბიექტის — პირის ნიშანს გვიჩვენებს. ამ პირის ნიშნის ადგილმდებარეობის მიხედვით ეს ზმნა გარდამავალი ჩანს, თუმცა მას ე. წ. პირდაპირი ობიექტის ნიშანი არა აქვს.

აშხარულს დიალექტში დღემდე დაცულია როგორც სუბიექტის, ისე ობიექტის ნიშანი.

მაგ.:

აქუჯმააანდ ა-აა-ქა- —კუვ. 15— მგელი მოვიდა და დაიძახა ის (რანა-თგატ)

აგაწითა დღგჯან ი-ქაგა- —კუვ. 15— ის (მამაკ.) ჭიშკართან დადგა და დაიძახა ის (რალაც)

ანნი აბბე ი-ღზ- —კუვ. 12— მისმა (მამაკ.) დედ-მამამ დაუძახა მას (დედაკ.) ის (რალაც).. და სხვ.²

§ 36. **კაუზატივი.** კაუზატივის წარმოების მხრივ ძირითადად აშხარულშიაც ისეთივე ვითარება გვაქვს, რაც პირაქეთა დიალექტებში. (აქ მის აღწერილობას აღარ გამოვუდგებთ.)³ უნდა შევნიშნოთ, ოღონდ, რომ აშხარულში იგი უფრო ხშირად გამოიყენება. რიგ შემთხვევებში თუ პირაქეთა დიალექტებში გარდამავლობის შინაარსის გამოსახატავად აღწერილი წარმოება ან ტანსხევებული ფუძის ზმნა იქნებოდა აღებული, აშხარულში, ტაპანთურის მსგავსად, გვექნება კაუზატიური ფორმები. ასე, კაუზატიური ფორმები გა-

¹ იხ. ტაპ. § 41 გვ. 129.

² შდრ. ნაწილობრივ განსხვავებული ვითარება ტაპანთურში. ტაპ. § 43, გვ. 129—130.

³ იხ. ჩვენი: „კაუზატივის კატეგორია აფხაზურში“. საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. VI, № 1,

ვრცელებულია შემდეგ ზმნებში: ა-ი-რა—დაბადება, გაჩენა, კაუზ. ა-რ-ი-რა=აღრ-რა—ცოდნა, კაუზ. ა-რ-ღრ-რა; ა-ფს-რა—სიკვდილი, კვდომა, კაუზ. ა-რ-ფს-რა; აუ-რა—შოვნა, რგება, კაუზ. ა-რ-აუ-რა და სხვა.¹

მაგ.:

აბზირა ჟარო უზტპა — აფს. 35— სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია. გუსუმქე. იხსხსხ ვისაც (სიკეთე) ვუყავი, ჩემი გამჩენი აქეთ—სააზრგზ—რაკუ. (შე რომ დამბადა, გამაჩინა) სოფელია
 რხაფშ დაყყო დაასღ— აფს. 37— გავიგებ („გავიგებინებ“) მისი ფულიც, რ-ღტრპ, ახჩაგღ იჩგბზბა მისი (მამაკ.) ოქრო, სადაცაა. მან (მამაკ.) დაყადგაზ ისღრ-ღტრპ თავისი ფული, თავისი კარგი ცხენი საიდან მოიყვანა, გავიგებ („გავიგებინებ“)
 ღღრ-ფსტტ — კუფ. 2— მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მოკლა, მოაკვდინა იყამჩ აა-ღ-რ-ტტენ... — კუფ. 15— მან (მამაკ.) თავისი მათრახი „აილო“ იშოვა რა... და სხვა.

აშხარულში ყურადღებას იქცევს ზოგი რთული ფუძის მქონე ზმნაში კაუზატივის რ აფიქსის ადგილმდებარეობის საკითხი.

პირაქეთა დიალექტებში ზოგ ასეთ ზმნას კაუზატივის აფიქსი დაესნის ფუძის გარეთ. მაგ., აყა-წარა—„კეთება“, კაუზ. ა-რ-ყაწარა; ალა-წარა ..თესვა“ კაუზ. ა-რ-ლაწარა და სხვა.

აშხარულში კი პირადიგების შედგენისას გვიდასტურებდნენ აყა-რ-წარა, ალა-რ-წარა ფორმებს (ი-ყა-ღ-სღ-რ-წოტ—„მე მათ რაღაცას ვაკეთებინებ“; ი-ლა-ბ-სღ-რ-წოტ—„მე შენ (ღედაკ.) რაღაცას ვათესვინებ“ და სხვა).

აშხარულის ეს ვითარება უფრო თანამიმდევრული ჩანს. პირაქეთა დიალექტებში, უნდა ვიფიქროთ, საქვე გვაქვს მეორეულ მოვლენასთან².

ტაპანთურს დიალექტში ჩამოყალიბებულა კაუზატივის ორმაგი წარმოება³. აშხარულში ჩვენ კაუზატივის ასეთი ორმაგი ფორმები არ შეგვინიშნავს.

§ 37. პოტენციალისი. პოტენციალისის წარმოების მხრივ ისეთივე მდგომარეობა გვაქვს აშხარულში, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში⁴.

როგორც უკვე აღნიშნულია, პირაქეთა დიალექტებში პოტენციალისის წარმოება სისტემატურად დასტურდება უარყოფითსა და პირობითი შინაარსის როგორც უარყოფითის, ისე დადებითს ფორმებში, ზმნის ინფინიტურს წარმოებებში. ამავე შემთხვევებში დამახასიათებელი ჩანს იგი აშხარულისთვისაც-

¹ იხ. ტაპ. § 42, გვ. 130—131.

² იხ. „კაუზ. ტ. კატეგორ. აფხაზ.“

³ იხ. ტაპ. § 42, გვ. 131.

⁴ იხ. ტაპ. § 43.

მაგ.:

- დღგ⁷ლზანმერფშიტ — კუვ. 2 — მან (დედაკ.) ის (ადამ.) ვერ გამოალ-
ვიძა
- აქუძა ჟარა ჟეფაძიალა — კუვ. 14 — მას შენ (მამაკ.) შენი ხმლით ვერ მოკ-
დაგ⁷ლზგ⁷შეშეშამ
ლაგ
- სუჩმაზაუნ, სუზგ⁷მმაწაუიტი — კუვ. 23 — ავად ვიყავ, ვერ «ვიმზარეულე»
- სუბჭარა აკუმი იბტახსნ? — კუვ. 29 — შენ (დედაკ.) ჩემი შექმა გაქვს მიზნად?
— სუბჭჭადომ სარა — შენ (დედაკ.) მე ვერ შემქამ
- ჟარის სარე ჰაგ⁷ლცტ⁷შამ — აფს. 37 — მე და შენ (მამაკ.) ვერ წავალთ
- რაბა ჯაბბაძს დღშთი — აფს. 31 — მათმა მამამ (სულ) უფროსი გაუშვა ბა-
ლის (ხეების) დასაცავად. მას ჩაეძინა
რა, ვერ დაიცვა
- გ⁷ღზგ⁷მზ⁷ჩა(ტ) — შენ (მამაკ.) დამეხმარე ამ საქმეში! ამ
აქი აუსლა უსტ⁷კრაა! — აფს. 37 — საქმეს მე ვერ ვიკისრებ (ვერ გავწე-
დები, ვერ გავუმკლავდები, ვერ შევას-
ქეშთაშა ანახბე ტუმაჰი მსკუ
რულებ). მას ვინც შეიძლებს იკის-
როს, მეორე (სხვა, იქითა) შენი სიძეა
- იოზმანტიდაქიწაზარი, — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) მას (რალაცას) თუ შეიძ-
აბარი ეფში ჟარბაჟიკ აბრ'ეფში
ლეზ და იკისრებ, დავალეზ, ასეთი და
აქიარაჟი რყოლუჰ
ასეთი ორბი, ამა და ამა ლეღეშია
- აპატი დტუ სი ისუზუქიხუ — კუვ. 2 — მე შემიძლია (რომ) შენგან (მამაკ.)
აპატი მის (მამაკ.) ორ ცხენს რის აწევაც
აპატი მის (მამაკ.) ორ ცხენს რის აწევაც
შეეძლო
- იჭიოჟიკ ირუშტუხაზ... — აფს. 35 — მის (ადამ.) სად შეუძლია წასელა? (სად
შეიძლებს-წავა?).. და სხვა.
- დაბაზტო — ფსხუ, კ. 14 —

ოლონდ თუ პირაქეთა დიალექტებში თხრობითი კილოს დადებითს ფი-
ნიტურ ფორმაში პოტენციალისი არ გვხვდება, აშხარულში, ტაპანთურის
მსგავსად¹, პოტენციალისის წარმოება აქაცაა შესაძლებელი.

მაგ.:

- სარა საყცრ უგ⁷ზნერგ — კუვ. 11 — მე სადაც მივიდვარ, შენ (მამაკ.) იქ ვერ
იპიტ. აქკიენ: — სუზგ⁷ნი -
უშეტი ... მიხვალ (წახვალ)-ო, თქვა მან (მამაკ.).
ბიქმა: — მე შეეძლებს მივიალ (მე
შემილ ჰიკადე

ერთი შენიშვნაც: პირაქეთა დიალექტებში აღკრა („ცოდნა, გაგება“)
ზმნის უარყოფითი ფორმები პოტენციალისის აფიქსის გარეშე არ იწარმოება.

¹ იხ. ტაპ. § 43
ქ. ლომთათიძე, აშხარული დიალექტი

იგი მუდამ ქართ. ვერ ნაწილაკის შინაარსს ატარებს. აშხარულში იგ^სზღ^გ-რამ (კუფ. 10—„არ ვიცი“=ვერ „ვიცი“)-ის გვერდით ჩვეულებრივი მოვლენაა ამ ზმნაში უარყოფითი ფორმა პოტენციალისის აფიქსის გარეშე. მაგ.: დღგ^გ-რღგ^გრამღგ^გტ—კუფ. 2—„ისინი მას (ადამ.) არ იცნობდნენ“ და სხვა.

§ 38. ზმნის რეფლექსური ფორმები. რეფლექსურობის გამომხატველი ჩო ელემენტი („თავი“ ცენჟ) აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში მუდამ კუთვნილებით აფიქსს დაირთავს: ხ-ჩიგ^გ-ს-შ-ჟედტ—„თავს ვიკლავ“ („მეს-თავს-მე-ვკლავ“).

ტაპანთურში მას კუთვნილებითობის აფიქსი ჩამოშორებია და გვაქვს ჩიგ^გშიტ—„თავს ვიკლავ“ („თავს-მე-ვკლავ“) ასევე მომხდარა აშხარულშიაც: არც აქ სათანადო ელემენტს კუთვნილებითი აფიქსი არ ახლავს.

მაგ.:

- ბბჟი ჩოთს ლღტ, —კუფ. 8— მან (დედაკ.)კლდიდან თავი გადაიგდო, ჩიგ^გღგ^გტტ
- არს აძ^გ აჟგ^გ სცანგ^გ ჩიგ^გ- —კუფ. 8— ამ მდინარეზე წავალ, დავიბან და ძიძიან ზ სააჟუშოტ
- ამჟღ ჩიგ^გვზნ^გბ^გზნ... —კუფ. 17— ხემ თავი შუაზე გაიყო რა...
- „სარს ჩიგ^გს ზგ^გბ^გ“ —კუფ. 23— „მე თავს მოვიკლავ“-ო თქვა მან, (მამაკ.) რა, უფსკრულში გადავარდა (თავი გადააგდო)
- ჩიგ^გღგ^გშტ —კუფ. 11— მან (დედაკ.) თავი მოიკლა
- აჩიგ^გღგ^გ ჩიგ^გაარგ^გს - —კუფ. 23— ყმაწვილმაც მოიწია რა („თავი“ მოკან ღტოედტ
- ბაქ^გრ ჩიგ^გაირგ^გწან... —კუფ. 20— ბაჭირმა თავი გაივაჟკაცა რა...
- ჩიგ^გაკარუგ^გენ... —კუფ. 7— „მათ თავი“ ჩამოყარეს რა... ისინი ჩამოცვივდნენ რა...
- ჩიგ^გზძიძიჟ^გშიტ... —კუფ. 4— დავიბან („თავს“ დავიბან)
- ჩიგ^გღგ^გკობგ^გტ —კუფ. 4— მან (მამაკ.) წიბანავა („თავი“—ტანი დავიბანა)
- აპიგ^გწიგ^გ ჩიგ^გღგ^გღგ^გტ —კუფ. 4— ის (მამაკ.) ტალახში ამოისვარა („თავი“ აგორავა)
- ჰაჟ^გზაშგ^გ ჩიგ^გღგ^გბ^გა - —კუფ. 2— ჰავაზაშიც მოემზადა („თავი“ მოამზადა)
- ღგ^გწიგ^გლა, ჩიგ^გღგ^გრღგ^გ —კუფ. 2— ის (ადამ.) რომ შემოვიდა, „თავ გაუცნობებლად“ ბრძოლა დაიწყეს

¹ იხ. ტაპ. § 44.

- ჩოღეს გრშან...** —კუვ. 11— მათ დაისვენეს რა... („თავი“ დაასვენეს რა...)
- ჰაბტიწიპ, ჩოღეს აპშაპ!** —აფს. 36— ჩამოვხტეთ ცხენ(ებ)იდან, დავისვენოთ („თავი“ დავასვენოთ)!
- „სარს სუფსრტ“** — იპიან —აფს. 44— „მე მოვეკედი“-ო, თქვა მან (მამაკ.) რა, ჩოკჭაქაქტ დავარდა („თავი“ დაავადო)
- ჩოღა შიღშიუენ** —აფს. 32— მან (მამაკ.) თავი გაიბერტყა
- ჩოხაჯკტ** — აფს. 37— ის (მამაკ.) გაემართა („თავი“ მისკენ დაიჭირა)
- „სახშა!“** — იპიან ვაბუჯუ —აფს. 37— „ჩემო დაო“ — თქვა ქეციანმა და მას ლჭიდა ჩოკჭაქაქტ (დედაკ.) კისერზე ჩამოეკიდა (...მის კისერს თავი ზე-დაავადო)
- პანაქოღ ღლატიე ჩოღა-რგრცჰან** —აფს. 42— ის (მამაკ.) ტყეში დაჯდა თავ-გასაცოდავეებით (...თავი გაისაწყლა რა)... და სხვ.

აქა-იქ მოხუცთა მეტყველებაში პარალელურად გამოვლინდება პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი კუთვნილებით აფიქსიანი ფორმებიც.

მაგ.:

- სნაშთი! სარს სნუშთი** —კუვ. 15— შემომიშვი! მე 'თუ შემომიშვებ, მეც რა, სარგ'ჯ სჩოღეს რ'ჯთხა-ჩე მს თავს დავანაყრებ (დავანაყრებ-ჯკპ¹, ჟარგ'ჯ უსჯრ'ჯთხაჯკპ ბი), შენც (მამაკ.) დავანაყრებ
- შთა, ჟმათთა აასტ, უჩიჯრტლა!** —კუვ. 12— ახლა, შენ (მამაკ.) შენი ტანსაცმელი მომეცი, ტანთ გაიხადე! („შენი თავი გახსენი“)... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში ეს ჩო ელემენტი თავისი კუთვნილებითი ნაწილაკით მეტ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებს. იგი თითქოს ზმნის დამატების როლში გვევლინება (სჩოღ [ი] ს შუეჯტ). აშხარულის შემთხვევაში კი იგი უფრო მკიდროდაა დაკავშირებული ზმნის ფუძეს. ეს ნათელი ხდება ე. წ. საგარემოებო ფორმათა წარმოებისას.

საგარემოებო ფორმათა აფიქსები ([ა]შე, ან...) აფხაზურში რიგით პირველი პირის შემდეგ დაისმის ხოლმე. ამ ნიადაგზე პირაქეთა დიალექტებში ვიღებთ; სჩო'-ანჯ-ს-შუა „მეს თავს როცა ვკლავ“ და სხვა.

¹ ახალგაზრდა მთქმელმა, რომელიც ამ ტექსტის ჩაწერის მომენტს დაესწრო, ეს ფორმა გაასწორა და თქვა: ჩოჯსჯრ'ჯთხაჯკპ.

აშხარულში კი, პირიქით, ჩე ელემენტი საგარემოებო აფიქსების შემდეგ მოხვედრილა.

მაგ.:

მეშეკ აძე ჩკიენ ძჳაძაზ —აფს. 43— ერთ დღესის (მამაკ.) პატარა მდინარე
აქოჯ აშე-ჩე-ღ-ღ - ძი ძი უ ზ... ში რომ ბანაობდა (როგორც ბანა-
ობდა)...

სარგჯ დგრაა შხგემოუ —კუფ. 17— მეც რომ ცოდნა მაქვს, მათ როგორც
შე-ჩეგ - დ - ს ჯ რ დ ჯ რ ა! თავი გავეცნო!... და სხე.

ამაზე შორსაც წასულა ამ რიგის ზმნებში ცვლილებები. მის შემდეგ, რაც ჩე ელემენტმა დაკარგა თავისი დამოუკიდებელი მნიშვნელობა და დაუკავშირდა უშუალოდ ზმნის ფუძეს, ზმნაში თითქოს აღარ გამოიხატა ობიექტის პირი. გარდამავალი ზმნა დაიწყო ობიექტის ნიშნის გარეშე (მაგ., აშე-ჩეგ-ღ-ძიძიუზ და სხე.).

ეს კი აფხაზური ზმნისთვის დამახასიათებელ პირთა გამოხატვის სისტემისათვის შეუფერებელი აღმოჩნდა. ენამ სათანადო ზმნებს პირდაპირი ობიექტის ნიშანი გაუჩინა. ამ ნიადაგზე ზემოგანხილულ ფორმათა გვერდით ჩამოყალიბდა ასეთი წარმოებებიც:

ჰჩეჟიწჰ, ჩაღესაჰ —აფს. 36— ჩამოგბეთ ცხენიდან, დავისვენოთ!...ის
შაჰ!... ჰ-ა შაფა-ჩაღ- ჩვენ როგორ დავისვენოთ? (-ის-
ფსა-ჰ-შუშა? როგორ თავი-ჩვენ დავასვენ-
ნოთ?)

ჰ-ან-ჩაღ-ფსღ-რ —აფს. 36— როცა ისინი ისვენებდნენ... (-ის-რო-
შუზ... ცა“ თავს-ისინი ასვენებდნენ)

ჩაზგჰკტ. ი-ნ-ჩაა- —აფს. 37— ის (მამაკ.) გაემართა. როცა გაემართა...
ზგ-ღ-კ... (-ის- როცა-თავი-მისკენ-მან
დაიჭირა“)

აჟუღეჰა აკჯ იმჰიუშა —აფს. 36— ის (მამაკ.) ამის მეტის უთქმელად რომ
ჰ-ენ-ჩაგ-ყე-ღ-წა... მოიქცა (...თავი რომ გააკეთა...ის-
როცა-თავი-მან-გააკეთა“)...
და სხე.

ამ შემთხვევებში ი-კუთვნილებითი აფიქსი არაა. იგი კლასის ნიშანია. ასეთ ობიექტის ნიშნად შეგვხვედრია როგორც ი, ისე დ.

მაგ.:

აყაასჰა ი-ჩა-აა-ნა- —კუფ. 15— მთა გაიხსნა კარად. (ის-თავი-მან
რ-ტიტ შინჯ გახსნა“...)

1 კარალელურად შეგვხვდა ჩეფშარა: ჩეფშაშაჰ. —აფს. 38—დავისვენოთ.

ინგზიკყია აშუენდჳყარა — კუე. 23 — ინიზუყვა, რომელიც მან (დედაკ.) ზან-
 ითალწაზ დგ-ჩ-ა-ა-ა-ა-ა-რ-ჩქ-ა-ტ დუქში ჩასვა, რაც ძილა ჰქონდა, მით
 ყარუნ რმანლა. აშუენდჳყარა გაიბერა (-ის (აღამ.) „თავი-გაბე-
 აშტგზხენ... და სხვ. რა, გაასივა“). ზანდუქი ასწია...

ასე, რომ აღნიშნულ ფორმათა წარმოებისას სამი საფეხური დასტურ-
 ება აშხარულში:

1. ჩხ ელემენტიან რეფლექსურ ზმნას ახლავს კუთვნილებითი აფიქსი (მაგ., უჩიურტლა!).
2. კუთვნილებითი აფიქსი ჩამოშორებულია (ჩიულშტ).
3. კუთვნილებითი აფიქსი ჩამოშორებულია და ზმნას უჩნდება ობიექტის ნიშანი (ა-ანჩიულსრუზ, დ-გაააარჩეტ).

რეფლექსურობის ჩხ ელემენტის პირობებში აღმოჩნდა აშხარულში აფს-
 შარა („დასვენება“) ზმნის ფხ- ელემენტიც. ფხ- აქ უნდა აღნიშნავდეს სულს.
 შა-ს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს. ა-ფს-შა-რა — „დასვენება“
 (სიტყვა-სიტყვით: „სულის-მოთქმა“, „სულის-გაშვება“?).

პირაქეთა დიალექტებში ფხ-ს კუთვნილებითი აფიქსი ახლავს და ვიღებთ
 ასეთ ფორმებს: სგ-ფსგ-ს-შოეტ — „ვისვენებ“ (მეს-სულს-მე...); ი-ფსგ
 -ა-შოეტ — „ის (მამაკ.) ისვენებს“ და სხვ.

აშხარულში კი კუთვნილების აფიქსები აქაც ჩამოშორებულია.

არის:

შთა, დაბჳსა რჳჳ იფჳჳ-გ — კუე. 10 — შერე, ის (მამაკ.) თავისი ცხენითა და
 სგ-ჩიგჳ-გ მანდ ცდებტ. დანცა, კოლითურთ სიმამრისას წაივდა. რომ
 დჳჳან. ფსგ-ა-შეეტ წაივდა, (იქ) იყო. დაისვენა

აფხგ-რ-შანგ¹ აააჳჳანსტ — კუე. 10 — ისინი დასასვენებლად შეჩერდნენ.

საყურადღებოა ისიც, რომ იმავე აშხარულში ზოგჯერ ამ ზმნას რეფლექ-
 სურობის ჩხ ელემენტიც დაურთავს. შდრ. ზემოთ: ჩიფსსაჳშაჳ, მაშფა-
 ჩიგ-ფხა-ჳშუშა... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით და ტაპანთურის მსგავსად საკუ-
 თარი თავისადმი მიქცეული მოქმედება შეიძლება გამოხატული იყოს სუბიექ-
 ტური პირის ნიშან-გაორკეცებული ზმნის კაუზატიური ფორმით².

მაგ.:

იხ-აფშ მაყჳჳო დაასსტრდტრჳ — აფს. 37 — მისი (მამაკ.) ოქრო სადაა, გავიგებ
 („მე“-ს, ჩემს-თავს გავაგებინებ)

¹ ერთმა დამსწრეთაგანმა პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ამ შემთხვევაში თჳჳა:
 რ-ფსგ-რ-შარნს.
² ამის შესახებ იხ. ტაპ. § 44. გვ. 133.

დაყყო აჟურღტრ — კუფ. 11 — ის-(აღამ.) საღაც არის შენ (მამაკ.) გაი-
გებ (შენს [თავს]-გა ა გ ე ბ ი ნ ე ბ)...
და სხე.

§ 39. მიმართულების გამოხატველი აფიქსები და ზმნის ფუძეთა შემადგენელი ადგილ-მიმართულების გამოხატველი ელემენტები. ზმნის ფუძეთა შემადგენელი ელემენტებისა და მიმართულების აფიქსთა მხრივ აშხარულშიაც არსებითად ისეთივე მდგომარეობაა, რაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში¹.

აქ შეეჩერდებით ზოგ თავისებურებაზე აღნიშნულ ელემენტთა გამოყენებასთან დაკავშირებით.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით და ტაპანთური დიალექტის მსგავსად აშხარულში ძალზე ხშირ ხმარებაშია ჭა || აა- || წ- („მო.“) წინდებული.

მაგ.:

იშიარცონ. იშაშარცოზ, — კუფ. 8 —	ისინი ნადირობდნენ. ნადირობისას სასანიბთ დაარტუტ	ისინი ნადირობდნენ. ნადირობისას სასანიბთი შეემთხვათ (მო-ეშოვათ)
ფაკ დწალტუტ — კუფ. 4 —	მას (დედაკ.) ვაფი (შო) — შეეძინა	
აააურტაშა... — აფს. 35 —	შენ (მამაკ.) ის (რალაც.) (შო) შეეგძინება	
აღტგაჟი დააყამტ — კუფ. 9 —	ბერიკაცმა (მო) — დაიყვირა	
ბნაცი ეგ ბნაზი ხშირ ტაკ ააჰბთ — აფს. 35 —	გარეული (ტყიური) ხარის ხორცი და გარეული (ტყიური) ძროხის რძე მოგვეცი ცოტა	
აწაფხაქიაგჯ ზღჯდთან... — კუფ. 2 —	მან (მამაკ.) მას (დედაკ.) გასაღებები მისცა (მო-სცა) რა...	
ამცა ქუქე ააიბტტ — კუფ. 14 —	მან (მამაკ.) პატარა ცეცხლი (მო) დაინახა	
ძვბტაქიკ ზუბტრ — კუფ. 5 —	შენ (მამაკ.) წყალს შორის „ქუნძულებს“ (მო) დაინახავლა	
ღჭალბე — აფს. 35 —	მან (დედაკ.) ის (აღამ.) (მო) — დაინახა	
დააძსენ ზინაბგჯ დასცჰან აბლაჯაგჯ იშტტ — კუფ. 2 —	მან (აღამ.) მას (მო-) ესროლა რა, იმანაც მის (მამაკ.) ხელს (მო-) უკბინა რა... მან (მამაკ.) გველშაპი მოკლა	

¹ ამ საკითხის შესახებ სპეციალურად საუბარია ნაშრომში „რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში“. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება. ტ. IV. იხ. აგრეთვე ტაპ. § 45.

- უნდარი ჰპის! —კუფ. 5— შენ (მამაკ.) როდისაც გაგაჩინეს (მო-
დაგბადეს), (მო-)გვიტხარ!..
- აჰჰანდ ღენცა აჩკენ —კუფ. 4— ეფენდი რომ წავიდა [და], ყმაწვილი
აწლა ღენნაკტს, აჰჰაჰაჰტ ხეს რომ შეეხო, [ხე] (მო-) წაიქცა
- აში ააჰარტენ აქიტლ- —აფს. 39— კარი (მო)-გავაღეთ რა, კვერცხები
ქა აადოტლააგან... გა(მო)-ვიტანეთ რა...
- ფშუკვტია აადშე —აფს. 35— მან * (მამაკ.) ოთხი კაცი მო-კლა¹
და სხე.

აშხარულში ხშირად გვხვდება კა-წინდებულიც. სხვა აფხაზურ დიალექტ-
თაგან განსხვავებით იგი იხმარება ქი-(„ზედ“, „ზე“) წინდებულთან ერთად.

მაგ.:

აჰ იჰიჰმეცია აესსკა —აფს. 35— ბატონის ორივე სიძე ზემოთ სასახ-
იკა-ქი-ტან. ატუტ აბააგან ლეში ის ხ დ ე ნ. მან (მამაკ.) ისინი ძირს
ღერფშუნ... ჩამოიყვანა და დაათვალღერა რა...

ხაჰა ათძ-აქი დ გ-კა - —აფს. 32— ხოჯა სახლის თავზე იჯდა
ქი-ტან

აჰის აჰჰი ავტხა ი-კა-ქი- —კუფ. 7— ღორი ბუხრის თავზე დაჯდა, დათვი
ტეტ, ამში აწლა ი-კა-ქი-ტეტ, ხეზე დაჯდა, მგელიც იმ ხეზე
ჰქიჰმაგჯ მერა ატუჰ აწლა ი-კა- დაჯდა
ქი-ტეტ

აწლა ი-კა-ქი-ფალეტ —კუფ. 7— ის (რალაც.) ხეზე შეხტა.. და სხვა-
სხვა დიალექტებში აქ მხოლოდ ქი- წინდებულს მოველოდით.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ცხენზე შეჯდომა-ჩამოხტომისა-
თვის გვაქვს-ჩაგჟი-წინდებული. ჩაგჟი- წინდებული აშხარულშიაც გვხვდება
(მაგ., ი-ჩაგჟი-ლახენ დანტუზ...—აფს. 36—„ისინი ცხენ(ებ)ზე შეესხდნენ
და რომ მიდიოდნენ“... და სხვ.). მაგრამ იქვე ამ მნიშვნელობისათვის გამოყუ-
ნებულ იქნა, ერთი მხრივ, ჩაგ-რ- და მეორე მხრივ, ქი- („ზევით“, „ზედ“) წინდებულებიც².

მაგ.:

დააჰქახსენ, ალღ დ ა- - აფს. 36— მან (ადამ.) მას (მამაკ.) ესროლა რა,
ჩაგ-რ-ღყქ რაში დან ჩამოაგლო

აწტეი იგტლახ დ- ქიგ-გ - აფს. 36— მან (მამაკ.) ის,რომელიც ბოლოს იდგა,
სხ³ ალღ. დ-ა-ქი-გ-დ-ხენ... ჩამოსვა რაში დან. [ცხენიდან]
ჩამოსვა რა...

¹ აღნიშნულ შემთხვევებში აა წინდებული შეუძლებელი არაა არც პირაქეთა დიალექტ-
ებში, მაგრამ ჩვეულებრივ უწინდებულო ფორმები გვხვდება.

² შდრ ტაპ. § 45. გვ. 136.

³ პირაქეთა დიალექტებში იქნებოდა დგ-ჩაგჟი-გამტ.

ჩოგრ- წინდებულში ჩოგ იგივე ცხენის გამომხატველი ელემენტი. რ შე-
საძლოა დეტერმინანტისეული ელემენტი იყოს ამ შემთხვევაში შემორჩენილი.

აშხარულ დიალექტშივე გვხვდება რთული ჩოგკრგ- წინდებული. ჩვენს
მაგალიტებში იგი შიგნიდან დაფარულის გამოსვლა-გამოჩენასთან დაკავშირე-
ბით იხმარება. მაგ.:

აჩკენ დაა-ჩოგკრგ-მწუნჯ — ფსხუ. 6 — მისი (დედაკ.) დედა კვლავ წავიდა (ისე
ლარა ლან დცახტ რომ) ყმაწვილი არ გამოსულა, არ გა-
მოჩენილა (გამოუსვლელად, გამოუჩენე-
ლად)

აფჰიკსტა აჩკენ დაა-ჩოგკრ — იქვე — ქალიშვილმა ყმაწვილი (დამალული) გა-
ჯლ- გახტ მოიყვანა (გამოაჩინა)

საყურადღებოა, რომ მის პარალელურ სახეობად უნდა დასტურდებ-
ოდეს ციკკრგ-. იგი გვხვდება „აღმოსავლეთის“ სახელწოდებაში: ამარა
აა ციკკრგ-წკრ თა (ლა) — ფსხუ 7 — „მზის აღმოსავლეთით“.

ტაპანთურში ამ შემთხვევაში გვაქვს ჭკაკრგ- წინდებული (— ჩოკარგ(?))
(ამარა ჭაჭკაკრგწკრთა — „მზის ამოსავალი“)².

ჩოგკრგ- || ციკკრგ- აშხარულისა (და ჩოკარა-, ჭკაკრგ- ტაპანთურისა) უნდა
უდრიდეს პირაქეთა დიალექტების ციგრ- წინდებულს. შდრ. ა-ციგრ-წკრა—
„გამოჩენა“.

თითთან, ხელთან დაკავშირებული მოქმედებისათვის ბზიფურ დია-
ლექტში გვაქვს ხა- (— ჯა-) წინდებული, ტაპანთურშიაც—ჯა,³ აბეუურს
დიალექტში კი—მლა. აშხარულში გვხვდება რთული მა-ჯ(ა)- წინდებული:
ლხ აფჰუ ხალ ჳნ ჳ ჳ ჳ - მანჯ-ლხენ ლჯაწა რლთეატ — კუე. 11 — „მან (დედაკ.) თა-
ვისი ოქროს ბეჭედი (ხელიდან, თითიდან) წაიძრო და თავის ქმარს მისცა“.
(მასდ. ამკჯ ხრა — „თითიდან წაძრობა“).

საყურადღებოა აშხარული მაჯ(ა)- წინდებულის აბეუურ მლ(ა)- წინდ-
ბულთან დამოკიდებულების საკითხი.

ბლა- წინდებულით აფხაზურში გამოიხატება წელთან დაკავშირებული
მოქმედება. აშხარულშიაც გვხვდება ბლა-, თუმცა ხმნაში იგი შეიძლება ჯა- წინ-
დებულმა შეცვალოს.

მაგ.:

აქაბრჯჯა ჰ ბ ლ ა მ ა-ჯა- — კუე. 10 — თოკს შენს (მამაკ.) წელს ნიღ-მოკვა-
სწაპ (|| იუ-ბლა-ს-წაპ) ბამ (|| მას (რაღაც.)-შენ (მამაკ.)-წელს
[მო]-გაბამ)

¹ შდრ. ტაპ. § 48, გვ. 139.

² იხ. ტაპ. § 58, გვ. 206.

³ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 137.

გვხვდება, ტაპინთურის მსგავსად, კისრის გამოშვატევილი ჯიდა-წინდებული¹, იგი ჩვეულებრივ ქი-წინდებულთან ერთად იხმარება.

მაგ.:

აჰი აჰსლა უსტკრაა! —აფს. 37— შენ (მამაკ.) დამეხმარე ამ საქმეში!—ამ —აჰი აჰტსლა სარა გჯსჯებ-ჯი- საქმეს მე ვერ ვიკისრებ (კისერზე და-ქიჯ-შთაშაამ. აჰი ზსჯებ-ჯიდა- ვერ შევ[ი]გდებ?). მას ვინც შეიძლებს ქიჯ-შთაშაა ანახტდ უმპას დკუ იკისროს, მეორე (სხვა, იქითა) შე- ნისიძეა

იუზმან-ჯიდა-ქუჯ-წაზარი... —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) მას (რალაც.) თუ შეიძლებ და იკისრებ (კისერზე და[ი]დებ) დაივალე... და სხვ.

აფხაზურში საერთოდ ა ხმოვნის მქონე წინდებულები (მაგ., ჰაა - „შიგ“ წა-„ქვეშ“, ლა-„შორის“ და სხვ.) აღნიშნულ ხმოვანს ინარჩუნებენ, როცა გადმოცემულ უნდა იქნეს მიმართულება იქითური („მიქცევითი“. ქართ. -ჩა, -ში, -კენ, -ზე და სხვ. თანდებულთა შესაფერი (მაგ., აშაკოლ ს-თა-ლოდტ—„სკოლაში შევდივარ“). ა ხმოვანი იკვეცება (თუ იცვლება ჯ ხმოვნით), როცა იგივე წინდებულები გამოხატავენ „უკუქცევას“ ანუ მიმართულების აქეთურობას („მოქცევითობას“), რაც ქართ. -გან თანდებულისთვის არის შესაფერი (მაგ., აშაკოლ ს-თგ-წუქმტ—„სკოლიდან გამოვდივარ“).

აშხარულშიაც ასეთი ვითარება დასტურდება, მაგ., ხჯი ინ-თა-ს, ხჯიჟ თ-ნაცემტ—აფს. 28—„ერთი რამ რომ ჩავიდა, ჩავარდა (შიგ), მან (რალაცამ) სამასი ამოაგდო (შიგნიდან)“ და სხვ.

მაგრამ აშხარულში პირველ შემთხვევაშიაც, ე. ი. როცა წინდებულის ხმოვნის სახეობა უნდა გვქონდეს, პრევერბისეული ა- ხმოვანი აღარ ჩანს. იგი ჩამოშორებულია (ან შეცვლილია ჯ ხმოვნით). ამ მხრივ (ხმოვნის მიხედვით) ზემოგანხილულ მიმართულებათა დაპირისპირება აშხარულში თითქოს მოშლილია. მაგრამ ეს ხდება ფონეტიკურ ნიადაგზე: ა- ხმოვანთან დაკავშირებული ცვლილება ჩვეულებრივ მაშინ იჩენს თავს, როცა მას მოსდევს ი ან უ ხმოვნები (პირისა და გრამატიკული კლასის აფიქსები).

მაგ.:

აზჯმსაყ აჯი რლჯჟმეტ —კუფ. 5— ბეჭი მან (მამაკ.) ნაცარში შედო ემნჯი დლუ დქიჯჟიემტ—კუფ. 23— მან (მამაკ.) დიდი მდევი დააბა (მიაბა)

შტ...ითჯჟმეტ —კუფ. 19— მან (მამაკ.) ისინი ჩაამწყვიდია, შე- ამწყვიდია (შეკეტა)

¹ იხ. ტაბ. § 45, გვ. 137

² იხ. აქვე, § 20, გვ. 84—85.

³ იხ. ტაბ. § 45, გვ. 140

⁴ იხ. აქვე, § 13.

- ივლფა ღუტჯარტან... — კუვ. 4 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ქულში ჩა (ი) ს ე ვ ა
 ტარა სუტმპიუპ. ივლურწო — კუვ. 11 — მე შენი (მამაკ.) სიძე ვარ, შენ (მამაკ.)
 ზარი... მას თუ არ იჯერებ (სიტყვა-სიტყვით:
 „თ ა ე ზ ე ა რ ი დ ე ბ“)...
- იჩაგ² აჩათარს ითჯარგ³ — კუვ. 11 — მან (მამაკ.) თავის ცხენიც საჯინიბოში.
 ლატ¹ შე ა ყ ე ნ ა, დ ა ა ყ ე ნ ა
- იზამვანგ⁴ ღ⁵ ღ⁶ ღ⁷ ღ⁸ — აფს. 35 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მუხლამდე [მი-
 წაში] ჩა უ შ ე ვ ა, ჩ ა ა გ დ ო (ჩ ა ა ს ო)
- აჩუანგ⁹ ივჯგალან, — აფს. 32 — მან (მამაკ.) ქვაბიც ზემოთ ა ი ტ ა ნ ა
 ძ¹⁰ მიქქა ჭაკეტ¹¹(ა) რა, ცოტა წყალი და ღვარა
- აპ ავგ¹² ზა ჭადღლგან მჭა- — აფს. 32 — ბატონმა საბანი გარეთ გამოიტანა რა,
 კგჟ გა დ ა ა გ ო
- იყუმწან! — აფს. 37 — შენ (მამაკ.) ის (რალაც) არ ქნა!
- ავადგ¹³ ითჯეტ¹⁴ — კუვ. 10 — მან (მამაკ.) ისინი უფსკრულში ჩა ყ ა რ ა
 და სხე.

ეს რომ ფონეტიკურ ნიადაგზე ხდება, ნათლად ჩანს თუნდაც იმ ფაქ-
 ტიდან, რომ აღნიშნულ ზმნებში წინდებულის ა ხმოვანი სხეა შემთხვევაში
 ჩვეულებრივ დაკულია. მაგალითად, ამავე ზმნათა მასდარებს შემდეგი სახით
 გვაწერინებდნენ: ალაწარა, აჰაპიარა, ათაკრა, ათარტარა, ავაწარა, ათარგ-
 ლარა, აწაცალარა, ავაგალარა, აკათარა, აკაჟრა, აყაწარა, ათაჟრა¹⁵ და სხვ.

მაგრამ ისიც საყურადღებოა, რომ აღნიშნული პროცესი სათანადო კომ-
 პლექსებში (აი, აუ) ყველგან ასეთ გავრცელებას როდი პოულობს (შდრ. მაგ.
 დროთა სუფიქსაცია და სხვ.¹⁶).

მართალია, აქ წარმოდგენილი ცვლილება ფონეტიკური ხასიათისა არის,
 მაგრამ იგი გარკვეული მნიშვნელობის მქონეა წინდებულთა ხმოვნიან და უხ-
 მოვნო სახეობათა ისტორიის თვალსაზრისით.

აფხაზურში ზოგ ზმნას, რომელსაც ა ხმოვნიანი, ან ისეთი წინდებული
 ახლავს, რაც ა ხმოვნიან წინდებულს შეეფერება (წინდებულები „იქითური“,
 „იქითენი“, მიქცევითი მიმართულებისა), ერთვის -ლა მიმართულების ელემ-
 მენტი სუფიქსად (მაგ. ა-თა-ვა-ლა-რა „შეტანა“)¹⁷.

ახსარულში ტაპანთური დიალექტის მსგავსად¹⁸ ეს -ლა ელემენტი უფრო
 ხშირად გამოიყენება და გვხვდება ზოგ ახალ ზმნისთანაც.

¹ მაგრამ სხვა შემთხვევაში იქვე გვხვდება: ჩუკ თა-გლან იბეტ — კუვ. 11 — „მან (მამაკ.)
 დანახა ცხენი შიგ ი დ გ ა რა“.

² შდრ. იქვე: ილაქია ხ¹⁹თარუგ²⁰ — მისი (მამაკ.) თვალები სადაც ჩ ა ყ ა რ ე ს; ღუთარეტ —
 იქვე — „მათ ის (ადამ.) ჩა ა გ დ ე ს“.

³ იხ. აგრეთვე, ზემოთ შენიშვნა 1, 2.

⁴ იხ. აქვე, ქვემოთ.

⁵ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 140

⁶ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 141.

მაგ.:

არრ... ხიაშაფხადა ი ვა-რ- — კუფ. 2.— ეს... ყოველ ხუთშაბათს ზევეით აის-
სიუ ლა-ლა! როლე ხოლმე! [მასდ. ა-ვა-რ-სიუ-
ლარა¹—„ზე აგდება“]

იუ-ვა-ნით-ლე-ხმა?... იუ- — კუფ. 3— შენ (მამაკ.) ის (რალაც) დაგავიწყ-
ვა-მღმით ლა-ზარ აქ' ტასპიუე... და?... შენ (მამაკ.) ის (რალაც) თუ არ
დაგავიწყდება, რასმე გეტყვი.
[მასდ. ავაშით-ლა-რა „დავიწყება“]²

საგ-თა-რუ-ე-ლა-მ — კუფ. 6— მე ისინი შიგ არ ჩამიშვებენ
[მასდ. ა-თა-ე-ლა-რა „ჩაშვება“³] და
სხვ.

ასევე, ტაპანთურის მსგავსად „ვარდნა“-ზმნას „უკუქცევითი“ მიმართუ-
ლების გამოხატვისას სისტემატურად ერთვის -თ მიმართულების სუფიქსი⁴.

მაგ.:

ბაქურ იმღეპ ათენგზ — კუფ. 26— ბაქირმა თავისი ქონება ზღვიდან
თჯარგისი-თ-ტ ამოავლო [მასდ. ათურგისი-თ-რა]

აკურჩოკ... დაბმგისი-ტ — კუფ. 23— „კურჩოკ“ მას (რალაცას) მოსძვრა,
..მოჰვარდა“ [მასდ. აამგისი-თ-რა]

კატი შიბაკ აათგისი- — აფს. 35— მსხილი ნაწლავი ამოვარდება...
თ-აშბტ... აკატი აათგისი- ნაწლავი რომ (გა) ამოვარდა... [მასდ.
ათგისი-თ-რა].

იტიდა ჩაააჯალა- — აფს. 37— ის (დედაკ.) მას (მამაკ.) კისერზე ჩა-
რგისი-თ-ტ მოეკიდა („გადმოოჯვარდა“, „გად-
მოექცა“) [მასდ. ავარგისი-თ-რა]

აცაა გვრხვრხვს დალაგან — აფს. 41— მისი (რალაცის) ტყავის გახდა დაიწყეს
ბბჟაა გვრხ. ბბჟაა ნანვრხ ქელაგჯ რა, ნახევარი გახადეს. ნახევარი რომ
გჯრზე დცამჯრ-სი-თ-ბ გახადეს, [მთელმა]. სოფელმაც ვერ
გადმოაბრუნა („ვერ გადმოაგ-
დო“). [მასდ. ადცარსი-თ-რა].

¹ იმავე ზმნას სხვა წინდებულობა ეს -ლა არ ახლავს, მაგ., აძუ ჩაა-ლა-ლ-რუ-სი-ტ-
კუფ. 11— „მან (დედაკ.) მდინარეში თავი ჩაიგდო“, „მდინარეში გადავარდა“ და სხვ.

² საგულისხმოა, რომ პირაქეთა დიალექტების მსგავსად იქვეა აჯაშბითრა „დავიწყება“
მაგ.: იგჯ სჯანტმშთ-ი-ბი-ტ-კუფ. 9— „ის (რალაც) არ დამავიწყდა“.

³ იგივე ზმნა აშხარულში -ლა-ს გარეშე ცოტა სხვა მნიშვნელობას ატარებს: ათაჟრა
„ჩ.გდება“: ჟა-ა-თა-რუ-ე-კ-კუფ. 10— „შენ (მამაკ.) შიგ (მო)-ჩაგავადებენ“.

⁴ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 141—142.

შაპტლა დჰითასუნ იჯღ — აფს. 41—
ლჯრგსო-თჯნ...

მან (მამაკ.) ფეხი ჰკრა და გადმოა-
ბრუნა („გადმოაქცია, გადმოაგ-
დო“) [მასდ. აჯჯრგსო-თ-რა]

აჭანდჯრა აწიღ ლჯცი- — აფს. 43—
ამჯსი-თჯნ, აძჯ შარდა ლჯციკათიე

მას (დედაკ.) კასრიდან ჩხირი (საცობი)
ამოუვარდა, ამოუძვარა, ბევრი
წყალი დაეღვარა [მასდ. ამჯ-სი-თ-რა]

შარდა უმჰოჲ-შთა უჯჯ. — აფს. 35—
ნჰოჲ-შთა უცახ! უჯათა შაჯბზა-
რკჲ. უთაჯჯზარი, უარჯჯ უა-
აჯსჯრგ-სი-ტ-ჰ¹

შენ (მამაკ.) ბევრს ნუ ლაპარაკობ, მობ-
რუნდი და წადი სანამ ცოცხალი ხარ!..
თუ გინდა, შენც „გადაგაქცევ“ „გა-
დაგაყირავებ“ [მასდ. ააჯჯრგ-სი-თ-რა].
და სხვ.

იგოვე ზმნის ფუძეები ამის საწინააღმდეგო, მიქცევითი, მიმართულების
გამოხატვისას თ-ს არ დაირთავენ. შდრ. იქვე:

ათენჯჯზ ხაღარჯ-სი! — კჲე 26—
აუჲა იშეჯბჯო ითარჯ-სი!

ის (რალაც.) ზღვაში [შორის] ჩააგ-
დე! იქ (შიგ.) მთლიანად ჩააგდე!
[მასდ. აღარ-სი-რა; ათარ-სი-
რა]

ამალა დაჰჯჯნარ-სი-უშა... — აფს. 36—

მას (ადამ.) სიმშილი უჯან ჩამოგვირ-
ჩენს (უჯან „ჩამოგვიგდეპს“ [მასდ.
ახჯრ-სი-რა]... და სხვ.²

ზმნის ფუძეთა შედგენილობისა და პრევერბთა ისტორიის თვალსაზრისით
საყურადღებოა ერთი ფაქტიც.

ათხაზურში გვაქვს ზმნა აგოათარა—„გასინჯვა, შენიშვნა“: იგი
უნდა შედგებოდეს ორი ნაწილისაგან: აგოჯ (*—აგო) „გული“ და ათარა—
„(მი)ცემა“ = „გულის მიცემა“ → „შენიშვნა“. იგია-ს-თოჯტ „ვისინჯავ, შეე-
ნიშნავ, ვამჩნევ“.

პირაქეთა დიალექტებში ამ ელემენტთა მნიშვნელობა დაბნელებულია.
მართალია, ზმნის რთული შედგენილობა ჩანს, მაგრამ მის შემადგენელ ელემენ-
ტებს დამოუკიდებლობა აღარ ახასიათებს. -გოათა—ერთი რთული ფუძეა.
საგარემოებო აფიქსიან ინფინიტურ ფორმაში, მაგალითად, საგარემოებო აფიქსი
ამ მთლიანი ფუძის წინ დაისმის და გვაქვს: ა-ან-გოე-დ-თა (← ა-ან-გოა-დ-თა)—
..მან (მამაკ.) ის (რალაც.) როცა შენიშნა“ და სხვ.

აზნარულში კი გო(ა) ელემენტს დამოუკიდებლობა დღემდე შეუნარჩუნე-
ბია და ზემომოყვანილი ფორმის ნაცვლად გვაქვს გო-ან-ჯ-დ-თა, ე. ი. საგა-
რემოებო აფიქსი (ან-) დასმულია გო-ს შემდეგ³.

¹ ამ შემთხვევაში ჰ-სთან მეზობლობით თ ქცეულია ტ-დ.
² ამ საკითხის შესახებ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 141—142.
³ შდრ. საწინააღმდეგო მდგომარეობა რეფლექსურობის ელემენტთან დაკავშირებით
იხ. აქვე, § 38, გვ. 100...)

მაგ.:

აჩქაა შიგდხჩუბ ავანწარა — აფს. 36 — მან (მამაკ.), ცხენებს რომ მწყსიდა. აარლა!სუ დსლაგე. ატუდ ივანწარა დაარლასსუბ დაპ გი-ან-ჯა-თა, იჩაგხჩაცაა დრეგაპაბ-შთა

„დაეკეცება“ დაიწყო. ეს, მას რომ ვაეკეცობა ემატებოდა, მისმა ბატონმა რომ (როცა) შენიშნა, თავისი მეჯინებების უფროსად დანიშნა.

დუგდწე

§ 40. სტატიკურ ზმნათა აწმყოს წარმოება. პირაქეთა დიალექტებში სტატიკურ ზმნათა აწმყოს ფინიტურს ფორმაში გვაქვს რთული უ-პ სუფიქსი (სუა-უპ „ვარ, ვარსებობ“). ეს სუფიქსი იშლება უ და პ ელემენტებად. პირველი სტატიკურს ზმნებში აწმყოს გამოხატავს. პ-ს კი დაკისრებული აქვს ფინიტობის ვადმოცემა.

აწმყოს ინფინიტურ ფორმაში ამდენადვე მარტოოდენ -უ გვაქვს ხოლმე: სახჯყო-უ — სახჯყა-უ — „სადაც ვარ“... და სხვ. ასევეა ტაპანთურ დიალექტშიაც¹, ასევეა აშხარულ დიალექტშიაც.

მაგ.:

წაბურგვლა ჰადციაზიარა — კუფ. 23 — მართლად (სიმართლით) უნდა მოვილა-ათაჯუპ. უთაჯ-უ აპაპი!

პარაკოთ. შენ (მამაკ.) რაც გინდა, თქვი!

ჰარა ჰშიაგყო-უ, უდობ... — კუფ. 23 — ჩვენ როგორც ვართ, ესაა

სარა ისთაჯ-უ, აუდოლუპ... — კუფ. 23 — მერაც მიინდა, ესაა

ზაზია-წაბურგე-უ... — კუფ. 19 — ვისიც სიტყვა მართალია...

ატუდ აკუპ დჯგერ ‘ხა- — აფს. 37 — ესაა, რაც აძლიერებს მას (ადამ.) ‘ხო.-უ...

დაბან, დაყთაკე-უ... — აფს. 35 — აგე, სადაცაა დამწყვედელი!

ბოლოკიდური ფუძისეულ ა ხმოვანთან უ-ს შერწყმის ნიადაგზე ინფინიტურ ფორმაში ხშირად გამოვლინდება ო || ო:

არი ზაკირ, იუმო? — კუფ. 4 — ეს რა არის, შენ (მამაკ.) რაც გაქვს?

დახტიო... — კუფ. 18 — ის (ადამ.) სადაც ზის...

იგჯლო... — კუფ. 17 — რომლებიც დგანან...

საყუყო... — კუფ. 15 — სადაც ვარ, ვიმყოფები...

აბნერლო... — აფს. 35 — რაც ტყეშია...

...ტაშააკტიო... — აფს. 44 — შენ (მამაკ.) მასზე (რალაცაზე) როგორც ზიხარ...

¹ იხ. § 46, გვ. 143.

- აბნა დღუ ზღმპტწო... —აფს. 35— ვის ხელშია ც დიდი ტყეა...
 ოყრო აურ აკოვ —აფს. 44— რაც არის, ესაა
 ზაკი, ოყრო? —აფს. 37— რაა, რაც არის?
 იჩე აბშაპკ იზწო... —აფს. 37— მისი (მამაკ.) ცხენი, რომელსაც სამი
 ფეხი აქვს (მისი სამფეხა ცხენი) და სხვ.

აფხაზურში ზმნის ინფინიტურ სახეობებზედვეა დაფუძნებული კითხვითი ფორმების წარმოებაც. მაგალითები აშხარულიდან:

- დაბაყა-ჟ? —კუვ. 23— ის (რალაც) სადაა?
 ...შეფაყო? —კუვ. 23— ...როგორაა?
 ლაპყ ბტმჯ-უ-მა? -ჰია—აფს. 38— შენ (დედაკ.) გვარი გაქვსო? მითხრა
 სეფჰი მან (მამაკ.)
 აქუთ რეცხკ ქედცირ-უ- —აფს. 37— შენ (მამაკ.) მათზე უარესი ხარ?... და
 შა?

ოლონდ ერთიანობას ვერ ვადასტურებთ აფხაზურ დიალექტთა შორის ე. წ. ნაცვალსახელოვან-კითხვითი ფორმების წარმოებისას.

პირაქეთა დიალექტებში თუ კითხვა ეხება ადამიანთა კლასს¹, ზემოაღნიშნული ინფინიტური ფორმის უ სუფიქსი არ ჩანს: იყა-და „ვინ არის?“, ხოლო თუ კითხვა ეხება ნივთთა კლასს, ეს უ გამორჩევა: იყოფ (— იყა-უ-ფ) || იყოზი (— იყა-უ-ზი) „რა არის?“.

შექცეული ვითარებაა ტაბანთურს დიალექტში: თუ კითხვა ეხება ადამიანთა კლასს, უ აფიქსი დაცულია: იყ-უ-და (— *იყა-უ-და), („ვინ არის“), ხოლო თუ ნივთთა კლასს— უ აღარ გვექნება: იყა-ფა („რა არის?“).

აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ამ რიგის კითხვითი ფორმები როგორც ნივთთა კლასში, ისე ადამიანთა კლასში გვხვდება უ-ს გარეშე.

მაგ.:

- ჟარა იუთაჯტ-ფ ბზია- —კუვ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა სიკეთედ გიყო?
 რანუ უზესხუშა? (რა სიკეთე გინდა გიყო?)
 ისთაჯნ? —აფს. 33— თქვენ რა გინდათ?
 ზეფშონ? — აფს. 23 — ის (რალაც) როგორია?
 ოყე-ფ (— იყა-ფ)? —აფს. 44— რა არის?
 ხაბარ-ჩაბარ ოყე-ფ? —კუვ. 2— ამბავი რა არის?

¹ მხედველობაში გვაქვს ორგანული წარმოების კითხვითი ფორმები.

- არა ღ ზ ჳ ჭ ი ტ ე (ა) — კუვ. 2 — აქ რად ზ ი ს ი ს (აღამ.)
- არი აჰენწიგ ზ გ უ მ ე (— ზეღმა-ა) — კუვ. 4 — შენ (მამაკ.) ეს ტალახი რად გაქვს?
- არს უსნე ი ტ მ ე - ა? — კუვ. 9 — შენ (მამაკ.) აქ საქმედ რა გაქვს?
- არი ღ გ ზ ა ხ შ ა - ღ ა? — კუვ. 12 — ეს ვ ი ს ი და არ ი ს?
- ჰედ, ტარა ათარაში აჰიგ ინანდგლა, ზ ა კ ი - ტ ა ა ქ ი ა - ღ ა? ტ ე თ მ ა ა ი ზ ზ ა კ ი - ქ ი ა - ღ ა — იჰიედტ
- ეგ, შენ (მამაკ.) ჰიშეარს რომ მოადგა, რა ხალხია? ისინი რომ მოვიდნენ, ეინანი არიან? — თქვა მან (მამაკ.)
- იუთახეღუ ზ ე მ ფ შ ი გ - ღ ა — კუვ. 23 — ის ვინც შენ (მამაკ.) ვინდა, როგორია?
- აჰიენე ი ჰ ი ნ ა - ღ ა? — აფს. 37 — სახლში ვინაა (ვინ ცხოვრობს)?.. ღ ა სხე.

თუმცა იმავე აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში პარადიგმების შედგენისას პარალელურად უ აფიქსიან ფორმებსაც გვიდასტურებდნენ ადამიანთა კლასში.

მაგ.:

იზმდა || იზმრდა (— იზმაუდა) (|| აღწერთად: იზმოდზოდა (— იზ-მაუ ღზაუდა) = ის (რალაც.) ვის აქვს? — ის [რალაც] ვისაც აქვს, ვინაა? [შღრ. ნამყო განუსაზღვრ. იზმაზდა— „ვის ჰქონდა“]

თუმცა შენიშნავდნენ უფრო ხშირიაო აღწერითი წარმომება — იზმრ ღ ზ ო ღ ა „ვისაც აქვს, ვინ არის?“

აფხაზური ენის არც ერთ დიალექტში აწმყოსეული უ არ ჩანს უარყოფითს ფორმებში.

მაგალითები აშხარულიდან:

ღ ა გ ო ს თ ა გ ე - მ — კუვ. 2 — ის (აღამ.) არ მინდა

ღ გ ო ო ო ა - მ — „ 14 — ის (აღამ.) არ არის... ღ ა სხე.

კითხვა დგება, აღნიშნულს შემთხვევებში ფონეტიკურ ნიადაგზე აიხსნება აწმყოსეული უ-ს არარსებობა, თუ იგი ამ ფორმებს არც ჰქონდა?

აშხარულ დიალექტში სტატუკურ ზმნათა აწმყოს წარმომების მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ფ ი ნ ი ტ უ რ ი ფ ო რ მ ე ბ ი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სტატუკური ზმნების აწმყოს ფინიტურს ფორმას პირაქეთა დიალექტებში ახასიათებს -უჰ სუფიქსი. უ აწმყო ღ როს გაღმოსცემს ჰ — ფინიტობას. ეგევე ჰ აფიქსი მ ყ ო ფ ა დ ი ს ფ ი ნ ი ტ უ რ ს ფ ო რ მ ა შ ი ა ც გ გ ვ დ ე ბ ა (სცა-ჰ- „წაულ“) ... ფინიტობის აფიქსი სხეაც გააჩნია აფხაზურს. ჩვენ ასეთი ოდენ ფინიტობის გამომხატველი სუფიქსი ვიცით - (ი) ტ. იგი ჩვეულებრივ დინამიკურ ზმნებს ახლავს. მართალია, ჰ-ც შეიძლება

¹ იხ. აქთ. 6 48.

შეგვხვდეს ფინიტურ ფორმისათვის დინამიკურ ზმნებთან (მაგ. სცა-პ- „წავალ“). და ტ-ც—სტატიკურ ზმნებთან (მაგ., უარყოფითი ფორმა ნამყო განუსაზღვრელისა: სყამუზ-ტ—„მე არ ვიყავ“), მაგრამ როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ტაპანთურშიაც-(ი)ტ თითქოს უფრო დინამიკურობას უკავშირდება, პ—კი სტატიკურობას.

როგორც სათანადო ადგილას უკვე იყო აღნიშნული, ტაპანთურს დიალექტში სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმა წარმოდგენილია ოდენ პ ან ზ აფიქსით პირაქეთა დიალექტების -უპ სუფიქსის ნაცვლად. თუ პირაქეთა დიალექტებშია: სყა-უპ, იქ არის: სყა-ბ || სჭყა-პ („ვარ, ვიმყოფები, ვარსებობ“). ინფინიტურს ფორმაში კი აწმყოს უ ისევე აღდგება ტაპანთურში, როგორადაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში.

კრულ ვითარებას აქვს ადგილი აშხარულ დიალექტში. იქ, ერთი მხრივ, ჩვეულებრივია პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად -უპ სუფიქსიანი სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმები.

მაგ.:

დღრა დღუ ი რ გ მო-უპ	—აფს. 37—	მათ დიდი ცოდნა აქვთ
სე იყ(ა)რარ სემო-უპ	—კუფ. 15—	მე პირობა მაქვს
აბნა დყო-უპ	—აფს. 37—	ის (ადამ.) ტყეშია
ანახ გ აქტ აქოჯ დყო ¹	—აფს. 37—	იქითა სოფელშია შენი (მამაკ.) და ჭახში
აჩიან ავბ აზიჯან დალოზ	—აფს. 37—	ცხენის (ჰაკის) თავი ცაშია
დციოზ	—აფს. 37—	მას (ადამ.) სძინავს
აშტო რ ა კი ე ჰ (← რაკი- ჟუპ)	—აფს. 38—	ისინი არიან
სჩიანქია არჯა რჯაზე	—აფს. 35—	ჩემი რემა ბარში ცალკეა
იქი ე ჰ (← იქიჟუპ)		
არრ აფჰიჯსფა აპ დფჰჰრ-უპ		ეს ქალიშვილი მთვარის, ბატონის ასუ- ლია
იენაჰა-უპ	—კუფ. 10—	ის (რალაც) ჰვიდია
დრგცჰა-უპ	—აფს. 37—	ის (ადამ.) საცოდავია
დღრტი-უპ	—კუფ. 17—	ის (ადამ.) ჩემია, მე შეკუთვნის
არრ სა დღსთაბცო-უპ	—კუფ. 17—	ეს ჩემი პატარძალია და სხვ.

მაგრამ ამ ფორმათა გვერდით აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში გვხვდება სტატიკურ ზმნათა აწმყოს სრულიად თავისებური წარმოებაც: ზემო-

¹ აქაც და ქვემოთაც ო მომდინარეობს ა-უ-საგან: დყო-უპ.

განხილული -ჰ აფიქსი აქ აღარ ჩანს, მის ადგილას გამჟიყენება -იტ სუფიქსი. მაგ., დღყეჲჲ - ჟუფ. 12— „ის (ადამ.) არის, იმყოფება“; შდრ. პირაქ. დიალექტებისა და იმავე აშხარული დიალექტის დღყოუჰ, ტაპანთური დიალექტის დღჳაბ || (დღჳაბ) და სხვ.

აღნიშნულ ფორმათა წარმოებისას ადგილი აქვს ზოგ თავისებურებასაც როგორც ამა თუ იმ სტატიკურ ზმნათა, ისე კილოკავთა მიხედვითაც.

აფსუის კილოკავში ოდენ -იტ სუფიქსის გვერდით სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტურს ფორმაში გვხვდება -უტ რთული სუფიქსიც. იგი ისეთივე შედგენილობისა უნდა იყოს, როგორისაც უჰ, ოლონდ ჰ-ს ადგილას გვაქვს იგივე [იტ].

აფსუის კილოკავში, ერთი მხრივ, -იტ სუფიქსის გამოყენებისა და მეორე მხრივ, -უტ სუფიქსის გამოყენების თვალსაზრისით შეინიშნება სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა. ერთ მათგანს - იტ ახასიათებს, მეორეს — -უტ.

-იტ → -ჲტ სუფიქსიანი სტატიკური ზმნები აფსუის კილოკავში:

აბანრ ათუძაქუჲ უნაშაღლა! — აფს. 37 — ავე იმ სახლში შედი! იქ ცხოვრობს ატყა დღჳნ ჲ-ჲტ მირა სკაჲჲჲჲ სახლობს (სახლშია) მირა სკეჲჲჲ

სარა ფჰაკ დღს ჳმ ჲ-ჲტ — აფს. 43 — მე ერთი ქალიშვილი მყავსო, თქვა — იპიჲ...

ჟიღლაღღ ს ჳმე ჲ¹-ლჰიჲ, — აფს. 38 — გვარიც მ ა ქ ვ ს ო, -თქვა მან (დღდაჲ.), აბაღღ დღს ჳმე-ჲ¹ მამაც მყავს

ლჰჰა ლ ჳმე-ჲ¹ — აფს. 43 — მას (დღდაჲ.) პირი აქვს

აბაღღ დღს ჳმე ჲ¹-სჰიჲ — აფს. 38 — მამაც მყავს-(მეთქი), ვთქვი

აჲაჲა, აჲრბაჲი დღუ აჲეჲ — აფს. 37 — იქ, იმ მთის (კლდის) ძირას ერთი ცხენი არის. ის ცხენი დღეს მოიგებს. ის არის დანტი იწუჲ. აჲი იჰაანა-რასაც მოიგებს, შეიდი დათვი არის ირა ბღჳიღჳ-მაჲ რ წიღ - შთა მის ქვეშ და, შეჰამენ ირჰაჲეჲტ

ჲანზ ეღჳბ ჲაჲა დღყჲ — აფს. 37 — შენი (მამაჲ.) უმცროსი და იქ არის (იმყოფება)

აბბა დღჲაზმზარღღ, იფა — აფს. 35 — მისი (მამაჲ.) მამა თუ არ არის, მისი დღყჲ შეილი (ვაჟიშვილი) არის

¹ აქაც და ამ რიგის შემთხვევებშიაც იმავე -იტ სუფიქსის მქონე ის ჳმე-იტ, დგჳა-იტ, იწე-იტ და სხვ. ფორმები ივარაუდება, ოლონდ ფონეტიკურ ნიადაგზე გაუჩინარებულა ტ-სუფიქსი. აულაულტში ტ აფიქსის დაკარგვა სისტემატურად ახასიათებს აფსუის კილოკავს. ზოგჯერ ი-ც მოიკვეცება, მაგრამ იგი რომ უნდა არსებელიყო, ჩანს ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის ე-დ ქცევით (მაგ., დღსუჲეტ ← დღსუმა-ჲტ), ხშირად ამ ნიადაგზე აღნიშნული ხმოვანი ბრძოლადც გამოითქმის.

² საყურადღებოა ის გარემოება, რომ მოქმედმა აქ ორივე ფორმა იხმარა როგორც აწოჰ, ისე იწე[ჲ]ტ.

სეჭიჭიჭიჭიჭი აჭადჭიჭი — აფს. 35 — ჩემი ორი მსახური გამოემართა რა, შენს (მამაკ.) მსახურებში არიან გარეულნი

უმპკლა ილქიჭუწლარა — აფს. 43 — შენი (მამაკ.) ხელით უნდა აქამო მას ათაჭე-ჲ, უარს დღურჩალარა (დედაკ.), შენ (მამაკ.) უნდა გამოკვებო ის (აღამ.)

აჭუთ ასააუხრა — აფს. 35 — ესენი უნდა (მინდა) შევიძინო, მოსთაჭე-ჲ (ტ) ვიპოვო

პარს წარაკე ჰადიჭქილა- — აფს. 36 — ჩვენ შორს უნდა გავემგზავროთ რათა ათაჭე-ჲ

შტიაკე-ღე დაანკეკლან — აფს. 36 — ერთი საკლავი დაიჭირეს რა, მათ დაუკირზრშ... აჩაა შტიაკე-ღე დაანკეკლან: „მჭიჭე უჭი-ნი, უააჭენჭიჭი-ნაწკე, იუზპარფშააშა“ — რაჰიან... დაჭურჭუთნი

აქ მოყვანილს ზნებში აწმყოს ფინიტური ფორმის სავსებით ანალოგიური წარმოება დასტურდება აშხარული დიალექტის მეორე — კუენისკის — კილოკავშიაც.

მაგ.:

ღღე ციქა დჭყე-ჲ — კუენ. 12 — დიდი (ცული) ქურდი არის, არსებობს თაჟი დჭყე-ჲ — კუენ. 10 — ერთი დედაბერი არის

ჩაეკ იყე-ჲ — კუენ. 12 — ერთი ცხენი არის (იმყოფება)

ჭოწისშთა ვუმარარს დღუ — კუენ. 12 — ზეგ დიდი გართობა არის, იქ ქალიშვილებს შეეკრებენ... აბრაჟაჲ აჰისსუსა დეაზერგუშატ

ჭიგა ლემე-ჲ — ფსხუ, კუენ. 13 — მას (დედაკ.) სარკე აქვს

აჩასაკრეჭია იმე-ჲ მარა — კუენ. 4 — მცველები ჰყავს იმ ეფენდის ეჭენდ

კვლწიარა 'ხიჭქიაკე-ღე — კუენ. 4 — მას (რალაცას) პატარა ქუჭრუტანებიც აქვს

სარა მლქინე აუას გაწიჭე — კუენ. 26 — მე ქონებად ოდენ ერთი აბაზი მაქვს სტმე-ჲ

სასციაქიანე სტმე-ჲ — კუენ. 9 — სტუმრები მყავს

ლა ციქაქია რტმე-ჲ — კუენ. 6 — იმათ ცული ძაღლები ჰყავთ

ფიჭეს გაწიჭე დტმე-ჲ — კუენ. 20 — მას (მამაკ.) მხოლოდ ერთი ცოლი ჰყავს...

სარა სუწიგჳარა ათ აკგ-ატ — კუფ. 12 — მე უნდა ვიტროო...

სარა სტკეს ევა — ფსხუ. კუფ. 14 — ჩემზე უფრო ძლიერი ხალხია ქვეყანაზე იხ'ა'ხიო აღუნედ ჳაა ქი-იტ (ზე არის)... და სხვ.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფსუის კილოცაგში მთელი რიგი სტატივისტიკური ზმნების აწმყოს წარმოებისას გამოიყენება -უტ¹ სუფიქსიც.

მაგ.:

ის გმამი კ-უტ აჭიჭუთჳ. — აფს. 39 — ორი ფუთი (რალა) მეცოტავება. ჳარგ² სარგ² დააგაზგ² შენცა (მამაკ.) და მეც რაც მოვიტანეთ, იმ რკ-უტ-იპიფ ცოტააო, თქვა მან (მამაკ.)

ჳარგ² სე უს გჳკჳნ-უტ — აფს. 43 — შენც (მამაკ.) ჩემი ბიჭი (შვილი) ხარ ჳარა დეუტი-უტ — აფს. 43 — ის (ალამ.) შენი (მამაკ.) კუთვნილებაა, შენია

სარა ისთაჳუ, სარა სუჳათა — აფს. 33 — მე რაც მინდა, ჩემი ბარძაყი არისო, აკუტ²-იპიფ თქვა მან (მამაკ.)

სარა ტაპირ საკუტ² — აფს. 42 — მე ტაპირი ვარ

ისმაჳა ჳაკიკტ²-იპიფ — აფს. 43 — შენ (მამაკ.) ისა ხარ, ვისაც ვერ ვშოულობ, ვერ ვპოულობ

არი ლაკი³ სუჳა — აფს. 43 — ეს არის ჩემი ქალიშვილი

აბზარა ჳარო უზჳა — აფს. 35 — სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია. ვიგ²სუჳენ. იზსხაზ, აქვთ სააზრგ² რაკჳ⁴ ისაც ვუყავ, ჩემი გამზრდელი სოფელია

სუჳუცაიციან რჳჳა ჳაწარა — აფს. 37 — ჩემს სამ ვაჟში ვაჟიკაცობა რომა აქვს, ჳლო დაპბე აგუბჳანგტი რაჳჳა⁴. უფროსი და საშუალო არიან. უმცროსი ქეციანიან, საბრალო რედჳბა დეგაბჳჳ, დრგ²კჳაჳჳ..

აჳჳა იმჳანჳ, აჳი აკჳ...⁴ — აფს. 37 — ეს რასაც ნიშნავს, ეს არის...

აჳი აკჳ⁴, სარა ისიანჳიჳჳა — აფს. 38 — ეს არის, მე რაც უნდა ვითხრათ

სუჳა დეჳსთჳჳა, ჳარა — აფს. 43 — ვისაც ჩემს ქალს მივსცემ, შენ (მამაკ.) დეჳჳჳჳ გავს

¹ ისევე, როგორც სხვა შემთხვევაში, აქაც მოსალოდნელი და ჩვეულებრივია ფონეტიკურ ნიადაგზე აუსლაუტში ტ-ს დაკარგვა; ჳმნის ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის უტ-აფიქსის უ-სთან შერწყმა და ხმოვნის გაგრძელება.

² [ა] აკუტ., საკუტ., ჳაკიკტ და სხვ. ფორმებში ფუძისეულ ლაბალიზებულ ბგერასთან შერწყმული აფიქსისეული -ჳიკტ||-უტ. უნდა. ყოფილიყო საკჳ-ჳიკტ მივიღეთ საკიკტ (საკჳტ), საკჳტ და სხვ.

³ ლაკი — ფორმაში ჳერ დაკარგულა ტ, შემდეგ კიდევ უ-სთან (ლაბიალიზაციასთან) არ ჳანს აღარც აფიქსისეული ჳი (ჳი||ჳ). უნდა. ყოფილიყო ლაკი-ჳიკტ → ლაკიჳ → ლაკიჳჳ → ლაკი.

⁴ მითითებულ ფორმებში ტ ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგულა, გაგრძელებულა უ.

- სეჭიჭკიჭინცია მჭადქი- — აფს. 35 — ჩემი ორი მსახური გამოემართა რა, ლან უჭიჭინციაქია ირ გ ლ ე შენს (მამაკ.) მსახურებში არიან გარეულნი
- უმპგლა ილქეუწალარა — აფს. 43 — შენი (მამაკ.) ხელით უნდა აჭამო მას ათაგ-ჲ, ჭარა დღურჩალარა (დედაკ.), შენ (მამაკ.) უნდა გამოკვებო ის (ადამ.) ათაგ-ჲ
- აშტე ასააუხრა — აფს. 35 — ესენი უნდა (მინდა) შევიძინო, მოსთაგ-ჲ(ტ) ვიპოვო
- ჰარა ვარაკ ჰადიგქილა- — აფს. 36 — ჩვენ შორს უნდა გავემგზავროთ რათათაგ-ჲ
- შტიაკგ-ჲ დაანჯკლან — აფს. 36 — ერთი საკლავი დაიჭირეს რა, მათ დაუკირზგრ... აჩაა შტიაკგ-ჲ დაანჯკლან: „მჭიუ უ ქი-ნ, ჭაანგნჰიუნაწუკ, იუზჰარფშააშა“ — რ ჰიან... დაურგშთნხ
- ერთი საკლავი დაიჭირეს რა, მათ დაუკირეს. მეორე (სხვა) საკლავი დაიჭირეს რა: „გზახედ ხარ (მიემგზავრები), შენ მობრუნებამდე დავალოდინებთ“-ო, თქვეს რა... გაუშვეს... და სხვ.

აქ მოყვანილს ზმნებში აწმყოს ფინიტური ფორმის სავსებით ანალოგიური წარმოება დასტურდება აშხარული დიალექტის მეორე — კუვინისკის — კილოკავშიაც.

მაგ.:

- ღ-ღი ციქა დ გ ყ ე-ჲტ — კუვ. 12 — დიდი (ცული) ქურდი არის, არსებობს
- თაჟიკ დ გ ყ ე-ჲტ — კუვ. 10 — ერთი დედაბეოი არის
- ჩაჟ ი ყ ე-ჲტ — კუვ. 12 — ერთი ცხენი არის (იმყოფება)
- ჭოწიშთა გუმარარ დ ჟუ — კუვ. 12 — ზეგ დიდი გართობა არის, იქ ქალიშვილებს შეკრებენ... ყ ე-ჲტ. აბრაჰან სპისსსა
- მეზგრგუშაბტ
- ჭიგა ლ გ მე-ჲტ — ფსხუ, კუვ. 13 — მას (დედაკ.) სარკე აქვს
- აჩასავრქია ი მ მე-ჲტ მარა — კუვ. 4 — მცველები ჰყავს იმ ეფენდის ეფენდ
- კლწიარა ‘ხიგქიაკგ-ჲ — კუვ. 4 — მას (რალაცას) პატარა კუჭრუტანებიც აქვს
- სარა მლქინგ აუას გაწიგ — კუვ. 26 — მე ქონებად ოდენ ერთი აბაზი მაქვს ს გ მე-ჲტ
- სასციაქიბე ს გ მე-ჲტ — კუვ. 9 — სტუმრები მყავს
- ლა ციქაქია რ გ მე-ჲტ — კუვ. 6 — იმათ ცული ძაღლები ჰყავთ
- ფჰიგ გაწიგ დ გ მ მე-ჲტ — კუვ. 20 — მას (მამაკ.) მხოლოდ ერთი ცოლი ჰყავს...

სარა სუწმტჳარა ათ აჯტ-ატ — კუფ. 12 — მე უნდა ვიტყვო...

სარა სტკკეს ეჰა — ფსხუ. კუფ. 14 — ჩემზე უფრო ძლიერი ხალხია ქვეყანაზე იხ-ახიო აღუწეა ჰაა ქი-იტი (ზე არის)... და სხვ.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფსუის კილოცაგში მთელი რიგი სტატისტიკური ზმნების აწმყოს წარმოებისას გამოიყენება -უტ¹ სუფიქსიც.

მაგ.:

ის გ მ ა მ ი კ-უტ აჭოფუთკ. — აფს. 39 — ორი ფუთი (რალაც) მე ცოტა ვება. ჰარგ-ჯ სარგ-ჯ დააგანჯ-ჯ შენცა (მამაკ.) და მეც რაც მოვიტანეთ, იმ რ-კ-უტ-იჰი ცოტააო, თქვა მან (მამაკ.)

ჰარგ-ჯ სუ უს გ კ კ უ ნ-უტ — აფს. 43 — შენც (მამაკ.) ჩემი ბიჭი (შვილი) ხარ ჰარა დე უტი-უტ — აფს. 43 — ის (ალამ.) შენი (მამაკ.) კუთვნილებაა, შენია

ჰარა ისთაჯუ, სარა სუჰთა — აფს. 33 — მე რაც მინდა, ჩემი ბარძაყი არისო, აკუტ²-იჰი თქვა მან (მამაკ.)

სარა ტაჰირ საკუტ² — აფს. 42 — მე ტაჰირი ვარ

ისმაჰა ჰაკიჯტ² — იჰი — აფს. 43 — შენ (მამაკ.) ის ხარ, ვისაც ვერ ვშოულობ, ვერ ვპოულობ

არი ლაკი³ სუჰა — აფს. 43 — ეს არის ჩემი ქალიშვილი

აბზარა ჰარო უზჰაია — აფს. 35 — სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია. ვი-გ-ჯსუჰხე. იზჰსახო, აქტ სააზოგზ რაკუ⁴ საც ვუყავ, ჩემი გამზრდელი სოფელია

სუხუჟადის რჰე ჯანჯარა — აფს. 37 — ჩემს სამ ვაჟში ვაჟივაცობა რომა აქეს, ზლო დაჰბე აგუბეანტი რაჰკუ⁴. უფროსი და საშუალო არიან. უმც-რეჟჰა დეჯაბეჰუ, დრკტჰაუჰ... როსი ქეციანიია, საბრალოა

აჰჰე იმჰანუ, აჰი აკუ...⁴ — აფს. 37 — ეს რასაც ნიშნავს, ეს არის...

აჰი აკუ⁴, სარა ისისჰიუჰა — აფს. 38 — ეს არის, მე რაც უნდა გითხრათ

სუჰა დეზესთუჰა, ჰარა — აფს. 43 — ვისაც ჩემს ქალს მივსცემ, შენ (მამაკ.) დეჰედეჰა გგავს

¹ ისევე, როგორც სხვა შემთხვევაში, აქაც მოსალოდნელი და ჩვეულებრივია ფონეტიკური ნიადაგზე აუსლაუტში ტ-ს დაკარგვა; ზმნის ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის უტ-აფიქსის უ-სთან შერწყმა და ხმოვნის გაგრძელება.

² [ა] აკუტ., საკუტ, ჰაკიჯტ და სხვ. ფორმებში ფუძისეულ ლაბალიზებულ ბგერასთან შერწყმულია აფიქსისეული -უტ || -უტ. უნდა. ყოფილიყო საკუ-უტ მივიღეთ საკიჯტ (საკუტ), საკუტ და სხვ.

³ ლაკი — ფორმაში ჯერ დაკარგულა ტ, შემდეგ კიდევ უ-სთან (ლაბიალიზაციისთან) არ ზანს აღარც აფიქსისეული უ (უტ || უ). უნდა. ყოფილიყო ლაკი-უტ — ლაკიუ — ლაკი — ლაკი.

⁴ მითითებულ ფორმებში ტ ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგულა, გაგრძელებულა უ.

- ჟურა ურცკაჟ — აფს. 43 — შენ (მამაკ.) ცოდვა, საბრალო ხარ
- სარს სრტკვაჟ — აფს. 42 — მე საბრალო, ცოდვა ვარ
- სიაშა რენბა, ავაბუჯ სია — აფს. 37 — თქვენი უმცროსი, ქეციანი ძმა თქვენი
დგსიბორჩ-უ, დგუბალს! — სავალდებულოა, მიხედეთ-ხოლმე!
- ავიჭიჭაგჯ ანჩაგჯ — აფს. 33 — ტანსაცმელიცა და ფულიც შენ (მამაკ.)
ჟურს იუტ-უ — გეკუთვნის (შენი კუთვნილია)
- სუფა დგლასი-უტ — აფს. 43 — ჩემი ქალი ბრმაა
- ფხაშაროტ (<*ფხაშარა-უტ) — კერძო საუბრიდან — სირცხვილია
- სგუაშოტ (<*სგუა- — აფს. 37 — მე შენი ძმა ვარ
შა-უტ)
- უსაშოტ (<*უსაშა-უტ) — აფს. 38 — შენ ჩემი ძმა ხარ
- არჩ აწიბუჟა ჟარუ უწია — აფს. 43 — ეს ნახევარი ვაშლი შენი (მამაკ.) ვაშ-
დასჟმა? იპიან დგუჭადა. — ლის ნაკერიცა, შენი „ვაშლისთა-
— დაჟოტ (|| აწუ)¹ მარა-წიალრა. — განიანა? ის (აღამ.) შეეკითხა მას (მა-
შულაზუბუჟე, მერე დაჟაზა- მამაკ.) — მისთაგანია, მისი ნაჭერია, მისი
რაი? — ჯიშია სწორედ. რად გინდა, „რას
აქნევ“, თუ იმისინაირია, იმის ჯი-
შია?
- დაყუმჯმსუშაზ, ივარო — აფს. 38 — მას (აღამ.) საუაცუნდა ევლო, შორ-
(|| ივაროტ)² — საა
- არჩ აწაწა დგჯანგო — აფს. 33 — ეს კაცი გიჟია
(— დგჯანგოტ — დგჯანგო-უტ)
- აჟრ ეწუხე ჰახშეიქია — აფს. 37 — ამას ჯობია ჩვენ დგბი მოვძებნოთ.
ჰარხუშაარჩი, მელო —
(*— მელოტ* — მელა-უტ)
- სუფა დგლასი-უტ — აფს. 43 — ჩემი ქალი ბრმაა, თქვა მან (მამაკ.) —
იპიჟ. დგლანგო (— *დგლა- — ცრუა, ... და კოკლიცაა
გიოტ* — დგლაგა-უტ), დგა-
ჩო (— დგაჩოტ — *დგაჩა-
უტ), დგგლ'აჩო (— დგგლ'ა-
ჩოტ — *დგგლ'აჩა-უტ)

¹ ფუძეა სიტყვისა აჟა: დაჟოტ || აწუ — *დაჟაჟოტ

² ივარო || ივაროტ — *ივარა-უტ.

ანუყიარაგ² გეჰა იმ.გ- —აფს. 42— სიარულიც უფრო ა დ ვ ი ლ ი ა... და სხე.
 რ ო (- იმეროტ —*იმ.გ-
 რ ა-უტ)

აღნიშნულ შემთხვევებში სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმის ამგვარი წარმოება აშხარული დიალექტის კუვენსკის კილოკავში აღარ დაგვი-
 დასტურებია. იგი სპეციფიკური აფსუური კილოკავის მოვლენაა. კუვენსკის კი-
 ლოკავში ამ შემთხვევაში გვექნება ჩვეულებრივი -უტ სუფიქსი.

მაშასადამე, ერთი მხრივ, როგორც აფსუის, ისე კუვენსკის კილოკავში
 შეიძლება გვექნეს: ის გ მ ე ტ —მაქეს (რალაც)“, ს ჯ ყ ე ტ —„ვარ, ვიმყოფე-
 ბი“, მეორე მხრივ, აფსუის კილოკავში გვექნება: დ ჯ ა ბ ე უ ტ —„ქეც ი ა ნ ი ა“,
 ს ა კ უ ტ —„ვარ“, კუვენსკისაში კი —მხოლოდ: დ ჯ ა ბ ე უ ტ, ს ა კ უ ტ¹.

მიუხედავად იმისა, რომ აშხარული დიალექტის კუვენსკის კილოკავში
 დ ჯ ა ბ ე უ ტ, უ ს ა შ ი ტ და მსგავსი ფორმები არ გვხვდება, სტატიკურ ზმნა-
 თა ორ ჯგუფად დაყოფა აწმყო დროში ფინიტური ფორმის წარმოების მი-
 ხედვით იქაც არის გატარებული.

როგორც უკვე აღნიშნეთ, აფსუის კილოკავშიაც და კუვენსკის კილო-
 კავშიაც ჩვეულებრივი აფხაზური -უტ სუფიქსი ყველა სტატიკურ ზმნასთან
 გვხვდება. ამ სუფიქსით წარმოებისას სტატიკურ ზმნათა რაიმე ჯგუფებად
 დაყოფა არ შეინიშნება, ისევე როგორც არ შეინიშნებოდა ეს არც სხვა აფ-
 ხაზურ დიალექტებში. იქაც არის ისე მოუპ—„მაქეს (რალაც)“ და დ ჯ უ ტ ი-უტ
 —„შენია ის (ვილაც)“

მაგრამ ამის პარალელურად
 აფსუურშია: { ის გ მ ე -ტ კუვენსკურშია: { ის გ მ ე -ტ —მაქეს (რალაც)
 { დ ჯ უ ტ ი-უტ { დ ჯ უ ტ ი-უტ —შენია (შენ გე-
 კუთენის) ის (ვილაც)

მართალია დ ჯ უ ტ ი-უტ ფორმა არ არის კუვენსკურში, მაგრამ არც ის გ-
 მ ე ტ-ის შესაფერი ფორმა შეიძლება გავრცელდეს დ ჯ უ ტ ი-უტ ზმნაზე.
 კუვენსკურში იტ დაბოლოება გარკვეულ ზმნებს აქვთ და ისევე გამოიყენება,
 როგორც აფსუურში. სხვა ზმნებში კი გვექნება იგივე -უტ.

ამ ფორმათა მიხედვით სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა აშხა-
 რულს დიალექტში ფაქტია.

კითხვა დგება: რა საფუძველი უნდა გააჩნდეს სტატიკურ ზმნათა ორ
 ჯგუფად დაყოფას?

წარმოდგენილი მასალის ანალიზის საფუძველზე შეინიშნება სტატიკურ
 ზმნათა ასეთი დაჯგუფება:

1. თუ ე. წ. სტატიკური ზმნა იძლევა „ს ა ხ ე ლ უ რ“ (სახელის) გაგებას,
 რაც შეიფერება, ვთქვათ, ქართლის შედგენილ შემასმენელს, მაშინ აწმყოს
 ფინიტური ფორმა კუვენსკის კილოკავში ნაწარმოები იქნება -უტ სუფიქსით,
 ხოლო აფსუურს კილოკავში— -უტ სუფიქსით.

¹ ს. აბაჯათის მეტყველებაში ჩვენ ჩაიწერეთ „ა ლ ი ა კ უ ტ“—ესაა*. ამდენადვე იგი
 აფსუის კილოკავს უნდა მისდევდეს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ სხვა ზმნათა მიხედვით აბაჯა-
 თის მეტყველებაზე ცნობები გვაკლია: მოულოდნელი არაა ცოტა განსხვავებული ვითარებაც.

ამ ნიადაგზე აფსუურში გვაქვს ფორმები:

დჯაწოტ — ... დჯა-წა-უტ—კაცი
 საზერაზუტ—თანახმა ვარ
 დრჯცჰა-უტ—ცოდვა
 იბზიოტ — იბზია-უტ—კარგია
 დპროტესორ-უტ—ის (აღამ.) პროფესორია
 სკკუნ-უტ—ბიჭი ვარ
 დლუტი-უტ—ის (აღამ.) შენი კუთვნილია, შენი საკუთრებაა
 დჯაბე-უტ—ქეციანია ის (აღამ.)... და სხვ.

2. თუ ე. წ. სტატიკური ფორმა იძლევა ზმნური ფუძის გაგებას, რაც ჩვეულებრივ შეეფერება ქართულის ე. წ. საშუალო გვარის ზმნას, მაშინ აწმყოს ფინიტური ფორმა აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ნაწარმოები იქნება -იტ სუფიქსით.

ამ ნიადაგზე გვაქვს:

ისუმე-ატ—მაქვს (რაღაც)
 სუყე-ატ—ვარ, ვიმყოფები
 ისთაჟე-ატ—მინდა, მსურს (რაღაც)
 ძალე-ატ—შიგ არის (რაღაც), შიგ მყოფბს („შიგობს“)
 იწე-ატ—ქვეშ არის (რაღაც), ქვეშ მყოფობს („ქვეშობს“)
 უქი-იტ—ზედ ხარ, ზედ იმყოფები („ზედაობ“)
 ისკნ-იტ—მცხია (ჩემზეა რაღაც)
 სუშტე-ატ¹—ვწევარ... და სხვ.

ასეთი დაპირისპირება ნათელი ხდება ისეთი ფუძეების მაგალითზე, რომლებიც იძლევიან ორსავე გაგებას.

მაგ., აჯნჯ || აჯნა—„სახლ“—სიტყვიდან გვაქვს ორივე ფორმა:

1. ჯნ-უტ || ჯნო-უტ (|| ჯნოტ)—სახლია.
2. დჯნე-ატ—ის (აღამ.) „სახლსაა“, სახლობს, ცხოვრობს.

თითქოს ერთადერთ გამონაკლისს ქმნის აკუ-ზმნა: საკიუტ—„ვარ“. მაგრამ არც აქ გამონაკლისთან არ უნდა გვექონდეს საქმე. ეს არ ნიშნავს: „ვიმყოფები“, „ვარსებობ“.

პირიქით, ამ ზმნაში აღნიშნული ფორმის არსებობა ძალზე საყურადღებოა მისი ფუძის ისტორიის გარკვევის თვალსაზრისით. იგი გათანაბრებულნი ჩანს ე. წ. სახელურ ფორმებთან.

აქ ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოებაც. აფხაზურში სტატიკური ფორმები მოუპოვება დინამიკური ფუძის ზმნებსაც: მაგ., აგჯლარა (ა'დგომა).

¹ ზმნები, რომლებიც ზემოთ არ ყოფილა მოყვანილი და ტექსტებში არ გვხვდება, ჩაწერილი გვაქვს პარადიგმების შედგენისას.

ატიარა ('დაჯდომა) ზმნებს ახასიათებს როგორც დინამიკური, ისე სტატიკური ფორმები:

დინამიკ.	{ დგლომტ—ის (აღამ.) დგება
	{ დტიომტ— „ „ ჯდება
სტატიკ.	{ დგლო უპ—ის (აღამ.) დგას
	{ დტიო უპ— „ „ ზის

რა ვითარებაა ამ მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავებში? კუვინსკის კილოკავში აღნიშნული ტიპის ზმნებში არავითარ სხვაობას არა აქვს ადგილი აქ წარმოდგენილ სისტემასთან შედარებით. სტატიკურ ფორმებში პირველი რიგის ზმნების მსგავსად გვხვდებოდა მხოლოდ და მხოლოდ დგლოუპ, დტიოუპ.

აფსუის კილოკავში იმავე პირველი რიგის ზმნათა მსგავსად -უტ დაბოლოება იჩენდა თავს.

მაგ.:

... საგ²ტუმ. სუფჰიგ² —აფს. 33 — .. არ დაეჯდები. ჩემი ცოლიც ავე იქ ანჭა დგლოტ (←*დგლა-უტ)- დგასო—თქვა ხოჯამ იპიე ხიაჯა

...დენაშეკლახენ, დგლო —აფს. 33 — ის (აღამ.) შემოვიდა რა, დგახ. დგას (←*დგლა-უტ¹). დგლოტ-უ- რა, ვერ ამბობს, ის (აღამ.) რომ წააქ- შთა გ²ლზუპიუმ ან დუშა- ცია აკალჯუზ

აშხარული დიალექტის აქ წარმოდგენილი მასალა მრავალმხრივ იქცევეს ყურადღებას:

1. თავისებური პოზიცია უჭირავს აფხაზურ დიალექტთა შორის აშხარულ დიალექტს სტატიკურ ზმნათა ნაცვალსახელოვან კითხვითი ფორმების წარმოების მხრივ. იგი მხარს უჭერს სათანადო ფორმათა აწმყოში -უ- სუფიქსის გარეშე ნაწარმოებ ფორმებს როგორც ნივთთა კლასში, ისე ადამიანთა კლასში.

2. ასევე თავისებური პოზიცია უჭირავს აფხაზურ დიალექტთა შორის აშხარულ დიალექტს სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფის მხრივ: სუყეჟ და საკიუტ — „ვიმყოფები“ და „ვარ“. ამას ირ იცნობს სხვა აფხაზური დიალექტები.

რალაც „გადინამიკურების“ ელემენტი უნდა იყოს წარმოდგენილი აშხარული დიალექტის -იტ აფიქსით ნაწარმოებ ფორმებში.

3. მიუხედავად იმისა, რომ სტატიკურ ზმნათა წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები ერთიანდებიან და უპირისპირდებიან სხვა დიალექტებს, სხვაობა თავს იჩენს მათ შორისაც: -ტ სუფიქსი აფსუის კილოკავში გამოყენებულია აშკარად სტატიკური შინაარსის მქონე ფუძეებთანაც (მაგ., სუკუნ-უტ „ბიჭი ვარ“), კუვინსკში კი გვაქვს -უპ.

4. სხვა აფხაზურ დიალექტთა საწინააღმდეგოდ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ფინიტური ფორმის პ-აფიქსი აშხარულს დიალექტში, განსაკუთ-

რებით მის აფსუსის კილოკავში, შეცვლილი იქნა მეორე ფინიტობის-(ი)ტ-აფიქსიათ.¹

5. მართალია, ტაპანთური და აშხარული დიალექტები არსებითად უპირისპირდებიან ერთმანეთს სტატიკურ ზმნათა ფინიტური ფორმის წარმოებაში, მაგრამ ძნელი გასათიშავია ერთმანეთისაგან ორი ფაქტი: აშხარული დიალექტის „ისუმედტ“-ის ტიპის ზმნათა წარმოებისას ისევე არ გვაქვს აწმყოსთვის -უ- სუფიქსი, როგორც იგი არა გვაქვს არც ტაპანთურში (შდრ. ისუპაბ || პ). იმ განსხვავებით, რომ აშხარულში ეს ვრცელდება გარკვეული რიგის ზმნებზე (და ამავე დროს ტაპანთური ბ || პ-ს ნაცვლად გვაქვს -იტ).

სტატიკურ ზმნათა აწმყოს ძირითადი ფორმების ტაბულა აფხაზურის დიალექტთა მიხედვით

	დადებით-ფინიტური ფ.	ინფინიტ. ფ.	ნაცვალხახლოვან-კითხვითი ფ. ²	უარყოფ. ფ.
პირაქ. დიალექტ.	იყო-უპ	იყო-უ	იყა-და იყო(ზ)ი (←იყა-უ-ა)	იყა-მი
	იბზიო-უპ	იბზიო-უ	იბზია-და იბზიო(ზ)-ი (←იბზია-უ(ზ)ი)	იბზია-მი
აშხარული დიალექტ.	იყო-უპ იყე-აბ იბზიო-უპ იბზიო-უტ	იყო-უ იბზიო-უ	იყა-და იყა-ა	იგ ² ჟა-მი
			იბზია-და იბზია-ა	იგ ² ზზია-მი
კუე-კოლოქ.	იყო-უპ იყე-აბ იბზიო-უპ	იყო-უ იბზიო-უ	იყა-და იყა-ა	იგ ² ჟა-მი
			იბზია-და იბზია-ა	იგ ² ზზია-მი
ტაპანთ. დიალექტ.	იყა-ბ(პ) იბზი-ბ(პ)	იყ(ა)-უ იბზი-უ	იყ(ა)-უ-და იყა-აა	იგ ² ჟა-მი
			იბზი-უ-და იბზი(ა)-აა	იგ ² ზზი მი

შენიშვნა: აქ არაა წარმოდგენილი არაძირითადი ფორმები და ფონეტიკურად განსხვავებული ვარიანტები.

§ 41. დროთა წარმოება დინამიკურ ზმნებში. აწმყო. აწმყოს წარმოებაში, ზოგიერთი ფონეტიკური ხასიათის ცვლილებას თუ არ მივიღებთ მხედ-

¹ ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს პირაქთა დიალექტებში არსებული გამოთქმა „უი აკუ იტ-პია“, რაც „მაგრამ, ხოლო-ს“ ნიშნავს და სისტემატურად გვხვდება ოთხთავის ენაში.
² იხ. აგრეთვე აქვე, გვ. 111.

ეკლობაში, ისეთივე ვითარება გვაქვს აშხარულ დიალექტშიაც, რაც აფხაზულ-ოის პირაქეთა დიალექტებში: აწმყოს ფუძის სუფიქსი ჩანს აქაც -**ჟა**, ფინიტურს ფორმაში მას ერთვის -**იტ**¹.

ფონეტიკური ხასიათის ცვლილებები კი მრავალფეროვან სახეს იღებს აშხარულში კილოკავების მიხედვით.

აწმყოს ფინიტურს ფორმაში ***-ჟა + ატ** → **-ჟეატ** || **-ჟო(ა)ტ** სუფიქსი შეიძლება დავადასტუროთ აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად.

მაგ.:

ჟე ატშეგ² ჟალა-**ჟეატ** —კუვ. 2— ისეთიც (იმისთანაც) ხდება (იქნება, შეიძლება)

... იფშააა-**ჟეატ** —კუვ. 23— ის (მამაკ.) მას (რალაც.) მოძებნის (ეძებს)

აბეჭ სნ-**ჟეატ** —კუვ. 4— ხმა მესმის

აძი დაბა-**ჟეატ** —აფს. 37— (ერთი) ვილაც მოდის

ჰარს არი ჰალჭა-**ჟეატ** —კუვ. 23— ჩვენ ეს (დედაკ.) (შე) გვჭამს

იბრააკე² ღღაჭა-**ჟეატ** —აფს. 37— ის (მამაკ.) ვისაც ნახავს, (ყველას) ჭამს

...ბუქეჭმაკა. ირჭა-**ჟეატ** —აფს. 37— მას (რალაცს) შეიღი მგელი ჭამს

ჭარა, ცგებ, სნაჭელა-**ჟეატ** —კუვ. 16— შენ კატავ, შეგნატრი

ჰა-**ჟოტ**

სენთაბრ აქაბა რქე —კუვ. 22— ათ სექტემბერს მოვალ

სნეა-**ჟოტ**

ააზგა-**ჟოტ** —კუვ. 23— ის (რალაც) მომაქვს

აძი იხაბარ გა-**ჟოტ** —კუვ. 23— ერთი ვილაცის ამბავი ისმის... და სხვ.

ასეთი სახეობები არ შეიძლება ჩაითვალოს მაინცა და მაინც გავრცელებულ სახეობებად.

ა ხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში² ფონეტიკურად განსხვავებულ ფორმებს ვიღებთ კუვინსკისა და აფსუსის კილოკავებში.

კუვინსკის კილოკავში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ფუძისეული ა-სა და აფიქსის შერწყმის ნიადაგზე ვიღებთ **რატ** → **რტ** → **ოტ** დაბოლოებას.

მაგ.:

ს ც რ ა ტ —კუვ. 14— მივდივარ

ქესა ლ ჰ ი რ ა ტ —კუვ. 14— ის (დედაკ.) ასე ამბობს

ინზხუტყა მუჟო ა მ გ ო ტ —კუვ. 23— ინუუყუვა შეშას მოიტანს

აგროოდ დ ც ო ო ტ —კუვ. 19— ის (ადამ.) ქალაქში მიდის

არბა ა ა ჰ ი რ ტ —კუვ. 20— მაშალი ამბობს (რალაცს)

აღბე ითანტ ი ც ო ო ტ —კუვ. 26— ისინი გემში არიან (სხედან) და მიდიან

¹ იხ. ძირით. დრ.-წარმ. აფხაზ.-ენიმკის შოამზე, ტ. II. 1938; ტაპ., § 46, გვ. 144.

² აქ არ შემოდის ჰა(ა)-სა და ჰა-ზე დაბოლოებული ფუძეები. ამის მაგალითები იხ. ქვე, ხეშთ.

- იღჯქილ ოტ —კუფ. 10— ისინი მიემართებიან
- ფსგარ შოტ, აჩქია —კუფ. 8— ისინი ისვენებენ. ცხენებს რასმე აკმევენ
- კვრღვრჭ ოტ —კუფ. 23— წიწილებს გველეშაპი კამს
- აგიქპრაქია აბლავ დანჭოტ —კუფ. 16— ეფ, კატავ, შენ ტყუილს ამბობ. „ხორცს შექამ“-ო, რომ მითხარი, ტყუილი გამოდგა
- ბა იბჰირ ოტ —კუფ. 9— შენ (დედაკ.) მას (რალაც.) ამბობ
- ანიღვწიჭტოტ, ტარა —კუფ. 23— ის (აღამ.) ტირის, შენ (მამაკ.) სიმღერას ამბობ (მღერი)
- ძე შარდა აარგ ოტ —კუფ. 23— მათ ბევრი წყალი მოაქვთ
- ბბუა აურთოტ —კუფ. 15— შენ (მამაკ.) ძვალს მოგცემენ
- ტოწიჭ თეძე ყაწარს —კუფ. 9— ხვალ სახლის კეთებას (შენებას) დავიწყებ
- აჩქია არჯ ოტ —კუფ. 4— ის (რალაც.) ცხენებს ახნევენ და სხვ.

ამავე კილოკავში იშვიათად ფუძისეულ -ა ხმოვნის *-ტაძტ აფიქსთან შერწყმამ შეიძლება მოგვეცეს ოატ.

იჰირ ოტ ტოჰის —კუფ. 21— ის (მამაკ.) ამბობს ახლა... და სხვ.

იმავე -ა-ზე დაბოლოებულ ზმნებში ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნისა და აფიქსის შერწყმისა და რელექციის ნიადაგზე აფსუის კილოკავში გვაქვს უატ (*ღღეღ ← .. ა+ტაძტ).

მაგ.:

- უჩადან აქიჯმალაქია —აფს. 44— შენს (მამაკ.) ვირს მგელძაღლები კამენ
- ირჭუძტ —აფს. 38— რაიმე შევექამოთ-ო, თქვეს რა, შეჩერდნენ
- კარა ჰჭუძტ-რჰიან —აფს. 37— ეს ქაკი ყოველ კვირა ღღეს იგებს (კვიცს)
- დააქჰანსხ —აფს. 37— იქ ცხოვრობს ის (აღამ.)
- აჭრ აჩან მერაწია-ფხ-ა —აფს. 35— მას ანდერძად გაძღევე შენ (მამაკ.)
- აჭყა დებზახუძტ —აფს. 37— მე მივდივარ
- აჭრ ტასინთკ-შთა უს- —აფს. 38— შენ (დედაკ.) მასთან (მამაკ.) წაგიყვან-ო
- თუი ოტ —აფს. 37— ტყეში შევალ... და სხვ.
- სარა სკუძტ —აფს. 37—
- ბგფუგზალუძტ —აფს. 37—
- იჰიან —აფს. 37—
- ბბნა სკლალ-უი ოტ —აფს. 37—

აფსუის კილოკავში ჩვეულებრივი მოვლენაა აუსლაუტში -ტ-ს დაკარგვა, რის გამოც აღნიშნულს შემთხვევებში გვექნება აგრეთვე უა:

აკგ² გ²სთავებმ. აჭრ —აფს. 42— არაფერი მიწადა. ის ერთად-ერთი ცხე-
 აჩიგაწიგ² დეაღ²ას²შუა —აფს. 38— ნი მი რ ჩე ვენია (... ცხენს ვირჩევე)
 ჩაღუჭაშუი -რჰიან —აფს. 38— დავისვენოთ (და ვ ი ს ვ ე ნ ე ბ თ) -ო,
 დააქიასხ თქვეს რა, შეჩერდნენ (შედგნენ)... და სხვ.

ჭ-სა, ჟ-სა და თანხმოდანზე დაბლოებული ფუძეებში აზხარულის არც-
 ერთ კილოკავში აწმყოს ფინიტური ფორმის საწარმოებლად უ (ჭ) აღარ ჩანს.
 -ჭეატ აფიქსის ნაცვლად მიიღება -ეატ → -წტ → ეტ¹.

მაგ.:

- ზულ²ეახა და ფ შა - ეატ - —კუვ. 22— ზულიეხა უყურებს-რა, ყველაფერი.
 შთანჯ... იზზეგ² იშეიდბო მთლიანად მისია
- ლა ლტიობა
- ჭაჲ ქ²ლა ყარწეატ. —კუვ. 23— იქ კარავი გააკეთეს. ნადირობენ, ბევრ
 იშაარსცოტ, აშაარსხ შარ- ნადირს კლავენ
- დანრ ირშ-ეატ
- იხასჰიარი, დაჭამ. „ბას- —კუვ. 20— შენ (დედაკ.) ის (რალაც.) რომ გითხრა, არ
 ჰიარი, სა სჯეს-ეატ შეიძლება. რომ გითხრა, მოვკვდებო
- დეამაჰკ-ეატ —კუვ. 17— მასზე (აღამ.) ვლაობთ
- ირგახ-ეატ —კუვ. 21— მათ ის (რალაც.) უკან მიაქვთ
- ისლამ, ჭას² ჯნჯეჰა —კუვ. 15— ისლამს ორმოცი ცხვარი მისცეს რა.
 ვართან დ²რხ-ეატ; ჭას² ჯნ- უკან მოდის. ორმოცი ცხვარი ჰყავს
 ჯეჰა იმან² დააე-ეატ და მოდის
- „ფშეჰეშეა აქირე —კუვ. 24— „ოთხნი ძმანი ლელეში ისვრიან“
 ითახ²ს-ეატ“
- იფა დ²ხაღ²ქეჰეცალაზ —კუვ. 10— თავისი ვაჟი მან (მამაკ.) რომ განაძევა,
 აზ²ჰია დ²რშ-ეატ, დ²რკ-ეატ ამისთვის კლავენ, იქერენ
- აჭთ ირბასკ² ირშ- —კუვ. 10— ისინი ვისაც ნახვენ, კლავენ, შენც
 ეატ, ჭარგ² ურშუბ (მამაკ.) მოგკლავენ
- აჭუჰ ილაბ² დან²ეწეატ: —კუვ. 3— მან (მამაკ.) თავის ჯოხზე დააწერა:
 „მუშეჰ აქი² ბეჰ²-დომბეჰეცია „ლელეში შევიდ მღვეს ვკლავ“-ო
 სშ-ეატ“-იჰიეატ
- ანი აბლუმ სშაარი, არი —კუვ. 9— ის კედელი რომ გავზომო, ეს კედელი
 აბლუმ სჯ²შთ-ეატ მავიწყდება
- სარა შეჰესა ხენჯეჰა —კუვ. 11— მე სამოცი წლისა ვარ (სამოცი წელი
 სჯ²წ-ეატ გადამდის თავზე)
- სენთაბრ აჰეიბა რჰე —კუვ. 22— ათ სექტემბერს მოვალ
- სნეე-ეატ
- ასად ზ²ტუ დააე-ეატ —კუვ. 6— ბალის პატრონი მოდის

¹ თითო-ორულა გამონაკლისი შემთხვევა ამ რიგის ზმნებშიაც სრული -ჭეატ, -ჭოატ აფიქსის არსებობისა (მაგ, დააე-ჭეატ, სნეე-ჭოატ) ნაჩვენები იყო ზემოთ.

ლარა დანნათშო, დღლ- —აფს. 37—
ღრტ. „ღ ა ა ნ ე ჯ ტ“ -ლუჰიან
აგოღ დღუ ღღრღლაჰიჰიე

მან (დედაკ.) რომ შეხედა, ის (ადამ.)
იცნო. „მ ო ღ ის“-ო, ხალხში დაიყვირა

ი ზ ღ ტ რ-ე ჯ ტ — აფს. (კერძო საუბ-
რიდან) —

მე ის (რალაც.) ვიცი

სანტსაშაგჯ ი უ ღ ტ რ- —აფს. 44—
ე ჯ ტ

მე როცა უნდა მოვეკვდე, შენ (მამაკ.)
(ისიც) ი ც ი

„აჭანდღრაჰო ძ' ა ა თ ე- —აფს. 43—
ს ხ-ნ ტ“-ლუჰიან, დანადგლა
აჭანდღრა აწიე ღღციანმესითენ
აძე შარდა ღღციჰათიე

„ბოჩაში“ ... წყალს ა მო ვ ი ღ ე ბ“-ო,
თქვა მან (დედაკ.) და რომ მიადგა,
„ბოჩას“ საციობი მოსძვრა და ბევრი
წყალი დაეღვარა მას (დედაკ.)

შაუქისტკ დანწყია, —აფს. 38—
„ს ნ ტ ა ხ-ნ ტ“-იჰიან, შიიჰაჰს
აადშთგ

მან (მამაკ.) ერთი წელიწადი რომ იარა,
„უკან მოვდივარ“-ო, წიგნი (წე-
რილი) გამოგზავნა

ს ა ა ა - ე ტ —კუვ. 14—

მ ო ვ დ ი ვ ა რ

დყაჰან: „ს ზ ბ ტ ი ა რ- —კუვ. 4—
ე ტ, ს ზ ბ ტ ი ა რ- ე (ა) ტ“-ჰია

ის (ადამ.) ყვიროდა: „შენ (დედაკ.)
მ ა ღ რ ჩ ო ბ, მ ა ღ რ ჩ ო ბ!“-ო

„აბანდაქია ჰა დ ღ ა რ კ- —კუვ. 4—
ე ტ!“-რჰიან, რკღღწებტ

„ის (მამაკ.) ჩვენს თავს ყაჩაღებს და ა-
ტყერინებს“-ო, განშორდნენ (მას)

სან, სუბუშაატ-შთანე, —კუვ. 23—
ბუხიკუბ, სანა სუდუშაატ-
შთანე, დღღტუბ, სა სჯა სა ფ-
შე ზ ხ-ე ტ-შთანე, სღტუბ

დედი, შენ შეგხედე-და, პატარა ხარ,
მამას შეგხედე-და, დილია; ჩემს თავს
ვ უ ყ უ რ ე ბ-და, დიდი ვარ...

აფსუის კილოკაჰში აქაც -ტ სუფიქს-მოკვეცილი ფორმები გვხვდება:

..აჰ იმესტა რ შ ღ რ ხ-ე ჯ, —აფს. 28—
ითააცაჰ გიგრღღეჰი“

„ბატონს ჩექმას ხ დ ი ა ნ, მის ოჯახს
უხარია (ხარობს)“

..ამჰაგჯ სუზღტრხამ, —აფს. 42—
აბნა სლახაჰ. აჰმაჰ
ს ა შ-ე“-იჰიე

„გზაც არ ვიცი, ტყეში ჩავრჩი. აუღარი
(მო)მკლავს“-ო, თქვა მან (მამაკ.)... და
სხე.

ერთხელ ამ -ე ჯ ტ-ის ნაცვლად აფსუაში ჩავიწერეთ -ე ჯ (ა):

ა შ ტ ა ც ი ა ა ე ტ რ ხ-ე ჯ (ა) —აფს. 28— საკლავს ტყავს ხ დ ი ა ნ.

ა- ხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნათა მსგავსად თანხმოვანზე (და ჯ, უ
ხმოვანებზე) დაბოლოებულ ზმნებშიაც უნდა გვექონოდა -ჟა-ჯ აფიქსი იწმყოს
ფინიტური ფორმის საწარმოებლად. ამ-ჟა (უ) აფიქსის კვალი, იმის გარდა რომ
იგი შემოგვინახა ა-ხმოვანზე დაბოლოებულმა ფუძეებმა, ჩანს ე ჯ ტ სუფიქსის
(მაკ. სუგს-ე ჯ ტ —კვეცდები“) ე-ელემენტშიაც. აღნიშნულ ზმნებში ბოლოს ა (— ე)
ხმოვანი არ უნდა გვექონოდა, იგი მომდინარეობს ჟა აფიქსის ა-ელემენტიდან

საყურადღებოა, რომ ა-ხ მოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში უგადარჩა (ზღრ. აფსუის კილოკავის სცუჲტ ← სცაჲ-ჲ-ჲტ) და დაიკარგა ა, სხვა შემთხვევაში კი უ დაიკარგა და გადარჩა ა → ე: იზღჯრ-ე-ჲტ (← იზღჯრ-ჲ-ე-ჲტ) — „ვიცი (რალაც)“

აშხარულ დიალექტში დადასტურებულ ფაქტს აწმყოში უ აფიქსის ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგვისა (იზღჯრეჲტ ← იზღჯრ-ჲ-ე-ჲტ) გარკვეული მნიშვნელობა შეიძლება ენიჭებოდეს დინამიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმის ისტორიის თვალსაზრისით ტაპანთურ დიალექტში.

ტაპანთურ დიალექტში -ჲა აფიქსი აწმყოს ფინიტურს ფორმაში არცერთ ზმნასთან აღარ გვხვდება (აცარა: სც-იტ — წასვლა: მივდივარ; აღჯრა: იზღჯრ-იტ — ცოდნა: ვიცი...).

დგება კითხვა: ამ მხრივ ტაპანთურმა დიალექტმა ც ხომ არ განვლო იგივე გზა, რაც დღეს აშხარულ დიალექტში და განსაკუთრებით მის აფსუის კილოკავში დასტურდება?

შეიძლება გვეფიქრა, რომ ჲა აფიქსში ფონეტიკურ ნიადაგზე ჲ(ჲ)-ს დაკარგვის ტენდენცია, რაც გარკვეულ შემთხვევებში დადგენილ იქნა ზემოთ აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში, ტაპანთურში გავრცელდა აწმყოში ყველა ზმნაზე. ამის საფუძველი მოსალოდნელია ყოფილიყო აწმყოს წარმოების ის-ჲიჲ (მაგ., სცუიტ) სახეობა, რომელიც აფსუის კილოკავში დაცულია დღემდე. აფსუური: სცუიტ — *სცჲიტ — ტაპ.: სციტ (?)¹.

ამ ნიადაგზე გასაგები იქნებოდა ის გარემოება, რომ, აშხარულის საწინააღმდეგოდ, ტაპანთურში აწმყოს ფინიტურს ფორმაში ე-(resp. ა-) ხმოვანიც არ შემორჩენილა. იგი რღლეჲციის ნიადაგზე შერწყმული უნდა ყოფილიყო უ ხმოვანში (სცუიტ — *სცჲჲტ — სცაჲაიტ)².

აწმყოს ფუძის მაწარმოებელ ჲა აფიქსთან დაკავშირებული ფონეტიკური ცვლილებები, რომელთა შესახებაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში გატარებულია როგორც აწმყოს სხვა ფორმებშიც (ინფინიტური ფორმები, უარყოფითი ფორმები...), ისე აწმყოს ჯგუფის სხვა დროებშიაც (მყოფადი განუსაზღვრელი, ნამყო უსრული)³.

ა-ხ მოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში აწმყოს ინფინიტურ ფორმაში გვხვდება იგივე ფორმებიც, რაც დამახასიათებელია პირაქეთა დიალექტებისა (და ტაპანთურისათვის).

¹ ჩვენს ტექსტებში ასეთი ადვილი გვხვდება: „ჲი აკიზხარი, ბაბ იჲჲ ბესშოჲ“ — იჲჲ ლჲჲჲ — აფს. 38. „ბჯსშოჲჲ“ ფორმის მიხედვით აორისტს აჲჲგვს (ბესშოჲჲ ← ბესშოჲჲტ), შინაარსით კი თითქოს აწმყოს უფრო უდგება (= „თუ ასეა, შენ წდედაჲ.“) მამაშენთან გაგოშ-ვებჲ — თქვა მისმა (დედაჲ.) ქმარმა“. ხომ არ გვაქვს აჲ შემთხვევა აწმყოს ტაპანთურის მსგავსად წარმოება ჲ(ა) აფიქსის სრული გაუჩინარებით?

² ასეთი ტენდენცია აჲა → ჲ - დ ქვევისა გარკვეულს კონტექსტებში დამახასიათებელიცაა ტაპანთურისათვის. იხ. ტაპ. § 46 გვ. 148.

³ იხ. ქვემოთ.

...ა+თა:

- ამარა თასია-თა —აფს. 35— მზემ ჩასვლა (ჩავარდნა) რომ დაიწყო (მზე შიგ ვარდება რა, რომ დაიწყო)
- აპ დღეიზიკენ დღეა ცი- —აფს. 35— ბატონი ვაწყრა რა, მას (მამაკ.) ლან-
ჭა-თა დსლაგატ ძღვა დაუწყო (... ლანძღავს რა, და-
იწყო)
- დღემწაა-თა-შთა —აფს. 37— იგი (ადამ.) მამას არ ეკითხება რა, (შეუკითხვად), მის სასტუმრო ოთახში შევიდა
- დღეაა-თა დანსლაგა —კუევ. 10— იგი (ადამ.) ყვირის რა (ყვირილი), დაიწყო (ყვირილად იწყო)
- ... დღრნიეტ: აფჰისთა —კუევ. 23— ... იგი (ადამ.) მათ [ასე] შეხვდა: ქალი-
დღწიჭუნა, აჩიენ თა- შვილი მტირალია(მტირლად), ვაჟი სიმ-
რად იჰია-თა ღერას ამბობს რა
- სიღ შეფა ბზახა-თა? —კუევ. 23— როგორ ცხოვრობთ?
- მანხა-თა... —კუევ. 20— რომლებიც რჩებიან...
- თურახ რჰია-თა —კუევ. 11— ამბის, ისტორიის თქმა (თქმად, ამ-
ბობენ რა) წამოიწყეს
- ითაციაჰიაგჯ მარგჯ —კუევ. 1— მისი ოჯახი და ის (მამაკ.) ცხოვრებად
იბზახა-თა... იტახტ...

კუეინსკის კილოკავში ახმოვანზე დაბოლოებული ფუძე აწმყოს თა სუფიქსის დართვით უმთავრესად იძლევა თ-თა-ს

... ა+თა → ... თ+თა:

- ინხო-თა... იტახტ —კუევ. 1— ცხოვრება დაიწყეს (ცხოვრებად დასხ-
დნენ; ცხოვრობენ რა, დასხდნენ)
- არი აფჰისთანი იზი- —კუევ. 17— ამას, ქალიშვილად რომ ხედავთ...
ზო-თა!...
- იციო-თა ყიასიპა დღუყ —კუევ. 15— ისინი მიდიან რა (სიარულით), დიდ
აჰუე ინიტ მათსთან მივიდნენ... და სხვ.

იმავე შემთხვევაში ჩვეულებრივია... ა+თა → ...ა+თა:

- დღღღტიალემტ... ბემ- —კუევ. 23— ის (ადამ.) მას (დღდაკ.) მიუჯდა... ნუ
წიჭუნა!-იჰია-თა ტირი-[ო]—ამბობს რა (ნუ ტირიო-
თქმით)...

იბზა ხა-ჟრ იღჭქილახტ —კუფ. 2— ისინი ცხოვრობენ რა, გაემართნენ
(=ცხოვრობდნენ)

იგივე ... ა+ჟა → ... რა+ჟო-ს:

...კუტუ ჯგში, ჟტო —კუფ. 15— ორასი ქათამი (ისინი) ბარში რომ გავე-
პრჯა იქას ცო-ჟო...უს რეკო (გარეკვით, მივრეკავ რა),
ჯაწარა დტუ სლოოჟბ ისეთი ვაჟკაცობა მაქვს (შემიძლია)

ფუძისეული ა ხმოვანისა და ჟა აფიქსის შერწყმის ნიადაგზე ვიღებთ
რ || რ-ს

... ა+ჟა → [რა+ჟო] → რ || რ:

ჰაშეგზხახ რ, უდ რუბ —კუფ. 23— როგორც ცხოვრობთ, ესაა...

ბარს ბაბც რ? —კუფ. 10— შენ (დედაკ.) სად მიდიხარ?

იკახც რ ზაკიგდა? —კუფ. 14— ის, ვინც მას (რალაცას) მირეკავს,
ვინაა?

შეჟმთა ლამაზ იყალ რ —კუფ. 14— ცისკარი (დილის ლოცვის ჟამი) ხდება
ინალაგა... რა, რომ დაიწყო

დერგჯ დგზახ რ, დგ- —კუფ. 10— მანაც (მამაკ.) ცხოვრება[დ], სახ-
ნხ რ დალაგედტ ლობა[დ] (ცხოვრობს რა, სახლობს
რა) დაიწყო

„ყურა“ აჰიარი, ჟჩუტკ —კუფ. 23— მან (რალაცამ) „ყურა“ თუ თქვა, პა-
ბდო, ძქიპრ ბდო რ; „ყურა“ ტარა ხორცის ნაჭერს აძლევს რა ის
ბჰიარი, ჟჩუტკ ბდო რ, (მამაკ.), წყალს (პატარა ქურჭლით)
ძქიპი ბდო რ-მაცარა და აძლევს რა; „ყურა“ თუ თქვა, პა-
აწანაგარნუს იწარბგია, აფტ ტარა ხორცის ნაჭერს აძლევს რა,
დალაგედტ წყალს აძლევს რა, რომ ამოიყვანოს
მან (რალაცამ) ის (ადამ.), ცოტალა დარ-
ჩა რა, ხორცი გაუთავდა

სარა საყცო... —კუფ. 11— მე სადაც მივდივარ...

ალგჟაფიგჯ დგგიტ რ- —კუფ. 4— მოხუციც სიხარულით (მას უხარ-
ლო აჯნტ დაბტ რია რა) შინ მივიდა... და სხვ.

ზემოჩამოთვლილი ფორმები, როგორც ვხედავთ, გავრცელებულია კუვისნ-
კის კილოკავში.

კუვისნკის კილოკავშივე ბზიფური დიალექტის მსგავსად ა-ზე დაბოლო-
ვბული ზმნები ინფინიტურ ფორმებში ისეთ სახეს ატარებენ, როგორც თანხ-

მოვანზე დაბლოებული ზმნებისათვის იქნებოდა შესაფერი: ზმნის ფუძისეული ა ადარ ჩანს. არის: ჟა (→ ჟო → ჟ) აფიქსი.

... ა+ჟა → ზჟა → (ზ)ჟა → (ზ)ჟო → (ზ)ო:

- აწლაქია დაღჟჟალ-ჟა —კუვ. 3— მან(მამაკ.) ხეების მიბმალ (მიბამს რა) იწყო
- ღცჟ-ჟა¹ დაღაგეტ... —კუვ. 15— მან (ადამ.) წასვლად (მიდის რა) იწყო
- აწსჟთჟ-ჟა... —კუვ. 11— ვინც მას (რალაცას) მომცემს...
- ჟაბ² ცჟ-ჟა ჰნჟჟაშოტ —კუვ. 23— შენ(მამაკ.) სადაც მიდიხარ, ჩვენ(ც) მოვლივართ
- დააძაძჟ-ჟა დაწლაგა... —კუვ. 2— მათსულ მოსვლა(დ) რომ დაიწყეს...
- არ იუბჟ-ჟო... —კუვ. 20— ამას შენ (მამაკ.) რასაც ხედავ...
- ალაშარაგ³ ცჟო, არაგ³ —კუვ. 12— სინათლე მიდის რა, ისიც(ადამ.) მიდის რა, ერთ დიდ სახლში შევიდნენ
- ჟაბ³ ც(ჟ)ო აწში დჟუ? —კუვ. 6— სად მიდიხარ, დიდო დათვო?
- ყამჟლა... იფჟჯ³-მა- —კუვ. 2— მათრახით სცემს რა (ცემით), მისი ცარა ღემს დაწჟუბ
- ღწანაგ³ლემტ —კუვ. 2— მათრახით სცემს რა (რალაცამ) ის (ადამ.) იქ მიიყვანა

კუვისის კილოკავში ფონეტიკური თვალსაზრისით სხვა საყურადღებო ფორმებიც დადასტურდა ა-ზე დაბლოებულ ფუძეებში. -ჟა სუფიქსის დართვისას ჟ ელემენტი შეერწყა ფუძისეულ ა-ს და მივიღეთ ჟ; აფიქსისეული ა ხმოვანი კი უასიმილაციოდ გადაჩა: ... ა+ჟა → ჟა:

- ... ფჟოს დაამგოა- —კუვ. 14— მას (მამაკ.) ცოლი არ მოჰყავს-რა (ცოლის მოუყვანლად), ორმოცდაათ წელს მიაღწია
- ინჟიჟია აწანდ იჟასაჟიე—კუვ. 23— ინუჟუყვა ეფენდის ცხერებს მწყისის რა, ეფენდისას იყო
- „ათურმა დჟჟა(ც)რტ“.— —კუვ. 23— ის (ადამ.) ცხერში მიგყავს. რაა, რისთვისაც მიგყავთ (რისთვის მიგყავთ?), მირეკავთ?

¹ შდრ. ანალოგიური შემთხვევები ბზიფურს დიალექტში. იხ „ძირ. დრ. წარმ. აფხაზურში“.

² ერთმა დამსწრეთაგანმა გაასწორა—ღ ც ა - ჟ ა—უნდაო.

³ მასდარია: აფჟა რა.

- არსა პმვალა უშაცრა, --კუე. 26— შენ (მამაკ.) ასე გზით რომ მიდიხარ, არაზე პაზტრ უანიანტ მზა საქმელს შეხედები რა, „მობრძანდი!“-ო, თუ გითხრან...
- იცოთა იშოშტან, აპის —კუე. 5— იმათ სძინავთ რა (ძილით, ძილად), ნფშოენ, აქიტუ აჭან, იშტალახტ რომ იწვნენ, ღორმა გამოიხედა, ქათამი შეჭამა და დაწვა
- უფაციაქის რთუურახ უპირა—კუე. 5— შენ (მამაკ.) შენი შეილების ისტორიის უნალაგა... თხრობა(დ) (ამბობ რა), რომ დაიწყო
- ასესქია ზინე ისანარგოა —კუე. 5— მათ ჩემთვის მოხარული ბატკნები ისტონ მოაქვთ რა (მოტანით), ვკამლი და სხე.

ეს სახეობები აწმყოს ინფინიტური ფორმისა -ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში აფსუის კილოკავში ჩვეულებრივ არ გვხვდება. იქ ან სრული უასიმილაციო სახეობაა (თასია-ტა და სხვ.), როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, ან ...ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ტა აფიქსის დართვისას წინამავალ და მომდევნო ა ხმოვანთა რედუქციით (ან უ-სთან შერწყმით) ვიღებთ -უ-ს: ... ა+ტა → [→ *ტე →] უ:

მაგ.:

- ტაბანტყი-უ?—სარა —აფს. 34— შენ (მამაკ.) სად მოგზაურობ, დადიხარ?—მე სადაც დავდივარ...
- აფტა უნაზღგჯლ-უ —აფს. 37— შენ (მამაკ.) პირველად (უწინ) რომ აზნ... სახლს მიადგები...
- იზბ-უ —აფს. 33— რასაც ვხედავ...
- ატი შოჯჰი-უ... —აფს. 33— ის (მამაკ.) ამას რომ ამბობს...
- ღკ-უ ღკ-უ-მაცარა, —აფს. 32— ის (იღამ.) მიდის, მიდის რა, ერთი სახლი ნახა
- თქტ იბწ(ა)
- სიყც-უ სარგჯ სნტაშა —აფს. 37— თქვენ სადაც მიდიხართ, მეც [წა]-მოვალ
- უასინთ იზტყეფშ-უ დალაგე —აფს. 35— ანდერძის მისთვის (მამაკ.) ქმნა(დ) იწყო მან (მამაკ.)
- იზაპარტ-უ აეპა ირუზაპა—აფს. 39— ვისაც ვაქმევთ, უფრო ეყოფა(თ)
- იჩიხცია იღკრჰი-უ —აფს. 36— მისმა (მამაკ.) ამხანაგებმა თქმევინებ(ა)(დ), (მას ათქმევინებენ რა) რომ დაიწყეს...
- აუტე ეპა აკგჯ იმჰი-უ- —აფს. 36— იმის მეტის არ მთქმელად (არ მთქმალ, არ ამბობს რა) თავი რომ მოიქცია...

- აფხუბე იგლაზ იჟე —აფს. 36— მან (აღამ.), წინ რომ იღვა, იმასთან მიღწევა(დ), მიახლოება(დ) რომ დაიწყო...
- სადფე-უ-მაცარა —აფს. 44— ის (მამაკ.)მცემს-რა (მან ცემით), სა-მოთხიდან გამომავლო
- აჟი ილქოუწ-უ-მაცარა —აფს. 43— მას (დედაკ.) შენ (მამაკ.) მის (რისამე) პირში დებით, კმევით თუ დაარჩენ, გამოკვება, მაშინ თანახმა გაეხდები
- მუშაკგელ ჭიჭმუშაკგელ —აფს. 42— მას (მამაკ.) ის (აღამ.) ერთ ორ დღეს მოვლა-პატივისცემით ჰყავდა
- აცი აძ აჟი ენკარცე-უ, —აფს. 41— ხარს წყლის პირას რომ მირეკავენ, სამნი სხლომით მირეკავდნენ
- იხუჯუბე-უ —აფს. 37— მესამე (ის რომელიც მესამევედება) აღამიანი
- აქთ აჟე ჟაყნარტალ-უ —აფს. 37— სოფელში რომ შეხვალ...
- იზწჷა-უ² ალგე —აფს. 36— მისთვის (მამაკ.) შეკითხვა(დ) (ეკითხებიან რა) დაიწყეს

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ აჟა-ს უ-დ ქცევა სათანადო ფორმებში სისტემატურ ხასიათს ატარებს აფსუსის კილოკავში. ტაპანთურიდანაც ვიცნობთ ასეთ ცვლილებებს, მაგრამ იქ ჩვეულებრივ მას აღვილი დია მარცვალში არა აქვს³.

რაც შეეხება ჯ, ჟ-სა და თანხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებს, აქაც ინფინიტური ფორმის წარმოებისას სხვა დიალექტთა მსგავსად ერთვის იგივე-ჟა აფიქსი.

მაგ.:

- აგე'აჟი ინგე-ჟა... --კუე. 21— ის (რალაც) შუა აღვილას რომ მივა...
- აკუტელკ ემბასე-ჟა... —კუე. 23— ორივე ვაცი ერთმანეთს ეჭიდებიან რა...
- სემგია სუბ-ჟა სეჩმზაჟენ —კუე. 23— მუცლის ტკივილით (მუცელი მტკივარა) ავად ვიყავ...
- დანბაციახ-ჟო?-ჰია —კუე. 14— ის (აღამ) როდის-ღა იძინებსო?

¹ მასლარია: არგაწია-რა.

² როგორც ამ მაგალითიდან ვხედავთ, აჟა-იქ შეიძლება წინამავალი ა-ც შერჩეს ამ ფორმას. ეს მაშინ ხდება, როცა ა-ს ფონეტიკური ცვლილება სათანადო კონტექსტში (ჰა, ჰა...) შეხლულულია საერთოდ. იხ. ძირ. დრ. წარმ.“

³ შდრ. ტაპ. § 46... გვ. 146, შდრ. აგრეთვე, აქვე, ზემოთ.

- აბნა ფეყ-ჭა-მაცარა¹, —კუე. 23— შეშას (ტყეს) ჭრის რა, შვიდი ურმის
 აბეჭარდენ რეშაგა დაქუზ, თოკი რასაც დაიტევედა (შეკრავდა), იმ-
 ფეყგმტ დენი მოსჭრა
- ლმაციანზა... ექმს-ჭა იკ- —აფს. 33— მის (დედაკ.) ბეჭედს... ეს ვ რ ი ა ნ-რა
 ნაპან (სროლით), ეკილა
- იშიაძე-ჭა² ალაგ(მ)ე —აფს. 33— მათ ლ ა პ ა რ ა კ ა დ (ლაპარაკობენ რა)
 დაიწყეს
- ხჯაკე ექ რეზი-ჭა იბმე —აფს. 33— ვილაყეები ხორცს ხარ შ ა ვ ე ნ რ ა
 (ხორცის ხარშვით), დინახამან (მამაკ.)
 და სხე.

მაგრამ ამ რიგის ფორმები აშხარული დიალექტისათვის არ არის ჩვეუ-
 ლებრივი. განსაკუთრებით ეს ითქმის აფსუს კილოკავზე. აღნიშნულს შემთხვე-
 ვებში უ დაკარგულა ფონეტიკურ ნიადაგზე და შემოგვრჩენია ოდენ ა.

მაგ.:

- აწაბერგ ზღერა, აფჰიგს- —კუე. 23— სიმართლე ვ ი ნ ც ი ც ი ს, ქალიშვილია
 თა ლრუპ
- დალაგს-ა დალაგან... —კუე. 20— მან (აღამ.) მის (დედაკ.) ცე მ ა დ (ცემს
 რა) დაიწყო..
- წაბლარა იბლ-ა დაადან —კუე. 15— ხანძარი წ ვ ი თ (წ ვ ა ვ ს - რ ა) მოდიოდა
- აფჰიგსთა ემარკ-ა-გჯ, —კუე. 17— ქალიშვილი, რომელზედაც ისინი და ო-
 დაადან...
- ალაქია რშ-ა აყალმხან —კუე. 21— ძაღლების კ ვ ლ ი თ (კ ვ ლ ე ნ რ ა)
 იქიბ იცემტ ყალიმხანთან წავიდნენ
- არა ზაკირ ყერემ-ფადშაპ —კუე. 21— ეს რაა ყირიმ-ფადიშაპო, რაოდენ მო-
 ჰბაძანაშახნაუ, ჰაბაძაგჯეიჯც-ა? წყენილი ხარ, „რაოდენ-ლა ფიქრობ“
 (რაოდენ ჩაფიქრებული ხარ)?
- აუე დღზღდრშ-ა... —კუე. 8— ის (მამაკ.) მას (აღამ.) რისთვისაც
 ა კ ვ ლ ე ვ ი ნ ე ბ ს...
- სუხრშ-ა ზაკირ? —კუე. 10— რისთვისაც მკლავენ, რაა? (რის-
 თვის მკლავენ?)
- იქიმარ-ა იღქქილახტ —კუე. 6— ისინი თ ა მ ა შ ი თ (თ ა მ ა შ ო ბ ე ნ რ ა)
 გაემართნენ

¹ მასდარია: აფყ-რა

² მასდარია: აშიაძე-რა

- ყამჩღლა დსს-ა (|| იფყვრ.)—კუე. 2— მათრახით ის (ადამ.) მას (რაღაცას) მაცარა გეშა დახჭყაზ, სცემს რა, მისი (მამაკ.) ძმა სადაც დენანაგაღედტ იყო, [იქ] მიიყვანა მან (რაღაცამ)
- პჩკიენ ღღსიინ-სიინ-ა დალაკედტ — კუე. 4— ბიჭმა სტვენა(ღ) (სტვენს რა) იწყო
- დაად-ა, დაად-ა დაანტყო. — კუე. 10— ის (ადამ.) მოღის, მოღის რა, მაცარა, დაადან სიარულით მოდიოდა
- აჩაქტს მანარი-ა, აბლაჯა — კუე. 23— ჭაკი კვიცს რომ მოიგებს, გველე- იუმერტონგ, აჩან ააც! შავს არ შეაქამო რა, მორევე!
- იზიზარი?-ლჰიან, დაფ- — აფს. 40— „მოხარული თუა“-ო, იგი (ადამ.) მას შა-ა-მაცარა, იღმეაჯანტყ მინჯავს, უყურებს - რა, შე- მოეჭამა
- ამავი დტქიტინ, იფტყ-ა — აფს. 44— ის (ადამ.) ტოტზე იჯდა რა, მიჭრა(ღ) დალაგე იწყო
- ანღ-ღ წღს-ა დალაგე — აფს. 41— მიწამ (ადგილმა) ნძრევა(ღ) იწყო
- აქტ რჰისსაქა ძაანგარა — აფს. 36— სოფლის ქალები წყლის მოსატანად სა- ეყადა-ა.. დაც-მოღიან..
- აჰი იჰანარი-ა ბეჭქიჯ- — აფს. 37— იმას, რასაც ის რაღაც) მოიგებს მაკ... ირჭაუდტ (დაბადებს), შეიდი მგელი... ჭამს
- ამარა ააციტრწ-ა ენალა- — აფს. 35 — მზე ამოსვლას (ამოღის-რა) გარააკ... რომ დაიწყებს... და სხვ.

აწმყოესული ჭა აფიქსის ფონეტიკური ცვლილების თვალსაზრისით ანა-ლოგიური ვითარება დასტურდება უარყოფით ფორმებშიც. თუ ზმნის ფუძე ა ხმოვანზე ბოლოვდება უარყოფით ფორმაში გვექნება ... ა+ჭაშ (ასიმილა-ციით: ...ო+ტომ → ომ), აფსუის კილოკავში პარალელურად ხმოვანთა შერ-წყმის ნიადაგზე ვიღებთ ... უმ-საც, ხოლო თუ ზმნის ფუძე ჟ, ჭ, ან თანხმო-ვანზე ბოლოვდება, აფიქსისეული ჭ- დაიკარგება და გვექნება ოდენ ... ა-შ.

მაგ.:

ა ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეები:

- ისტჰიან-ჭა-შ — კუე. — მას (რაღაცას) ვერ ვამბობ
- ღციოპ. ბეაჯან-ბეგმეშა — აფს. 37 — მას (ადამ.) სძინავს. შეიდ დღე-ღამეშ დაგ-ააქეზხა-ჭა-შ არ გაიღვიძებს
- იტტსთო-ჭო შ — კუე. 23 — შენ (მამაკ.) მას (რაღაცას) არ მოგცემ

- დაწნათომ — კუფ. 23 — ის (რაღაც) ჩვენ მას (რაღაცას) არ გვადღევს და სხვ.
 ... ა+ჟამ → ... უმ:
- სარა ისტუმ, გრსფ-უმ — აფს. 43 — რაც ჩემი არაა, [ისეთს] არ ვკამ
 მარა მაქითო უაქა — აფს. 37 — მასზე (რაღაცაზე) ვინც ზის, [მისი] წვე-
 ხვებუკ რაბა გრნად-უმ — აფს. 37 — მასზე (რაღაცაზე) ვინც ზის, [მისი] წვე-
 რი სამ ლერზე მეტს არ აღწევს
 უტა! — საგრტ-უმ — აფს. 33 — შენ (მამაკ.) დაჯექ! — არ დავჯდები
 და სხვ.

ა, ჟ და თანხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში -ჟამ → ამ:

- იგსზღრ-ამ¹ — კუფ. 10 — ის (რაღაც) არ ვიცო
 ამაგაგრსზღრ-ამ — აფს. 42 — გზაც აღარ ვიცო
 ეწბ დგკაშ-ამ, ემაბბ — კუფ. 8 — უმცროსს ნუ მოვკლავთ, უფროსი
 დაძუბ! — იპიედტ მოვკლათ! — ო, თქვა მან (მამაკ.)
 ლგსრუხ-ამ — კუფ. 17 — მას (ადამ.) ვეღარ ვპოულობ
 (ვმოულობ)
 აქტ რუბ ბლზაკ აკენ — კუფ. 2 — სოფლის წყალი გვეღეშაპმა დაიჭირა.
 გარნათახ-ამ — აფს. 38 — შენ (დედაკ.) არ გაგვიშვებ
 ბაგსსუთი-ამ — აფს. 33 — ის (ადამ.) არ მელაპარაკება... და
 სხვ.²

საყურადღებოა, რომ ა ზმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებშიაც შეგვხვდა მსგავსი ფორმები კუფინსკის კილოკავში: ³ ...ა+ჟამ → ...გ-ჟამ → ... ამ

მაგ.:

- დგრაბამ — კუფ. 23 — მას (ადამ.) ის (რაღაც.) არ ხედავს
 მღვ გრტასჰამ — კუფ. 16 — შენ (მამაკ.) ტყუილს არ გეტყვი
 სუშაზარგრ უდ ეფშა — კუფ. 8 — შენ (მამაკ.) რომ მომკლა კიდეც, მაგის-
 უს გრყასწამ — აფს. 33 — შენ (მამაკ.) რომ მომკლა კიდეც, მაგის-
 თანა საქმეს არ ვიზამ

¹ საყურადღებოა, რომ ამ ზმნაში ასეთი ფორმა ჩვეულებრივია სხვა აფხაზური დია-
 ლექტებისთვისაც (კერძოდ აბჟუურისთვის).

² აქა-იქ მოსალოდნელი -ჟამ სახეობაც შეიძლება შეგვხვდეს; მაგ., სნეა-ჟამ — კუფ. 23 —
 არ მივდივარ“.

ზოგჯერ ეს ჟა ო-საც იძლევა კუფინსკის კილოკავში. მაგ.:

უიშუ. უმცან ამცაქოქ! — იპიედტ. — კუფ. 14 — ის (მამაკ.) შენ (მამაკ.) მოგკლავს, ცეცხლთან
 არ წიხვიდე! — ო. — არ მომკლავს.

³ აფსუს კილოკავში თითქოს ასეთი რამ არ გვხვდებოდა.

- აბლაჯა აძგ გ²პანათამ —კუფ. 10— გველშაში წყალს არ გვადლევის
 ატუდ პტა სემჭაკია, —კუფ. 9— იმისთანა თუ არ ვკამე (უქმელად), არ
 საგ²ბზიახხამ გამოვკეთდები
 დგ²ტსთამ —კუფ. 12— მას (აღამ.) შენ (მამაკ.) არ მოგცემ
 აზიყაგ²საგ²ფხ²ამ —კუფ. 9— წიგნსაც არ ვკითხულობ (არ წა-
 ვიკითხავ)
 დგ²გ²ცი²ამ¹ —კუფ. 11— ის (აღამ.) არ ლაპარაკობს
 ათარაშილა საგ²თარგ² —კუფ. 6— ისინი კიშკრით არ შემიშვებენ...
 ეღლამ და სხვ.

კუვენისკის კილოკავში ამის საფუძველი უნდა იყოს ის გარემოება, რომ ბზიფური დიალექტის მსგავსად აქა-იქ კუვენისკშიაც შეინიშნება ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში ა-ხმოვნის ჩამოშორება. კერძოდ, არც თუ იშვიათია ამის შემთხვევები აწმყოს ინფინიტურ ფორმებში (იხ. აქვე, გვ. 127—128). ამრიგად, ა ხმოვანზე დაბოლოებული ზმნები, უნდა ვიფიქროთ, კუვენისკის კილოკავში ზოგჯერ გაუთანაბრდა თანხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებს და ამის შემდეგ განიცადა ის ცვლილებაც, რაც ამას მოჰყვებოდა ხოლმე უარყოფითს ფორმაში ...**ჟამ** → ...**ამ**².

-მა სუფიქსით ნაწარმოებ კითხვითს ფორმებში აწმყოს -**ჟა** სუფიქსი ზმნის ფუძისა-და მიუხედავად აზხარულ დიალექტში ტაპანთური დიალექტის მსგავსად წარმოდგენილია უ-ს სახით: ... + **ჟამა** → ... **უმა**; ... + **ჟამა** → ...**უმა**:

- დღსთ²-**უ-მა**? —კუფ. 4— მას (აღამ.) ვყიდი?
 აპაი დგ²სი ისუზუქიხ²-**უ-მა**? —კუფ. 2— შენ (მამაკ.) შეიძლება ჩემგან დიდი ქვა აიღო?
 აზან² დედბ²პაზ, გ²უმ-**უ-მა**? —კუფ. 19— ერთმანეთს სიტყვად რაც ვუთხარით, შენ (მამაკ.) არ იცი?
 დასრგ²-**უ-მა**? —კუფ. 2— მას (აღამ.) მას (რად.) შევაკმევ?
 -უტაწარა, სტაწარა¹ იგ²რგ²პი-**უ-მა**? —კუფ. 10— „შენი (მამაკ.) ვაჟაკობა, ჩემი ვაჟაკობა“-[ო], არ ამბობენ?
 იყასწ-**უ-მა**? —კუფ. 10— მას (რადაც.) გავაკეთებ? და სხვ.

¹ მასდარია: აცაჟია-რა.

² საგულისხმოა, რომ ასეთი ცვლილება არ ჩატარდა დადებით-ინფინიტურ ფორმაში. მაგ., დც(2)ტან-საგან არ მივიღეთ *ღც-ა.

ასე, რომ აშხარულ დიალექტში როგორც ინფინიტურს, ისე ფინიტურს ფორმაში აწმყოს აფიქსად -**ჟა** გვევლინება დინამიკურ ზმნებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად. ფონეტიკურ ცვლილებათა ნიადაგზე მასში ხან ა ელემენტი დაიჩრდილება, ხან—**ჟი**. მაგრამ ამის აღდგენა ხერხდება. თავად ფონეტიკური ცვლილებები მრავალფეროვანია. ხშირად ეს ცვლილებები სხვადასხვანაირად მიმდინარეობს სხვადასხვა კილოკავში (კუვისისკის კილოკავს უფრო ისეთი ცვლილებები ახასიათებს, როგორც პირაქეთა დიალექტებში იჩენს თავს, აფსუის კილოკავს კი უფრო ისეთები, რომლებიც უფრო ტაპანთურისათვის ჩანს ამოსავალი). თუმცა საერთო ტენდენციებიც შეინიშნება¹.

ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ ი

აწმყოს ფუძიდანვეა ნაწარმოები ნამყო უსრული აფხაზურში. აშხარულ დიალექტშიაც მის აფიქსად გვევლინება -**ჟა**-ნ სუფიქსი ფინიტურ ფორმაში, -**ჟა**-ზ—ინფინიტურ ფორმაში. **ჟა** აფიქსთან და ზმნის ფუძესთან დაკავშირებული ფონეტიკური პროცესები ისეთსავე სახეს იღებს, როგორსაც უკვე გაცვცანით აწმყოში (იხ. ზემოთ).

შეიძლება შეგვხვდეს სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად უასიმილაციო სახეობები; მაგ.:

ფინიტური ფორმები:

- სარა აზის ჟისჰია-**ჟან** —კუფ. 12— მე შენ (მამაკ.) სიტყვას გ ე უ ზ ნ ე ბ ო ლ ი
 ბარა ჟოჟისანძარა ბგოჟ—კუფ. 12— შენ (დედაკ.) აქამდე მ ხ ი ა რ უ ლ ო ბ ლ ი
 რლ-**ჟან** (|| ბგოჯრლ-ოჟან)
 აფჰიგს ღძახზ-**ჟან** —აფს. 30— ქალი კ ე რ ა ვ დ ა, ქ ს ო ვ დ ა
 ღჯა-**ჟან**
 ჩოჯკჰ. ღჰა ა-**ჟან**... —აფს. 37— ერთი ცხენოსანი მ ო ლ ი ო ლ ა
 ღყნ-**ჟან** —კუფ. 4— ის (აღამ.) ყ ვ ი რ ო ლ ა
 იხტა მარტა აზშანძა —კუფ. 14— ისა (მამაკ.) და მისი თავი საღამომდე
 ემს-**ჟან** (მზის ჩასვლამდე) ე ბ რ ძ ო ღ ნ ე ნ ე რ თ-
 მანეთს... და სხვ.

ინფინიტური ფორმები:

- აჟტო რზხეგჯ მეცშთა —აფს. 37— ესენი ყველანი ერთად რ ო მ მ ო ლ ი -
 ჟშაან-**ჟაზ**, რჯუგჯიალა ო ღ ნ ე ნ, უკან ერთი მხედარი დაინა-
 ჩოჯკჰ დაააშთა ღჯრბეღტ ხეს მომავალი

¹ იგივე შეიძლება ითქვას იმ დროთა ფორმებზედაც, რომლებშიც მონაწილეობს აწმყო-სული სუფიქსი-**ჟა**.

- იზიიაა-ჟაზ... —აფს. 37— მას (მამაკ.) ის (რალაც) რომ (როგორც) ეს მოლა...
- ინხა-ჟაზ... —აფს. 37— ისინი, რომლებიც მუშაობდნენ...
- ამჟა ღეშეცა-ჟაზ... —კუფ. 15— ის (აღამ.) გზაზე რომ მიდიოდა...
- ჟა ღეშეცა-ჟაზ... —კუფ. 23— ვინც მას (აღამ.) ჩირიკეკადა“...
- ღეშლაა-ჟაზ ამჟა, ინჯ- ჟეშეცა ღეშეცა ღეშეცა —კუფ. 23— ის (აღამ.) რომ გზით მიდიოდა, ინჟეშეცა ღეშეცა ღეშეცა მას... და სხვ.
- ზოგჯერ ჟ-ს მეზობლობაში მომღევნო ა ხმოვანი ქცეულია ო-ღ
- ამთგ_ იცეა-ჟონ —კუფ. 15— გველიც თან მიჰყვებოდა მას(მამაკ.)
- ღეშეზრბა-ჟონ აძღ ღეშ- თეძტ —კუფ. 23— მას (აღამ.) როგორც ხედავდნენ, მან (მამაკ.) ის (აღამ.) წყალში ჩააგდო (წყალს მისცა)
- აჟი ანაგა-ჟონ... —კუფ. 21— მას (რალაცას) ის (რალაც) რომ მიჰქონდა... და სხვ.

ამით გვერდით კუენისკის კილოკავში პირაქეთა დიალექტების, განსაკუთრებით აბჟურის დიალექტის, მსგავსად ა ხმოვანზე დამთავრებულ ფუძეებში ხშირად ადგილი აქვს ფუძისეული ა-ხმოვნის ჟა-ათიქსთან შერწყმას.

... ა+ჟან, (... ა+ჟან) — ... ონ (... ონ) — ... ონ (... ონ)

მაგ.:

- აჟანა ჩიან იჯაფონ —კუფ. 14— იმ ლამეს ის (მამაკ.) რემას მწყსიდა (ლამეს უთევდა)
- ანხალა ჟა რჰონ —კუფ. 21— სიტყვიერად (სიტყვით, გადმოცემით) (ა)მას ამბობდნენ
- ჟას სჯან —კუფ. 21— ცხვარს ემწყსიდი
- ანაჟე იფანჯ... —კუფ. 19— ტყეში ათევდნენ (ლამეს) რა...
- აგრროდ დეონ —კუფ. 26— ის (აღამ.) ქალაქში მიდიოდა
- ბზია ემაბან —კუფ. 9— მათ ერთმანეთი უყვარდათ
- ... ინჯანჯ... —კუფ. 1— ისინი მას (რალაცას) როცა ამბობდნენ...
- იშეჯანჯ... —კუფ. 6— ისინი მას (რალაცას) რომ ჰამდნენ...
- იშეარანჯ —კუფ. 8— ისინი ნადირობდნენ

აზი იხ ^რ ჩნ	—კუვ. 3—	ისინი ძროხას მწყისიღენენ
დციალიონ	—კუვ. 4—	ის (აღამ.) ხნავდა
იბზახონ	--კუვ. 11—	ცხოვრობდენენ
იყარწაქიუში რუპონ	—კუვ. 1—	ისინი რასაც (რებსაც) გააკეთებდენენ, ამბობდენენ
ააფონ	. —კუვ. 7—	ის (რალაც) მას (რალაცას) ჭამდა
იგერნ	—ფსხუ, კუვ. 14—	მას (მამაკ.) ის (რალ.) მიჰყავდა
დღუცოზ...	—კუვ. 23—	ის (აღამ.) რომ მიდიოდა...
აწია შაპავისიონ...	—კუვ. 7—	ვაშლს რომ ვაგროვებდით...
იშეშაირაცოზ...	—კუვ. 8—	ისინი რომ ხადირობდენენ...
დღუბტოზ...	—კუვ. 3—	მას (აღამ.) რომ ეძინა...
დახ ^რ ნძაიონ	—კუვ. 4—	ის (აღამ.) სანამ ჭამდა... და სხვა მრავალი ¹ .

აფსუის კილოკავში კი, პირიქით, ა ხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში იმავე -**თან**, -**თან** აფიქსთა დართვისას ტაპანთური დიალექტის მსგავსად² (და აფსუის კილოკავში აწმყოს წარმოების მსგავსადვე)³ ...ა+**თან**, ...ა+**თან**-ისაგან მიიღება ...**უნ**, ...**უნ**⁴.

მაგ.:

ჭიჭა თასა რუხ ^რ ჩუნ	—აფს. 45—	ორნი ცხვარს მწყისიღენენ
აძ ^რ კვთითუნ	—აფს. 43—	ის (მამაკ.) წყალს ასხამდა
იყარწუნ	—აფს. 36—	ის (დედაკ.) მას (რალაცას) აკეთებდა
აარს ანია ბზი იპოუნ	—აფს. 36—	ის (მამაკ.) კარგად მღეროდა (კარგ სიმღერას ამბობდა)
აპ იფპაცის ვაწე ირუთუნ	—აფს. 35—	ბატონი თავის ქალებს ათხოვებდა (ქმარს აძლევდა)
იყარცუნ	--აფს. 41—	ისინი მას (რალაცას) მირეკავდენენ

¹ ზოგჯერ ბზიფური დიალექტის მსგავსად კუვინსკში შესაძლოა შეგვხვდეს ფუძისეულ ა ხმოვან-მოკვეცილი სახეობა ნამყო უსრულის წარმოებისას; მაგ.:

აარა აკ^რ აამგ-თანგ... დააბტ—კუვ. 14— მას (მამაკ.) რამეც არ მოჰქონდა რა, მოვიდა...

დანც(ღ)უბ —კუვ. 2— ის (აღამ.) რომ მიდიოდა... და სხვ.

² იხ. ტაბ. § 46, გვ. 148

³ იხ. აქვე, ზემოთ.

⁴ იშვიათად ასეთი ფორმები კუვინსკშიაც შეიძლება შეგვხვდეს (მაგ., ასაბ^რქია იზახუნ—კუვ. 1— „ბავშვებს (ჩვილებს) ვინც ზრდიდა“, მაგრამ იქ ეს დამახასიათებელი არაა.

დაშეცუზ...	—აფს. 41—	ის (აღამ.) რომ მიდიოდა...
დეშეიარტუზ...	—აფს. 41—	ისინი მას (რალაც.) რომ მირეკავდნენ...
ჩარა-ზირა ზზუკარწუზ...	—აფს. 36—	კამა-სმას ვისაც უმართავდნენ...
ღეშელბუზ...	—აფს. 36—	ის(ღედეი.)მას (აღამ.) რომ ხედავდა...
იშეგუზ...	—აფს. 32—	მას (მამაკ.) ის (რალაც) რომ შიჰქონდა...
იფჰუკ ააანხუზ...	—აფს. 32—	მისი (მამაკ.) ცოლი, რომელიც რჩებოდა...
ღეშეციჰუზ...	—აფს. 35—	ის (აღამ.) რომ ილანძღებოდა...

ამ უკანასკნელი რიგის შემთხვევებში (იგულისხმება ჰა-სა და ჰა (→აა)-ზე დაბოლოებული ზმნები) ხშირად ფუძისეული ა-ც არის დაცული და აფიქსადაც გვაქვს -უნ, -უზ (-ტუნ, -ტუზ).

მაგ.:

ისრტაჟგ აკ ალძა-ტუნ	—აფს. 31—	ყოველ დამე თითო იკარგვოდა
დან ილაჰა -უნ	—აფს. 33—	მის (მამაკ.) დედას ესმოდა
აჰუ'ზხაბარ ლაა-ტუნ, დარა—	აფს 36—	მისი (მამაკ.) ამბავი ესმოდა მას (ღედაკ.), თავად ვერ ხედავდა რა... და სხვ.

ისევე, როგორც ეს იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს არა ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეშიაც.

აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკავში არაა ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ნამყო უსრულის წარმოებისას -უან, -ტაზ აფიქსისეული უღლეპენტი დაკარგულია¹.

მაგ.:

ამჰა ღეშეცაჰაზ, აწაბლ- რა იბლან ააა-ან	—კუვ. 15—	ის (აღამ.) გზაზე რომ მიდიოდა, ხანძარი წვით მოდიოდა
ამათ ააან იმჰა აფჰზ ააგტან, დამეშთი-ანგ	—კუვ. 15—	გველი მოვიდა და მისი (მამაკ.) გზის წინ გაჩერდა, მას (აღამ.) არ უშვებდა რა...
... დააა-ან	—კუვ. 10—	ის (აღამ.) მოდიოდა
ჰაჰაფჰზ ალა ჩაჰკჰ ღჰაა-ან	—აფს. 37—	ჩვენ წინ ერთი ცხენოსანი მოდიოდა

¹ შდრ. აქვე, ხეშოთ.

- ... ღვეტიშან-ან-შთა, ამარა—აფს. 35— ის (აღამ.) თ ა მ ა შ ო ბ დ ა რ ა, მზე რომ
 ააციტრწა ენა-ლაგარააკ, ამოსვლას დაიწყებდა, მას (რალაცას)
 დასუფთოგხ-ან-შთა, რუჯნტეო გაუშვებდა რა, თავიანთ სახლში
 აქოჯ დაახ-ან ბ რ უ ნ დ ე ბ ო დ ა (უკუ მ ო ღ ი ო დ ა)
- რზგეკრგბგშთა იღტრ ან—კუვ. 22— მან (მამაკ.) ყველაფრის ენა ი ც ო ღ ა
 ატაროთ ზანტ იტან იშაბ-ან—კუვ. 1— ისინი ერთხელ ისხდნენ (და) საუბ-
 რ ო ბ დ ნ ე ნ (ლაპარაკობდნენ)
- იშაბა-ან-ან დახშა ლქოჯ —აფს. 37— ისინი რომ მოღიოდნენ, მის (მამაკ.)
 დაათალან... დისას ჩამოვიდნენ რა...
- ატიან დაშ-ან-ან-ან... —აფს. 42— თითქოს მას (აღამ.) ავდარი (ცული
 ამინდი) კ ლ ა ვ დ ა..
- ქარი იცა(ტ), ეყრგმღტრ-ან—აფს. 30-- ისინი შორს წავიდნენ, სადაც არ ი ც ო ღ -
 ნ ე ნ (იქ წავიდნენ)
- ტიანბა იუმშ-ან, ებტის —კუვ. 23— მანამდე რომ ვერ კ ლ ა ვ დ ი შ ე ნ (მა-
 იშაფუშე? მაკ.) მას (რალაცას), დღეს როგორ მო-
 კალ?
- ღშინაფშა-ან-ან-ან... —კუვ. 17— ის (აღამ.) რომ იყურებოდა იქით-
 აქეთ...
- ზემბე იგანტრგ-ან-ან... —კუვ. 23— ვინც თავის ხელზე ატრიალებდა
 მას (რალაცას)... და სხვ. მრავალი.

ასევეა უარყოფითის (და სხვა ფორმათა) წარმოებისასაც.

მაგ.:

- ანთ აკჯა გრღტრ-ან-ან-ან —აფს. 36— ეს ორნი არ ი ც ნ ო ბ დ ნ ე ნ
- ... გრზტტს-ან-ან-ან —კუვ. 4— ისინი ზედ (რალაცაზე) ვერ გადადი-
 ო ღ ნ ე ნ
- ჭპიეს დააგტშთან, აფტიგ- —კუვ. 12— ის (მამაკ.) ცოლს ითხოვდა (მოიყვანდა),
 სფა ღვეშთან, დაგკტშა-ან-ან —[მაგრამ] ქალიშვილი, რომელსაც ის მის-
 დედა, მას არ მოჰყვებოდა... და
 სხვ.¹

¹ კუვისის კილოკავში ასეთი ფორმები ზოგჯერ შეიძლება ახმოვანზე დაბოლოებულ
 ფორმით შეგვეხედო (მაგ. აბა აპრა ბბრე იბრე, იფა გრგბაშტ აპრა—კუვ. 10—, მის (მამაკ.)
 მამას ბატონობა უყვარდა (კარგად ხედავდა), მას (შვილს) არ უყვარდა (იგი არ ხედავდა)
 ბატონობას). შდრ. აქვე, ზემოთ.

ე. წ. განუსაზღვრელი მყოფადი

პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ტაპანთურის მსგავსად ე. წ. განუსაზღვრელი მყოფადი დაფუძნებულია აწმყოზე. ამ ფორმას ისეთივე გამოყენება აქვს აზნარულშიაც, როგორც ტაპანთურში¹.

პირაქეთა დიალექტების ჰნეა-შოტ—მივივალთ, წა(მო)ვალთ (ალბათ)—ფორმის ნაცვლად აქ მოველით ჰნეა-ჟაშოტ და სხვ.

მაგ.:

- ჟან(ღ)ჟან, ჰნეა-ჟაშოტ — კუვ. 23— შენ (მამაკ.) სადაც მოღიხარ, [იქ] ჩვენც წამოვალთ
- ჟაშ-ჟაშოტ — აფს. 44— შენ (მამაკ.) ის (რალაც.) მოგკლავს
- უფესკ ულწ(ღ)-ჟაშოტ — აფს. 44— შენ (მამაკ.) სული ამოგძვრება
- ზან ჟან(ღ)-ჟაშოტ — აფს. 44— ერთხელ შენ (მამაკ.) მას (რალაც.) დაარტყამ
- აბარაყა უგვლაშთა უნაფ- — აფს. 37— აქ (იქ.) რომ დადგე შენ (მამაკ.) და შებრი, იუბან-ჟაშოტ დაყუზნო ათუძე შეხედო, დაინახავ სახლს, სადაც ის (აღამ.) ცხოვრობს და სხვ.

აწმყოსეულ-ჟა-სუფიქსს, როგორც ვხედავთ, აქ დართულია -შოტ-აფიქსი. იგი რთული შედგენილობისაა. ერთი მხრივ, მასში ივარაუდება-შაა-აჟიქსი (ამ აფიქსში ა ხმოვანი გამომჟღავნდება როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ზოგჯერ აზნარულშიც ინფინიტიურ ფორმათა წარმოებისას—მაგ., პირაქ. დიალექტების სახ(ცა)-შა „სადაც უნდა წავიდე“, უარყოფით ფორმაში სცა-შამ—„არ წავალ“ და სხვ.); ხოლო, მეორე მხრივ, ფინიტობის (ი)-ტ სუფიქსი.

საგულისხმოა, რომ სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან განსხვავებით აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკავში, განსაკუთრებით კი კუვინსკურში, დღემდე სისტემატურადაა დაცული ამ ორივე აფიქსის მოსალოდნელი სრულხმოვნიანი სახეობებიც... *შაა-ტ → ... შეე-ტ → ... შეე-ტ.

მაგ.:

- ბრგსთ-უშეეატ — აფს. 37— შენს თავს (დედაკ.) მათ მივსცემ
- აპ იჟე სც-უშეეატ — კუვ. 14— ბატონთან წავალ („მივალ“)
- აბლაჟა დან-უშეეატ — კუვ. 23— მას (აღამ.) გველეშაპი შექამს
- აბლაჟა აა-უშეეატ-შთა, — კუვ. 2— გველეშაპი მოვა და მას (აღამ.) შექამს
- არი ლუგს სისსჰი-უშეეატ — კუვ. 17— ამ (ქალის) საქმეს გეტყვით
- სვანარალა რახო ასც- — კუვ. 14— მე ჩემი ვაჟეცობით საქონელს მოვრეკავ

¹ შდრ. ტაპ. § 46, გვ. 149...

- სუცვიანახ-**უშიეატ** —კუფ. 4— მას (მამაკ.) მე უჟან წამოუვალ (გამოვექცევი)
- ჰიბა დააგლარი, უს- —კუფ. 14— მამა ჩენი რომ ადგეს, შენ თავს (მაცემშ **უშიე(ა)ტ**
- სარა ჯუფაცის სრ^ა**უშიეტ** —კუფ. 14— მე ორი ვაჟი შემეძინება
- საანგრეჰებ-**უშიეტ** —კუფ. 23— ის (რალაც) გამომალვიძებს... და სხვ.

აფსუის კილოკავში ძალზე გავრცელებულია აუსლაუტში **ტ**-ს დაკარგვა. ამ ნიადაგზე შეიძლება გვექონდეს აღნიშნულ ფორმაში მხოლოდ-(**ჟ**)**აში** || **-უში**.

მაგ :

- პ^აჟასაქიე დეყარახ-**უში** —აფს. 45— ჩენი ცხვარი თანაბარი (ოდენობისა) გახდება
- ჟასჟან სურანხ-**უში** —აფს. 43— მაშინ თანახმა ვიქნები, გავხდები
- ჟაყა დღუბ-**უში** —აფს. 37— იქვე ნახავ შენ (მამაკ.) მას (აღამ.)
- სარა აფებ^ა სგგლ-**უში** —აფს. 36— მე წინ დავდგები
- დაად-**ჟაში** —აფს. 37— ის (აღამ.) მოვა
- სარგ^ა სნ^ა-**ჟაში** —აფს. 37— მეც მოვალ... და სხვა მრავალი.

საყურადღებოა ფონეტიკური ცვლილებების მხრივ ამ ფორმაში აწმყო-სეული **-ჟა**-სუფიქსის სახეობები კილოკავთა მიხედვით.

ახმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში იმავე აწმყოსეულ **-ჟა**-აფიქსს აღნიშნულ ფორმაში მოჰყვია **უ** (← ა+ჟა) როგორც აფსუის, ისე კუვინსკის კილოკავში.

... *ა+**ჟა**-**შია**+**ატ** → ... **უში(ეა)ტ**.

მაგ.:

- სანი საბე რჰე უგანი, —კუფ. 15— შენ (მამაკ.) ჩემ დედ-მამასთან წაგყვან იუსურბ-**უშიატ** და, მათ გიჩვენებ
- ჟოწიგმეჰ^ა ადსტრგ-**უშიატ** —კუფ. 23— ხვალ მათ შემას მოვატანინებ
- აზი^ა იჰი-**ჟშიატ** —კუფ. 20— სიტყვას იტყვის ის (აღამ.)
- ჰც-**უშიატ** —კუფ. 9— წავალთ
- კაკაკ ძე ფშურჰა ვრნათ-**უშიატ** —კუფ. 2— თითო კოკა წყალს მისცემს ის (რალაც) მათ
- ამლუქი აბეა ჟსთ-**უშიატ** —აფს. 35— ნახევარ ქონებას მოგცემ შენ (მამაკ.)
- იუზგ-**უშიატ** —აფს. 35— შენ (მამაკ.) ის (რალაც) გეყოფა

- დაპტ-უშობ-იპიენ — აფს. 40 — ის (რალაც) ჩვენ შე გეკამს - ო
 ... ბუაქან-ბუემუშო — აფს. 37 — შეიდ დღე-ღამეს იძინებს ის (აღამ.)...
 ღტციაზ-უშობ? — და სხვ.

ასეთსავე მოვლენას ვადასტურებთ სათანადო ინფინიტურს, უარყოფითსა და სხვა ფორმებშიც.

მაგ.:

- ჟარს იუთაწი ბზარანე — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) რა გინდა, სიკეთედ გიყო?
 უზეს-უშოა?
 იჩაპთ-უშოა, ვპაპი! — კუვ. 15 — შენ (მამაკ.) რა (ც) მოგცეთ, გვითხარ!
 სარს სუზლაბუკეჟ ხ-უშოა... — კუვ. 23 — მე შენ (დედაკ.) რითიც გამაღვიძებ...
 ბუშაზ-გუშოა, აბარსა აკიპ — კუვ. 22 — შენ (დედაკ.) როგორც მოგიყვან, ასეა
 იბპი-უშო, ზაკიი?... უა ოპ — კუვ. 9 — შენ (დედაკ.) რასაც იტყვი, რაა? ესაა,
 რსპი-უშოა...
 იყუწ-უშოა აბრრ ოუპ — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) რაც უნდა გააკეთო, ესაა
 ბაბაღ-უშოა? — აფს. 38 — შენ (დედაკ.) სად მიდიხარ (წახვალ)?
 სუფა ღუზესთ-უშოა — აფს. 43 — ჩემი ქალი ვისაც (უნდა) მივსცე...
 აჟრ აკუ, სარს ისისპი-უშოა — აფს. 38 — ესაა, მე თქვენ რასაც გეტყვით
 სარს აკლაგ სუკრაზ- — აფს. 43 — მე არაფერზე (რამეზე) თანახმა არ
 ხ-უშოამ გავეხდები
 ჩო გულესთ-უშოამ - იპიენ — აფს. 42 — შენ (მამაკ.) ცხენს არ მოგცემ
 ჟარს სარე ჰაგუზ-უშოამ — აფს. 3 — მე და შენ ვერ წავალთ
 თუტრანს გუსისპი-უშოამ — კუვ. 11 — ამბავს არ მოგიტხრობთ
 სუგუზუკუზ-უშოამ — კუვ. 23 — შენ (დედაკ.) ვერ გამომაღვიძებ
 ისბუკი-უშო-მა? — კუვ. 20 — მათქმევეინებ შენ (დედაკ.)? და სხვ.

სხვა შემთხვევაში კუვინსკის კილოკავში აწმყოსეული -ჟა აფიქსი ფუძისეულ ბოლოკიდურ -ა ხმოვანთან შეხვედრისას გვაძლევდა ო-ს (მაგ., სკოტ ← სცაჟა(ჟ)ტ, სცონ ← სცაჟან) პირაქეთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად¹. ამ შემთხვევაში იგივე ჟა აფიქსი ანალოგიურ პირობებში გვაძლევს უ-ს. უკი აღნიშნულს შემთხვევებში დამახასიათებელია აფსუის კილოკავისათვის. (მაგ.: სცუდტ ← სცაჟადტ, სცუნ ← სცაჟან)². ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ,

¹ შდრ. აქვე, აწმყოსა და ნამყო უსრულის წარმოება კუვინსკის კილოკავში.
² შდრ. აქვე, აწმყოსა და ნამყო უსრულის წარმოება აფსუის კილოკავში.

რომ მთლიანად ამ ფორმის წარმოება აწმყოს ფუძეზე დაყრდნობით—სცა-
 ჭაშტ—კუვინსკის კილოკავს შეუთვისებია აფსუის კილოკავიდან. კუვინსკის კი-
 ლოკავისათვის კი ის ვითარება უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი, რაც პირა-
 ქეთა დიალექტებში გვხვდება, ე. ი. მყოფადის სათანადო ფორმის მაწარმოე-
 ბელი -შეტ ← -შეეტ (← *-შაა-ეტ) აფიქსი დართული უნდა ყოფილიყო მას-
 შიაც უშუალოდ ზმნის ფუძეზე (*სცა-შე-ეტ).

საწინააღმდეგო შემთხვევაში იგივე ფონეტიკური პროცესები უნდა ჩა-
 ტარებულყო კუვინსკის კილოკავში, რაც მისთვის იქნებოდა დამახასიათებელი,
 ე. ი. უნდა მიგველო *ს ც ო შ ე ე ტ.

ეს კი შესაძლოა არ მოხდა მიტომ, რომ მან მიიღო აფსუის კილოკა-
 ვის მზამზარეული ფორმა ს ც უ შ ა (ე ე) ტ.¹

საყურადღებოა ამ ფორმის სახეობები არა ა ხმოვანზე დაბოლოებულ
 ფუძეებში.

ასეთ შემთხვევებში, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, აწმყოს -ჭა-აფიქ-
 სისეული ჭ ე ლ ე მ ე ნ ტ ი ე კ ა რ გ ე ს ა შ ხ ა რ უ ლ ი დ ი ა ლ ე ქ ტ ი ს ო რ ს ა ვ ე კ ი ლ ო კ ა ვ შ ი
 (მაგ., იზღრ-ეტ ← იზღრ-ჭ-ეტ—ვიცი* (რალაც); იზღრ-ან ← იზღრ-ჭ-ან
 „ვიციოდი“ და სხვ.).

აფსუის კილოკავს ასეთი ცვლილება გა უ ტ ა რ ე ბ ი ა მყოფადშიც.

... ჭაშ(ტ)... → ... აშ(ტ)...

მაგ.:

სცაბ-აშეტ	—აფს. 38—	მე (უკან) წ ა ვ ა ლ
ლარა დჭა-აშე	—აფს. 33—	ის (აღამ.) მო ვ ა
სარგ ² სნე-აშე	—აფს. 37—	მეც მი ვ ა ლ
სა სღშ-აშე	—აფს. 38—	ის(მამაკ.) მე მომკლავს
რძ-აშე	—აფს. 36—	ის (რალაც.) და ი კ ა რ გ ე ბ ა
ჭაენგ ³ პიხნაწკ, იუზპარფშე-აშე	—აფს. 36—	შენ (მამაკ.) მოსვლამდე მას (რალაც.) „და გ ი ლ ო დ ი ნ ე ბ თ“ (შეგინახავთ)
სანფს-აშე-აგ ² , იუღგრეტ	—აფს. 44—	შენ (მამაკ.) მე როცა მო ვ კ ვ დ ე ბ ი, (ისიც) იცი
ისრუმპიაკია უგ ² სგშთ- აშე-მ	—აფს. 44—	შენ (მამაკ.) (სანამ) მას (რასმე) არ მეტყვი, არ გაგიშვებ... და სხვ.

¹ თუმცა აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური სახეობა (ჭ-) კუვინსკში გაბატონებულია უარ-
 ყლოფით წარმოებებშიაც. იხ. ზემოთ.

კუვინსკის კილოკავში კი ა- ხმოვანფუძიანთა მსგავსად ამ შემთხვევაშიაც უ (-უშეაჲტ, -უშეჲტ, -უშეა...) გვაქვს.

მაგ.:

ღეზიდღრ-უშეჲტ	—კუვ. 2—	თქვენ მას (აღამ.) გა(მო)ი ც ნ ო ბ თ
ღღეს-უშეჲტ	—კუვ. 20—	ის (აღამ.) მოკედებ ა
დააღ უშეჲტ	—კუვ. 23—	ის (აღამ.) მოვ ა
სღეციღმღ-უშეაჲტ	—კუვ. 4—	მას (მამაკ.) უკან წ ა მ ო უ ე ა ლ (გამო-ვექცევი)
ჰაბა დააგღლარი, უსციღმღ-უშეჲტ	—კუვ. 14—	მამაჩენი რომ ადგეს, შენს თავს (მამაკ.) მომიკლავს
სანააღ-უშეა, გღსღღღრამ	—კუვ. 10—	უკან როცა მოვალ, არ ვიცი
აჭუ უგღემ-უშეა-მ	—კუვ. 25—	შენ (მამაკ.) მეხი არ მოგკლავს... და სხვ.

კუვინსკის კილოკავმა, როგორც ვხედავთ, ერთი ფორმა გამოიყენა ამ შემთხვევაში როგორც ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში, ისე დანარჩენებში¹.

-(ჲ)ტ- აფიქსის ჩამოცლითა და -ნ (სათანადო ინფინიტურ ფორმებში კი — ჴ) აფიქსის დართვით აღნიშნულ ფორმაზეა დაყრდნობილი პირობითი შინაარსის წარმოებაც.

მაგ.:

იუთაღნი? იუსთ-უშეან	—კუვ. 19—	შენ (მამაკ.) რა გინდა? მოგცემდი
აღაღანღ იბღამღ რღღღ-უშეან	—კუვ. 4—	ეფენდის ოქროს მოიპარავდენენ
აჩიღნი იფღ-უშეაჴ, ირჰა- ჴ	—კუვ. 11—	ყმაწვილი რასაც შესკამდა, მოამზა-ზღრტ
ჰაღააღ-აშეან	—აფს. 37—	ჩვენ მას (მამაკ.) ვაჯობებდით, მოვერეოდით
ღღღღღღღ-უშეაჴ...	—აფს. 35—	რაც მას (აღამ.) მოაკეთებდა..
ღღღღღღღღ-აშეაჴ...	—აფს. 26—	ისინი მას (აღამ.) რითაც დაკარგავდენენ... და სხვ. ²

მყოფადი განსაზღვრული

განსაზღვრული მყოფადის მაწარმოებლად ფინიტურს ფორმაში პირაქეთადილაექტების მსგავსად არის -ჰ სუფიქსი (ტაპანთურში გვხვდებოდა ჴ-ც).

¹ შდრ. ანალოგიური ვითარება აწმყოს კითხვითს ფორმებშიაც, აქვე, ზემოთ.

² იხ. ტაპ. § 46, გვ. 150.

მაგ.:

- ... ააჟმთა-პ — კუფ. 15 — ის (მამაკ.) შენ (მამაკ.) (რალაცას) მოგ-
ცემს
- იბპარდღრ-პ — აფს. 36 — შენ (დედაკ.) მას (რალაცას) გაგაც-
ნობთ. (გაგაგებინებთ)
- აჟრ მასპიიპ-შთა, ლზჟა-პ — აფს. 37 — მას (რალაცას) ვეცუვი მას (მამაკ.) და
მოვაცუეებ
- ჟასაჟ ჟაჟთახე-პ — აფს. 33 — შენ (მამაკ.) ერთი ცხვარს მოგცემთ
უკან (დაგიბრუნებთ)
- პარს შიიარახ ჰჟუპ-შთა, — აფს. 37 — ჩვენ ნადირს მოვკლავთ და მოვი-
აჭაგა-პ ტანთ
- ჰიოჟეიწ-პ, ჩიოფსაჰჟს-პ — აფს. 36 — ცხენიდან ჩამოვხტეთ (ჩამოვხტე-
ბით), დავისვენოთ (დავისვენებთ)...
და სხვ.

შედარებით უფრო რთულად არის წარმოდგენილი მყოფადის ინტინი ტური ფორმები.

პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებში ამ შემთხვევაში გავრცელებულია -რა და -ლაკ (|| -ლაგ) სუფიქსები¹.

-რა და -ლაკ-გჯ გვაქვს ტაპანთურ დიალექტშიაც, ოღონდ თითოეული მათგანის გამოყენებაში აღნიშნულ დიალექტებში გვაქვს სხვაობაც: -რა უფრო გავრცელებულია ტაპანთურში; „-ლაკ-გჯ“-ის გამოყენების არეკი მეტად შეზღუდულია. პირაქეთა დიალექტებში კი საწინააღმდეგო ვითარებაა: -ლაკ (|| -ლაგ) აქ უფროა გავრცელებული.

-რა აფიქსი აღნიშნული ფუნქციით გვხვდება აშხარულის კილოკავებშიაც, მაგრამ მეტის-მეტი შეზღუდვით.

მაგ.:

- დაჰიტი-რა, გჯდღრამ, — კუფ. 21 — მან (მანაკ.) ის, რომელიც თავადისად
აქციოს (აქცივს), არ იცის; ის, რომელიც
აზნაურისად აქციოს, არ იცის; ის, რომელიც
ილჯიტი-რა, გჯდღრამ გლახისად აქციოს, არ იცის
- იშოფაყალა-რა-ჰია... — კუფ. 19 — ის (რალაც) როგორ მოხდება (იქნე-
ბა)-ო
- აშოფაჟ-რა ხიაჯჟ, ჟასაკ — აფს. 33 — როგორ ვქნათ ხოჯაე, ერთ თხაში
აზჰჰია ჟოთასან შოფაჟსთა-
რა ? — ჰია ათი თხა როგორ მოგცე-ო?
- აგიაჟი დაჰიტიო დაჰი: — აფს. 41 — შუა (ადგილას) ვინც ზის, (იპას) უთხარი:
არი აცი დაშოასლა-რა ! ამ ხარს რომ (როგორც) დაარტყას!

¹. იხ. ტაბ. § 46. გვ. 151 ..

- მანგრეა-რა, იყარწაქიუშო, —კუე. 1 — მათ რომ წაიყვანებენ, რასაც იზარკჰიონ მენ, (იმას) ამბობდნენ
- ჰაუზაშგე ჩიჯარკჰაზურტ, —კუე. 2 — ჰავაზაშიც მოემზადა, მას რომ ებრძოლოს (იმგვარად)
- სარგე ღერრა შიჯგმოუ —კუე. 17 — მეც რომ ცოდნა მაქვს, მას (მამაკ.) რომ შიისერდერ-რა! (როგორც) გავაგებინო (გავაგებინებ)!
- ქდა ბუზუხაზ საბ, —კუე. 23 — მამაჩემს, რომელმაც შენ (დედაკ.) სიივე იშეჯსერკა-რა! გიყო, როგორც არ ვაპატიო (არ ვაპატიებ)! და სხე.

უარყოფითსა და კითხვით ფორმებში, რომლებიც დაფუძნებულია ხოლმე ზმნის ინფინიტურ სახეობაზე. მყოფადის ფუძეში გვექნება იგივე -რა — -რ(ე) სუფიქსი ყველა აფხაზურ დიალექტში. ასევეა აშხარულშიც.

მაგ.:

- სე იყ(ა)რარ სგმოუპ, —კუე 15 — მე პირობა მაქვს, შენ (მამაკ.) არ გაუტვსუშთი-რე-მ გიშვებ
- სარს საყცურ, უარს უგეზ- —კუე. 11 — მე სადაც მივდივარ (წავალ), შენ (მამაკ.) ნეგ-რე-მ [იქ] ვერ მიხვალ
- ფჰიუნსე სგეუხუჯალა-რე-მ —კუე. 8 — შენ (მამაკ.) ცოლად არ გაგიხდები
- ალღე ახაბარ სა გესის- —აფს. 36 — რაშის ამბავს თქვენ არ გეტყვი ჰია-რე მ
- იხერ გეუჰარბა-რე-მ —აფს. 36 — შენ (დედაკ.) მის (მამაკ.) სიკეთეს არ გიჩვენებ
- შთა, იყაჰა-რ-ი? —აფს. 33 — აწ რა გაეკეთოთ? და სხე.

აღნიშნული -რა აფიქსი იგივე ელენენტი ჩანს, რაც მასდარისა და პირობითი კილოს მაწარმოებელი -რა → -რ (შდრ. აცა-რა — წასვლა, სცა-რ — რომ წივიდე...) ¹.

ეგივე ფუძე აქვს გამოყენებული მეშველი ზმნით ნაწარმოებ გარკვეული კატეგორიული შინაარსის მქონე ფორმებს აფხაზურში. მაგ.: „უნდა წავიდე“ ან „უნდა წავსულიყავ“ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში გადმოცემული იქნება სათანადო ზმნის პირობითი კილოს (!) ფორმით პლუს მეშველი აუპ („არის“) ზმნა აწყოში, ან ნამყოში იგივე მეშველი „აკუნ“ -ზმნა (ან არადა ნამყოობის -ნ-აფიქსი).

¹ იხ. ტაბ. § 46. გვ. 152—153.

მაგ.:

სცაროჲ (სცარ აჲჲ — *სცარა(ა)ჲჲ) = რომ წავიდე არის = უნდა წავიდე
 სცარჲ-ნ (— *სცარა-ნ) || სცარ აკჲჲ — სცარა აკჲჲ = რომ წავიდე
 „იყო“ = უნდა წავსულიყავ.

ტაპანთურ დიალექტში აღებულია იგივე ფორმა სრულხმოვნიანი სახე-ობით (რაც ემთხვევა მასდარსა და მყოფადის ინფინიტურ ფორმას) და ერთვის მას მეშველ ზმნად „ათაჯრა“ — „ნდომა“-ზმნის აწმყო სან ნამყო განუსაზღვრელის ფორმები.

მაგ.:

სცარა ათაჯჲჲ — რომ წავიდე (= ჩემი წასვლა) უნდა = „უნდა წავიდე“
 სცარა ათაჯჲ — რომ წავიდე (= ჩემი წასვლა) უნდოდა = „უნდა წავსულიყავ“.

აშხარული დიალექტის კილოკავებშიაც გაბატონებულია მეშველ („ათაჯრა“ — „ნდომა“-) ზმნიანი წარმოება ტაპანთური დიალექტის მსგავსად. იგი ერთვის ჩვეულებრივ სათანადო ზმნის მყოფადის ინფინიტურ ფორმას.

მაგ.:

სარგჲ აკჲ ყასწა-
რს (ა)თაჯჲჲჲ	— კუფ. 17—	მეც რამე უნდა გავაკეთო („რომ გავაკეთო, უნდა“)
რჯაქია გჲჲ წიგწია-რს
ათაჯჲჲჲ	— კუფ. 2—	შენ (მამაკ.) მათ თავები უნდა დაკვეთო („რომ დაკვეთო, უნდა“)
აღმანთჲ რყო, (ა)ა-
აღრ-რა ათაჯჲჲჲ	— კუფ. 10—	საოცრებად რაც არის, უნდა გავიგოთ („რომ გავიგოთ, უნდა“)
სცახ-რა ათახჲჲჲჲ	— კუფ. 23—	უნდა უკან წავიდე (... „რომ წავიდე, უნდა“)
წაბრგღლა ჰაღციჲ-
ზია-რა ათაჯჲჲჲ	— კუფ. 23—	ნამდვილად უნდა მოვილაპარაკოთ (... „რომ მოვილაპარაკოთ, უნდა“)
ღჰაუ-რა ათაჯჲჲჲ	— კუფ. 14—	ის (აღამ.) უნდა ვიპოვოთ, ვიშოვოთ (... „რომ ვიპოვოთ, უნდა“)
ფჰიჲს დჲჲ ზააგა-რა
ათაჯჲჲჲჲ	— კუფ. 6—	შენ (მამაკ.) ცოლი უნდა მოგიყვანოთ (... „რომ მოგიყვანოთ, უნდა“)
იუფა-რს ათაჯჲჲჲ	— კუფ. 6—	შენ (მამაკ.) ის (რადაც.) უნდა შეჰამო (... „რომ შეჰამო, უნდა“)
ჰაყცჲჲ იჰაჯაგა-რს
ათაჯჲჲჲჲ	— აფს. 3—	სადაც მივდივართ, ისინიც თან უნდა წავიყვანოთ (... „რომ წავიყვანოთ, უნდა“)
უმჰღლა ილჰგჲჲ წა-
ლა-რა ათაჯჲჲჲ	— აფს. 43—	შენი (მამაკ.) ხელით უნდა ჩაუღო ხოლმე მას (ღედაკ.) პირში (საჰმელი)

შვაშთა ინჯყი არა —აფს. 36— ისინი მთად უნდა წასულიყვნენ. ათაჯხან... რა... და სხვ.

იქვე შეგვხვდა აღნიშნული წარმოება აშქარად მასდარის ფორმაზე და-ფუძნებულიც; მაგ.:

ჟოჟი, ზულუხა ლუნჯ —კუვ. 22— ახლა, ზულიხა თავის სახლში უნდა წავიდეს (... „მისი (დედაკ.) წასვლა უნდა“)¹

მართალია, აშხარულ დიალექტში ამ ფორმებში ტაპანთურის მსგავსად ათაჯრა („ნდომა“) ზმნა გამოიყენება, მაგრამ კუვინსკის კილოკავში შეგვხვდა პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ოუმ←(აუმ), აკიკ მწველი ზმნაც.

მაგ.:

შთა არი ჟახშ და ა - —კუვ. 12— ახლა, ეს შენი (მამაკ.) და უნდა სჯუთ არი ოუმ მომცი (=...„რომ მომციე, არის“)

ღთჯწ-რი აკიკ —ფსხუ, კუვ. 15— ის (აღამ.) უნდა გავიდეს (შიგნიდან)

ამ ფაქტში სხვა გარემოებაც იქცევს ყურადღებას. როგორც ზემოთ ვთქვი, აღნიშნულ წარმოებაში გამოიყენება როგორც პირობითი კილოს ფორმა, ისე მყოფადის ინფინიტური ფორმა და ასევე მასდარის ფორმა. ეს შესაძლებელია იმდენად, რამდენადაც ამოსავალში სათანადო ფორმათა ერთიანობა იგულისხმება².

პირაქეთა დიალექტებში არსებული -რ-თი ნაწარმოები პირობითი კილოს ფორმა იგივეა, რაც მყოფადის ინფინიტური ფორმა ა-ნმოვან-მოკვეცილი.

ეს უკანასკნელი ხმოვან-მოკვეცილი (resp. პირობითი კილოს) ფორმა აქვს საფუძვლად დადებული ზემოხსენებულ წარმოებებსაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში.

აშხარულ დიალექტს მყოფადის ინფინიტური ფორმა და პირობითი კილოს ფორმა სხვა ნიშნითაც დაუშორებია ერთმანეთისთვის. თუ მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში გვაქვს -რა სუფიქსი, პირობით კილოში გვევლინება -რი³. -ი ამ შემთხვევაში ახალი მოვლენა ჩანს.

¹ მყოფადის ინფინიტური ფორმათა მოკვლეობათ „ღ-ც ახ რა“-ს.

² იხ. ტ. 3 გ. 46. გვ. 15 ა.

³ ერთხელ ჩვენ ჩავიწყრეთ მყოფადის ინფინიტურს ფორმაში ასეთი სახეობაც: ჟოჟი, არი ჟოჟი მამა-ბებელარი, ართ აქთ ლაქიპ, მსიგშთალო, ისიშქ—კუვ. 21—„ახლა, ამ გზას (როცა) რომ გავქვებით, ამ სოფლის ძაღლები რომ დაგედვენებათ, მოკალით!“ აქ თუ პირობითი კილო გვაქვს. რაზედაც თითქმის -რი სუფიქსი მართითობს. მაშინ ან („რაჯა“) უდგილთ ეს ან- სხვა წარმოშობისა არაა; თუ ინფინიტური ფორმა მყოფადისა—და ამას გეჟოჟებანებს იგივე ან-,—მაშინ უნდა გვქონდეს -რა სუფიქსი.

თუ აქ მოყვანილი მაგალითი შემთხვევითი წაცდენის ამბავი არაა, საგულისხმოა, რომ რიგე-რა პირობითის აფიქსი შესაძლოა შეგვხვდეს მყოფადის ინფინიტური ფორმის გამოსახულებად (?).

ეს პირობითი კილოს ფორმა აიღო პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულმა, როცა იმავე პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აუჰ, აკიჰ („არის“) მეშველი ზმნით გამოხატა კატეგორიული შინაარსის მქონე წარმოება (... და ა ა ს გ უ თ ა რ ი ო უ ჰ ჰ "...).

როგორც ამ მასალიდან ირკვევა, -რ აფიქსი მყოფადის ზოგ ინფინიტურ ფორმაში ერთადერთი აფიქსია აფხაზურის ყველა დიალექტში. მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფხაზურის როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ტაპანთურშიაც მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში რიგ შემთხვევაში გვხვდება აფიქსი -ლაკ, -ლაგ (პირაქ. დიალექტ.), -ლაკ-გ (ტაპ.).

აშხარული დიალექტის კილოკავებში -ლაკ აფიქსი ჩვეულებრივ არ გვხვდება. მხოლოდ ერთ შემთხვევაში დავადასტურეთ ჩვენ იგი კუვინსკის კილოკავში (ისიც პარალელურ სახეობად).

მაგ.:

ბარს სარს ზესუფიჰსუჰს. — აფს. 12— შენ (დედაკ.) ჩემი ცოლი ხარ. შენ გა-
ბესთუგრნს ი ბ ა ს ჰ ი ა - ცემად (შენი თავის გაცემაზე, გაყიდ-
-ლაკ-გ ... ‘ხუთნლა ვაზე) რომ გეტყვი (რასაც გეტყვი).
სტბოჰმა? ნებას მომცემ?

აფსუის კილოკავისათვის სათანადო შემთხვევებში დამახასიათებელია -რააკ (-რააკ-გ) სუფიქსი.

მაგ.:

და ნ რ ე ს-რააკ.. — აფს. 36— როცა იგი (აღამ.) მათ შეებრძო-
ლებს...

აჰრ აჩაან მჩააშა-ფბადა — აფს. 37— ეს ქაჯი ყოველ კვირას იგებს. შვიდი
იწჷმტ. ბუჟ-ქუჟმაკ მდტალკ. მგელი უხის (ახლოს). როცა კი მოი-
დანარგ-რააკ-გ, ირჷმტ გებს, ჰამენ მას (რალაცას)

ამარა ააცურწა ენ ს ლ ა- — აფს. 35— მზე ამოსვლას რომ (როცა) დაიწ-
გა-რააკ... ყვებს...

ამაჷ (მ)ანააფუჷჷ-რააკ... — აფს. 44— ტოტს რომ (როცა) მოჭრი შენ
(მამაკ.)...

სა ს ა ნ ფ ს გ-რააკ... — აფს. 37— მე როცა მოვკვდე ბი...

არრ აბაჷ დუჷ ივალა- — აფს. 37— ამ დიდ მთაზე (კლდეზე) ვინც ავვა,
რააკ-გ, ილშა-მაცარა კვლით გაათავა (მოსპო) მან (აღამ.)
დრტლგმტ

ი ბ ა-რააკ-გ, დჷჷჷჷმტ — აფს. 37— ის (მამაკ.) ვისაც ნახავს, ჰამს

ი შ ა გ ყ ა ზ ა-რააკ-გ, — აფს. 41— როგორც იქნება (როგორც იქნა).
ანგში აქიურფსან, მაანბ მიწა მოაყარეს რა, მოვიდნენ

დ ა ყ გ ყ ა ზ ა-რ ა ა კ-გ ო, —აფს. 37— ის (ადამ.) ს ა დ ა ც (უნდა) ი ყ ო ს, რომ დღსმრუჟია, გ ო რ ა შ ა მ ა მ

ი შ ი ყ ე მ რ ა ზ ა-რ ა ა კ-გ ო, —აფს. 42— როგორც (კი უნდა) ქ ნ ა ს, არ ქნა მან გ ო რ ა შ ა მ ა მ (მამაკ.) ის. (როცა) (=არასგზით არ ქნა)

უ ზ ა კ ო ზ ა-რ ა ა კ-გ ო, —აფს. 42— ვ ი ნ ც (უ ნ დ ა) ი ყ ო, შეჩერდი და რ ა შ ა მ ა მ ს შ ო ა, ჭ ი ა ზ ო ბ ს კ ს რ ა ზ ო ბ ს! —იპიე

ს არ ს „გ ო ს თ ა ვ გ მ“ ა ნ ც ს- —აფს. 33— მე „არ მინდა“ -თქო, რ ო ც ა ვ ი- ზ ო ბ ს-რ ა ა კ, გ ო ს თ ა ვ გ მ ტ ყ ვ ი, არ მინდა... და სხვ.

ერთხელ იმავე აფსუის მტყველებში დავადასტურეთ იგივე აფიქსი -კ-ს გარეშე—რ ა ა:

მ ა ნ ძ ო ჭ ა ვ ა რ ა დ ა ნ ც ბ-რ ა ა...—აფს. 33— მისი (მამაკ.) დედა წყლის მოსატანად რ ო მ (როცა) წ ა ვ ა...

-რ ა ა კ ს უ ფ ი ქ ს ი დ ა მ ა ხ ა ს ი ა თ ე ბ ე ლ ი ა ა შ ხ ა რ უ ლ ი დ ი ა ლ ე ქ ტ ი ს კ უ ე ნ ს კ ი ს კ ი ლ ო კ ა ე ი ს თ ვ ი ს ა ც.

მაგ.:

ს გ კ ე ო ნ ც ო ა ა ნ ყ ა ლ ა- —კუფ. 14— ჩემი ბიჭები (ბავშვები) რ ო მ (როცა) რ ა ა კ, უ ჯ ო ი რ ტ უ ბ ი ქ ნ ე ბ ი ა ნ, მ ი თ ე კ უ თ ე ნ ი ს ის (როცა)

ა ქ ტ ო რ ა ნ ც ბ-რ ა ა კ, ა ქ ტ ო —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) სოფელში რ ო მ (როცა) რ ა ა კ რ ა ზ ო ბ ს! წ ა ხ ვ ა ლ, ს ო ფ ე ლ ს ა ს ე უ თ ხ ა რ!

ა ზ ო ბ ს დ ა ნ ხ ო ბ-რ ა ა კ... —კუფ. 23— ჭ ა კ ი რ ო ც ა მ ო ი გ ე ბ ს...

ს არ ს ს ა ნ ფ ს გ-რ ა ა კ... —კუფ. 26— მე რ ო ც ა მ ო ვ კ ე დ ე ბ ი... და სხვ.¹

თუმცა კუენისკის კილოკავშივე საკმაოდ გახშირებულია იგივე აფიქსი -რ ე ლ ე მ ე ნ ტ ი ს გ ა რ ე შ ე: ა ა კ(-გ ო):

მაგ.:

რ ა რ ს ც ო რ ა რ ს ა ა ნ ც - —კუფ. 10— შენ (მამაკ.) სიამებს რ ო ც ა გ ა ა კ ე- ვ ო რ ო რ ა ა კ, ს ა რ გ ო ი ყ ა ს წ უ შ ო ბ თ ე ბ, მ ე ც ვ ი ზ ა მ (გ ვ ა კ ე თ ე ბ)...

დ ა რ ს ო ნ ა ა-რ ა ა კ, რ ა ბ ჯ ო რ კ ო ა —კუფ. 10— ისინი რ ო მ (როცა) მ ო ვ ლ ე ნ, მ ა თ ა ბ ჯ ო რ ს შ ე ე ნ ა ხ ა ვ

¹ შეიძლება ჰარალელურად შეგვხვდეს აგრეთვე -ლ ა ა კ გ ო:

ი ყ ა მ რ ა ზ ა-ლ ა ა კ გ ო —ფსხუ, 10— მას (მამაკ.) რ ა ც უ ნ დ ა ე ქ ნ ა...
ი ყ ა რ ო რ ა-ლ ა ა კ გ ო —ფსხუ, 10— რ ა ც უ ნ დ ა ქ ნ ა...
ი ჯ ო რ ა-ლ ა ა კ გ ო —ფსხუ, 10— შენ (მამაკ.) რ ა ც უ ნ დ ა გ ი ნ დ ო დ ე ს.. და სხვ.

- ბესტდარნეს იბასსჳი ააკ — კუვ. 12— შენ გაცემად (შენი თავის გაცემზე, გ² 1... 'ხიოთნულა სტბოთუმა? გაყიდვაზე) რომ გეტყვი (რასაც გეტყვი), ნებას მომცემ?
- უსანტყაზ-აკ, აქ- — კუვ. 8— ასე რაკია (როცა იქნება), ყმაწვი-კუნცია სუზააშთი! ლები გამოუშვი ჩემთან!
- სუაწა ჯარ დანც-აკ, — კუვ. 9— ჩემი ქმარი სადმე როცა წავა, შენ არა ბანახ! (დედაკ.) აქ მოლი!
- აუტთ ირბაკ-გ², კუვ. 10— ისინი რასაც დაინახავენ, ირშეშტ კლავენ (ხოცავენ)
- დანფხ-აკ... — კუვ. 9— ის (აღამ.) მას (რალაც.) როცა წი-კითხავს...
- შათ ვაცინღ ინაკალ. — კუვ. 14— ისინი კაცებად რომ (როცა) გახდებიან... და სხე.

კუვენისკის კილოკავშივე პარალელურად გამოიყენება -რაკ სუფიქსი.

მაგ.:

- ბლაუა ააა ინლაგა-რაკ. — კუვ. 2— გველეშაპი მოსვლას რომ (როცა ბემშიანტ სარფშეხტ! და იწყებ, შენ არ შეშინდე, განმალვიძე!
- ღუნტა-რაკ... — კუვ. 2— როცა ის (რალაც) მას (აღამ.) შექამს...
- „აძტ“, ნსჳია-რაკ, აძტ — კუვ. 2— „წყალი“, როცა ვიტყვი. წყალი მომასხი!
- ახშე (ნაკათა-რაკ) ნთუე- — კუვ. 2— რძე როცა (გადმოიღვრება) გამოიქონება, შენ (მამაკ.) არ გამომიდგე! და სხე.

ერთხელ იმავე კუვენისკში დავადასტურეთ -რაჯ სუფიქსიც. მაგ.: დახუაზა-რაჯ, დჳაურა ათაუჳ— კუვ. 14— „ის (აღამ.) სადაც უნდა იყოს, უნდა ვიპოვოთ (ვიშოვოთ)“. იგი მომდინარე უნდა იყოს -რაჯ სახეობისაგან, რომელიც შესაფერი ჩანს პირაქეთა დიალექტების -ლაჯ სუფიქსისა (შდრ. პირაქეთ. დიალექტებში— დახუაზა-ლაჯ). პირაქეთა დიალექტებისა და ტაპანთურის ლა-ს ადგილას აქ მოგვევლინა -რა (-ჯე კი იგივე პალატალიზებული გ² აფიქსია აფრიკატიზაციით ცვლილი).

როგორც აქ წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ირკვევა, ე. წ. განსაზღვრული მყოფადის ინფინიტურ ფორმათა საწარმოებელ სუფიქსად აშხარული დიალექტის კილოკავებში გვხვდება: -რა; -რაკ (|| *-რაჯ →) -რაჯ, -რაა, -რააკ, -აკ (-ლააკ-გ²).

¹ შდრ. აქვე, გვ. 149

ამათგან, -რა-ს ისეთივე გამოყენება აქვს, როგორც ცნობილია სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან.

დანარჩენი სახეობები კი გვხვდება პირაქეთა დიალექტების -ლაგ (|| -ლაკ) სუფიქსის ადგილას.

აღნიშნულ სუფიქსთა მიხედვით აშხარულს თავისებური პოზიცია უქირავს. პირაქეთა დიალექტებისა და ნაწილობრივ ტაპანთურის საწინააღმდეგოდ აშხარულისათვის დამახასიათებელი არ ჩანს -ლაგ (-ლაკ) სუფიქსი. რკი იშვიათად გვხვდება¹. აქ მთლიანად გაბატონებულია -რა- აფიქსი.

აფიქსები -რაც (|| *-რაც), -რაა, -რააკ, -ააკ სხვა აფხაზურ დიალექტებში არა გვხვდება. საგულისხმოა, რომ გარკვეული ხასიათის სხვაობა თავს იჩენს თვით აშხარულის კილოკავთა შორის. მაგალითად, აფსუის კილოკავისათვის არაა დამახასიათებელი აღნიშნულ შემთხვევებში -ააკ, -რაც სახეობები, მაშინ როცა კუვინსკის კილოკავში ისინი მეტად ჩვეულებრივნი არიან.

-კ აფიქსი დასახელებულ წარმოებაში შესაძლოა იგივე -კ ← -გ ელემენტი იყოს, რომელსაც ადგილი აქვს პირაქეთა დიალექტების იმავე -ლაგ-სუფიქსში და რომელიც წარმოშობით, მოსალოდნელია, უკავშირდებოდეს -გჯ („კიდეც“) ნაწილს.

-აა- ელემენტით ეს სუფიქსი (-რააკ, -ააკ, -რაა) უნდა უკავშირდებოდეს კონიუნქტივის საწარმოებელ აფიქსს. მაგალითად, პირაქეთა დიალექტებში გვაქვს დც-აა-ეტ --ის (აღამ.) წავიდეს“. საგულისხმოა, რომ როგორც ტაპანთურში. ისე აშხარულში სათანადო შემთხვევაში -რ[ა] გვხვდება: დც-რაა-ეტ ← || დც-რაა-ეტ („წავიდეს!“)².

საგულისხმოა აქ ისიც არის, რომ მყოფადის ინფინიტური ფორმის წარმოებისას უ-რაყო ფორმამ (დანც-ააკ---, როცა ის (აღამ.) წავა...“) თავი იჩინა კუვინსკის კილოკავში, რომელსაც საერთოდ უფრო მეტი სიახლოე ახასიათებს პირაქეთა დიალექტებთან, ვინემ აფსუის კილოკავს (შდრ. პირაქეთა დიალექტ. დც-ააეტ და ტაპანთურის დც-არ-ჭააეტ).

ა ო რ ი ს ტ ი

როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, ასევე აშხარულშიაც ფონეტიკურ ცვლილებათა თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს აორისტის ფინიტური ფორმები.

ფინიტური ფორმის აფიქსად იქაც პირაქეთა დიალექტების მსგავსად გვაქვს -იტ სუფიქსი. ტაპანთურში ტ-ს ადგილას დ-ც გვევლინება. საყურადღებოა ისიც, რომ ტაპანთურში -ი- ხმოვანი -იტ (-იდ) სუფიქსისა აორისტში ჩვეულებრივ აღარ ჩანს³.

ფინიტობის -იტ (-ეტ) აფიქსი აორისტში შეიძლება შეგვხვდეს პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულის ორსავე კილოკავში.

¹ იხ. აქვე, ზემოთ.

² ამის შესახებ; მსჯელობა გვაქვს სხვაგან („აფხაზურ ზნათა ძირითად დრო-კილოთა სისტემა“—ხელნაწერად).

³ იხ. ტაპ, § 46, გვ. 153—154.

მაგ.:

ჰაბა ღღუს-რტ-ჰა...	—კუვ. 14—	მამაჩენი მოკედაო
ამცი ძაბლ-იტ	—კუვ. 15—	ყეცხლმა დაწვა (ისინი)
ისტჟი-იტ	—კუვ. 8—	მეის (რალაც) დავლიე
რწე-ჰტ	—კუვ. 2—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) მოკლა
იჩაქ-რტ	—აფს. 40—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) აწონა
ილძახტ-ჰტ	—აფს. 35—	მან (დელაკ.) ის (რალაც) შეკერა

წინამეაღი ი-ხმოვანთან შერწყმისას -იტ-აფიქსის ხმოვანი გრძლად ისმის.

მაგ.:

ყიასიჰა ღღუკ აქოჰ ინტ	—კუვ. 15—	დიდ მთასთან მივიდნენ
ღაანტ	—კუვ. 23—	ის (აღამ.) მოვიდა
იორტ	—კუვ. 16—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაყიდა

ხშირად სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულშიაც გვხვდება ი-ხმოვან-მოკვეცილი ფორმები: -გტ || -ტ:

მაგ.:

ამთ აწკჟა... აყიასიჰა	—კუვ. 15—	გველმა კული მთას მიართვა
ჰასტ-ტ		
იბზახო იღტქსლახტ	—კუვ. 2—	ისინი ცხოვრებით კვლავ გაემართნენ (ცხოვრება განაგრძეს)
ღღუღუშე-ტ	—აფს. 35—	მან (აღამ.) ილოდინა
იჟი-ტ	—კუვ. 8—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) დალია
ღამჟავტწ-ტ	—კუვ. 4—	მან (აღამ.) გზად გადმოიარა
ისციგრლწ-ტ	—კუვ. 19—	მათ ის (რალაც) მომპარეს
იჩოღ ღაქიგწ-ტ	—აფს. 35—	ის (აღამ.) თჳვის ცხენიდან ჩამოხტა
ღასტშთა ძჰარაჟ-ტ	—აფს. 35—	მათ ის (რალაც) სწრაფად იშოვეს
ღღუზიახახ-ტ	—აფს. 35—	ის (აღამ.) კვლავ კარგად გახდა
იჟიგდს-ტ	—აფს. 36—	მათ გზა გაიარეს
ღღაზიანტჟ-ტ	—აფს. 38—	მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მას (მამაკ.) დაუტოვა... და სხვ.

თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ასეთი ფორმები ყველა აფხაზურ დიალექტში ჩვეულებრივია, ოღონდ ტაპანთურს -იტ-აფიქსის ი-ხმოვნის მოკვეცა ახასიათებს ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებშიაც, სამაგიეროდ ფუძისეული • ხმოვანი შენარჩუნებულია.

ასეთი ტაპანთური დიალექტისათვის დამახასიათებელი წარმოება თავს იჩენს აშხარულს დიალექტშია¹.

მაგ.:

ინაბჯალიცია ააზუზა-ტ	—კუვ. 14—	მისი (მამაკ.) ტოლები (ამხანაგები) შეიკრიბნენ
ირალჰია-ტ	—კუვ. 19—	მან (დედაკ.) მათ უთხრა ის (რალაც)
აშიაყა... დაგანმფზა-ტ	—კუვ. 9—	მან (ადამ.) წერილი (წიგნი) არ წაიკითხა
ანრლთა-ტ	—კუვ. 11—	მან (დედაკ.) მას (მამაკ.) ის (რალაც) მისცა
დლაგა-ტ	—კუვ. 1—	მან (ადამ.) ის (რალაც) დაიწყო
აჰ დეგეზიკენ, დეგაცხაჰა—აფს. 35—		ბატონი გაწყრა რა, მისი (მამაკ.) ლანდღვა(დ) დაიწყო
დარზნია-ტ	—კუვ. 1—	ის (ადამ.) მათ შემოხვდა
დგვა-ტ ფჰიზნუ	—კუვ. 1—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ცოლად წაიყვანა
ირჰა-ტ	—კუვ. 1—	მათ ის (რალაც) შეჰამეს
დნხა-ტ	—კუვ. 2—	ის (ადამ.) დარჩა
დგბა-ტ	—კუვ. 2—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) დაინახა
აჰაჰი რჰილწა-ტ	—კუვ. 1—	მან (დედაკ.) ის (რალაც) ქვაზე დაღო
ჰანასუე დალჰწა-ტ	—აფს. 37—	მან (მამაკ.) ჩვენი ბედი შეაერთა
დშტაციან, გგზგმ-ხჩა-(ტ)	—აფს. 31—	მას (ადამ.) ჩაეძინა რა, ვერ მომწყსა...
დუვა-ტ	—აბაზაქთ. 27—	ის (ადამ.) წავიდა... და სხვ.

მაგრამ იმავე აშხარულში (ძირითადად კუენისკის კილოკავში) შეინიშნება ბზიფური დიალექტისათვის დამახასიათებელი² ფუძისეულ -ა-ხმოვან-მოკვეცოლა წარმოებაც აორისტის ფინიტური ფორმისა. ე. ი. ა-ხმოვანზე დამთავრებული ფუძეები გათანაბრებულია თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებთან.

¹ გარკვეულ შემთხვევაში ასეთი ფორმები შეგვხვდრია ბზიფურ დიალექტშიაც.

² იხ. ჩვენი „ძირითად. დრ. წარმ. აფხაზ.“

მაგ :

მარპი-ი	— კუე. 3 —	მათ მას (მამაკ.) უთხრეს ის (რალაც)
უმმღ-ა	— აფს. 35 —	შენ (მამაკ.) მოიარე (მოძებნე)
მამფღლ-ა	— კუე. 23 —	ისინი ერთმანეთს შეხვდნენ
ჟასა მამარპი-ი	— კუე. 23 —	ასე უთხრეს მათ მას (მამაკ.) ის (რალაც)
მამ-ა	— კუე. 26 —	მან (რალაცამ) ის (რალაც) შეჭამა... და სხე.

ა-ზე დაბოლოებულ ფუძეებში პირაქეთა დიალექტებში (კერძოდ აბეჟურს დიალექტში) დამახასიათებელია ფუძისეული მ-ხმოვნის ნაწილობრივი ასიმილაცია -იღ ფინიტობის აფიქსის -ი-ხმოვანთან და ვიღებთ სცეეტ („წავედ-დი“) და მსგავს ფორმებს.

ანალოგიური მოვლენა დამახასიათებელი ჩანს აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავისათვის.

მაგ.:

იხა ხეღწიე-ა	— კუე. 14 —	მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) თავი მოჰკვეთა
ისლამ ალს დაცე-ა	— კუე. 15 —	ისლამი ძალს გაჰყვა, გაედევნა
დაპციე-ა	— აფს. 37 —	ის (ადამ.) წავგივიდა, გაგვექცა
აჟუღ ილაბან მანღწე-ა	— კუე. 3 —	მან (მამაკ.) თავის ჯოხს ეს დააწერა
მან ფხზ ზბე-ა	— კუე. 9 —	წუხელ სიზმარი ენახე
ღმბე-ა	— აფს. 44 —	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ნახა
ქტე დარტლალე-ა	— კუე. 15 —	ის (ადამ.) სოფელში შემოვიდა
ბბნა რლალე-ა	— აფს. 37 —	ისინი ტყეში შევიდნენ
იპიე-ა	— აფს. 39 —	მან (მამაკ.) თქვა ის (რალაც)
ღმბე-ა	— კუე. 11 —	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მოიყვანა
ღნაშოლე-ა	— აფს. 37 —	ის (ადამ.) შიგ (სახლში) შევიდა
იყალე-ა	— აფს. 37 —	ის (რალაც) მოხდა
ჭეჭეცქაქ მბჭაჭე-ა	— კუე. 11 —	შენ (დედაკ.) ცული სუნი ამოგივიდა [პირიდან]... და სხვა მრავალი.

ასეთ ფორმებში ხშირად -იღ სუფიქსის -ი (-ა) ხმოვანი სულაც აღარა ჩანს, მაგრამ მისი არსებობის კვალი შეჰონახულა ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის ე-ღ ქცეულ სახეობაში¹. (ზოგჯერ ეს ასიმილაციის შედეგად მიღებული ე-ხმოვანი გრძელადაც გამოითქმის აფსუის კილოკავში).

¹ ასეთი ფორმები უცხო არაა არც პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებისათვის. იხ. „ძირ. დრ. წარმ.“

მაგ.:

- აკიტალ აწწტ —აფს. 39— მან (რალაცამ) კვერცი დადო
- აქმაჟტ —აფს. 41— მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) ის (რალაც) უთხრა
- ღეღტ —აფს. 37— მან (მამაკ.) ის (ადამ.) დინახა
- აჟესა დამეშტახ, აჩია-ნგხჩა დააჯანძგელტ —აფს. 44— ასე რომ იწვა ის (ადამ.), მეჯინიბე თავს წამოადგა
- საათესტ —აფს. 38— დავილალე
- ჟალაგეტ —აფს. 44— მათ ის (რალაც) დაიწყეს
- სგლუნეჟ სანლგეტ —კუე. 23— ჩემი ქვეყანა (ცხოვრება) გავათავე (მოვათავე)
- იყარლეტ —კუე. 7— გაიქცნენ
- ღეზგრგეტ —კუე. 4— ის (ადამ.) მას (მამაკ.) მიუყვანეს
- დააზგეტ —აფს. 37— მე ის (რალაც) მოვიტანე
- დაახგსუნ, ოშვია აქიგარ-სიეტ —აფს. 35— მან (ადამ.) ისროლა რა, მას (მამაკ.) მუხლში მოახვედრა
- ჰაჟახაშ იბჯრწეტ —კუე. 2— მას (მამაკ.) ჰაჟახაში დაარქვეს
- იზეყწეტ —კუე. 2— მას (მამაკ.) მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაუკეთა... და სხვ.

ასეო ასიმილირებულ ფორმათა გვერდით არა იშვიათია მოსალოდნელი უასიმილაციო, სრული ფორმებიც.

მაგ.:

- ამათ აზგჟორ იზნაშგ-ლაჟტ —კუე. 15— გველი სახლში შემოვიდა
- ანხეკკეჯ ავგზახან-ჟტ —კუე. 15— სამნივე დაამხანაგდნენ
- იპიან-ჟტ —კუე. 19; 23— მან (მამაკ.) თქვა
- იშთარწა-ჟტ —აფს. 37— მათ ის (რალაც) დადეს
- ათაჩანკა იწარჰია-ჟტ —აფს. 37— საზიდი („თაჩანკა“) შეუბეს

თუმცა იქაც ასეთი უასიმილაციო ფორმები უფრო დამახასიათებელია ჰა-სა და ჰა → -აა-ზე დაბოლოებული ზმნური ფუძეებისათვის ¹.

მაგ.:

- აწლახჩი ჟან-ჟტ —კუე. 19— მებალემ გაიგონა
- ჯგია-ქუჩკე ა ა მ ხია ა - მ ტ —კუე. 14— მან (მამაკ.) იყიდა ორი კვიცი (პატარა ცხენი)

¹ შდრ. „ძირ. დრ. წარმ“.

ის ხიჭა - ატ	—აფს. 39—	მე ვიყიდე ის (რალაც)
დ გ გ ო ზ მ ა ა - ატ	—აფს. 35—	ის (აღამ.) ვერ მოვიდა
ღ შ ა - ატ	—აფს. 35—	ის (აღამ.) მოვიდა
შ არღა ი ფ შ ა ზ - ატ	—აფს. 35—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) ბევრი ეძება
ი ლ წ ა ა - ატ	—აფს. 36—	მას (დედაკ.) ჰკითხეს
ა მ შ ც ა ი ე გ ა შ ა ა - ატ	—აფს. 35—	ძმები ამოწყვეტა მან (მამაკ.)
ჯ ა კ ა ჰ ა - ატ	—კუე. 4—	ისინი გადმოცვივდნენ
ღ ა ლ ე ი შ ა ჰ ა - ატ	—კუე. 23—	მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მით (რალაცით) შეკრა
ღ ლ ო მ ლ ა ჰ ა - ატ	—კუე. 11—	მას (აღამ.) ის (დედაკ.) მოეწონა...და სხვ.

გარდა ამისა აშხარულ დიალექტში შეინიშნება აღნიშნული ფინიტობის ტ აფიქსის დაკარგვაც. თითო-ორილა მაგალითი გვქონდა ამისა კუენისკის კილოკავში.

მაგ.:

ღ ც ე - ა	—კუე. 14; 10—	ის (აღამ.) წავიდა
„შარღა მწანე, სააშაე- ლახუბ“-ლ ჰ ი ე - ა აბზელ'ულ	—კუე. 10—	„მალე შემოვბრუნდები“-ო, თ ქ ე ა ქ ა- ლიშვილმა

აფსუის კილოკავში კი ეს მოვლენა სისტემატურ ხასიათს ატარებს და მეტის-მეტად თვალში საცემი ხდება. ყველა ზემოთ დასახელებულ ფორმაში გაბატონებულია ტ-აფიქს-ჩამოცლილი სახეობები.

მაგ.:

ი ს ტ ჰ ი - ი ტ (იხ. ზემოთ, გვ. 153)	ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:	
ღ ზ ა დ ლ წ რ	—აფს. 33—	ის (აღამ.) გარეთ გამოვიდა
ღ ფ ზ გ ზ	—აფს. 30—	ის (აღამ.) მოკვდა
ი ე ნ გ ა რ ჰ ი ნ	—აფს. 35—	მან (მამაკ.) ისინი უკან მიიბრუნა
ღ ე მ შ ი ნ ა წ ლ ა ქ ი ა ი ხ -	—აფს. 31—	მან (მამაკ.) ის (აღამ.) გაუშვა ხეცის ჩარნეს (ბალის) დასაცავად
მ გ რ ზ ა ბ ა ქ ო გ ო მ მ უ - ა	—აფს. 42—	მურზაბაქმა არ ქნა (რალაც)
ა კ ი ტ ა ლ ა ა თ ზ წ ე - ა	—აფს. 39—	კვერცხი გამოვიდა (შიგნიდან)
ი ლ შ ე ნ , ი ლ ზ ი ნ	—აფს. 29—	მან (დედაკ.) ის (რალაც) დაკლა რა, მო- ხარშა... და სხვ.

- იჟი - ტ (იხ. გვ. 153) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:
- იქიღ დეგან, დღჳრღ — აფს. 42 — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) თავისთან წაიყვანა რა, ისტუმრა
- დააღჳჳოტ — აფს. 36 — მათ მოუწოდეს, მოუხმეს იმათ
- ხგ-თააცია ლოჳ — აფს. 38 — მას (დედაკ.) სამი „შვილი“ შეეძინა
- ბჳაზშაქია რგლა — აფს. 36 — მისი (მამაკ.) საქციელ[ებ]-ით (ხასიათით) გაიგო მან (დედაკ.), ის რომ იყო
- დაადიღ ლღწ — აფს. 37 — ის (აღამ.) გარეთ გამოვიდა
- შტიაკგღ მაანჯრკლან, — აფს. 36 — საკლავი დაიჭირეს და მათ დაუკლეს ირზტრშ
- ღარა გგმძ — აფს. 36 — ისინი არ დაიკარგნენ
- აჳრ ხიაჯა იღტრ — აფს. 23 — ეს ხოჯამ გაიგო... და სხვ.
- იჳია - მტ (იხ. გვ. 156) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:
- ღჳაკჳჳა-ჲ — აფს. 33 — ის (აღამ.) დავარდა
- აბნა სლაბა-ჲ — აფს. 42 — ტყეში ჩავრჩი... და სხვ.
- იჳიე - მტ (იხ. გვ. 155) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:
- ... ააზგჳ-ჲ — აფს. 39 — მე (რალაც) მოვიტანე
- ჳნ იშთღჳწე-ჲ — აფს. 39 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) იქ(ვე) დადო
- საათღჳე-ჲ — აფს. 44 — მან (მამაკ.) მე გამომაგლო (შიგნიდან)
- იფეე ითაცეე აანხე-ჲ — აფს. 30 — მისი (მამაკ.) შვილი და რძალი დარჩნენ
- იფაჳ ფჳიგს ღღმზააღჳე-ჲ — აფს. 30 — თავის შვილს მან (მამაკ.) ცოლი მოუყვანა
- ღღ ლბჳ - ჲ — აფს. 36 — მან (დედაკ.) ის (აღამ.) დაინახა
- აჳტსა იჳიჳ-ღ — აფს. 45 — მან (მამაკ.) ასე თქვა... და სხვ.
- იჳიე ტ || იჳიე ტ (იხ. გვ. 156) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:
- რჳი იგჳ — აფს. 32 — მან (მამაკ.) ის თავიანთ სახლში წაიყვანა
- ღჳარგჳ — აფს. 36 — მათ ის (აღამ.) მოიყვანეს
- სგგღ ჳიგმბჳ, — აფს. 36 — არც თქვენ მნახეთ, არც მე გნახეთ
- სიგღღ ჳგმბჳ

აჟაჟის იჯარუ ¹	—აფს. 36—	ხალხმა გაიკვირვა ის (რალაც)
დერჯ ² იფ ³ , ანთ ⁴ გ იღგ ⁵ რ ⁶ ჭ ⁷ ფ ⁸	—აფს. 36—	მანაც (მამაკ.) ჰამა ის (რალაც), ამათაც აჟამა
„ლ ⁹ აჟუ ბგმუმა“ ¹⁰ ?-ჰია სე ¹¹ ჰი ¹²	—აფს. 36—	„შენ (დედაკ.) გვარი გაქვსო“ ¹³ ? მითხრამან (მამაკ.)
ღგ ¹⁴ ჰი ¹⁵ ჰი ¹⁶	—აფს. 38—	მან (ადამ.) დაიყვირა
ილგ ¹⁷ ჰაჟ ¹⁸ ჟ ¹⁹	—აფს. 40—	მას (დედაკ.) ის (რალაც) შემოეჟამა
ს ²⁰ ჟიან ს ²¹ ცი ²²	—აფს. 39—	გზაზე დავიძინე
იღგ ²³ თ ²⁴	—აფს. 40—	მან (მამაკ.) მას (დედაკ.) მისცა ის (რალაც)
უს ²⁵ გ ²⁶ ჩ ²⁷ რ ²⁸ ... სგ ²⁹ ჯ ³⁰ კმ ³¹ ჩ ³²	—აფს. 43—	შენ (მამაკ.) მე დამცინე... მე შენ არ დავცივებ
საღგ ³³	—აფს. 29—	ის (რალაც) გაეთავა
დაარ ³⁴ გ ³⁵ თ ³⁶	—აფს. 35—	ის (რალაც) მან (მამაკ.) მათ მისცა
ჰაღ ³⁷ ჰი ³⁸ გ ³⁹ ფ ⁴⁰	—აფს. 38—	ჩვენ მან (მამაკ.) გამოგვიშვა ¹⁴ ...და სხვ. მრავალი.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ტ-აფიქსის დაკარგვა აფსუის კილოკავში მეტად გავრცელებული მოვლენაა, თანაც ადგილი აქვს წინამდებარე ხმოვნის გაგრძელებას.

აფსუის კილოკავისათვის დამახასიათებელ ტ-აფიქსის დაკარგვას აორისტის ფინიტურ ფორმაში გამოუწვევია ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში მეტად თავისებური ფონეტიკური პროცესები.

ტ-აფიქსის დაკარგვის შედეგად ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ვიღებთ რამდენსამე სახეობას.

... ა+იბ → (... ე+ჰბ →) → -ჟე || ... ჟე

იციეტ („წაიდინე“) ფორმის ადგილას ვაქვს „იცჟე“, იცჟე:

ზჯაკვ რჟეღ ღთა¹⁵ჟე... —აფს. 33— ის (ადამ.) ერთგან (ვილაცის ოჯახში) იწასაგ¹⁶ ჟეღთ აჟასაჟია შევიდა, ჩავიდა... თავისი ცხვარიც ამათ ირგ¹⁷ლარ¹⁸ჟეღ ცხვარს გაუირის

¹ თუ ასეთ ფორმას მოსდევს უშუალოდ რაიმე მასთან მკიდრო კავშირში მყოფი ელემენტი (თუნდაც ხმის ფორმა), ტ დაკარგვას გადაურჩება ხოლმე. მაგალითად, ხშირად გვესმოდა იჰი¹⁹-ღტ -იჰი²⁰—„მან (მამაკ.) თქვა-მან (მამაკ.) თქვა“ = „თქვა-ო“ (შდრ. 39). რა თქმა უნდა, არის ორსავე შემთხვევაში ტ ჩამოცლილი ფორმაც.

ქუთუ აქუღ ღენაძე	—აფს. 33—	მან (აღამ.) ერთ სოფელს მიაღწია
ირგძიძე	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) მათ უთხრა ის (რალაც)
ღენაშელაძე	—აფს. 32—	ის (აღამ.) შიგ (სახლში) შევიდა
მარა იტბათაგ ² ატყა	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) თავისი ბარკალიც იქვე გა-
დერტლგაძე. დერტლგაძენ,		ურია (შეურთო სხვებს), თვითონ ბა-
მარა აბაზარ დერტლაძე		ზარში შევიდა (გაერია)
ილგსიალაძე	—აფს. 38—	მან (ღედაკ.) ტანთ ჩაიცვა
იბაძე	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) დაინახა
იწიბიძე დალაგაძე	—აფს. 33—	ლაპარაკი დაიწყეს
ხიჯაბ ღღუჭილაძე	—აფს. 33—	ხოჯა გაემართა
ღღუჭლაძე	—აფს. 33—	ის (აღამ.) გარეთ გამოვიდა
ივზახ... დეძიძე	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) თავის ამხანაგს უთხრა
ატასაქია რქო იცაძე	—აფს. 33—	ცხვრებში წავიდნენ
ჯგარაძე	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) მისცა ისინი... და სხვ.

... ა+იტ → (... ე+მტ →) → ... ანა (!! ... ენა)

ღღუჭილაძე („მან (მამაკ.) ის (აღამ.) ნახა“)	ფორმის აღვილას გვაქვს	ღღუჭილაძე:
ღღუჭილაძე	—აფს. 33—	ის (აღამ.) რომ გამოვიდა გარეთ, მან (მამაკ.) დაინახა
დგარაძე ფიჭეს-შთა	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მოიყვანა ცოლად
იპზაძე	—აფს. 33—	მათ იცხოვრეს
ასაბეღ დღუჭილაძე	—აფს. 33—	ჩვილი (ბავშვი) გაიზარდა
ატრ დეძიძე...	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) ეს უთხრა...
ატრ იპაძე	—აფს. 33—	მან (მამაკ.) ეს თქვა... და სხვ.

... ა+იტ → (... ე+მტ →) → ... ნა (# ... ენა)

ღღუჭილაძე („მან (აღამ.) დაიძინა“) ფორმის ნაცვლად გვაქვს

ღღუჭილაძე	—აფს. 33—	სისხლი გადმოიღვარა
ღღუჭილაძე	—აფს. 31—	ის (აღამ.) მას (მამაკ.) წაუფიდა, გაექცა

დღღქქილქა	—აფს. 31—	ის (აღამ.) გაემართა (გაემგზავრა)
ღღქა	—აფს. 31—	ის (აღამ.) წავიდა
ღღქიქა	—აფს. 31—	მან (აღამ.) დაიძინა
ააჭქა	—აფს. 31—	მან (რალაცამ) ისინი შექამა
იბქა	—აფს. 31—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) დაინახა
ძ' მიქკ ჭაკქვთქა	—აფს. 32—	ცოტა წყალი გადმოღვარა მან (მამაკ.)
ღღნაშაღღელა	—აფს. 32—	ის (აღამ.) შიგ (სახლში) შევიდა... და სხვ.

... ა + ი ბ → (... ე + ა ბ →) → ... ე ა :

დაღღე-აბ („მან (აღამ.) რალაც გაათავა“) ფორმის ნაცვლად გვაქვს და ლ გქაა:

დაღღქა	—აფს. 29—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაათავა
აბააქქიავქ თქქშთა რყარ- წქა	—აფს. 29—	მან (მამაკ.) ძვლები სახლად გააკეთა (ააშენა).

აქედან უკვე ვიღებთ -ია (აა) სახეობას ... ა + ა ბ → ... ე + ა ბ → ... ე ა → ია (აა).

მაგ.:

შთა, იყარწახაზი დჭაირ-	—აფს. 33—	მერე, რალას იქმოდნენ, მას (მამაკ.) მისცეს თავიანთი ქალიშვილი
თაა რთუფქა		
ააქიერწია	—აფს. 29—	მათ ის (რალაც.) მას (რალაცას) ზედ დაადეს... და სხვ.

საგულისხმოა, რომ აქ წარმოდგენილი (უკანასკნელი) ფორმები ჩვენ მხოლოდ უმცროსი თაობის მეტყველებას ი და ვადასტურეთ. ჩვენი ყველაზე უფრო ხშიერი მთქმელი, რომლის ენაშიც ეს ფორმები შევნიშნეთ, 35 წლისა იყო. და აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ მისთვისაც იგი დამახასიათებელი არ იყო.

ზემომოყვანილ მაგალითებში ზედმეტად გვევლინება ი (ა) და ა. ი-ზე კიდევ შეიძლებოდა გვეთქვა იგი აფიქსისეულიაო (გადასმული?!), მაგრამ ა-ს შესახებ გაჭირდებოდა იმის თქმა, რომ იგი რაიმე მორფოლოგიური დანიშნულების ელემენტი იყო. გამორიცხული, მართალია, არ არის ის შესაძლებლობა, რომ ა-აფიქსს ა-ხმოვანიც ჰქონოდა, მაგრამ ახალი თაობის მეტყველებას ი ამის გამოვლენა საეჭვოა.

ვფიქრობთ, აქ მაინც ფონეტიკური ხასიათის მოვლენასთან უნდა გვკონდეს საქმე.

უნდა აღნიშნოთ, რომ ა-ხმოვანი ამ ფორმებში გამოითქმის მეტის-მეტად „მოკვეთილად“ (დცნ¹). საგულისხმოა ამ მხრივ ერთი შემთხვევა: იმ მთქმელმა, რომელიც აღნიშნულ ფორმებს ხმარობდა, ერთხელ დალგეჲტ → დალგ(ა)ჲა ფორმის მაგიერ გამოთქვა ბოლოს აშკარად ა-ბგერა: დალგჲ: იშაფშაზ, იშაფშაზ- —აფს. 33— ისინი, რომ სინჯავდენ, სინჯავდენ; მისი (მამაკ.) ბარკალი გაათავეს

მათ შორის გარკვეული კავშირი უნდა იყოს ¹.

როგორც ვხედავთ, აორისტის ფინიტური ფორმის წარმოების მიხედვით აშხარულში დადასტურდა ყველა ის ფონეტიკური სახეობა, რომლებიც გვხვდება ყველა დანარჩენ აფხაზურ დიალექტში ერთად, რაც გარკვეულად მის ნარევე ბუნებაზე უნდა მიუთითებდეს. ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის აფიქსისეულ -იჲ-თან ასიმილაციის მიხედვით აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავი უფრო ემხრობა აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს, განსაკუთრებით კი—აბჟურს.

გარდა ამისა აფსუის კილოკავში ძალზე გავრცელებულია აუსლაუტში მოხვედრილი -ტ სუფიქსის დაკარგვა. კუვინსკის კილოკავში მას სპორადული ხასიათი აქვს. იგი მხოლოდ აფსუური მოვლენაა. ამ ტ-ს დაკარგვის ნიადაგზე კა ჩასახულა ახალი ფონეტიკური მოვლენები, რომლებიც აგრეთვე ოდენ აფსუისთვისაა დამახასიათებელი და ისიც მხოლოდ ახლა იკიდებს ფეხს—მარტო უმცროსი თაობის მეტყველებაში შეინიშნება.

აღნიშნულ გარემოებათა საფუძველზე აფსუის კილოკავში ერთ ზმნის ფორმას, მაგ., „მან (აღამ.) გაათავა ის (რაღაც)“ შეიძლება ჰქონდეს შემდეგი სახეობები:

დალგაჲტ	დალგაჲ	დალგაჲა
დალგეჲტ	დალგეჲ	დალგეჲ, დალგეჲ
დალგჲტა, დალგეჲტ	დალგჲ, დალგეჲ	დალგჲა, დალგეჲა
დალგატ	დალგა(ტ)	დალგეჲა,
დალგეჲტ	დალგეჲ	დალგეჲა
დალგტ	დალგ	დალგჲ ¹

(თუ მხედველობაში არ მივიღებთ აგრეთვე ზოგ მცირეოდენ ფონეტიკურ ცვლილებას)

ნ ა მ ყ ო უ კ ვ ე ო ბ ი თ ი

უკვეობითის დადებით ფინიტურ ფორმებში აშხარულშიაც გვაქვს -ხა-სუფიქსი, ოღონდ მისი ფინიტობის -იჲ-აფიქსთან შეხვედრა პირაქეთა დიალექტების მსგავსად იწვევს აფიქსისეული ა-ხმოვნის ასიმილაციას ².

¹ აქვე ყუაადღეა იქვეეს თითქმის ანალოგიური პროცესები რუსულში „нет!“—ხშირად გამოითქმამო იამას როგორც: „ჩა!“—მაგარი დამართვით.
² შდო. ტაპ. § 46, გვ. 155.

მაგ.:

- აა აბჟგჳბჟაგ² სა ისშ- —კუე. 14 — ეს შეიღი (აღამიანის) თავიე მე მო გ-
ხ²ეჟტ კალი უკვე
- ისშქიაზ, რზზგ² სსსრგგ- კუე. 2— ვინც („ვინეებიც“) მოვკალი, უკვე
ლა-ხ²ეჟტ ყველა აღვ აღვინე
- აფჳალა ქიღხი - -კუე. 23— ჯერ (პირველად) თხუთმეტი [მხარის
დაბაას-ხ²ა-ნ, აწჭჭიანგ² სიგრძე] ჩასულიყო, შემდეგ კიდევ
„ქიღხი ღებაასხ²“ თხუთმეტი [მხარის სიგრძე] ჩავიდა
- აწლახ²ჩა აბრი ეფშა —კუე. 19— მებალეს ასეთი სიტყვა ვუთხარი
აზია დასჳია-ხ²ეჟტ. აზია უკვე. სიტყვა თუ უკვე უთხარი
აბჳია-ხ²ა ზარი, ბეცა! (გითქვამს), წადი შენ (ღელაქ.)!

ინტინიტურსა და უარყოფით ფორმებში, ასევე პირაქეთა დიალექტების მსგავსად, გვაქვს -ც აფიქსი (ტაპანთურში გვხვდება სათანადო ფორმებში -ხ) ¹.

მაგ.:

- აბართ ავჭჳა ემაღტრან, —კუე. 12— ესენი ორივენი ერთმანეთს იცნობდნენ.
აუასა ეგ²ემაზმა-ცგ-ზტ მაგრამ ჯერ ერთმანერთი არ ენახათ
- ლანბა ღებაას-ც-კი ა... —აფს. 38— მისი (ღელაქ.) მამის ჯერ მოუსვლელად... და სხვ.

თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი

თურმეობითის წარმოების მხრივ ისეთი ვითარება გვაქვს აშხარულში, როგორც ტაპანთურში ².

იშვითად აშხარულშიაც გვხვდება თურმეობითის მნიშვნელობით -ჯა.პ აფიქსდართული ფორმები. მაგ.:

- რჭჳა ღტ²-ჯაპ, დარა —აფს. 36— მათი ამხანაგი დ ა კ ა რ გ უ ლ ა, ისინი
გ²მძ არ დაიქარგნენ
- ღშთჳაქაპოზ? —ფსხუ. კ. 17— როგორ წაიქცეოდა²ის (აღამ.)? (აღმათ)
ღსიშგ²-ჯაპ თქვენ მოგიკლავთ

თუმცა სათანადო შინაარსის გადმოსაცემად ჩვეულებრივ გამოიყენება აღწერითი წარმოება აკიგ-(„ყოფნა“)-ზმნის (ან სხვა ზმნის) აბსოლუტივის ფორმისა და ა წ ვ წ - რ ა, ა თ ჳ რ ა („გამოსვლა“)-ზმნის საშუალებით.

მაგ.:

- აპ რაბა დ² კი ჳ ნ ჳ —კუე. 1— ბატონი მათი მამა ყოფილა, ყო-
და ა წ ჳ წ ჳ ტ ფილიყო (მათი მამა „არის აღ“
გ ა მ ო ვ ი დ ა)

¹ იხ. ტაპ. § 46, გვ. 155.
² იხ. ტაპ. § 46, გვ. 155-156

უნდა აღენიშნოთ, რომ ა-ხმოვანი ამ ფორმებში გამოითქმის მეტის-
 მეტად „მოკვეთილად“ (დცუნ¹). საგულისხმოა ამ მხრივ ერთი შემთხვევა: იმ
 მთქმელმა, რომელიც აღნიშნულ ფორმებს ხმარობდა, ერთხელ დალგეატ →
 დალგ(ა)წა ფორმის მაგიერ გამოთქვა ბოლოს აშკარად ა-ბგერა: დალგწ:
 იშააფშააზ, იშააფშააზ- —აფს. 33— ისინი, რომ სინჯავდენ, სინჯავდენ, მი-
 მაცარა, იწაბა დალგწ¹
 სი (მამაკ.) ბარკალი გაათავეს

მათ შორის გარკვეული კავშირი უნდა იყოს ¹.

როგორც ვხედავთ, აორისტის ფინიტური ფორმის წარმოების მიხედვით
 აშხარულში დადასტურდა ყველა ის ფონეტიკური
 სახეობა, რომლებიც გვხვდება ყველა დანარჩენ აფხა-
 ზურ დიალექტში ერთად, რაც გარკვეულად მის ნარევე ბუნებაზე
 უნდა მიუთითებდეს. ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის აფიქსისეულ -იჟ-თან
 ასიმილაციის მიხედვით აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავი უფრო ემ-
 ხრობა აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს, განსაკუთრებით კი—აბეჟურს.

გარდა ამისა აფსუის კილოკავში ძალზე გავრცელებულია აფსლაუტში
 მოხვედრილი -ტ სუფიქსის დაკარგვა. კუენისკის კილოკავში მას სპორადული
 ხასიათი აქვს. იგი მხოლოდ აფსუური მოვლენაა. ამ ტ-ს დაკარგვის ნია-
 დაგზე კა ჩასახულა ახალი ფონეტიკური მოვლენები, რომლებიც აგრეთვე ოდენ
 აფსუისთვისაა დამახასიათებელი და ისიც მხოლოდ ახლა იკიდებს ფეხს—მარტო
 უმცროსი თაობის მეტყველებაში შეინიშნება.

აღნიშნულ გარემოებათა საფუძველზე აფსუის კილოკავში ერთ ზმნის
 ფორმას, მაგ., „მან (აღამ.) გაათავა ის (რაღაც)“ შეიძლება ჰქონდეს შემდეგი
 სახეობები:

დალგაატ	დალგაა	დალგაწა
დალგეატ	დალგეა	დალგაწი, დალგაე
დალგეიტ, დალგეატ	დალგეი, დალგე	დალგეა, დალგეა
დალგატ	დალგა(ტ)	დალგეაა,
დალგგატ	დალგგა	დალგაა
დალგტ	დალგ	დალგწ ¹

(თუ მხედველობაში არ მივიღებთ აგრეთვე ზოგ მცირეოდენ ფონეტიკურ
 ცვლილებას)

ნამყო უკვეობითი

უკვეობითის დადებით ფინიტურ ფორმებში აშხარულშიაც გვაქვს
 -ხა-სუჟუჟისი, ოღონდ მისი ფინიტობის -იჟ-აფიქსთან შეხვედრა პირაქეთა
 დიალექტების მსგავსად იწვევს აფიქსისეული ა-ხმოვნის ასიმილაციას ².

¹ აქვე ყუაადღე¹ას იქვეეს თითქმის ანალოგიური პროცესები რუსულში „сѣти“—ხში-
 რად გამოთქმაში ისძ:ს როგორც: „сѣти“—მაგარი დამართვათ.
² შდო. ტაპ. § 46, გვ. 155.

მაგ.:

- ათ აბეგუგუბაკგ² სა ისშ- —კუფ. 14— ეს შვიდი (ადამიანის) თავიც მე მოვ-
 ხ^ნეატ კალი უკვე
 ისშქიაზ, იზზგ² ასსრგ² კუფ. 2— ვინც („ვინებიც“) მოვკალი, უკვე
 ლა-ხ^ნეატ ყველა აღვაღვინე
 აფტალა ეიღხი —კუფ. 23— ჯერ (პირველად) თხუთმეტი [მხარის
 დაბას-ხ^ა-ნ, აწჭიანგ² სიგრძე] ჩასულიყო, შემდეგ კიდევ
 „ეიღხი დებასხტ“ თხუთმეტი [მხარის სიგრძე] ჩვიდა
 აწლან^ნჩა აბრი ეფშა —კუფ. 19— მებალეს ასეთი სიტყვა ვუთხარი
 აზია დასპია-ხ^ნეატ. აზია უკვე. სიტყვა თუ უკვე უთხარი
 დაბპია-ხ^ა ზარი, ბეცა! (გითქვამს), წადი შენ (დედაკ.)!

ინტონიკურსა და უარყოფით ფორმებში, ასევე პირაქეთა დიალექტების მსგავსად, გვაქვს -ც აფიქსი (ტაბანთურში გვხვდება სათანადო ფორმებში -ხ) ¹.

მაგ.:

- აბართ აუჯჯა ეგაბდ^რან, —კუფ. 12— ესენი ორივენი ერთმანეთს იცნობდნენ.
 აუასა ეგ^ეეგაბმა-ც გ-ზ ტ მაგრამ ჯერ ერთმანერთი არ ენახათ
 ლაბა დღმააგ-ც კი ა... —აფს. 38— მისი (დედაკ.) მამის ჯერ მოუსვლე-
 ლად... და სხვ.

თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი

თურმეობითის წარმოების მხრივ ისეთი ვითარება გვაქვს აშხარულში, როგორც ტაბანთურში ².

იშვიათად აშხარულშიაც გვხვდება თურმეობითის მნიშვნელობით -ჴა.პ აფიქსდართული ფორმები. მაგ.:

- რგუზა დჭძ-ჴაპ, დარს —აფს. 36— მათი ამხანაგი (დაკარგულა, ისინი
 გ²მძ არ დაიკარგნენ
 დღშაფსკაპოზ? —ფსხუ. კ. 17— როგორ წაიქცეოდა²ის (აღამ.)? (ალბათ)
 დღსიშგ-ჴაპ თქვენ მოგიკლავთ

თუმცა სათანადო შინაარსის გადმოსაცემად ჩვეულებრივ გამოიყენება აღწერიითი წარმოება აკოგ- („ყოფნა“)-ზმნის (ან სხვა ზმნის) აბსოლუტივის ფორმისა და აწვწ - რ ა, ა თ ჯ წ რ ა („გამოსვლა“)-ზმნის საშუალებით.

მაგ.:

- აპ რაბა და კი ჯნჯ —კუფ. 1— ბატონი მათი მამა ყოფილა, ყო-
 და აწ ჯწ ტ ფილიყო (მათი მამა „არისად“
 გამოვიდა)

¹ იხ. ტაბ. § 46, გვ. 155.
² იხ. ტაბ. § 46, გვ. 155-156

- დღრფშენ ატუთ აჭიჭჯა —აფს. 35— მათ მან (აღამ.) შეხედა რა, ეს ორივე
რ ს კი 2 - შ თ ა მ ა ს წ ე წ ტ უ ო ფ ი ლ ა , გ ა მ ო ლ გ ა (...„არისად“
გამოვიდა)
- დ ჯ ტ ო ჯ ტ ი გ ს ნ 2... —კუე. 15— ... ის „აღამიანად გამოვიდა“=ის აღამიანი გამოვლიდა=ის აღამიანი ყოფილა,
დ ა თ გ წ ტ ყოფილიყო და... სხე.

§ 42. ზმნის ინფინიტურ ფორმათა საგარემოებო ნაწილაკები. ზმნის ინფინიტურ ფორმებში აღ გ ი ლ ის გამომხატველ ნაწილაკად გვხვდება როგორც -ახ, ისე -აყ.

ახ უმთავრესად გვხვდება აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკაეში.

მაგ.:

- აზაღტგ ახ გყაზ, ჟა დაამტ—კუე. 23— ის (აღამ.) უფსკრული ს ა დ ა ც ი ყ ო ,
იქ მოვიდა
- აკიტუ ახ ცა, დაშთაცან...—კუე. 15— ჟათამი ს ა დ ა ც-წავიდა, ის (აღამ.) გა
მოედენა რა...
- ჟა იცემტ. ჟა იხ ცაზ...¹...—კუე. 14— იქ წავიდნენ ისინი. იქ ს ა დ ა ც-წა-
ვიდნენ...
- ეხ თალაზ..¹ —კუე. 14— ისინი ს ა დ ა ც ჩავიდნენ...
- აქტოკ აქაქ დახ ცაზ, ნაბ- —კუე. 14— სოფელში ს ა დ ა ც - წავიდა ის (აღამ.),
გალი ღმამან მეგობარი (ამხანაგი) ჰყავდა
- რლაქია ახ თარეზ, მერგუ—კუე. 10— მისი (მამაკ.) თვალები ს ა დ ა ც-ჩაყარეს,
ღმთარეზ ისიც (მამაკ.) ჩავადეს
- დახ ჩერენზ მამატ —კუე. 8— ის (აღამ.) ს ა დ ა ც-იყო მსახურად, [იქ]
მოვიდნენ
- ან რ ახ-თანარეზიაზ, —კუე. 10— ის (რალაც) მას (რალაცას) ს ა დ ა ც
ავდებდა, დაინახეს
- აჩიენ დახ ანაშეზაზ, —კუე. 2— გზა ს ა დ ა ც [საიდანაც] უნდა მოსულ-
ამვა... იყო ყმაწვილი...
- ათქ დახ ნაშეზაზ... —კუე. 2— ის (აღამ.) სახლ(ში) ს ა დ ა ც-შევიდა..
- ჰახ ნტყიო ატუდ ბკიებ —კუე. 14— ჩვენ ს ა დ ა ც-ვმგზავრობთ, ესაა
- ჩაა ახ გმოდოიო... —კუე. 4— ის (მამაკ.) ს ა დ ა ც-ბანარბს... და სხე.

¹ ფონეტიკურ ნიადაგზე ზოგჯერ ა ხმოვანი ახ-აფიქსისა ცვლილია ე-დ ან სულაც არ ჩანს.

² ზოგჯერ ბზიფური დიალექტის მსგავსად ისმის არა პალატალიზებული ხ.

აფსუის კილოკავში ...ახ¹ იშვიათად თუ სადმე შეგვხვდებოდა, თითო-ორიოლა მაგალითი თუ დაიძებნება მისი გამოყენებისა. მაგ.: დ-ახ²-წაბურგუზ—აფს. 43—„ის (აღამ.) ს ა დ ა ც-მართალი იყო“ (= „რაკი მართალი იყო“):

საგულისხმოა, რომ არც ტაპანთურ დიალექტში ახ³ დამოუკიდებლად ასეთ ფორმებში არ გვხვდება. მის ფუნქციას იქ ასრულებს -ყა- (← -ყა-) ელემენტი¹.

-ახ- იქ გამოიყენება ყა-სთან ერთად და მიმართულების შინა-არსს გადმოგვეცემს. ახ³-ვე გვხვდება ზმნისართებში².

აფსუის კილოკავში ა დ გ ი ლ ის გამოსახატავად გაბატონებულია აყ-ნაწილაკი³.

მაგ.:

- აბან, ა-ყ-თაკუ —აფს. 35— აგე ის (რალაც), ს ა დ ა ც ა ა ჩამწყედელი
- ა-ყ-სითაქოგ², ჭაზიგ! —აფს. 33— ს ა დ ა ც- (საიდანაც) - გინდათ, მოიტანეთ!
- დუთალდე, დ-აყ-თალაზ...—აფს. 33— ის (აღამ.) შიგ შევიდა (ჩავიდა), ს ა დ ა ც-ჩავიდა...
- დუშინლაზ. დგუჭიუნა- —აფს. 37— ის (აღამ.) სახლში შევიდა. ს ა დ ა ც- შევიდა..
- ისაპი უზაფუ მაყუყო, —აფს. 37— მითხარ შენი (მამაკ.) ოქრო ს ა დ ა ც- არის, შენი ფული ს ა დ ა ც-არის რა..
- აბაზარ დერულაღეა. —აფს. 33— ის (აღამ.) ბაზარში შევიდა (გაერია). დაყურულაზ... ს ა დ ა ც- შევიდა...
- ჩარა-ზირა დუ აყ- —აფს. 36— დიდ ჭამა-სმას ს ა დ ა ც-(რ ო მ, რ ა- რხეარწუზ... კ ი) უწყობდნენ (უკეთებდნენ) მათ ისინი...
- რკუზა დაყქიფზ ატყა —აფს. 36— მათი ამხანაგი ს ა დ ა ც- იყო, იქ აგირთაქაუ... ეზოში..
- აძ¹ აყააზა ახ²ლა —აფს. 43— წყალი ს ა დ ა ც- მოდიოდა, იქითკენ დუდუქილ¹ გაემართა ის (აღამ.)
- ქერამ დგ²მცენ. დაყმ- —აფს. 35— ქერიმი არ წავიდა. ს ა დ ა ც- (რ ო მ)- არ წავიდა... და სხვ.

¹ იხ. ტაბ. § 48 გვ. 161—163.

² იხ. ტაბ. § 54.

³ ფონეტიკურ ცვლილებათა ნიადაგზე აქაც შეიძლება ა-საგან მივიღოთ ე- ან ა-სულაც ლაიკარგოს.

იგივე აუ- ჩვეულებრივ გამოიყენება კუვინსკის კილოკავშიაც.

მაგ.:

- საუბიშთია, ისპიუშა? —კუვ. 9— შენ (დედაკ.) სა და ც-გამიშეებ, რა უნდა ვთქვა?
- აქტ დაუარტლალაზ... —კუვ. 23— სოფელ(ში) სა და ც- შეშოვიდა ის (ადამ.)...
- ლუხიფაგია დაუტყო, აურდგრბ —კუვ. 11— ტლიხფაგვა სა და ც-არის, შენ (მამაკ.) გაიგებ
- იგ-გმნტ. ეუგმნტ ჟუჟ —კუვ. 21— ისინი არ მივიდნენ. სა და ც-(რაკი, რომ) არ მივიდნენ, ამისთვის ვკლავ
- სერბა აქტ აუ- ათტუხუზ... —კუვ. 23— შენ (მამაკ.)... მიჩენენ ხორცი სა და ც- შოაძრე
- აგოროდ დაუცაზ —კუვ. 26— ქალაქ(ში) სა და ც-წავიდნენ...
- აჩაქია აუგაზჩრზ... —კუვ. 11— ის (მამაკ.) ცხენებს სა და ც-მწყსიდა..
- დაუნაშოლაზ, თაქიკ დტყედტ —კუვ. 10— ის (ადამ.) სა და ც-შევიდა [იქ], ერთი დედაბერი არის
- აქაქია ფსაყრზრზ... —კუვ. 8— ხალხი სა და ც-ისვენებდა
- ბნაქო საუცალრზ... —კუვ. 9— ტყეში სა და ც-დავდიოდი... და სხვ. ერთი და იმავე პირის მეტყველებაში შესაძლოა შეგვხვდეს როგორც აზ, ისე აუ.

მაგ.:

- ეცტ ძ'აგარაზ დ-აზ-ცაზ —კუვ. 17-- ის (ადამ.) გუშინ წყლის მოსატანად სა და ც-წავიდა, ველარ „ვპოულობ“... და სხვ.

როგორც აქედან ჩანს, აუ- ადგილის გარემოების გამომხატველი ელემენტი აშხარულისთვის დამახასიათებელია. აფსუის კილოკავში იგი თითქმის ერთადერთია (აზ-აფსუურში სპორადულად თუ სადმე გვხვდება). ამ მხრივ აფსუის მეტყველება კვლავ ტაპანთური დიალექტისკენ იხრება (იქ გვაქვს ყა-), თუმცა აზ-ტაპანთურშიაც უფრო ხშირად დასტურდება, ვინემ აფსუურში იმის გამო, რომ იმავე წა-ელემენტზე დართვით მას ეკისრება მიმართულეზის გამოხატვა. კუვინსკის მეტყველებაში -აუ- ფართოდ გამოიყენება, თუმცა არც -აზ- ელემენტი არის უცხო და იშვიათი. -აზ- ნაწილაკის მქონელობით კუვინსკის კილოკავი მხარს უჭერს პირაქეთა დიალექტებს¹.

¹ აუ- შეუძლებელი არც პირაქეთა დიალექტებშია!

იგივე აფიქსები -ნძა („მდე“) ელემენტით გართულებულიც გვხვდება.

მაგ.:

- დ-ახ-ენძა-ჩოზ —კუვ. 4— ის (აღამ.) ს ა ნ ა მ დ ე ც-ქამდა...
 დ-აყენძა-ჭაუშოზ... —კუვ. 17— ის (აღამ.) ს ა ნ ა მ ლამეს ათედა (და-
 რაჯობდა)...
 ჭ-აყენძა-ბზაზ... —აფს. 35— შენ (მამაკ.) ს ა ნ ა მ-ცოცხალი იყავ...
 და სხვ.

სათანადო კითხვით ფორმებში არის -ა-ბა-ძა-

მაგ.:

- არრ ზაკირ... ჭ-აბაძა- —კუვ. 21— ეს რა არის... რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე)
 ნაშხირაუ, ჭა-ბა-ძა-გ-გ- მოწყენილი, დადარდიანებული ხარ შენ
 ჯიკცა? (მამაკ.), რ ა ო დ ე ნ ს (ს ა ნ ა მ დ ე) ფიქრობ?
 არი ა-ბა-ძა-ბზიო?! —კუვ. 26— ეს რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე) კარგია?!
 ჭ-აბა-ძა-ხ-ახიო? —კუვ. 23— შენ (მამაკ.) რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე) ძლი-
 ერი ხარ?

კითხვითი შინაარსი („სად“) იქაც სხვა დიალექტთა მსგავსად გადმოი-
 ცემა -ა-ბა- ელემენტით.

დ რ ო ის გარემოება სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად გადმოცემა
 -ან- (-ენ → ნ-) ელემენტით.

მაგ.:

- ბზიბარა ანჰამზ აან —კუვ. 9— სიყვარული რ ო ც ა - გექონდა [იმ]
 დროს
 ა-ან-ჯილბ... —აფს. 35— რ ო ც ა დაღამდა..
 ახ-აფჰქია ან-ღება... —კუვ. 4— მან (მამაკ.) ოქროები რომ (რ ო ც ა)
 ნახა...
 აჟთ ენგსთაჯუ... —აფს. 35— ისინი რ ო ც ა-მინდა...
 სუნფსტრააკ... —აფს. 39— მე რ ო ც ა-მოგვედბი..
 დუნაად.. —კუვ. 2— ის (აღამ.) რ ო ც ა-მოვიდა..
 „სუზჰაგ!“-ნუდჰიბ.. —აფს. 33— „[ის (რალაც)] მომიტანე!“-ო, რ ო ც ა მან
 (მამაკ.) თქვა..
 აჟრ ნუდღტრ.. —კუვ. 4— ეს მან (მამაკ.) რ ო ც ა-გაიგო..
 ჯარა ი-ნ-ტა.. —კუვ. 4— ისინი ერთგან რ ო ც ა-დასხდნენ.. და
 სხვ.¹

¹ ერთ-ერთი ჩვენი ფსუელი მოქმელის ენაში სისტემატურად გვესმოდა აცარა („ძილ“) ზმნაში ფორმები: დანნაცია-13—„მან (აღამ.) როცა დაიძინა“, დანნაციაჰაკ-13—„ის (აღამ.)

ვითარების გამოსახატავად კუვინსკის კილოკავში, ისევე როგორც ყველა სხვა აფხაზურ დიალექტში, გამოიყენება -შე-ელემენტი¹.

მაგ.:

დღუშუგვოზ.. —კუვ. 4 — ის (აღამ.) მას (მამაკ.) როგორც მიჰყავდა..

ი-შე-გძიან ეფუშინე.. —კუვ. 10 — მან (მამაკ.) როგორც-თქვა, იმგვარად

აგირა დღუშააკვდგტლარა, —კუვ. 9 — ის (აღამ.) ლობეს როგორც-(რომ) დაპი! მოადგეს, უთხარ! და სხვ.

აფსუის კილოკავში დანარჩენ აფხაზურ კილო-თქმათაგან განსხვავებით იმავე შე ელემენტს წინ ა-ხმოვანი მიუძღვის და გვაქვს -აშე-²; ისევე როგორც ეს გვქონდა ადგილისა და დროის საგარემოებო ელემენტებში (შდრ. ახ-; აყ-; ან-).

მაგ.:

ახარბუზ ს-აშე-ალათ- —აფს. 39 — საზამთროს როგორც-ვათვალე-რებდი..

მეშეკე, აძე ჩკიენ მჭაბან —აფს. 43 — ერთ ღლეს პატარა (გა)მდინარე წყალში აქიე აშე-ჩიჯდძიძიძი.. ის (მამაკ.) როგორც-ბანაობდა..

აქეთ აშე-ტქითაზ... —აფს. 41 — სოფელი როგორც-ისხდა (ცხოვრობდა)..

ღ-აშე-ცუზ... —აფს. 41 — ის (აღამ.) როგორც-მიდიოდა...

აძ' აშეღუზიუზ... —აფს. 43 — ის (ღედაკ.) წყალს როგორც-სვამდა..

აქტსა ღ-აშე-შტაზ... —აფს. 44 — ის (აღამ.) ასე როგორც-იჯდა..

აქინდერ ღ-აშე-წაპიან.. —აფს. 44 — ურემი როგორც-იყო შებმული..

ჟ-აშე-აქიტიო, ჟააკაჟუ- —აფს. 44 — შენ (მამაკ.) მასზე (რადაცაზე) როგორც-ზინხარ, ჩამოვარდები და მოგკლავს

ჟათენე ჟან მჭაბენ აკი- —აფს. 39 — ზაფხულში ვნახეთ, კვერცხი მან (რადაცამ) როგორც-დადო

ღ-აშე-მცპიან.. —აფს. 40 — ის (აღამ.) როგორც-(რომ) მატყუარა იყო...

როცა დაიძინებს*, დარა ნნაცია—16—, როცა მათ დაიძინეს*, დანნაცია—17—, როცა მათ დაიძინეს*. იმავე მთქმელის ენაში შეგვხვდა აგრეთვე: აძ' ანწაბი.—13—, როცა მან (მამაკ.) წყალი დალია...“

¹ ბზიფურ დიალექტში დასტურდება ს, (— ზ,)

² ა-ხმოვანიანი სახეობა აღნიშნული აფიქსისა შეგვხვდებოდა პირაქეთა დიალექტებშიაც, უმთავრესად ბზიფელთა მეტყველებაში.

- აგიაქიო დაქითო დაპი: —აფს. 41— შუაზე ვინც ზის, [იმას] უთხარ: ამ ხარს არი აცო დ-აშეასსლარა როგორ ც-დაარტყას
- აძაქიო დ-ეშე-კარცტუზ¹... --აფს. 41— მდინარეზე როგორც-მირეკავდნენ ისინი მას (რალაცას)
- დ-ეშე-ნუყიუზ, ჯარე დაად- —აფს. 38— ისინი როგორც - მგზავრობდნენ, ერთგან შეჩერდნენ
- დ-აშე-დამაზ... —აფს. 36— ის (აღამ.) მას (მამაკ.) როგორც-ჭყავდა...
- დ-აშე-ციანზ... —აფს. 32— მას (აღამ.) როგორც-ეძინა...
- დ-აშე-ზხეუზ... —აფს. 37— ის (აღამ.) როგორც-მიმყავდა...
- ატი აშე-გლპიუზ... —აფს. 37— ის (დედაკ.) მას როგორც-ამბობდა...
- დ-ეშე-ციუზ... —აფს. 37— ისინი როგორც-მიდიოდნენ.

ასევეა კითხვით ფორმებშიაც.

მაგ.:

- დ-აშეფაურა?... —აფს. 33— ჩვენ ის (რალაც) როგორ-ვექნათ?
- დ-აშეფაკუ? —აფს. 37— ის (რალაც) როგორაა?
- დ-აშეფა-ჩიფსააჭშეშა? —აფს. 36— როგორ-დავისვენებთ? და სხვ.

აფსუის კილოკავშიაც შეიძლება შეგვხვდეს მარტო -შე-.

მაგ.:

- ი-შე-ციუზ-მაცარა... --აფს. 37— ისინი როგორც-მიდიოდნენ..
- ატი აკუბ ატუზ შიჯყო... —აფს. 37— ესაა, საქმე როგორცაა
- ი-შე-აააგაზ, ატი აკიკბ —აფს. 37— მან (მამაკ.) ის (რალაც) როგორც-მოიტანა, ესაა
- ი-შე-დცტრზ-ჩუზ... —აფს. 38— ისინი როგორც-ერთად მწყსიდნენ მას (რალაცას).. და სხვ.

მაგრამ აქაც ამოსავალ სახეობაში აშე- უნდა ვივარაუდოთ, რომლის ხმოვანიც ფონეტიკურ ნიდაგზე გაუჩინარებულა, ისევე როგორც ამას ადგილი აქვს ახ-, აყ- და ან- ელემენტთა შემთხვევაში².

უნდა ვიფიქროთ, რომ აფსუის კილოკავს ამ მხრივ (-აშე-აფიქსში ა-ხმოვნის დაცვით) შემოუნახავს ძველი ვითარება.

სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულშიც მთელი რიგი ნაწილაკები საგარემოებო აფიქსთა მნიშვნელობით გვხვდება სუფიქსადაც.

¹ ე ასეთ შემთხვევებში მიღებულია ა-საგან დ-სთან ასიმილაციით.

² შდრ. აქვე, ზემოთ, სათანადო მაგალითები.

მაგ.:

შია (აფს. -შია):

აჲრთ ჲააშეიკჲკიჲრჲამ-შია — კუე. 21— ეს ასი კაცი ხალხი-არაა-თითქოს იზან, „ათ სირუმზარი ტაკი დღღჲუშია დაგჯდ მრჲაზმა?“ [ისე] ჩათვალა რა, „ესენი არ ყოფილ-იყავით, ცოტა დიდ-სავით (ის (აღამ.) დიდი არის-თითქოს) მის (მამაჲ.) არ ეშოვებოდა?

აჲადა დაშაზ-შია... —აფს. 42— მას (აღამ.) სიცივე კლავდა-თითქოს...

-ეფშო:

აჲრთ ირჲრ-ეფშო ბეებ — კუე. 2— ესენი რომ ჲამენ-ისეთს (მსგავსს), სჲონ შვიდს ვჲამდი

-ნწიკ:

საადა-ნწიკ... (← საადაჲა- — კუე. 2— ვიდრე-მე მოვალ... ნწიკ)

-მაცა(რა):

აჲგ-ბზიაჲია დრჲქტიუ- —აფს. 43— კარგ ცხენებზე ის (აღამ.) ჯდება-მაცარა ივანარა იწაპი (ი)წაპე რა, (-ო დენ), მის ვაჲკაცობას თანდა-ივტაღალე თან მოემატა

დრაზრ-მაცა — კუე. 2— მას (აღამ.) ისინი ჲრდიან-ო დენ დღღჲუხეატ (რა), გაიზარდა

-იზგშთარა (შდრ. ტაპ. -იშთარა; პირაჲეთა დიალექტ. -იჲთე, -იშთე)

უხაბარ რპირ-იზგშთა- — კუე. 11— შენს (მამაჲ.) ამბავს ამბობენ-(მის) რა კარწანი ისააჲან, აჲარსა შემდეგ, დიდი ხანი(ა) მესმოდა, მაგ-საგჯზააამეზტ რამ ვერ მოვლიოდი... და სხვ.

§ 43. ჲმნის კილოები. პირობითი კილო. აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკაეში პირობითი კილოს აფიჲსად გავრცელებულია სუფიჲსი -რი. სტატიკურ ჲმნებსა და ნამყოს ფუძიდან ნაწარმოებ დინამიკურ ჲმნებში სუფიჲსი -ზა-რი. ეს უკანასკნელი სახეობა (-ზარი) გამოიყენება სხვადასხვა დროის ფორმათა პირობითი კილოს საწარმოებლად¹. პირობითობის შინა-არსს მეორე (ზა-რი-ს) შემთხვევაშიაც -რი ელემენტი გადმოსცემს.

¹ დროთა სუფიჲსაციასთან დაკავშირებულ ფონეტიკურ ცვლილებებს აჲ აღარ მოვიგო-ნებთ. ამისთვის იხ. § 41

მაგ.:

- არ' აწლა ჟაკ'მსენ!** —კუფ. 4— ამ ხეს არ შეეხო შენ (მამაკ.) (ხელი არ ახლო)! რომ შეეხო (თუ შეეხები), წაიქცევა
- აჩო ააღ'გინე ააუგა - ---კუფ. 12—** შენ (მამაკ.) ცხენს მოპარვით თუ მოიყვან, შეიძლება გამოგყვე
- დააუტსგ-რი უიშტპ** —კუფ. 15— ის (აღამ.) შენ (მამაკ.) თუ დაგარტყამს (რომ დაგარტყას), მოგკლავს
- ბარა ბგწიგ'ჟა-რი, სარა** —კუფ. 23— შენ (დედაკ.) თუ იტორებ, ჩემი მკლავი დასუსტდება
- აეგ რფა-რი, აბჰა აუ-** ---კუფ. 15-- ისინი ხორცს რომ შეჭამენ (მათ ხორცი თუ შეჭამეს), ძვალს შენ (მამაკ.) მოგცემენ
- ანი აბლგმ სშია-რი,** —კუფ. 9— ის კედელი თუ გაეზომე (ამ კედელს რომ გაეზომა), ეს კედელი მავიწყდება
- დგზსბ ა-რი, დგზიდგ-** —კუფ. 2— თქვენ მას (აღამ.) თუ ნახავთ, იცნობთ
- ბზიარანდ ისზგხაზ** —კუფ. 15— მე მან (მამაკ.) რასიკეთებ მიყო, რომ გაიგო (რომ იცოდეს)...
- ჟაზიგ საბა იჰეგ'ჰცა-** —კუფ. 15— ახლა მამაჩემთან რომ წავალთ (თუ წავალთ), რაც არ უნდა გამოართვა, ესაა..
- ჟასაკ აასგუთბ-რი,** —იფს. 45— შენ (მამაკ.) ერთ ცხვარს თუ მომცემ (რომ „მომცემდე“), ჩვენი ცხვრები თანაბარი იქნება, გახდება
- უნათ შოგ-რი, იუბა-** ---აფს. 37— შენ (მამაკ.) თუ შეხედავ, გაიხედავ, (რომ გახედავ), დაინახავ მას (რალაცას)
- აჟი ილჰაუწუ-მაცარა** —აფს. 43— შენ (მამაკ.) მას (დედაკ.) მის (რალაცის) ჰმევიით თუ გამოკვებავ, მაშინ თანახმა გახდები
- ჟარს ჯგზაშთა უჰაც -** ---აფს. 36— შენ (მამაკ.) ამხანაგად რომ გამოგვყვებოდე (თუ გამოგვყვები) მოგწონს, გესურს
- ჟარრ უხწწა-ზა-რი,** —კუფ. 14 - შენ (მამაკ.) თუ კაცი (მამაკაცი) ხარ, მე ქალი ვარ

- აჟუღ აკუმ-ზა-რი, —აფს. 37— ის (რალაც) თუ (რომ) არ ყოფილიყო, ჰადაბაშთან მოვიდოდით
- ისით აკტ-ზა-რი... —აფს. 35— ის (რალაც) თქვენ თუ გინდათ, მოცემ
- აჟუღ აკუმზა-რი, —აფს. 37— თუ ის არა (არ იქნება), ასე მოსულს ადიგ² აჟსა დაბშთა თქვენი დები არაგის მისცეთ!
- საბშციაჟია ირჟსიგმთან!
- დერტჟაჟალა დეუმშა —კუვ. 14— მას (ადამ.) თავისივე ხმლით თუ არ ზა-რი, დგ²უზუშუშამ. მოკლავ, [ისე]ვერ მოკლავ შენ (მამაკ.)
- არბ ბლაჟა ლასრ —კუვ. 23— ეს გველეშაპი მალე თუ არ მოვა (რომ იმა აჟბ-ზა-რი, სკციაბსს არ მოვიდოდეს), წავიძინებ (თვალს მოგხუჟავ)
- შთა, იუსემთა-ზა- —აფს. 33— მერე (პო), თუ მე შენ (მამაკ.) ის (რალაც) არ მოგეცი (თუ არ მოგცემ), რი, უნ¹ ასავეტ წამოდი (წადი) საბჟოში
- „იზიგ-ზა-რი“-ლჟიან —აფს. 40— „ის (რალაც) თუ მოიხარშაო“, ის (დე-დაფშა-მაცარა ილგმაჟჟჟ სინჯავდა რა, შემოეჟამა
- წაბერგ იჟსსჟა-ზა- —კუვ. 23— სიმართლე რომ გითხრა შენ (მამაკ.), რი, ანახტთ აჟგ იგ²რუამ ის სხვა ხორცს არ ერია (სხვა ხორცის მსგავსი არ იყო)
- ჟგ² წაბერგხო —კუვ. 21— ის (რალაც) თუ მართლდებ, ზა-რი, ანგ² წაბერგხარა ათჟჟჟ ესეც უნდა გამართლდეს
- „აზია დასჟიან²ედტ.“ —კუვ. 19— „მას (მამაკ.) უკვე სიტყვა ვუთხარი“ — „აზია დაბჟიან²ა-ზა-რი, ბეცა!“ „სიტყვა თუ უკვე უთხარი შენ (დე-დაკ.), წადი!“
- იუთაჟი შთა, იუზსემხარა—აფს. 37— შენ (მამაკ.) რა გინდა, თქვი! რომ არ გ²ყამ დაჟბა!—ის ჟზჟუხუშა-ზა-რი, სიუჟგ² სემაჟიჟია აჟრბჟუჟ... გაგიკეთო [ისეთი] არაფერია.—თუ გა-მიკეთებ (მიყოფ), ჩემო ორო სძეგ, ესაა... და სხვ.

იგივე პირობითი კილოს ფორმები აზნარულში გვხვდება -გ² (-„ც“) ნაწილაკის დართვითაც ¹ და საყურადღებოა, რომ მაშინ პირობითობის აფიქსში ხმოვანი არ ჩანს.

მაგ.:

- დაბა დჟყახემ-ზა- —აფს. 35— მისი (მამაკ.) მამოთუ არ არის (კი-რ-გ², იფ² ღჟყმ დეც), მისი შვილი არის

¹ ეს ჩვეულებრივია სხვა აზნარულ დიალექტებშიაც.

- ბზიქია ა ა უ მ თ ა - რ-გ-ჯ, —კუვე. 15— მან (მამაკ.) შენ (მამაკ.) ძროხები თ უ მო გ ც ა (კიდეც), არ გამოართვა!
- ინგზი დ გ ფ ს გ ზ ა-რ-გ-ჯ, —კუვე. 23— მღვეი თ უ მო კ ე დ ე ბ ა (-კიდეც), ინგზი დღსრუხზ მღვეს (კვლავ) ვიშოვი
- სფა დ გ უ შ ა - ზ ა-რ-გ-ჯ, —კუვე. 23— ჩემს შვილს (ვაჟს) თ უ მო კ ლ ა ე (კი- ფპიესნჯ სგჯუზუჭყალარჯმ დეც), ცოლად არ გაგვიხდები
- ს გ უ შ ა ზ ა-რ-გ-ჯ, უდ —კუვე. 8— შენ (მამაკ.) რ ო მ მო მ კ ლ ა კიდეც, ეფშჳ ჴუეს გჯყასწამ მაგისთანა საქმეს არ ვიქმ (არ გავაკეთებ).
- ზბია დგბზუზა-რ-გ-ჯ, იხერ—აფს. 36— შენ (დედაკ.) ის (ადამ.) თ უ გ ი ყ ვ ა რ ს გჯფპარბარჯმ. (კიდეც), მის სიკეთეს არ გიჩვენებთ- და სხვ.

აქა-იქ კუვინსკელ მოხუცთა მეტყველებბაში პირობითი კილოს აფექსად მარტო -რ (-ზა-რ) სუფიქსიც დაედასტურეთ პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად.

მაგ.:

- სარკ კაფლა ს ჩ ა - რ, —კუვე. 15— მე რომ დუმით ვიკვებო, შენ (მამაკ.) უსჯიარჯნ დაგაღრ.ჩობდი
- ჰაზაკიუჳ. ჰან თ გ უ ჟ ლ ა-რ, —კუვე. 14— ჩვენ ვინცა ვართ, თ უ ჩ ა მ ო გ ე ი შ- უურდრჯპ ვ ე ბ, ვაიგებ შენ (მამაკ.)
- „რახიგ“ჰია, ჴაად-ზა-რ...—კუვე. 14— „საქონელი“-ო (-„საქონელი მინდაო“) შენ (მამაკ.) თ უ მო ხ ე ვ ა ლ... და სხვ.

სათანადო ადგილას გამოგვეთქვამს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ პირობითი კილოს ფორმა კავშირში უნდა იყოს მასდართან და მყოფადის ინფინიტურ ფორმასთან¹. მის მაწარმოებლადაც -რა-სუფიქსი უნდა ვიგულოთ. შემდეგ მას ა ხმოვანი უნდა ჩამოცლოდეს შესაძლოა გ (ე. ი. -რჯ) საფეხურის განვლითაც.

ტაპანთურს დიალექტში -გჯ ნაწილაკ დართულ პირობითი კილოს ფორმაში რ-ს შემდეგ გ ხმოვანიც ხშირად არის დაცული. მაგ., იუჰია-რჯ-გჯ... „თუ იტყვი კიდეც“ და სხვ. ზოგჯერ ტაპანთურში ამ გ-ს (ჩვეულებრივ მახვილის მქონე გ-ს) ადგილას ი-ც გვაქვს, მაგ., ურბა-რჩჯ-ჯ—„შენ (მამაკ.) მათ რომ განახონ“... და სხვ.²

კითხვა დგება, თუ პირობითი კილოს წარმოება ეყრდნობა მ ა ს დ ა რ ი-ს ა და მყოფადის ინფინიტური ფორმის წარმოებას და აქიც უნდა გვექნოდა -რა სუფიქსი, რაღაა ის ი, რომელიც აშხარულ დიალექტს მოეპოვება პირობითი კილოს ფორმაში სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან განსხვავებით?

¹ იხ. ტაპ. § 46, გვ. გვ. 151-153; აქვე, § 41.

² იხ. ტაპ. § 49, გვ. 167-168.

ბუნებრივია, აქვე მოგვაგონდეს სათანადო ფაქტი ტაპანთური დიალექტისა (ურბა-არგ²). იქაც გარკვეულ შემთხვევაში ი მოგვევლინა პირობით კილოში. მაგრამ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ტაპანთურში პირობით კილოში • გვევლინება სწორედ მაშინ, როცა -გ² ნაწილაკი დაერთვის მას, აშხარულში კი სწორედ -გ² ნაწილაკდართულ ფორმებში არ ჩანს იგი.

ტაპანთურში ი-ს გამოვლენა აშკარად ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა უნდა იყოს. წინამავალი ზ ბგერა პალატალიზებულ გ²-სთან ი-დ იქცა¹.

აშხარულშიაც პირობითი კილოს წარმოებაში ი აფიქსი მეორეული მოვლენა უნდა იყოს. შესაძლოა აქაც ფონეტიკურ ნიადაგზე -გ² ნაწილაკისაგან გ²-თანზომონის დაკარგვის ნიადაგზე ვიღებდეთ ი (← აგ)-ს.

ტაპანთურ დიალექტში პირობითი კილოს სხვა აფიქსებიც (-რ-ქიენ-რ-ქიენგ-ზ, ... ზა-ქიენ-, რგ.კიენ...; ზ-თენ, -თენ...) იქნა შენიშნული². ისინი აშხარულში არ გვხვდება.³ ამ მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები მხარს უჭერენ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს.

მ ი ზ ა ნ - პ ი რ ო ბ ი თ ი კ ი ლ ო . ე . წ . მიზან-პირობითი კილოს წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები იყენებენ იმავე აფიქსს, რაც ტაპანთურს დიალექტში გვაქვს: -რ-ნგხ, -ნგხ:

მაგ.:

- დგმა დ ჯ მ დ გ ლ ა-რ-ნგხ, —კუე. 8 — ის (აღამ.) თავის ძმას რათა შეხედეს დცემტ (თავისი ძმის შე - ს ა - ხ ვ ე დ რ ა დ), წავიდა
- ჟოჰიეგ სუზუზნაზ, ვაწა- —კუე. 11 — ახლა შენ (მამაკ.) რისთვისაც მოგივედ, რანი იულო, ს ჯ უ რ ბ ა-რ-ნგხ, შენი ვაქეაცობა (რაც შენ ვაქეაცობა აქეეს) რათა მიჩვენო (შენ მე ის 'სა-ჩვენებ-ა'ლად), არის
- დ ა ჭ ა რ ნგხ ილზაან —კუე. 2 — ის (რალაც) მასთან (დედაკ.) მოდიოდა, რათა შექამოს (შე-ისა-ქმელ-ა)დ) ის (აღამ.)
- რახჯარქია სწიახვ აშრკ —კუე. 10 — მათს აბჯრებს შევინახავ, რ ა თ ა კ ვ ლ ა ყ ა მ ზ ა-რ-ნგხ ა რ იწნეს

¹ შდრ. აქვე, § 14.
² იხ. ტაპ. § 49.

³ ერთხელ საუბარში მოქმელმა სოფ. აბაჰაქთიდან იხმარა ფორმა „ი ბ ჯ შუ-ზა-ქიენ“ — „შენ (დედაკ.) ის (რალაც) თუ დასწერე...“, რაც ტაპანთურის გავლენას უნდა მიეწეროს. ასევე ერთხელ შეგვხვდა ფსაუშიაც: სნეგ-რუქიენ სუფიოს ილსპიოზი—ფსუ 1—„(შინ რომ მივალ, ცოლს რა უნდა ვუთხრა (რას ვეტყვი)“?

- აქაპია ათქახენ დ ე მ უ ჯ — კუვ. 2 — მან (მამაკ.) თავისი ხმალი ამოაგო და რ-ნგხ დენაღა... იგი (აღამ.) რათა მოკლას (მოკვლად), რომ დაიწყო...
- ხოჯა მეშოქ აბაზარ — აფს. 33 — ხოჯა ერთ დღეს ბაზარში რათა წავი- დ ც ა - რ-ნგხ დღტქსლან... დეს (წასვლად), გაემართა რა...
- სჰინ უნშოენთიქი სკაი- — აფს. 35 — მოვედი, შენი (მამაკ.) საფლგის თავი ჰა-რ-ნგხ რათა დაეზილო, დატკეპნო (დატკეპ- ნად)
- ა ფ ს გ რ შ ა - ნგხ, აააჰჰ- — კუვ. 10 — ისინი რათა დაისვენონ (დასვენებად), სტ შერდნენ
- ბნა აარგა-ნგხ, იკატ — კუვ. 26 — ისინი შეშა (ტყე) რათა მოიტანონ (მო- ტანად), წავიდნენ
- ყიფი იფა ყურმან — აბაზაქთი 23 — ყვევის ძე მსხვერპლი რათა მოიტანოს ჰა ა გ ა - ნს დცატ (მოტანად), წავიდა... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში ასეთ შემთხვევებში გვაქვს -რ-ცჲ || -რა-ცჲ (ზზიფ. -რ-ცჲ, -რა-ცჲ).

აღნიშნული ფორმა თავისი შინაარსითა და წარმოებით უდრის ძველი ქართულის ვითარებით ბრუნვაში დასმულ მასდარის ფორმას „დაჯდა წე რ ა დ წერილი“.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ პირობითი კილო და მასდარი აფ- ხაზურში ერთნაირი ფორმის მატარებელნი უნდა იყვნენ¹, ზემოაღნიშნულ წარმოებათა ასეთი დაკავშირება სარწმუნო იქნება.

აქ გასარკვევია, ოღონდ, როგორ მოიყარა ერთად თავი -რ, -ნ, -ხ აფიქსებმა.

აშხარულ დიალექტში ნაწილობრივ განსხვავებული წარმოებაც იქნა შე- ნიშნული აღნიშნული ფორმისა. იმავე პირობითი კილოს (ან მასდარის) ფორ- მას დაერთვის ვითარების აფიქსი -ნგ კუვინსკის კილოკავში, -შთა—აფსუის კილოკავში.

მაგ.:

- ლარა ლუფტქია — კუვ. 23 — მან (დედაკ.) თავისი კბილები რათა ლ გ რ შ ა - რა-ნგ, აენჯგ დცემტ გაილესოს, გაიშახვილოს (გა ლ ე ს - ვ ა დ, გ ა მ ა ხ ვ ი ლ ე ბ ა დ), მღ. იენ- ჯ უ გ ზ ე წავიდა
- ანი დცემტ აჩაგ იღჯ- — კუვ. 12 — ის (აღამ.) წავიდა, რათა ცხენი მოი- ჩ 2 - რა-ნგ პაროს (მოპარეად)

¹ იხ. აქიუ, ზემოთ.

ჩარა-ზირაქჷ უნასია —აფს. 36— ქეიფის (პურობის) დროს ასე გადაწყვი-
 აუტყფუჷ ყარწყე: „აჩარა- კეტეს: „პურობა რომ გათავდება, ერთ
 ზირა ნეღღგარასკ, გიაშა- იმათგანს გვაშაჰუეი პურობას ვისთეი-
 ხიეჷ ჩარა-ზირა ზზჯყარ- საც აწყობდნენ, ცოლად რათა მოუყ-
 წუზ, რტუა აძიგ თჰიგსშთა ვანონ („მისთვის იგი მათ მოყ-
 ღჯაარ-გა-რა-შთა“ ვანად“)

ირგოღღე ღრტცდიჷი- —აფს. 36— გადაწყვიტეს, განიზრახეს რათა ის
 ღა-რა-შთა (აღამ.) მათთან ერთად გაემგზავროს.
 (გამგზავრებად მათთან ერთად...)

ტესჯან საბგდ ღლოუ-რა- —აფს. 43— მაშინ ბავშვი მას (ღედაკ.) რათა შეე-
 შთა ღჯან დინოს, იყო (შეძენად იყო)... და სხვ.

საყურადღებოა, რომ ასეთი წარმოება -რა პლუს ვითარებითი აფიქსი
 (კერძოდ: -რა-ნგ) გვხვდება პირაქეთა დიალექტებშიაც.

აფსუის კილოკაეში სათანადო შინაარსი ერთხელ მარტოოდენ -ნგ- სუ-
 ფიქსის საშუალებითაც იქნა გამოხატული.

მაგ.:

არ აათალაშთა აქტ —აფს. 35— ჯარი შემოსვლით, სოფელი რათა შე-
 რჯა-ნგ-ჰია ღენარჯ- კამოსო (შეჰმად), რომ შეესეღა, ის
 ქისაზ, ღარა... ჰაწარა (მამაკ.)... თავისი დიდი ვეჰკაცობით,
 ღტუ რლაშთა არ ჯარს წინ გადადგომით რომ შეებრძო-
 ღჯუფჰაგელაშთა დან- ლებოდა, ჯარი თავისი განზრახვის შე-
 რტმსრააკ არ ირგოღღე უსრულებლად (ვერ შესრულებით) უკან
 რუზყამწუშთა იგნჰიგხან ბრუნდებოდა.

როგორც აქედან ჩანს, აშხარული დიალექტის კილოკაეები პირაქეთა
 დიალექტებში არსებულ -ცგ (-რ-ცგ) სუფიქსს არ გვიჩვენებენ და ტაპანთურის
 -რ-ნგს, -ნგს სუფიქსს იყენებენ, მაგრამ მათთვის უცხო არ არის არც ამ ფორმის
 პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი პარალელური წარმოება.

არას ვიტყვით იმაზე, რომ -ზგ— „თვის“-თანდებულთაც შეიძლება გა-
 მოიხატოს სათანადო შინაარსი სხვა აფხაზურ დიალექტთა (კერძოდ, პირაქეთა
 დიალექტთა) მსგავსად.

მაგ.:

იფა ღღმუხტ-ჰია ატუა-ქია—კუე. 23— თავისი შვილი მან (მამაკ.) მოკლავ,
 ატი ირუმჰია-რა-ზგ, სარს ხალხმა ეს რათა არ თქვას, მე თავს
 ჩაგსუხტ მოვიკლავ... და სხვ.

აშხარულში მეტად მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი მიზან-პირო-
 ბითი კილოს ფორმები. ფსხუელ აშხარელთა მეტყველებაში დადასტურებულ
 იქნა ყველა ზემოთ განხილულ შემთხვევაში (და აგრეთვე აწმყოს ინფინიტურ-
 ფორმაშიაც) .ხ- სუფიქსიანი წარმოებები, ამ წარმოებებში ხ ცვლის ნ-ს.

მაგ.:

- ნჯიარქ ი ცა-რგს — ფსხუ, კ. 10— გადაწყვიტეს, რათა სასიარულოდ წა-
რგოი' რთარქტ სულიყენენ
- ღჯაშუ-რგ-ს დცეატ—ფსხუ, კ. 10— ის (ადამ.) რათა მას ის (ადამ.) მოეკლა,
წავიდა
- ღვრზაადტ ილ ჭოს — ფსხუ, კ. 11— ის (დედაქ.) მათ მოუვიდა, რათა ისინი
შეკამოს
- სომკაპიკა იზფშააა— ფსხუ, კ. 11— წავიდნენ, რათა მოძებნონ სომკაპიკა
ჟა-ს იცეატ
- დცეატ აზიქია — ფსხუ, კ. 15— ის (ადამ.) წავიდა ტყეში, რათა ძრო-
ღვრპიას (← ლვრპი ჟა-ს) ხები აძოვოს
აბნა

იქვე შეგვხვდა ს „თვის“ თანდებულიან ფუძესთანაც:

- ეზა იქიწიერტ ნჯიარა— ფსხუ, კ. 15— დღეს გადიან [სახლიდან] სასიარულოდ
იცა-რა-ზგ-ს წასასვლელად
- უსა იგოთუქტ — ფსხუ, კ. 9— მან (მამაკ.) ასე გადაწყვიტა, რათა იგი
ღჯაშუ-რა-ზგ-ს (ადამ.) მოეკლა

ამ სახეობათა საფუძველზე, რომლებიც მოიპოვება აშხარულ დიალექტში, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აშხარულსა და ტაპანთურ დიალექტში გამოყენებული მიზანპირობითი კილოს რთული -ნგს სუფიქსი შედგება ორი ერთნაირი ფუნქციის მქონე ელემენტისაგან. როგორც ნ, ისე ს წარმოადგენს ვითარებით (გარდაქცევით) აფიქსებს.

შეიძლება აგრეთვე ვიფიქროთ, რომ პირაქეთა დიალექტებში არსებული რცგ-სუფიქსის ც ელემენტი (ბზიფ. ც) წარმოადგენს ზემოხსენებულს ს სუფიქსის ფონეტიკურ ნაირსახეობას¹.

კონიუნქტივი. პირაქეთა დიალექტებში კონიუნქტივის აფიქსად გამოდის — აა -აჲ — *გა-დტ (სტატიკურ ზმნებში -ზააჲტ), ტაპანთურში -რ-გა(ა)დ || -რგა(ა)ტ (სტატიკ. ზმნებში -ზა-რგა(ა)დ). პირაქეთა დიალექტების -იტ და ტაპანთური -(ი)დ ცნობილი ფინიტობის აფიქსი უნდა იყოს.

აშხარულის კილოკავებში გავრცელებულია ტაპანთურის მსგავსად -რ-ააჲტ ← -რ-გადტ (სტატიკ. ზმნებში -ზა-რაა-აჲტ).

მაგ.:

- სვრჭა-რ-ააჲტ! — აფს. 37— მათ შემკამონ!
- იჭა-რ-ააჲტ! — კუფ. 9— მან (მამაკ.) ის (რადაც) კამოს!

¹ დაწვრილებით ამ საკითხების შესახებ იხ. „მიზან-პირობითი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურს დიალექტებში“. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. II, 1948 წ.

დაასიარპია-რ-ააჲ¹ —აფს. 36— მათ თქვენ (მო)-გითხრან ის (რალაც)
... ჩოჯრანგჯ სკიზა-რააჲტ!—კუე. 14— ჰირნახულად [თუნდ] იყოს!

ეს რთული -რ-აა აფიქსი უნდა უკავშირდებოდეს მყოფადის (ინფინიტური ფორმის) აფიქსს. საგულისხმოა ამ მხრივ ის გარემოება, რომ სწორედ აშხარულ დიალექტში მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში გვაქვს -რა-ს გვერდით რთული -რ-აა².

კუენისკის კილოკავში პირაქეთა დიალექტთა მსგავსად აღნიშნული ფორმა საქმაოდ ხშირად გვხვდება -რ-ს გარეშეც.

მაგ.:

აბზარო უბაჲტ! —კუე. 8— შენ (მაჰაკ.) სიკეთე ნახე (გენახოს)!

დღცააჲტ-შანჯ, უბა დღლა- —კუე. 8— ის (აღამ.) წავიღეს-და იქ დაჯღცააჲტ!
დეს!

დააშელო, დააშელააჲტ! —კუე. 8— ის, ვინც შემოდის, შემოვიდეს!

აბზარა ბგმა- ჴააჲტ! —კუე. 8— შენ (დედაკ.) სიკეთე გჰონდეს!

ჴარჴ ულგაჴიუჴ, აჴს —კუე. 11— შენ ბერიკაცი ხარ, ასე იდექ! და სხვ. უგგლაჴააჲტ!

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ სწორედ კუენისკის კილოკავში მყოფადის ინფინიტური ფორმის აფიქსად შეიძლება მოგვევლინოს იგივე -აა (← *ჴა)².

სტატიკურ ზმნებში კონიუნქტივის წარმოებისას -ჴა-რააჲტ, -ჴააჲტ აფიქსთა გვერდით შეგვხვდა აგრეთვე -ჴააჴტ:

მაგ.:

უჲ აშაკისკ აჴჲ აჴტ —კუე. 14— იმ წელიწადს რაც სოფელს მოუნდებოდა (რასაც დახარჯავდა), საქონლად იყოს (თუნდ საქონლად იყოს), ჰირნახულად (თუნდ ჰირნახულად) იყოს, ეს ყველაფერი ასლანმა სოფელს მისცა.
დაარნგხუშაზგჯ რახიგნგჯ
სკი ჴააჴტ, ჩოჯრანგჯ სკი-
ზარააჲტ, აჴჴ იზხეგჯ
ასლან აჴტ ირგთეჲტ

ერთსა და იმავე ფრაზაში ერთი და იმავე მნიშვნელობით ნახმარ იქნა როგორც სკი ჴააჴტ³, ისე სკი ჴარააჲტ.

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი თ ი კ ი ლ ო. ბრძანებითი კილოს დადებითი ფორმა ისევე იწარმოება, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში⁴.

¹ აფსის კილოკავში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტ შეიძლება ზოგჯერ აღარ იხმოდეს (იხ. § 44).

² იხ. აქვე, § 41.

³ ზღრ. ბრძანებითი კილოს წარმოება აქვე, ქვემოთ.

⁴ იხ. „გარდამავლობის კატეგორია აფხაზურ ზმნებში“. ენიმკის მოამბე, ტ. XII. 1942 წ. „ძირითად დროთა წარმოებისათვის“. ენიმკის მოამბე, ტ. II. 1938 წ.

მაგ.:

- აფგ² ზინგ, იგა! —აფს. 35— ხორციც მოხარუვით წაიღე!
 იზიგ! —აფს. 40— ის (რალაც) მოხარუე!
 აჩხანუჩა იპიატიას —აფს. 44— ცხენის მწყემსის ნათქვამი აკეთეთ!
 ზიგულა!
 შოლა ნაპეკ აასტო! —კუფ. 1— ერთი მუქა ფევილი მომეცი!
 დაასროუ!¹ —კუფ. 10— ის (ალამ.) მაშოვინინე (შემაძენინე, მა-
 პოვინინე)! დასხე.

სტატიკურ ზმნათა ბრძანებითში იქაც ფუძეს -ზ- აფიქსი ახასიათებს (მომ-
 დინარე სტატიკურ ზმნათა -ზა- სუფიქსიდან(?)).

მაგ.:

- არაყა ჟანხა, უტიაზ, —აფს. 36— აქ დარჩი, იჯექ, არ გაინძრე!
 უმწესენ!
 უტიაზ თენთო! —აფს. 36— შენ (მამაკ.) იჯექ წყნარად!
 არი ალფფგ² ჟარა —აფს. 36— ამ რაშე შენ (მამაკ.) იჯექ!
 ჟაქტიაზ!
 უწაბერგზ! —კუფ. 18— შენ (მამაკ.) მართალი იყავ!
 შეგვხვდა ტაპანაურის მსგავსად აღნიშნულ ფორმაზე დართული -ტ-ც².
 მაგ.:

- სანიით დსურიშითიტ. —კუფ. 8— სანიითი გაუშვეს: „მოკვდი, გაცოცხლ-
 „ბღესტ, ბეზახან, აღუნა ღი (იცოცხლე), ქვეყანაზე იყავ!“
 ბგქტუზ-ტ!“

უარყოფით ბრძანებითში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ბოლოს მუ-
 დამ -ნ- აფიქსი გვესმოდა.

მაგ.

- უნასიშთა-მ-ლა-ნ! —კუფ. 2— შენ (მამაკ.) მე არ გამომეღეცნო!
 აში აბ-მგრტ-ნ! —კუფ. 2— კარს ნუ გააღებ (არ გაალო!)
 აჟას იმგუმბენ, აპიქა —კუფ. 15— მას (მამაკ.) შენ (მამაკ.) ცხვარი არ გა-
 ააუთარგ² რმუმბენ-ნ!
 აჩგ² სტუმთა-ნ! —აფს. 42— —ცხენიც არ მომცე შენ (მამაკ.)! და
 სხე.

¹ აპ ზმნის არა კახატიურ ფორმაშიც მოხერხდა ბრძანებითის წარმოება, მაგრამ
 პირის ნიშნები შენარჩუნებულ იქნა. მაგ., მახაგ² ანუოთ, აბლ² ანუოთ!—კუფ. 21—
 აქლემიც „იშოვე“, ვაციც „იშოვე“ შენ (მამაკ.)!“

² იხ. ტაპ. § 49, გვ. 176.

ნ ა ტ ვ რ ი თ ი კ ი ლ ო . ნატვრითი კილოს აფიქსად სხვა აფხაზურ-
დიალექტთა მსგავსად აქაც არის -ნდა. მაგ.:

არი ჰ'ხაზენ ჟოეი' —კუფ. 20— ეს ჩვენი ბატონი (პატრონი) ნეტავ
აქამდეც (უწინამც) მომკვდარიყო!

მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად იგივე ფორმა გვხვდება -ჩა აფიქს-დარ-
თულიც -ნდა-ჩა¹:

ჰარს ჰაუმბაკია ჟაბა —კუფ. 14— ჩვენი ნახვა არა (ჩვენ უნახავად) მამა-
დაბნეო უღჯრე-ნდა-ჩა! შენი სადაა, ნეტავ გაიგებდე (იცოდე)?

§ 44. ზმნის უარყოფითი ფორმები. ზმნის უარყოფით ფორმათა მაწარ-
მოებელი მ- აფიქსი საერთოდ იმავე წესით გამოიყენება აშხარულშიაც, რა
წესითაც აფხაზურის სხვა დიალექტებში²: სტატიკური ზმნების როგორც ფი-
ნიტურ, ისე ინფინიტურ ფორმებს იგი სუფიქსად მოულის და აწმყოში (სტა-
ტიკური ფორმისა) ერთვის ზმნის ფუძეს დროის აფიქსის გარეშე.

მაგ.:

აწმყო

... ანახ'ვთ აუქიეა იგ'ვრ- —კუფ. 23— (ის) სხვა დანარჩენ ძროხებს არა ჰგავს-
ბეფშე-მ

სეგ'ვზახე-მ —კუფ. 2— მე ცოცხალი აღარ ვარ

დვ'ვყა-მ —კუფ. 14— ის (აღამ.) არ არის (არ არსებობს)

აჰ, აკ'ვ გ'ვსთავე-მ —აფს. 42— აჰ, რამე (=არაფერი) არ მინდა

სარა ისტი-მ, გ'ვსფუმ —აფს. 43— მე რაც ჩემი არაა, არ ვკამ

ნამყო განუსაზღვრელი

აურთ თააციის გ'ვრგ'- —კუფ. 4— მათ შეილები (ოჯახი) არ ჰყავდათ
მაშ-ზტ

აჩანეზ-ჩა დვ'ვყა-მგ'ვ³ —აფს. 35— ცხენის მწყემსი (აღ)არ იყო... და სხვ-

ასევე დინამიკურ ზმნებში სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად იგი მო-
გვევლინება სხვადასხვა დროის ფორმაში⁴.

მაგ.:

აწმყო

სებ'ვკაძო-მ —კუფ. 12— შენ (დედაკ.) მე ვერ შემიკამ

¹ იხ. ტაპ. § 49, გვ. 174.

² ამის შესახებ ჯერ-ჯერობით იხ. ტაპანთ. დიალექტ. § 47, გვ. 157—161.

³ აუსლაუტში ტ-ს დაკარგვის შესახებ იხ. აქვე, § 41.

⁴ ამ წესის შესახებ იხ. იგივე ტაპანთ. § 47, გვ. 157 და შემდეგ.

- აქტოსო-ჟო-მ —კუფ. 23— მას (რალაცას) შენ (მამაკ.) არ მოგცემ
 მოპ, იყალომ —კუფ. 23— არა, არ იქნება
 ძარს ძაქიტო ჟიანკა —აფს. 37— მისზე (რალაცაზე) რომელიც ზის, [მას]
 ხეგოცკ რაპა გენად-უ-მ¹ სამი ღერი წვერის მეტი არ აქვს (წვე-
 რი „სამ ღერზე მეტს არ წვედება“)
 საგ²ტ-უ-მ —აფს. 33— არ ვჯდები

მყოფადი განუსაზღვრ.

- ჟოჟის ეგ² უ შა-მ —კუფ. 9— ახლა (აწ) არ იქნება
 ღესმრუჟია გ²აჟ²შა-მ —აფს. 37— ის (ადამ.) რომ ვერ ვიშოვო („მის უშოვ-
 ნელად“) არ შეიძლება, არ იქნება
 ჟარი სარ² ჰაგ²ჯც უ-შა-მ —აფს. 37— მე და შენ ვერ წავალთ
 ასპიო იყისგ-მ-წუშა, —ფსხუ (20)— რასაც ვამბობ, რომ არ გავაკეთო (რაც
 აგ²ჯ²ყამ არ გავაკეთო, რასაც არ გავაკეთებ)
 [ისეთი] არაფერია

მყოფადი განსაზღვრ.

- ჟჰესნე სგ²უზუკილა-რგ-მ —კუფ. 7— შენ (მამაკ.) ცოლად არ გაგიხდები
 უჟთა ჰარს იგ²ჰუხ-რგ-მ —აფს. 33— შენს (მამაკ.) ბარკალს ვერ (არ) ვიშო-
 ვით
 ჰგ²ღლა-რგ-მ —ფსხუ (6)— შენ (დედაკ.) ის (დედაკ.) არ (ვერ) და-
 გინახავს

ნამყო უსრული

- ღჟჟაზტ-ჰია გ²ლ²ჟა-უ —აფს. 33— მან (ადამ.) იკითხა, მაგრამ ის (მამაკ.)
 |გ-ზ² მას (დედაკ.) არ ეუბნებოდა
 ღგ²ლაჟა-მ-ზტ —კუფ. 4— ის (ადამ.) არ ღგებოდა
 უგრახიჟა ძჟჰია იკარ. —ფსხუ (10)— მათ (თავიანთ) საქონელს წყალზე (წყლის
 კამო-მგ-ზ-ტ პირას) არ მირეკავდნენ

აორისტი

- გ²ლ-მ-უ მტ —კუფ. 12— მან (დედაკ.) ის (რალაც) არ ქნა
 აგ²აკ²გ-მ-ს-ტ, აზაად- —კუფ. 4— მას არ შევეხე, ახლოსაც არ მივედი
 იაგ²გ საგ²გ-მ-ცემტ

¹ ფონეტიკური პროცესების შესახებ იხ. აქვე, ზემოთ.

² -ტ ბოლოს ფონეტიკურ ნიადაგზეა დაკარგული.

- ეგ¹გ²მ-გ¹ე¹ აკგ² —აფს. 35— არაფერი (რამეც) არ უშეელა მან (რალაცამ) მას (მამაკ.)
- აჭრ¹ აჭაზლა აჭტ¹ დაგ²ღღ.—აფს. 43— ამის გამო მათ ის (აღამ.) არ ვაჩვენე, სე-მე-რბე, დაგ²გ²რღსე-მ-თე არც მივეცი
- სა სტალა ღგ²ზ²მ- —ფსხუ (10)— მე ჩემი თვალთ არ ვნახე (არ მინახავს). ბეძტ
- ღანზეცე-მ-ცახ... —აფს. 36— ის (აღამ.) მას (მამაკ.) რომ (როცა) არ გაპყეა...

ნამყო უკვეობითი

აკიტალ ზწო ჟოჯ.—ფსხუ (1)— კვერცხის დამდეგი კაცი ჯერ არ ყოფილა.

ნამყო უკვეობითი წინ. წარს.

აბართ ავჯა ხაბარლა —კუფ. 12— ესენი ორივენი ამბით (ვადმოცემით) ერთმანერთს იცნობდნენ, მაგრამ ერთმანერთი ჯერ არ ენახათ... და სხვ.

აქ აღსანიშნავი იქნება მხოლოდ ზოგი ფონეტიკური ხასიათის თავისებურება. ჩვენ დროთა წარმოების განხილვისას აღვნიშნავდით, რომ -ჟა დროის აფიქსი (აწმყოში, ნამყო უსრულში) გარკვეულ შემთხვევებში (ი, უ-სა და თანხმოდანზე დაბოლოებულ ზმნის ფუძეებთან) მარტივდება: ჟა — ა². იგივე პროცესი ძალაში რჩება უარყოფითის წარმოებისასაც. ამის გამო რომელიმე ის კ-ჟა-მ-ისაგან მივიღებთ ისკ-ა-მ-ს („მას მე-არ-ვიჭერ“) და სხვ.

მაგ.:

- აჭუძ ითარაშიქია მარა —კუფ. 11— მის (მამაკ.) ჭიჭკრებს თუ არ თვითონ, მსკუმზარი, ზაძიგ² გ²მზარტ-ა-მეზტ ვერავინ (ეინმეც) ვერ აღებდა
- დაგ²რღღ-ა-მეზტ —კუფ. 2— მას (აღამ.) ისინი არ იცნობდნენ
- რახილა ღგ²სთი-ა-მ —კუფ. 12— საქონელზე („საქონლით“) არ ვიძლევი მას (აღამ.), არ ვავეცემ
- იგ² ღგ²ასაშიაძ-ა-მ —აფს. 33— ის (აღამ.) კიდეც არ მელაპარაკებდა (შდრ. მასდიარი აშიაძრა).
- (ი)გ²სთი-ა-მ —აფს. 35— არ ვყიდი, არ ვიძლევი
- სგ²ნეა-ა-მ —ფსხუ 10— ვერ მივალ... და სხვ.

¹ ფონეტიკური პროცესებისათვის იხ. აქვე., § 41.
² იხ. აქვე, ზემოთ.

ეს პროცესი დამახასიათებელია აშხარული დიალექტისათვის. სხვა დიალექტებში (ვერც პირაქეთა დიალექტებში, ვერც ტაპანთურში) ჩვენ მას ვერ ვადასტურებთ. ერთადერთი გამონაკლისი ამ მხრივ არის ადღრ-რა („ცოდნა“) ზმნა, რომელიც აშხარულის უარყოფითი ფორმების მსგავსად აწარმოებს აწმყოსა და ნამყო უსრულის უარყოფითს: ისღღღრ-ა-მ — || ისღღღრ-ჟა-მ („არ ვიცი“); ისღღღრ-ა-მეზტ — || ისღღღრ-ჟა-მეზტ („არ ვიცოდი“).

ამ შემთხვევაში აშხარულის სათანადო პროცესის გამოჩახილი უნდა გვეკონდეს სხვა აფხაზურ დიალექტებში (კერძოდ, აბუჟურ დიალექტში, სადაც ეს ფორმა ჩვეულებრივია).

ჟა-ს ა-დ გამარტივება, როგორც ეს დროთა წარმოების განხილვასთან დაკავშირებით იყო ნაჩვენები¹, აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავს გაუფრცხვლებია ა-ზე დაბოლოებულ ფუძეებზედაც.

მაგ.:

იფბიჟს დაგზება-მ	—კუვ. 26—	ის (მამაკ.) თავის ცოლს ვერ ხედავს
აშიაყაგ სავაფხა-მ	—კუვ. 9—	წიგნსაც არ (ვერ) ვკითხულობ
კუბან სავაგცა-მეზტ	—კუვ. 12—	კუბანს არ მივპყვებობდი
შიარაკარა იცონ. დარა	—ფსხუ, 10—	სანადიროდ მიდიოდნენ, ის (ადამ.) არ დაგზრგა-მეზტ მიჰყავდათ... და სხვ.

აქ თითქოს აწმყოსეული -ჟა- აფიქსის ნაშთიც (ა) აღარ გვაქვს, თუ შემორჩენილ ა-ს (დაგზება) ფუძისეულ ა-დ მივიჩნევთ (შდრ. აბარა). სხვაგვარი ახსნის შესაძლებლობა იხ. აქვე, § 41.

ტაპანთური დიალექტის მსგავსად გარკვეულ დროთა წარმოებაში (მხედველობაში გვაქვს -ნ სუფიქსით ნაწარმოები ნამყო დროები) მ-ს სუფიქსაციის პარალელურად შეიძლება შეგვხვდეს მ-ს პრეფიქსაციაც.

მაგ.:

ფბიჟს დააგჟუშან. აფბიჟს-	—კუვ. 1—	ის (მამაკ.) ცოლს მოიყვანდა. ქალი-ფა დღეშთან დაგზც-
მ-აადაზტ		შვილი, რომელსაც მისდევდა (რომელსაც თხოულობდა), მას (მამაკ.) თან არ მიჰყვებოდა

ასეთი რამ მოულოდნელი არც პირაქეთა დიალექტებისათვის არის. დამახასიათებელია იგი ტაპანთურისათვის².

აშხარულ დიალექტში ტაპანთურთან სიახლოვის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ უარყოფით ფინიტურ ფორმებს პრეფიქსად მიერთვის გზ- („კიდევ“) დადასტურებითი ნაწილაკი, ვფიქრობთ, ფინიტობის გამოსახატავად³.

¹ იხ. აქვე, § 41.

² შდრ. ტაპ. § 47, გვ. 159—160.

³ იხ. ტაპ. § 47, გვ. 160—161.

მაგ.:

უ-გ-სუშორუმ	—კუფ. 15—	შენ (მამაკ.) არ მოგიშვებ
ღგ-აპთავემ	—კუფ. 23—	ის (აღამ.) არ გვინდა
მამო, გ-ღმშემტ	—კუფ. 23—	არა, მან (მამაკ.) [ის (რალაც)] არ მოკლა
სგ-ღუტმჩეჩე	—აფს. 43—	მე შენ (მამაკ.) არ დაგცინე
ჯოფ ეგ-ღლემთემტ	—კუფ. 12—	მან (მამაკ.) მას (დედაკ.) პასუხი არ გასცა
ღგ-ღმ წაამტ	—კუფ. 12—	ის (აღამ.) მას (მამაკ.) არ შეეკითხა
აგ-ღბჟანეტ ღღმშინ,	—აფს. 31—	საშუალი, შუათანა [ძმა] გაგზავნა მან (მამაკ.), მანც ვერ მომწყსო
აჟუმ-ღ-ღ-ღმზმზ-ჩე		
მეჩლა ემბაკური,	—ფსხუ (10)—	ღონით (ძალით) ერთმანეთს რომ შე- კიდებოდნენ, ის (აღამ.) მათ ვერ მოე- რეოდა
ღგ-რეაააჟუშაამეტ		
სარა გ-ღსაკემ	—ფსხუ (29)—	მე არ ვარ... და სხვ. ზემოთ მოყვანილი სათანადო მაგალითები.

მაგრამ აღსანიშნავია, რომ პარალელურად საკმაოდ გახშირებულია ზმნის უარყოფითი ფორმები აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების მსგავსად გ-გ-ნაწილაკის გარეშე. ეს უმთავრესად ითქმის კუფინსკის კილოკავზე. ერთი და იმავე მთქმელის ენაში ჩვეულებრივია პარალელური ფორმები ზოგ-ჯერ ერთსა და იმავე ფრაზაშიაც კი. პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი წარმოება (-გ-გ-ს გარეშე) თითქოს უფრო გავრცელებულია მოხუცთა მეტყველებაში. გ-გ-პრეფიქსიანი ფორმის პარალელურად გვხვდება:

აძ სემამ	—კუფ. 23—	წყალი არ მაქვს
რეალომ	—იქვე —	ის (რალაც.) არ იქნება
მან ილემუეტ	—იქვე —	მისმა (მამაკ.) დედამ არ ქნა
დაპთავემ	—იქვე —	ის (აღამ.) ჩვენ არ გვინდა
ხარ ასემ	—იქვე —	არა უშავს („ბრალი არ სცემს“?)
სარა ბგეინაპ სტლემ	—იქვე —	მე შენი (დედაკ.) ცოლდა არ მადევს
სარა არი პპნა სგლაბ-	—იქვე —	მე ამ ტყეში ვერ ვიცხოვრებ... და სხვ. ¹
ზახუშამ		

ასეთი ფორმები მეტ გავრცელებას პოულობენ ფსხუს როგორც კუფინსკელ, ისე აფსუელ აზნარელთა მეტყველებაში.

¹ თხრობის პროცესს შემსწრე ახალგაზრდები ჩვენს მთქმელს უსწორებდნენ გ-გ-ნაწილაკით ამ ფორმებს. უნდაო: ხარა ეგ-ასემ; ბგეინაპ გ-ღსტლემ, სგ-ღლაბახუშამ...

მაგ.:

აჩოგ რმაძამ	—ფსხუ, 1	მას (მამაკ.) ცხენი არ ჰყავს
აბუშონგჭა სუმაძამ	—იქვე	საგზალი არა მაქვს
იზმჰიედტ	—იქვე	მან (მამაკ.) ის (რალაკ.) ვერ თქვა
სასრუკია იშოაქუ,	—ფსხუ (10)	(ის) სასრუყვა რომ არის, მან (მამაკ.) არ იცის
იზდგრძომ		
დღაზუმშ(ტ)	—იქვე	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ვერ შოკლა
ნუყიარა დემცე	—ფსხუ (34)	ის (ადამ.) სასიარულოდ არ წავიდა
ამცა სუმაძამ	—ფსხუ (29)	ცეტხლი არ მაქვს
სასტ აჩოგ, სასტ, აჭა	—იქვე	დავარტყი ცხენს, დავარტყი, მაგრამ
იუვგლახ, იწუსტჰამ		სადაც იღვა, არ იძვრის... და სხვ.

ამას ხელს უნდა უწყობდეს პირაქეთა აფხაზური დიალექტების გავლენა. რა ადგილი უჭირავს გ² ნაწილაკს ზმნაში?

-გ² (-აგ²) ნაწილაკის ადგილმდებარეობა ზმნაში ასე განისაზღვრება: იგი დაისმის პირველად არსებული პირის ექსპონენტის შემდეგ: დგ-გ²-ყამ, დ-აგ²-ს-თაგმ, დ-უ-გ²-ლატამუტ, ზე-გ²-ლბარგმ და სხვ. ყურადღებას იქცევს მისი ადგილი ზოგ ჩვენს მაგალითში. ზემოთ მოყვანილი იყო: სარა გ²-საკიგმ—ფსხუ, 29— „მე არა ვარ“. აქ იგი საერთოდ პირის ნიშნების წინ დაისვია. ამ შემთხვევაში კიდევ შეიძლებოდა დაგვეშვა, რომ აქ წინ ი- ივარაუდება (სხვა ზმნების ანალოგიით განვითარებული). შდრ. იშოაქუ—„ის, რომ (როგორც) არის“¹, მაგრამ შეგვხვდა სხვა უფრო საგულისხმო მაგალითიც:

სა გ²-სუდნუთუტჰამ —კუფ. 23— მე მე-დევის-ქალიშვილი-არ-ვარ

თითქოს მოველოდით: „საგ²დნუთუტჰამ“-ს.

შესაძლოა ანალოგიით ენა აქაც წინ ი პირის აფიქსს ვარაუდობს (*ი-გ²დნუთუტჰამ“).

უარყოფითის წარმოების მხრივ ყურადღება მიიქცია ა უ რ ა („შონა“, ზგება, წილად ხვდომა...) ზმნამ. დგგ²რმაუტ—ფსხუ (10)—„მათ ის ადამ.) ვერ იშოვეს, ვერ ნახეს“, დეშტიაქია გ²დჰამ—ფსხუ 10—„ის (მამაკ.) ავის ძმებს ვერ პოულობს“ და სხვათა გვერდით ფსხუში დადასტურდა შემდეგი წარმოებები:

ფშაან აგ² გ²რ-მა- —ფსხუ 24— ძებნეს რა, ვერაფერი ნახეს
-უდტ

არგ² აკგ² გ²დ-მა- —ფსხუ 14— ვერსად (სადმეც) ვერაფერი (რამეც)
-უდტ ვერ-ნახა მან (მამაკ.)

¹ იხ. ამის შესახებ. ტაბ. § 40, გვ. 125—126

დღჯ-გ-მა-მ-უდტ — ფსხუ 14— ის (ადამ.) მან (მამაკ.) ვერ ნახა

სხვა ფორმებში ჩვენ იგი არ შეგვხვედრია. სისტემატურად ისმოდა საუბრისას სწორედ ამგვარი წარმოება აორისტის ფინიტური ფორმისა. „მა“-აფიქსს აფხაზურში აქვს გარკვეული ფუნქციაც (შდრ. ისუ.მა-რუკჰახეეტ— „შემებრალა“), მაგრამ საფიქრებელი არაა, აქ ეს მა გვექონდეს. მას ჩვენ მხოლოდ უარყოფით წარმოებაში გვიდასტურებდნენ. ამდენადვე უნდა ვიფიქროთ, რომ აშხარულ დიალექტში (მარტო ფსხუს მეტყველებათ?) ამ ზმნამ ორმაგად გამოხატა უარყოფითობა, ირ-მ-ა-უდტ-ს („არ იშოვეს“) დაუმატა განმეორებით უარყოფის მ: ირ-მ-ა-მ-უდტ. საგულისხმო ფაქტია, რომ ეს მეორე უარყოფის მ აფიქსი ფუძისეულ ა-სა და უ-ს შორის აღმოჩნდა (შდრ. ირ-აუ-იტ— „იშოვეს“).

§ 45. ზმნის კითხვითი ფორმები. აშხარულ დიალექტშიაც ყველა სხვა აფხაზური დიალექტის მსგავსად დადებით კითხვითი ფორმის მაწარმოებლად-მა სუფიქსი გვევლინება. იგი დაერთვის სხვადასხვა დროთა ინფინიტურ ფორმებს¹.

მაგ.:

აჟუჲ დეწუხკ ჰარა ჰედ- — აფს. 36— ჩვენ მასზე უარეს(ნი) ვიყავით?
ციანზ-მა?

აჟტ რეცხკ ჟედციორუ-მა?— აფს. 37— შენ (მამაკ.) მათზე უარესი ხარ?

აჟ ეფშო აჯანწ არახ- — კუფ. 23— ასეთი კაცი აქ მოვიდა?
დანახ-მა?

ჟაჯანზგალა-მა? — კუფ. 23— შენ (მამაკ.) ზევით ამოგიყვანე?

აწლა ჟაკგსგზ-მა? — კუფ. 4— შენ (მამაკ.) ხეს შეეხე? და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში უარყოფით კითხვით ფორმებში კითხვით აფიქსად -ი სუფიქსი გვაქვს. იგი ერთვის ზმნის უარყოფით-ინფინიტურ ფორმებს დროთა მიხედვით. აშხარული დიალექტის კილოკავებში ტაპან-თურის მსგავსად² -ი-ს ცვლის იგივე -მა- კითხვითი ნაწილაკი (დადებითი კითხვითი ფორმებისა).

გვაქვს:

... შთა, სარა გჯსტგმ-მა? — აფს. 33— მერე და, [ის] მე არ მეკუთვნის?

... რუბჟა გჯყახზ-მ-მა? — აფს. 35— მათი ნახევარი აღარ არის?

აჯიუნჯ... სარა საგჯჟი- — აფს. 37— სახლში მე არ ვცხოვრობ („შიგ არ ვარ“)?

¹ იხ. „კითხვითი ფორმები აფხაზურში“. საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის შოამბე, ტ. III. 1942 წ. გვ. 973.

² იხ. ტაპ. § 50, გვ. 177...

- ახიანრ ძეგბაჰჰჰიაზ გ²უ- — კუფ. 19— ერთმანეროს რაც სიტყვა ვუთხარით, არ მდრუ-მა?
 იცი შენ (მამაკ.)?
 ულაქია გ²კგლსგ-მ- — ფსხუ 29— შენ (მამაკ.) თვალეზი არ ამოვთხარე? ხზ-მა?
 კრაჰაუ-მ-თუ-მა? — იქვე — შენ (მამაკ.) რამეს არ მოგვეცემ?... და სხვ.

თუმცა შეგვხვდა -ი თი ნაწარმოები უარყოფითი ფორმაც.
 მაგ.,

- სუბწარა აკუ-მ-ი, იბტახსწ?— კუფ. 23— შენ (დედაკ.) რომ შემქაო (ეს) არ არის, რაც გსურს (განგიზრაბავს)?

ასეთი წარმოება ფსხუს აშხარულთა მეტყველებაში უფრო ხშირია, ალბათ, პირაქეთა დიალექტების გავლენის შედეგად.

მაგ.:

- იპია, ყალო-მ-ზ-ი? — ფსხუ. კ. 9— მან (მამაკ.) რაც თქვა, არ ხდებოდა? (აკი ხდებოდა)

- ნართ სასრკყიაგ² უი — იქვე — ნართ სასრუყვასაც ეს არ უნდოდა? ითაგზ ა-მ-ი? („უნდოდა არ არის?“) და სხვ.

-მა-თი ნაწარმოები კითხვითი ფორმები აშხარულის კილოკავებში ყურადღებას იქცევს მახვილის მხრივ. შეინიშნება მახვილის გადანაცვლება უკანასკნელ მარცვალზე.

მაგ.:

- აჰაწი დტუ სი ისუზუქიხუ- — კუფ. 2— დიდ ქვას მე შენგან (მამაკ.) (შემიძლია) ავიღებ?
 უწაწარა, სწაწარა — კუფ. 10— შენი ვაჟკაცობა, ჩემი ვაჟკაცობაო, არ იგრემპით-მან?
 ამბობენ?
 უბუ-მან, მშიო!? — კუფ. 6— ხედავ, შენ დათვო!?
 უნაძა-მან? — კუფ. 9; 10— შენ (მამაკ.) მიაღწიე?
 სფა დსთოუ-მან? — კუფ. 4— ჩემს შვილს (გა)ვყიდი?
 ბარა ვაძგალაბანგ ბუყას- — კუფ. 20— შენ (დედაკ.) „საფლავეზე მდგომ ჯოხად, წუ-მან? (ნიშნად)“ გაგხდი?
 არი სასზგჰიე იზიზო-მან? — კუფ. 6; 15— ეს ჩემთვის მოხარუთ?
 იწაჭა-მან? — აფს. 33— შენ (მამაკ.) გესმა?
 დღზგა-მან? — აფს. 38— ის (აღამ.) წავეყვანე?

აჭარბაჟი უბა-შა? —კუფ. 23 — „ორბი“ ნახე?

ბზიე იხ¹ჩუ-შა, იმუხ¹ჩუ-შა?¹—აფს. 35— ის (მამაკ.) მას (რალაცას) კარგად მწყე-სავს? (თუ) არ მწყემსავს?.. და სხვ.

უნდა აღინიშნოს კი, რომ მახვილის დასმა კითხვითი ელემენტის ა ხმო-ვანზე არაა გატარებული სისტემატურად არც ზმნათა და არც ზმნის დროთა მიხედვით. მაგალითად, ერთმა მოქმელმა ჩაგვაწერინა აყაწარა („კეთება“) ზმნის შემდეგნაირი კითხვითი ფორმები:

- აწყყო: იყუწუშ-მა (იგ²ჯყოუშუ-მა) —შენ (მამაკ.) მას აკეთებ? (არ აკეთებ?)
- ნამყო უსრ.: იყოუწრ³შმა — " " " აკეთებდი?
- მყოფადი განუსაზღვრ.: იყოუწ⁴შმა — " " " (გა)აკეთებ?
- " განსაზღვრ.: იყოუწარ⁵შმა — " " " გააკეთებ?
- ნამყო განუსაზღვრ.: იყოუწ⁶შმა — " " " (გა)აკეთე?
- აორისტი: იყოუწამ⁷ — " " " გააკეთე?
- ნამყო უკვეობითი: იყოუწახ⁸შმა — " " " უკვე გააკეთე?
- " წინ. წარს.: იყოუწახ⁹შმა — " " " უკვე გაგაკეთებინა?

მინც საგულისხმო ფაქტია რიგ შემთხვევებში მახვილის ბოლო მარც-ვალზე (კითხვით აფიქსზე) დასმა. მას ანალოგი ა მოეპოვება აბჟუურ-რი დიალექტის ჯგერდეს¹⁰ თქმაში. ამ თქმის ერთ არსებით თავი-სებურებას სწორედ ის წარმოადგენს, რომ მახვილი მოუღდის ბოლო მარცვალს-შა კითხვითი აფიქსით ნაწარმოებ ფორმებში.

მაგ., არის:

- სცრ¹¹შ — მივდივარ?
- იყასწრ¹²შ — მას (რამეს) ვაკეთებ?
- ისწრ¹³შ — მას (რალაცას) ვკამდი?
- ისწამ¹⁴ — ის (რალაც) შევკამე? და სხვ.

აქ კი ამ მოვლენას სისტემატური ხასიათი აქვს.

ზმნის საგარემოებო-კითხვით ფორმებში კითხვითობას გამო-ხატავს -ბა → ფა ელემენტი, რომელიც დაერთვის საგარემოებო აფიქსებს². აბჟუურ დიალექტში ზმნის ფორმას განმეორებით -ი კითხვითი სუფიქსიც შეიძლება დაერთოს (მაგ., ჭ-ა-ბა-ცო-ღ — „შენ (მამაკ.) სად მიდიხარ?“). არც ბზიფურისაუვის, არც ტაპანთურისათვის და არც აშხარული დიალექტისათვის დამახასიათებელი არაა მეორე -ი კითხვითი აფიქსის დართვა. აშხარულშიაც გვაქვს:

¹ ამ უკანასკნელი რიგის შემთხვევებში -შა სუფიქსი ჩვეულებრივია პირაქეთა დიალექ-ტებშიაც.

² ამის შესახებ იხ. აეტორის: „კითხვით-ფორმათა წარმოებისათვის აფხაზურში“ სა-ქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 9, 1942 წ.

- უფსუ- აზან-თოტუ? —კუფ. 10— შენი (მამაკ.) სული რაშია?
- ტა-ზან-ყაზ? —აფს. 44— შენ (მამაკ.) სად იყავი?
- ტა-აზან- ნუყო? —აფს. 37— შენ (მამაკ.) სად დადიხარ?
- ართ აზა- აზგა? —აფს. 35— შენ (დედაკ.) ესენი საიდან მოიყვანე
- ბე-შეფა-ა(ა)ნაგა? —კუფ. 23— შენ (დედაკ.) როგორ მოხვედი (საიდან მოხვედი, რამ მოიყვანა)?
- ა-აშეფან- ურა ხიაჯა, ტასაკ—აფს. 33— როგორ ვენათ ხოჯა, ერთ ცხვარში ათი აზტპია ესეჟასან შაფან-უსთარა? ცხვარი როგორ მოგცე?
- უა ი-შეფან-ყალარა? მკუპ.—კუფ. 23— ის როგორ იქნება? ტყუილია.
- ტოჟი აანძარა ი-შეფა- სეზგერდღა? —კუფ. 23— აქამომდე შენ (დედაკ.) მე როგორ არ მიცანი?
- ა-აშეფა-ჩიფსაკაშუშია? —აფს. 35— როგორ დავისვენოთ?
- ტა- ბა- ძა-ნაშხილუ... ტა- —კუფ. 21— შენ (მამაკ.), რაოდენ-მოწყენილხარ, რა- ბა-ძაგ²ეოცა?
- ტა-ბა- ძა'ხა'ხიო? — რაოდენ ძლიერი ხარ? (ს ა ნ ა მ დ ე ძლიერი ხარ?)

მაგრამ თითო-ორიღა შემთხვევაში შესაძლოა -ი(ა) კითხვითობის აფიქს-დართულიც შეგვხვდეს მსგავსი ფორმები.

მაგ.:

- საბაცუშე-ჟ?-იპიან —აფს. 37— სად წაველ? თქვა მან (მამაკ.)
- აზნი ითაზ ალაქის დაბან—კუფ. 21— სახლში რომ ძალღები იყვნენ, ისინი რააჟაზ-ი? სად გაიგონებდნენ?

ზოგჯერ ანალოგიური შინაარსის მქონე ფორმები გვხვდება ყოველგვარი კითხვითობის აფიქსის გარეშეც.

მაგ.:

- რ ა ც ა ა-იჯააჟ! —კუფ. 1— რაოდენ ტკბილია! („ბევრ, ძალიან-ტკბილია!)
- ზ ა ყ ა გ²- ულასუ! —კუფ. 3— რაოდენ-მზატე ხარ შენ (მამაკ.)!

შდრ. პირაქეთა დილექტების: „ზაყა იხააჟი!“ „ზაყა ულასუი“!

ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ უ რ - კ ი თ ხ ვ ი თ ი ფორმები დინამიკურ ზმნებში იმავე პრინციპით იწარმოება აშხარულში, რაც ცნობილია აფხაზურის სხვა დია-ლექტებიდან: აიღება ზმნის მიმართებით-ნაცვალსახელური ინფინიტური ფორმა დროთა მიხედვით და დაერთვის სათანადო კითხვითი ნაწილაკები—

ადამიანთა კლასის კითხვისათვის -და, ნივთთა კლასისათვის ტაპანთურში ერთვის -ა, და პირაქეთა დიალექტებში -ი || ზი ← ზე-ა, აშხარულში ამ შემთხვევაში გაბატონებულია -ი.

მაგ.:

ადამიანთა კლასის კითხვითი ფორმა:

- არი ინკუთუგო-და? —კუვ. 9— ამას ვის უვლი?
 ტუზშინ-და? —კუვ. 11— შენ (მამაკ.) ვინ გამოგიშვა?
 აბლაჟა ზუგ-და? —კუვ. 2— გველეშაპი ვინ მოკლა?
 ინჰატოღრა-და? —კუვ. 4— ზედ ვინ გადავუშვათ?

ნივთთა კლასის კითხვითი ფორმა:

- სგუზაცია დააძრი, ილსურგ—კუვ. 23— ჩემი ამხანაგები რომ (მოვიდნენ) მოვფო-ა?
 ტუხჩა ჰუთარი ტუჰშრეგ—კუვ. 18— შენ (მამაკ.) ფული რომ მოგვცე, თუ გემღვუშო-ა?
 სარა აკლაგუ სგურაზ—აფს. 43— მე სრულებით არ დავთანხმდები. მახუშამ. ტუსან იყოფუაჰე-ა?
 ირზააჰაშე-ა? —აფს. 37— მათ რა ვუყოთ, რა ვუქნათ?
 შთა, იყაჰარ-ი? —აფს. 33— ახლა, რა ვქნათ, რა გავაკეთოთ?
 შთა, იყაჰაზი-ი? დჰა- —აფს. 33— მერე რაღას იქმოდნენ? მისცეს მას რთ(და) რთუჰს
 (მამაკ.) თავიანთი ქალი

ასევე გამოიხატება კითხვა „რად, რატომ, რისთვის:“

- ტარე იზუფე-ა? —კუვ. 20— შენ (მამაკ.) რატომ შეჭამე ის (რაღაც)?
 უზლაშისე-ა? —კუვ. 10— შენ (მამაკ.) რად დაბრმავდი?
 ტოჰინძარა უზადხა-ლე-ა? —კუვ. 9— აქამომდე მას (რაღაცას) შენ (მამაკ.) რად შერჩი? და სხვ.¹

¹ ზოგჯერ ასეთი კითხვითი შინაარსის ზმნები კითხვითობის აფიქსის გარეშეც შეიძლება შეგვხვდეს.

მაგ.:

- საყბითია ის ჰიუ შოა? —კუვ. 9— შენ (დედაკ.) სადაც მიშვებ, რა ვქვავ? (სიტყვა-სიტყვით: „რაც ვქვავ“)
 ბარა ტოჰინძარა ბგოღრაჰან, —კუვ. 12— შენ (დედაკ.) აქამომდე მხიარულობდი, ახლა რად ტირიო? (სიტყვა-სიტყვა: „რისთვისაც ტირი“).

გარდა ასეთი წარმოებებისა, აფხაზურის ყველა დიალექტში გავრცელებულია ამ კითხვით ფორმათა აღწერითი წარმოება: აიღება იგივე მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა ზმნისა და ერთვის ცალკე არსებული კითხვითი სიტყვები, თუმცა ეს კითხვითი სიტყვები თავისი წარმოშობით იგივე ზემოთ განხილული ზმნური კითხვითი ფორმებია¹.

პირაქეთა დიალექტებში აღამიანთა კლასის კითხვითი სიტყვებია: დარბან, დღუჭდა; ტაპანთურში — ზაწიოა² [ზაწიღდა]; აშხარულ დიალექტში ორივე კილოკაეისათვის საერთოა — ზაკიღდა (დზაკიღდა). (შეიძლება აგრეთვე ზეფუშა — კუვ. 23 — „რომელია“, „ვინაა“ და სხვ.).

ნიეთთა კლასის კითხვისათვის პირაქეთა დიალექტებში არის ზაკიო || ზაკიზ(ე)ი, (დარბან); ტაპანთურში — ზაწიოა, ხოლო აშხარულში ორივე კილოკაეისათვის საერთოა — ზაკიო³.

მაგ.:

უზაკიღდა ჭარა? — აფს. 42; კუვ. 10 — შენ (მამაკ.) ვინ ხარ?

დარბანი, არი ზაკიღდა-ში? — აფს. 42 — ეს ვინ-ლა არის?

ჭაბა ზაკიღდა, ჭა — კუვ. 26 — შენი (მამაკ.) მამა ვინაა, შენ ვინ ხარ? უზაკიღდა?

სიღზაკიღდა სიარა? — კუვ. 21 — ვინ ხართ თქვენ?

აჰაჰა, ზაკიღდა-ჰია, — კუვ. 14 — ჰეი, ვინ არის-ო, დაედევნა ის (მამაკ.) დააიშთალეაღტ

არბ ზაკიო? — კუვ. 21 — ეს რა არის? და სხვ.

ამისდა მიხედვით შემდეგნაირად იწარმოება აღწერითი კითხვითი ფორმები:

იკაზცო ზაკიღდა-ჰია — კუვ. 14 — ვინც მიტყავს ვინაა?-ო

ზაკი-ჭააქია-და ჭეთ — კუვ. 14 — ვინ ხალხია (რა ხალხია) ისინი, რომ მოვიდნენ?

იყასწაზ ზაკიო? — კუვ. 10 — რაც გავაკეთე, რაა?

აჭეთ იზრქისია (sic!) — აფს. 38 — იმათ რა შეემთხვა?

ზაკიო?

არი ზაკიო სან, იყაბ- — კუვ. 23 — ეს რაა დედა, რაც უნდა გააკეთო? წუშაა?

¹ იხ. ავტორის: „ზმნის კითხვითი ფორმები აფხაზურში“ — საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. მოამბე ტ. III, № 9, 1942.

² იხ. ტაპ. § 50, გვ. 183.

³ იშვიათად რომ სადმე შეგვხვდეს ზაკიოზი: ზაკიოზი უგოგთქუ? — აფს. 37 — „რა არის ჭულში რომ გიდევს შენ (მამაკ.)“.

- სიღზუმო ზაკიი? —კუფ. 25— რასაც მისდევთ, რა არის?
 იბპიუმო ზაკიი? —კუფ. 9— შენ (დედაკ.) რასაც იტყვი, რა არის?
 უზწიუმო ზაკიი? —აბაზაქთ. 27— რისთვისაც ტირი შენ (მამაკ.), რა არის?

როგორც ამ მასალიდან ვხედავთ, „რა“ (ანუ ნივთთა) კლასის კითხვითი სიტყვის მიხედვით აშხარული დიალექტი და აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტები ერთიანდებიან. იქაც არის ზაკიი და აქაც—ზაკიი (|| ზაკიუზი). ტაპანთურში არის ზაწიია. თუ სწორია დებულება, რომლის მიხედვითაც ზაწიია სიტყვის ძირი უკავშირდება აკოფ—„ყოფნა“ ზმნას¹, მაშინ შეიძლება არც ტაპანთური იდგეს ამ მხრივ განკერძოებით. გამოდის, რომ „რა არის“ კითხვითი სიტყვის ფუძედ გამოყენებული ყოფილა აკოფ (აკოფა-რა)—„ყოფნა“ ზმნა. კერძოდ, მისი მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა კითხვითი-ის (ან ტაპანთურში: ჰა-ს) დართვით.

საგულისხმოა, რომ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში „ვინ“ კლასის კითხვითი სიტყვა ჩვეულებრივ აღარ არის ამ ძირიდან ნაწარმოები (აქ გვაქვს: დარბან—„რომელი (ვინმე)“²; დუზუქსდა—„ვინ, რომელი“, სიტყვა-სიტყვით: „ის (აღამ.)-ვისიც-საქმეა-ვინ“ (ნ. მარი), სამაგიეროდ აშხარულ დიალექტში, ისევე როგორც ტაპანთურში კითხვითი „ვინ“—სიტყვა მომდინარეობს იმავე აკოფ—ზმნიდან აღამიანთა კითხვის -და ელემენტის დართვით: ზაკიოდა || დუაკიოდა (შდრ. ტაპ. დუაწიია, ზაწიოდა). დარბან, მარბან, დუზუქსდა აშხარულის კილოკავებში იშვიათად თუ სადმე გვხვდება³.

მართალია აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავმა ტაპანთურის მსგავსად „ვინ“ კითხვითი სიტყვა ყოფნა ზმნის ფუძიდან აწარმოვა, მაგრამ გარკვეული ხასიათის სხვაობამ მაინც იჩინა თავი.

„ყოფნა“-ზმნის ფუძედ ყველა აფხაზურ დიალექტში გამოყენებულია აკოფ... მაგ., „ვარ“ საკოუპ (პირაქეთა დიალექტები⁴, აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკავი), საკიუპ (ტაპანთ. დიალექტი), საკიუტ (აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავი), მაგრამ ამის პარალელურად პირაქეთა დიალექტებსა და აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკავში გვაქვს აგრეთვე საუპ სახეობაც. ეს ფუძე არ იცის აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავში ისევე, როგორც არ იცის იგი არც ტაპანთურმა დიალექტმა. პირაქეთა დიალექტებში მისი გამოყენება მეტად შეზღუდულია. იგი გვხვდება მარტოოდენ აწმყო დროის დადებით ფორმაში: საუპ (→ სოუპ), ჟაუპ (→ ჟოუპ)... მაგრამ

¹ იხ. ტაპ. § 50, გვ. 180.

² იხ. ავტორის: „ზმნის კითხვ. ფორმები აფხაზურში“. გვ. 975.

³ უფრო სწორად მათ კაცი გაიგონებს ფსხუმ აშხარულთა მეტყველებებაში. ფსხუში მარბან, მაგალითად, გვხვდებოდა შემდეგ კონტექსტში: ოპაკ, ბაშოლუქ ჰიანჩ მარბანხლა-აკგ² აკგ² აკგ² რმაძამ—ფსხუ, კ. 10—„ნაბადო, ყაბალაზიო, რაც (ვინ დ) იყოს, მას (მამაკ.) არაფერი არ ჰქონდა“ ამავე მთქმელთან იგივე ზოგჯერ ჩავიწერეთ შემდეგი ფორმითაც: მარბანხლაკგ², მარბანხაკგ², მარბანხაკგ² (sic).

⁴ ბრი ანაიხ დუზუქს და?—იძვეტ—ფსხუ, კ. 10—„ეს ვინც მოვიდა, ვინ არისო?—თქვა მან (მამაკ.).“

* პირაქეთა დიალექტებში იგი ბუნებრივია ნამყოფი—საკენ—„ვიყავ“.

არის: საკიემ—„არა ვარ“; საკიემჴ—„არ ვიყავ“; საკიენ—„ვიყავ“ და სხვ. აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკაეში მას გამოყენების ფართო ასპარეზი მოუპოვებია. იგი ყველგან შეიძლება იმ ადგილას დაისვას, სადაც მეორე ა-კიე- ფუძე გვაქვს¹.

ამიტომაც „ყოფნა“ ზმნაზე დაფუძნებული კითხვითი ნაცვალსახელები ნაწარმოებნი ზემოაღნიშნული წესით (იხ. გვ. 192) აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკაეში (პარალელურად) იღებს ასეთ სახეს:

ზაჟი — ჴოჟი — ჴოჴ = „რა“, „რა არის“ (შეგვხვდებოდა „იზაკიჴოჴ“-ც) ჴაჴეღა — ჴოჴღა — ჴოღა || ღჴაჴეღა || ღჴოჴღა — || ღჴოღა = „ვინ“, „ვინ არის?“ და სხვ.

შემდეგ ესენი დაერთვიან ჴმნის ინფინიტურ ფორმებს, როგორც ჩვეულებრივი კითხვითი სიტყვა-აფიქსები. ეს გარემოება კითხვით ფორმათა წარმოებისას მნიშვნელოვან სხვაობას ქმნის აშხარულის კუენისკისა და აფსუის კილოკაეთა შორის.

კუენისკის კილოკაეში გვაქვს:

- ჴჴწიჴჴო-ზოჴ? —კუე. 5— შენ (მამაკ.) რას სტირი?
 ბარა იყაბჴო-ზოჴ? —კუე. 9— შენ (დედაკ.) რას აკეთებ?²
 არი აფსჴ სიჴზღა - ფსხუ, კ. 7— ამ მიცვალებულს თავს რომ ადგებართ, ჯაგჴლოზჴრჴ?
 იჴქისია - ჴაჴი —ფსხუ, კ. 4— შენ (მამაკ.) რა შეგემთხება?
 იზაჴეღა² აჴუჴ იზგრ? —კუე. 14— ვინაა, ეს ვისაც მიაქვს?

შეიძლება აშხარულში შეგვხვდეს კითხვით სიტყვად ღჴ-ზჴეღადა, ჴ-ზჴეღადა მაგ.: ჴარა ჴჴზჴშორდა, ჴზჴეღა ჴშაფჴა? მსსაჴი!—კუე. 11-- „შენ (მამაკ.) ვინ გამოგვზავნა, ვინ ხარ (სადაური ხარ?!), როგორ მოხვედი, მითხარ!“ იგი

¹ ამ მხრივ მეტად საგულისხმო ფორმები დასტურდება აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკაეში. მაგ.:

ადგღლ იჴჴენ. იჴჴზ ჴეაფჴი- —ფსხუ, კ. 1— მან (მამაკ.) მიწა მოთხარა. რაც მოთხარა, რო-
 რახ, უჴ ონ გორიც იჴო, ეს იჴო

აბნი ონ... იზჴჴიაზჴჯ —ფსხუ, კ. 9— ეს იჴო... რისთვისაც ვთქვი...

დეზაადჴორბ, მარა აბნი და- —ფსხუ, კ. 9— მან (მამაკ.) ის (აღამ.) რისთვისაც გამოუშვა,
 შარნს ონ ამას (რალაცას) რათა მოეკლა, (მისთვის) იჴო

აჴეღა ოჴ მზარი სან, დაანრი, —ფსხუ, კ. 6— ... თორემ (ის თუ არა) დედაჩემი რომ მოვა, შენ
 ულჴეუჴიტ (მამაკ.) შეგჴამს... და სხვ.

² იზაჴეღა-ში ი- ისეთივე წარმოშობისაა, როგორისაც ი-ზაკიჴი-ში ი, ან ღჴაკიღა-ში დ-. ამის შესახებ იხ. ტაპ., გვ. 125—126.

ტაპანთურშიაც გვხვდება. საფიქრებელია, რომ მას კავშირი არ ჰქონდეს ზემოხსენებულ ზაჟღა კითხვით ნაცვალსახელთან. უ-ზგჟადა-ში ფუძე უნდა იყოს -ჟა, რაც გამოხატავს რაღაცის ნაწილად ყოფნას, წარმომდინარეობას. მაგალითად, სოფელზე (თემზე, ხალხზე) იტყვიან: „საჟოჰ“ (აფსუა საჟოჰ = „აფსუელი ვარ“).

ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ კითხვითი ფორმები დინამიკურ ზმნებში. სტატიკურ ზმნებში კი, — როცა აღწერილად იწარმოება კითხვითი ფორმები — ყველა აფხაზურ დიალექტში დაცულია ის პრინციპი, რასაც დინამიკურ ზმნებში გავეცანით: აღებულია დროთა მიხედვით მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა ზმნისა და დიერთვის კითხვითი სიტყვები.

მაგ.:

- ზაკი, რყა? — აფს. 37 — რაა, რაც არის?
 იმჟანგ-უ ზაკი? — აფს. 37 — ის (რაღაც) რასაც ნიშნავს, რაა?
 იუთაჯ-რ ზაკი? — აბაზაქთ. 27 — შენ (მამაკ.) რაც გინდა, რაა?
 იუთახტ-უ ზეჟფშეჯა? — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) ვინც გინდა, რომელია (როგორია)? და სხვ.

მაგრამ, როგორც უკვე იყო აღნიშნული (გვ. 120), აფხაზურს დიალექტებში სტატიკური ზმნების აწმყოს წარმოებისას ადგილი არა აქვს ერთიანობას.

პირაქეთა დიალექტებში სტატიკურ ზმნათა აწმყოს კითხვით ფორმაში აწმყოსეული სუფიქსი (აწმყოს ინფინიტური ფორმის აფიქსი -უ) მაშინ იქნება წარმოდგენილი, თუ ნივთთა კლასის კითხვაა. მაგ.:

- იყა-უ-ზი || იყა-უ-ი — რა არის?
 იუთახ-უ-ზი || იუთახ-უ-ი — შენ (მამაკ.) რა გინდა?

სამაგიეროდ აღამიანთა („ვინ“) კლასის კითხვით ფორმაში აწმყოსეული -უ აღარ ჩანს. არის:

- იყა-და — „ვინ არის“?
 იუთახ-და — „შენ (მამაკ.) ვინ გინდა“?

ტაპანთურში შებრუნებული ვითარებაა:

- იყა-და — „რა არის“?
 იუთაჯ-ია — „შენ (მამაკ.) რა გინდა“?

მაგრამ:

- იყ-უ-და — „ვინ არის“?
 იუთაჯ-უ-და — „შენ (მამაკ.) ვინ გინდა“?

აშხარული დიალექტის კილოკავებში ორსავე შემთხვევაში ჩვეულებრივ შეინიშნება აწმყოს სუფიქსის (-უ-ს) უქონლობა.

არის:

- იყე-ჟ შთა, ახრათ? — ი ყ რ, — აფს. 44 — რა არის მერე სამოთხეში? — რაც არის, აურ აკოჰ ესაა

- ოუთაჟ-ი-შთა? —აფს. 37, კუვ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა? შენთვის, რომ
 -ოუხსკუმხარა გ²ყამ არ გავაკეთო, (ისეთი) არაფერია
- არა უსნჲ იუმე-ჲ? —კუვ. 9— აქ საქმედ რა გვაქვს შენ (მამაკ.)
- ამაანნი? —კუვ. 8— ის (რალაც.) რას ნიშნავს, რაა?
- ჟარა არს უზშტე (← ... —კუვ. 2— შენ (მამაკ.) აქ რად წევხარ?
 უზშტა-ჲ)?
- აფინჲ იჟინა-და? —აფს. 37— სახლში ვინ სახლობს (არის)?
- არი ღზახშა-და? ¹ —კუვ. 12— ეს ვისი და არის?

პირაქეთა დიალექტების -ხა ნაწილაკისა (დცემტ-ხა—წავიდა?, წავილა განა?) და ტაპანთურის -ი-ს ნაცვლად ² აშხარულ დიალექტში ხშირად ისმის -ჲ (-ია): ეხტე-ჲა (— ეხტა-ჲა)?—დღეს?

ახშამ იყალედჲ მა?—(ფსხუ)—ვახშმობის დრო დადგა ა (განა)?

სიაბაცო მა?—(ფსხუ)—სად მიღხართ ა?

(შეიძლება შეგვხვდეს ი-ც).

კითხვითი -უ ნაწილაკი ³ აშხარულში ჩვეულებრივ არ გვხვდება. ⁴

კითხვითი სიტყვა პირაქეთა დიალექტებისა იზბან—„რატომ“ აგრეთვე არ ჩანს აშხარულში ⁵ (ისევე როგორც იგი არ ჩანს ტაპანთურში). მის აღ- გილას გამოიყენება ტაპანთურში გავრცელებული ჯაჟა ⁶, ოღონდ იმ გან- სხევეებით ტაპანთურისაგან, რომ მას ჩვეულებრივ -ი კითხვითი ელემენტიც ახლავს.

მაგ.:

სარს ღღსურგხინა!—ე ა ჟ ე ა,—კუვ. 4— ის (ადამ.) მე მომყიდე! რად(ა), შენ
 ღღსურგხინაჟე?

მაჰშრს თაჟენ, მაჰშედტ-იჰიედტ... — ისინი უნდა მოგვეკლა და მოგვკალი-
 —ე ჟ ჟ ს -ჲ, იუშრს ზათაჟე ალაქია? თო... —რატომაა („შენ რა?“), რისთვის-
 საც უნდა მოგვეკლა ძალღები?

არს აძ-ღჟუ იცრ ¹ —კუვ. 23— ეს დიდი წყალი რომ მოდის, რა ა (რა-
 ე ა ჟ ე ა)? ტომ)? ⁷

¹ სხვაგვარი შემთხვევები იხ. აქვე, გვ. 111.

² იხ. ტაპ. § 50, გვ. 184.

³ იხ. „ზმნის კითხვ. ფორმ. აფხაზურში“.

⁴ შდრ. ... უბახ¹უ-უ?—ფსხუ, კ. 9—შენ (მამაკ.) ის (რალაც) გინახავს?

⁵ ფსხულ აშხარულთა მეტყველებაში კი შეგვხვედრია (მაგ., ფსხუ, კ. 10).

⁶ იხ. ტაპ. გვ. 178.

⁷ თუმცა შეიძლება შეგვხვდეს: ჯაჟა-ც (კუვ. 23).

§ 46. აბსოლუტივი. აბსოლუტივის გაგება აშხარულშიაც შეიძლება მოგვეცეს პირის აფიქსიანმა ზმნის წმინდა ფუძემ (სპეციალური აბსოლუტივის აფიქსის უქონელმა)¹. მაგ.:

- ...რმა დაშაცუზ... —აფს. 33— ის (ადამ.) მის (რალაც.) თან ქონით რომ მიდიოდა...
- აუგდ ალახუქუ რმა, აუა—კუფ. 15— იგი (მამაკ.) პატარა ძაღლის ყოლით საგუ რმა დაჩაა ქეთაქ აქაუ... (თან ჰყავდა რა), ცხერისაც ყოლით იტახტ (თან ჰყავდა რა) სხვა სოფელში... (დაჯდა) დასახლდა
- აუა რაფხა დგგლა —კუფ. 2— ისიც (ადამ.) ხალხის წინ დგომით, ვერგუ აჰ იჰუღ დნთაღღერ წაძლოლით. მთავართან (ბატონთან) შემოვიდა
- ეფუზა იჩიღ დაქიტა —ფსხუ, კ. 7— უმცროსი თავის ცხენზე ჯდომით რომ დღშინეაზ მიდიოდა...
- ...ააბა რუე აფუციაკ —კუფ. 23— რვისავე [კამეჩის] ხორცის ოთხ ტყავში ირთაწს ... აქუთ დააართედტ ჩადებიო...მისცა მას სოფელმა

აბსოლუტივის მნიშვნელობა აქვს აწმყოს ინფინიტურ ფორმას.

მაგ.:

- ამაჟი დტუიტან. იფუგა —აფს. 44— ის (ადამ.) ტოტზე იჯდა. მას კრის ყა² დალაგე რა (მოკრად), დაიწყო
- აღგლ წუსა დალაგე —აფს. 41-- მიწა ინძრევა რა, დაიწყო (მიწამ „ინძრევაღ იწყო)
- ირტუ დალაგე —აფს. 37— ისინი მას (რალაც.) ჰამენ რა, დაიწყეს
- ალგაუიგუ დგგორ —კუფ. 4— ბერიკაციც სიხარულით (გახარებულად) შინ მობრუნდა
- ირგვა, ირგვა, ყამილა—კუფ. 2— იგი (რალაც) რბენინებით, რბენინებით, დასა-მაცარა, ეშნ დახუგაზ, მათრახის ცემით, მისი (მამაკ.) ძმა სა- დენანაგაღღერ დაც იყო, იქ მოიყვანა მან [ცხენმა]

აბსოლუტივის მაწარმოებლად აშხარულშიაც გვხვდება -ნჯ სუფიქსი პირაქეთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად, მაგრამ მისი გამოყენების მხრივ სრულ ერთიანობას არა აქვს ადგილი აშხარულის კილოკავებში. იგი აბსოლუტივის ერთი ძირითადი მაწარმოებელია კუვინსკის კილოკავში, მაშინ როცა აფსუის კილოკავში იგი შედარებით იშვიათად გვხვდება. მას სცვლის ტაპანთურის -შთა სუფიქსი, სახელის ვითარებით-გარდაქცევით ფორმათა მსგავსად¹.

¹ აბსოლუტივის წარმოების შესახებ იხ. ავტორის: „აფხაზური გარდამავალი ზმნის უსუბიექტო ფორმები“—იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება ტ. II, 1948 წ.; ტაპ. § 51.

² იფუგაყა მომდინარეობს ფორმისაგან: „იფუგაყ-უა“. იხ. აქვე, § 41.

³ იხ. აქვე, § 26.

-ნე-თი ნაწარმოები აბსოლუტივის ფორმები:

- ფხვზნე იზბაზ აჟი აქიზ... — კუე. 5 — სიზმრად ეს ვნახეო: ქათმები შე წ-
 აჰიედტ: სკიჟიანტ აქიტუქია ვით, ბატნები მოხარ შევით ჩემ-
 იძ-ნტ, ასტსქია ზო-ნტ თვის მოაქვთ რა (ჩემთვის მოტანით),
 ისზანარგოა ისტრნ ვკამდი
- სცა-ნე, ჩოჯ ძიძი ა-ნე — კუე. 8 — მე წასვლით, დაბანიით (დავიბან
 სააფუშოტ და..) მოვალ
- აბლაჟა შ-ნე, იშტა-ნე — კუე. 23 — გველეშაბი მოკვლით, წოლით (ძირს
 იყო რა) ნახა მან (მამაკ.).
- უცა-ნე დააგ! — კუე 3. — შენ (მამაკ.) წადი და (წასვლით)
 ცოიყვანე ის (აღამ.)!
- იციბ-ნე წაპა ფხვზ- — კუე. 5 — დაძინებით (ვინც დაძინებს და)
 ბზრა ზბო იტუშოტ უკეთეს სიზმარს ვინც ნახავს, (ის) შე-
 კამს მას (რაღაცას)
- უნაპტლა დააუ მხუ-ნე, — აფს. 35 — შენ (მამაკ.) შენი ხელით აუღებლად,
 აგათ აფტწალა დააშოტხ-ნე, ხმლის წვერით აღებით ის (რაღაც.)
 აწლა დაარხა! ხეს მოუქნიე (ესროლე)!
- აბანაჟა სგათაათგხ- — აფს. 35 — აგე იქ(იდან) ჩემი ხმალი აღებით
 ნე, სჟა უას-ნე დაჯუწი- (აილე და) ჩემ თავს ცემით, დარტყმით,
 არი, კატიშაიპაკ აათგ- (დაარტყი და) თუ მოკვეთ, მსხვილი
 სითაშოტ ნაწლავი გადმოვარდება... და სხე.¹

ამგვარი აბსოლუტივები დამახასიათებელია -ნ-სუფიქსით ნაწარმოებ დროებში. მაგ.:

- აგირთა რწკს ეპა ბზრი — კუე. 21 — ფირაში (ჯოგში) ყველაზე უფრო მიყ-
 იზო-ნტ, სემპტლა ისზანე ვარდა რა, ჩემი ხელით გაზრდილი
 სესკ რტლან ბატკანი ერია
- ჟოტტკ იშოტაზ, რუჟტ — კუე. 2 — ერთ საღამოს რომ ისხდნენ, მათ სახლს
 ანარტლა შაარო-ნე ანათებდა რა, სინათლე... შემოვიდა
- აგარალა ზახტტრჰიო-ნე — კუე. 23 — შორიდან ვის სახელსაც ამბობდნენ
 ააგია ირუმბოზ რა, და ახლოს ვერ (არ) ხედავდნენ
- აგაგაგე ღეცოცე(ა). — აფს. 31 — გიჟიც გაექვა (წაუვიდა) მას (მამაკ.)
 ღეცოცან, ხტმჟიაკ დელტ- წაუვიდა და საპი გზა ერთმანეთს
 სა-ნე² დაზნნ განეყოფება (შორდება) რა, მას
 მიაღვენ

¹ აშხარულ დიალექტში დასტურდება ამ აფიქსის უფრო ძველი, ამოსავალი -ნა სახეობაც. მაგალითად, უხაშაშოლო ტრაკ დუქინა დტიახუშოტ-ფხვზ, კ. 13- „შენ (მამაკ.) შიგ (სახლში) რომ შეხვალ, მას (აღამ.) საწოლზე დაწოლით (ხედ ყოფნით) ეძინება“. და სხე.

² აელტსანე — აელტსუა-ნე.

აწახ აჟაა შტალა —კუვ. 12— ღამეხალხი უკვე დაწოლილი იყო-
რა, მან (მამაკ.) ის (ადამ.) იპოვი,
იშოვა... და სხვ.

ბშირად გვხვდება იგი უარყოფითი აბსოლუტივის ფორმაში.

მაგ.:

უბეჭ უ-მე-რგო-ნე —კუვ. 4— შენ (მამაკ.) ხმის გაუღებლად აიღე:
დაახი!

აჩიჟს... აბლაჟა იუ-მ- —კუვ. 23— კვიცი გველემაპის... შეუქმევი ნებ-
რეტო-ნე აჩან ააც! ლად (კვიცს შენ მას არ აქმევდრა ისე)
რემა მორეკე!

ილზტრახ აკგ აანე —კუვ. 8— მას (დედაკ.) რაც უყვეს, რისაჟე დაუ-
მ-ხო-ნე, დარს ირალპიეტ ტოვებლად (დაურჩენლად, გამოუ-
ტოვებლად) მან (დედაკ.) მათ უთხრა.

დიტე-მ-წააჟა-ნე —კუვ. 14— მის (მამაკ.) შეუკითხავად მან (მა-
კასთხანკ ანხიეტ კმაწვილის ხმა ესმა მას (მამაკ.) მის-
აჩიჟნ იბეტ დანეტ მარს —კუვ. 4— (ადამ.) დაუნახავად (არ ხედავდა
ლა-მ-ბო-ნე) რა)

ალაჟე ინიმძო-ნე —კუვ. 20— ძალღთან მიუღწევლად მაძალმა
არბა დავეა აჟაჟია წაილო პური

აძიგ დე-მ-ცო-ნე... —კუვ. 26— ვინმეს წაუსვლელად... მოიტანე
ააგ [ჟაჟაფხა!]
[ცხელი პური!] და სხვ.

ამ ტიპის აბსოლუტივის წარმოებაში ყურადღება მიიქცია ერთმა გა-
რემოებამ: ერთ-ერთი კუვინსკელი მთქმელი (35 წ.) -ნე-ს ნაცვლად სისტე-
მატურად -ნი-დაბოლოებას ხმარობდა (სხვა მთქმელთა ენაში არც ს. კუვინსკში
და არც ს. აფსუაში ჩვენი იქ მუშაობის დროს ასეთი ფორმა არ შეგვხვედრია) ¹.

მაგ.:

ინებჯალი ბზიგ —კუვ. 11— მისი (მამაკ.) კარგი ამხანაგი (მეგობარი)
დე-მ-ნი დედქილეტ თანახლდა რა მას (მამაკ.), გაემ-
გზავრა

ლგაჟიკჟ თაჟიკჟ იყან. —იქვე— ბერიკაცი და დედაბერი იყვნენ. მათ
აჟართ შიკისტ ხენჯაჟი წა- სამოცი წელი უსრულდებოდათ
ნ რჯარაგ იმცო-ნ რ, რა, არსად არ მიდიოდნენ რა,
ეხაგარა რკეჯ რ შა-ნი რკინის ლობე გარ შემოვლებულად
იბახონ ცხოვრობდნენ

¹ -ნი-დაბოლოება აბსოლუტივში ყველა მთქმელის ენაში შეიძლება შეგვხვედეს, თუ
მომდევნო სიტყვა ი... ხმოვნით იწყება, მაგრამ ეს ფონეტიკურ ნიშანს წარმოადგენს: ...ნე ი... → ...ნი
ი... -ს. იხ. აქვე, § 12. ასეთი შემთხვევები აქ არ გვაქვს მხედველობაში.

- ალზგაჲი დანდიღლწ, იფჰიგს—იქვე — ბერიკაცი გარეთ რომ გამოვიდა, მისი
 დღშ-ნი დღშტა-ნი დღმბტ ცოლი მოკვლით იღო (ძირს) რა,
 ნახა
- იფჰა დღმზმშა-ნი, ლჰმა—იქვე — თავისი ქალიშვილი მან (მამაკ.) ვერ
 თაქია იზზეგჯ ზღშიზხუნ, აზნა მოკლარა, ტანსაცმელი მთლიანად
 დღლზგვალან, დღუფშიტ გახადა, ტყეში წაიყვანა და გაუშვა
- ირჰა რქიგრსიგ-ნი აძი —იქვე— ვილაცას თავის ნაბად წახურვით
 დღცია-ნი დღმბტ ეძინარა, დაინახა მან (მამაკ.)
- აჩიგუნ აჩაგჯ რმა-ნი —კუვ. 11— ემაწვილს ცხენიც ჰყავდა რა (თან
 ალზგაჲი დღმზად ყოლით) მოხუცთან მოვიდა... და სხვ.

ამ მთქმელს მხარი დაუჭირა აღნიშნული ფორმის წარმოებისას ორმა მთქმელმა სოფ. ფსხუდან. მათ ენაშიაც სისტემატურად -ნი დაბოლოებას ვადასტურებდით. მაგ.:

- ძარე იჰააჯრაჰა-ნი —ფსხუ, 9— ის (აღამ.) პირგაღებულად დგება
 დგგლოტ
- აძ აჰიგ ძაჰა ეზღუ, იგა —იქვე, 9— წყალი, სადაც უფრო დიდი იყო, თა-
 აჰა მიაფშა-ნი, აძგ ვისმეტი არჩანდარა, შიგდგებოდა
 დთაგგლონ ის (აღამ.)
- სგჯათა... ააგა-ნი —იქვე, 9— ჩემი ხმალი... მოიტანე და, აქ რომ
 აბრა დაასტგიღლუწარი, სჯა მარტყა, თავს მომკვეთს
- ააჯნაწირტ
- აბეარ (sic!) სგმა-ნი —იქვე, 9— მე იარალის თან-ქონით რომ მოვსუ-
 სასირი, სღუღგრაჰა-ჰია, სშიგტ მილიყავ, მიცნობ-თქო, შემეშინა
- აძ ააგა-ნი შიგლარსა—ფსხუ, კ. 11— წყლის მოტანით (წყალს მოიტანდა
 სღუგალწონ და) ის (დღდაკ.) მე ღომს მიკეთებდა
 და სხვ.

ამისდა მიხედვით ჩანს, რომ აშხარული დიალექტისათვის აბსოლუტივი -ნი დაბოლოება უჩვეულო არ არის. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ უზიხურს ენაში ზმნისართის (აღვირბის) მაწარმოებლად გამოჰყოფენ -ნი სუფიქსს. Mészáros-ი -ის მასში (-ნი) პირის ნიშნად მიიჩნევს¹. და ბოლოს, ზემოაღნიშნულ ფაქტებთან კავშირში უნდა იყოს მეგრულში აბსოლუტივის წარმოებისას გამოვლენილი -ნი სუფიქსი (მიდართუ-ნი).

გარდა ამისა, აშხარულის კილოკავებში შეიძლება აბსოლუტივის მაწარმოებლად შეგვხვდეს -შთა ელემენტი, რომელიც ტაპანთურ დიალექტში აწარმოებს სახელთა ვითარებით-გარდაქცევით ფორმებს, ზმნისართებს, აბსოლუტივს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ მისი გამოყენება საკმაოდ შეზღუდულია კუვინსკის კილოკავში. კუვინსკის კილოკავს სახელთა ვითარებით-გარდაქცევით ფორმასა და ზმნისართებში იგი არ ახასიათებს. აქ ამ შემთხვევებში გვაქვს

¹ Mészáros I. Die Päkhy-Sprache... 1934, გვ. 58.

ზემოგანხილული -ნგ¹. აფსუის კილოკავს კი ეს -ნგ ამ შემთხვევებშიაც, გამონაკლისებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, შეუცვლია ტაპანთურისათვის დამახასიათებელი -შთა-თი. აბსოლუტივებში კი, როგორც ვნახეთ, კუენისკის კილოკავში გაბატონებულია -ნგ, აფსუურში კი -ნგ-ც გვხვდება, მაგრამ უფრო ხშირია -შთა (→ შა).

აფსუის კილოკავში -შთა → შა (ტაპანთურის ანალოგიურად) შეიძლება შეგვხვდეს აბსოლუტივის ყოველგვარ ფორმაში: როგორც წმინდა ფუძეზე და ზმნის ინფინიტურ ფუძეზე დართული¹, ისე ზმნის ფინიტურ ფუძეზე დართული.

მაგ.:

არი ისსიუ სსსუდ სეფიეგ² -აფს. 33-
ჟარა იუტტ-შთა იუჰიბა

ეს საცვალი რომ მაცვია, შენ კუთენილად (შენ გეკუთვნის-ად) იტყვი შენ (მამაკ.)

აძიგ³, აჟესა და ა-შთა, იქვე, 37 -
საახსვიჰა ირესუმთან!

ვინმე მოვა-რა, თქვენი დები (არავის) არ მისცეთ!

არ აათ ლა-შთა აქთ -აფს. 36-
რუჟანგ-ჰია დენაარქისთაზ,
მარს აძიგ³ დეფუშეშკა
ჯაწარა - დგუ ილა-შთა,
არ დგრ ფჰა გ ლა-შთა,
დანრქესრააკ, არ ირგულაჟ
რ ზ გ ყ ა მ წ უ-შთა იჯნჰაგზან

ჯარი შემოსვლით სოფელს შესაქმელად რომ დაესხა, ის სხვათაგან განსხვავებით დიდი ვაჟაკობის ქონით, ჯარს წინააღმდეგობით (პირისპირ დადგომით), რომ შეებრძოლება (შეებრძოლებოდა), ჯარს რაც უნდა (უნდოდა), ვერ აკეთებდა რა, ბრუნდებოდა

... მაქ და ა გ ლ უ-შა -აფს. 36-
ირსლჰი

ცოტა წამოდგომით უთხრა მან (დედაკ.) მათ ის (რალაც)

რუწჯიალა ჩიჯუკ და -აფს. 37
ა-შთა დგრბეგტ

მათ უკან ვილაცა მხედარი მოდიოდა რა, დაინახეს

აბარსუა უ გ ლ ა-შთა იქვე -
უნაფშეზი...

აქ და დექ და (დადგომით) რომ უყურო...

აჟუო [აქუჯმაქა] ირგმ-აფს. 37-
ფუ-შთა ააბგეგტ არი აჩი

მათ [მგლების] არ შექმევიანებით მოვიყვანე ეს ცხენი

ისაჰი. უს⁴ აჟუ და ყუკო, ჟახ⁵ იქვე --
ყგყო-შთა

მითხარი. შენი (მამაკ.) ოქრო სადაც არის, შენი ფული სადაც არის-რა!

... აფჰიუგ აჯნგ და ან -აფს. 30
ხუნგ-შთა...

ქალი შინ რჩებოდა-რა...

¹ იხ. ტაპ. § 51, გვ. 185—186.

- აჭრის აკუპ-შთა უჟუთია- —აფს. 37 — ეს არის-რა, ახლავე წადი შენ (მა-
წილარ უც აბანახ-ხა მაკ.) იქითკენ, იმ სახლში
აბანის ითუძაქუჭ
- აჭრის ასპიაპ-შთა ღუზუაპ-იქვე-- მას (მამაკ.) ამას ვე ტყვი-რა, მოვატ-
ყუებ
- ღუზუაპ-შთა აწლა —აფს. 35 -- მას (აღამ.) ის (მამაკ.) ვერ კლა ედა
რა (მოუკვლელად), ხესთან დამდგარი
ღუზუაპ დანხე
- სომ-შიიკუ აქუჭ სომე —აფს. 33 -- ასი მანეთი მანეთ დაკლებულად
აგხუ-შა აქაქაპარი... (დაიკლდება რა) რომ ჩამოვარდეს...
- ელაჰჰაპ-შთა, ააალა- —აფს. 39— ის (რაღაც) ავურიოთ-რა, დავ-
ფქვათ და სხვ.

კუეინსკის კილოკავში, როგორც წესი, იგი (-შთა → შა) გვხვდება მხოლოდ ზმნის ფინიტურ ფორმაზე დართული (ეს წარმოება კი აბსოლუტივისა ყველაზე ახალი წარმოება უნდა იყოს თვით ტაპანთურში).

მაგ.:

- აღუმა დუთარპ-შთა, —კუე. 4 — ის (აღამ.) ყურში ზის-რა, ხნავენ
ირტალიოტ
- ჰაკელსკ-შთა ააჰაბ —კუე. 6 — გავძვრებით-და, შევქამთ მას
(რაღაც)
- ჰაბა, სასცაპ-შთა მეკა —კუე. 14 — მამა, მე წავალ-რა, ცეცხლს მოვი-
ააზგაბ ტან... და სხვ.

ჩვეულებრივ ამ ფორმებს აბსოლუტივის ზემოგანხილული -ნუ მაწარმოებელიც ერთვის (ეს კი ტაპანთურისათვის აღარაა დაზახსიათებელი).

მაგ.:

- არის ააფუ აქუჭ ჰანა- —კუე. 11 — ამ წყლის ნაპირს რომ მივალწევთ, გავ-
ძარი, ჰაქუასსუ-შთა- ჩერდებით-რა, დავლევთ
ნი იპაზიბ
- აჟა ჰჰუკ-შთა-ნუ შასთა- —კუე. 8 — კურდღელი მოეკლათ-რა, ერთი
ქანკ ალაჰხუბ კიქა სისხლი გამოვულოთ
- ანის ამაზარა შარდა იკ- —კუე. 23 — ამოდენა ქონებას აიტანს-რა, შენ
ნახკ-შთა-ნუ, ჟორრუგ- არ ავიყვანებენ
ჰარგალარუმ
- სან, სგბუფშატ-შთა- —კუე. 23 --- დედა, გიყურებ-რა, შენ პატარა
ნუ, ზუხუკუპ, საბა სგფ- ხარ, მამას ვუყურებ-რა, დიღია, ჩემ
შატ-შთა-ნუ, დღუკუპ, სა თავს ვუყურებ-რა, დიდი ვარ. ეს ასე
სჟა საფუაგხუტ-შთა-ნუ, რად არის?
სდუპ. არს იზყუა?

დ ჳ ც ა ა ე ტ - შ ა - ნ ე , უ ა მ — კ უ ვ . 9 — ის (აღამ.) წ ა ვ ი დ ე ს - რ ა (ღა) , ი ქ დ ა ჯ -
 ღ ჳ ლ ა ტ ა ა დ ტ ! ღ ე ს (ჩ ა ჯ დ ე ს ტ ყ ე შ ი)
 სას რ ჳ ყ ი ა დ ჳ ც ო ნ ჳ — ფ ს ხ უ . კ . 9 — სას რ უ ყ ა მ ი დ ი ო დ ა - რ ა ... წ ყ ა ლ შ ი
 შ თ ა - ნ ი ... ა ძ ჳ დ ჳ თ ა გ ჳ ლ ო ნ (ჩ ა) დ გ ე ბ ო ლ ა

აღნიშნული ფაქტი ყურადღებას იქცევს საერთოდ რთული ფორმის აუიქსთა ისტორიის თვალსაზრისით.

უარყოფითს აბსოლუტივში ჩვეულებრივია უარყოფის -მ- აფიქსის დართვა კუვინსკში -ო-ნე (-შა-ნე → ... ა-ნე) სუფიქსიან აბსოლუტივის ფორმებზე, ხოლო აფსუურში ამის შესატყვის ო-შთა → უ-შთა (-შა-შთა → -ა-შთა) სუფიქსიან აბსოლუტივის ფორმებზე (ამ ტიპის უარყოფითი აბსოლუტივები პირაქეთა დიალექტებისათვის არ ჩაითვლება დამახასიათებლად). მაგ.,

შ არ და უ - მ - ჰ ი - უ - შ თ ა , — ა ფ ს . 35 — ბ ე ვ რ ი შ ე ნ . (მ ა მ ა კ .) ა რ თ ქ ე ა - რ ა
 უ ჳ ნ ჰ ი ჳ შ თ ა უ ტ ა ხ ! (უ თ ქ მ ე ლ ა დ) , გ ა ბ რ უ ნ დ ი დ ა წ ა დ ი ! დ ა ს ხ ე .

მაგრამ იქვე (ორსავე კილოკავში) გავრცელებულია სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად მ - კია (ზოგჯერ კუვინსკში მ-კია-ნე-ც) აფიქსთა დართვა ზმნის ფუძეზე¹.

მაგ.:

დ ჳ ს მ - ო უ - კ ი ა გ ა ტ შ ი ა მ — ა ფ ს . 37 — ი გ ი (აღამ.) ა რ ვ ი პ ო ვ ო - რ ა (უ ბ ო ვ -
 ნ ე ლ ა დ) , ა რ შ ე ი ძ ჳ ლ ბ ა

ა ძ ი გ ᳚ დ ა ე ტ შ ი შ ი - მ კ ი ა ... — ა ფ ს . 36 — ვ ი ს მ ე (შ ე) უ მ ს გ ა ვ ს ე ბ ლ ა დ (ა რ ა
 მ ს გ ა ვ ს ა დ ...)

ჰ არ ს ჰ ა უ - მ - ბ ს - კ ი ა , — კ უ ვ . 14 — შ ე ნ (მ ა მ ა კ .) ჩ ე ნ უ ნ ა ხ ა ვ ა დ , მ ა მ ა შ ე ნ ი
 ს ა დ ა ა , ნ ე ტ ა ვ ი ს ი ც ო დ ე (ნ ე ტ ა ვ გ ა ი გ ე ბ დ ე) !

ბ არ ა ბ ჳ - მ - წ ი ტ შ ა - კ ი ა — კ უ ვ . 10 — შ ე ნ (დ ე დ ა კ .) უ ტ ი რ ლ ა დ (ა რ ი ტ ი -
 ბ ე მ ჳ ა ს ს რ ი , ს ე გ ი ბ ა ლ ა ხ ა ს ბ შ ე ნ (რ ო - რ ა) რ ო მ გ ა ჩ ე რ დ ე , ჩ ე მ ი გ უ ლ ი . გ ა -
 მ ა გ რ დ ე ბ ა ²

ლ არ ს დ ე - მ - ა ა დ ც - კ ი ა - ნ ე ... — კ უ ვ . 9 — ის (დ ე დ ა კ .) ჯ ე რ - მ ო უ ს ვ ლ ე ლ ა დ ...

ა რ ი ლ ტ ᳚ ს ს ა ს ჰ ი უ შ ი ე ტ — კ უ ვ . 17 — მ ის (დ ე დ ა კ .) ა მ ბ ა ვ ს (ს ა ქ მ ე ს) გ ე ტ ყ ვ ი თ
 ნ ე ც რ ა ს ლ ს ხ ჳ - მ - კ ი ა - ნ ე ტ ყ უ ი ლ ი , რ ო მ ე ლ ს ა ც ა რ უ რ ე ვ ი ა -
 რ ა ... დ ა ს ხ ე .

საგულისხმოა, რომ უარყოფით აბსოლუტივთა ამ რიგის ფორმებს ბოლოს -კ (-მ-კია-კ) სუფიქსიც ერთვის აშხარულში.

მაგ.:

ა ტ უ ჳ ა ჩ კ ი ე ნ დ შ თ ა ლ ე მ ტ — კ უ ვ . 2 — ე ს ბ ი ჰ ი მ ა ს (რ ა ლ ა ც ა ს) გ ა მ ო ე დ ე ვ ნ ა „ ის -
 ის ე - მ - შ ე - კ ი ა - კ “ ! - ი ჰ ი ა ნ ... მ ე - მ ო უ კ ლ ა ვ ა დ ! “ - ო (ის - მ ე - ა რ - მ ო ვ ე -
 ლ ა - რ ა ! - ო) ...

¹ იხ. ტაბ. § 51, გვ. 185

² ერთხელ შეგვიხვდა მოულოდნელი ფორმა უარყოფითი აბსოლუტივისა საგარემოებო ათიქსით: აფკა დ-ან-ლაშე-მ-კია დანჯახ... — კუვ. 10 — წინათ როცა-არა-ბრმაღ როცა-იყო..

დღნაშოლა, ჩიღ-მ-ღრ-კია-კ—კუვ. 2— ის (ადამ.) რომ შემოვიდა, თავუც-
 ასრა ძალაგეტ ნობლად ბრძოლა (ჩხუბი) დაიწყეს...
 და სხვ.

ასეთი ფორმები ჩვენ საუბრისას ტაპანთელთაგანაც გავვიგონია.

აბსოლუტივის წარმოებისას ფართო გამოყენებაშია აშხარულ დიალექტ-
 ში ტაპანთურის მსგავსად -მაცარა სიტყვა-ნაწილაკი¹.

- დაშოლააზუზ-მაცარა —აფს. 36— ის (დედაკ.) ზ რ დ ი და (ხოლმე)-რა
 აუშაგ... დღსგზ მის (მამაკ.), მოკვდა
- ჟაყა ი შიჩნჯრაზ —აფს. 30— იქ რომ მსახურობდნენ -ხოლმე
 მაცარა, აფვიგს დღახუთან, ქალი კერავდა, ქსოვდა, კაცი საქონელს
 დღსაჟან, აჯაწაგჯრაახიხჩუნ მწყსიდა
- ღცუ-ღცუ-მაცარა, —აფს. 32— მიდის-მი დ ის -რა, მან (ადამ.) სახლი
 თქვკ იბე(ა) დაინახა
- დააა, დააა, დაანჯ - —კუვ. 10— ის (ადამ.) მოდის, მოდის-რა, მ გ ზ ა ე-
 ყო-მაცარა დააან რო ბს-(ხოლმე)-რა, მოდიოდა... და სხვ.

§ 47. -ხ სუფიქსი ზმნაში. „კვლავ“-ის შინაარსის გამოსახატავად აშხა-
 რულშიაც -ხ სუფიქსი გვაქვს² სხვა იფხაზურ დიალექტთა მსგავსად. მაგ.:

- ბაქჯრ იფვიგს ლქაჯ —კუვ. 20— ბაქირი თავის ცოლთან მოვიდა და
 დაან დჯჯჩჩა-ხ-ტ კვლავ-გაიცინა
- ჟოწქიან, ყომეკ ნწუ-ხ, —კუვ. 5— ბოლოს (შემდეგ) კვლავ დიდი ხანი
 ამაღა მაგა-ხ-ტ. აქვთ რომ გავიდა, კვლავ-მოშიგდათ. სო-
 იცან, ქიტქუკ ანრღჩჩუ-ხ-ტ ფელში წავიდნენ, ქათამი კვლავ-მო-
 იპარეს
- ჟაწქიანგჯ... აბლაჯა აძქ —კუვ. 2— შემდეგაც (ბოლოსაც)-გველშაპმა წყა-
 აქ-ხ-ტ ლი კვლავ დაიჭირა (დააკავა)
- იჩიქილა-ხ-ჯნ, მანცუზ... —აფს. 36— ისინი (ცხენზე) კვლავ-შესხდომით რომ
 მიდიოდნენ... და სხვ.

მაგრამ იქვე ტაპანთურის მსგავსად იგი „უკუ“-ს, „უკან“-ის მნიშვნე-
 ლობასაც აჭარებს³. მაგ.:

- სიამ-ხ-ანგვიპ, აჩხაქია —კუვ. 18— მობრუნდით (უკუ-უმოდით)!-ო მან (მა-
 მა-ხ-ჯნ, ალაბრ ითალა-ხ-ტ მაკ.) რომ თქვა, ფუტკრები უკუ-მო-
 ვიდნენ-რა, ჯოხში უკუ-შევიდნენ (შებ-
 რუნდნენ)

¹ იხ. ტაპ. § 51, გვ. 186—187.

² ამავე მნიშვნელობით აქაც გვხვდება ზმნაში ათა — ეთა: დ-ეთა-ცა-ხ-ტ—კუვ. 14—
 „ის (ადამ.) კვლავ წავიდა“, ალაზარა ეთა-წილა-ხ-ტ—კუვ. 2—სინათლე შიგ (სახლში)
 კვლავ შემოვიდა“, დ-ეთა-აგლაზენ...—აფს. 33—ის (ადამ.) კვლავ ადგარა... ითა-დო-
 ქილაბ—აფს. 38—ისინი კვლავ-გაემართნენ..

³ იხ. ტაპ. § 52, გვ. 187—189.

ჰარს არი ჰალტაჲემტ. —კუე. 23—
 ღჯარვა-ხ!—იყანატ აჲაჲიჲის
 სუჯიჲდ-ხ-უშეიმტ —კუე. 4—
 აწლა შეჲჲჲზ ნჯრღჯრ, —კუე. 4—
 ძან, რწადჯრს-ხ-ტ
 ღჯნაშეღლე(ა). ღჯადღლე— აფს. 32—
 წჯ-ხ-ნ...

ჩვენ ეს (ღედაკ.) შეგვეჲამს. მას (მამაკ.)
 უკან - წაჲყვანინე! —იყვირა ხალხმა
 მე მას (მამაკ.) უკან-წამოუჲვალ (გამო-
 ვეჲტევი)
 ხე რომ წაიჲტვა გაიგეს, მოვიღწენ და
 უკუ-ჩაასვეს (ისევ ჩაასვეს)
 ის (აღამ.) შიგ შევიდა. უკუ-გამოვიდა
 რა... და სხე.

§. 48. სხვადასხვა ნაწილაკები ზმნაში. ზმნის ფუძის მაწარმოებელი სხვადასხვა ნაწილაკები აშხარულშიაც იმავე სახით გვხვდება, როგორაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში. აქ გამოყოფთ და აღწინაშაეთ ზოგ მათგანს, რომლებიც ან თავიანთი გარეგნული სახით, ან კიდევ მნიშვნელობით ყურადღება მისაქცევენი არიან სხვა აფხაზურ დიალექტებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით.

„ვიღრე“-ს მნიშვნელობით ზმნაში გვხვდება: -ნაწჯკ, -(აა)წწჯკ, -(რ)-წწჯკ, -წწჯკ, -წწჯკჯრა, -წაჯკჯრა, -(აა)წწჯკა, -წწჯკა¹...

სა სააჯენჲი-ნაწჯკ უმწჯ სენ! —აფს. 36 —
 აკუბან დაან-ნაწჯკ ღჯღჯ —კუე. 12—
 რგსასტ
 იტს-წწჯკ ეგგაიციანჯ —კუე. 12—
 ძანხეჯტ
 სარს ძაანჯჲესტჯრ-რ-წწჯკ—კუე. 9—
 ჲან ღჯლატაზ!
 უფჯწწლა ძააკჯტლს-აა-წწჯკ—კუე. 6—
 იუჲარს ათაჯტუბ
 ჲიჯილბა-წწჯკ ამაშა —იფს. 41 —
 რჲენ...
 ანთ ძაან-წწიკ... ირს- —აფს. 35—
 ჲაზჯრტ
 სჲაან-წწიკ ღჯტუმაზ! ---აფს. 38—
 ალჯგაჲი, დაანხჯ- ---აფს. 29—
 ნაწიკჯრა...
 შეჯკისა ჲეჲიხბიბა იჯწწჯ- --კუე. 11—
 წაჯკჯრა აშჯა ღჯწიკმწანი
 აჩეჲის იხჩონ
 იყათუშხ-აა-წწიკა —ფსხუ, კ. 9—
 იწწლანწიკჯა (|| იწწლანწიკჯა || იწწლანწიკჯა)—ფსხუ, კ. 7—

ჩემს მობრუნებამდე (ვიღრე-მე-მოვ-
 ბრუნდები) შენ (მამაკ.) არ გაინძრე!
 კუბანის მოსვლამდე (ვიღრე-მოვიდოდა)
 მან (ღედაკ.) ის (აღამ.) ისტუმრა
 სიკვდილამდე მოკეთებდალ დარჩ-
 ნენ
 ვიღრე მე მას (მამაკ.) დავუძახებდე,
 მანდ იჯდეს!
 შენ ცხვირად მოსვლამდე (ვიღრე მო-
 ვილოდეს) უნდა შეტამო შენ (მამაკ.) ის
 (რალაც)
 დაღამებამდე ორმო ამოთხარეს...
 მათ მოსვლამდე... გაამხადეს
 ჩემს მოსვლამდე (ვიღრე მოვალ)
 შენ (მამაკ.) ის (აღამ.) გყავდეს!
 ბერიკაცის მოსვლამდე...
 ოცდახუთ წლამდე მთიდან ჩამოუს-
 ელელად ის (აღამ.) ცხენებს მწყსიდა
 სანამ წითელი გაზდებოდა (ვიღრე გა-
 წითლდებოდა, გაწითლებამდე)
 დაღამებამდე... და სხე.

¹ იხ. ტაბ. § 38, გვ. 118-119; § 48. გვ. 166.

„ყოველ“ - სიტყვის მნიშვნელობა პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებში გავრცელებული ცტფხაძა-ს ნაცვლად გადმოიციემა ტაპანთურის მსგავსად — ფხაძა-თი:

აფჰიჲს აქტკა დნჷა-ფხა — კუვ. 4 — ძუძუს ყოველ მოწევაზე ქალი ყვირო-
ძა-გზღ დყჷან. და¹

„ჯერ კიდევ, ისევ“ ხმნაში გამოიხატება -რკია ნაწილაკით. მაგ.:
სეამბგ-რკიამ — კუვ. 2 — ჯერ კიდევ ცოცხალი (ჯანმრთელი)
ვარ

აქეთ წვჷთა დააძან იფჷიჲს — კუვ. 26 — სოფლის ბოლოს მოვიდა ის (აღამ.), თა-
დაგზამბ. აგიაშითაჷჷ დაგზამბ. იგიჲ ვის ცოლს ვერ ხედავს. კიშკართან მო-
ჷგს აანაგემტ: „დაგზახემ“. ვიდა, ვერ ხედავს. ასე გაიფიქრა: „ის
აჯნაჷჷ ღენაშიღლან, — დტბა- (აღამ.) აღარ არის“-ო. სახლში შევიდა,
რკიამ ის (აღამ.) ჯერ კიდევ (კვლავ, ისევ)
ზის

იზთწუზ რუქტო დაციტვა — აფს. 36 — მათი სოფლიდან, რომლიდანაც გამო-
რა-რკია-შთა, აჷტსა რჷამჷთ ვიდნენ, ჯერ კიდევ (ისევ) შორს
იყენენ რა, ასე უთხრა მან (მამაკ.) მათ...

ჷგჷიჷგზ... ჰლუშთა-რკიჷ — აფს. 37 — ახლაც ჯერ კიდევ (კვლავ) მას (დე-
დაკ.) მივსდევთ... და სხვ.

ეგვე -რკია ამ მნიშვნელობით გვხვდება ტაპანთურშიაც².

ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშიაც გვაქვს -ჯაცა (-ჷაიაცა) ნაწილაკი მნიშვნელობით: „ოღენ, ოლონდ, მხოლოდ, მართო“.

მაგ.:

თენგზ-ჯაცა-ნ ადგზლ — კუვ. 5 — მიწა (ქვეყანა) (მარტო)-ოღენ ზღვა
იყო

ისჷქიანზ იზგეგზ სკრგლო — კუვ. 2 — ვინც მოვკალ, ყველას გავაცოცხლებ
ხედტ, სუემჷგ-ჯაცა-ნ (ავაყენებ), ოლონდ ნუ მომკლავ!

აჷ იჯამჷ წაქა-ჯაცო — აფს. 20 — მთავრის (ბატონის) ქურკი ოღენ წი-
ლი(ა)³

„აკი“-ს მნიშვნელობით პირაქეთა დიალექტებში ზმნის სხვადასხვა ფორ-
მებს ერთვის -ეჷ (მაგ.: დყოუჷეჷ — „აკი (ხომ) არის ის (აღამ.)“ და სხვ.),
აშხარულში მის ნაცვლად შეგვხვდა: -ტი ნაწილაკი.

დყოუჷ-ტი — (ფსხუში გაგონილი) — „ის (აღამ.) აკი (ხომ) არის“?

იგსაჷამ-ტი — „ „ — „ვერ კი ვმოულობ მას (რად.)“!
და სხვ.

¹ შდრ. სახელთვანაც: ხიანა-ფხაძა — კუვ. 2 — „ყოველ-ღუთშობათს“ და სხვ. შდრ. ტაპ. § 48, გვ. 166.

² იხ. ტაპ. § 52, გვ. 189.

³ შდრ. აგრეთვე: აჷკიჷნ დყოლშითხ აკგზ გემჷმეჷტ აჷტსა-ჯაცა დაამბტ — კუვ. 9 — „მან (დედაკ.) ბიჷი სადაც გაუჷვა, მან (ბიჷმა) არაფერი თქვა, აჷე-ოღენ მობრუნდა“.

VII. ზმნისართები

§ 49. ზმნისართები. ზმნისართების წარმოებისას აზნარულში ხშირად ისეთი ფორმებიც დასტურდება, რომლებიც დამახასიათებელია ტაპანთურისათვის და ისეთიც, რომლებიც—პირაქეთა დიალექტებისათვის.

ადგილის ზმნისართთა წარმოებაში ხშირად გვხვდება-(ა)ხ¹ მიმართულების ელემენტი:

ა ბ ა რ ა ხ¹ აჩაჲ ქეთჲ აქუჲ—კუჲ. 14— ა ქ ე თ(კენ) სხვა სოფელში წავიდა ის დეჲმტ (აღამ.)

...დააკდგვლან. ა რ ა ხ¹ გ¹—კუჲ. 9— ის (აღამ.) მოადგა (რალაცას). ა ქ ე თ ა ე დნკდგვლემტ ლარაჲ (აქეთკენაც) მიადგა ის (დედაკ.)

აჲუთგ¹ ა ბ რ ა ხ¹ რყოჲ —კუჲ. 8— ისინიც ა ქ ე თ(კენ)... არიან¹

ამ ფორმებს შეიძლება დაერთოს კვლავ -ხ¹:

ქუჲჲაწაწად¹ა უცა ა ბ ა —აფს. 37— ახლავე წადი შენ (მამაკ.) აგე ი ქ ი თ-ნ ა ხ¹-ხ¹ აბანი ათჲ აქუჲ კენ იმ სახლში

-ხ¹-ვე გვხვდება სხვა ზმნისართთა ფორმებშიაც:

ა ფ გ¹-ხ¹ აქქიტიაჲ აჩაჲჯ —აფს. 41— ცხენოსანი, რომელიც წინ (პირველად) იჯდა

აწჯეი იგლაჲ, ა ფ გ¹- —აფს. 36— ვინც ბოლოში იდგა, ვინც წინ (თავწი) იდგა...

აჲა რ ა ფ-ხ¹ დგგლა, —კუჲ. 2— ხალხის წინ დგომით ისიც მთავართან შემოვიდა

აბაჲ ანჯ¹-ხ¹ აქიგვლაშთა—აფს. 37— კლდის ზემოთ (თავზე) იდგა. რა ის (რალაც), დანახა მან (მამაკ.).

ადგილისავე ზმნისართებში ხშირია -ყა თანდებულის გამოყენება:

ა ბ ა რ ა-ყა უგლაშთა... —აფს. 37— ა ქ დადექ შენ (მამაკ.) და..

ბ ა ნ ა-ყა დჷინრაჲ —აფს. 35— აგე ი ქ(ვე) ცხოვრობს ის (აღამ.) იმ სახლში

აჲა-ყა —კუჲ. 22— ი ქ ვე

ქარამ აჲ ა-ყა დტან —აფს. 35— ქერიში ი ქ ვე იჯდა

ჲა-ყა ჯარა ჩენგრა ბე—აფს. 30— ი ქ ვე ერთგან ერთ მდიდართან მსახურად დადგენენ.

ეს უკანასკნელი ფორმები ზოგჯერ წარმოდგენილია თანხმონითი ელემენტის გარეშეც:

ა რ ა ა ბქიტიაჲტ! —ფსხუ, კ. 6— ა ქ(ვე) იჯექ შენ (ქ.)!

¹ ი. აკრთვე § 33.

- აფღზ¹ ეზგ² ეზგ³ აბრაა — ფსხუ, კ. 3 — წინათ სადაც მოთხარა, იქ (აქ) დაიწყო
 დალაგან ბერა იგაზტ რა, ორმო მოთხარა
- ა ბ ნ ა თარო უქოზ — ფსხუ, კ. 10 — მანღვე, შენთან (მამაკ.) რისთვისაც
 სზნგზგ² უდ ოპ. მოვედი, ისაა
- ა ბ ა ს ც ო ტ — კუფ. 10 — იქ მივედივარ
- აერგ³ ა ბ ა ა დ ტ ა ხ ტ — კუფ. 2 — ისიც იქვე დაჯდა
- ბ ა ი შ თ ჯ წ ე მ — აფს. 39 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) იქვე ძირს
 დადო.

ამ ადგილას -ჰა-ც შეგვხვდა:

- ს ფ ჰ ი ზ ს გ ² ა ნ ზ ა — აფს. 33 — ჩემი ცოლიც ა გ ე ი ქ დ გ ა ს
 ღ გ ლ ო ტ

პირაქეთა დიალექტების -ხ^ა-სა, ერთი მხრივ, და -ყ^ა-ს ნაცვლად, მეორე მხრივ, ტაპანთურის მსგავსად შეიძლება აქაც შევხვდეთ -ჰ^ა-ს. მაგ.:

- ა ბ ა ა ფ - ჰ ა დ ღ ს ნ — აფს. 36 — „მისი (მამაკ.) მამა უ წ ი ნ (წინ, ადრე)
 მოკვდა“ (შღრ. პირაქეთა დიალექტ. ა ფ ხ^ა)

- ჩ ი ზ - წ ა - ჰ ა ¹ დ შ ტ ა - შ თ ა — აფს. 37 — მას (მამაკ.) ეძინა პ ი რ - ქ ე ე (პირ-
 ღ აღმა, „თ ა ვ ქ ე ე ი თ“) დაწოლით“ (შღრ. პირაქეთა დიალექტ. წ ა - ყ ა ²).

ზმნისართთა წარმოებაში ტაპანთურის მსგავსად ხშირი შემთხვევაა ინ-სტრუმენტალისის -ლა სუფიქსის გამოყენება:

- ზ ზ ნ ტ ა ლ ა — აფს. 35 — ერთბაშად ³
- რ ჯ ქ ბ ^ა-ლ ა ჩ ი ზ ო ჯ — აფს. 37 — მათ წ ი ნ (ით) ცხენოსანი მოდიოდა რა,
 დ ჰ ა ა შ თ ა დ ზ რ ბ ე რ ტ დაინახეს
- ა ძ¹ აყააზ ა ხ ²-ლ ა — აფს. 43 — წყალი სადაც მოდიოდა, (იქით)კენ(ით)
 დ ღ დ ი ზ ქ ი ლ ე გ ა ე მ ა რ თ ა , წ ა ვ ი ღ ა ის (აღამ.)
- ჰ ა შ ა ც უ ზ ო ა ჯ ა ფ გ ^ა-ლ ა — აფს. 37 — რომ მივედილით, ჩ ე ე ნ წ ი ნ (ჩვეენ-
 თ ა ვ - წ ი ნ - ი თ *) ცხენოსანი მოდიოდა
- დ ღ თ ა ტ ა ნ ჩ ი ზ დ კ ი ა ბ ე რ - ე ტ. — კუფ. 4 — ის (აღამ.) შიგ ჩაჯდა და ტ ა ნ ი დ ა ი -
 ბ ა ნ ა . მ ე რ ე მ თ ლ ი ა ნ ა დ , ე რ თ ი ა -
 ნ ა დ ¹ ოქროდ იქცა.

¹ თუმცა იქვე გვაქვს: უ უ წ ა ყ ა — (კუფ. 10) = ზ ი გ ნ ი შ ო მ .²

² ანალოგიური შეფარდებაა ზმნისართში: უ ღ ს - ჰ ა ნ — აფს. — 43 — „მაშინ“ და პირაქე დია-
 ლექტ. უსყან. უ ა ს ყ ა ნ გ ე ვ დ ე ბ ა ა მ ი გ რ დ ღ შ ი ა ც (აფს. 5).

³ აფსუაშივე ამ შემთხვევაში შეიძლება იხმარონ: მ ღ რ ა ზ ო ნ ტ ა (აფს. 35), შღრ. პირა-
 ქეთა დიალექტ. „მ ა რ ა ზ ნ ა კ“.

⁴ პირაქეთა დიალექტებში აქ შეიფერებოდა „ა უ რ ს ხ ო რ ო“. ა ა უ რ ღ ა - ც უ ა დ მ ი მ -
 დ ი ნ ა რ ო ბ დ ე ს ა უ რ ა („სიგრაჟე“) — სიტყვისაგან.

ვითარების ზმნისართებში გამოყენებულია -ს (ან ტაპანთურის მსგავსად -სა):

- დააგლან უ-ს იპიე —აფს. 39— ის (აღამ.) ადგა და ასე თქვა
 უ ს ჯაწარა დუ სელუბ—კუფ. 15— ასე დიდი ვაქეაცობა მაქეს (შემიძლია)
 არგ² უ²-ს დაბლუშთან—კუფ. 15— ამასაც ისე (ასე) დაწვივდა ის (რალაც)
 ა უ²-ს ენჯაზარააკ... —აფს. 39— ასე რაკი (როცა) იქნება...
 უ²-ს აპიეატ —კუფ. 15— ასე თქვა მან (რალაც.)
 ა რ-ს შაფაყო..? —კუფ. 23— ასე როგორაა?
 ა რ-ს იპიეატ —კუფ. 11— ასე თქვა მან (მამაკ.)
 აქიჯმა ა უ²-ს აპიეატ —კუფ. 15— მეელმა ასე თქვა
 რინ ააგლან უ²-სა —კუფ. 15— მათი დედა ადგა და ასე თქვა
 აპიეატ
 ამათ უ² ა ს² აპიეატ —კუფ. 15— გველმა ასე თქვა
 აზუმსაყ² ა უ²-სა მანგ² —კუფ. 15— ბექზე ასე ეწერა
 აფპიგსთა უ²-სა რალ- —კუფ. 19— ქალიშვილმა ასე უთხრა მათ
 პიეატ
 ბეშაზგუშა ა ბ ა რ-სა —კუფ. 22— შენ (დედაკ.) როგორც წამოგიყვან, ასე ა
 აკიკ²
 ა ბ ა ნ-სა აქტკ ააუბონგ²—კუფ. 10— ასე სოფელს (ერთს) რომ დაინახავდი,
 იყან
 ა უ²-სა იყეაწე —აფს. 39— ასე გააკეთა მან (მამაკ.) ის (რალაც)
 და სხვ.

ზმნისართებში ხშირად გამოვლინდება -ნ(გ) სუფიქსი:

- ა დ ჯ რ ჯ ა -ნ¹ აჩუნგ² —კუფ. 4— მეორე დღეს (მეორედ, შემდგომ-
 აჟანდ ამაქგ² დ ცუ²შთან მა დ დღეს) ეფენდი მიზგითში მიდიო-
 და. შდრ. პირაქ. დიალექტ.: ა დ ჯ რ ჯ ა -
 ჩუნ („მეორე დღეს“)
 შ ჯ ე მ თ ა -ნ ნამაზ აწყა- —კუფ. 15— დილით ლოცვა როცა იქნება...
 ლარაჟ...
 უ² ა ნ ჯ ზ გა ლ ა მ ა დ რ ა —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) ამოგიყვან ძალიან წყნა-
 თ ე ნ რ - ნ გ ? რ ა დ ?
 ი ც ე ა ტ შ ჯ ა რ ა -ნ გ ბ ნ ა დ ლ უ —კუფ. 23— წავიდნენ მ თ ა დ დიდ ტყეში
 ა ჯ ზ

¹ იქვე გავიგონია აგრეთვე: ა დ ჯ რ ჯ ა ნ.

საბტნლა ბზრა-ნ უმპკ	—კუვ. 21—	საპნით კარგად შენ (მამაკ.) ხელი დაიბანე და..
ისლამ წახტბჟაბ-ნ	—კუვ. 15—	ისლამი შეუღამისას წამოდგარა..
დნკტლან		
ჯაზ-ნგ დღღრჩონ	—კუვ. 2—	ის (დღდაკ.) მას (ადამ.) ცალკე აქმევდა (კვებავდა)
უშთა-ნ	—კუვ. 12—	შემდგომად, შემდეგ
აწტკია-ნ დაატარგა-	—კუვ. 13—	ბოლოს ამოიყვანეს ბრმა
ლეტ პლაში		
ჟოწტკია-ნ	—კუვ. 8—	ბოლოს, მერმე
ზა-ნგ ტსტტაშიტ	—ათს. 44—	შენ (მამაკ.) ერთხელ დაარტყამ მას (რალაც.)
ამჭია-ნ ¹ სტციე	—ათს. 39—	გზად (გზაზე) დავიძინე
ადი-ნგ	—ათს. 38—	გარეთ
ჟადღრჭია-ნ-გ ²	—ათს. 44—	შემდგომდაც (შემდგეაც, მერმეც)
ჟეადღრჭია-ნ	—ათს. 37—	(მის) შემდეგ
ჟოწტკია-ნ-გ ²	—ათს. 36—	ბოლოს, შემდეგ, მერმე... დასხე.

შიძღება შეგვხვდეს -შთა → -შა-ც ამ ადგილას (ათსუთრში).
მაგ.:

სია ბღჟ-შთა რგოჟ დას	—ათს. 36—	ძალიან ეწყინათ
ჟაწტკიან ჟეკატგ ² 'ხია ბღჟ-	—ათს. 35—	ბოლოს უფრო ძალიან გაწყრა რა
შთა დგოჟხიკენ...		ის (ადამ.)...
აჩიციატკიას ჟარა-შა	—ათს. 38—	მხედრებს შორს (შორიად) აჭამეს..

იღღრჩე

ინტენსივობის -ძა ელემენტიც ერთვის ხოლმე ზმნისართებს:

აჟრ ჟოჟია წიღღ ² ა-ძა	—ათს. 37—	ისახლავე მოვა
----------------------------------	-----------	---------------

დააჟაშოშო
რიგ ზმნისართში კუთვნილებითი აფიქსის დართვისას აშხარულის კილო-კავები ხან პირაქეთა დიალექტებს მისდევენ, ხან კიდევ—ტაპანთურს.

„პირდაპირ“ პირაქეთა დიალექტებშია რქაშთან, ტაპანთურში... რქაშა. ეს უკანასკნელი გამოიყენება აშხარულშიაც:

ამჭია არსა რქაშა ატუკ	—ათს. 37—	გზასე პირდაპირ არის
ჰავიკე შტან... აბლაჟა	—კუვ. 10—	ქვა ილო... გველშაპის დაპირდაპირებაზე (რქაშა) შთან

„უფრო“, „მეტად“ პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის: ააჰა → აეჰა → ეჰა

¹ ს მ ჯ ა ნ დამახასიათებელი ფორმაა პირაქეთა დიალექტებისათვის. იგი უცხოა ტაპან-თურისათვის. ამავე მნიშვნელობით შეგვხვდა „ამჯა“-ც: ამჯა ბანდრატია ჟაა ჯგნჯეჟია ნიფტლეჟტ—კუვ. 18—გზად ორმოცი ყაჩალი შემოხვდა მას (მამაკ.)“.

მაგ.:

- ააჰაგ² იბზროუპ —აფს. 37— ის (რალა(ც) უფრო კარგია
- დააფსან, აჟუა ეჰა დგ² —აფს. 36— ის (ადამ.) დაილა რა, ამის მეტად ზეცემცახ
- აეჰაგ² 'ხიაბეშთა- —აფს. 35— უფრო(ც) ძლიერად გაწყრა რა... დგეზიკენ...
- აეჰა იბაიხ... —აფს. 33— ვინც უფრო მდიდარი იყო...
- აჟუა ეჰა აეგ² იმაჟუშთა —აფს. 36— ამის მეტად არაფრის თქმად (მთქმელად) რომ თავი გაიხადა...
- ანუიარაგ² აეჰა იმერო —აფს. 42— სიარულიც უფრო ადვილია
- აჟთა ავჯა ეჰა¹ —კუფ. 21— ეს ორნი (ამ ორში) გონებით (ქეთით) აუჯლა ეჰახა... უფრო რომელმაც გადააჰარბა (...მეტი გახდა)...

ამავე მნიშვნელობით გვხვდება: რწაჰა, იწაჰა, წაჰა (შდრ. ტაპანთ. რჯწა პირაქეთა დიალექტ. იწაგ²). მაგ.:

- აიზბზა მერზაჰა² გჯე —აფს. 42— კარგ ცხენს მირზაჰაქის შესაფერადარ ნადრგუმზ, ტაჰირ რჯწაჰა თელიდნენ, უფრო ტაჰირის შესაფერად თელიდნენ (მას აკუთვნებდნენ)
- აჰა-ჰია იურგლაზ აიზ², —კუფ. 21— ბატონისად რომ ცხენი წამოაყენე, უფრო უფროსად ვინცაა, (ისეთ ვისმე) იურკჰა გადასცემ
- ჯჯა იწაჰაჰა ეაწარა —აფს. 36— ორნი უფრო (მეტი) ვაჟაკობა რომელთაც ჰქონდათ, შემოვიდნენ რა...
- იჰაწარა იწაჰა(ი)წაჰა —აფს. 36— ვაჟაკობას უფრო-(და) უფრო მოუმატა

„შედარებით (უფრო)“, „ნაცვლად“, „მაგიერ“ გადმოიცემა სიტყვებით: აცკჰს (შდრ. პირაქეთ. დიალექტ.), აცკჰ(გ²), აწხგ² (შდრ. ტაპ. დიალექტ.). მაგ.:

- აკიტუ აცკჰს აკიტალ —კუფ. 21-- ქათამთან შედარებით კვერცხი უფრო იგებზღოუპ-ჰია რო ჰკვიანი ია-ო

¹ შესაძლოა ტაპანთურის მსგავსად შეგვხედეს რაჰა: ალჯ-ჰია იურგლაზგ² (აიზ²) რაჰაჰა იწაჰაჰა აიზი იურკჰა —კუფ. 21— „გლეხისად რომ (ცხენი) წამოაყენე უფრო ბოლოს (მდღომ) ვისმე დაჰქვინებ (გადასცემ)“.

ხოგჯერ შეინიშნება რ- კუთვნილებითი აფიქსის (მესამე მრავლობითი პირის ნიშნის) განუყოფლობისადმი ტენდენცია (ტაპანთურის მსგავსად). მაგალითად შეგვხვდა: სიაშ² რეჰ² აჰაბეჰ —აფს. 37— „თქვნი უმცროსი (სიტყვა-სიტყვით: „მათი“ უმცროსი) ქვიანი ძმა“. თუმცა შდრ. იქვე: რაშ² უჰ² აჰაბეჰ —აფს. 37— „მათი ძმა უმცროსი ქვიანი“.

აქუდ ატკეზგელ უასა—კუვ. 7— იმის მაგიერ (ნაცვლად) მრავალ
ჟირმკელ ვზგუნელ ჟოკუკ დაპ- ცხვარს დაეკლავთ და ღამე გაემასპინ-
რგსასგპ-რპიედტ ახფაგელ ძლდებითო,—თქვეს სამთავემ

აქუდ აწხგელ სასნგ დააგაპ—კუვ. 3— ამის მაგიერ (ნაცვლად) სტუმრად
წაიყვიანოთ ის (აღამ.).

პირაქეთა აფხაზური დიალექტების „მაცარა“-ს („მარტო“-დ) ნაც-
ვლად ტაპანთურის მსგავსად გვხვდება -ჯაზელ („თავისთვის“, „ცალკე“):

აბზაგელ დფსგელ იჯაზელ —აფს. 35— მისი (მამაკ.) მამაც გარდაიცვალა და
დააკიხან მარტო(დ) დარჩა

სჩაანქია არგა რჯაზელ —აფს. 35— ჩემი რემა ბარში მარტო არის.
იქიპ

-მაცარა—კი გამოიყენება ცალიერის მნიშვნელობით:

ადგა-ჭინუკ ჰამან. იმა—აფს. 39— ერთი ჩვენებური (ადილეური) სახლი
ცარა-შთი იგვლან. ქიტულ- გვექონდა, ცალიერად იდგა. ერთი
ჩქინუკ ჰამან, აჭინაზნა აკიტალ ჰატარა ქათამი გვეყვდა, სავსე-სახლი
აწუტ. კვერცხი დალო¹.

„დღეს“ ზნისართი შეიძლება შეგვხვდეს ება-(დაბა)-ს სახითაც
(კუვ. 23). ჩვეულებრივია ებტა, დაბტა ← || დაბტა (აფს. 37; კუვ. 20)
ქაბა (ფსხუ, კ. 10); უოხტა (←ქაბტა) (ფსხუ. 16)².

ასევე საყურადღებო შეიძლება იყოს ზოგი სხვა ზნისართიც, მაგრამ
ვეელას აქველარ განვიხილავთ.

¹ შღრ. აქვე, აბსოლუტივების წარმოებაში იგივე ელემენტი.

² შღრ. ტაბ. § 54 გვ. 194

VIII. ს ი ნ ტ ა ქ ს ი

§ 50. კავშირები. აქ განვიხილავთ ზოგ მათგანს სხვა დიალექტებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით¹.

„მაგრამ“-ის გამომხატველი ახა (ბზიფ. ახა) სიტყვა პირაქეთა დიალექტებისა აშხარულის კილოკავებში არ გვხვდება². გამოიყენება ტაპანთურის მსგავსად აჭასა, რომელიც საკუთრივ აშხარულ ნიღადაზე შეიძლება აჭარსა, აჭარ(ს)სა-ს სახესაც ატარებდეს. მაგ.:

აბართ ავჯჯა ხაბარლა — კუვ. 12—
ემაღლგრან, აჭასა ეგრემაზ-
ბაცუზტ	ესენი ორივენი ამბით (გაგონებით) ერთ-
მანეთს იცნობდნენ, მაგრამ ერთმა-
ნეთი ჯერ არ ენახათ
სარს თოურახ გრსინსპიუ — აფს. 11—
შამ, სარს სგლალა იზბაზ
სინსპიუშე, აჭასა იღლწა
ღელიტსიემშითინ	მე ამბავს (ისტორიას), ნამშობს არ
გეტყვით, მე რაც ჩემი თვალთ ვნახე,
მას გეტყვით, მაგრამ (ოლონდ) ვინც
გარეთ ვავა, არ გაუშვათ
უხაბარ რპირ იზუშთარა — კუვ. 11—
კარწარნის ისაჭუნ, აჭარსა
საგრზააამეზტ	შენი (მამაკ.) ამბავი დიდი ხანია მეს-
მოდა, მაგრამ ვერ მოვდიოდი
აჭრ იუჰიო აზია ბზროუპ, — კუვ. 23—
აჭასა...	შენ რომ სიტყვას იმბობ, კარგია, მაგ-
რამ...

სხვა დიალექტთა მსგავსად ამავე მნიშვნელობით დიდ გამოყენებაში სხვათა სიტყვის ნაწილაკ-დართული ზმნის ნამყო-განუსაზღვრელის თავისებური ფორმა³. მაგ.:

დაანარფშიიტ. დ ა ა ნ ა რ — კუვ. 2—
ფ შაგ ტ-ჰია აბლაჯა ააგია-
ხეგტ	მან (რალაცამ) ის (აღამ.) გამოალვიდა.
გამოალვიდა მაგრამ („გამოალვიდა-
რა-ო“) გველემშაპი ახლოვდება
...ღჯორეგარნეს დ ა ლ ა — აფს. 35—
გ ა ზ ტ-ჰია აჩანგზჩა
ღღგზმააგტ	... მან (მამაკ.) მისი (აღამ.) შეპატიყება
დაიწყო, დაიწყო მაგრამ („დაიწყო-
რა-ო“) მეჯინიბე (ცხენის მწყემსი) ვერ
მოვიდა
..ღლეღლაჰან. დ ლ ე ჲ ლ ა — აფს. 38—
ჰ ა ზ ტ-ჰია ლა ფჰიგსფა გრლმჟა	მას (აღამ.) ის (ღედაკ.) მოეწონა (რა).
მოეწონა მაგრამ („მოეწონა. რა-ო“)
მან, ქალიშვილმა არ ქნა
აჭუმ იფი ირემაზ დარს — აფს. 36 —
რ გ ც ჰ ა ზ ტ-ჰია სადაყა	მათ რომ შვილი (ვაჟი) ჰყავდათ, ღარი-
ბები იყვნენ, მაგრამ. (თუმცა) („ლ-

¹ შდრ. ტაპ. § 55.

² იგი აქა-იქ აქა-სახით შეიძლება შევნიშნოთ მხოლოდ ფსხუელ აშხარულთა მეტყვე-
ლებაში.

³ იხ. ტაპ § 55, გვ. 95—196

აკვლურხა-მაცარა ღვრახუნ რიბები იყენენ-რა-ო“) მითხოვრობით ზრდიდნენ
 აჭრ სკუზტ-ჰია ხიაჯა—აფს. 33— ... მაგრამ (ეს „იყო-რა-ო“) ხოჯამ იგუმუ არ ქნა

ზოგჯერ მოსალოდნელ შემთხვევაში სულ არ გვხვდება არავითარი კავშირი.

მაგ.:

ფიხს დააგუშოან, აფიხ—კუფ. 12— ის (მამაკ.) ცოლს (ქალს) მოიყვანდა, სთა ღვზუშთაზ დავცმიააზტ ქალიშვილი, რომელსაც ის „მისდედა“, მის არ მიჰყვებოდა

ბანდაქიკ ააან, აფანდ —კუფ. 4— „ბანდები“ მოდიოდნენ, ეფენდის ოქროს იხანფშ რულჩუშან, აგარა მოიპარაენენ, ღობე დიდი იყო, ვერ ღვზუშთამუზტ. გადადიოდნენ.

„თორემ“ პირაქეთა დილექტებშია „მამზარ“ მოუმზარ, აშხარულში— „მოუმზარი“:

ჭარა აფა უჯალა, სარა—კუფ. 10— შენ (მამაკ.) უწინ აღი, მე ბოლოს ამი- აწკეიან სჯაჟიგალაჰ, აჭუჰ ყენეთ (ამიყვანთ), თორემ („ეს თუ არა“) შენს თავს მატერიას ამჯობინებენ შთა, ჟაათარუჰჰ და ჩატოვებენ შიგ (ჩავადებენ)

გავგიგონია იმავე მნიშვნელობით „მაკუმზარი“, „მომკია“ (აფს. 38). „ან“ გამოიხატება აქაც აა-თი¹:

იუთაჯზარი, ჩავარათაკ—აფს. 42— შენ (მამაკ.) თუ გინდა, რემას მოგცენ, უსთუში, აა ზიგარათაკ ან ძროხის ჯოგს მოგცემ, ან ცხვრის უსთუში, აა აფასავარათაკ ფარას მოგცემ... და სხვ. უსთუში

პირაქეთა დილექტებში გავრცელებულია მა შეგვხვდა ფსხუს აშხარელთა მეტყველებაში (აა-ს გვერდით). მაგ.:

„მა ლარა დთუწრი —ფსხუ, კ. 15— „ან ის (დედაკ.) უნდა წავიდეს (შინი- სკიჰ-ლჰიჰტ, მა სარა დან), ან მე უნდა წავიდე“-ო, თქვა მან სთუწრი სკიჰ-ლჰიჰტ (დედაკ.)

კავშირი სხვა აფხაზურ დილექტთა მსგავსად გამოხატულია ი- (|| ა)-თი: ციჰ-ა ზიჰ-ა —აფს. 35— ხარი-და ძროხა-(და)

¹ იხ. ტაბ. § 55, გვ. 197.

ლარე-ა ჭარე-ა —აფს. 37 — ის (დედაკ.)-და შენ (მამაკ.)-და

ზოგჯერ ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ეს ი → ა აღარ ჩანს, მაგრამ მისი არსებობის კვალი შემორჩენილია ფუძისეული ა-ს ე-დ ცვლილ სახეობაში. მაგ.:

არბე არცნე (← არბეჲ —აფს. 39 — მამალი-და ვარია-და

არცნეჲ ← არბა-ჲ არცნა-ჲ).

ტაპანთურ სახელებში კავშირად გამოყენებული იშთი აქ აღარ გვხვდება¹.

ზმნებში კი ჩვეულებრივად ზმნის აბსოლუტივის ფორმა გამოიყენება აღნიშნული ფუნქციით.

§ 51. სხვათა სიტყვა. სხვათა სიტყვისთვის სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად გვაქვს -ჰია:

ჭარა უფჰიჰს ანუჰაზ —კუე. 1 — შენ (მამაკ.) რომ ცოლი მოიყვანე, მას აღასთა ლჷტ-ჰია ლეკვი შეეძინა-ო.

ტაპანთურში ამ მნიშვნელობით გამოყენებული აა² თითქოს აშხარულში არ გვხვდება.

§ 52. დადასტურებისა და უარყოფის სიტყვები. დადასტურება-თანხმობისათვის აქაც ტაპანთურის მსგავსად შეიძლება შეგვხვდეს: შთა (→ შა), და-ტა შატ, და ტუჰჰ. ³ მაგ.:

ამინათ ბაკუმა? —შთა, —კუე. 19 — ამინათი ხარ? —ჰო (მერე), ამინათი ბინათ საკუბ-შთა ვარ-რა

და ტა შატ-რჰიან —აფს. 38, 43; 37 — კარგი-ო („ჩინება“, ← „გააკეთებს“...) ტყვეს რა, შეთანხმდნენ

და ტუჰჰ. ლასჰიან —აფს. 37 — კარგი (თქო), ვუთხარი მას (დედაკ.)

ეს უკანასკნელი უფრო დამახასიათებელი ჩანს აფსურისათვის. და ტა შატ-ჟორმაში ჩვეულებრივი მოვლენაა ტ-ს მ-დ ცვლა. ამ ნიადაგზე აშხარულში ვიღებთ: დამა შატ-ს:

დამა შატ-იჰიე —აფს. 38 — კარგი(ო), თქვა მან (მამაკ.)

დამა შა-იჰიან, დაჰაგ'ჯ —აფს. 37 — კარგიო, თქვა მან (მამაკ.), უფრო კარგია, ერთად წავალთ

ზოგჯერ გვხვდება პირაქეთა დიალექტების მსგავსად „იზროჰჰ“:

იზროჰჰ-იჰიან —ფსხუ, კ. 6 — „კარგიო-თქვა (მამაკ.) და დაეთანხმა დადგლეჰტ (დათანხმდა)

ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში მართალია არ გვხვდება, მაგრამ საუბრისას აფსუელთა მეტყველებაში ხშირად გვესმოდა დადასტურებისათვის ქა-

¹ იხ. ტაპ. § 55, გვ. 196—197.

² იხ. ტაპ. § 56, გვ. 198.

³ იხ. ტაპ. § 57, გვ. 199.

ხოგორც უკვე აღნიშნული იყო, ერთხელ იგი გავიგონეთ კრასნოვოსტოჩნელი ჯაპანთელისაგანაც¹.

უარყოფისთვის გამოიყენება მოპ:

მოპ, იყალრმ —კუფ. 23— არა, არ იქნება (არ შეიძლება).

§. 53. შორისდებულები. მოწოდებისას აქაც გვაქვს შორისდებული ქო (ჴა):

ქო, ისლამ! —კუფ. 15— ჰე, ისლამ!

ქო, ჴარაბ! —კუფ. 15— ჰე, შენ (მამაკ.).!

შეძახილია: აჰაჰაჰა:

ჰაჰაჰა, იკაცო ზაკე —კუფ. 14— ეი, მას (რალაცას) ვინც მირეკავს, ცანაა-ო?

ჰაჰაჰა ზოგჯერ თანხმობისაც შეიძლება გამოხატავდეს:

ზღვრა აკ აკიჯზარი, —ფსხუ. კ. 9— თუ რამე ვიცი, კი გეტყვი (ჰაიჰაი, რომ აჰაჰა იჴასჰაჰა გეტყვი)

მოწოდებისთვის აქაც არის მა:

ა, სახჩი!-იჰაიან —კუფ. 18— აჰა, ჩემი ფული-ო! და სხვ.

აქ ყურადღებას იქცევს ჯა შორისდებული (ჰ)ეი-ის მნიშვნელობით:

ჰა დეშოკოზ, ქიჯჯმა ნლ —კუფ. 19— ის (ადამ.) გზაზე რომ მიდიოდა, მგელი იგდტ. ჯა, ქიჯჯმა, სუუმჴან!

იგდტ ჯანი ჯბე რჰე. —აფს. 15— მან (რალაც.) ის (ადამ.) წაიყვანა მის ა, სან, არი ისლამ ბზარანჯ (მამაკ.) დედ-მამასთან. ჰეი, დედა, ამ აზჯანჯ.. ისლამმა რაც სიკეთე მიყო...

§ 54. შეთანხმება. ხშირი შემთხვევაა სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აზრობლივი შეთანხმება. მაგ.:

ღთაკ დაარკლალეჴტ —კუფ. 15— ის (ადამ.) სოფელში (მათში) შევიდა

ქღთა რჰე —კუფ. 5— სოფელში („სოფელი მათში“)

ჴასს რჴჯჯ ანჰა, ლაკ —კუფ. 15— ცხვრის სუნი („ცხვარი მათი-სუნი“) აფსკ აფაციაგჯ ამანჯ, ჴღთ მან (რალაც.) რომ იყნოსა, ერთი ძუ ძალლი თავისი შეილებით (ლექვებით) ამ(ათთან) ცხვართან („ცხვარი მათთან“) მოვიდა

იან ირააჴტ —კუფ. 21— რე მამ გავიგონა („გავიგონეს“; „რემას ეესმათ“)

ათა ყახჴმ, იჩადად ალ რ —აფს. 44— ვინც თავად აღარაა, მის ვირს ძალლი აჴჴჴტ „შეჴამენ“... და სხვ.

¹ იხ. ტაბ. § 57, გვ. 199.

IX. ლექსიკა

§ 55. აშხარული დიალექტის ლექსიკური შემადგენლობა. ი. ს ტ ა ლ ი ნ ი, გვასწავლის, რომ ტერიტორიული დიალექტები ემსახურებიან ხალხის მასებს და აქვთ თავიანთი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი¹. აშხარულს ლექსიკის მხრივაც, ისე როგორც ფონეტიკური მხარისა და გრამატიკული წყობის მხრივ, მოსალოდნელია ახასიათებდეს ისეთი თავისებურებები, რაც მას გამოჰყოფს სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან.

ლექსიკური მარაგი აშხარულისაც საერთოდ, რა თქმა უნდა, ემთხვევა სხვა აფხაზური დიალექტების ლექსიკურ მარაგს, მაგრამ ამავე დროს ადგილი აქვს შეცვლილი სახით ან განსხვავებული მნიშვნელობით სიტყვათა ხმარებას, თავისებურ სიტყვათწარმოებას.

მაგ.:

აჩხა	(შდრ. პირაქეთა აფხაზ. დიალექტ.; ტაპანთ.—ა-შხა)—ფუტკარი
აფსუზ	(„ „ აფსუძ, — „ აფსლაცია)—თევზი
აშაეფწია	(„ „ აშაარფიეწია)—ცისკრის ვარსკვლავი
აწიუნწია	(„ „ აწიუნწილალ)—კუჭი (ქათმისა)
ადაჯმაყი	(შდრ. პირაქეთა აფხაზ. დიალექტ. ადალაქია)—კუ
აკლამს	(„ „ აშაჯშაკამს (აბჟ.), ასკსკამ (ბზიფ.)—ჯინკველა
ახან	(„ „ ახიარხ, ახარხ; ტაპ.—ხან)—ხერხი
აძღობა	(„ „ აღბა)—გემი
აჭა	(„ „ აფარფალჯკ)—პეპელა
ურუსთა	(„ „ ნურცი; ტაპ.—აძე უაჯესთა)—გალმა
უარუსთა	(„ „ აარცი; „ —აძე ჭაჯესთა)—გამოღმა
აქამპულ	(„ „ ამპულ; „ —თოფ)—ბურთი
აჭიარა	—საწოლი
აშწყა	—ეზო
აქიყაგა	—ჩაქუჩი
ციარნა	(წერილი) ღვედი
აპირაცია	მწვანე („მოლის ფერი“)... და სხვ.

შეინიშნება აშხარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ადილური, რუსული და სხვა ენათა ლექსიკის მნიშვნელოვანი გავლენა².

ამ გავლენის შედეგად, აშხარული დიალექტის აქტიურ ლექსიკურ ფონდში აღარ არის რიგი საერთო აფხაზური წარმომავლობის სიტყვა.

იყო იმის შემთხვევები, რომ მოხუცები ახერხებდნენ იმგვარ სიტყვათა

¹ ი. ს ტ ა ლ ი ნ ი. მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები. 1951 გვ. 41.

² იხ. აქვე, § 8; § 10; „აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი“ § 54 (ადილურ ენათა გზით აშხარულშიც თითქმის ის სიტყვებია შესული, რაც ტაპანთურში, ამიტომ აქ ცალკე აღარ მივითითებთ).

გახსენებას (მოიგონეს, მაგალითად—აჭაპიარა—„ვიდა“, აცა—„სასიმიინდე“ და სხვა), მაგრამ ჩვეულებრივ არც ისინი ხმარობენ აღნიშნულ სიტყვებს და ახალგაზრდებმა ხომ სულაც არ იციან. არ ხმარობენ აგრეთვე სიტყვებს: ატილა—„ქეყანა“, ამაგანა—„ნამგალი“, არაცია—„ბერი“ და სხვ.

აშხარული დიალექტის ლექსიკა თავისი განსხვავებული ნაწილის მიხედვით ხშირად მიჰყვება ტაპანთური დიალექტისათვის დამახასიათებელ ლექსიკას.

მაგ.:

აძენ(რა)—შემოდგომა (შდრ. პირაქ. დიალექტების—აძენ—ზამთარი)
 აღნე(რა)—ზამთარი (შდრ. „ „ —ჩაჰრათაგალან)
 აფხარა—სწავლა („ „ აფხარა—კითხვა; აწარა—სწავლა) და სხვ.

მაგრამ მანც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივაც იგი უფრო პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელ ლექსიკურ მარაგს უჭერს მხარს.

მაგ.:

აღინე—ტაპ. აგანე—გარეთ (შდრ. პირაქეთა დიალექტების—აღიე—მინდორი, აღინე—გარეთ)
 აფრგრა (აბრგრა) ტაპ. აფსჰარა—ფრენა (შდრ. პირაქ. დიალექტ.—აფრგრა)
 აშითრა აყაჰარა—აყვავილება („ —აშითრა)
 ამათ „ აშთანწიე—გველი („ „ —ამათ)
 აღხითა „ (ა)რტეშაგა—ხორბლის სანიავებელი („ „ „ —აღხითა—საცერი) და სხვ.

ლექსიკაში ამდაგვარი სხვაობა შესამჩნევი ხდება თვით აშხარულ კილოკავთა შორისაც.

მაგ.:

კუფ.	აფხ.
აქაშა	— ფად—პეპელა
არახშენა	— არახჩენა—საცეცხლურის ჯაჭვი
აფრგრა	— აბრგრა—ფრენა
აცქ	— რეჟ—კაბა (შდრ. ტაპ. რეჟ)
აფრყაბა	— ყარყიჩ—მაშა
აქიდ	—აძენ—ჭა... და სხვ.

ლექსიკაშიაც აფსუსი მეტყველება უფრო მეტ საერთოს ამჟღავნებს ტაპანთურთან, ვიდრე კუვინსკის მეტყველებს.

აშხარულის ლექსიკის საილუსტრაციოდ აქვე ვურთავთ ძირითადი ლექსიკური ფონდის ნიმუშებს ცალკე გჯუფებად (სხეულის ნაწილთა, ნათესაობის, ცხოველების, ფერებისა და სხვათა აღმნიშვნელი ლექსიკა).

სხეულის ნაწილთა სახელები

ავან—თავი¹
 ავიდა — კისერი
 ავანვიდა — ქედი, კისერი
 ავანფუჯან — შუბლი (სხვა მთქმელმა: საფეფთქელიო)
 ავანვიჯ — თმა
 ავანვიჯ (გაწიკ) — ერთი ღერი თმა
 აჯგმსუ — წარბი
 ლა — თვალი¹
 ლაცია — ქუთუთო
 აქია — პირი
 აფჯნწა — ცხვირი
 აბჯ — ენა
 აფჯ — კბილი
 ავანფჯ — უკანა დიდი კბილი
 ალანვიჯ — წამწამი
 აძამჭია — ლაწვი
 ცვლამჭია — ნიკაპი
 ავანცლამჭია — ყბა
 აყარყუ — ხორხი
 ავილჯნსიჯ — ყელი (შიგნით)
 ამახია — მკლავი
 აშახია — წვივი
 აშახიალვბჯ — || აშახია ტატარა — წვივზე რბილი ადგილი.
 ანაპ — ხელი
 ამაცია — თითი (ხელისა)
 აშაცია — თითი (ფეხისა)
 აშამჯა — მუხლი
 ანაპხესა — ხელის ფრჩხილი
 აშაპხესა — ფეხის ფრჩხილი
 მაცვიკვბ, შაცვიკვბ — ცერი (ხელისა, ფეხისა)
 ავითამაცი, ავითამაცი — შუა თითი (ხელისა, ფეხისა)
 ამაცვიკვს, აშაცვიკვს — ნეკი (ხელისა, ფეხისა)
 ავანჯ მაცია — არათითი (ორი)
 ამაჩვიკვწა — იდაყვი
 ამაჩვიკვ — მხარი
 ახიჭიმსაყა — ბეჭი
 ავარყია — სახსარი
 აჭიჭარა — ილია
 ავარა — გვერდი
 ავარწვც (|| ავარწეს) — (ნეკნები), ნეკნი

¹ ზოგადობის ა პრეფიქსი შეიძლება იზმაროს მთქმელმა და შეიძლება არა.

ამაგა — მუცელი
 აქიში, აფიში — ტური
 აგოგოფტ — მკერდი
 აკტკა — ძუძუ
 აძქ — ძუძუს თავი
 აკრატი — ნაწლავი
 აქაქა — თირკმელი
 აგიაწია — ღვიძლი
 არამპპ — ფილტვი
 (აგოტკას) აქამს — კუჭი (აღამიანისა)
 ავანჯზა — ელენთა
 აწათა — ბარძაყი
 აბლა — წელი
 აშგია — ქუსლი
 აშაპსკრგოწა — ტერფი; ანაპსკრგოწა — ხელის გული
 აყაყა — ზურგი
 აზითვან — თეძო
 აბჯჯა — კიბი
 აღან — ძარღვი
 აცია — კანი
 აღმპპ — ყური („აღმპპარგული“ || ღმპპარგო — საყურე)

ნათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვები

აბა — მამა (მიმართვაში: რაბა! დანდა! ატა!)
 ან — დედა (მიმართვაში: სან! მუმა || მამა! ბება!)
 აბა დეუ — პაპა („საბადეუ! ატა! პაბადეუ! დანდა!)
 ან დეუ — დიდედა („—ბება! მუმა || მამა!)
 ანჯია — დედამთილი, სიდედრი
 აბჯია — მამამთილი, სიმამრი
 აბაეშა — ბიძა (მამით)
 ანშა — ბიძა (დედით)
 ანხშა — დეიდა
 აბახშა — მამიდა
 ახშაფა — დისწული
 ავახშცია რთააცია — დედაშვილები
 ათაცა — პატარძალი
 აცპლა — რძალი რძლისთვის
 ამაჰი — სიძე
 ამგჰიგლა — ქვისლი
 აბჯიუნდა — მანლი
 ანჯიუჰა — მული
 აბრა — ცოლისეულნი

აგია (აგიაცია)—გათხოვილი ქალიშვილის ქმრის ოჯახი.
 ანფსა—დედინაცვალი
 აბაფსა—მამინაცვალი
 აფაფსა (აფაფსა)—გერი (ვაჟი, ქალი)
 აფითაცია—შვილიშვილები (ვაჟიდან)
 აფიფა, აფიფა—შვილიშვილი (ვაჟისა)
 აფპალფა, აფპალფა—შვილიშვილი (ქალისა)
 ათააცია—ოჯახი
 აფშარა—ბიძაშვილები (ერთი გვარისა)...

ცხოველთა სახელები

აზი—ძროხა
 აპიუს—ხბო
 აზიუფ—ორწლიანი ხბო
 პიუს-ჯეჟი—ერთწლიანი ხბო
 აციტლ—მოზვერი
 ზიფხა—პირველად მოგებული ძროხა
 აზიუა—ბერწი ძროხა
 აზიუბა—მეორე წელს უხბოდ ჩეწველი ძროხა, გურ. ჯაკელი
 აზიუა—მეწველი ძროხა
 აზიუაპა—მაკე ძროხა
 აცი—ხარი
 აცი-მლუქ—გაუხედნელი ხარი
 აფაზა—წინ მიმავალი ხარი, მეწინავე
 ადაზა—უკან მიმავალი ხარი
 აკამბეშ || ჰარა—კამეჩი
 აკამბეშ-ციტლ || ჰარაციტლ—ხარკამეჩი
 აკამბეშაზი || ჰარაჟი—ფურიკამეჩი
 ჰარაპიუს—(კამეჩის) ბოტი (აგრეთვე: ჰარა ბატ)
 აჩი—ცხენი
 აჩიუს—კვიცი
 აჩაჟია—ვაყა
 აჩიან—ჰაკი
 აჩი-ამლუქ—გაუხედნელი ცხენი
 აჩიანჩიუაპა—მაკე ჰაკი
 ალშა—გახედნილი ცხენი
 აჩიარ—თოხარიკი
 აჩიანყია—ნელა მოარული ცხენი
 ალაპი—ჩქარა მოარული ცხენი
 აჩიგ—მარბენალი ცხენი
 აყინან—ორწლიანი ცხენი
 აყინანეჟი—ძველი (გახედნილი) ცხენი

ნაბლასი—ორი წლის კვიცი
 აჭასა—ცხვარი
 აქიაშით—1-2 წლამდე ცხვარი
 ასგს—ბატკანი
 აღნსგს—ზამთრის ბატკანი
 ათგლ—მამალი ცხვარი
 ათგლ-სგს—მამალი ბატკანი
 ათგლ-ზნგეი—მამალი ცხვარი (ძველი)
 აწაშის } — ცხვარი (დედალი)
 ათგ }
 აგდგე (აჭასა გდაე)—დოლია (ურჭო) ცხვარი
 ჩუპანჭასა—თეთრბეწვიანი ცხვარი
 აღგაჭასა—შავი ცხვარი („ადილეური“)
 ჯმა—თხა
 ძძს—თიკანი
 აჯმაჯა—ბერწი თხა
 აჯმახა—სანამრავლო თხა
 აღნძგს—ზამთრის თიკანი
 აბ—მამალი თხა
 აბგლ—მამალი თხა (უფრო პატარა)
 აჩადა—ვირი
 აგიგე—ჯორი
 აბნაჯმა—ქურციკი
 აპია—ლორი; აპია ჭეჩქია—გოჭები; აპია კეს—გოჭი
 აბნაპია—ტყის ღორი
 ალა—ძალლი
 ალა-მაწურ—მწვევარი ძალლი
 ლაბა—ძალლი (მამალი)
 ლატს—ძალლი (ძუ)
 ალასფა—ლევი
 აცგგ—კატა
 აცგგ აფა—კატის კნუტი...

ფრინველთა აღმნიშვნელი სიტყვები.

აზიწგს—მერცხალი
 აწგს—ბელურა
 აკიტუ—ქათამი
 აქიკგს—წიწილა
 არცნა—ვარია
 აყირათ—კრუხი
 არბა—მამალი
 აყაზ—ბატი

ბაბგშე—იხვი
 ბაბგშე-ჭიკჭრა—იხვის წიწილები
 თხანგალ—ინდაური...

მცენარეთა სახელები

ალტია—თხმელა, მურყვამი
 აჯტია—მუხა
 ამელ—ეკალ-ხე, ეკალი
 აწატია—არყის ხე
 აჟიატია—კობიტი
 აშეკტია—(ბზა)
 ხატია—რცხილა
 ასიტია—წიფელი
 აჩიამპა—წყავი...

წელიწადის დროთა, თვეთა... სახელები¹

ააფენრა—გაზაფხული
 აფხენრა—ზაფხული
 აძენრა—შემოდგომა
 აღენრა—ზამთარი

ჩელა—იანვარი
 აძძალკჷ--თებერვალი
 ბჟააჰიგ-ბჟააჩა--მარტი
 ნაძაჩა¹—აპრილი
 არაჟი აჯენჰინამეძ—მაისი (საქონლის დაბრუნების თვე)
 შიორა-ჩიკჷ ამძ—ივნისი
 შიორა-დჷუ ამძ—ივლისი
 ბჟახ-შიაშიორა—აგვისტო (?)

ფერთა სახელები

ყაფშე—წითელი
 შაკიპკია—თეთრი
 ჯანჷ—ყვითელი
 ეჟიშა—ლურჯი, მწვანე, ცისფერი
 ქიეჟიშა—შავი
 ჯანბჟა—ყავისფერი
 აჩიეჟიშა—ლურჯა ცხენი².

¹ საერთოდ თვეთა სახელები მეტად არეულია და კარგად არ იცინა რომელი სახელი რომელ თვეს ჭანეკუთვნება.

² ჩიჷ-ლარჯ-იც —არისო, მაგრამ ვერ თქვეს როგორი ცხენია.

ჩიყარა—მოყავისფრო (შავი) ცხენი
 აჩიგთხია—ბეჭი ფერის ცხენი

გემოს აღმნიშვნელი სიტყვები

აგ¹მა || ავანარ—გემო
 ატაა—ტკბილი, გემრიელი
 „აბლღატ“—ცხარეა, „წევას“
 ეშაა—მირილის გემო
 წაა—მლაშე
 ამშე—უმარილო (შღრ. აშარა)
 აწიწი—მთავე... და სხვ.

აშხარულთა გვარები (ს. კუვინსკში)

ახაა ¹ (ახბა)	ლ ¹ საა (ალ ¹ ს)
აქაა	დარგმეაა (რუს. Дармилов)
შიგნეაა	აა (რუს. Аджиев)
ასიაა (ასიბა)	კელდაა (კ ¹ ელდა) (რუს. Кялда)
აქბაა (აქბა) ²	კიადაა (კიაძბა)
ლამბაა	აგ ¹ აა (რუს. Кява)
ლაპული	ანაა (რუს. Аганов)
აშაა	აჰაა (აჰა) (რუს. Агба)
ბათგბრაა	ფაფაა
ასიგააა	ლატურსანაა (ლატურსანა)
კავაა (რუს. Кагов)	ლაბგაა
აქნაა (აქნა)	ჰიატრაა
ფსჰაა (აფსჰი)	ქაპაა (ქაპა)
ნიფაა	ჰიათაა
მეჰაა (მეჰა)	დნგაა
კიგაა (კიგა)	თამბიაა
ფირაა (ფირა)	ხრაა
ეკაა (ეკა) (რუს. Екба)	კ ¹ ცაა

იგივე გვარები გვხვდება ს. აფსუაშიაც. გარდა ამისა აქ დამატებით გვხვდება გვარები:

მახაა	ჰირანაა
გიგაა (რუს. Гожов)	ლამშეაა
ალრეე	გუმბაა
ჩგაა	აშაა (Ишаев)
ლარსაა	

¹ გვარები მოცემულია ჩვეულებრივ მრავლობითი ფორმით. ფრჩხილებში ჩასმულია მხოლოდ ერთი ფორმა.

² წინათ ესენი იყვნენ: მარაა.

ძალზე საყურადღებოა ზოგი აქ მოყვანილი გვარის ფორმა. მთელი რიგი აშხარელთა გვარების დაბოლოებაში თავს იჩენს ძა ელემენტი. ესენია: ექძა, კიჟეძა, კჯლძა, აჯძა. უდაოა, რომ ეს ელემენტი გვარის მაწარმოებელია. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ აფხაზურს ე ფონემა არ გააჩნია და სხვა ენებიდან შესულ სიტყვებში ე გადადის ა-დ, აშკარა იქნება, რომ აღნიშნულ გვარებში შემორჩენილია ქართული გვარის -ძე დაბოლოება. უნდა ყოფილიყო *ექძე, *კიჟეძე, *აჯძე, *კჯლძე (შდრ. ქართ. გვარი კილაძე).

ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ იმავე გვარებს აქვს სხვა, აფხაზური -ბა სუფიქსით გაფორმებული ვარიანტებიც. ეს ვარიანტები მხოლოდ რუსულად გამოთქმისას მოეპოვებათ აღნიშნულ გვარებს. შდრ. Екба, Килба, Агба.

ხსენებულ გვართა დაბოლოებაში -ძე ელემენტის არსებობა საყურადღებო ფაქტია ისტორიულ თვალსაზრისით.

**X. აზნარული დიალექტისა და მისი კილოკავების აღბილი სხვა
აზნაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის**

§ 56. თავი რომ მოვეყაროთ ზემოთ განხილულ ენობრივ მოვლენებს შეიძლება მივიღეთ შემდეგ დასკვნამდე:

აზნარული მეტყველება წარმოადგენს მეტად რთული შედგენილობის დიალექტურ ერთეულს. მასში გამოიყოფა ორი ძირითადი კილოკავი: კუვინსკისა და აფსუის კილოკავები, რომლებიც მნაშენელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

ძირითადი თავისებურებანი, რომელთა მიხედვითაც აღნიშნული კილოკავები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან შემდეგია:

აფსუის კილოკავი

კუვინსკის კილოკავი

1. აფსუის კილოკავში არსებობა წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტთა მაგარი სახეობებისა— ში, ჟი (§ 2).

იმავე შემთხვევებში სხვა აფხაზური დიალექტების (კერძოდ სამხარული დიალექტების, უფრო ზუსტად—ბზიფურის) მსგავსად არსებობა ჩვეულებრივი წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტებისა—ში, ჟი (§ 2).

2. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის მაწარმოებლად -შთა სუფიქსის გამოყენება (§ 26).

სახელის იმავე ფორმის საწარმოებლად -ნჟ სუფიქსის გამოიყენება (§ 26.)

3. რიგი სტატიკური ზმნის აწმყოს ფორმაში -უტ სუფიქსის გამოყენება (§ 40).

იმავე შემთხვევებში -უპ სუფიქსის დაცვა (§ 40).

4. ა ხმოვანზე დაბოლოებულს ზმნებში დროის დაბოლოების -ჟა სუფიქსთან შეხედდრისას -უ-ს მიღება (... ა + ჟა = უ) (§ 41).

იმავე შემთხვევებში ო-ს მიღება (... ა + ჟა = ო), მრავალი ფონეტიკური ნაირსახეობებით (§ 41).

აფსუის კილოკავი

კუჯინსკის კილოკავი

5. მრავალი ფონეტიკური ვარიანტის არსებობა დროთა დაბოლოებებში, მაგ.: მყოფადის წარმოებაში თანხმოვანზე და -ჟ, -ჭ ნახევარხმოვნებზე დაბოლოებულ ზმნებში -აშ^მ სუფიქსის არსებობა; ფინიტობის -ტ სუფიქსის დაკარგვა ფონეტიკურ ნიადაგზე და მასთან დაკავშირებული რიგი ცვლილებები სუფიქსაციაში და სხვ. (§ 41).

6. ვითარების გარემოების აფექსად ზმნის ინფინიტურ წარმოებებში -აშ^მ ელემენტის არსებობა (§ 42).

7. მეშველი აკიუჰ || აკიუტ — ზმნისა და მისგან ნაწარმოები კითხვითი ზაკიჟდა, ზაკიი სიტყვების არსებობა (§ 45).

8. აბსოლუტივის საწარმოებლად -შთა სუფიქსის ფართოდ გამოყენება (§ 46).

სხვაობა ამავე დროს შეინიშნება ერთი და იმავე პროცესების, გრამატიკული მოვლენების გავრცელების მასშტაბისა და მოცულობის მიხედვითაც, როგორცაა, მაგალითად: ჭა → აა; ჭი → ჯ; დი თი ტი → დ თ ტ; ადგილის გარემოების -აჟ-, -ახ- ელემენტთა გამოყენების არე; ჭიჟ თანდებულის გამოყენების არე და სხვ.

სხვაობას ნაწილობრივ ადგილი აქვს ლექსიკური შედგენილობის მხრივაც.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული განსხვავებების არსებობისა (აღნიშნული სოფლების—აფსუისა და კუჯინსკის—მეტყველებში), ისინი მიიწევიან ერთ დიალექტად ერთიანდებიან.

ანალოგიურს შემთხვევებში დაცვა შედარებით უფრო ერთფეროვანი და უძველესი ფორმებისა (§ 41).

იმავე შემთხვევაში -შ^მ ელემენტის არსებობა (§ 42).

ამის გვერდით არსებობა მეშველი აჟჰ- ზმნისაც. ამ უკანასკნელი ფუძისა გამოყენების არის გაფართოება აწმყოს გარდა სხვა დროებშიაც (მაგ. ონ←„იყო“) და მისგან წარმოება კითხვითი სიტყვებისა — ზაჟდა, ზაჟი... ამ ნიადაგზე მხოლოდ კუჯინსკის მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ზმნის რთული კითხვითი ფორმების წარმოება: იყაჟწოჟოჟ... და სხვ. (§ 45).

-შთა სუფიქსის გამოყენება აბსოლუტივის მხოლოდ განსაზღვრულ შემთხვევებში (ფინიტურ ფუძეზე). დანარჩენ შემთხვევებში აბსოლუტივის აფიქსად -ნჟ სუფიქსის შემონახვა. აბსოლუტივის რთული -შთა-ნჟ სუფიქსის არსებობა (§ 46).

ის საერთო ენობრივი მოვლენები, რომელთა მიხედვითაც ეს კილოკავები ერთიანდებიან და უპირისპირდებიან სხვა აფხაზურ დიალექტებს, შემდეგია:

1. დი თი ტი ენა-კბილისმიერი ხშული სამეულის დელაბიალიზაციის ტენდენცია და დ თ ტ დ ქცევა (§ 3).

2. სრულხმოვნობის დაცვა საერთოდ, კერძოდ—გაორკეცებულ ფუძეებში (უჰიჰჰა, უძიძი და სხვ.) (§ 9).

3. ხმოვნთა დავიწროება ან სრული რედუქცია დიფტონგებში (§ 13...)

4. სახელის განსაზღვრული ფორმის წარმოება -ჴ სუფიქსით (§ 23).

5. ჩვენებითი ნაცვალსახელთა და ადგილის და ვითარების ზმნისართა რთული ფორმების არსებობა: აჴართ, აჴარსა, აბრაჴათ... და სხვ. (§ 27).

6. რაოდენობითი და დანაწევრებითი რიცხვითი სახელების თავისებური ფორმები (§ 28, § 32).

7. -ჴჲ თანდებულის გამოყენების არის გაფართოება (§ 33).

8. უ-სუფიქსის უქონლობა სტატიკური ზმნის როგორც ადამიანთა კლასის, ისე ნივთთა კლასის კითხვით ფორმებში აწმყოში (ი-ყა-და, ი-ყე-მ) (§ 40).

9. სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა (1. სუყოჴ, 2. ისტიჴ) და პირველ ჯგუფში აწმყოს სტატიკურ ფორმაში -იჲ ფინიტობის სუფიქსის გამოყენება: სუ-ყე-მტ (§ 40).

10. დროის ჴა სუფიქსის ჴი ელემენტის დაკარგვა თანხმოვანზე ან მ-ზე დაბოლოებულ ზმნებში (დააჲ-მტ — დააჲ-ჴმტ) (§ 41).

11. მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში -რაჲ, -აჲ [-ლაჲ]... სუფიქსების გამოყენება სხვა დიალექტების -ლაჲ სუფიქსის ნაცვლად (§ 41).

12. პირობითი კილოს მაწარმოებლად -რი სუფიქსის გამოყენება (სხვა დიალექტების -რ, -რა-ს ნაცვლად) (§ 43) და სხვ. ამასთანავე ზოგი თავისებურება ლექსიკურ შემადგენლობაში.

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ მთელი რიგი ამ მოვლენათაგან: დი თი ტი-ს დელაბიალიზაცია, ხმოვნთა რედუქცია დიფტონგებში, სახელის განსაზღვრული ფორმა -ჴ სუფიქსით გამოხატული, -ჴჲ თანდებულის ფართოდ გამოყენება, სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა, -ჴა სუფიქსის ჴი ელემენტის დაკარგვა გარკვეულ პოზიციაში და სხვ., როგორც ამას ისტორიულ-შედარებითი ძიება არკვევს, შედარებით ახალი მოვლენებია, აშხარული დიალექტის (მისი ორივე კილოკავის) შინაგანი განვითარების ნიადაგზე წარმოქმნილი. ამავე დიალექტში პარალელურად დაცულია მათი ამოსავალი სახეობები. ისე, რომ პროცესი ახალ ენობრივ მოვლენათა საბოლოო დამკვიდრებისა ჯერაც დამთავრებული არ არის.

აშხარული დიალექტისათვის ფორმათა მრავალფეროვნება მეტად დამახასიათებელია. ამ ნიადაგზე ხერხდება ყველა აღნიშნული მოვლენის ისტორიის ვითარების წინება. მოვიგონოთ თუნდაც: ჴი → || აჲ; დი თი ტი → || დ თ ტ; აჴყოჴ || სჴყეჲტ; დროთა დაბოლოებები და სხვ.

აშხარული დიალექტის მონაცემები მეტად საყურადღებოა აფხაზური ენის ისტორიული შესწავლისა და მის დიალექტთა ურთიერთობის თვალსაზრისით.

ეს მონაცემები მნიშვნელოვანია ზოგადად ენის განვითარების საკითხებთან დაკავშირებითაც.

როგორც ზემოთ განხილული ნაირნაირი ფორმების ანალიზმა დაგვარწმუნა, შედარებით უფრო ძველი ენობრივი მოვლენები, შედარებით უფრო ახალი და მათი გარდამავალი სახეობები იხმარებიან პირალელურად, თანაარსებობენ და ყველა ისინი საერთოდ გასაგებნი არიან. თანდათან, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მათი მოშხმარებელი ენობრივი კოლექტივის ორიენტაცია ჩერდება ერთ რომელიმე გარკვეულ სახეობაზე და იგი იქცევა გარკვეული ისტორიული ეპოქისათვის საერთო მონაცემად, მტეიცდება ახალი მოვლენის პოზიციები, ხოლო თანაარსებული ნაირსახეობები, ძველი ამოსავალი სახეობები იქცევიან არქაიზმებად.

ამ თვალსაზრისით აშხარულ დიალექტში ყურადღებას იქცევს ისეთი ფაქტები, რომელთა მიმართაც აღნიშნული ენობრივი კოლექტივის წევრები ავლენენ თავიანთ მიდრეკილებას ასაკისდა მიხედვით. მაგ.:

1. დი თი ტი ხშულები დაცული აქვს აშხარული დიალექტის ორსავე კოლოკავში უფროსი თაობის წარმომადგენლებს, მაშინ როცა უმცროსი თაობა მხარს უჭერს მათს დელაბიალიზებულ სახეობებს—დ თ ტ-ს, რასაც ადასტურებს ზემოთ განხილული მასალა (§ 3).

2. უფროსი თაობის მეტყველებაში -ჭჷ თანდებულის გვერდით გვხვდება -ყნჷ, -ყა, -ახ- თანდებულებიც, მაშინ, როცა უმცროსი თაობა იჩენს მიდრეკილებას ერთი -ჭჷ თანდებულის გაბატონებისაკენ (§ 33).

3. უფროსი თაობის მეტყველებაში დღესაც დაცულია ზნის უკუქცევის ფორმებში კუთვნილებითი აფიქსი (სჩჷსკაბოტ—„ვბანაობ“), მაშინ როდესაც ახალგაზრდა თაობა აღნიშნულ აფიქსჩამოცლილ ფორმებს ხმარობს (ჩჷსკაბოტ) (§ 38).

4. ზნის ჟარყოფით-ფინიტური ფორმები -აგ- ნაწილაკის გარეშე (დცომ) გვხვდება აქა იქ მხოლოდ უფროსი თაობის მეტყველებაში (§ 44) და სხვ.

აქვე საჭიროა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ უფროსი თაობის მეტყველებაში დაცული სახეობები მხარს უჭერენ პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელ ფორმებს; რაც თავისი მხრივ გვაიძულებს დავასკვნათ, რომ ამ ახლად წარმოქმნილ მოვლენათა მხრივაც აშხარული დიალექტი ისტორიულად სამხრულ დიალექტებს ეკედლებოდა.

ნაირსახეობათა სიჭრელეს აშხარულში ქმნის არა მხოლოდ ერთიერთმანეთისაგან წარმოქმნილი ვარიანტები, არამედ საკუთრივ აშხარულ ახალწარმოებათა გვერდით არსებობა ა ვადახხვა დიალექტური ფორმებისაც.

მაგ.:

1.	სხვადასხვა დიალექტური ფორმები ჩვენებით ნაცვალსახელებსა და სათანადო ზმნისართებში	(§ 27)	
2.	„	„ ზნის რეფლექსურ წარმოებებში	(§ 38)
3.	„	„ დროთა დაბოლოებებში	(§ 41)
4.	„	„ თურმეობითის წარმოებაში	(§ 41)

5. სხვადასხვა დიალექტ. ფორმ. მყოფადის წარმოებაში (§ 41)
6. " " ადგილის საგარემოებო ნაწილაკის გამოყენებაში (§ 42)
7. " " აბსოლუტივის წარმოებაში (§ 46) და სხვ.

აშხარულ დიალექტზე დიდი გავლენა აქვს ტაპანთურ დიალექტს. აშხარელები უშუალო ურთიერთობაში არიან ტაპანთელებთან. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სალიტერატურო ენის გავლენა (რომელსაც საფუძვლად ტაპანთური უძეკეს).

აღნიშნულ ნიადაგზე **აშხარულმა დიალექტებმა ტაპანთურისაგან შეიძინა მთელი რიგი ენობრივი მოვლენები.**

ასეთად ჩვენ მიგვაჩნია:

1. რიგითი რიცხვითი სახელების მიმღობური წარმოებების გაბატონება (§ 29).
2. ზმნის ფინიტურ-უარყოფით ფორმებში -აგ^რ ნაწილაკის მონაწილეობა (§ 44).
3. -შთა სუფიქსის გამოყენება აბსოლუტივთა წარმოებაში (§ 46).
4. რიგი საერთო ნაწილაკებისა, თანდებულებისა და სიტყვების არსებობა და სხვ.

ყურადღებას იქცევს აშხარული დიალექტის ტაპანთურთან შეხვედრა უარყოფით-კითხვით წარმოებებში (-შა სუფიქსით); ადგილის საგარემოებო -აყ ნაწილაკის გამოყენებაში, მაგრამ ეგვეე აფიქსები გვხვდება სამხრულ დიალექტებშიაც და შესაძლოა აშხარულში ტაპანთურის გავლენას არ მიეწერებოდეს.

ამავე დროს **შეინიშნება აფსუის კილოკავის ენობრივი მოვლენებში მეტი მიღრეკილება ტაპანთური დიალექტის ენობრივი ფაქტებისაკენ** (ისევე როგორც კუვინისკის კილოკავის ენობრივ ფაქტთა ერთიანობა სამხრული დიალექტების ფაქტებთან).

აფსუის კილოკავის ფაქტთა ტაპანთური დიალექტის ფაქტებთან ერთიანობის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს შემდეგი მოვლენები:

1. ტაპანთური დიალექტის მსგავსად სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმების -შთა სუფიქსით წარმოება (§ 26).
2. იმავე -შთა სუფიქსის გამოყენება ტაპანთურის მსგავსად აბსოლუტივის ყველა ფორმაში (§ 46).
3. ა-ზე დაბოლოებულ ზმნებში, ინფინიტურ წარმოებებში სუფიქსური ჭა-ს ნაცვლად უ-ს გამოვლენა (... ა + ჭა → ... უ) და ა ხმოვნის რედუქცია, ტაპანთური დიალექტის მსგავსად (§ 41).
4. კონიუნქტივში -რჭაჲტ სუფიქსის არსებობა (§ 43).
5. მეშველი აუჰ-ზმნის არ ქონა (§ 45).
6. ნაწილობრივ შეხვედრა ლექსიკური შემადგენლობის მხრივაც და სხვ.

ამავე მიმართულებით საყურადღებო ჩანს აფსუის კილოკავში არსებობა **წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტების მ ა გ ა რ ი სახეობებისა**—

(შეი, უაი) და ტაპანთურ დიალექტში, კერძოდ მის ფსიქ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში, სათანადო შემთხვევებში დელაბიალიზაციის შედეგად შე, უა—სპი-რანტთა მაგარი სახეობების მიღება.

ზემოთ დასახელებული ფაქტები გვაძლუებენ დავასკვნათ, რომ აშხარული დიალექტის აფსუსის კილოკავი გარკვეულ მიდრეკილებას ამჟღავნებს ტაპანთური დიალექტისადმი, კერძოდ მის ფსიქ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავისადმი.

კუვინსკის კილოკავი კი უფრო მკიდრო კავშირს ავლენს სამხრულ (პირაქეთა) დიალექტებთან, რამაც გამოხატულება ჰპოვა შემდეგ ფაქტებში:

1. სტატიკური ზმნების ერთ რიგში დაცულია იგივე ფორმა, რაც სამხრულ დიალექტებში: დჰკიჟნ-უჰ (მღრ. აფს. დჰკიჟნ-უტ, ტაპ. დჰკიჟნაჰ || ბ). (§ 40).

2. აბჟუური (და ნაწილობრივ ბზიფური) დიალექტის მსგავსად აწმყოს ფუძისეული -უა სუფიქსი წინამავალ ა-სთან შეხვედრისას იძლევა ო ← ო...-ს (§ 41).

3. ბზიფური დიალექტის მსგავსად ადგილი აქვს ზმნის ფუძისეული ბოლო ა ხმოვნის რედუქციას დროთა გარკვეული სუფიქსების დართვისას (§ 41).

4. კატეგორიული მყოფადის წარმოებისას პარალელურად მეშველი არის ზმნის (აუჰ, აკიჰ) გამოყენება (§ 41).

5. ადგილის საგარემოებო ნაწილაკად -ახ-ის გამოყენება (§ 42).

6. კონიუნქტივის საწარმოებელ სუფიქსად -ააჰ-ის ხმარება (§ 41)

7. მეშველი აუჰ ზმნის გამოყენება (§ 45).

8. სახელის ვითარებით-გარდაქცევით ფორმებისა და აბსოლუტივების -ნჯ სუფიქსით გაფორმება (§ 26, § 45).

9. დამთხვევა ცალკეულ ნაწილაკებსა, ლექსიკასა და სხვა მოვლენებში.

ზემოთ, მართალია, მივუთითეთ აშხარული დიალექტის მთელ რიგ საერთო მოვლენებზე ტაპანთურ დიალექტთან, მივუთითეთ აფსუსის კილოკავის შედარებით უფრო მკიდრო კავშირზე ტაპანთურთან და სხვ., მაგრამ მიუხედავად ამისა აშხარული დიალექტი, არა მარტო ისტორიული, არამედ სტატიკური ანალიზის თვალსაზრისითაც მთლიანად (როგორც კუვინსკის, ისე აფსუსის კილოკავი) მაინც უფრო ახლო დგას პირაქეთა (სამხრულ) აფხაზურ დიალექტებთან.

ეს მეტი სიახლოვე პირაქეთა დიალექტებთან აშხარულის ორივე კილოკავისა ემყარება შემდეგ ენობრივ ფაქტებს:

1. აშხარულმა დიალექტმა (მით უფრო მისმა აფსუსის კილოკავმა) აქამდე შემოგვინახა, პირაქეთა დიალექტების მსგავსად დი თი ტი ლაბიალიზებული სამეული (და მათი შემდგომი ცვლილებისას გვადლევს არა იმ შედეგს, რაც მივიღეთ ტაპანთურ დიალექტში) (§ 3).

2. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულმა დიალექტმა იცის ლაბიალიზებულ აფრიკატთა მხოლოდ სისინა სახეობები (ძი ცი წი), ტაპანთურში

კი, როგორც ცნობილია, ერთსა და იმავე შემთხვევებში გვაქვს როგორც სისინა ძი ცი წი, ისე შიშინა ჯი ჩი ჭი.

3. ბაგე-კბილისმიერ სპირანტთა სამეულის — ვ ძ ძ — არსებობა ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულსაც ახასიათებს, მაშინ როდესაც ტაპანთურ დიალექტში სათანადო შემთხვევებში მოგვეპოება ძ ც წ.

4. ზმნათა ფინიტურ წარმოებებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულიც იკენებს ფინიტობის სუფიქსთა მხოლოდ მკვეთრ სახეობებს -ჰ, -იტ (შდრ. -ბ, -(ი) დ ტაპანთურ დიალექტში!)¹.

5. ჰ(ა), ჰი ბგერათა აა-, ჯგ—ბგერებში გადასვლა აშხარულში შეინიშნება პირაქეთა დიალექტების მსგავსად, მაშინ როდესაც ტაპანთურში იგივე ბგერები ცვლილებისას სხვა რეფლექსს—ლ, ლი—გვადლევენ.

6. ჯერობით რიცხვით სახელთა წარმოებაში თავს იჩენს აშხარულშიაც -ნტია → -ნ-ტა სუფიქსი (შდრ. -ნ-ტოჲ პირაქეთა დიალექტებისა).

7. აშხარულშიაც არსებობს თანდებული -ჰოჲ პირაქეთა დიალექტების მსგავსად (ტაპანთური მას არ იცნობს).

8. სტატისკურ ზმნათა ფინიტური ფორმა აწმყოში გვხვდება დ ო ო-უ პ-ის სახითაც.

9. დინამიკურ ზმნათა აწმყოს ფინიტურს ფორმაში იგივე წარმოებაა ჟა → უ—სუფიქსით, რაც პირაქეთა დიალექტებში (ტაპანთურში -ჟა → უ დღეს სათანადო შემთხვევებში არ ჩანს).

10. ნამყო წინარეწარსულის ინფინიტურ ფორმაში -ც სუფიქსის არსებობა (ტაპანთურშია-ს).

11. პირობითი კილოს წარმოების მხრივ შეხვედრა პირაქეთა დიალექტებთან (§ 43).

12. მახვილის ადგილის მიხედვით შეხვედრა აბუური დიალექტის ჯგერდულ თქმასთან კითხვით ფორმებში (§ 45).

13. შეხვედრა სხვადასხვა ნაწილაკებსა და ლექსიკაში და სხვ.

ამგვარად, აშხარული დიალექტი წარმოადგენს დამოუკიდებელ დიალექტურ ერთეულს, რომელსაც ახასიათებს რიგი თავისებურება. ამ თავისებურებათაგან ზოგი ძველია და შემოგვინახავს აფხაზურის ძველ საერთო მოვლენებს (მაგ.: ში ფ-ის გვერდით სისინა სი ზი ბგერათა დაცვა, ჰ ჰი, ჯ ჯი, უ—ბგერათა დაცვა, სრულხმოვნობის დაცვა, კაუზატივის წარმოებაში ძველი, მოსალოდნელი სახეობის შემონახვა რიგ ზმნაში (მაგ.—აყა-რ-წარა); დროთა წარმოებაში უფრო ძველი, სრულხმოვნიანი სახეობების არსებობა; ვითარების გარემოების აფიქსის უფრო ძველი -აშო სახეობა, -ნვ (-ნა...) სუფიქსის გამოყენება სახელისა და ზმნის რიგ წარმოებებში და სხვ).

აღნიშნულ მოვლენათა მიხედვით ცვლილებები განუცდია სხვა დიალექტებს.

¹ უნდა შევნიშნოთ, რომ -ჰ, -(ი)ტ უცხო არაა არც ტაპანთურისთვის.

სხვა თავისებურებათაგან, რომლებიც აშხარულ დიალექტს ახასიათებს, დიდი წილი წარმოადგენს აშხარული დიალექტის შინაგანი განვითარებით მიღებულ ახალ წარმოებებს.

იგი საერთოდ ემხრობა პირაქეთა დიალექტებს, მიუხედავად ტაპანთურის მასზე ძლიერი გავლენისა.

აშხარული დიალექტის კილოკავები (აფსუისა და კუვინსკისა) მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან¹. ამავე დროს თვით ამ კილოკავებშიაც შეინიშნება სხვადასხვა დიალექტური ფენები, რაც იწვევს ფორმათა განსაკუთრებულ მრავალფეროვნებას. კერძოდ აფსუის კილოკავში შეინიშნება ერთი ფენა, ტაპანთურ დიალექტთან საერთო.

აშხარული დიალექტის ეს რთული ბუნება აიხსნება მასზე მოლაპარაკე ხალხის ისტორიული წარსულით.

აშხარელები ახლანდელ მათ საცხოვრისზე—იენჯუგის სანაპიროებზე—გადასულები არიან მე-19 საუკუნეში კავკასიის ქედის ფერდობებიდან. ეს ტომები მანამდე სახლობდნენ ხაჭიფსოუს (ახჩიფსუ), ფსხუს და სხვ. რაიონებში. უდავოა ამ გადასახლებულებში გვხვდებოდნენ სხვადასხვა აფხაზ ტომთა წარმომადგენლები.

ამ მხრივ საყურადღებოა მოხუცთა გადმოცემები. აშხარელი მოხუცები გვიამბობდნენ, რომ კუვინსკელები გადმოსულნი არიან ხაჭიფსოუდან, ფსხუდან, ხოლო აფსუელები (ჩეგირელები)—ნახუ (ნაჰკ, დანო).

ამ გადმოცემათა მიხედვით აფსუელები და კუვინსკელები გადმოსული არიან სხვადასხვა რაიონებიდან. ამასთანავე მოხუცები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ კუვინსკელთა ნაწილი შერეულნი არიან (ჩეგირელებთან) აფსუელებთან. ამ თვალსაზრისით ძალზე საყურადღებოა ენობრივი მონაცემები: საერთო აშხარული მოვლენების გვერდით აფსუის კილოკავში ადგილი აქვს ტაპანთურთან საერთო რიგ მოვლენას. უნდა ვიფიქროთ, რომ აფსუურში წარმოდგენილი იყო თავისებური ტომობრივი მეტყველება (საძების მეტყველება?) რომელიც უახლოვდებოდა ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავს. მიუხედავად ამისა აფსუურ მეტყველებაში ძლევს საერთო აშხარული ენობრივი მოვლენები და ისიც კუვინსკურთან ერთად გვიჩვენებს განვითარების ერთგვარ ტენდენციებს.

¹ ეს სწავობა გადმოჰყვით ფსხუშიაც მცხოვრებ აშხარელებს. ს. აფსუიდან გადმოსულთ ახასიათებთ აფსუურის თავისებურებები, ს. კუვინსკიდან გადმოსულთ, —კუვინსკურის თავისებურებები.

აშხარული ტექსტები

კუშინსკის კილოკავი

1.

ხევახშვია აყან. ატართ ზანტ. იტან იშოძან. მანერგარა, იყარწაქიუშო
რ(2)ჰიონ. დაჰბა: „სუზგო ხაფშლა დეკსერტსუშოტ“ - ლეჰიანტ; აგიბქიანტ: „იკია- 5
დტო ხაფშენ იყასწუშოტ“ - ლეჰიანტ; ემწბა: „სუზგო იქოტ ჯგჯა სსუშოტ რულა-
ნტყიაქია ხაფშენ, რულანტყიაქიგ² რაზნანე“ - ლეჰიანტ.

ატოთ ინერჰიონ² აჰაქ დერუხტერუნ. აქ ეწბა დეჰატ ფჰიგსნე.

აქ ნეყიარა დედტქილან, დეშადტქიუზ იფჰიგს ახარა დსლაგატ. ატო ან²
ლანშვიქია ლზანოტ. ასაბრქია ნაალრი, აძე ითარფსან, ალასფაქია ლტწარწატ. 10
აჰგ² შიდაყ იბტრჯეტ: „ტარა უფჰიგს მწუგაზ ლასფა ლაუტ“-ჰია. აქ მანჯებტ
შიდაყა: „სეფჰიგს აბეჰმჯაკ დტწასიწა, სიარგ² სარა სიესეფჰიგსლჰა“.

ზანტ ტანდტრქ შიგლა აქიენ აძიე იგონ. იფჰიგს აბეჰმჯა რწაზ ილბან, დტი-
ჰიატ: „შოლა-ნაბტყ აასტო!“ - ჰია. მაიმელხენ, აჰაქე რტოლწატ. ატო ზანტ 15
ლესაბრქია აძე ინთეწუ ირბან, ირჰატ, „რაცია ივააუ!“ - რჰიატ. ატო ასაბრქია
იზაზუზ ინლარჰიახ, „სიარა სიდტუხატ“-ლეჰიან, ბბნა რლალწატ.

ატართ იდტუხან, იშენხრზ ზანტყ აჰაქ დარინატ. აქ რაბა დაკიენე მწწწტ. მა-
ბადტრხენ, იფჰიგს რწაზგ² დწწუხხხტ. ლანშვიქიაქიგ² იშგეტ, ითააციაქიაგ²
მარგ² იბზახსტო (|| იბზახწო), ინხოტა (|| ინხოწო) იტახტ.

ც. ძ. (17 წ.) 20

ს. კუვინსკი 28. VII. 40 წ.

2.

ქეთე ჟყან. აქტო იყაზ ატაე არ ითერტეტ. ატტოთ რტოე ამხებჩა დანხატ.

ზიდი ფჰიგსფაქიგ² დანხატ. ამხებჩა აფჰიგსფა დეჰბატ. დენეჰბა ახზანტ დწიხიეეტ. 25
არკიენ შინტქეტ² ბაახიენ, იხზაგ². დგეცნე ბბნა დეშოგლაზ დტლანე, დეშოშიარაცოზ
თეძ დეუ იბეტ. ატო ათძე დენაშოგლეტ. ათძე დანწანაშოგლაზ ბეჰჰ დრმბეჰეცია
რციანე დენარტქიხიეეტ. ატტოთ დრანჰსენ, დაჩია ფეშე აქოე დრმბეჰეჰა დტუჰ აჰაქი
იგოე მტქიენ დტშტან, ძაძტქეტ² ივაქოე იენანან.

არკიენ აღრმბეჰეჰა დეჰწწააეტ: „ტარა არა უზშტეწა“ აღრმბეჰეჰა იჰიეეტ: 30
„აუტოთ აბეჰ-დრმბეჰეჰეცია რცია სარა ისფაცირჰ. ატტოთ სეშტარწეეტ, აჰაქი
სეგირ აქიორწან. ატტოთ ირჰარ-ეფშე ბეჰებ სჰონ, ატო აქიეჰ სეშთარწაზ არა“.

აჩიენ დღჳწაჲტ: „შთა, ატურთ იშეთასშრა?“-იჰიან. აღრმბეჲა ატრ
ჲაჲჰიჲტ (sic!): „დასტუ ჲეჰია რღჰიალანღ ღტტოჲჳ. ატურთ რღჰიაჰია ათღბნღ,
რღჰაჰია ტუწოწოჲარს ათაჲტჳ“.

5 აჩიენ ღაჲენ, რღჰაჰია ჲეწოწოჲტ. ახშაგღ ღაჲაღან იბზახატრ იღტჰი-
ლაბტ.

მღჲეჲ აჩიენ პბნა შიარსტარა ღტეღტ. დანტტოზ ახშნ ატუღ ღღჰიჲტ:
„საჲანწიკ, იწტიახო აში აბმტტენ, ანახტო იბთაჲტ, რბტუ!“-იჰიან, აწათხა-
ჰიაგღ Ⴢღღთან, ღტატ.

10 ატრ აჩიენ ატრ აღრმბეჲა ატაჲ ღშეღნაზ ღგღღღღღღღღღღ, შთა ატრ
ჰკეჲ იზღჰიანზ.

აჩიენ ღღტს აფჰიღსღა ღღნათშირს ღთაღხეღტ. ინღღტტ Ⴢღრმბეჲა
ღბეღტ(!). აღრმბეჲა ატუღ იჰიეღტ: „სნაშბშოტღხრი, იბთახზი, აშანღ სტბზ-
ჰალაჰ“. აფჰიღსღა ატუღ ღჰიეღტ: „უშათაჲუსუთია, აპაწი ღტუ სი ისტტუტღხ-
უშინ?“ — „ადაღ ᲁნაჰაჲ-ღა ბწითასრი, ისტეიბბუშიტ“—იჰიეღტ.

15 ადაღ Ⴢღხიან, აპაწი აარჰეღლბტ. აწტეიან ჲწწანღ ღაღლბიეღტ. ატუღ ჲოიღრაჲ
აჩიენ ღგღღღღღღღღღ, ჲახნღ ღღღღღღღღ.

აწტეიან აჩიენ ახშნ ფაჲ ღლწენ. აჩიენ ღახაჲუშოზ პმჲა ღტჰიღღ-
რღსიტ. ღღეშნ ღშაჲახზზ სსაბღ ᦄშტრღნღ, რჰე ღაჲაღეღტ, „ღჰაჲაზპ“—იჰიან. ღაჲა-
ღან, ღღრაახზრ-მატა ღღღღღღღღ. ჲიჲაჲ შიეჲისაჰიჲ ᦄნაჰტტ.

20 ტუწტეიან აღრმბეჲა აჩიენ (იფჰიღს ღაშნ) ღღეშრს ითაღხეღტ. იფჰიღს ატუღ
ღღჰიეღტ აღრმბეჲა: „ღაჰმჰ, —იჰიეღტ—ჰნეღს, აჰტ ნსჰიარჲ, აჰტ აასტჰითა!“ —
იჰიეღტ.

აღრმბეჲა აშიწამბტრა ღაწაღღღღღღღ. ღაწაღღღღღღ, აშკიენ (sic!) ღღწაშოღღა
ჩეღჰტრღღღღღღ აღსრა აღღაღეღტ. აღრმბეჲა აშორრა ღღწაჲტ: „ღ-ტაჲი!“—იჰიან,

25 ღჰაჲტ. ღღწაჲა, იფჰიღს ად Ⴀღრტტ. იშაღღღოზ აჩიენ ‘ხიჲ ღღტმწასღნ,
ღღეშნ ᲁჰიოჲთეღტ. ᲁჰიოჲთან, აღრმბეჲაგღ ღღრშეღტ. ახშაგღ ალაჰიან ღღღღ-
რღტეიენ ღღღღღღღღ. ტუწტეიან აჩიენ ‘ხიჲჲე ჲარე ანხეღტ. აჩიენ ღტუ ჰაჲა-
ზაშ ᲁზღრწეღტ, აჩიენ ‘ხიჲჲეღღ ბანა‘ხაა-ჰია ᲁზღრწეღტ.

30 აჩიენ ღტუ ფჰიღს Ⴢგარს ღღტჰიღღ(ღ)ტ, აწათხაჰიაგღ აჩიენ ააართან, პატ-
რღრღღღ ჲიჲეღღ იზანღღღღღ.

ფჰიღს Ⴢგარა იტოზ ატუღ იჰიეღტ: „არს აპატრონ ხიწაღ ფბაღ იწარსიღ-
ღაღა, ახში ნათეჲაჲჲრაჲ (ნაჲათსრაჲ) უნასრშითაშღღღ, სეღბგაროჲჳ; იწარსიღ-
ღანღ, აშნ ნაჲეჲეჲრაჲ, უნასრშითაღ, სეღღღბზანღღ“—იჰიეღტ ჰაჲაზანშ. ჲეღღღ იჩიღ
ღღღიან ღღტჰიღღღ. ღახწიღ ხიანჯჲ აჰეღ ფჰიღსფაჲ ღწოღტუ ღტჰიტოჲჳ, ატრ

35 ჩიენეღღ ღღღღღღღღ. აშკიენ ჰაჲაზანშ ღღჳწაჲტ: „არს ფჰიღსღა არს ღბტჰი-
ტე(ღ)“?—იჰიან. აჩიენ ატუღ იჰიეღტ: „აჰტო რუღღ ბღანჯაჲ აჲკენ, გარწნათახაშ. არს
აფჰიღსღა აჰ ღღღღღღღღ, ჰბღაჯა Ⴢეღშიეღტ-შთა, ღაჲუშიტ. ღღწაჲრაჲ, აჰტო კა-
ჲაჲ ღღ ფგრჰა Ⴀრწნათუშიტ“—იჰიეღტ აჩიენ იღღღღღღღ.

ჰატიზაშ: „ატი ბარგუმა, სარა დასრტყუმა?“-იპიეტი. აფჰიესთა ლჰიე

დაინ, ჰატიზაშ ატი ლტჰიეტი: „სარა ტაკი სტტოეშეტი. აბლაჰა ანაარაკ ბას-
ჰითანე, სარტუშე!“ ატი იპინ, ლტტლან, ლტტეტი.

ტაკი ნაწტ აბლაჰა აძტ ათეწუნ. დარტარნეს ილზანაან. აფჰიესთა ინელბა,
არჰიენ დანლტრფეშეტი. ჰატიზაშეზ ჰილტრჰაზრტ ლტშეფსრა ეფეშე. აბლაჰა ანაან
დტსა-მაცარან რშეტი. არჰიენ ილტტუბ ატუჰე ეფჰიეტი: „არ სარა იშესშტტ რარტმ-
ჰიან, ტარან იუშნტ იპინ!“-იპინ, ჰეგტე ატუან ლტახტი.

აჰნი რყახ ბანახანს აბატრონ ნტტარსილა ახში აჰიეჰეჰეან იბან, ლტტტეგეორ-
ჰახტი.

არჰიენ ილტტუბ აჰ ინეჰჰია, ტუმარრა ლტუ იტტეფეეტი. ჰარგტ აჰ ლტევა-
ტან. ჰარან ჰატიზაშ შიიანტუბ იშტტ, ლტტრლტტრამტტ.

ტაწტეიანეზ იუბახტუბ აბლაჰა აძტ აკტხტი. აჰ იფჰან გეუბჰანტ დარტარა
ათატეეტი. ატუჰეზ ლნარგან, ჰარან ახიან ლტტეღტრტახტი. ატუანეზ ჰატიზაშ ლნან,
აჰჰან ლეფეშე დანარტტონე, დანმეხტი. ატუჰეზ არჰიენ ილტტუბ: „სი ისშეტი“-ჰია,
ირტჰიეტი. ატუჰე აზტჰიანეზ აჰ ტუმარრა იტტეფეე(ა)ტი.

იხტახტუბ აბლაჰა აან, აძტ აკტხტი. ტაწტეიან აჰ იფჰან ეფუბ დანლტტარნეს
ღარტახტი. ტაწტეიან ჰატიზაშ ლლზნანაეტი: „სარა აბლაჰა აარო, ისშეშეტი.—იჰეტი.
ჰარგტ ლტტლან, ლტტეტი. აფჰიესთა ილტტჰიეტი: „აბლაჰა ააა ინანლაგარაკ,
ბეშმანტ, სარტუშე!“-ჰია. ლტტეიან, ეომეკ ანწტ აბლაჰა ააა ჰანლაგეტი. აფჰიესთა
ინელბან ლტმანტ, ლტტლზანამტრფეშეტი. ააადი' ტო ჰანანლაგა, ირტე აჰითანსა-მაცარა
დანარტტეტი. დანარტტეშეზ-ჰია, აბლაჰა ააგეახტეტი. დანაჰუნ, ინაჰტე ანაცჰან.
აბლაჰაეზ იშეტი. აფჰიესთა ლტკას ადტლტეიან, ინაჰტე ჰილჰიეტი. ლარგტ არჰიენ
ღაართან, დანარტტეტი. ჰარგტ აკტახლან ლლტეილტეტი.

აფჰიესთა დანანაგახ ტუმარრა იტტეჰარწახტი არჰიენ.

ტაწტეიან ეფუბან ჰალტწააეტი: „აბლაჰა ზშედა?“-ჰია. აფჰიესთა ლტტლან:
„აბლაჰა ზშე, ისტტუ გტკუმ—ლჰიეტი—აბლაჰა ზშე ატტე ლტრუბ, ინაჰტე იჰი-
პირტუბ სტკასლა. ლტბბარო, ლტბღტრუშეტი“ ლჰიეტი. ჰატიზაშ რშეთლან, ლნარტუტი.
აჰჰაგე sic! ეფჰესნე დანაჰიეტი. ტოტტე იშეტან, რტეეზ ნანარტლანაარონე ნარტკ
(ლანაარაკ) ააშეღტეტი. ატუჰე არჰიენ დანშეთლტეტი, „ისტტეჰიეტი!“-იპინ, ირტე
ღანტეიან.

ალანაარაკეზ ტტო, ჰარგტ ლტტეტი, ტეღ ლტუე ინანშეღტეტი ალანაარა. ლნ-
ნანშეღტე ლტტესინტეტი.

ეომეკ ეწტე აჰნი რყახ ბანახანს აბატრონ ანტარსილა, აშან აჰიეჰეჰეეტი.
ბანახანს ინეზა: „სეჰეა ლეგტყახეშე“-იპინ, დანარტლტეტი. დანტყახ აკტე აჰე
ღნანაე, ლრტწაეტი: „ბანარ-რბარ რყე?“-იპინ, ატუჰე ანარტჰიეტი ლარგტ: „არჰიენ
შარ და მწანტ ეფჰეს დანაგან, ანარტ დანარტტეტი“—ანარტჰიეტი. აჰ იჰეჯ ლანა
ბანახანს. დანან ატუჰე ლტტეზ ალანაარა ეშთანაშეღტეტი. ინეზა, დანშეთლტეტი
ბანახანს. ირტე, ირტე, ეაშეღტე დანსა (|| იფეტი)-მაცარა ეჰე დანტყახ ლნან-
გლტეტი. დანანაშეღტე ბანარ ლტტეიესტახეტი. აჰეში ანტეილან, ლტტმტსტეტი.
ეჰეა ათეხტე, ლტტტრნეს ლნანლაგა, აშითან ატუჰე ლჰიეტი: „ისშეჰე აბზეზე
ანარტლტეტი (ანარტტახეტი) სტუმტე-ჰაცან!“

ყოწვეიან იზზვეგჯე ვლგრბზახახტ აეშვეგჯე ღვლაზ. ჟაწვეიან ბანა'ხ'ას ღლგსენ, ღვეშგემტ. აჟუან რაფბ'ა ღვეგჯელა აერგჯე აპ იჟოჯ დნთალემტ. დან'ათალახ იფჰან გიფბჟანტრჯე ფჰიფსენ ღნრთან, ავეშვეციავჯე რუჟნრ ავაფენ, იბზახორ იღვექი- ლახეტ.

5 ფ. დ. (15 წ.)
ს. კუჟინსკი 28. VII. 40 წ.

3.

ღვეგაჟიკ ღვეან. აჟრ აღვეგაჟი აზი იხ'ჩრნ. აჟრჟ ილაბან ანგვეწვემტ: „მეშეჟ აჟო ბველ ღრმბვეჯეცია სშეიტ“-იჰიემტ.

10 აღვეგაჟი ღვეშევეციოხ ღრმბვეჯეკ ღანი, ილაბან ღნფხ'ემტ. აჟრ აწვეჯეიან ღრმბვეჯეკ ღანი, „ჰარგჯე ბვეჟვეშვეცია ჰანადორტ-ჰია, ჰაფშგჰ“-იჰიემტ—აჟრჟ აწხგჯე სასნე ღაავაპჰ“-იჰიემტ. ღვეხენ, რჰხ'აცია იყანიჰიემტ¹ (sic!), ადი დაანშთემტ. „ჟციანე ღაავ!“-ჰია, აჟეჰიან. ღვეან, ღანავგო ღსლაგან, რვეიდა², ღვექიერტან³ დნავრნ.

15 „ზაჰავგჯე ულასტჟ“-იჰიემტ აღრმბვეჯეა, ღაავგჯელან. აჟრჟ აწვეჯეიან აღვეგაჟი ღაავგჯელან, იჰიანტ: „აზიჟანლა აკე საკუჰჰ“-იჰიემტ. აღრმბვეჯეა ღაავგჯელახენ, აჟრჟ იჰიემტ: „მჰქძეკ ანაჟშთ!“-იჰიან. აღვეგაჟი ძაძეკ იკენ, აღრმბვეჯეა რვეიდა ასლავ- ცილან, აღრმბვეჯეა „იკეხ!“-იჰიემტ. აჟ'აწვეჯეიან ღანავგან, აღრმბვეჯეცია რჰჰო ღვეან.

20 აღრმბვეჯეცია მეშეჟე ბნა აარგანეს იცატ. აჟრჟ აწვეჯეიან აღრმბვეჯეცია აღვეგაჟი აარჰიიკ: „ჟარგჯე ჟციანე, ბნა აავ!“ აჟრჟ აწვეჯეიან აღვეგაჟი აბნა ღციატ. აწლაჰია აადღეჰიანტ ღსლაგატ. აღვეგაჟი ღასსე ღვეგჯემაფხტ. ღრმბვეჯეკ აღვე- გაჟო იჰოჯ ღციატ. აღრმბვეჯეა ღაავგჯელან, აჟრჟ იჰიანტ: „ჰბბა ანათუნანჰ აწლა გავიჟ ნეჟემან, უნემხ!“-იჰიანტ. აღვეგაჟიგჯე აღრმბვეჯეაგჯე ანავცილან ანახტ.

ფ. დ. (15 წ.)
25 ს. კუჟინსკი 29. VII. 40 წ.

4.

თაჟიკე ღვეგაჟიკე რვეან. აჟრთ თააცია გჯრგმამშტ. მეშეჟე აღვეგაჟი აბნა ღვეშელახ, თაჟი შიითანე დნანან, ღველწანამტ: „თააცის ზეჰმანტეჟ“-იჰიან. ათაჟი შიითან აჟე ღჰიემტ: „ჟმგეორკონე ჟციახ, თააციაგჯე სიაჰჰ“-ღჰიემტ.

30 აღვეგაჟიგჯე ღვეგეორკო ავენე ღნახტ. დან'ახეზ მაციავ ღვეყარანე ფაკ ღველწე. აღვეგაჟიგჯე არვეა ღვეალახტ. ჩებჟან ნნად ათაჟი აღვეგაჟი იჟეჟ ყალწინ, იზღვრგარს ღველწანამშტ არვეა. აშეიენ 'ხიკეჰ მაციავ ავეყარან ართმეყეია ვრჰიემ- წინ, აღვეგაჟი იჟირ იემტ.

¹ პარალელურად თვეა: ირანიჰიემტ.
² ჟერ თვეა: რხიდა.
³ პარალელურად ასედაც იყო თქმული: „რვეიდა ღვექი გეჟე წიან, დანავახანტან“

აღტვათი დახტენქაჩოზ იცაილ უშოზ ადგულ აჩო. აღუკვა დღათან, „ნტო“-
პია დრჭწყაყაშუა დღცილიონ არკიენ 'ხიკუქ.

მეშაკე ფოფე (იქანდტეკ) დღშინაღუკსაზ არკიენ იბერი ანატ, მარს დღამბონტ.
ამქანდ იჯღაშინ, დამუკტეწტ. დამუკტეწტენ, აღტვათი დღამწაამტ: „არს ზაკიი იუმო,
აბეკ სნტეტ, აჩიქინ არტცილიოტი?“—დღამწაამტ ამქანდ აღტვათი.

5

აღტვათი დღამტლან: „აშტუა სა დღსფოკ—იპიეიტ—აღტმპა დღათტრპ-შთა, ირტ-
ცილიოტი“.

ამქანდ —სარს დღსურტბინ!“-იპიეტ. აღტვათი — „აშტუა დღზუღსურტბინტე,
სუა დსთნუმპა“-იპიეტ.

ტოწკეან სშოკენ 'ხიკუქ აჩო, აღტმპა დწთწტენ, აღტვათი აშტუა ეტპიეიტ:
„სღარტბინ, სღარტბინ, სღაციანხუშეიტ, უმგოკრპინ!“-იპიეტ.

10

ტოწკეან აღტვათი არკიენ ხიკუქ დღულა დღარტბინაშ ამქანდ. ამქანდ არკიენ
დღმტბინან, იტტლთა დღთღარტბინ, დღშოჯგოზ არკიენ 'ხიკუქ ანტლთა დღაციანწტენ,
აპინაფთარა დწთლეიტ. დღამტფშაიან, დანუმიანუხ, ამქანდღტ დციანტ.

ა'ხიკუქ დწთწტენ, თაკ დწწლეიტ, ანტთა დღარტ. ზიკე აან, ათს შინტოზ
არკიენ 'ხიკუქტტ დწტე(ა)ტი.

15

აშტეშთა აზი ზტუზ ილწარნტს დანააა, აკტკა დწანტა ატკიენ 'ხიკუქ აკტკაპოკ
დწთასიეტ. აფპიეტს აკტკა დწანტ-ფხწააგტ დწწტინ: „სტბიარტტ, სტბიარტ(ა)ტი!“-
პია.

ტოწკეან ლწაწა დანინ ალპიეიტ; „პაზი ყოქნარტხეიტ. ისიშტ!“-ლპიან.
აზი რშენ, იკარტეტ არტკაპოკ. აშტაკ ქიჯტმტკ აანინ, არკიენ დღშთაზ აზი-ფს აკა-
ტტეპია ატონ. არკიენგტ დწტეიტ აქიეტქმა.

20

დახტანზ ირტკიორ-კიორრა დღწლაგა, ბქიეტქმაგტ რვა ალღაგეტ. ატრ ნუდტტრ
არკიენ დღსინ-სინა დწლაგეტ. აქიეტქმაგტ წაპაგტ რვა ალღაგეტ. ანფსან, ჯაოს
ინტს, დწთწტუხტ არკიენ. დახტანწტუხტ რუკენ ამუკგტ იდტრხამ.

25

აშტა დღშთაზ აქიეტქმაღაგტ ანციან, ბანდაქიაკ ანაან, ამქანდ იხწფშ
რღტტეწტეიან. აგანრა დტუნ, გტზუკტსამტუხტ. „არბი, იტპშთღარადა? კღწწიარა-
'ხიკუქქიანტტ დწმეიტ“. აშტუა შიარტბინოზ, არკიენ 'ხიკუქ აამეტ. „სა სკტლსტ აკტლწწიარა-
რა!“—იპიეტ არკიენ.

აშკიენ 'ხიკუქ დწარტუნ, „უკღაპშთიპ¹—რპიეიტ—აშტსა აჩასავრექია იმეტ
არს ეტენდ, უბეტ უმტრგონტ მანბი!“-რპიან, დწურღშთეტ.

30

დწციკღსენ, ანწფშქია ანუბა, დღყააშტ დწლაგეტ: „რარისკ² იდტუ, რარისკ²
იკტრკტრა!“-იპიან. აშტუა წრაა, აბანდაქია „პადღარკეტ“-რპიან, იეტდღწუხტ.

აჩასავრექია აშკიენ 'ხიკუქ იბეტ წრაა, დღრუკენ, ამქანდ დღამტტრეტ. ამქანდ
არკიენ 'ხიკუქ აშტუა ეტპიეიტ: „სარტ უსფოკ, უმციანტინ!“-იპიეტ.

35

მეშაკე ამქანდ პაჯ-ჩაფარს დწწწმუნ. არკიენ აშტუა ეტპიეიტ: არ' აწლა
ტუკტმსენ! ტუკტსრი, იტპაშტმეტ“-იპიეტ.

1) მესმის: „უკღაპჩიპ“.

2) ჩი-ბეგრა ამ სიტყვაში ტაპანთურის გავლენას უნდა მიეწერებოდეს.

აჭანდ ღენცს, აჩიენ აწლა ღენნაკ'გს ავკაპაეტ. აჭრ აწლი ახ'ფშქია
 აზქიანოზ აქიენ. აარ' აჩიენ აჩასაერაქია ბზბა ღერბორნ; აწლა შვკაპაზ ნგრდერ,
 ანინ იწადერსხტ. ყიომქ ნწუ აქანდ დაახეტ. ღენაა აშქიენ ღეაზწააეტ: „აწლა
 5 — „აბზროპ“-იპიეტ აქანდ.

აღერკან აჩიენგ' აქანდ ამაჟგ'ეთ ღეცუშეან, აჩიენ ჟეა აქაიეტ: „ამ-
 ბარ¹ ჟენაშელანი სარს ჟეჟიეაწილ' სსაახუშეტ“-იპიეტ. აჩიენ— „ააჟე სუნა-
 10 — „აბზროპ“-იპიეტ.

აქანდ ღენტეწ ამბარ ღენაშეტლეტ. ღიხ'ნაშელაზ ღაგ'ანქ გელან, ხ'აფშ
 10 ძე თანტ. იმ'ცია ნძააშენ იმ'ცია ხ'აფშხეტ. ჟაწეტეან ღეთატან ჩიეკიებეტ.
 ააჟრლაგ' ღხ'აფშხეტ.

ღადღლწენ, აქანდ დაახა ღენაბა აპიენწიე ჩიელერბლტეტ. აჭანდ
 15 დაახ. ღეაზწააეტ: „არს აპიენწიე ზეჟიე?—იპიან,— ჩიეძიეია!“. იპიან. ირ' იგ'ა-
 ბეტ.

ჟოწეტეან ჩიეთარსკ ღენაშეტლა, ჩიე ღეტუკ თაგელან. აჩიე აჭრ აპიეტ:
 „არს ჟეან? აქანდ ჟიბარო, ჟარგ' სარგ' ჰეაშებ, ჰეახუშე ჯეაშაპ-შთა“. აჩიე
 15 ბნაჩიენ, აჭანდ ანეკელან, აჩითარს ითაგელან.

აჩიენ აჟეა იპიეტ: „არს აჩითარს (ა)წაფხა აბაჟ?“. იპიან, აჩიე დაწა-
 20 აეტ. აჩიე აჟეა აპიეტ: „აჭანდ ჩიახ'ბიეძიეო იქიეპ“-აპიეტ. „შთა, იშეთა-
 ახტეა?“. იპიეტ აჩიენ.— „ჩიეძიეძეტეა“-ჰია ჟეტარი, აწუხიეაპ“-აპიეტ აჩიე.

აჩიენ ღეცეტ. ღეცან, აწაფხა აახიეტ. აჩითარსშიეგ' აირტენ, აჩასაერა-
 ქიაგ' ღერგმბონტ, არკა ღერციააეტ. აჩიეგ' აბნაქიე აწაჟეაზხენ, აბა ღეაზახტ-

ფ. დ. (15 წ.)
 ს. კუვინსკი. 30. VII. 40 წ.

25 5.

ჰიბკეა ბიბკეა აენაბჯანდხეტ. აჟეტო ამალა ანაგა, აქეთა რქიე
 ღეტარა იღეტლეტ. ქეტეტთარაქ აქიე ინინ ქიეკტარაქ არღეტ. აჟეა აზბა
 (აჯჯა) (sic!) იქიარს ჯერგმბარშიანეტ. აბიეა აგელან აჭრ აპიეტ:
 „წაპე ეაპაბრ იქარაეტ!“-აპიეტ აბიეა. აპიეგ' აგელან: „აბაგა ჟენდარი, აპიან!“-

30 აპიეტ. „სარს=აპიეტ აბიეა—სენდარი თენგ'ზ-ვაცან აღერღლ, აწასა ძეუბეა-
 ქიეკ აჟბონ. სუთაეაგ' აწიეჩიეტ. სარს სართენხეტ“. აჭრ აპიან ინაღა, აპიან
 წიეტო ალაგეტ. აბაგ' აწააეტ: „აწაწეტეოზოა?“-აპიან. აპიან აჟეა აპიეტ: „აჟეა-
 ეაქიან რთუარს ჟიბრა ჟენააგა, სუთაეაქიან აღერღლ ანთენგ'ზუ აძუბეაქიან

35 აწაწეაზგ' ანეგმცხ, სუთაეაქიან ალაბეტლ“-აპიეტ აპიან. ჟოწეტეან აბიეა—
 „აქარს ჟეაპაბრპ“-აპიან, აქიეტკარაგ' აპიან აქიეტ.

¹ აფხაზური ა ც ა რომ შოგაგონე, გაიგეს, მაგრამ თითონ აღარ ამბობენ.

ყოწგჳიან ყოიმჳ ნწუხ, სმილა ღაგანხტ. აქტო იცან ქიოტუჳ დორღჩხუხტ. „ყო-
ჟა, არი, რციანუ წაპან ფხუხ-ბზია ზბო, იფუშოტ“-რჳიეჳტ.

რციოა იშოშტან, აპიან ვეშეგნ, აქიოტუ აქან, იშოტლახტ. აბაგა დეფუშეგნ,
აქუჳ აპიეჳტ: „ფხუგნუგ იხბან აჳირ აკოჳ (|| აჳირ ოჳ) — აპიეჳტ — სკიოჳიანუ აქი-
ოტუქია იდნუ, ასგსქია ზინუ, ისხანარგოა ისტორნ“.

5

აპიეჳტ აჳირ აპიეჳტ: „სარგუ ტანსყან სითარანში აქო სტან, ასგსქია უხანარგო
ინგზბან, ისანახუნ, „აქიოტუ-ფსგუ იტარგმ“-სპიან, აქიოტუგუ სე ისტჳეტ“ —
აპიეჳტ.

ყოწგჳიან აბაგა აგოჳ წნაკან, იგანცნემყიახტ. დარგუ აჳუგსა ეჳცოგდტ.

ფ. დ (15 წ.)

10

ს. კუვინსკი. 31. VII. 40 წ.

6.

ბაგაკ გყან. აჳუჳ დეშოჳეჳ სმილა მანაგან, შიარანცარა იღუქილეჳტ. აძიოქო (sic!)

ინინ, ვინაგრად შარდან იმან. ჰანო-გისრა დეჳუგუ აკიურშიან. აბაგა მტარა ათაგ-
ხეტჳ. აგისრა იხუგმსა-მაცარა იშოგგლან მუშოჳეჳ ვანიეჳტ. აბაგა აჳუჳ აპიეჳტ:
„უბანცო ამში დეჳუ?“ — „ისტარან გესანტამ“-აპიეჳტ ამჳში. — „შოა, აჳუჳ ბარ-
გუჳმა? არან ვინაგრადნუ გჳყო სყოჳ. დარგუ სე ისხიანატ, აჳანსა ლან-ციჳაქია
რგმეტ-შოა, ათარანშიოა სავთანრეჳლამ. არან აჳანო-გისრა აჳგლუჳიარო. ჰჳგლსკჳ-
შოა, მანატან“-აპიეჳტ აბაგა.

15

ამში დეჳელნანწიან, ავბაგუ იჳგლსტ. იშორტოზ ამში ამგო(ა) აზნა იყანა-
წეტჳ. „ბაგან, ჰშოთხ!“ — აპიეჳტ ამში. აბაგა ვინაგრადქია ვანხიან, აფუნწა ითა-
ნარტეტჳ. „უბუჳ მშოჳ, უფუნწაოა დეჳელსანწეტჳ იუტარან ათაჳუჳ“-აპიეჳტ
აბაგა.

20

ამში, „სუფუნწა დეჳელსანწეტჳ ისტუშოტ“ შიანპოზ, ავინაგრად ზეტგზ დან-
ან. ამში დანბეტჳ.

25

„უნახ ბაგან, ასან ზტუ დანაჳეტ“-აპიეჳტ ამში. აბაგა აგგლან. აჳუჳ აპიეჳტ:
„ზაკიეტა იხტუ? არი ასან სე ისხიანატ“-აპიეჳტ.

დანადრ დენლაგა, აბაგა აჳგლწიარა დეჳელსუნ, დანხტ. ამში შარდაციან
(ან) ტან იხანკელსხან იშოგყან დანახუნ, იშგეტჳ. აბაგაგუ იგემარა იღუქილახტ.

ფ. დ. (15 წ.)

30

ს. კუვინსკი. 2. VIII. 40 წ.

7.

კოკჳ აჳოჳ კამბეჳ-ფსგჳ შტან. აჳუჳ ეგეგჳ მანანბან, დატონ. ახიანაჳოჳ ჰიანკ,
ქიეჳმანკ, მშოჳეჳ რქიტან. მანწუჳოჳ, აცგოჳ აჳამბეჳ-ფსგ შიანტოზ გარბეტჳ.

„აჳუჳ ზაკი-ხანხიეტ, აჳამბეჳ-დეჳუ შტაგიანუ იხტო? აჳუჳ ჰარგუ ჰანატან.
აჳუჳ აცგეხგუ ტანს ყოიმჳგუ აზგუნუ ჳოკჳეჳ დანჳრგსანგჳ“-რჳიეჳტ ახუჳგუ.

35

ქ. ლომთათიძე, აშხარული დილიქტი

აჰა ცან, აცგვი-ათარს ყანაწყეტ; აქიგჯმაგჯ ცან, ჯუთასაჲ წანგეეტ; სმ-
 შიგჯ ცან, აბელტან წანგან, ირზიგჯუ ატასაქიან. ტუოყა, იცანგ აცკოგ ზგარა იგ-
 რგლეზბარშია. აქიგჯმა ფსიესტა იცან, აცგოგ წანგეეტ. აჰიე, სმშიე (sic!) აცგოგ
 ანერბან, იშინ, იყარლეტ. აჰიან აჰიი აჯგბა იკაქიტიეტ, ამში აწლა იკაქიტიეტ,
 5 აქიგჯმაგჯ ღერა ატუა აწლა იკაქიტიეტ.
 აცგოგ ნრ-აჰა, ატგ აქიშო „ხიერ, ხიერ“—აჰირ აწგჯეაგჯ არსიესირნ. სმშიე

აქაგჯე ინერბან, „უბელმან?—აჰიეტ ამში—„ტასა-შარდა აანგ!“ ნესჰირზ, გჯუანგეტ,
 ტუოყან იგოგზიეტ, ჰაჰაჰა“—აჰიეტ.
 აწგჯიან აჰიან შიან, აწგჯია არსიესირნ. აცგოგ ინაბან, ჰიენაფგ ჯაშან, აფუშ-
 10 ჰანქი აჰიან ახგქიეტაზ რქიფალე(ა)ტ. აჰიანგჯ შიან, აანფეეტ. აცგვიგჯ შიან, აწლა
 იკაქიფალეეტ. ატანგჯ აქაგჯე ამში იშინ, ჩიანკარეგენ, აშგეტ. აცგვიგჯ
 შიან, აჯნგ ანაბეტ.

ფ. დ. (15 წ.)
 ს. კუენსკი 2. VIII. 40 წ.

15 8.

ლრიშა ნხარს დცეეტ. ღრიშიე იჰან სანიანთ ღრიშა ღეშან დანახიან,
 დაქიწყეეტ „არს ღჯჩან!“-იჰიეტ.
 ჯბა-ხტან შიგქესანდა დაგჯმანაეტ ღრიშა დანცაზ. „სანიანთ ფჰიესნე ბანსე-
 მხაჰაჰა!“-იჰიან, სანიანთ დგჯღლეცალეეტ ღეშან. გჯღმუა უა. „სუშანზარგჯ უა
 20 ეფუშ ტუეს გჯყასწან“.

შიესისტე სყარა წეეტ. ღრიშა ტოწი-ეფუშ დანახიეტ. ღეშან დღეფღლარნეს
 დცეეტ. ღრიშიე იჰოგ დნეეტ ღეშან. დწიწიეტ. „უწიწიეტა ზაჰირ?“-იჰიეტ ღრი-
 შა.—„სუწიწიეტა უა ოჰ—იჰიეტ—სანიანთ, უტჰან, ფჰიესნე სენგუმხიეტა!“ დესჰანან,
 ატუა აზგჰია სანაეტ“-იჰიეტ.

25 ღრიშა ტანსა იჰიეტ: „სუჰკიეტციეტა აბანუ?“-იჰიეტ.
 —„ატეტეტჯ აბრახ ანხართაჲ აჰოგ რყოლჰ“.

„სანიანთ «ფჰიესნე სენუმხიეტა გატანამ» ანგლოზოზ, სჰკუნციეტა რყანა?“ —
 დანახიწაეტ.

—„გჯყამეტ —იჰიეტ—ლარგე სარგე აჰანგზენ“. „უს ანგყანაჲ, სჰკუნციეტ
 30 სუზანაჰი!“-იჰიეტ ღრიშა. დცეეტ ღეშან. სჰკუნციეტა აიშითიეტ ღრიშიე იჰოგ.
 ღრიშა იჰუცაიან დრანციეტოეტ: „შიცანგ სანიანთ დანაჰეგან!“ დარგეტ. ღრიშა
 იჰუცაიან სანიანთ დრიტეტ: „დღეიგანგ, სყამეშარაჰოგ ღეშიშე!“-იჰიეტ. დგანგ,
 დგარგეტ სყამეშარაჰოგ. ღეშციეტა ეწბან—„დჯჰანან“, ეჰაბა—„დაჰშეჰ“—
 იჰიეტ. ეწბე იგჯმუაეტ. ატგ ღეზღერშან, ღეშე ატანე შა სთაჰანე ღრიშა
 35 რყარნეს.

ეწბა უს იჰიეტ ეჰაბან იზგჰია: „სანიანთ დანამშერ-აზგჰია ტარარ უსშეჰ,
 იუმჰიანგ, იჰიეტ ღეშანმშეჰ! აჰა ჰშეჰ-შთანგ, შა სთაჰანე ალაჰხეჰ“-იჰიეტ.
 სანიანთ დწურიშითიეტ, „ბღესგ, ბგზანხან, ადუნრა ბეჰიეტ!“-რჰიეტ.

ბეა, ში დატუნტ, ღრიშოა იქოტ მაარგეიტ. აშა სთაქან რქეუშოტ. მაარგან, იქოტ. შთა ღორშოა ტუას იპიეიტ: „სანიათ ლში იშოატუბ ისტეიიტ“—იპიეიტ.

სანიათ აყამეშორა დტლან. დეშოტლაზ ბპკოა დღრტუნე ტუას შიბტეოაჯკ სენე, ალაქოაგჯ რრცნე იშოარსცონ. იშოშოარსცოზ სანიათ დააროუტ. იზნტ დაა-გტმტ აპ. სანიათ ლეჟას ფშოძა დაგჯყამუზტ. აპ იტას ფტოუნტ დააგტმტ. შოკესტკ სყარა წუტტ. ფა დლოუტ.

ათააცოა რქოე ბნტუფტეჲ სანიათი ბზრა გედბაბზბამ. ლტაწა მსლოიეტ: „სანტეფტა იშოაქოქსმ (sic!) დესტოაქოქოტ“—ლოიეტ. „იბალპოო ზაკირ?“—იპიეიტ. — „ისანლოო უდოპ—ლოიეტ—“ხჯდ ზმამ, ქილა ზმამ ბარს ჰა ბგაქინგამტ(!)“. საბა იქოტ სტუშოტ, სტეილეჲ სტუნდი ააზგტუშოტ“—ლოიეტ.

ლბტეა, ლტაწა, ჩოცოანტ შივჯკ ჩოტქოჯწეიტ. იდტქილან, მმჲა იქიენ, იცრნ. ლბტეა დტყოპ, ჩოცოა შივჯკ რყოუპ. აძ' აქოი ინიტ. ფსგრშოტ, აჩოქა

კერ დღრტოტ. აბახსტმა, არყ, აჩალტრ¹ ირტეიტ, ატუაქეა ფსაყერშოზ. იკშეიტ ატუაქეა. ლბტეა იგტმეიტ. ითაცა „სანიათ დენეყეიზტმტკეა გატამ“—იპიეიტ. ილეჟიეიტ. სანიათ გტლმუტ. ხიბტიაგჯ, ჟიანტიაგჯ (ილეჟიეიტ), გტლმუტ-დაგანდემერხალეიტ. დინდემერხალა, „სფა დღუშზარგჯ, ფტოუნტ სტუტყა-ლარეჲ“. ლბტეა ლტქიენ დემეიტ. ლჟან დანდემე, „სტუტყაილაპ. არს აძ' აქოტ სტანე, ჩოტოძიანე, სააფუშოტ“—ლოიან. დტმანატ. ბბტე ჩოთანლჲტ, ჩოლგოტტ. ანთ აგოტფ ლბტეა დტლან ჩოცოა შივჯკ აძიე იხეზპიენ, რქოი იცანტ.

ხიგშოკისა წუტტ. სანიათ ბბნა დტლან. ტუასანჩაქ დტლბეტ. „აბზირაო უბანატ!“—ლოიან, სალამ რლოეიტ, ატუასანჩაგჯ სალამ აალტმეიტ. სალამ ებტ-რთეიტ.

ატუასანჩა: „იბპეუშე(ა)?“—იპიეიტ. სანიათ: „პანმათაქეა ჰაფსახუშოტ“—ლოიეტ. ირფსანტ. „ატუჲ უს ამმანინ?“—იპიეიტ ანჩა.— „ჩკრუნრა სტუშოტ, ბტლ'ულა ციკტჩა გატამ“. ირფსახენ, სანიათ ატუასანჩა დემეწანატ: „ჯტოეს-ბზია დბანყო, სჲჩერგნხუშოტ“—ლოიეტ.— „მეძტკ სყარა ბენეყიარი“—იპიან, ბდრეს ლტმეიტ.

დაალრუნ დეაქოაქიან ახაზენ დედგტლეიტ დტჩკრუნტუნტ. ხიგშოკისალა დედგტლეიტ. ატუჲ ოპ დეშოგდეგტლაზ: ახუშოკისა დანღარი, სანიათ ტუასკ ილთაჯუ სყარა აალტმთონ.

ახუშოკისა დანღეიტ. ღრიშოა იღრხტ ლარს დეშორტმუზ, ფშოაარე მაადტქილეიტ. ღრიშოა(ლაბა), ლეჟან, ლბტეა ებბეროუტ იშოუფშოაატან. დანჩკრუნტუნტ მაანატ (სანიათ დაყენხო). ატუჲ დტქიენტმზარ, დტფტოესტანე იგჯრ-დტრამ. ანთ ანატ სსასცოა. სანიათ დაყადგტლან, ფშოაარს იქოი(ა)ანატ.

ბტუან აჩიენ თუტრან რქოიან. ათუტრან მანანლგა, აკე ლპიეიტ სანიათ, დტჩკრუნტუნტ დტმეიტ. „თუტრან სპიუშოტ—ლოიეტ—თუტრანნე ისპიუშო სტლაქეა რულა იზბან, სტუნიაზ ოუპ“—ლოიეტ.

„ღტბანი იუპირგჯ დაუშოტ“—რპიეიტ. სსასცოაგჯ დტჩკრუნტუნტ დტრტპი-ეიტ: „სტუასავჯ შიშნე, შიძა!—ლოიეტ—სარს თუტრან სალაგოტ, ატუჲ იშო-

1) აქვე ჩამოთვლაში იყო აგრეთვე აჩაშო

— „იუენამშოლაზარ, აკ' ტანსიუშოტ—ლპიეიტ—ტუან სულგაეი დემბაზარი,

იშოეუთაქძო, იყაწა! ჰაბზიბარა ჰარწინბერგრა ათაქუბ“—ლპიეიტ.

ბტუან აჩოთარაქო' დანიტ, შოკიგუ შოეწიეიტ. იშოეწინ, ტუან დეზნან. ჯასტ ყალეიტ. ჯასტ ნეალა, აჩოთარაქო ლარს დემბაქციანუ, ალგაეი დაახტ. დანაბ, აჩოთარაქო ღნაშოგლეიტ, „არს უსნუ იუმეი?“—იპიან.— „უსნუ ისტმოუ უე 5
ოუბ: სისტაქიე სტეეიტ, რეჩეიან თასტრგტლუშოტ, უმანახრა ჯესშინ ტოკა“.

დცატ. ატი ბტუან ატეს იგამეიტ.

ბდრუან ბინუ აფბიეს— „ახუბ სარფსეიტ ეიშო ააგარე უცა!“—ლპიეიტ. ეიშო ბაგარა დცეიტ. დანცა, ბგილა-ფბიეს ბქიენ იპო ღლგშოეიტ. აშოეაგუ 10
ლგლთეიტ. იზბახბ ბტუან „ტუარე იუბრჩიუბ“—ლპიან, დაბტ ბქიენ. აფეეე ბქიენ აში ბმან, აფადვალ (აქოტნა) დთალეიტ.

— „ჯას' ანეალაკ სა სენტალუშოტ“—ლპიეიტ.

ა'ხაზენ ეიშოააგარე იცბ დაახტ. აჩეია ირჩარს ათაგენ, ჯასტ ყალან. ილაშტარახან, აქინბრ ითაგენ, აქინბრ აფადვალ ითან, ა'ხაზენგუ ტუან დთა- 15
ლეიტ. ასარნტე ეგარტეიტ, ტუან დთოუბ ბქიენ.

— „ირა ატესნუ იუმეი?“—იპიეიტ.

— „უსნი ისტმოუ უე ოუბ:“ არშენ იმოუბ ბქიენ ათი აბლმქია

იშოტ.

— „იხუეშირ ზაქიი?“—იპიეიტ.

— „ტოწიე თტე-ყაწარს სნლაგოტ“—იპიეიტ. 20

— „ტოქიანძარა უზნდხალეი?“—იპიეიტ.

— „ანი აბლმ სშისარი, არს აბლმ სტაშთეიტ (ისწაშთლოტ)“.

ა'ხაზენ იშოეიტ. შოეყანი იყეწინ რთეიტ, „უს გ'ტუმახტ, უცა!“—იპიეიტ.

..ბტეიგუ ააუგან იგ'სტმტეიეიტ—ლპიეიტ—არს შოეესტეი ბეეაკი ტუარს 25
უბტა ჯაბან ზბეიტ. ბან ფხუ ზბეიტ“—ლპიეიტ. ბარს ალგაეი „იხტარხეიტ!“—
იპიეიტ.

„ფხუზნ იზბა უე ოუბ—ლპიეიტ—ეიშო-ააუმტაკია გ'ატან“. დღტეიტლწეიტ. 30
ბგილა-ფბიეს შოეყა ღლლთან, ბქიენ იპო ღლშოეიტ. ბგილა-ფბიეს ტეს ღალ-

ბიეიტ: „დნაფბ'აკ, ბზიბარა ანჰამიზ სან ბნაქიე სეყცალტო პწლა აჰა-დუუ 30
ატუბ ბქიე ტოწიე ღცაბტ-შანუ, ტუან ღტლატაბტ, სარს აააბქიესტოტრ-ნწეე ტუან
ღტლატან!“

ალგაეი დაახტ. „ბან ფხუ ზბეიტ“—ალპიეიტ.

— „იზაქიი?“—იპიეიტ.

— „ბბნა ტუარგუ სარგუ აჰა-დუუ ბქიე ბტუშოტ. ატუბ ბტა სტმტაკია სავ- 35
ბზიბამ“—ლპიეიტ.

აჰაქიე იწტ. ალგაეი ალპიეტ: „უტნლა, აჰა ბარშოაშოიან (sic!) ბაქაფ- 35
სა!“—ლპიეიტ.

ირშიეიშეიტ, ირშიეიშეიტ, აბზიბა გ'აკამფსეიტ.

„სწავლა შეიარაღებული რყო. დასერი, ურმებ“-ლივეტ.

მარა—„სუზრის ზაკი“-ივეტ.

—„უზრის უმ რუბ: ანუთ ირბაკე ირმებ. უარე ურმებ—ლივეტ—
აფეხალა საპათელა სწავლა ადხრი, ურმებ—ლივეტ. დარს ნადაე რბეა-
რქია სწიხე, ამრს ყამხარნეს—ლივეტ ლარს—აძგაბა ითასუუსპ“.

5

უოწებან ლებეკ ემცია ადნ, ემსე. მანესე აბეკე რეკეს მარს დე-
საეტ. დანნა, დეპრთეეტ ფიქსნ.

კემეკ ანუგ მადებერიყან იფეაბეეტ(!), „იფს დეზანდეკეცალაზ აზებია
დერმებეტ, დერკებეტ“.

„აუტე აზებია სცხრა ათახუპ (|| ათაგუპ)“-ივეტ.

10

—„უბცო ზაკი?“ — რივეტ ემეცია.

—„საბ იუს ციგახებეტ, აუტე აზებია სცოტ“-ივეტ.

ემეცია მაართეეტ ალინეკა ჩო „უბლაცახ—რივეტ—უბა იქო
უფიბესე უარე.“ მემარბეეტ, ათარსმი აქო რდერგლეეტ. „უბზარა, სუბზ-
არა“—რივეტ. იდექილტ უოე.

15

ირპიზ მინაზგა, დარს ემეცია აბეკეცია—„უცახებეტ—რივეტ—
უბცო ალა (ცართან) კემეკ ყალტ. არმა რყო-ლა ამეა უმცან, სლმა უცან!“ —
რივეტ.

დადექილტ. ამეა დეკეუპ, დეცოტ. აკემეკ აყემლეწაზ დენაქეტ.
დექილტუშაზ ამეა დეკილარა ათაენ, მარს არმალი დეეტ. ემეცია „არ-
პალა უმცან!“ ზეზპიან, აბლაჟა აწლაქო იპიპიან, აუტე აზებია.

20

მარს აბლაჟა დანნავალა, ჰაეკე შტან ანუტ(!) აბლაჟა მარბე(მეშინე. აპპე
აშტებეტ, მარს დესტ. დანსს, აბლაჟა იზლაქიპიან აფშისპიქია (აცეფქია) ფე-
წიქივეტ. აფშისპი ანფეწიქი, აბლაჟა იხითხებეტ. მანხითხა, მაარმესენ-
არს დეგანებეტ. იხოგ იფბესი აუტეყა ითანაგლეეტ. აკეკემბახტ. რყამშია
ინემბახ, მარს დედექილტ. „არს სუბქეშიან აუტე“—იპიან, დედექილტ.

25

დეშეც(ე)ოზ კეკა დრნიებეტ უანდერლა აცექია წაპიანე. აბანსა
ქეტე ააუბონე რყან. აუტე აზებია აკეკა დრეწააეტ, აზარბენლა მადდერ-
ებეტ.

მარს აზარბენლა იზდერბან აციი აუანდერი იმეფეწაპიან იშტებეტ,
.ანრ ოუმა იზემიპო აქეტ?“—იპიან, დრეწააეტ.

30

დეცე (sic!) აქეტ მაადდერბან აქო. თეკე დენაშელეტ. (იფიქს დე-
კ(ხ) აბლაჟა დანოუპ). დაცნაშელაზ თაქე დეჟეტ. ათაქე ლეკო „აა-
ქრე!“—ივეტ. ხოშ აარლთეეტ აძ აზებია.

—„პან, სარს ძუპ ისპიან, იგუზეშე“-ივეტ.

35

—„(აძე), შარდა წეტე აბლაჟა აძ გეპანათამ“—ლივეტ. აუტე ანტლია,
არს—„აბჯარ ებეტა იშემე?“—იპიან, დლანწააეტ. აძე აარლთეეტ. „აფშარ-
აქე გე აასტ!“—იპიან, აარლთეეტ. დეეტ აძ აქო. აფშარპიქია კებე-ყან.
კლა ძათებეტ, იზბახან აათებერნეს დეშაქეზ, აბლაჟა უა აძრაალწენ,
აარშთაღეტ. მაარშთალან, დანსენ ავენ ემწეეტ. ამწესთა აძ აქო მაათებეტ,
ენ ცეეტ. აძ ათაქე ლეპი მაამახეტ. ათაქე უესა ლედევეტ: „აქეტაქო ირპი!“

40

ადგ შია'ხირთხედატ. შიეშია'ხირთხაზ ეფშე აქვთ ირანძი სარა ანუშა ავან საშთა-
ლოტ. ავან ვსწიედატ—იპიედატ—სანანახუშია გ'გ'სუზდგ'რამ. სანახუშოტ—იპიედატ.

ავან დანშთაღედატ. დაადრუტ ავან. ანახ' გეგეცია რუჟე რყან ავან. ავან ას-
პირთ აჟიართან, ავან დგ'რცაჟედატ. დანდგ'რცაჟეა, „სუფჟიგ'ს დაყუჟგ'ზ, დაას-
რარუ!“—დაიპიედატ დარან.

—„ფადვანლქ (ჟიუნა) სგ'მწუსთა თოჟუ. ანუა სუტუწყაჟი ითრუჟ უფჟიგ'ს,
უჩიგ' — აპიედატ. („სუტუწყა ითრ აფშექან ანუწყა ითრპ უფჟიგ'სი
უჩიგ'ა“).

ჟოწკეან, „უჟსგ აბანოჟუ?“—იპიედატ დარან.

—„სუჟსგ აშიენდგ'ყარა აწგ'რა ითოპ—აპიედატ—ჟათ აწგ'რა ეფშენე ითრპ“.

ჟოწკეან ავან ჰავიგ' რქიეფან, ჰავიგ'ლა დასუნ, რყახემკია იყალქედატ. დცან,
ამწუსთა დეჟგ'მხტ. ანუწყა ითან აჩიგ'-ფშექა დაათგ'მხტ, ანუგ' დეჟგ'მხტ. დეჟგ'-
მხტ, იჩირ იფჟიგ'სუ აათგ'მხტ. შთა, აშიენდგ'ყარაგ' აათგ'მხტ. აშიენდგ'ყარა
იგ'მტგ'დატ. აფსგ აათგ'მხტ, იშედატ.

შთა დაბნეა რუჟე იფჟიგ'სგ' იჩიგ'გ' რმანე დცედატ. დანცა, დგ'ყან, ფსუგ'-
შედატ. დაქინავან სყარა ბეჟსტ. „საბ იჟიგ' სცახედატ“—იპიედატ., რუბზირა,
რანჩიჟ ეცაჟედატ. დღღქილედატ.

დღღქილან, დანა, დანა, დანგ'ყიო-მაცარა დანან. ათაჟი აძგ ზნანავან
ლქიე დანადატ. დანანა ათაჟი ჟესა ლქიედატ: „აყარანლქი ბეჟბ ეფზნედატ ჟორო
ანუქია“.

—„სარე იყასწან ზავირ?“

—„ბზირან ყოუწყედატ—ლქიედატ—შეკესა ჯეჟიბიუბე დ'ავ'ჰახიოთუმხტ—
ლქიედატ—ჟოჟია ჰახიოთხედატ. ანუ აზგ'ჰია ბეჟ-ყარანლქ უზნეზნედატ. ბზირანი
იოთაჟუ, ურთუშოტ“.

—„სუგ'პქიშიამ, სცახუშოტ—იპიედატ—საბ იჟიგ'“

ანუ ანდგ'ჰია ათაჟი დცედატ აფაშთა იჟიგ'. „შეკესა ჯეჟიბიბე აძ ავ'ჰახ-
'ხიოთუმხტ. ზებზირალა ჰახიოთრახან დავანამ“.

დარან დანან, ეფზირან დღღგ'დატ. დღღგ'ან, აფაშთა ჟესა გ'მავიედატ: „იოთაჟნ

(|| იოთახნ) ბზირანუ?“ ჟესა იპიედატ: „ხ'აფშ უსთაპ, ადგ'ღლ უსთაპ“. გ'გ'მ-
მუდატ დარან. „ფჟიგ'სუჟ დაასტ!“—იპიედატ.

ანბე ყარანლქ რუჟე დრგ'ლფშენ, ითავგ'ზ აძი დგ'მთედატ. უდგ'ღღმან იგ'-
ფჟიგ'სცაგ'გ' რმან, აფგ'აძი იფჟიგ'სხოზ ლქიე (იგ'ფჟიგ'სცაგ'გ') აადგ'მხტ.

დაყანახ ანუგ'ს უნანშთა ყადწიედატ: „საბ იჟიგ' ხუფჟიგ'სცია შიესანავან, ჟიან

შიეშთი ახაბარ რგარანს“. აჩიცაჟია იჩიგ'ეორწან დაბ იჟიგ' ირუშთედატ. დაბ
იჟიგ' ითანლედატ. ითანლან, ეცაჟედატ. „უფან ხუფჟიგ'სცია აადგ'დატ“—რპიან,
დაბ იარპიედატ.

ანუ აიღმპაჟია აპცია კგ'ღგ'რხტ. „იბზიოჟუ“—პია, ირგ'მავიედატ. აპცია

სარან ციქ'აყუზხოზ სა სთგ'ცედატ. დარა ბზი იბრან ანუ აზგ'ჰია იღმპაჟია
კგ'ღგ'რხტ. იბზიოჟუ-იპიედატ იფან. „სარან აძი' ლანპა გ'ანავმედატ, დარა ხუჯუ
აადგ'დატ“.

„იუგოთჯა?“—იპიეთ.

„ისუგოთჯო უა ოპ—იპიეთ—ილაქია თესხუშოტ“—იპიეთ. აჩიენ (იფა) დახტრაზხეიტ „სტლაქია თესხურხუშოტ“—იპიეთ.

ღანან რლაქია თიორტ. დაათეხნაზ ჟუგწერაკ დაბეიტ. იფ'რლაქია ავადღე ითბეიტ. ლა 'ხიქტკე' აბეიტ. ავადღე აქოტ იცან, ჟიან რქიტიეტ ალან 'ხიქტ.

5

ჟოწკეიან შარდა მწიან აჟუჟე' რლაქია ახ'თარეჟს დერე'გ' დეთარეიტ. ალა 'ხიქტ დეშეთარეჟს აბეიტ. დეთანჯეჟს ალან გ'კრემბეიტ.

აჟუგს აშთახ-ყრმრაკ წეიტ. ასასტ რგონ ხეჯ წაცია. ალან 'ხიქტ ავადღე იშეკეიტან (ი)რემბონტ, ჟეტ ახეჯე იშეშეჟესან აფსურშინგს დააქიანსტ, კერკრ-

ქონ. კერშორქონ, ალან 'ხიქტ ირზანეტ. აძიე კიანტია ანორეიტ. დააშთანხენ, ავადღე აქოტ ითანარტეიტ. ანრ ზლაქია თეხეზ ანახიან, იქეეტ აქიანტია. აჟუსა

10

აქრთან, ხენტა ინათან, იქეეტ. ანთ ახეჯე აქიანტია ალ' იახთონ, ანრ ახ'თა-ნარტეშინ, ირბეიტ. აჟუს იცეიტ. ავადღე აქოტ იცან, „ალ'ამთ რყოჟ — რპიან,

ალ'ამთნე რყოჟ (ა)ადგერა ათაქუპ—რპიან, ასას ზტუზ, ითალან არაან უთალა-რი, ასას უსთორტ“—იპიეთ. არყანლა (აქიანტეიალა) დეთარწეიტ. იღტეიერწიან

15

ჯარან დანბას, დეპიტიორ, დეჟააჟი დანალაგა, დაანტარგელახტ. იიზწიანტ: „უნა-ძამან, უხეააჟინი?“—რპიეთ.—„სშიან საანქეპიხტ“—იპიეთ. „აჟუჟე უსნე გ'ამეიტ“—რპიეთ.

ასას ზტუზ „ჟარო უთალ!“—იპიეთ, ებეჟეკ დეჟან, მარან დეჟიჟეიტ. დეთარეჟლეიტ. დენაძეიტ ალაში იქეჟ. ალაში დაანტეკლეიტ. „უხეაიგდა ჟიარა?“

20

იპიეთ—უხლაშინტე?“

იხქიეზ, იშეჟალან ჟეჟიეთ.

„ჟუანგალახუშოტ“—იპიეთ. „არყან (აქიანტეია) უბლა დანასწიან (რუბლასწიან)“—იპიეთ. გ'ემეჟეიტ.

—„ჟიარან აფეა ჟენლა, სარან აწკეიან სეჟაჟეგალაპ. აჟუჟე მრუმზარი, ასას (ა)ჟეღ'ერშაპ-შთა. ჟიათარეჟეჟ“—იპიეთ.

25

იშეჟიანტ ედუშინტ აწკეიან დანტარგელტ (sic!) ალაში. დაანანტარგალა მათეკ შტან (დანანტარგალახ). მათე ფსენ ჟუჟე. აჟუჟე (ა)აფუშინ, უა იშეჟეშინ, დანა მათეკ ანან, აჟუჟე დააჟე, იშეჟეშინ ჰიარაქიანტ ჟუბან აქიანტე, აპირაქია ამათ

აფეე იფსენტ იშტანტ ეხენაშეიტ. აციან ავალეიტ ამათ. ჟოწკეიან ავბაგ' ანახ-ნაშე აფსენ ავალახტ.

30

ამათეია რენე აპირაქიან (ი)რემბორტ. ირემბორტ, ანრ ალაში რლაქია დეხ-ერშე. დეხ'ერშენ, აფენ დანლაშეჟეია (sic!) დანტეჟიან რლაშია ეჟეიან, ჟოჟეია ილრახეიტ (ინაშეხიხეიტ). დანბნარაწიანტ ედუშინტ დეხ'იანტეიტ რლაქიაგ' დერე'გ',

დლაგან აპცია ბეაეცია დაბაგ' დრელანე იშეიტ. იშენ, დერე'გ' დეხ'ანხონ,

35

დენხონ დლაგეიტ.

მ. ხ. (36 წ.)
ს. კუფინსკი. 7. VIII. 1940 წ.

ლგვაეიკე თეეიკე რყან. აჟართ შიეისა ხენჯაეის წან¹ ჯარაგე იმცონრ ეხაგირა რკეირშანი იბზახონ.

აჟრ ალგვაეი დლღრ-ციქან.

5 ალგვაეი თთეიი ჟოკეკე დანშტანახ, ალგვაეი იპეეტ: „აჟკე-ციქანე ვბჟანქეეტ“.

აჟრ ანბის, ათეი—„ჟოჟინანრა აჟკე-ციქან გასენმაეტ. ჟოჟეი დჟეკე ანჟასენა, ადუნე სეგქიხახრემ—ლიან, დღდღლუნ, ჩიღლშეტ.

10 ალგვაეი დანდღლუნ, იფაიეს დღშინ, დღშტან, დღბეტ. აჟრ დანემა, „სარ სფუნწა არ აჟკეციქან ყახთაპახ ჰეესხეპ“—იპინ, იფუნწა ჰეეხეტ.

აჟრ აწეკეიან დღშეგლახუნ, ნეხა იპეეტ: „არი სფუნწა ჩიფენჰიან დსე-ზოჟეა, დღშესარ!“—პია.

15 აჟრ აწეკეიან მეტყიოკე ანბეეს, იფა 'ხიეკე დანრფყა, ჩიფენჰიანი დანრ-თატ: „სანა, ფუნწა ყიგია!“—ლიან. აჟრ ანღლია იფან დღეგემშანი, ლემათა-ქია იზეგეტ ვლშიხხენ, აბნა დღღეგელან, დანშეშოიტ.

აჟრ აფაიესღა 'ხიეკე აბნა დღშეგლახ ნაჟე აპ ბანაკ დღშეშიარსცოხ დღბეტ. აჟრ დანიბს, „არი აფაესღა-ფშია სფა დღეგეგაპ“—იპინ, დანღ-კელან, რჰე დანეეტ.

აჟრ იფ ბეე-შიეისა დღშეშორთხ ჩიეხჩარა დიშინ, შიეისა ჟეიიხიბა

20 იკეუნდიაკრა აშეა დსქეემწანი, აჩიეს იხჩინ.

აჟრ აბა „ფაიეს დღუნახეეტ, ჟნახ!“—იპინ, ხე ლგვაეიცია იშინ, ანრპიატ. „ჟნა ფაიეს დღუნახეეტ, ჟნახ!“—რპინ.

—„ფაიეს ილზეგალეე, დაგესთაქემ“,—იპინ, დღღრეგემშეტ.

25 აჟრ აწეკეიან მარ აჟრ აქიენ დღეცრახანი რნახეაჟე დჟან. დღღრე-შოიტ. აჟრ რნახეაჟ-ბხია დღედტლან, აბაიეტ: „ჟმინხეია გათამ. ჟნა ფაიეს

დღუნახეეტ“—იპინ. აქიენ იშიიშუახ, რჰე დანეეტ.

აჟრ ინაქსკე რკუნ, იფაიეს ლჰე დნაშეგლეეტ. აჟრ აციართ ტატარა

დანღლაა, არს იპეეტ: „არი ზაქი-ციართ ჟარე? სარ სჩირა სეწანი სეია-დტრ სეწინ, სრჰა სეწინარი, აპან სთენჩეშინ“—იპეეტ.

30 აჟრ ანგაია, „ჟარ აჟრ აყარა ჟაწარა დღე ჟლაზარი, ლეხიფაგია დაყეო ეჟრდტრ“—ლიეტ. აჟრ ანღლია აჩიენ დანღლან, ჩიეგჩან, დღდღლუნ დანანლაგა, იფაიეს ლნაფე-ყალ'გნ ვღემეკელხენ (|| ეღმეხელხენ) ლქანა რლთეეტ.

აჟრ ანგალთა, დღდღლუნ, აჩიეს დრგლაფშეენ, ჩიეგჩანე ვრღლახენ, დსქი-ტან, „ღეიფაგია დაყეო ვსერდტრ“—იპინ, დღდღლეეტ.

35 ბეე-მტლა ლეხიფაგია დაყეო დნეტ. ლეხიფაგია ითქე აეკეშინი, ეხაგირა რეირშინ. აჟრ ითარსშიქია მარ აკეშინარი ზადეგ გინარტამეტ.

¹ ამ მთქმელისათვის დამახასიათებელია ასეთი ფორმები!

აქუჲ აქკიენ ათარაში ივაზუ ანარტენ, აქადღეს დთან, იჩაგუ აჩათარა ითუარგუ-
ლატ. აარგუ აპაქსუ დნაშოგლან, დუშტაღან, დტციეატ.

აშეგმთა ლუბიფაგია დანაგტლა, იჩათარა ჩაქუ თაგტლან იბტატ. „არს
ზჩაგუ აარს დაბაყო?“—იპიან, აპაქსუ დანნაშოგლა, ირპა რქიერსიენი აძი დტციანი,
დუბეიტ. აქათ ანგაბა, იუნტ დნაშოგლახუნ, იჯეაშეატ. „არს აშეკის ხუნჯეჲთა 5
აძიგუ დგუზხუმბაცუტ. არს სთარაშოგუ აძიგუ იგონარტამეზტ, სარს საკუმზარი.
სარა სთუჲ ანთიგტლაზ, არს აყარა ვაწარა ზლო, ვაწარანი ილო სსურდტრპა—
იპიან, აჩკიენ იტუშთაზ ირპაზურტ. აჩკიენ დანაღლწ, „არსნ ტუაშოგლ, სარს
სთუჲ ანთაგტლაზ აჩკიენ!“—იპიან, აუნტ ინაშოგლტ.

მტკტნდა აკგუ აქამპიონი, დგარჩრ-მაცარა დგამან. ტოწტვიან ლუბიფაგია 10

აჩკიენ დგაზწ ატ: „ტუაბანთა, ტუაშოთიდა?“—იპიან.

აჩკიენ იპიეტ: „უხაბარ რპიო-იზუშთარა კარწანი ისაუნა, აქარსა საგუ-
ზნაამეზტ. ტოჲიგ სუტუზნაზ, ვაწარანი იულო სუურბარნტს, აქიკა“—იპიეტ
აჩკიენ.

ლუბიფაგია—„სარს შეკის ხუნჯეჲთა სტწეატ, სჩაგუ აქუჲ აყარა ატწეატ. 15

ტუარს უჩაგუ კტუნუბ, ტუარგუ უკტუნუბ, აქსა საყცო ტიარს უგუნგარტა—
იპიანტ.

აქკიენ—„სუზნიუშოტ, აქსა ტარა უსტციანიზარი“—იპიანტ.

ლუბიფაგია მჩებუტკ ირტუშოგლ ატატაქიეატ აარტაზურუნ, ავჯავგუ დე-
დტქილეატ. ხემე ენნეჲთა: იფშემეშოზ აქაქ ადრმბუტქეჲთა რჩეჲთა რქი ინა- 20
ძეატ.

ადრმბუტქეჲთა რჩეჲთა ავხეგუ ატორცან ახაქიეატ ლუბიფაგია ინაპტლა
იკინ იშაააზ, ადრმბუტქეჲთა დტრტუანი აძი დჩეკუნი დარუნტეატ. დანარუნტდა
ლუბიფაგია აჩკიენ აქაქიეტ: „არს ახაქიე ანკტლ, სარა ადრმბუტქე სიესუშატ“—
იპიან, აქი აქკიენ იმონი (|| იმუნნი), „ტარუ ულტგაჲთუბ, აქსა უგტლაზატ!“ -- 25
იპიან, ადრმბუტქეჲ აქკიენი ააგეტ.

აჩკიენ იყამა ატაგუნ, ადრმბუტქეჲ დგაშუნ, იჩე დუქეიტაზგუ ანაქტლეატ.
აჩკიენ აჩეგუ რმანი ალტგაჲთა დგაზატ. ლუბიფაგია დგეიტრლან „სარს საწტეალა
სარს სთუჲ ტუთავტლუშოტ“—იპიან, ადტქილეატ. იბჲუმზახრ ლუბიფაგია იქადღე
ანთალეატ ავჯავგუ. ჲიამეშო ჩუფსურმან, აქუჲ აწტვიან აჩკიენ „უცახრა ათაქტუბ“— 30
იპიან, ლუბიფაგია აქაქიეტ. ლუბიფაგია „უცახრაზარგუ, აჩქეჲ იკუშპაპ-შთა,
უცახპ.“—იპიეტ.

ლუბიფაგია აჩქეჲ დრტლათუშენ, ახაქიე არტლგუნ, ანანტო აჩქეჲ ანნაზ

აჩკიენ ითან, „უცახ!“—იპიან, დაჲეშოტუბტ.

ათარაში დანთგწ, „ტუაქას, აქკიენ!“—იპიან, დაქეარტსტ. 35

—„ტუარს ტუაშოთიდა, ტუტუნდა, უშოთა, აქსაპი!“—იპიან, ლუბიფაგია.
აქკიენ დგაწატ.

„—სარს სშაააზ არს აქიკა: ტუარს სუტმპიუბ, იტუქწარზარი, არს აქალტენ
ტუაფშეგრი, იუდტრხტა“—იპიან, აქალტენ იტო.

ლ'უხიფთაგია ახალ'ენ დანათეშოქ, იფჰან იშოლელალ'ენგზ იღვ'რხტ. „ჟარა მცრა'ლაამიანი უსტ'მშიუპ. ჟარა ჯნ'წარანი იტ'ლო ინაუგადარა უთაქ'ზარი, სუფჰან დნუგან'შთანი, დსუერბანპ“—იჰიან, ლ'უხიფთაგია ი'ხ'კიაგ'ჯ აჩიენ ნთან, „უცახ!“—

5 იჰიან, ლდტქიფაწახტ.
აჩიენ მტძ-ყიომქ დნმუქსენ, დაბა იჩიქან რქოჯ დნძახტ. ატუჲ იჩიქნ'ჩა ლჯზ-წნაქ: „ართ ზჩაქუ იფჰან დაბანყო?—იჰიან.

—„ატუჲ იფჰან შიჯისკკჲ ბუჲაკჲ წანინ დჯ'გყახემ. დაცუაგ'ჯ გ'ჯრდგრამ. ფჰიქსქ დნაგან, ჟოჭკჲ აპან დენამშოქლუანი ჲარგ'ჯ დდტ. იფჰიქსგ'ჯ დჯ'ჯციფიამი. ლარგ'ჯ ფაკ'ჯ დნლ'რინ დლქმოლუპ“—იჰიანტ აჩიქნ'ჩა.

10 „ატუჲ აპ „უფა დნახტ“-ჰია, ჲრუჰიარი, გურლ'ადჰიამანი ან'რთარი?“— იჰიანტ აჩიქიენ.

—„ატუჲ ი ცჰ დნახრი, გურლ'ადჰიამანი აბბროთ ჩინი რქი[უ] იზხეგ'ჯ ითნ'რენ“— იჰიანტ აჩიქნ'ჩა.

15 „ატუჲ იფჰან ლუბბარი, დუქდოზხერმა?“—იჰიანტ აჩიქიენ.

—„დჯ'ჯსუზხტრუაშოემ“—იჰიანტ აჩიქნ'ჩა.

—„დლემდგრან'ზარი, სარან ატუჲ იფჰან სპოქ. არი სჩაუ ჟიპიტანი, აპ იჰიქ უც „უფა დნახტ“-ჰია, დაჰი!“—იჰიანტ აჩიქიენ.

აჩიქნ'ჩა აჩიქიენ იჩიქ დნქიტან, აპა იჰიქ დცან, „უფა დნახენ, უჩიქია რქიჯ დცყოლუპ“—იჰიანტ (აჩიქნ'ჩა).

20 აპ აქტო ლგბაჟციანი ითან ჲეზგჲგან იფჰან დნდჯრგვახტ. აჩიქიენ დაცუანჲ თა დლიან დნქისიფეტ.

ატუჲ მტქ ანდჯეწ, ანბეჲ ანინ ირგჲჰიფეტ: „სუჰჰიქს ლაბ იჰიქ დჯ'გარა ათაქკჲ“—იჰიან, ანინ ანბეჲ აჩიქიაგ'ჯ ათაჩანქაქიაგ'ჯ ედდჯრგვლან, აჩიქიენ ინაბჯალი-ბზიბაგ'ჯ დგ'ცურწან, იდტქილფეტ.

25 მუშა-ყიომქ ანდმუქს აჩიქიენ ინაბჯალი ბზია ათაცა დლგ'ფლაჰამეტ. ატუჲ დანლგ'ფლაჰა, „არი ამ' აჩიქიენ აჰიქ ჰანაძარი ჰაჰიქსტ-შთანი, იჰანოქ (sic!)“— იჰიანტ ინაბჯალი ბზია. ატუაქიან იზხეგ'ჯ იდჯრგვოენ ქ'ახი დდჯრგვოენ, აჩიქიენ ინაბჯალი ბზია ათაცა ფჰიქსნი დნაგახერნეს, დლ'ციაზიარნეს დნლაგეფეტ. დანა-ლაგა ათაცა ლქსაბიგ'ჯ დანლქქენ, აძქ ჩანლალრსიტ.

30 ატუჲ აწკვიან აჩიქიენ რუხაცა აარგვლან, „ჰთან'ცა დჯ'გყახემ. დეშიითანენ, დლდტქილახტ. სინეჲ, ჰარან ჰაცესითრიბ!“—იჰიანტ ინაბჯალი ბზია.

იტოთ აწკვიან აპ იჰიქ ანახენ, „ჰთან'ცა-შიითან დაპციქტქ“—რჰიან.

ატუჲ აწკვიან ათაცა დანნგრს, ზიქნ'ჩაქ დგ'ქისიან, რემითაქია რუფსახტ. ატუჲ აწკვიან ათაცა ურგს აპ ბანაქ იჰიქ ზიქნ'ჩანინ დნდგლეფეტ. აურუს აპგ'ჯ ატუჲ (sic!) ათაცა დბზლ'ხიქლანი დჯ'ჯმდტქ.

35 ატუჲ აწკვიან ათაცა ლწაწა „არი სუჰჰიქს ლხაბარ ასსურდგ'კჲ!“—იჰიან, ინაბჯალი ბზიბაგ'ჯ დგ'ცენი, დლდტქილფეტ. მუშა-ყიომქ ამიდინ, აურუს აპ იჰიქ დცეფეტ.

აქაჲ ასასცოა აყაფლოტაზ თუურან რაჰაჲთჲ დადგჲქორწიფეტ. ასასცოა იზხაგჲ (sic!) კაკჲ თუურანზ ნანრჰია, აწჲგჲან აურეს აჰ სგზხეზხა ფეთკა დახზე!“ — იჰიან, დადგარგეფეტ.

„სარა თოურანზ გჲსისაჰიუშიამ, სარა სკლალა იზხაზ სისაჰიუშიმტ. აჲსა იდგლწა დედგლსიგჲშითინ, დჲშელო დჲზჲქელ!“ — ჰიან, ბალარა ყალწან, ილბაზ ნლჰიჲფეტ. აჲჲჲ ისჰაზ მცჲზარი, აბარ სეშობზელხიგლო! — ლჰიან, ლგჲგლთა ვგლხტ, — ისგზხაზგჲ Პგნაბჲჯალი ბზრა იჲცუ აჲკჲჲ — ლჰიან.

5

აჲჲჲ აწჲგჲან აჩჲენ იფჰიგს დჲახიხენ, ავგჲა ირგაზინ ლაბ იჰჲ იცჲფეტ.

ჰ. ჯბ.¹ (37 წ.)

ს. კუვინსკიდან. (ჩაწერილია 1939 წ. 12 II. ქ. ჩერკესკში).

10

12.

„ჲიგტალა ვგნაბჲჯალიჲა ბზრა გჲან“-რჰიჲფეტ. „აყუბან აძჲ დაჲან. ღგჲ-ცჲქჲ ღგჲეფტ“-რჰიჲფეტ. „აბრი აჩაინლაგჲ ღგჲ-ცჲქჲ ღგჲეფტ“-რჰიჲფეტ.

აბართ ავგჲა ხაბარლა ებადგარან, აჲსა ეგგამბანბაცხტ. ნას აბრჲჲთ დარა (რზამან) რჰისადაგ ანაძჲფეტ. აჩაინ რულანგჲილა იყაზ ფჰიგს დაიგგჲფტ. აბრი აყუბან იყაზ ფჰიგსთა (ფჰიგს) დააგჲჲშიან, აფჰიგსთა დგზშთაზ დაგგცმიაა-აჰტ.

15

ნას აბრი აფჰიგსთა დააგგლან: „აბრი აჩაინ რულანგჲილა ჩიჲკ იყეფტ. Პარა Პგაწარა ბზრაზარი, Პცა, აჩიგ აალგინე ააჲგარი, სგჲუნე ააჲგჲტ“ — ლჰიჲფეტ.

ანას, აბრიჲჲფე აფჰიგსთა დგზგმიააჲუზ, დცეფტ აჩჲ აჰიგ. აჩჲ აჰიგ დცან, აჲჲჲ რნაბჲჯალი ბზრა დააარჲტ. ნას აბრი ფჰიგს დააგგანგ ღგჲსიჲფეტ. აწჰაზ Პჲაზ შტანლანზ დააარჲტ. ნას იგგჲში დასტ. ჰარა ჰაბგჲშილა, ჰარა ჰაბგგლალა

20

ასალამ რჲიჲფეტ. „სარა სეფგჲეფტ, სჲურგჲეფტოზარი?“ — იჰიჲფეტ.

აბრი აჲჲჲ იგამგ ააჲშიგჲწან, ეამა (ა)შგჲწან, დაადიგლწეფტ. აჲჲჲ დააჩიგ-ჲიგხტ. დგარგჲეფტ.

25

„სარა სეფგჲჲ. აბრიჲჲფე Პსლა სააჲტ“.

ნას, „რჲთაგზნი?“ — იჰიან, დააჲწაჲფტ.

— „ისთაგჲ, აბრიჲჲფე აჩჲ-ყარან სთაგჲჲჲ“ — იჰიჲფეტ.

„შთა, Პმათთა აასტთ. Პჩიგარტლა!“ — იჰიჲფეტ. რმათთა რმთეფტ.

„Პორარ Პნაშგლანგ, სარა სააზთგჲზ სეცოართაჰჲ Პცანგ, Პშტლა!“ — ჰია, აგჰიჲფეტ. ან რ(გ)ცჲფტ აჩიგ იღგჩგრანგ.

30

¹ მთქმელი რედაქციის მუშაკი იყო და უხდებოდა ტაპანთურ დიალექტზე წერა. ტაპან-თური დიალექტის გავლენა მის მეტყველებას მოსალოდნელია გმჩნეოდეს. მაგ., ამის შედეგი უნდა იყოს ყ ბგერის არსებობა ა - ყ ა ღ გ — სიტყვაში.

მის ვნას თავისებურება ახასიათებს ვითარებით-გარდაქცევით-აბსოლუტიზის აფიქსის მხრივაც: როცა სხვა მთქმელთა ვნაში (თითო-ორლა გამონაკლისის გარდა) აღნიშნულ შემთხვევაში იპაის -ნი ამ მოქილოთან მითამ (თონიკორი გარემოსა და მიუხედავად) გვაქვს -ნი.

35

აყუბან დაათვწუხ დცან, ივნჯყა დშტანლგეიტ. აჟრად დაყუშტალაზ აჩეჩენ-ფჰიგს დშტან. აფჰიგს იშტან, „უდღელზგადა ჟარან?“-ჰია, დიხწააიტ. დაგემა-შისიტ, ჯოფ ეგტლ(ა)მთეიტ.

5 ანახ ალჭირა იცან აჩი' ააგან დააიტ. „ეე!“-ჰია, იჰინ, ანჯში დასკტ.

ნას აყუბან დააწყან დღელღლწიტ.

„აჩი' ააუგამა?“—იჰინ,

—„ააზგეიტ“—იჰიეიტ.

ანას რმათა ააშეგწან, იჩი' ააახიენ, რმუა დლაახეიტ. ანრ ამჰარა დენა-შეგლეიტ აჩეჩენ. იფჰიგს დღეაიმშინტეიტ. ილეჰიაზ იგტლმეიტ.

10 აშეგმთა ენააშია აჩიან იფჰიგს უს (ა)ალჰიოტ: „ჟარან ეგან ჟანდღელზგა, ჟანააშეღლახ სარა ახან ჟანჰიაჟან, ჟარან აჯღჟრფ გტსტუმთახტ“. აჟსქია შიესა ზაკეჯ ეგტლმეიტეიტ აჟუა. აწგეან აჩიან იფჰიგს დფსტეიტ. აჩიან იფჰიგს დანფსტე, აჩიან (არე იხ'ახი დაჟან-ლა ფჰიგს ბზია დაგტმამ) „აბრი აჩი-ჟარა ზესთან იჰე სცაპ, აბრი ფჰიგს დაასდარგაპ“—იჰიეიტ. აყუბან (sic!) დღესან დააარტო. დანაარტე, აყუბან დჟამქია დნეიტ. აყუბან იფჰიგს დაადღელწენ,

15 „ჟეგია!“—ლჰიეიტ აჩიან იჰე. აჰაჰამ დღელრეგეიტეიტ. აყუბან დანაწყ დღელ-რტსასტ. აყუბან დააიტ ივნჯ. ჟოჯ (sic!) დღელღლეიტ—„სას დღუმოჟუპ“—იჰინ. აყუბან აჰაჰამ დნაწჟლან, რსას დღარტო. ნაჰიეკღელრეგეიტ, სალამ გეგბერ-ხეჯტ (sic!). ნას არა ჰეჯტ-ჰეჯტ აჩიან იხეჟეჟანტ. ჟეგჯე-მეშეგ აჩიან იხეჟეჟეიტ.

20 აჟანდა დღელღმწააიტ. უშთან:

„უსნე იფჰიგს, გეჟეგე?“-ჰია, დღეწააიტ.

—„სარა ბზია სყეიტ“-

—„აჟე გტსტემ, უჟიგს ზეჰეჟე, საჰი!“—იჰიეიტ.

—„სარა ჟარან ჩეჩენ ჟანნენე, აფჰიგსნე აჟან ჟანჟეშთან, სფჰიგს დღესტეიტ

25 (აბრი), ჟოჟეგ ფჰიგს დღესტეიტ!“

„შთა, აჟუა აკეზარი, აბრი ჟოწოშთა გუმარა დღე ყეიტ, აბრა ჟან აჰისს-სა გეგბერგუმეიტ, ამეარა (sic!) ყარწუმეიტ“.

ყუბან იფჰიგს ჟესა ლეჰიეიტ: „ბარა სარა ბესტფჰიგსუჟ, ბესტდარნტს იბან-ჰიააეჯტ (იბანჰიალაეჯტ) ხიენდლა სტბთუმა?“

30 —„იფჰიგსოაიტ“.

—„აბრი, ჟოწოგ, ჟეგტოლა ბანაჰიელწო ბეჩეჟეჩა, ამეარა ბცა! სარა

აჩეჩენ სესას დენაგუმეიტ, იბანანდ ბანაჰიელწო-ეფშო ბეცააჰი! აჟუა დააბე-ფსალტხუმეიტ, სტტინეიტ-ჰია, აჰი!“.

35 აწუმარა ელგწუხტ, აყუბანგტ აჩეჩენგტ ჯზაცა რემან, აყუბან იჰორ აახტ. აშეგმთა აყუბან იფჰიგს აფახ (ამწაყა) დნეჟიენ, დღეგტ. „სარა არი აყარა ამთა არა სყან, არი დღახანდა?—იჰიეიტ აყუბან, დღეწააჟეიტ (ღეახ-შრტ ჯგშრტ, დღეფჰიგსუ გტდარამ).

აყუბან უს იჰორტ „სა დღახანშოჟუპ“—იჰინ. „შთა, არი ჟახშა დაასუთა-რიოჟუპ!“

— „იბზროპ, დტუსთაპ“

— „აჩმა (ა)ააპა!“

— „სარა ჩმალი დღგუესთამ—იპიეიტ—რახილა დღგუსთიამ, უარქა სარეა ჰაფგაიცორუპ“.

აკუბან იფპიეს აჩან (sic!) დღათეიტ. აკუბან დღიჯჯანღ, იქიერაგჯ და-ქიტანღ, აჩეჩენ იპი იცქეტ. აჩეჩენ მარე იქეთ დღგთამღეტ, დაჩოა ქეთქ აქო დთაღეტ. აქეთ ახაბარ ცეტ, მანი მბეგ რქო „აჩეჩენ ფჰეს დააფტეტ“— რპინ. აჟა ჩიჭულეტ, ათადაცა (sic!) აჩან იჯნ დღრგეა ითადა.

5

ამეიარა (sic!) ყარწეტ, აჩარა დღუ რუმან. კუბანჯ (დღუფჰიესუ) დტყან. ამეიარა ანეღლა, კუბან დააბტ.

10

ბჟა აჩეჩენ იჯნ დააშეტღეტ. ამთა ნეტ იშტაღარღეს, ნას აფჰიეს დღწიეტღეტ. ჩეჩენ უს იპიეტ:— „ბირა უოჟანდარა ბგეტრღაჟან, უოჟოა ბღწიეტღეტ?“—იპიეტ.

— „სარა სუწიეტარა ათაეტ“—ლპიეტ.

„იბგეყეო ასაპა!“—იპიეტ.

15

— „სარა საგჯემეჟყ-ლაშომ“—ლპიეტ. აჩეჩენ დღშტან, დააგლაბტ „ისანბჰიაკია, გჯაჟამ“—იპიეტ.

„სარა კუბან სუფჰიესუპ. კუბან საგჯეცამბტ აჩყარა ააფანწქ. მანააფა, სუცეტ“.

აჩეჩენ მანი მბე ირალპიეტ აჩეჩენ მახშ: „სეფშა მააფაჯ, კუბან დღფ-ჰიესუპ“. მანღ მბე ილჰორთ აჯნღლა კუბან იფჰიეს: „ჰაფჰაცა ბრეფეშოპ, ბაგაჰთადა“. ფჰანჯ დღყარწეტ ლარა. დღრჯეიტ, ბჟათა ანჯრწეტ, ათა-ჩანკა ეწარჰიეტ. აჩეჩენ მახშაგჯ დქორტეტ, „სახშტა ბრეფეშოპ“—იპინ, ყუბან იქო დღაჯანეტ. დღმბეგახტ. კუბან დააჩეჟიწენ, აჩეჩენ დთაბტ. დანათშე: „ეა, ჟარა, სღუჟეჟე?“—იპიეტ. ნას დნეგალან, აჩარე იბტყეწეტ კუბან. აჩეჩენჯ კუბანჯ ახშე-მაშე რეფეშინე იფსნწქ ეფგაიცანჯ მანხეტ.

20

25

ჰ. ში. (65 წ.)

ს. კუვინსკი.

13.

ხოჯა მახშა ჯაკჯ დრგეთეტ თაცანე. ათაცაგაცა ანააა, აჟანდერ ნტყო-ცაუ (აქრეა, აქურა) დღდაგინე, ათაცე ილტლთალუშო (თაცაჯჯა) დღბჯაგანე,—ათაცაგაცა ანეტ. მახშა ლმთთილა მარა ჩიჯჯეიტ ხოჯა. აჟანდერ დქიდერტინ, ხოჯა დღრგრტ. ხოჯა უსა ირეჰიტი...¹

30

ჰ. ში. 65 წლ.

ს. კუვინსკი.

35

¹ დაუმთავრებელია!

14.

ასლან-პია ვაწაკ ღვან. ფჰიჰს დაამგოა-მაცარა შექისა ჯენჯეთიჰთიჰაბტ
 დენაძეთ. (აჰტ) ინაბჯალიცია აამზბეთ: „ასლან ფჰიჰს ღვანაჰუმგო, ჰარა?“ —
 5 -ღვანსგო, აჰუმ ოჰ: სარა ჯარა მურადკ სემოჰ, — უს იჰიეთ — მურანდნ
 ისემო აჰუმ ოპ: სა სენწარალა რახიჰ ანსკუშეთ. დასენ რახი-საცარა ღვან
 ქეთ აჰუმ. აჰუმ აჰუმ ღვან, აჰუმ რუხი აბეთ აამგჰეთ. აჰუმ არა ღვან
 ღვან, ბეთა-ბეთმეღვან დვითეთ. არახი ბეთა-ბეთმეღვან აამგეთ. დანაჰუმ
 ინაბჯალიცია აამზბეთ, „ასლან დაამტ“-პია. აჰათ ანაამზბეთ, აჰანსა რეთი-
 10 ეთ: „არახი აასკან ირჰან აკ, სემბეა სანამზ, სემგ!-პია“ (რეთიეთ).
 „ჰოეთ არახიჰ აჰეთ, ფჰიჰს ღვანაგარა ათაჰ. აბრი-ჰეთ აჰთჰს ფა-
 ტიჰთ ღვანაგანჰს დამარჰან ღვან“ — (რეთიეთ).

დასენ, იტეთ აჰთა ინაბჯალიჰ მერგ. დაარგეთ. დაარგან, ფემგ-
 მეგ — ხემგმეგ წეთ. იტეთაჰ ამჰ ღვანჰილახტ ასლან. აბარან აჰან ქეთ
 აჰუმ ღვან. აჰეთ აჰუმ დანკან ნაბჯალი ღვან. ანაბჯალი ღვან არახი
 15 იმარდან. „სენბჯალი, სარა ფჰიჰს დაამგან, სანეტ ჰორო ჰეთ. ჰარა იჰ-
 შინაშინა ჰარე იჰეთ, სარე სენამზ, რახიჰ“ — „რახიჰ-პია ჰანამარ,“ — ც-
 ღვან რულან — ჰიჰთ აართეთ. აანთან, დასენ აამგეთ. ინაბჯალი ჰეს მეთი:
 „ჰოეთ ნეთარ სკოტ სარა, სეთჰს ფა დორჰო, ჰარა სენაბჯალი, ათაჰ
 20 ჰარან იჰეთ!“ არა ღვანჰილახტ. ღვანჰილან ჰეს დანკან, ბეთმეგლა ღვან.
 დაამტ ჰუმ ბეთმეგლა.

(ჰეს იმეთ, ფჰიჰს ღვანაგან). აკგ აამგეთან (ამგონ) დაამტ
 არა დანკან. დაამგან, ღვანჰეს იმეთ აჰანსა ღვან: „სარა ღვანის სარეთი.“
 — „ღვანის ბრუარა“, ჰან-ჰეთჰ აანთან: ჰათ რეთილქეთჰ იმეთ,
 25 რეთილქეთჰ, რეთილქეთჰ იმეთ, ჰან-ჰეთჰ იმეთ, „სკოტეთ
 ანეთარაჰ ჰეთ ირეთ“-პია, ირეთიეთ აჰთ. ჰარა სენაბჯალი, ნამთნ
 იჰეთ, ათ აკგეთიჰ რეთი, რეთილქეთ, ჰათ ღვან ანეთარაჰ,
 იმეთიჰ: „არა დასენ, ღვანჰილახტ ღვანად ბეთიჰ იჰ ღვანის.“

ჰუმ ღვანის ჰანსა ღვანეთ ღვანეთ.

სალან რეთიეთ ალგეთ. „ჰანა ჰეთ!“ — მეთიეთ. „ალან ბრუ უმეთ,
 30 ჰეთი!“ — რეთიეთ. იმეთ, აგართან ღვანეთ. ღვან, „ჰანსა?“ — რეთიეთ
 ალგეთ.

— „აჰ იჰეთ სეთიეთ რახი ანსარანს.“

„ჰარა დან-რეთი, აჰუმ იჰეთ იმეთ აანამ ღვანეთ“ — რეთიეთ.

არა დასენ, აჰ იჰეთ ღვან. დანკან, „ჰანსაჰეთ?“ — პია, აჰ მეთიეთ — სანეთ,
 35 რახილან სეთილქეთიეთ“-პია, ჰეს რეთიეთ. „სანს ხანა“-პია, მეთიეთ აჰ.
 ჰეთილან რეთილქეთიეთ მეთილეთ. იმეთჰ იმეთილქეთჰ (ა)ართეთ. აჰან რეთი-
 ხანა ღვანეთ. აჰ იმეთილქეთ ღვან, მეთი ღვან აფეთ ასლან ენამ-
 შო ღვანეთ. არან ენამეთი, ალგეთილქეთიეთ. „აჰანსა, იმეთი ჰეთილქეთ?“ —
 43 პია. ასლან დართილეთ. დანსან, აჰ იმეთილქეთ ღვან, ღვანეთ, იმ
 იმეთილქეთ.

აფაგილ (sic!) იხან რმან აპ იპოვ დცახტ. დახნემ აწიზან იხეგრგლეფტ. შესა ბეჟეჟ-ფაგილ იფეფტ. ამეჟეჟკეჯ რუხან აწიზან¹ იხეგრგლეფტ. უე შეს შესა ანატან რმან. შეს დჟყან.

შეს შესა „შეიყისა ზეჟია რაყარა დაგჯყახემ“-რჟიორ, ითააციარაჟი დგე- მამეფტ. იფჟიეს ჯჟფაცი (sic!) ლრჟოტ. აჯეფაცი ილანუხ ხაცი-დჟუხეფტ (sic!) აჟკიენ- 5 ცია მეშეჟეც იცჰასიეჟიე იშეხიმბრაზ, დარა ჯეჟკიენცია შეს იცეფტ. შეს იხცის, აჟკიენ- ციაჟია დღრწიეფეფტ შეს. ჟკიენე დაგგლან, შესა იჟიეფტ: „ჰარს ჰაუმბეცია, შესა დახჯყო უდტრნდარა!“ რან ლჟიორ მამეფტ, „ჰან, ჰანა დღესტ-ჰია რუჟ იჰანჰიონ. ჰანა დღესტრა დღეზარა... დღჰანურა ათაჟჟჰ, აღუნეფ დღეი- 10 ზარი“- „ეფ, სეჟკიენცია, სიეფე. სიმცანი“ შესა აირალჟიეფტ. „ჰადტქილუშეფეფტ“- რალჟიეფტ. „სიმცანი“-ჰია, დარეინაყიეფტ. „ჰანეფტრა, აჟკიენ დაგგლან, რეფ- ნეჟიანე ჰართეფტ. დახჯყახარაჯჯ (sic!), დჰანურა ითაჟჟჰ“. მასენ, იდტქილუეფტ აჟკიენციაჟია. აალ რხდენ ემჰან, ემჰანეჯ მეს რხდენ. შეს ბენეც მამეფტსან იშეცრხ, აშეს რანა დღენიან ალტგაჟი, ინიხტ. „და, სალამუნ აღეჟეჟმ!“- 15 რჟიეფტ. „სიაბანცო, დლ-იფსე“-იჟიეფტ ანრ. „ჰანეყიეფტ ჰარეჯ დლა“-ჰია. „სიაბანეყიეფტ, შესა სანჟე სიეყახ“-იჟიეფტ. აშეს შეს რყან. აღტგაჟი შესა რეჟიეფტ: „სიზეშორ ზაჟიორ, დლ-იფსე?“—რეჟიეფტ.—„ჰარს ან ლეჟეათს ჰაშე- 20 თან, ჰანა დღტ. ჰანა ჰანშოტუჰ. ინეჟა-ჟაჟ აძიე იუბანდა?“-რჟიეფტ.

—„იზორ აშეს აჟიუჰ, აბრი-ეფეშე ზიეტეჟიესე (sic!) დაჟილუეფტ. შესბანცო- 30 ჰია სანიიწიან, „აბრი-ეფეშე ჰაჟ იჟიეს სტორტ“-ჰია, შესა იჟიეფტ-იჟიეფტ. „უე პუზარი, აშეს ოჟუჰ. დჰანუჰ“-ჰია, მარჟიეფტ. აშეჟემთან ენაშის არჟიეფტ აჟიადტ რეჟიორ- წიეფტ. ყიეშელეჟი აფეშენე, იჩან იშეგრტლო ახშანმენდა აჟანრმა ინდღე- ლუეფტ.

„ჰეჟ შესა, ათარაში აჟი ინდღეღლა, ზაჟიესაჟიანდა (ზაჟიქიანდა) შეს მა- 25 ახ?“-იჟიეფტ.

—„ჰანეჟიე, ჰანტეჟელარ, ურდრტე(!)“.

—„უე ეფეშე შესეჯ განათეჟელამ“-იჟიეფტ.

—„ჰანტორუმელოზარი“, მასენ, აყალა იფტრინე ითაღეფტ. შეს ეხთას, 30 რანა მჟიენ. რანეჯე დეიე რეჟიენცია გეღღელამ. შესიეჟ მენეიეფტ. მენეინ, აჟიენცია, სიაბან“-იჟიან, დახჯყახ ათეჟანე იეიეფტ რანა. ინაშეღლან, შეს აირ- ჟილუეფტ (sic!), ტაჟეჯ დღეგრტყეფტ აშათ. ტაჟე ანდღეგრტჰა, აშესა რეჟიეფტ: „სიაბანეყიე, აჟიენციაჟია?“-იჟიეფტ.

—„ჰანენეყიე აშეს აჟიუჰ: ჰანა ან ლეჟეათს ჰაშთან დღტ. დღესტრა, 35 დღტრა იჰანდღტრამ. დღეზარან აღუნეფ დღეჟიზარეჯ, დღესენე დღეჟიზარეჯ, აშეს აადტრა ათახუჰ“-ჰია, რეჟიეფტ. აშეს ანტრაჰია, აშეს იშეგრტქიენქიანეჯ ლტრტ.

—„ჲ, სა სეჟკიენცია, სიაბანანაგა-გუშა“-ჰია, იჰიან, რანა დღეწიეჟიეფტ, ნაჰარე- 40 იორეფტ შესა რეჟიენცია.

¹ ისმის თითქოს: აწილან.
ქ. ლომთათიძე, აშხარული დიალექტი

..შთა, სეკიენცია, უოხა ჩანქაფშარა სცარა ათახტუპ“.

—ჰაბ, უორორ უშტალან უცი, სა სცუშეიდტ“—იჰიედტ ეჰაბაბ. ჩანქაფ-

შარა დცეიდტ. ატახა ჩან იჰაფშონ, შეეშთა ლამიზ იყალრ ინლაგა, ჩანქიედრ-
სიან აჰ იფაგოალგეჲ ეერგეჲ იცახტ. დახნედ აჩან აჩიედწიედტ (sic!). აჰ „აჰაჰაბ
5 ზაკოდა“-ჰია, დააედშთალეიდტ. დერგხდან იფაგოალ დედშედტ. დაწიან, დაბ იჰიედ
დცედ იხაგეჲ იმანე. დაბ ედეჰიედტ: „აე, დად-იფსე, ათ აბეეგეჰაეგეჲ სა ისშ-
ნედტ“.

ანახ ატახაჰიედ ეედჰა დცეიდ ჩიეხშარა (sic!). დახცახ, ატახა ჩან იხჩონ
(sic!) შეეშთა ლამიზ აჰ იფ აგოალკ დანახიან დედთაცახტ. “ჰაად!“-ჰია, აჩან
10 აეჰიედწიანეჲ დაადტეიერწიედტ. „აჰაჰაბ“-ჰია დაარტეწიან, დაარტეშთალან აჰგეჲ
დედშედტ, იფაგოალგეჲ დედშედტ. ეჰაე იმან, აჰ იჰიედ დანედტ, „ჰაად, დად-იფსე,
აღუნედ აახბბნე ისეზრბბნე აჰგეჲ დეუშედტ. იშეთაბზიო, დად-იფსე, ინტულა-
სიედტ—იგანფხედტ—დად-იფსე, სედრეახს!“-ჰია, დახშტბნე იჰიედტ. „დად, დარა
15 დეშნრტეჰ. იზანუშთა აჰა აეჰ, ამელმცა იეიწანე, ალაგან თაწანე, ამცა იწეწანე(!),
იშა ააგედწიონეჲ ტესა დააჰეჰ-ჰია, ტარა ღუნედ რტეჰანე უზერგანე“.

ამცა იწარწახ დამკა მალაგედტ. დანფიე, ამცა ქუტეჲ აბიედტ. „ჰაბა, სა
სცაჰ-შთა, მცა აახგაჰ“-იჰიედტ. დაბა დააგელან, „უმციან!“—იჰიედტ—ჰედ დეჰიე-ცი-
გაძრტეჰ, უიშეჰ, უმციან ამცაჰეჲ!“—იჰიედტ.

—სეგედშომ, სარა ტოეიწიედლან ამცა აახგაჰ, იჰიან, დცეიდტ. დანსენ, დახ-
20 ნედბ ამცა ედეწიანეჲ დანტესიედტ. ამცაგეჲ ბლანა დანეან. ატუჰედ დედშემწააჰანე,
ეიასთბეჲ აახხიედტ. ანრ ენიტბნე დააგელეიდტ, „იზანტეჲდა, ატუჰედ იზგო?“-
ლეიედტ.

—„სა სრუჰ იზგო“-იჰიან, ჩაადრხანწიედტ (sic!). დაადეიფედტ ავტეჲა, დაად-
ბეჰედტ. დააკედჰენ ლგეიახტეჲა დანტეიედტ, „აჰან, სარა აასთდეიეჰიანე (sic!)
25 აღუნედა დეგეჰიედმბტ- დეჰიეზარგეჲ ათახტემბტ. უორორ უხანწიანარი, სა სეფჰიე-
სუჰა“-ლეიედტ. ტეჰა დებულტედან, ტეჰა დანანახიანედტ. „უნედ, სა სანტეჰო აეჰე!“
—„არა ამცა სერგა, სეშაანახრა იყარა ბეხტეჰასწომედტ“. ამცი იგან, დცეიდტ. ეხედ-
გან, აჰ დეზთახ ალაგან ამელ მაწარწიედტ, ამცა ადერკეგედტ ტეჰაჰა. აჰ ტეჰა იშე-
შთა დერბლედტ.

30 დანსენ ტოეიან, აჰ იმელეიეიეგეჲ, ხარხენანგეჲ, ინალყიეთ-ნალმან იმანგეჲ
აადწარკენ არახ აახხეუშეიდტ. ფჰაე დემიან აჰ. აფიესფაგეჲ ედეშნ-ეჰაბბან დგე-
თეიდტ ფიესენე. დაადტეილეიდტ ტეჰთ. აჰიენ დააგელან ტეჰს იჰიედტ- „სიარა არა
ამჰალა სიცლა, სარა იყარა ეხსჰიანე, სცომტ“-იჰიედტ. დარა დცეიდტ ტეჰედ იყარა
ეხედჰიანე აეჰე. დასენ ატუჰედ აფიესფა დაადრუნ, ტეჰან ლეჰათან (ლეფეშ) დელ-

35 გედტ. დახლეგანეჲ ტოეიანეჲ ტეჰსა ლეჰონედტ: „იშეთეჰასწო? ტოეი არა ჰანა დააგე-
ლარი, უსციედეშეიე(ე)ტეჰ“. „ხიეთნულა (sic!) აასტეოხარი, სა დესშეჰ“-ჰია,
ტესა ლეჰიედტ. „ატუჰედ ტეჰან ტეჰიანლა დეგეჲუზეშეუშეიან, ეერე ეჰაია იხაჰიერ იე-
ნანაჰეჰ—დალეიედტ—დარე ეჰაიალა დეუმშანარი, დეგეჲუზეშეუშეიან“,

„დანბს ცუათო?“-ჰია, დღეზწამეტ.

„ყოზმლქყოიან დტკიარი ხშამიდა დღეაიგლაშამ“-ლჰიეიტ.

დენაშოლან, დეჰია სახიან, ლაბ იხა ბუდწიეიტ. იხედ მარეი ახშამიდა ეეს-
უტინ. სშეკენ (sic!) „იყარუ ტოჰიან სსლოდტ“-იჰიანტ, ახბ ჶუა იფსტეტ. დსსენ,
ჶუჶ დანერშტ, ირთახტუ სყარა მღლქქიეგტ აარხიეიტ. მათეწენ რტუნ იცსხტ. 5

მაბედ მეშეი ირტხტბხტ. ტუს მანცრბ ალტგაჶი აჶასახჩა იგიაოთი იჶოტ სახტ.
სჶუჶ ჶუა რყან. ალტგაჶიეგტ კარუ ირთაქიეიტ. დღდრგოტრდეტ ჶუაგტ. დარგტ
აადტქილეიტ რუენაქორ მახხეიტ. იშააახზ რუქტ ადგტლ საქილახტ. დციალიონტ
ადიქუ მადანეიტ. უჶ სციალიაუკ ტქიენციაეგტ იდღრტ (ასლან იფა(ცა)). აციალიაუკ
დსსენ ჩოკე მარტან, დტქიტიეიტ. „ახაბარ აქტ იგა, ასლან იფა(ცა) რაბა 10
დმაროტხენ, იშაახზა!“ აქტ აათეწენ მარტილეიტ. ასლან იფტოტსგტ დამაროტხენ,
„ასლან დამახტ“-რჰიან ხიემარრა ყარწო შიეისტკენდა... უჶ სშეკისსეკ აჶო აქტთ
მარტხუშოშაგტ, რახიენგტ სჶიზაახტ, ჩიერანგტ სჶიზარაადტ, აჶუჶ იზხეგტ ას-
ლან აქტთ ირტთეიტ. მარგტ ჶუა ითუფ დამათხეიტ.

მ. ლ. (64 წლ.)

15

ს. კუენისკი

15.

ქიტიილა ისლამ-ჰია ადიქ დტყან. ისლამ დღეზწილან გოროდყა¹ დცარნტს
მმჶია დშეცაჶბს აწაბლტარ იბლს მადან. აბლტარ მადლანცან მათეკ, ისლამ იჩო-
აწუტია ჩაბაქინარტსიანტ იბეტ. „მარაბბ, არი ფს'აწანუბ. არი მმცა გ'ალასტრტრუმ“- 20
იჰიან, იყამტე აარბუნ, მმათ ჩაბაქიენარშეეიტ ჶუაყა. მადშტტახენ, აქადტტოთა
მფტ'აჶო მთოჶეგტ. მმცა მალტეეიტ ამერბლანუ. ჶუახ მთუშოტხტ მმათ. მარ.
დახტრბ მმათეგტ რტკაჶუნ. ჶუასამაციარს მმჶა უზბანრ ემღტწანუ დშეტ. ისლამ
მმჶა ალშოლა დცუტბ დლაგეიტ, მმათ მადან, იმჶა აფტბ ააგტლან დამეშოთინემ
„არი მყათატუტ სავარნტს მატახსრუბ“. მმათ აფტბლი იდტქილეიტ. მერგტ 25

დსჰითაგლეიტ. იცოჶბს ყიასიჰა დტუკ აჶოტ ინრტ. მმათ აწუტია ააშტბახენ, აყი-
სიჰა მასტ. აყიასიჰა გჩიანარტრტ (sic!) შინუ. „ისლამ არახ ჶუა!“—აჰიეიტ
მმათ. ისლამგტ დაცეეიტ. მმათ დუნმანუ რტილეიტ. აჶუჶ მმათ აუნტ დაგტტ
ისლამ. მმათ აუნტოი (sic!) იუნაშოლატ. მმათ მმათცია ააგტახენ დტოტრტოტსენ
(sic!) დტქიენ-ბზიანუ დშოტწტ. ჶუთ ჶუაყა დლაგან ისლამ დგარჩეტ. მმათ 30
ჶუას მაჰიეტ ისლამ: „სანრ საბტ რჶოტ უგანრ, იუსტრბუშოტ. საბა იჶოტ ტცარო,
მადმეშხუშა უჶ რა: აჶსა გმეტმხენ, სზიქია აატეტოთარგტ ტმეტმხენ, აჩან
აატეტოთარგტ, ტმეტმხენ, სზი (სჩჩა) შიენდტყოარალა აატეტოთაჰ, ტმეტმხენ. ტმეტ-
ჶუშა დტარა ოჶბ!“-აჰიეიტ.

¹ ერთმა დამსწრეთაგანმა -ყა თანდებული არ უნდაო.

ისლამ (ჟუას ჯენჯეფია ვირთან, დნობეფტ.) ჟუას ჯენჯეფია იმანტ
დააფეტ. დეშეაჟინ ჰეტო დაარტლაღეტ. აგირა აერჟოა (ათანრან)-ჰოე აჟუას
იტებეტ. აჟუას რუჩუკ ანაჰა ლაჟ (ლაფსკ) აფაციაგჯ სმანე ჟეტ აჟუას რჰობ
აააეტ. აღს ჟუას იშტანლან აფაცია-ხოჟქეა კეა დენარცირნ. აჟთ ალა-ხოჟქეს
ირტუნე ზაჟე ჰარწოტჟეტ. რინ ჟუას აჰებეტ: „სტჰკენ, ჟროთგჯ ჟარ'რინშციოჟუბ,
უმერწოტუნან!“ აღასბა ხოჟქე ააგელან ჟუას აჰებეტ: „სან, სარს ჟოლოღრლღლანე
ისტლოჟ ბღტრი, სარს ნასტფე-ღტუნ ისტლოჟ, სა ჟაწარა-ღტუ... იბღტრი, ართ

5

იხეგჯ იკაფსანგ, სა სუბაზარგან“—აჰებეტ. აჟებ ისლამ, აღტრა ზმაზ, ანეტ.

აღტს (ა)ააგელანენ, აფაციაჰის ანან აღს ზტოზ იჰობ იცახტ. ისლამ აღს
ღსცეფეტ, აღსყცან, აღს ზტოზ რჰეჰოღოღეტ. ანაწა დნდიღლწეტ: “იჟთაჟგე?“—
„ისთაჟუ ჟე ობ, ართ აღსხიღქეა ლაჟ სთაჟუბ.“—„ნას. ჟრღლადჟინე, იჟთაჟუ
ნახო!“—იჰებეტ. დრღლადჟინე, ჟე ჟოლოღრლღლა ზლაზ აღს ხოჟქე აალღებტ. აჟებ
აღახოჟქე რმა, აჟასაგჯ რმა, დანია ჰეტო აჰებე აერტრაჰოე იტისხტ. აერტრა
ეხტის აჰებე აჟთრა აჰოე კეტუჟ, აყართ აგოჰარაჰეა სმან, ჟე ითან. ჟათ აგო-
ჰარაჰეა ირტუნე გოჰეს-ღრაჟ ჰარს 'ჯგზაცია არწოტჟეტ. რინ ააგელან, ჟუსა
ააჰებეტ: „სტჰკენ, იუმერწოტუნან, ჟროთგჯ ჟარ'-იჟშციოჟუბ!“ „სან, ჟთ საგრღდფ-
შოემ. სარს ჟოლოღრლღლან ისტლოჟ: სარს კეტუჟ ჯემი (ჟეტ) არჯა იკასციოჟო,
კრღღსკრღტო, აძაჰებ იკასცანა, ძე დღსკრღზო, ახშ აასემერგონე, აყარაა

10

15

აასემერგონე, ჟს ჟაწარა-ღტუ სტლოჟ“—აჰებეტ. აჟუა ისლამ ანეტ. აკეტუ ახ-
ც დანთაცან, აგანშოთა დღგელან, იჰებეტოღეტ. აჟებ აყართ ზტოზ აფჰეს და-

20

ღებლწეტ, „იჟთაჟგე?“—ლჰობან, დნოწწეტ.—„ისთაჟუ არტოჟუბ“. „ჟთაჟუ (sic!)
კ!“—ლჰებეტ. დრღლადჟინე, ჟოლოღრლღლა ზლაზ არტბა-ღრა იკებეტ.

ისლამ იჯნ დნახტ. აჟას ჟოლოღრლღლა ზლაზ ანგებეტ (sic!), აღს ჟოლოღ-
რლღლა ზლაზ ანგებეტ, არტბა ჟოლოღრლღლა აღან ანგებეტ. აღტრაღლა იხეგჯ
ანჟეტ.

25

ა. ში. (75 წ.)
ს. კუენინსკი (29. VII. 40 წ.).

16.

აღს აჯნაშო იჰობ (sic!) იტინან. აცტგოგჯ ინინ ჟე ანდტოღლღეტ. აღს ჟუს
აჰებეტ, ანგელან: „ჟარს ცვგო, სნაჟრღლაჰაჟოტ, სნაჟრღჰაფსოტ. არი (ჰანფშემა)
ჰანმრ (არი) ითუშეა-მაშეა აგებ ჟნლატოობ, ჟეაგელარგჯ, ირთ უტოტ, იჯარა-
მარა აჟუფსღლა უჟრტ, სნაჟრღჰაფსოტ, უტოტოთა თგნღუბ. სარს სტოტრაგჯ
ბაადრბ, სმლაგჯ საგოტ, სრტცჰაჟუბ“.

30

აცგებ ააგელან ჟუს აჰახტ: „ჟარს, ჟოწოტ შებჟან აან არი ჰახენ იჯცოჟ
ფსტუშეფეტ. ჟათ ფსკრი, (ჟარს) ეღლა უთხანჯუბ“.

35

(აჟი) ა'ხაზენ დაადტ აცგვირ ალემ იშვიდებრჰიოზ. ა'ხაზენ, სტციქია ფსენტ, იპიან, სომ-ზეჭკ' ირგხიზ სომ-ხიეშელა ითირტ.

5 ივბახხ აჩიენგ ალემ აცგვირ ეთაადენახტ. „ჟა, ცგვი! მცკე უჰიოტ. ჟა-რან „ეგ უტორტ“-ჰია, სრუჰიან, იმცხედატ“. ჟოჟი აცგვირ დაჰიოტ: „მც(ი) გ'გუჰსჰიამ. ჟოჟი იშვიდებან იჩიე ფსენშოტ, ჟაჰაჰ უტაჰ ეგ!“ ჟი ყალაბანქ დაადტ. „სჩიე ზა-რარხოტ“-იპიან, დანსენ ითირტ ფუნდუ.

10 იხფახხ ამში აცგვირ ალემ ეთენახტ. ალს ჟას აპიემტ: „ჟა ცგვი, მცკე უჰიოტ!“— „სარან მცკე გ'გუჰსჰიამ. ჟოჟი იშვიდებან-ან ყალაბანქ დუფსუშვი(ე)ტ. აჟი იშვიდებან-ან დუფსტრი, ავილა(ცია აკიტ) შნი აარგუშოტ, აჟასან შნი აარგუშოტ, ჟა უზარა უტაჰ, უთხაჯუკ“—აპიემტ.

ყალაბანქ ბალანჰ იზაბანასუშახხ დაფუშენ, დერე ივგრგან აბალაჰ ივტციე ირტკიერწე. აცქია ანითონ, აჩიი დანქორწე აბალაჰ. აჩიეგ' „ისრანჰ იყესწუმან“?— იპიან, ითირტ. დარე ივირ დანქისიემტ ჟოჟი აბალაჰ. აბან'ვლრე (აფსტციქ'არა) ¹ დალწენ დარს დაგემტ.

15 ა. ში. (75 წლ.)
ს. კუვინსკი (29. VII 40 წ.)

17.

20 მუჰეჰყაწაჰკ, ძახუჰკ, რახნაწაჰკ, იფუჰუჰკხახ აწილა² რმამკია—უტთ დუჰუჰკ ჩორენრა იცემტ გ'როოდჰ აჰიე. აჟი აგოროდ ინამდონგ ირტკიეილემტ აბნა. აჰეჰ დარან უნასია ყარწემტ: ჰესაჰათჰ აძიე დუჰეფუშონგ. ამჰეჰყაწაჰკ დანსენ დეჰენძაჰეფუშო ჰეტოეს სურათონ ფჰიგსტანუ იყეჰემტ, ლარან დემჰიუნგ. აჟი ჰეტოეს სურათონ ამჰეჰ ყეჰწინ, ირგტლემტ. დარეგ' დემტან დტციახტ. აჰ'ახუ აძახუჰ

25 ნიქისიახტ. დააგტლემტ. დააგტლან, დეშინაფშო-წეშახ აჰეტოეს-სურათონ იბემტ. „ჟანლემ, არი ამჰეჰყაწაჰ იშეჰეჰწა! სარეგ' დტრა შოჰესტრდტრა!“-იპიან, დესემტ-დტძახემტ, დეჰეჰემტ.

ჟოჟიე აჰემ დემტან არახნაწაჰყაწაჰ დეჰელემტ. დეჰელანუ დეშინანს-წახუ, ანრ იბემტ. „ჟანლემ, არი ამჰეჰყაწაჰ იშეჰეჰწა, არ'-ილსიუგ' აძახუჰ იშე-ლსიეჰწა, სარეგ' დტრა შოჰესტრდტრა!“-იპიან, დნლავან რახნან მაჰა, ჰიენწირან ლეჰეჰემტ.

30 იფუჰუჰახ დეჰელემტ. დნას-წამაციარან ანრ დემტემტ. „დარაბი, არი ამჰეჰყაწაჰ იყემწემტ, არი ილსიუგ' აძახუჰ ილსიემწემტ, არი არახნაგ' არახნაწაჰყაწაჰ ილსიემწემტ. დარაბი, სარეგ' აჰე ყასწარა (ა)თაჰუჰ“. ანციან დტძიან-ფსნლენლემტ, დეჰეჰესტახემტ.

¹ აფსტციქ'არა— ერმე მოიგონა.
² აჰობდნენ როგორც „აწილა“-ს, ისე—„ყაწილა“-ს.

ჟათ ჟოჟიჲ აფშუკჲ „ანრ სარს ღესტოჲჲ“, „ანრ სარს ღესტოჲჲ“, ღემმანრ-
 კჲმტ. („შთა ჟოჟი აჟჟუჲ აჟეს ჰარს ჰამზბემზხემტ, ღემმანკჲმტ“). აფჰიგსთა
 ღერგანჲ იღოჲქოღემტ. ჯანწაჲ დაარრჟტ. ჟი აჯანწა დააიჰიადგერსენ, რგჟესჰი
 იზჰიგზ მარჰიემტ. ამჰიჲჲაწაჲ დააგგლან: „აფჰან არი ღჲჲაზწან სა სრჰჰ, სა
 ღესტოჲჲ“—იჰიემტ. ამახჲჲგ: „სა მათიჲ ღესიგსწემტ, სა ღესტოჲჲ“, არანწა- 5
 ჲაწაჲგ: „სა რანწა-მათილა ღესზგრემტ, სა ღესტოჲჲ“, იფშუგჲჰან: „სა სანჰიან,
 ფსჲ ღანღემტ, სა ღესტოჲჲ“—იჰიემტ. ჟი აჯანწა: აფჰიგსთა არი სა ღესჰიგსჰსჰ.
 აწია შიჰანესირზ, ღესციგჰენ. სა ღესტოჲჲ“—იჰიემტ. ჟუ ღესჰუგჲენ (ისფორხემტ,
 იზბემზხემტ) ღემმარკემტ. •

ჟოჟიგ¹, „ართ ჰახჟუგჲგ ღემმანკჲემტ. ემანბ ღჰანური მჲ (ი)ჰარჰან“— 10
 რჰიან იღოჲქოღან, ემანბ ღნროუნ, რგჟესჰიჲ მარჰიემტ. „არი სა ღესანშროჲჲ“².
 ჟემგ ჟაჲა დაარგლაღემტ.

ჟოჟიგ ირაჰანბახემზ ფადშან იჰირ იცემტ. აჟჟემგ² რგჟესჰიჲ ჰიგზ მანმარ-
 ჰიჲ „სოღ სიჰირ ჰკჟმ, არი სა ღესთანციოჲჰ. ეცგ ძააგარს ღახ³ცან (|| ღაჲცან)
 ღგგ⁴სროჲხამ“—იჰიემტ. ჟემგ² ემმაცჰიჲ ღერგლაღემტ. 15

ჟოჟიგ აჟჟუჲ აღერრა ჰმამჰიანგ (აფსგ ღესანწან) ჟას იჰიემტ ჟოჟიგ: „სიი-
 ჰან სიარს, უნასიჲ ჰანმოჰსი“ მანზხემგან, გიარან ღესუნ მანაღგღლან, აჟჟუჲ
 აფჰიგსთა ემმარკანგ² დააგგან, აწლა ღანღერგგღემტ. ჟჟუჲ დააგგან ჟას იჰიემტ
 ჟოჟიგ: „სიარს არი ჲამათენ არა იგგლო სიანძერგგ! არი ღესს სანსიოჲშიემტ
 მეცრან ჰლანჰემიანჲ. არი აფჰიგსთანი იზბოჲჰ, აბრი ამჰიგჲაწაჲ ღესჰიგტოგს- 20
 სურანთ იყემწემტ...“ იწანბერგგზ იზხემგ² იჰიემტ. ართგ² „აფსგ-წაწაჲ ღემჰი-
 ნაგრჰ“—ჰიჲ, ღგგ²მარემტეტ.

ჟოჟიგ² მანს ალაჰ ღემჰიან, ამჰიგ² რანმანზხენ, აგიგ² დაათანაჲენ, ამჰიგ²
 მემანლანხტ. 25

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუენისკი. (29. VI. 40)

18.

აჟიგტოლა აბჟბაჰ²გრ-ჰიჲ ჰკიენჲ ღესან. მან აფსრან ღანსლაგა ხანოჲჲკ²წრ-
 ჟოჟიგ: „ჟარ (ი)ჟემფშო ჰკიენ აზიან-ციჰი მრჟემჰიან, მეცჲ ჟემჰიან, უწანბერგგზ!“- 30
 ჰიჲ, მანლჰიემტ. იხფანანგ²—„ანამთნი მანურთო უწანბერგგზ!“ მანგ² ღესგგღტ
 ჟოჟიგ. ჰგ-გგგგჲჲიჲ წრლოემტ. ანანგ² ნანანგ² მლჲქი ღა ღესგგგჲ მაჰიგმარწანჲ

აჟიგ² აზო²წილოემტ.

ჟოჟიგ ართ ირთამამტ. ახ²გ-გგგგჲჲიჲ მანწლთაზ, ილაბან აგიგ² ირგანჲან
 აჯან ბრუნ² იგემგგგგგ²წიგ. იშოაჲაჰიანგ² წრხიემტ, აგროღ აფხ²არს ღესანწა
 ღღოჲქოღემტ. ამაჲ ბანღრთაჰიჲ ჟაჲანგგგგჲჲიჲ აიფგღემტ. „ჟანხან ჰაჟთარი, ჟაჰჰ- 35

¹ ხშირად ისმის: ჟოჟიგ
² თჰჲა აგრემჲჲ; ღესანჰიშოჲჲ.
³ ჲჰრ თჰჲა: ვინთლა.

რქა (sic!) დედღუშომა?—როჰიეღტ. „მა, სახირ!“-იჰინ, ალაბან რქეთეღტ. აბან-დრეთეო რეჰაბან ალაბან შირჩხიეზენ, აჩხა ზთეღრპპლანგს, ჩხა (sic!) ჳენჯეეოა შაჰჰტ. ჳე ჳენჯეეოა ბანდითაქეო რქაზ ირქეითინ... ირქოჰინ დანალაგა, აბან-დრეთეო არეოაჰტ. რეჰაბან დანჰიეღტ აბუბაჰტრ: „მარჯა, ართ ჰალეუმრქჰან!“

- 5 აბუბაჰტრ დანტორ დეშეიტინ: „სინამ!“-ანეჰინ, აჩხაქეო აგეზენ, ალაბი ითან-ლანტ. აბუბაჰტრ ალაბან ავან ავინთ ავგეწახენ, ირბალანტ. ალაბან შირხან ახჩანე აბუგ გეღტ „ახარჩ-ჰიო“, აბუბაჰტრ ალაბან გვარგჩხიეზენ, აჩხა ხე-ჳენჯეეოა შთეგეზენტ. „მა, ინასიხ!“-იჰიეღტ. „ჳეარან არი ჰყაოა იწანბრეუ (იჰოჳ წაბრეუ), ჳეახაგე ინასხიარემ. ჳეარან დენ უზლანხნ, ჰარან ჰითალეუშეიტ (|| ჰითალეუშეიტ).
10 გეხტეი დეჰიარესინე ბანდირთრა გენეჰეგანამ“—როჰიეღტ.

აბუბაჰტრ დან დღეზტერჳენ, ბზიარა არხიელ'ეღტ (დანდჰიეღტ).

ა. შა. (75 წლ.)

ს. კუვინსკა (29. VII. 40 წ.)

19.

- 15 უმარ დეშეიტალირ აკითან დანწახენ, ნალყეთ-ნალმანს შორუტ. „არი აფადეშაჰ იზგეჰაჰ!“—იჰინ, გემანე აგოროდ დცრტ. აჰუჳე აგოროდ დენამდჰონგ ბნეჰ აჰეჰ დეფხ'ეღტ. აბნაჰეჰ ხეჳენციაჰ ჳეზანე შორუტ, ჳე აბნაჰეჰ იფხონგ. აჰუტ ახეჳენციაჰ ინალყეთ-ნალმანს ითგონთ, იცეგრღტ. დარგ'ე, დარგ'ე ახეჳენციაჰ იმეგეზ, აგოროდ იცეღტ აფადეშაჰ იჰეჰ, უმარ აფადეშაჰ დეჰიეღტ:
20 „არი ეფეშე ნალყეთ-ნალმანს უზანგონ. აბრ'ეფეშე ავანციაქეო ისიცგრღტ“. აფადეშაჰ ჳეჰ ავანციაქეო შორუნ ითეგეღტ.
აფადეშაჰ აჰტეს იჰიეღტ ჳეჰიეჰ: „ჳეჰეი არ' ავანწა იჰინლა ართ ახეჳენცია თასეღტ. ართ «იგჰანქეუმი» (sic!) რჰინარი, იშეჰანყალარა?“-ჰიო, ჳენგ'ანე შეგეღტ. აფადეშაჰ იფჰან: „საბა, ჳერთ ახეჳენცია მეშე-ჳენჯეეოა ჰალანგ სარე დანსტო! ირ-ღ'ეზ, ირმღ'ეზ სარან ედღსერგანჰ“—ლოჰიეღტ. მეშე ჳენჯეეოა ჰალანგ იფჰა დნღეღტეღტ ავანცია. იფჰან აჰუტ ავანციაქეო მეშე ჳენჯეეოა კრ დღერგჰო, დეშე-ცე(ღ)ტ. ჳეწეჰიანე აჰი აფჰიესტა ჳეასა რანლჰიეღტ ჳეჰ ახეჳენცია: „აბრ'ეფეშე აგოროდ აჰე ბანეჰ დეჰოჰ. აბანა დეფჰანჰე ამინთ ფჰიესტა. აჰუჳე ჳენჯეეოა ფჰიესტანე იღტენე აერრა, აწლაქეო რჰეჰ დანწან¹ წლაჰ აჰეჰ კეჰეჰ² აბანე იღტეღტ. ანთ აფჰიესტაქეო ირანლჰიეღტ: „აკეჰეჰ მსიხირი, ისითახეჰ, სიესტაჰ“. აფჰიესტაქეო იგ'ერანმეზტ. ლარან შეღლჰიანს აწლანჩი დანღტ. აკეჰეჰ დანმეზტ-იღტანეღტ: „მან!“—იჰეთანეჰ იესთეუშინ“—ლოჰიეღტ. „ისთეჰეჰ სებთოზარი, ბარან

¹ ჳერ თქვა აწმყოში: დწო.

² სიტყვა „აკეჰეჰ“ არ მოაგონდა. მე შევახსენე და მერე დამიდასტურა „ჩვენც ვამბობთ“.

ბესთავუპ“ - იპიეტ. „სარჯ ისპიანქედტ, უსთარნუს სპაზტრუპ“ — ლპიედტ. დარს იპიანდტ: „ტოყთა გჯკუმ ბეთაპაცნ ინამძც, ბედტუხანუ თაპა ბანცრაყ პტუჯ ბჯვანწ იქიჯ ბანნაშეღლარაკ ბჯვანწა დაპი: „სარა სანფჰიკსფაზ აწლახჩა აბრიეფშე აზთა დანსპიანქედტ, ტოჯა უდ იქი აფვან სუშეცარა“-ჰია. სა სქიჯ აფვა ბანა!“ — იპიედტ. „იბზროპ“- ლპიან, დანდგელტ ლარა.

5

აბმა იფჰიკსფა ამინათ ლვანწა დანბეცცა ატგს დანლპიედტ: „ტოჯან აფვან აწლახჩა იქიჯ სცარან ათავუპ—ჰია — აზთა დანსპიანქედტ“. „აზთა დანსპიანქეზარი, ბეცან!“ —

დატუდშეთედტ. აპვა დემეცროზ ქიჯჯმა ალნიედტ . „მა, ქიჯჯმა, სუშეძინ! სარს იყარარ სემან აწლახჩა იქიჯ სცოტ სანკენჰიკრი, უთავზზარი, სტა, უთავზზარგჯ, სჯკა!“ — ლპიედტ. იქიჯჯმა ტუას აპიედტ: „ბარს ზაზთაწაბერგუ ზაგჯსტარგმ, ბეცან!“ — ჰია, ტუსა ილანაპიედტ.

10

დემეცროზ ჯბანდრთაქია ასიპქ რემანუ დანრუფჰიასიედტ პტუჯ. „ალაპ ბანჰეძეთედტ!“ „სარს არტეშე დავერ სემანუ, სანკენჰიკრი, სიარს სესიტიუპ“ — ლპიედტ. ტუათქჯ ტუფ ეფშინ დანურშეთ.

ასადოქნიკ იქიჯ დენტი ტოყიჯ — მაბეიენჯემს, დან-იფსტ¹ — ასადოქნიკ დეცინ, დაალერჰიეხეედტ. „ამინათ ბანკიემა?“ — „შთა, ამინათ საკიუპ, შთა“. „ბაბანყა?“ — იპიედტ ანრ. — „ანახ, სანფჰიკსფაზ აზიანრ დედბაჰპიას გჯუმიდრუმა? სა ვანწა სცედტ. აფვა ტუარს უქიჯ სანადტ“- ლპიედტ. „ბარს ტი აყარა ზაზთა-წაბერგუ დანაზ, ბესახშრუპ“. ფშედა აალეჰიედეტ, ლვანწა იქიჯ დანიგანტ.

15

ანფადშაპ იფჰან ატგთ აბანდრითაქია ტუსა ირანლპიედტ: „იშეფანზიბო?“

20

— „ტულეფ, არს ახარზენა ასადოქნიკ იქიჯ „ბეცა“-ჰია, დანურშეთეზგჯ დეშეწაპო, აქიჯჯმაგჯ დეზემდ. აზგჯ იშეწაპო, აბანდრითაქიაგჯ არს ახარზენა დეზემგან, უტეგჯ შეწაპო, ანრ ასადოქნიკგჯ ანრ ახარზენა „ბესახშოპ ლაზჰიანს უტეგჯ წანა დეშეჯყო“ — რპიედტ.

ტოყიჯ ლარს დანფშირტ. „სანა, ართ დჯჩუპ, იგჯცქანმ. ტუარს დანურშეთიგჯ სულ რტქიხა, დარლანურშეთ“. ართ ახჯ-ჯაცია ანფადშაპ სულ რტქიედან, იშეარლტჩეზ დანდგელედტ. ნალყიეთ-ნალმას ანფადშაპ დარუხტ. უმარ დანრთედტ ჯტციკ-ჯეზიკ, ანჩა სომ-ხტეშე დანრთან, დანურშეთი.

25

ა. ში. (75 წლ.)
ს. კუვინსკი (2. VIII. 40 წ.)

30

20.

ბაქერ ვანწა დეჯან. ჩიადანკე ციკე დიან. ანშეამ თთა რეშთან, აში აქიჯ დეშეგელაზ, აჩიადან დანჰიედტ: „ტუარ აცი, ტუარო უტეგჯ მანუპ, სარა სეიგჯ მანუპ. ტუარო უტეგჯ, სარს სეიგჯ ტოჯან (დანსტთა) სარე ისტარი ტოწიჯ შეშემთან სარს მქეაგარს სეიგჯან, ტუარს, „სეცი ჩიანაჯუპ“ — იპიან, მქეააგარა უტეგჯეცარგმ — აპიედტ. — ტოწიგვა (sie!) სარს სეიგჯ, ტუარო უტეგჯ ტუარს იტსთახუპ“ — აპიედტ. დარს ავეგჯ, აცი ავეგჯ ავბავჯ აჩიადან დანქედტ.

35

¹ მომმართავს მე.

ბაქჯრ დაადტ, დოგოიუნჯტ. ბაქჯრ დეგეჩჩეიტ. „უზუნგჩჩაზ სავი!“-ჰია, ბაქჯრ-
იფჰიგს ტისა ლჰიეიტ.—„იბანსჰიარი დატინმ. იბანსჰიარი, სა სეფსეიტ“—იჰიეიტ.
აჲუჲ აფჰან აჲიე აჲუ.

5 ივბანზ სჲიე სჰიე დაჰიეიტ: „ტოგნ ტორორ უეიგეჯ სეიგეჯ სისთავტჰ, სი
დნსთა!“-ჰია. აჩადან ტისა აჰიეიტ ტოჲიე: „დახტის მეჰეანგარან ჰანცა, ტა
ციხინავჯ დნდრუტ. „ციე-ფსლკ სემოჲუპ უსრგხინა, უნეა!“-იჰიან, ახანტენ ტის
იჰიეიტ. ტიან სეიგეჯ, ტორორ უეიგეჯ ტარო უსრგჲარი, უმეგაეჯ დეჲუხაპ, ტარ-
გეჯ უფსგლანაპ. სცი-ხინავჯ დაადრ¹, ტეიხინაპ. ტეიხინარი, ურშეპ. ტოგეაგეჯ უორო
10 უეიგეჯ, სა სეიგეჯ სე ისჰანხე-შთანგ, მეჰეანგარან სეკეცაპ სარან. ტარან სცი-ხინავჯ
დნდარი, „იჩინანავჯუპ“-იჰიან (sic!), უგეჲინარემ-შთანგ, ტიანხინაპ ურემეშანგ“. აჲრ
ბაქჯრ დაადტ. ბაქჯრ იფჰიგს ლჰიე დანინ დეგეჩჩახტ. ლარა—„უზუნგჩჩაზ სავი!“-
დალჰიეიტ.—„იბანსჰიარი, სეფსეიტ სარან“. „სეჲმრუპ, უფსგრი, ისან!“-ლჰიეიტ.
ბაქჯრ (დნლაგან) იფჰიგს ილჲეჰიარი, დეფსუშეიტ. დეტიან, ისაბიცია დნხანტინ

15 დაჰთარ რუგეჲეიტ. ტა დნლაგარი, აზი¹ იჰიუშეიტ. იჰიანრი, დეფსუშეიტ. ბაქჯრ
იფჰიგს: „ბაქჯრ დეფსგრი, სეჯნე იშეჰეჲე იობარი, აჲიან სეგეჩჩოტ“-ლჰიან, აჯნე
ლრგეჲოტ. ჰეანეა-ჩეტე ზორუნ: „მა!“-ლჰიან აღან-ხეძლა, აღე დალთეიტ.
აღანჰე ინამდონგ არბა დეგეიტ აჰანგეა. არბა დანდეიტ. არბა აან აღან ჰხტიან
აშიეჰე (sic!) აანხტ. ტათ აღან დაჰიეიტ ტოჲიე: „ტარან, არი აჰანგეა სარან სეგნ-

20 ძალა სარე ასგლთეიტ, ტარე იზუჲეჲე? ტოჲიე არბა დაჰიეტ: „არი ჰხანტენ
დაჰთარ ივეიტ. ტა დალგარი, აზი¹ იჰიუშეიტ. იჰიანრი, დეფსუშეიტ. ტა დანდესაჲ
sic!), სარა სეიეტუჲუპ (sic!), აჲიეტუთარა სანთარეგხ, საათახუშეიტ, სერგანშინე.
არი აჰანგეა სემჰარი სეფსუშეიტ—აჰიეიტ არბა—ტარან არი ახანტენ დეფსგრი,
აგილაცია სჰეატია შარდანე დაარგარი, (ტარან) უთხანჯუშეიტ. სარა ტა აჰანგეა-ჩეტ
სენჰარი, სეფსეიტ. არი ჰხანტენ ტოჲიე აჲეჲალაგეჯ დეფსგნდა, არი აჰანგეა ზლანმ.

25 არი ფჰიეს-გაჲიე (sic!) დეჲეიტ დეგეჲინარეშიამ, სარა არი იუბეჲირ ძე-აჰან
საჯნანამ, ჲიანა კიეტუჲ სარან ფჰიესსეიანე ისემეიტ. ტეჲე აჲიანა-კიეტუ ირგეჲინე
სე იშესთავტემ აჲე ნეჲიარი, აჲიეტუ ანე ითასცალრტ. არი ბაქჯრ ფჰიეს-ზაჲიე
30 (sic!) დეჲეიტ დეგეჲინარეშიამ“. არბა ტას ანაჰან, ბაქჯრ იეიგე ჩაანთანეაჲეიტ.
იჯანგე იშეთეჲეიტ, დაეგეჲეიტ: „ისბერჰიეჲეჲე?“—იუსერჰიეჲეჲე“. „ისჰიანრი,
სეფსეიტ—„უფსანაჲ“,—ლჰიეიტ—იჰიან!“ „სა სანდესაჲ ბარან ჲეჲეჲეჲეჲე ბეჲას-
წყემან?“—იჰიეიტ. ბაქჯრ ჩაიერგანწან, ლაბეჲე აანხინ, იფჰიესგეჯ ლგებრა აიიკეჲლან
დაალგსა დნლაგან, „გესთავტემ, გესთავტემ! იუჲიანხე!“—ლჰიეიტ.

ტიან არბა ბაქჯრ დაანერგანწან, აჲეჲე დანანთეიტ.

ა. ში. (75 წლ.)
35 ს. კუგინსკი (2. VIII. 40 წ.)

¹ სხეჲეჲე გეანწორეს ასე: დაადრი

21.

ფაღმა ღყან ყალმხან. ფაღმა ღყან ყურმხან. აჟთ აჯჯა ეპა აყღლა ეპახან, ფაღმაჰრა მერე იმან, ფალთიკლა იწახანგე ფაღმანხრა იმანგეჰია, ჟე ალა აზია ბალარა (ღანგაგორ) ყარწმეტ.

არს აყალმეხ (sic!) ხიჯე აიშთმეტ აყრემ იჰე. ახიჯე რყარაშაგე ეფეშეჰ, რეფსღლაშაგე ეფეშეჰ, ღეჟურალაგე ეფეშეჰ. „ართ ახიჯე აჰ იხე, ამბესთ იხე, ალგე იხე ართ ახფა ჟრ ალა ეაღცანი ისზადღრგე!“-ჰია. ჟოჟე არი აყრემ ჟებტრა ღეჟ იქისიეტ (ჟეჟ). მაჰაეტორა, გეღღრამ, მამბესთიტიორა, გეღღრამ, იღღეტიორა, გეღღრამ. ჟათ ჟეჟ (ი)ჯემთაღეჟ. მარს აპანლა¹ ადრტ. აყრემ აჟეჟ იჯემთან, ჯეზა ღემამეჰია იქადღვი დეჟეწტ. იქადღვი დეჟეწენ, ღეშენ-ყიოზ ჟაბეჟ-ჰიენ ღემბეტ. „არს ზაჰიი ყრემ ფაღმაჰ, ჟაბაძანაშხიაჟ, ჟაბაძანგე-ჟეცა?“ ყრემ ფაღმაჰ ჟაბეჟ ღემბეჰიენხა, ჯოფ გემთეჟ. აყრემ დანან, იტიართა ღტიახტ, ღეჟებტ. „მარაბი, აჰიტი აწეჰს აჰიტალ ეპა მგეზბელოჟა“-ჰია, აზი-ალა ჟე რჰირნ,—არს ღეჰიენოზ-ჰია, სეზმეჟეჰეჰე?“-იჰან, აჰიენ დეღღრგახტ.

ყრემ ჟოჟეჟ ჟეჰ იჰიეტ: „ჟაბეჟ, ჟეზადღესტგო, ჟსნი იჰამო, აბარს რჟე: 15

აყალმეხ ხიჯე ადღარგეჟ აჰ, ამბესთა, ალგე, ართ ახფა ეაღცან ისზადღრგე“-იჰან. სარს იგესეჰელხამ, ეფეშეჰ“. „აჟეჟ იგეზარგემ—სიჰეჟ ყიი-ჰიენ—აჟეჟ ჯოფ ჰეჟე—(ყიი-ჰიენ იჰირტ ჟოჟეჟ)—აჰ ყრემხან, შეჟემთა (ღრა) საბენლა ბზიან ჟემბეტმეძინგე აჩეჰს ჟრეჰეჰეჰეჰე, აჰ-ჰია ირგელაზ, ჟნაპგე ანემერჰეჰანგე 20

იუბან, ამბესთა-ჰია ირგელაზ, მაჰენ მანარჰეჰე, ღეგ-ჰია ირგელაზ, ჟნაპგე არ-ჰეჰეჟ ჟეჟ. ჟეს ოპ აჩეჰა იშეჰეღეჟეჟეჰე. აჰა-ჰია იურგელაზ აჩეჰ, რეწაჰპ 20

ღაჰბანგე აძიი იურეჰე, ამბესთა-ჰია იურგელაზ აჩეგე, აეგაჰიი ინეჟეჟ აძიი იურ-ეჰე, ალგე-ჰია იურგელაზგე, რაჰან იწეჰიი აძიი იურეჰე. შთა, ჟეს ხფანგე ეაღცხენგე იღეჟრგახტ“. ჟეჟ ჰეჰენ ჟეს ეგეჰიეტ.

ჟეს აყრემ ეაღღეცეჟ. აყალმხან იჰეჟ იღეღრგახტ აჩეჰიან. 25

აყალმხან იღეღრგეჟ, „არს ეჰხა-ჟანღერ ჟამნგე ირწიგე, იძახგე, (ჟამნი) ისზადღრგე!“—იჰან, ეჰხა-ჟანღერე აყრემ იჰე? ადღარგეჟ.

აყრემ ყიი-ჰიენ დეღღრგახტ: „ყიი-ჰიენ, არს აჰეჟე ჟოჟეჟ აყალმხან „ეჰხა-ჟანღერ ჟამნგე ირწიგე, იძახგე!“-იჰან, მადღარგეჟ. მაჟეჟოფი ჟეჟე?—ღეზ-წეჰე.—„იგეზარგემ. აჟეჟ აჯრფეგე იპაჟე“. ყიი-ჰიენ (იჰირატ ჟოჟეჟ) აყრემ მეჰეჰოტ: „ჟეჰამნი ისრწიგეტ. არწიგერე ჟთორჟე. იზლანძახეჰეჰე რაჟეჰ!“-ჰია, 30

აყალმეხ იჰეჟ იშთი!“.

აყრემ „რანგე“-ჰია, იშთიეტ აყალმეხ იჰეჟ.

¹ როცა შვედეთზე „სხვა სიტყვა თუ იცით კიდევ „აპანლა“-ს გარდა ამავე მნიშვნელობით მეთქი, მთქმელმა მოიგონა „აჰიჰი ა რ ა“. ახალგაზრდა მთქმელები, რომლებიც ტექსტის მწვერას დაესწრენ „აჰეჰიარა“-სიტყვას არ იცნობდნენ.

აყალმებ დემთბჟეცუნ, ჰაალს აარგთემეტ: „ჴარს აყრკმ. უ‘ხ‘აკია ჩეზბლ‘ანან-ყია ითანზ მჰოკჰიმეტ, მჰკ‘გკ‘გეტ. მჰკ‘გკ‘გუნ, ელბზლტყუთა ითანზ აჩანს ირასეტ.

5 აჩანს „ჴოჴიმეტ“ გ‘ხაკია ჰანზმჴოშოტ“-რჰიან, სჩანსჰკიოჰაჰ ფიცია ზმას ანრ ‘ხაკია აბჴ‘ანრას, რუფაცას იკარუფს(მ)ტ, სი‘ხაკია აჴრ ზარარუნს ისზჴყანაჴემეტ“-იჰიან, აჯრუჴ აყრემზანს იჴო‘ აადგრგემეტ.

10 აყრემზანს ყიჴმ-ჰკიენ დანდგმარგახტ: „ჴო, ყიჴმ-ჰკიენ, აყალმებ ჴოჴიმეტ გ არი-ჴემო მჰანმჰიანტ. აჴრ მაჯრთხჴემიჴე?“—დღმზჴუნტ. ყიჴმ-ჰკიენგ: „ჴემშიანს, აჴრ აჯრთჴ ჰჰუჰ. სარე ისგჴილაციაუნს ჴას შიჯგკ რეჩიგმ რეკიადგრუჴ, რანზჯარი დარეჴ ირანჰაზურ, ანრ აახა-ჴანდგრ, რანცია ჴანდგრჴ აჯამგ მსკჴი მეჩანსჴია¹ ჴანდგ-რკვ გრანჰაზურ, მახჩაგ გ (მ)მჴრჴ, აჴანდგრ მანჰილ, აბლ გ გ მჴრჴ, ჴემ გ აჴანდგრ მანგრტისლ, ცგვტჰკვ მჴრჴ, აჴემ გ აჴანდგრ მანგრტისლ!“ ანახჩაგ გ აბლ გ აცგვტჰკვ იზხეგ გ აჯამგჴანდგრ მჰოთარჰიან, აყალმზანს იჴოგ აჯამგ ირგახეჴ. ჴოჴიმეტ აყალმზანს იჴეტ ირგლალემეტ. ყიჴმ-ჰკიენ იჯესტია ირგჰიოტ: „ჴოჴიმეტ არი აჴრანს ჰანზჴესლარი, ართ აჴეტ ლაჴის მანსგჴოთალო ისმგ!“-იჰიანს, 15 ჴანასიანგ ირზჴყუჴანს, ალაჴის რმა აყალმზანს იჴოგ იცემეტ.

ყიჴ-ჰკიენ ირ ალს რმა-მაცარა აყალმებ იჴოგ იცემეტ. აყალმებ იჴეტ „ჴეტ, აჴაჴის ჰალს რმრტ“-რჰიან, აყალმებ რჰის (sic!) იცემეტ ჴემთგვ.

20 აყალმებ დარგზჴუნსაჴ: „სიგზჴაჴეჴდა სიარან?“—„ჰარს აყრემზანს ირ ჰარგჴოჴჴ. ჴჯამს აგახტ“. „შთა ათ აჴეტ რულაჴის ზსიშგვ?“-იჰიემეტ აყალმზანს.—“მჰმრან-თაგუნ, მჰმგეტ“, იჰიემეტ ყიჴმ-ჰკიენ. „იჴჴან, იჴშრს ზათაგჴ ალაჴის?“ ყიჴმ-ჰკიენ იჰორტ: „ართ ალაჴის ჴესჴს: სარა სუნტის აშეა სგჴიენ, ჴანს სგ‘ჩონ. ჴეტ აჴ-ასა-შრდა ისჩჩოზ აგანრთა (ანშრდა) რეჴეს ეჰან ბზრ იზბონგ, სემჰგლა ის-ზანგ სგსკ რგლან. აჴიჯგმა ანან, აჴრ ასგს-ხიჴგ სემჰგლა ისანზ აგემეტ. აჴრ ანაგაჴრზ მჰჴესტმეტ სარას: „მრ, მრ, ალაჴის სიასა, არი ასგს აჴიჯგჴა მასი-მერგან!“-იჰიანს, მჰჴესტმეტ. იგ გ მნეტ. სეს აჴიჯგჴა მაგემეტ. ჴოჴიმეტ ეხტის არს ჰაბჴესლან, ილაბზრახანს, ჰაგ აარუშთგხამ. სარს აშეა სანგჴიჴ ისთაგუნ მაჰესტოჴ (sic!), იგ გ მნეტ. ეჴემნრ ჴჴმ აზგ-ჰია ისმგეტ“-იჰიემეტ.

30 აყალმებ დააგლან ჴეს იჰიემეტ: „ჴჴმ ზაჴიჴ ალ‘ამანთრ, ჴარს აშეა ჴჴინგ აჴასს ჴნჩონგ, ჴსგს აჴიჯგჴე მაგახ ჴმ აზგჰია „მოჴ, მოჴ“-ჰაა, აჴოჴეთრტ-ჰია, აჯნრ რთან ალაჴის მებარაჴინსი?“-იჰიემეტ.

—„ჰარს ‘ხაკია ჩემბალ‘ანანყი ითანზ მინაჴკ‘გკ, ელბზლტყი ითანზ აჩანს ირანანგ, რუფაცას შიფთაკარსიოზ. ჴემ გ ჴაბზრგზრხარი, ანრ გ ჴაბზრგზარს ათა-ჴჴ“-იჰიემეტ. ჴაყა იფღჩიგეტ.

35 ჴოჴი აყალმებ იჰიოტ: „სარს სგამნრ აახიგონ სიარა—აჴეტ ჴამაშიჯგ იჴამაშეა იბან—ათ სიოჴმზარი, ტაჴი დღმგჴეა დღმგმრჴანმა?“—„მა, დღჴ დღჴთაგზარი“, იმახჩო რბნეტ. აყალმებ ჴეს იჰიანს: „დღმგჴემჴია, დგ‘ხიჴგჴემჴია აგაჰჴგ დნემანგ, ჴაჴკ’ იმანგ დღმგმრჴანმა?“—„მა, ჴასჴა ჰმოჴ დღჴთაგზარ-რი!“-იჰიანს, აბლ რბნეტ.

¹ ჩვენ ვნახე ძველებურად ჰახა-ს ამბობდნენო, შენიშნა მოქმედმა.

აყალმხვ: „დღღუმქია, დუხიუჭქემქია, ქიჟკა იმამქია, ფაწი რმანუ ღგგამრ-
ქიაზმა, ქკიენ ყანტანზუ?“—იპიერტ.

— „მა, ფაწი რმანუ, ქიჟკი იმამქია!“ ცვი ორბეიტ. ქუყავუღ ფუჟიჟეტ.
აყალამხან იფადშპპრა იძტ. აყრუმხან იგეტ.

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუვინსკი (2. VIII. 40 წ.)

5

22.

სულემან ფადშპპ-პია აძიღ ღუყან. ღუნუგ რქიღზ რზუგუღ დრუფადშპპან.
რზუგუღ რგბუზშია იღგრან. აჯგნქია, ალა, ამში აბუზშიე (sic!) იღგრან, პრაბი
რგბუზშიეგუღ იღგრან. ამრა თასიანრთალა ღუყან.

ზულუეხან ფადშპპ-პია ღუყან. ღუფუჭიგსუნ. მარა-პციგრწერთალა ღუყან
აქუქუ.

ზულუეხან ალღუჯეტ სულემან: ქუარგუღ ფადშპპ (sic!) სარგუღ ფადშპპ
(sic!). არს ჰანუნ ჰტიანუ ყალარგმ ქუარგუღ ქუაან სუნუ, სარგუღ სნქარა ათაქუქუ.

სულემან იპიერტ: „დარი იბზრობ, იშხუბუ“¹. „სუნუ ქუაანუ!“—ლპიერტ
ზულუეხან.— „სნეგუ მია სუჟია რქიღ.“ (ქუათ) ქოქუთ ზულუეხან დალაგან. ლარს
ლაფლან ყალანუ იყალწეტ. სუალა ცემენტუ იყალწებტ აშაპუ. აცემენტუ აძ
აანქიღწიანტ- აძღ ნუყიონუ, აქუყა ჰავი ჰამსაფლა ახანფუი ანალწიუთ-ნალწისი
ითალფსეტ. ქუა ძანებწ წიგცალა იყალწებტ. ქოქუთ სულემან ფადშპპ სმუა დ-
ითაქიღეტ. ღუშაააქუ ან რყალა დანღუჯღეტ. დაფშეგნ, ყალრუბ, აშაპუ ცე-
მენტუბ, მარს ძუბ, ჰარაკგუღ წიგცოლუბ, მუავუგ განამ, თარაში განამ. სულემან
ღანსუნ, სუალაგუღ ფუჟიჟეტ, აწიუცავუღ ირკიაშეგეტ, ნალწუთ-ნალწისგუღ დალრაგგ-
ლაქუა ეელღარკიაშხან, ზულუეხან ღქიღ დცეგეტ.

ზულუეხან ალციგმლხეგეტ აქუქუ მაცეღღარკიაშხან. ზულუეხან ილჰამსაფენ
აყალქიჟღ დინანა, „არს აგიანშითა აბსკუ, სუზლანტეჟე მუან რამო?“ აქუქუ ალა
ღუღწარა ილთაგუნ. სულემან ირკიაშეგეტ ღღღუგმწიანაქუანუ. ზულუეხან ღქიღ
ღცეგეტ, ღღღარკისაგეტ.

ზულუეხან ღქიღ დანცა, ლარს ყარუნ იღგმაზ-ლა ღღღარანაწიერტ. სულემან
ღაანუნქიღებტ იუნგ.

სულემან „ზულუეხან ბანა სასარ სუნუ!“-ჰიან, შიყან ღღღუგუჯეტ.— „სენტ(ა)-
აბრ აქიბა რქიღ სნქემოტ (|| სნქემეტ)!“—ლპიერტ.

სენტამბრ აქიბა რქიღ ზულუეხან დაადიგქიღეტ სულემან იქიგ. სენტ(ა)-
აბრ აზიბა რქიღ სულემან აჯგნქიღწიანქია ხუჯკ იშთგან. ზულუეხან ღოღუ ირ²
იშეგქიღგლაზ აშაპუ მანქიღრხუნ, ათეღ იშეგბგან, ზულუეხან ღამუა ღღღუგქიღუ,
ღაფტალა ათეღ აარგან, სულემან მაფლან (იქანღგო) აქიღ იღღარგღეტ.
ზულუეხან სულემან იქიღ ღღანანი, ლარს (ზულუეხან) ღოღუ აწაფხან ააირტგნ
ქუა ღღღეგეტ. ზულუეხან დაფშეგეტ-შთანგ, ღოღუ ღღღარა, ღღღუგა, ღღღიბრ,

¹ „იშხუბუ“-სიტყუი დამსწრებმა (ახალგაზრდა კუვინსკელებმა) არ იცოდნენ.
² ირი ← მარა

10

15

20

25

30

35

ლემჰანწი, ლესორლ, ლესკე, ლეშენდგყიარა რზხეგ² იშეფებგო ლა ლტირპ, ლა ლთედგ³ ჰიეპ. ჟოჟის ზულ⁴ემახ: „არს მესერა გ⁵წლამ, სა სთედრუპ⁶. «არს სთედგ არს მაბანაგა?—ჰია» ისპირი, სარს სეზგჰია იფხაშნროლუპ, ისეგჰიაჰამ“.

5 სულემიან ზულ⁴ემახ ლთედჰია რჰე ზემუშეგ⁷ დემრესასტ. იფშებანზ სულემიან დარე ითედჰია რჰე დემგედტ. ეიუ-თედე ინადონგ. ჟოგჰე დაყდრგ⁸სასეზ ალედ აჰე ჟოგჰე დემერგ⁹სასხანე. ჰესა მაცარა აფიეკ-თედგ¹⁰ე დაიმულდემტ. ჟოჟის ზულ⁴ემახ ლეენგ¹¹ ლესხრა ათაჰეპ. ლარს ლთედგ¹² ჰესა დეზნგ¹³მარტიან, აჰე ლთედგ¹⁴ აახგანზ აჯგ¹⁵ნეიფიფია ათედგ¹⁶ დაშტგ¹⁷რხენ, ზულემმაგ¹⁸ დემუენზ ნოგან, ზულ⁴ემახ ლჰე ლთედგ¹⁹ ახგ²⁰ლან იდრგ²¹ლახტ. „ზულ⁴ემახ, ბარს ანა აყალა ყაწან, ახ²²ფშ თაფსანგ, აჰე სენახნე, ჰემლა სუბხიარნგ²³ს ჰისისფნე იბგ²⁴მან. სარს ბესთავნბრი, ბეთედგ²⁵ ბარგ²⁶ ბეშააზჰუ²⁷შა აბარსა ჰეკეპ“ — იჰიან, ლთედგ²⁸ დემუენატიაზ დემრგანტ. ზულ⁴ემახ დნწახეტ.

ა. ში. (75 წლ.)
ს. კუენისკი (3. VIII. 40 წ.)

15 23.

აჰეა ზამან ინგხიე (sic!) დეჰან. ფა ზაწიეკ დემიან. ინგხიეჰია (ინგხი იფს) რხ-ძენ. ინგხიეჰია აჰესა იჰიედტ: „სან, სებდესშეტ-შთანე, ბეხიეჰეპ, სნბა სეფდ-შეტ-შთანე, დედგ²⁹უპ, სა სეა საფშეგხეტ-შთანე, სდგ³⁰უპ. არს იგჰეჰე?—ჰია.

20 დან ილჰიედტ: „სარა (აჰეკტოეს) აჰეა ჰეიენჰია სრგლოჰეპ, სა გ³¹ესენგხი-თეჰჰამ“—ლჰიედტ. „შთა, ბეშეფანაგა?“—„აბრი ჰეა სნილ³²გ³³ჩენ, საიგედტ“ „ჟოჟიანდარა იშეფსეგ³⁴მერდერ, სარს სადგ³⁵ალგ³⁶წენ, ბარს აშციან ბგ³⁷მან, ან ლგ³⁸მან, აბა დგ³⁹მან (ჟოჟიანდარაგ⁴⁰) იხსანბეჰიედტ“. დან ჰეს ლემჰიედტ. (დან ილჰიედტ): „სანბრაა, სერბან სეგან! დასპიან, იმჰედტ (sic!). სარგ⁴¹ე დაანსეგ⁴²კ, ინგ⁴³ჰეგ⁴⁴ხტ“.

25 — „სარს სადგ⁴⁵ალგ⁴⁶წენ, ბარს ბანბრაა, ბეთენხაციან ბეგ⁴⁷მერბანკია, ჰგ⁴⁸და ბგ⁴⁹ხხან საბ იშეფსეგ⁵⁰მერკარან, და სა დესშრან, დარს სიშრან!“—ჟედ ალან იყრან იყედწიედტ ინგხიეჰია.

30 ეანგხი-დგ⁵¹უ მჰე-ააგარან დციან, დესლააჰესან მჰე ინგხიეჰია დედგ⁵²ლეედტ. ინგხი-დგ⁵³უ: „ჰედ, სეჰეიენ, ამრა სანხეედტ, უხწახეედტ (sic! || ჰწარა ჟლაშეიედტ). სარა უსგ⁵⁴მაჰეიენხანე, მჰე-ააგარან ჰეაზემგ⁵⁵არგ⁵⁶ ჰეარა ჰეაჰე (sic!) უჰალედტ“ — იჰიედტ.

ჟოჟის ინგხიეჰია იჰიედტ: „საბ, აჰე იჰეიან ანხი ბზროჰეპ, ჰესა სარს აჰე რჰე (sic!) ისპამსაფუ. სეჰეშრან და უსშრან აჰე რჰე სარს ინენთეთ. «აჰე ზანჰეუ» ჰეიანბარი, სან ლანბრაა ელჰეჰეგ⁵⁷მარბაზ“.

35 ინგხი-დგ⁵⁸უ ჰეს იჰიედტ: „იფს დემგ⁵⁹ეტ-ჰია, აჰეაჰეა აჰე ირგ⁶⁰მპიარაზ, სარა ჰესსეგ⁶¹ხტ“, იჰიანგ, ჰიადგ⁶²ე ჰეთედტ. დამგ⁶³ედტ. ინგხიეჰია დანახტ დან ლჰეჰე. „სან, ინგხი-დგ⁶⁴უ ბგ⁶⁵ლეედტ. დაგ⁶⁶ეყახეპ, დეფსედტ. ბენეხ, ბინ, ბაბ რეჰენგ⁶⁷ ბეგ⁶⁸უშეტ“ — იჰიედტ. დან ილჰეჰედტ. „სენედჰამ“—ლჰიედტ.

¹ სხეგმა ასე გასწორეს: სა ისთედრუპ.

„სან, «ინგზი დღესგზარგ, ინგზი დღსოუს», ბჰიან, ბნეფუამ. სარს ბგეგინაპ სკდხემ (sic!). სარს არი ბბნა სკლამზახუშამ. ატსლმანქია (ადგაქია) რქო სკახუშო“, იჰიან, ინგზიყია დააგეუტ. ინგზიყია ადგა-ქეთი დაათალტ. აქტთ ქაქანდ იყნგ ღკან ფანგ ღნენხით. ინგზიყია აქანდ იტასაქიე იხრა, აქანდ იყნ ღყან. მეშეკ ბე-ტარღნკ¹ აქანდ იყნგ იგლან ინგზიყია 5
 იბტ. „აქანდ, ართ აბე-ტარღნ ირგზუგისლე?“—„ტოწი მქო“ ადგსტრ- გუშო“. „სარგ სრტკუშო!“—„მოპ, იყალრმ. დარე დაარგუშო“-იჰიან, ინგ- ზიყია დეფუგარგსტ. ინგზიყია აწახ იყრე ფენაზნაშის (sic!) დააგლან, აბე- ტარღნკ რუშაგა (|| რუშახა) ააახხით. კისლაკგ ააახხინ, ბბნა ღცეგტ. ბბნა 10
 ფეფუბ-მაკარა აბე-ტარღნ რუშაგა აკუბზ ფეფუტ (sic!). ნახხიელა ინგ-

ზიყია მქო ადგტ. აქტ დეყარგლალახ ინგზიყია ანი ამქო დააგო იღტუ- ციახან, ატრამ იბამსოტ აგორაკია იწნახტ, ატტქია ფენაგზოგტ. აშუგუშო (sic!) ატაქის ზეგარს ფნაგზ, ზოტტ კნარკსითო აქანდ იყნ ააატ.

„აქანდ, არი ინგზიყია არი აქტ ღტის! არი ღნგზიუპ ჰაქტოტ“— რჰიან, ატაქის აქანდ ტას დარკოტ--აქანდ ჯგუფნ ტისა აარუტ:—ნახილი- 15
 ქტა, ატა ზტოხ ატტფშო ფტტსკ ღყან. აქანდ ინგზიყია ტისა ფეჰოტ: „ანა- ზილიქტა ღყენ უცანგ, სხსომკ ღტქიუპ, ისნაგზ!“

ინგზიყია ანახილიქტა ღკო ღცეგტ. ანახილიქტა ინგზიყია დაანღკ- ღან, იშინღყიარა ღტალწეგტ. ღარს ღფტკქია ღრგწარან ფენგგ ღცეგტ. ინგზიყია აშინღყიარა იტალწზ ღრგარგტ (sic!) ყარუნ იბახლა. 20
 აშინღყიარა აშტგზნ ხხილღ დასტ. დაკბახტ. დანაკბა აკრურკ (ენაწიპი) აანღსითტ. ინგზიყია აშინღყიარა დაათგზტ. ნახილიქტაგ ღანტ. ილქიეტ: „ქიენმეღახახ, არს უხაათწეგ?“

—„სახზრინგ ღფტტსკუპ, ბარგ ბფტტსკუპ-ჰია. გიქკ ბგტყასწაბტ- 25
 ჰია ბარს იბახსნფი, სტტარს აკუმი იბტახსნ, სტტტტტტტ სარს!“-იჰიან, ატი ანახილიქტა დაანღკლან. აშინღყიარა ღტარტინ აკრურკგ ატახნ, იხი- ზატ ააქიღარგლან აქანდ იყნგ ღგგეგტ. დეფგბზ აქტ „ჰარ არი ჰალ- :პატეგტ, ღგგგბ!“ იყაატ ატაქიან. ინგზიყია ანახილიქტა დააშტგზნ, ღგ- მანღ აბაქგ ღგგტ. ღშაბკ კენ, ღტეგლან, ღშაბკ კენ, ღანგან, დააიბე- ფიეტ. ღშოგზბატოხ აბ ღგგეგტ, აშინღყიარაგ ღბ ფეგეგტ. ტოყის 30
 ტაქტ აქანდ დარკიახტ: „არი ინგზიყია ღგაპტატგმ, აქტ ღტის!“-ჰია.

აქანდ ინგზიყია ფეჰოტ: „აბრეფშო აკიარაქო აფელტინქია ააზრა აჩინ ტს იტოტ. ტანგ ტე იჩინ ხწუშო. ტა უცანგ აჩინ დანხარააკ, ატი აჩიგეს დანა- 35
 რნ, აბლაუა იუმრტკონე (!) აჩინ ატ!“-იჰიან, ღგშოგტ. ინგზიყია ღცეგტ. აჩინგ ხეგტ. აბლაუა აატ. აბლაუა ინგზიყია დფგლან ავბრა (|| ახაბრა) იკნგ, აჩინ აჩიგსგ შანკგ, აბლაუა იმბკლა იკნგ, აქტ დააქტეგტ. აქტ ჰიეტეგტ: „ტა ტუ, აბლაუა ჰარტკოტ!—რჰიან (იპიქიეტ)--დაპტახემ (sic!), იგბ?“—რჰიეტ. ინგზიყია. აბლაუა აქტ ითგგან ატაქიაგ ინგზიყია ფეჰია

¹ სხეგბმა ტქეს: ბე-ტარღნკ.

ათგანდნ ბბლავა იყიასიფიფტ, ნშგფტ. „არის ბყარა ყარტუ-დღუ ზმოუ დაბთაგემ (sic!), დღტყ არი!“-რპინ, აბჟანდ იშაპაფტ. აბჟანდ ბეჟმანბთყ (ბეჟბ'ტყ) აბრთან, უტახ! — იპინ, დააჟმთოზბტ.

5 ინეზიგყია აჟრ აქტთ დაათეწენ დანაჟფეფტ. დღშაააჟბზ ხე-ჯანცია ააფფტლეფტ. აბიგ ლ'აპო რშანე, ხე-ჯანცია დანოცონე ინეზიგყია დაარენიფტ. „არს იჟბა, ლ'აპო ზმო, დაბაკასიცრა?“-იპინ, დრეწინაფტ.—„ათურბმს დეკაპიცრა“.—„იჟბა დეზკასიცრა (|| იჟბა დეზკასიცრა)?“—იპიფტ. უა დეკანციაჟახ იპიფტ: „არის ბეჟთუმიანე არს ავანა იტინე იფსანენ, იგ'ღთახამ. უა აბგბა დეკაპიცრა ათურბმს“. ინეზიგყია: „არს იბეჟთუმიანე სე ისიგსთარი დრუსიგშთხეზრმა?“-იპიფტ.

10 —„დრუსიგშთხეზ, ააპათ!“-რპიფტ. ბეჟთუმიანე რგბთეფტ. დსურგშოზბტ აარგ'ტ.

ინეზიგყია ჟოჟიგ'ტ დეცრა. ბმვალა ქტოე დღთანლეფტ. აჟრ აქტთ აქო დღ-ბეფტ აერეფშო ინეზიგ. არს იშაცხეზბ-დღუ ბეჟ-ძღლუე რქიგვღლანე ილაგონე, ინე-ზიგყია იბეფტ. ინეზიგყია იპიფტ: „ჟბაბდა'ხ'ა'ხიო? სარს ს'ხ'ა'ხიოუბ. შთა, ჯგზანე სარს უსტყაა!“ (იპიფტ ინეზიგყია). აბღლუჟია ზეშაპრ რქიგვღლან ბანეზი: „ჟბარს ჟიფფშო ჯგზა სა დღ'ტსთახემ“.—„იოთახტუ ზეფფშოღა?“

20 —„სარე ისთაჟუ ინეზიგყია-პია აბი იხაბარ გაჟოტ, უა დსრჟორი, ისთა-ჟუბ“—იპიფტ.—„უა სა სრუბ“—იპიფტ ინეზიგყია.—„(სა) სე ისთაჟუ ჟბარს ჟოპ“. დაააროტ ჯგზანე. ავგჯავ'ტ აავგზახეფტ. აავგზაციანრ იშოცრა, ინეზიგ ინიბბტ. ბანეზი, იზინბ ჟიატ აერშაეკ ზთასიოჟა ბურს იმაცი რეჟარგ'ტეჟა, დლავიგემარა, ჟბსა ინეზიგ ინიფტ. „ჟბაბდა'ხ'ა'ხიო, ჟბარა?“—„ს'ხ'ა'ხიოპ“—

25 ..პარს ჟბავგზახა!“—რპიფტ.—„სარს ჯგზანრ ისთაჟუ ინეზიგყია ჯოპ“— „ინეზიგყია იხეფბ'რ, სარს სრუბ“—იპიფტ. უაგ'ტ ჯგზან დანარხიფტ. ბბგვგ'ტ, აავგზახანფტ. იცეფტ შვარანე, ბენა-დღუე აქო. ჟბა ქ'ალა ყარწიფტ. აფენ ეშეკ აჟუა აბჟრს ზემგ იგაზერგ'ტეჟა მინაჟოზენ დაანტრეჟტ. ბშბჟან დღმინაჟიფტ. რეჟი ირბ-პახერტ. ბაკ დენძოონე არბაკ დბქიტიანე, იჟბაკავ'ტ ხე-ჯიგ'ტენ (ბა-ზაწიგ

არბა-ჩიგ ჟაკ'ა-ხეჯიგ'ტ) დაიფტ. „კრსრუბ!“-იპინ. კრანთან, იფეფტ. იფბზ რმამიგენ „კრასტო!“-პია, იპინბტ. იმუჟფტ, „სგვგზაცია ააბარი, იდსერგ'ტოჟა?“-პია. აანეგჟუ, ბა-ზაწიგ ბრბაჩიგ იჟბაკ'ა-ხეჯიგ'ტ ვოცკ აალღენ, ტანეზი-დღუ დაანეგვღლან, დალეშაპაფტ. იპახერნე რყახ იზხეგ'ტ ბა-ზაწიგ არბაჩიგ იფბან, აანეზი, დღარტლახენ, დეცახბტ. ინეზიგყიაგ'ტ ივგზავ'ტ ააბტ. „აკრპარტყ!“ ანტრპია. „აბრეფშო ბა-ზაწიგ აჟარბაჩიგ (sic!) დეჟან“-პია, იმეფმეკიხან, გ'ღმპი-ეფტ. „ჯახ' ციქა სემან, სერპახავენ ეხ'ა (sic!)¹ სეგემინაწიო“-იპიფტ.

35 ინეზიგყია იპიფტ: „ხარ ასრემ² (|| იგ'ტბარგ'ტემ), უსგ'ტ ყალრტ“. ივბახბზ აჩიენ აძლუ იშაპე რქიგვღლან დაანრგ'ტეფტ. იმინაწიგ. ანავ'ტთ ავგჯა იცეფტ ბბნა შთარსცარა. შებჟან აჟახთ ანნაბა, ბა-ზაწიგ არბაჩიგ დანახტ. „კრსერგ'ტეფტ!“-იპინ, კრგვგ'ტეფტ. ჟოჟიგ'ტ „იკრასტახ!“ (sic!)-იპინ, ინეზი-

¹ სხეებმა თქვეს: ვს'ტ.
² სხეებმა თქვეს: ხარა ვგ'ანემ.

ღუთ იმუღტ. ძა-ზაწიჭ არბაჩიჭუ იუიკა ჯიჭკუ აალტმხენ, ენგზი-ღუთ
ღუჭიჭიჭიჭიჭი. აგიჭუ რკიბ იჭან, დცახტ. ანახტ იჭზაიცია აამხტ. „კრუჭარჭი!“
— „მახა მგიახტ ციქა სემან. სემგია სტუა სტმაზაჯენ, სტმამაწოტი (|| სტგ-
ჭმამაწოტი)“. ინუზიჭყია იჭიჭტ: „უღ-ეფ შიგჯ ყალაჭიჭტ, ხარ ასკრემ“.

იხტახანზ აჩიენ მიწუჭოჯენ ინუზიჭყია დანახეჭტ. ანახტ აჯჯ შიარსცარა 5
ციეჭტ. შუბეან ატახტოჯ ანნაძან, ძა-ზაწიჭ არბაჩიჭუ დანაჭტ. „ჭიეგია, ტიეგია!“-

პიან, დღარეგეიეჭტ. აკიაცგჯ რთან, კკრგჯ ირჭტეჭტ. ძა-ზაწიჭ იჭიჭტ:
ისუტთაზ მიჭუჭ, კრასტო!“-პია, იჭიეჭტ. ატუე ინუზიჭყია იმუჭტ, სჯჯზაიცია ტეტ
კრჭტარა ათაჯუჭ, იჭტსტოტომ!“---იჭიეჭტ. ძა-ზაწიჭ დაჯჯწყყან, ანტ ირზეღუზ,

შიჭიეჭიჭიჭი ეფშინე ინუზიჭყია დეჭიეჭიჭიარს მურანდნ იუეჭიჭტ. ინუზიჭყიაგჯ 10
უე იმუჭტ. ძა-ზაწიე დანეჭკლან, იჭწარა დააწეჭკენ, პბნა დღღეგაგლეჭტ, ხა(ც-
უიწლა დღუე დანეჭტ, მაჯეგრყიეჭტ, მაჯეგრღერეჭტ¹ (sic!). ძა-ზაწია არბაჩიჭუ
ჯან დეჭეჭეჭიჭტ. აწლა ტუეშოჯტ, რეგეგჯ პახტრნ ირჭყუშიაზ, რჯჯაიციაგჯ ანიხტ.
რჯეგჯ რჯმთან, ირჭტეჭტ. დარგჯ ატუე იშტალეჭტ. რცხეჭტ. აშუეჭმთა (sic!)
ციიანი, მაგღლაქიახტ. „სიამ!“—ინუზიჭყია იჭიან, პბნე იეგეჭტ. მაყნჯჯ; ძა-ზა-

იჭიეჭტ დაჯჯყახტ. ანი აწლა დეშეჭტეჭს აშაპე აწღახენ, აწლაგჯ ირკიარა ძა-ზაწიე 15

ღცახტ. „სჯჯზაიცია, «ჰნეაბ» სიჭიჭიარს, ჰაჯჯაჯციოტუჭ, სინეა! «ჰაგჯნეგემ

მაჭიჭიარგჯ, სიჯჯნე სიციახ! სარს არს ალანტს დანარჯეზ სჯეშოალუშოტ“—იჭიეჭტ
ინუზიჭყია. „ტახტუტუ პნეჭტუშოტ, უფსტრთა ჰაფსტრთოტუჭ“—რჭიეჭტ. ახჯჯკგჯ
ციეჭტ. ანი აწლა ირკიოჯრან აშოთა რქიეგღლა-მიციარა იციეჭტ. აბჯი აშაპაჭეჯ ჯადგჯ
თალეჭტ. აჯადგჯ აჭეჯ აწლა-ღუთ აანხან, დარს არბაჩიჭუ ტახტ დებასტ. აშოთა 20
ჯა იჯარციეჭტ. „არს არს დთალეჭტ. სარგჯ სთალუშოტ“. ჟეხი-ყილაჩკ ზაუ-
იოტუ შიანჯ ინუზიჭყია რბლე აწღეჭტ, იჯჯაიცია იღღარკენ, აჯადგჯ დთალეჭტ.
იეხი-ყილაჩკ ზაურანს ინამდონე, დეკენანჰაჭტ. ინუზიჭყია აშაჯან დანჯნ, იეგეყენ
აწტუეშოტ ტუყა. 25

დღუნიბ დღუენ დენეჭილეჭტ ტახტ, აქტექია დენარჯლალეჭტ. „ძა-ზაწიე

არბაჩიჭუ ითეძე ზეფეშინი?“-პია, დრჯჯწააჭტ. „აბარიარა“-პია, ითეძე აადღარბეჭტ.
ღთალეჭტ იქადგჯ ინუზიჭყია. მააფეჭტეჭტ ძა-ზაწიე იფჭიჭესქია ხჯჯკ იფშია-
ქიანი, იბზინანე. „ტო, ინუზიჭყია, ტიეგია, ტიეგია!“-რპიან. დღღარეგეიეჭტ, აწარალა
ხახტე რპიანე, ამაგია ირემბრზ. „დამბაუ არს ძე-ზაწიე არბაჩიჭუ?“ იჭიან, დრჯ- 30
ჯწააჭტ.— „ამანიბ ათეძე-ქიე“. დენაშეჭტეჭტ. ატუე უიყიეწწ, დეჯჯარს უღჯნ რქი-
თან, დღესეჭტ. „არს სა სნაპტლა (sic!) იყერყე აანეკლანე, იფს აეკტლსტრსიოტი,
ასთაჯუ უა ოტუ“-იჭიან, იფს აეკტლსტრსიოტი.

ტოყიბ ინუზიჭყია ატრ არბაჩიჭუ იფჭიჭესქია, იმღეჭი აარხიან, აჯადგჯ ახჯ-
ჯაზ ტა დანაჭტ. იჯჯაიცია ზაბარ მააირდგტ. „აშინა ააუშო!“ აშინა ააუშოთენ, 35
აშტთ აფეჭტესქიე ირეაჭაბზ ანეჯი-ღუთ, ტარს დღუტოტუჭ“, არს დჯმთან, შინაჯლა

¹ თითქოს უნდა ყოფილიყო: „მაჯეგრღერეჭტ“.
ქ. ლომთათიძე, ამხარული დიალექტი

დგვეგაღვიძრ. იზბახა აფთხისგე „ინგზი-კეიენ ჟარა დღუფთხისესუ“—იპინ, უდ
 დგვეგაღვიძრ. იხუახა აფთხისგე დგე რეფორუპ, სარგე სსიეფორუპ, სარა
 დესტოუბ“—იპიეფ. აფარა (ახრა შარდანე) აბახია შარდანი ივარგაღვიძრ. ინ-
 5 ზიუყიეფ იფთხისი დერე აანხედრე უწყა. იფთხის უსა ლჰიეფტ: „ინგზიუყია, უოჟიგ
 აშინა ანდრი, უორო უვალ! უი აკიემზარი, უორო უვარგალარემ (sic!) უანგრე-
 ებ, ანრ ამაზარა შარდა იგნახეპ-შთანე, უარო უგვარგალარემ“ (sic!). უდ ინგ-
 ზიუყია რმასიპაკიახან (|| იმეფეკიხან) იპუფტ (sic!). აფთხის დვარგაღვიძრ. დარა
 დანხეფტ უწყა. იფთხის უსა დალჰიეფტ: „უანხარი, ამალ იუგუფუშო აბრ
 რუპ: აბრა ჯეტელე ანდრ აკ' კიეფიანგ, აკ' შეკიეკიანგ. აჯეტელე ედბასუბ
 10 უფასიპა (|| უმწყა) დეაგელაპ. აქეიფიან უბქისიარი, ჟიეხი-ყილჩე უბანანგახპ,
 სშეკიეკიან უბქისიარი, უგნანგალახეპ“—ლჰიეფტ. აუჰეპ სზიანი დეაალჰიან, ლარ-
 გე დვარგაღვიძრ. იზბახა, აშინა ადრ. ინგზიუყია რბლა დეჯეფინ დვარგაღვიძრ. აუჰთ
 აუჰა ანგზიუყია იზბახიანე ინგზიუყია შიიკიეპ ანგრბა, აშინა აუჟეკენ დეა-
 თადგრსიბტ. უოჟიგ იფთხის იშელჰიან ეფუ ჯეტელე ადრ. აჯეტელე ედბარგ-
 15 გეფუ დეფსუნ ითენჩეკიან, ითაგეკიან ათელ-ქიეფიან დვარგაღვიძრ აფვარა ჟიეხი
 დეაბახარან, აწეიანგე ჟიეხი დვარგაღვიძრ უან. უაგე დუნდენე უა კინე აქტ
 დვარგაღვიძრ. უწყა თაჟი-რგეკა, ლჰიეფტ დეფტ. „სგეკიენ, უანა, უეფიან!“—
 ლჰიან დვარგაღვიძრ. „სან, შარდან საფარუპ სემალანჩეფტ, ტაკი სრგე“!-
 იპიეფტ ინგზიუყია.
 20 ათჟი აჩინ-ხიეპე აალგრგელან დეჟარჩიუფტ. უდ იკენელჰაპე სმეკაჰე.
 ინგზიუყია დანჰიანდრ: „არი ზაკი რ სან რეაბუშო“?—„შელორსს უზეკასუშო“.
 —„ნას არი ბუთახიბენი იშეფასუბეაბუო? ჩხირა ჰარანჰეპ, ჰარე დანჰადომ“—
 იპიეფტ.—„უან დეფსეგე, ადგ სგემ სეზლუჰემაჰიანა“.—„არი ად-დგუ იცრ
 დანჰე“?—„აუჰი ჰარან ჰახითემ ად' აგარინგს“—ლჰიეფტ. —„დეჰი სეშეფან-ხითემ“?
 25 —„უდ ბლავე ინაბეჰოპ. ადგ 'ხითინ დანჰათომ“—ლჰიეფტ. „შთა, არი აქტ
 სეშეფანბახანაჰე ადგ სეფხითემკიან“?—„ჰანგეზახრ უდ რუპ: მეკე აჰეფ ფთხისეჰე
 დანჰიანდრ დანჰიარი, მეკე ჰახიუშო დანჰანთოტ (← დე ჰანთოტ). აუნალია ბზიანე,
 ჰეჰელეჰიან შარდანე, ადანდგრაჰიან შარდანინ იხმრ დე შარდა აარგრტ. სარა
 სრგეკაჰე მან დეაზგაჰორდრ ეგ სეზგანგ“.—„უჟე აბლავ' ად' აასეგეჰემთო დანჰ-
 30 ეჰე“?—„არი აყაბლალა რეჰეჰე“, უსა ლჰიეფტ.
 ინგზიუყია დეჰიანგე დანხიან დედეჰილეფტ აყაბლალა. დეშეკოპ უარდენე
 კიეჰე დანჰიანდრ, ფთხისეჰეკე დანჰიანდრ დვარგაღვიძრ, აფთხისეჰე დეჰიუჰიანე,
 აჩიენე უარან იპიან. „არს შეფეჰე ანრ დეჰეჰეჰე, უარა უარან უჰიორტ“?—
 „ჰარან ჰეჰეჰეჰე უდ რ: სარა უოჰიენეჰეკე დეჰენიორ, უარან ჰიორტ, არი დეშე-
 35 ნადანხა ჰალა აბიანე, აბლავა დნ ეჰეჰეჰე, „სედეჰეჰე სალგეჰე“—ლჰიან (დეჰე-
 ჰეჰეჰე). უათ ინგზიუყიე დანჰე. „სახშ ბეჰეჰეჰე, სა სეჰეჰე, ბემშინ“! აუანდგრ
 დედეჰეჰე. აუანდგრ დანგეჰეჰეჰე ამაჰან¹ (აჰეჰეჰე)¹ ინგენ, აფთხისეჰე ჰესიპიან

¹ ამ სიტყვებზე თქვა: „აპინა შამ ჰახეჰეჰეჰე“.

აშარბაჟიქია რინ ანდტ. ანრ იფუჯა აქისსენ იფშაააჟემტ, ღეგ^აბბმ. ანთ აფაცია-^ახიქქქქქქ ირაჰიემტ: „ჰან, ზფუჯ ბქისსეზ, ბეზტეფშააჟა ჰარს ჰანტ ღლე-
 რლქუბ. ჰარს ჰანფოზ აბლაჯა ნშემტ. ბზიე გიგ^არლ^აუშია უსლუპ“-ჰია, აქისა აინ
 5 ანრ აქისსე აქიე ბქსრი, იბბპპ“-რაჰიემტ. ჟა იცემტ. აბლაჯა შნე იმტანტ დაბემტ.
 აქისრაჟი იგ^ატრლ^აემტ. დაჯენჰიემტ. „არრ ზშეზ დაბაჟუ, ღესსიგ^არბა!“—აჰიემტ.
 აფხ^აანწჯჯაქია ანქიგ^არბენ დნღ^არბემტ ინეზიეჟია. „და, ეგრემან სეზქალუშია ჟარს,
 სექქიენცია აანზერბს! ჟარს იუთავნ^ა ბზირანე უზგ^ასხუშია?“—„სე ისეზბხუშია
 უდ რუბ: ყილაჩ ჟეჟიე ჟიაბემ რქიე სე-დსეზხანსართოლუპ (← სა დსეზხანსართოლუპ),
 10 სცახრა ათახტუპ“.—„ყილაჩ ჟეჟიე ჟიაბემ უზგ^არბენს ყარტუ სემოლუპ, აქატალირ
 ისემამ. ბეჯნტა ათაჯუპ“. ინეზიეჟია აქეთ რქიე დაანბტ. „ინეზიეჟია ჟანახმამა?—
 „სანახტ“.

„აშარბაჟი უბამა?“—„იბემტ. ქატისლა, ბეჯნტქალა სიასტეცრაარი,
 საგახუშია“. აა-კიმბქქქ იმნტ აფშბა რუციაქია გიანან ირგ^ახნე, აქე იყაყიანხე,
 15 ააბა რუჯ აფშ-ციაქ ირთაწს, აფშციაქ რუზნაგ^აქ ძე აა-ციაქ დაადჰისანლახნე^ა
 აქემტ დაადრთემტ. ინეზიეჟია აშათ იმანე აშარბაჟი აქიე დაანენ, აშარბაჟი
 აქიემტემტ. ეგრეგ^ა დნქიემტ. აშარბაჟი დაანანაგალოტ. ამალა დაგანე „ყერა“
 —აჰიარი, ეჟ-ჩტეკ აბთო, ძე-ქიბი აბთო, „ყერა“ აჰიარი, ეჟ-ჩტეკ აბთო,
 ძე-ქიბი აბთო-მაცარა დაანანაგარბენს ივარამქია აქე დნღ^აემტ. აშარბა ჟემთემტ.
 20 „ყერა“ აჰიემტ. ეჟ გ^არყახემ. ინეზიეჟია დააგ^აყენ იმახიბ აქესირა აათგ^ახენ,
 ეგრეგ^ა დაანანაგალემტ.

აშარბა ანრ აქუქტიეგ^ა ეჟ მანქაო, ანახტთ აქქია იმორქემფემემეზ ანახბ
 იბანამდღონე აბზ აწაყა დაანანარხემტ. დარგ^აქ აანლან, დაქქიემტ დლუნემ-
 ჟოჟიე აშარბა დაჰიემტ: „ჟაანგ^აზგალამა დნრა თენჩნე“?—„საანტუგალემტ“.
 25 „ჟარემ სარემ ჰაგეატირბ. წაბერგ^ალა ჰადციანზიარა ათაჯუპ“.—„(ი)უთაჯუ
 ააჰის!“—ინეზიეჟია იჰიემტ. „არრ იწქეიანს აქე ანახტთ აქქია იგ^არქემფემემე,
 ზეაფშინი?“ ინეზიეჟია დღ^ახანან, „სა სეჟუპ“-ჰია, იმჰიონტ „აქქის ირქულოპ“—
 იჰიემტ.

„აწაბერგ^ა საჰი!“—ჰია, მანაჰიემტ. „წაბერგ^ა იწსსჰიანარი, ანახტთ აქე
 30 იგ^არქემ აბრრ სემახი აქე აქუპ“—იჰიემტ. „უმახის სერბან აქე აყაითუხეზ!—აჰიან,
 ნობემტ. აშარბა აქე ჰაზერნე მამან აბეზ რწან. „ყერა“ აჰიემტ დაანქიონ, ანახბ
 ანანაშენ იმახის ბზირახხტ. იეგ^აქ ათგ^ა რქილახენ, მარგ^აქ ჟა სალამ, ჟი
 ქალამ—აჰიან, იცახტ.

ა. ში. (75 წლ.)

24.

ქ ჯ თ ფ ა რ ა

ირემლაპიპიკი ვიქი აბცია, იხემლაპიპი ღარიის (პრუკ) 5
 აზი ყაფუ ატიართა პირი იტიამ (ამცა)
 ფუ-ჯემუცია აკირე ითახესეფტ (აზი-აკეკა)
 ციემლ-დაყა ლალირა კლა (ალაჯა)
 აც აწყაყა ას' ატიეტი (ალტხითა)
 აპ იყამჩე ამვა რქიგრსიუპ (ამათ)

ა. ში. (75 წლ.)
 ს. კუენისკი (VIII. 1940 წ.) 10

25.

აზიჯნ-ღტღრა კაქ აახესეფტ. უა ეფუ ააზრხესა—ტუპ (რან ღტაბცაფ-
 პანუპ). ატუა აბაბცია იხეფაბა ამბე, ატუა ატა ჩტე უყე ითახარი, უბრ-
 ხიჩე ითახარი, ანრ ატუ უგემუშაამ, უხამშაზ ზაკიი?—აბაბცეფ უყე ითარპ,
 ღარს ატ რან ღტაბცაფპანუპ. 15

ა. ში. (75 წლ.)
 ს. კუენისკი (VIII. 1940 წ.)

26.

აფხა ზამან ლგაფი ბზია ღყინ, ღტბანჯ. ბაქტრ-პია ფაკ ღტამან.
 ბაქტრ ტისა ღეპიტ: „ბაქტრ სარს სანუფსტრააკ, არი მლტქინე ისემოუ 20
 რზხეგე ითრ, ახჩანრ იყაწან მემორქი ითაწანე ათენგეზ ალარესი—იპიეტი—
 ატყა იშეგბერ ითარესი, ააგანაგალაზ აახიხ!“—იპიეტი. მარგე ღტესგეტი.
 ბაქტრ იმლქე ათენგეზ თეგტსიტ. აფასტე აახანაგალეტი. აფას აახიხან იჯე-
 ბი ითეწეტი.

იჯბახაზ აზიეგე: „ტარს ურტკახანე ბეაქ იქე უჩენერნე ტა უგლარი, 25
 უწაბერგე“-პია.
 იხეახაზ აზიეგე: „არსი ამვალა უშეცრა არახე პაზტრ ტანიანე „ტეგეია!“—
 პიარი, ტაგმსენ, „ტეგეია!“—პიეტი.

უთ ახფა-ზიანე აართეტი უა. უთქია მანყეფა, ბაქტრ ღრტკახეფტი. ბაქტრ
 ღტეწენ ლ'ახი¹ (ღალესტან-ეფუ) ღტან, ბეაქ იქე ჩნტრენ ღტგლახტი. 30
 ატუა აბეა ზქე ღტგლახე ყიარღან ააგარნეს აგროოდ ღტონ. ბაქტრ

¹ იგივე უნდა იყოს, რაც „ზა'ხი“, სხეებმა „ლა'ხი“ ვერ გაიგეს.

იპიეტ: „სარს მლქქინე აფას-ვაწიკ სემიეტ. მაანანგო აკ' სეზანგ!“—იპიან. აბნეა ეტოეიტ. აბან' დერე ეფეშე ბემაქია ჯეხაციანგ დეინიეტ. ალბე ითანგ

იკრტ. ჟუთ აბნემაქია ალბე ითან ღრგჟინე ზადიგ იმან ცეგიგ-ღრაკ, აცეიგ დერაა ამანე. „დასრეხია!“ — იპიეტ ბაქერ იხაზენ.—„იუსრეხიააპ“—იპიან. 5 „ახიუდ?“—ანდჰია, „აფასკე“ იპიეტ. დენანლან, ბაქერ დაფასგლა იხიანეტ. ბაქერ იხაზენ აცეიგ იმან, აგროოდ იცეიტ. აგროოდ დაცკან ღერ დრგ-მან. აჟუთ რჟო კრეფარნგს იცეიტ. აჩარა (ა)ნჰაზერხა ფეჟეჟ ნაცია ზაკ-ზაკ ჯემსარგა რგჰან აჩეჟეგლეიტ. ასას იტიან: „იზეჟე?“—„აჩარა ჰაზერხეიტ, ემშია აარგანლუშეიტ. აჰიგნაფ შარდანე დანაჟეშეიტ. არი აჯემსარგალა 10 ჰარუსა—მაცარა აჰიგნაფეია, სიარს კრუსჰარგჰუშეიტ. ჟუდ აკეჟეზარი, აჰიგნაფეია შარდრჰ, სიე იხიანქილუშეიტ“.

აბრი აცეიგ ზმან იპიეტ: „სიემგისყენ სიარს!“ ადშია ანაარგს აჰიგნაფეია-გე იშარდან დანეტ. ბაქერ იხაზენგე აცეიგ აჟეშეიტ. აცეიგ აჰიგნაფეია 15 დანეტ, იდეჟინაცილეიტ. „არი აბანა-ბზიო! ჰარეხია!“—რჰიეტ.—„ისისრგ-

ხიააპ!“—ახი ხე-შიე ნალ-ყიეთ-ნალ-მანსნე ჯენეჟიეიეიადან ითრტ. ბაქერ იხაზენ 20 „არი ბაქერ იტიუპ—იპიან—ინსგეჟეჟე“—იპიან, ხაზგ (ხაზნე კრედა) იშოტე-წეიტ.

ბაქერ იხაზენ აგროოდ დანც, ბაქერ იხაზენ იფჰიგს ბაქერ დანანცი- 25 აჟეიტ აბზიანბარა. ბაქერ იმუეტ. დანა დანია იფემიეჟეჟონგ დეშინბერგუჟ, დეგემჰეჟეიტ.

ბაქერ იხაზენ აფანლა 'ხ'ბზანე ირგმან, აქეთ-წეჟია დანანრი, დეფეგლონ- 30 შთანე, დაალგან; ბაქერ იხაზენ აგანშითა დანანრი, დეფეგლონ-შთანე, დაალ-გან. ჟოჟია ახაზენ დანაფეჟენ, აქეთ-წეჟია დანან იფჰიგს დანგემან; აგანშითაჟე დანან, დანგემან. იგიე ჟესა ანანგეტ: „დანგეჟახეჟ“.

აჯნაჟე დენაშეილან, — დეტეირეიოჰ. „არი ზაკი? ბარეჟ სარეჟ 'ხ'ბ- 35 ზანე იჰანან, — ბეჟემბანეტ, ბაყახემ სჰიონე, ბეზბრტ!“ იფჰიგს ჟესა დალ-ჰიეტ: „არი ბაქერ-ჰია ლეჟ ააჟგან, აკადგეი დოთოჰ, სეჟ საციშიორტ, სედეგლწეზრა სელშეომ-ჰია.—„ჰედა ბეზ-მა?“—„მიმო, სეგბგოჰ, ისეჟებტ“.

„ჟეჰარს ჰანგეჟ“—იპიეტ. ახაზენ აჰიგნა რგჰეჟ დანანჰიეტ: „ჟონან წახე- 30 ბეჟან ჟანლაგანე შეჟემთან-ნანან ჰანქი რეჟ. ირეშენე შეჟემთან-ნანან აჰიგ აფეი ინა-შეჟლან სარა სანქიარგ, სანბი დანეჟარგ, სეჟჰიგს ლაკიზარი, დეჟნგ აჰანქი თანანგ, აში ირბალან, დეჟლქ!“—ჰია, იპიეტ.

აჰანქი შეჟემთან-ნანან ირეშეიტ. ახაზენ „ბაქერ, შეჟემთან ნანან ჰიგნა-ფხან, 35 აჰიგე დემცონე, აფეჟე დანგ“!—ჰია, დეჟჰიეტ. ბაქერ შეჟემთან-ნანან დანანგლან,

ჰიგნა აანგარნეს, აჰიგნა რგჰეჟ იჟე დეშეცონე ანან ანხაციან მანხილა ჰალ-ა 40 (ქერა) აარგონგ დანანჰანსენ, იმეჟოჟენ არახე ჰანგერნე, ბაქერ დანარგეჟლეიტ. „ბაქერ ჟანანგ, ალან ჟიფეშანზარი, არახეს ჰანგერეჟ“—რჰიეტ. ბაქერ დანან

ახია ნითაზ, იხფახაზ ირჭჳანუ, ბაქერ დაადგინ, უტთ ანხაციის მარე ედღტო-
ლან კერშორძო¹, ახაზენ იფჳიგს ღჩაალკვტრეეტ (sic!) ბაქერ ღეშეზღლგზ
ზბაპ* —ჰია, აქეაქია რეძეკ იქე ღაანეტ. აქეაქია რეძეკა ახაზენ იფჳიგს ღაღტკლან,
აჰანქი ღეფაწეეტ.

ბაქერ ჰეაქია ფხი რმანუ ახაზენ იქე ღეეტ. ახაზენ ღაფშორტ, | „არსა 5
აღ²კუმ სა იშეჳჰიან, არი ღეშეფანხა?“ ახაზენ „ბაქერ არახ³ ჰეაქია!“—იჰიან,
ღენგეგანღეეტ. ახაზენ იჰიეტ: „ბაქერ, ჰეაქია ჰეაქიღა (sic!) ჰეაქიჰეაქიღა?“—
„საბგ⁴ ჰეარს ჰეაქიღანუ ღეაქი-ბზიკე მანქიენ. საბგ⁴ ღანფსაზ, აბ-
რეფშე ხ-აზიკე აასგ⁵ეტეეტ. ახაზიკე⁶ სეიქან⁷მეა სლანგეიეტ—იჰიეტ.—
ჰეორ⁸ ჰეიგ⁹ სეიქან¹⁰მზოზარი,—სეიქ¹¹რ¹² სარა“. ახაზენ ჰესი იჰიეტ: „ჰეაქია 10
ა ღეშეგანუ, ა ღეო-ბზიანდ. აჰეაქი იფს უგეგანხარე, უბზირაუ. „მეაშეა ჰეიგ¹³
ღეაქიღანუ“—ჰია, აზილი ირჰიან, სეიქან¹⁴გ¹⁵ ღეარს ღეიგ¹⁶მან, ღეაქიღანუ.
ჰეარს უიქ¹⁷რ¹⁸, უბზირი. ფანგ უყანწაპ (უსფახაპ), მღეიენ სარე ისეოჰე, უსთაპ“.
ბაქერ აფარს (sic!) იგ¹⁹მეეტ. „სეიქ²⁰ სეიქ²¹მე(ეტ)“—იჰიან, „სეიქ²² უს-
ხაზარი, ჰეაქიღანუ ხეარე მანგაზ, აბრი აქეპ“—იჰიან, ბ²³ეი აართეეტ, ნალ- 15

ყეთ-ნალ²⁴მანგ²⁵ ჰენგეიეთი ჰეაქი აართეეტ. ბაქერ აბ ღეშეგანუ, ხ²⁶ეფშ
ააგეტ, ნალ²⁷ყეთ-ნალ²⁸მან ააგეტ. ააჰან უიშეგან²⁹ ბზირაუ.

ა. ში. (75 წლ.)
ს. კუვინსკი (VIII. 1940).

27. ¹ 20

ეღამერყან ² იშთი აქ³აშთ იფა.

აქ⁴აშთოჰე ღაჰბრუბ, აქ⁵აშთ იფა ღეაქ⁶ბრუბ. აქ⁷აშთე აჰამღარს
(რახიგ⁸ აჰაცარა) ღეეტ. აქ⁹აშთ იფს აქ¹⁰აღეი ღეაქ¹¹ბრუბ. ამარა ჰეაქ¹²ბრუბ-
წერტა ყიიეთი იფს-ციგ¹³ ღეაქ¹⁴ეტ ექ¹⁵აშთ იფე იქე. ღეაქ¹⁶ან ქე¹⁷მეა ღეტ. იქ¹⁸ბა-
ხუბ, „იუთაქ¹⁹ ჰეაქი?“—„იქ²⁰ბა-ფხა სთაქ²¹ტ“—იჰიან. ღეან ააქ²² იფა ღეაქ²³გან, 25

ღეაქ²⁴ბრუბ. ღეაქ²⁵ბრუბ, ღეღ²⁶ქეიგ²⁷ალატ აფჰიგ²⁸სფა. „ყიიეთი იფს უგ²⁹აზ უგ³⁰გ³¹შთირემ“. ღეაქ³²
ღეაქ³³ლან ღეტ. აქ³⁴აშთ იფა ჰეაქ³⁵ბრუბ რმან. ყიიეთი იფს ღეან, ჰესა აქ³⁶ა-
ქ³⁷ბრუბ. აჰეაქ³⁸ბრუბ ღეან ჰეაქ³⁹ბრუბ. აქ⁴⁰აშთ, იშენ „აქ⁴¹აშთ იფს, ჰეარა
ტაქ⁴²ი უცი!“ აჰე ანგაჰია, ღეშტ⁴³ლან, აჰესა ღეაქ⁴⁴ეტ. ღეაქ⁴⁵ენ ღეაქ⁴⁶ბრუბილან
(|| ღეაქ⁴⁷ბრუბილან || ღეაქ⁴⁸ბრუბილან) ღეაქ⁴⁹ბრუბ. ღეაქ⁵⁰ენ აწლა ღეაქ⁵¹ეტ. აქ⁵²აშთე 30
ღეაქ⁵³ბრუბ „საშ⁵⁴ ღეაქ⁵⁵ბრუბ?“—იჰიან. ღეან თოუბ⁵⁶ აქ⁵⁷ ღეაქ⁵⁸ბრუბ. ღეაქ⁵⁹ბრუბ,

¹ აქე ვათეგებთ ვრთად-ვრთ ტექსტს ჩაწერილს ს. აბაჯათში, თუმცა ს. აბაჯათის მეტყველება კუვინსკის კილოკავისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ემჩნევა მას ტაპანთურია დიალექტის უფრო ძლიერი გავლენაც.

² ტექსტში ეს სახელი აღარ გვხვდება.

35

დღციატ. ფხზშთე იბატ: „ქაშნ წლაშაბკ ღწოუბ“—ჰია (ფხზლა იბატ). აჭამ-
 დარს ღტტქილატ (sic!) ღღშეჭანგს. ღტტქილან, დაგკრუტ. ხსჯკიშია ყალატ.
 ინყალს ყიიეი იფს ღჭინბტ. ღჭინბენ, ჟოჟიგკ „ისკშასწარა ააქია სთაქუბ“—
 5 იპიბტ. ღცან ყანშიორუ იფს ღჭინგან, ყიიეი იფს ღგათატ. ღგცღტქილან აჭრ,
 აჩიღსშინროთა ჟსყა იცინენ, იციეჟიწუტ. იციეჟიწუნ ყიიეი იფს ყურმანს
 ღციატ.

ღცაშთა ღღშოტქიეზ (sic!) ღაშნ იფსგან გრუხტ. გრუხენ, ღწიწ ღწლაგანტ.
 აფჰიგსფე ირგან „უხწიწ ზაკიი ააქანშთ? უმწიგქიან!“—„საშნ ღწშგზ არი ყიიეი
 იფს ბზაგაჟი აკიკპ-ჰია“—იპიბტ. „ღწშგ!“—ლჰიატ. ღარს „ააქანშთ, ჟჭაფსანტ,
 10 უციე!“—ლჰიატ-ია. ყიიეი იფა ღყიშტანლაზ ღგშგატ. ააქანშთ ღგშგენ, აფჰიგსფა
 ღჭათქილანტ (sic!).

ა. ა. (69 წლ.)

ს. აბაზაქთი (6. VI. 1941 წ.)

ავსუსის კილოკაპი

28.

ცუთა¹

აქიანბეშთ-“ხიეკიონ ვიარვიანრია ავისის კიონ ვიარვიანრია (ალულა, თეთნციანგა)		
ლომბი-ღუ ლათრან	(ჭარჯაყ)	5
აპ იყამჩან ამვა რქერსიუ	(მათ)	
აპ იმესტა რქერხეა ითააცის გიერლუი	(აშტიაცია ავქრხეა ¹)	
ნეჟიფალა-ანეჟიფალა წეჟა რესესია	(ყანჯა)	
ციემლან-დაყა ლალირან ვნლა	(ალაჯა)	
ძე-დაყა ჰაყიარან (ჰაყიარანში)	(აფეცქია)	10
ვაძეჟი ყილათარან	(აპიენათ)	
ძე-დაყა ცჰა	(ლალირა, ვიებლ)	
აპ ივამეჟ წაქა-ვაყო	(ამაწი)	
ხე ითან ხეშიყ თნაცე(ტ)	(არლაპიანრა)	
შე. ა. (23 წლ.)		15
(ს. აფსუა)		

29.

თანეიკეა ლეგაჟიკეა კიტუ-ქიონეკ რემან. ალგაჟი აბნა დანცან, ათაჟი

აკიტუ-ჩიონ ილშენ, ილზინ. ალგაჟი დანახენწიკრა ათაჟი „იზიმან!“ — ჰიე, ლაშაფეშან-მაცარა დანლეგე(ა). ჟაწეჟიან, ალგაჟი დანაახ კიტუ-ჩიონ ებააუ? ანგაჰია, „იზინ სანლეგე“ — ლპიეტ. აბაჟიკეაგე თეძეშთა იყარწეა. თეძეშთა იყარწან, ავიგეჟ ვებშა აქიეკრწია. ინეშტლან ათაჟი დანაკნაუ. აქი აქიელეწე, ალგაჟი დანათჰია აშაყეჟია ააწეყეყეა.		20
შე. ა (13 წლ.)		
(ს. აფსუა)		25

30.

ბააკ ღეყან. აბაჟა ფა-ზაწიკეა ღემინ. იფა ფპიეს ღეზანაგეჟა; ღეშეანან, რეწაპან იფეშეძან, რეწაპან იბზან. ღეშეააგაზ, ღეშეჟეჟაჟი აარან ბეჟა ღეფსგე. იფეჟ ითაცეჟი აანხეჟა. აუტო ირემან, რაბ ააათენხან ალგე. ღენრეცქანა როუნალოა

¹ იგივე ქეთაჟა.

რკთძრე იკარკეჲნ იღიქილჲ. ეყრტკჳახაზ ხზჲ-მღღრშან იღიქილჲ. ეშეცუზმა(!) ჳარი იცა(ტ), ეყრმღღრაზ. ჳაჳა ჯარან ჩენგრა ბეჳაჳ იჳეჲ ანღღღღღ(ა). ჳაჳა იშჩენგრაზ-მანცარა აფჳიჳს ღღღღღჳან, ღღღღღან, აჳანწაგ² არახი იზ²ჩუნ. არახი იჩოჳზ²ჩუნ-მაცარა (sic!) აფჳიჳს აჳნგ² დაანხუნგშოა. აჳჳა იფჳიჳს ააანხუნ² სასტჳ ღღღღღან აბანა დაჩოა-ჯარან ღღღა-შოა, ღღღანაჳაჳ-შოა.

შ. ს. (13 წლ.)
 (ს. აფსუა)

31.

10 ჳა-რჳია, ლგგაჳიჳ ღღჳან. აჳჳა ხჳჳაჳიჳ იმან, აზადი აჳწბადს ღღღან. აჳჳა
 ხ²აფშ-წლა რგმან, ასრ-ჳოგგ² აჳ² ალღააჳუნ. რანა აჳჳბადს ღღღშონ აწლაჳია
 იზ²ჩარნს. ღღღშტანციან, გ²ღღღღღჩა(ტ). აგოღღღღღ ღღღშონ, აჳჳგ² გ²ღღღღღჩე.
 რანა აჳგა ღღღჳიჳჳ. ღღღჳიჳჳ იზგუზ ჳელღღღ(ა). იზგუზ აჳარბანე აჳიჳნ.
 რანა აგოღღღღღგ² აჳბაგ² იფშეჳარნს იღღღღღწი. აჳგაგ² ღღღჳიჳჳ(ა). ღღღ-
 ჳიჳან, ხმჳიჳჳ ჳელღღღან ჳან². აჩიჳნ ჳგა ჯარანლა ღღღ(ა). ღღღ იჩო² აჳაჳ-
 15 თონ ღღღ(ა). ღღღჳია იჩო² აჳიჳჳა ანღ(ა). დანჳაფშეჳ იჩო გ²ღღღან, აჳიჳჳა
 იზ²(ა). აჳიჳჳა აჩიჳნ იზჳან, აჩიჳნ ღღღჳიჳან, ღღღღღ(ა). ღღღღღიან, აჳარ-
 ბანეი ააგგ(ა). ჳჳაგან, ჳერგ² ღღღ, ღღღანხჳ ღღღღღიან.

მ. უ. (15 წლ.)
 ს. აფსუა. (16. VIII. 40 წ.)

32.

20 ჳა-რჳიჳ, ხიაჯა ღღჳან. ხიაჯა ღღღღღ(ა). ღღღღღიან, დაშეცუზ მჳაჳჳ
 ღღღღღ(ა). ღღღ, ღღღ-მაცარა თჳტჳ იზ²(ა). ღღღაშეღღღ(ა). ღღღღღწიჳან,
 ჩჳანჳ გღღან. აჩუნ აჳეჳ შეშე-ჳჳაწია თან. ჩოღღღღღიჳიჳ ღღღაშეღღღ. აწჳიჳან
 25 დაჳჳიჳანლან აჳ ღღღიან. იჳგ² იზინ იჳანჳან. დააგღღღი, იჳჳიჳიან. ხიაჯა
 ათდჳი აჩუნგ² იგგაღღღან, ღღღჳიჳან ძ-მირჳჳ ჳაჳგ(ა). იგგა აჳიჳიან, აჳ
 ანგა ჳაღღღღღან ჳაჳგ(ა). ინჳაჳგ(ა), ხიოჯან ანგა იღღღღღღღან რჳი იგგ².
 რგგ² იჳან. ღღღან, ღღღჳიჳან ჳაჳგ(ა) აღღღღ, აჳ იწაზ ჳარწიჳან, იგგ(ა).
 ხიაჯა ღღღან იშტგან, რჳი იგგ². ჳაწჳიჳან აარგ² იწღღღან, დაშეშტან აჳ
 ღღღღღ(ა). ღღღაჳიჳიჳიჳან, ჳიან ანღღღან, ხიაჯა ღღღღღ(ა), აჳ ანგაგ² აჳიჳან
 30 იშეგგუზ ღღღ-ღღღ ანღღღან, ღღღღღღღღღან, აჳ ღღღი. ააანღღღან, ჳერგ² ღღღ, ღღღანხჳ
 ღღღღღიან.

მ. ა. (12 წლ.)
 ს. აფსუა (16. VIII. 40 წ.)

33.

შა-რპიე, ხოჯა მუშაქ აბაზარ ღეცარნგს ღღეჯქილან დაშეცუშ შუათკ ააარუ-
აააუნ ატთა რმა-შთა აბაზარ ღერგლალე(ა). დაყერგლალაზ ზჯაკე ეკ რეზიშ

იბეჲ (|| იბეჲ). ღანგაბზ ღარს იტთთაგ^ღ ატთაყა ეერგლეჲჲჲ. ეერგლეჲჲჲან, ღარს
აბაზარ ღერგლალეჲ. ატთაყა შარღარა ღჰამღან, ღჰამღან ღჰარგლსხ. ღეჰჰამგზ 5

იტთა „იხიმშ, იხიმშ“ — ჰია, იშაფშინზ, იშაფშინზ-მაცარა, იტთა ღალგე-
ხიაჯა ღანჰამგზ „ღასსესიოხ სეჲგ!“ — იჰინ რრეჰამე. ატრ აწგეიან აფჰიგს იზზინზ
ხიაჯა ატრ ღალჰამე. „შა ხიაჯა, ჟუტთა გ^ღყახგმ. იზჰან ღეგ^ღსუზღერხამ“ — ლჰინ
აფჰიგს. აწგეიან ხიაჯა ღჰაგგლან ატრ იჰი(ა)ე. „სეჲტთა ჰასსესიოხ, სარა იგ^ღ-
ტეგმ იზჰანზ, იზგანზ. სარს ისეჲტეჲ ატრ ატეჲტ-შთა სარს სეჲტთა ჰასსესიოხა 10
ეჲესიოთაჲდრგ^ღ ჰაზიგ!“ — იჰინ, ხიაჯა ატრ რეჰამე. ატრ აწგეიან აფჰიგს ღჰაგგ^ღ
ლან, ატრ ლჰამე: „შა ხიაჯა, ჟუტთა ჰარს იგ^ღჰანტეგრგმ, ატეჲსა აგზ რყახარგ^ღ-
ღარგზ ტთათკ ტთაჰთახგზ“.

ხიაჯა ღჰაგგლან „გ^ღსთაჲგმ“ იჰამე. იტრ აწგეიანგ^ღ ღათააგგლახზ აფ-
ჰიგს ატრ ლჰამე: „შა ხიაჯა, შიშთათკ ტთაჰთაჲ ტთათკ აზჰჰია“ — ლჰინ, ღალჰამე. 15
ხიაჯა ღათააგგლახზ ატრ იჰამე: „სარს ისინსჰინ: სარს სეჲტთა აასესიოხ, სეჲტთა
რყახემზარი, სარს გ^ღსთაჲგმ შიშთათკგ^ღ, ხეჲთათკგ^ღ. სარს ისთაჲჲ სარს სეჲტთა
ატეჲტ — იჰინ — სეჲტთა იყახემზარი, სარს ღარაა გ^ღსთაჲგმ ისინსჰამე. სარს სტე რყა-
ხემზარი, ღჰასსესიოთაჲ ტუასა ეებგ^ღ“ — იჰინ, ხიაჯაზ ღერგლეჲგზ. ღერგლეჲგზ, ღენანს-
ღჰანსგზ, ღჰანღეგლს. ღენანღეგლს ეეთარეჰამგზ „ღასსესიოხ!“ — იჰინ. აფჰიგს ღათაა- 20
გლახზ, ეეთარეჰამგზ: „შა ხიაჯა, სარს იტთსჰიეტე, ჟუტთა გ^ღყახგმ, ღარაა ტთათკ
ტ აჰთაჲ“ — ლჰინ. ატრ ატეჲტ-ჰია, ხიაჯა იგ^ღემეჲ „სარს სეჲტთა რყახემზარი, სარს
გ^ღსთაჲგმ ღარაა ტთათკგ^ღ. ღჰასსესიო ტუასე ეებგ^ღ“ — იჰინ, ირეჰამე. ინანს.
ჰანსგზ იყარწინახი, ღჰარართ(ა)ე ხიაჯა ატუასე-ეებგა. ღჰარართან რმა დაშეცუშ
ანგვილს ეტეკ ატეჲ ღენან(ა)ე. ატთაყა ეებზ იბამაზ ზჯაკე რეჲე ღეტალ(ა)ე. 25
ღაყთალაზ ატუას რშარღან, იტუასაგ^ღ ატეტ ატუასაჰეიან ირგლარწ(ა)ე. ირგლარწან
აშინგ ინაშეღლახ. ინაშეღლახზ, იშინძეჲ ღალაგ(ა)ე. ატრ აწგეიან იშტალახ.
ანშტალახ, ხიაჯაზ ღჰაგგლახზ, იტუას იშგზ, აშს ატუასა-გაჰეიან ირზ^ღემეზ, ღეშტა-
ლახ. აშეგმთა¹ ენააშამ, ხიაჯა „სცანხანშე ტეჲეიან, ალაჰ ღესიეგრაზხე, სეჲტას

აასესიოხ“ — იჰინ, ირეჰამ(ა)ე. ატრ აწგეიან ტუასაჰეიან რეჲე იც(ა)ე. ირგლალეშე. 30
ირგლალეშე, იტუასანზ გ^ღერგლახგმ. ატრ აწგეიან ხიაჯა ღჰაგგლან, ატრ იჰი(ა)ე:

„ეებარ, სეჲტას სეჲტასაჰეიან ირშინ!“ — იჰი(ა)ე. ატრ აწგეიან ახახენ აგანა ღააგგ-
ლან: „შთა. იყაჰწარ?, ტუასეჲ ტთაჰთახგზ“ — იჰამე. ხიაჯა ღააგგლან, ატრ იჰამგ:
„გ^ღსთაჲგმ სარს ტუარს ჟუტას“. „ატრ ატეჲტ — ჰია, იტსთახგ ჟუტას აწგენეგ“ —
იჰამე აგანა. ხიაჯა ღააგგლან ატრ იჰამგ: „სარს „გ^ღსთაჲგმ“ — ანგჰინარაყ, 35

გ^ღსთაჲგმ სარს სტე ატეჲმზარი, იტჰამან? — იჰამე. აგანა ღეეთააგგლახზ, ატრ

1 ისინის უფრო: აშეგმთა.

იპი(ა)ე: „შთა, ჭიგბნ ჴგსთაპა“—იპიჲ. აჴრ აწეიანგ² ხიაჯბ ღეფთანგლახუნ: „სარს სჴისან ჭასჴუმთახანარი, გ²სთაჴემ აჴგ², ჭიგბაგ², ხფაგ²; ჭასანჴუთაჰ ჴიათასანჴ!“—იპიან, ღეგ²ლე ხიაჯბ. ა²ხიხუნ ღეფთანგლახუნ, აჴრ იპი(ა)ე: „ააშე-

5 ფშურა ხიაჯბ, ჴანსჴ ახგ²პია ჴიათასანჴ შიფთუსთარა“—ჴია. აჴრ აჴიგ²ტ-ჴია გ²ემჴჲ ხიაჯბ. „გ²სთაჴემ სარს. იუღგრუჴმა ჴარს, სარს სჴისან ჴეფთაჴ? ჭასანჴუთაჰ ჴიათასანჴ. აჴრ აჴიგ²ჴია სეგ²ჴგ²წკრემ“—იპი(ა)ე ხიაჯბ. იჴგ²წხანი ა²ხიხუნგ², ჭჴართ(ა)ე ჴიათასანჴ. აჴტჴ აჴიათასანჴკ² იმა-შთა, ხიაჯბ ღეღჴქილ(ა)ე.

10 დაშეცჴ ჭჴამ ხაპარ-შა, ფჴიგ²სფა-ფსჴჴ ჭჴარგჴუნ ღეწარკერენს. ჭჴან, დ.ჴე. ღეწარკერენს იშაჴჴ² ხიაჯბ იბ(ა)ე. ხიაჯბ ღეგ²წადემჴრკგ² აფს². ღერგ²ჴიან, „აჴიათასანჴ სიგ²სთაჰ, სარს დაასგ²სით არი აფს²!“—იპიან, ღერგ²ჴი(ა)ე. ღერგ²ჴიან, დჴარგ²ჴეხჴე. იჴიათასანჴკ² რგ²მთან, აფს² დჴარგ²ჴეხჴუნ, ღეჴიგ²წე ჴშან-შთა. ღეაჴიგ²ჩან, ღეღჴქიგ²ეღლ(ა)ე.

15 ფჴიგ²სფაჴ ღჴჴან. ღეშაიჴანა კანპა-შთა ეგ²ხსფა ეკანპან. აჴრ აჴქიხურსიახ, აფჴიგ²სფა ღეეცჴუშაინ. ხიაჯბ აფჴიგ²სფა ფსგ² ღეემჴშთა სასარს ღელჴც(ა)ე. სასარს დეჴც² ხიაჯბ იფს² ათარანში აჴე ღერგ²ღლან ჯარს ღენაშეღლ(ა)ე. ღენაშეღლან, „ჴუთა!“—რჴი(ა)ე. „საგ²ტჴემ. სეფჴიგ²სგ² ანჴან ღეგ²ლოტ“—იპიე ხიაჯბ, „აჴრ გ²ბარგ²ჴემ, უფჴიგ²ს სა დჴაზგ²ლაჰ, ჴტან ჴარა—ლჴიე“. ღიპიან, აფ-ჴიგ²სფა ღეღჴლწ(ა)ე. ღეღჴლწ² „ბჴაჲ!“ ღიპიან, ღელგ²ჴი(ა)ე. ღელგ²ჴიან ღეგ²ლ-ზგ²მწჴს. დჴაშეღლხუნ, ანლჴიე: „დესზჴანრა გ²ლჴინჴ იგ² ღერგ²ასანშაიჴამ“—ლჴიპიან.

20 აწეიან ხიაჯბ აჴრ იპი(ა)ე: „აჴრ ღერგ²რანშაიჴამ იშეჴტუგ², სარს სანჴემზარი. ღეშაიჴიან ბჴანჯარი, ღლარს დჴანაჲა“—იპიან, ღეღჴლემჴითი აფჴიგ²სფა. აფჴიგ²სფაგ² ღეღჴლწ², ღეშაიჴიან დანჴანჯა, დჴაჴჴანა. აშან აჴჴათიჴე (sic!). ჴა-აწეიან ღენა-შეღლახუნ, ღეგ²ლო. ღეგ²ლოტ-შთა, გ²ლზგ²ლჴიჴემ ანრ ღეშაიჴაჴლჴგ² აფჴიგ²ს.

25 აჴრ ხიაჯბ იღგრ. იღგრუნ დჴადღლწი. ღენჴადღლწი, ღეემჴი იფჴიგ²ს. აშან ღელან. აჴრ აწეიან ხიაჯბ ღენაშეღლახუნ აჴგ²სა ირგ²ჴიე: „სითჴჴან სეფჴიგ²ს ღელშეგ². სითჴჴან დჴასგ²სითახგ²“—იპიან, ღეგ²ლ(ა)ე ხიაჯბ. შთა იჴარწიხანი, დჴართ(ა) რთჴჴან. აჴრ აწეიან იჴგ²გ² ჴანღერკგ² ჴარგ²ჴეხჴუნ რჴიგ² დჴი(ა)ე(ა)

30 ფჴიგ²სფა. იპიან(ა)ე(ა) შეჴსიგ²კ² ჴიგ²ჴეჴისაგ². ფა-ჴიჴიე² დჴარანჴი. აჴრ აფს-ჴიჴიან ღან დ-ჴანგ²არა დანც²რადჴ, ხიაჯბ ანაბჴე ჴგ²სა ღერგ²წესან: „ჴათანჴ აფსან, ჴანსჴ აფსან, ჴიათასანჴ ჴიათასანჴ რჴფსან, ფსჴ აფს² ღეზგ² ღეფს ღეჴრი ღაჴ“—ჴია. იფს ღერგ²წესან. ღან ილანჴუნ ასრშეგ² ხიაჯბ აჴრ შეგ²ჴიე. ღეწიგ²ტ-ჴია, გ²ლგ²ჴიჴიე. აჴგ²სამეცარა ანაბჴე ღეღჴლ(ა)ე(ა) იღემჴიე-მაცარა.

ფ. კ. (19 წლ.)
ს აფსჴა (19. VIII. 1940 წ.)

ჴაწაჴე ხიაჯბ აღერა ჴგ² იშეჴრანს აჴარჯჴე აჴი იშტანს ხიაჯბ ღეგ²ფ-შეღლ(ა)ე. დანჴეფშელი აწეიან იგ²ზა აჴრ ეგ²ჴი(ა)ე(ა): „ჴოჴიანჴილან არ

აჟარჯუყ აქოჯ სრმ-შოიკუ აქოჯ სომე სბხუ-შო მჟაჟაჟპარი, გჟაშტესხურემ-იჟიან, ხოაჯან იჯუზა მქამჟ(ა)ჟ. აჟრ ასაჟათ რჯუზაზ ღღღღღღღღღღ, აჟარჯუყ აქოჯ მჟაჟგეჟღ სომშოიკ აქოჯ სომე სბხუ-შოთა. აჟრ ხოჯან მჟაშტესხ. რჯუზაზ დჟაშოგლახენ, მქამჟ(ა)ჟ(ა): „სანხა ჟასტოხ,“—იჟიან. ხოაჯან გჯემუჟ, „ახინ ჟასტოჟთამა?“—იჟიან.

„შო (← შოთ) იუსემთახარი, უნი ასავეტ“—იჟიან, მქამჟ(ა)ჟ აჯანუა ხოაჯან. ხოაჯან დჟაგგლან აჟრ იჟიან: „ასავეტ სუხლანიშო ასაგ ემქოჟ სუჟაგ!“ „სუჟაგ!“—ნუჟიან დღეან, იჟიანგე. იჟიანგე, იღე(ა)ასავეტ. მქემჯუჟ, „ისოთან?“ ანურჟია, აჯანუა აჟრ იჟიან: „ხოაჯან სანხა გუჟასტოთახამ“. აჟრ ნუჟიან, ხოაჯან დჟაგგლან: „ჟარან იხბუ, არან ისისუჟ სასუგ სქემქოგჯ ჟარან ილტუ-შოთა იჟიანჟ“—იჟიან ხოაჯან.

„შოთ, სარან გჯსტემქამა?“—იჟიან, აჯანუა ღჯემჟაჟ. ასავეტგჯ „არან აჯანუა ღჯემგო. აცოჟოჟგჯ სანხაგჯ ჟარან ილტუ ხოჯან“—ჟია, რჟიან, დერშოგხ.

ფ. კ'. (19 წლ.)
ს. აფსუა. (19. VIII. 40 წ.)

35.

ჩიანხჩაჟ ღჯეან. აჩიანხჩა რეან ფან-გაძოგჯ ღჯემან. აჟრ აჟ იჟოჯ ჩიან იხჩინ ასქენგჯ. მქემქოჯ აჟ დჟიან აჩიან რქოჯ მელღარგარნგს ბჟიე იხჩუმან, იმეხჩუმან. დაჟიანხ აჩიანხჩა ღჯეჯეანუჟ. აჩიან უქილანძაგჯ (sic!) ღჯემღემქოჯ. მანქილან, სმარა თასიაჟი მენლაგა დჟიანხჩა ჩიანხჩა. აჟ დღეოჟიკენ, ღჯემცოჟაჟა დლაგატ: „ჟარან, სქიანხჩა, ჟემემღეტ. ჟემემღეტ სჩიანქოა სრეა რქანუჯ რქიან“—იჟიან, ღჯემქოგეხიკტ.

„ჟარან უჟეოგეხიკ ზაჟიან, უჩიანქოა კარძემა, მორქემა (|| მოკუქემა) რქემქოა გჯეანუჟმან?“ იჟიან აჩიან ახჩა. აჟ „შარდან იმურჟიუ აჩიანხჩა დესიკტ“—იჟიან, რჯუაიკო ირქემქი. აჩიანხჩა დაჟეოგეხიკენ, იყანა აათგახენ, დრღლასა დლოგე. მარან-ზენტა ფშუგჯ-ჯანცოა ააჟემგ. ჟანქემქიან აჟ იტაჟანჩი აათგახენ, ზენგ დჟაჟესს. ღჯემქემქო-შოთ, აწლო ღჯეაგლან დჟიანხჩ. ჟანქემქიან დემთარღლასხენ, ფშუგჯეოთგემქო. ჟანქემქიან აჩიანხჩა აკჯ იმქო-შოთ, დრღლასა დლაგახეტ. აჟ იჟიანხხუჟ დაახტესენ რქიან მქემქოგარსიემეტ. ჟანქემქიან მქემქოგჯ „ხიანხჩა-შოთა დღეოგეხიკენ ჩიანხჩა, აჟ მქემქი: „შარდა უქილ-შოთა, უქემქი-შოთა უქან! უქათა შოგჯანრქიუ უთანქეზარი, ჟარგჯ ჟანქესტესტოჟ“—იჟიან, აჩიანხჩა დადღემქილახეტ, სჟგჯ შარდან იმქო ღჯესენ, აქეტ ღჯემქემქო დჟიანხეტ. დჟიანხენ, ჩიანხჩა კოჯ დაიიშოგეტ.

სქემქო ალქეციო შარდამოთა მანჩ, ჩიანხჩა იხჩიეგჯ იკარცე. შემქემქო ალქემქო. დასენ დრღშოთლან, აჩიანქოა ადრემქემქო ბქემქო ჟანხჩაგჯ ღჯემქენ, აჩიან აარქემქო-ხეტ. აჟ აჟრ მანქემქან, დჯემქემქოგარნგს დლაგახეტ-ჟია, აჩიანხჩა დღეჯემქიანგეტ. „სარან ჟი აგეოარა (sic!) გჯსტანქემქო. აბხჩარა ჟარო უჟემქია გჯსტემქენ. იხჩინახ აქეტ სააზრემქო რანქუ“. ჟემქემქიან აჩიანხჩარა დლაგახეტ. მქემქო მარან აჩიანხჩა დქემქიანუჟ. დანქემქიანუჟან იფან ქერან მაჟემქემქოთენ ჟისით იხჩემქემქო დლაგემქი:

„ჟარს ვაწარა დღუ შებულო, ბბნა ჟანცა ამეშიო ნაპტკლა დანუშუბ, უხდტრტ. აჟრ ჟასიოთჱ-შოა ჟსთუიტი. იჟიბახტუ ჟასიოთ, უჟაწარა დანგუზარი, სანუფსტ-რააკ, ხემუშეგ სუნეშეიენთარაჟეგ იუჟაფშარი, ჟარუ უხტჰია იბზინანე შარდს დაათო-ჟაშა“. აჟრ ანუჟიბან, დარგტ ჟე დღესგ. დღესგნ, დღეჟკენ, ქარამ ბჟაჟ წახ-ქი-
 5 თანდა დღტან ინეშეიენთაჟიაჟე. იშეგუ ეენლაგა, დრმბჟეჟა ჟაკე ზვან დჯადტ. ანეშეიენთაჟიაჟე დჟინე აჟრ იჰიე: „ჟარს ალტგაეიო-ციჟა, ჟაყენდა-ბზან ბზახართა გაპანუმთე, ჟეჟიბან ჟანუფსტ სჟან უნეშეიენთანქი სეჟიაპარნტს“. ქარამ აჟსყა დღტან. ანეშეიენთაჟია ანადჟე დაეგლან აჟრ იჰიე: „ჰანბა ინეშეიენთაჟია (sic!) ჟარს ჟაშაშოტ—იჰიან, დაეგლენ.—ანბა დტყახუმზარგ, იფს დტყე“.

10 „ჰახსტბ“—იჰიან, ადრმბჟეჟა იჩეგ დნაჟიეწტ. აფჟან ქარამ დანანეჟკლან, დჟაირხნე. დჯაირხან, იშამჟანგნდა დტეჟეცალენ. იზბახტუ ადრმბჟეჟა დაყან ქარამ დჯარსტ. იშაყიალანდა დტეჟეცალენ. იჟანახტუ ქარამ დაყანგნ, ადრმბჟეჟა დაირსუნ, რჟედანდა დტეჟეცალენ. ჟაწკვიან, „ანბანყა, სეგათა აათგხნე, სჟა ჟაასნე, დეჟეჟეწარი, ქატრეიბანჟ აათსიოთაშოტ. აჟრ მაყაშოა უნწრს იუხტუშოტ“—

15 იჰიე ადრმბჟეჟა. ქარამ აგათა ანახიან იჟან დანსუნ, ეენანეჟეწი აქატრე დაათგსიოტს. ნაპტკლა დანახიარნტს დნლაგენ. აჟრ ანაჰათ აჩეგ ააშეიანტენ „უნაპტკლა დაათმ-

ხინე, აგათ აფტწწილა დაამოტხნე აწლა დარხან!“—ანჰიე აჩეგ. აგათ აფტწწილა დაამოტხნე, აწლა დაარხნე, აწლა იჟ(ა)ნბლადატ. აჩეგ ბბრა ეიეცკ პლახნე, აჟუამოტხნე. იჟანგახტუზგ აჟტა იყეჟეწი. იხანგახტუზგ აჟტსა იშოტე. დანაგტ დღესგნ, იჟაზე დაეჰიან შეჟენთან-ფბანა ბრეა აჟტო რჟანდაჟე ანჩეჟ იეჰიანჟ კაკჟ დრტეიეტა აჟტო ჟადა დეჰემარან-შოა, ამარა ააციტეგეწა ენლაგარააკ აჟუამოტხან-შოა, რუგნეჟი აჟეგ დანახან, მეშეჟე შეჟემთან დეშეჟეგემარარს აჟ

20 იეჰანეწი დჯალბენ. დანჟალბან ასიწამათა¹ რჟეილსე. რჟეილსან, ილძახნე. ჟაწკვიან აჟ იეჰაციან ეწე ირგეთუნ, ასიეწაჟია¹ ირძახნე ზხტყალუხ დტეთუნ. აჟიეჟა რესიეწაჟია ირძახნე ზხტყალუხ ლასგ-შოა დჯარბუტ. ეეწბან იეჰა ილძახნე იხტყალუხ დრმბჟა შარდს იეშეჟანტ. ჟაწკვიან ქარამ იჟინტეჟი დტინანგ დაადტეგრგან, დეშეჟელან, დეშეიეჟან დანრგან, ასიეწა დადრეფშეჟან, იხტყალენ. ჟაწკვიან აჟ დეგეზიეჟან, დედრგან იეჰან აჩანგნეჟა იეჟა ქარამ დეტე. ქარამ იჟინტე ატეჟიეჟან ციჟან, ეელანჟიჰან. აგ ეელანჟიჰანზარგ დტრგან დტინანრეჟტ. 30 დტინანრეჟენ, დჯახნე.

მეშეჟე აჟ დალაციან დაეჟსა დნლაგენ. ქარამ დციან, აფჟან დაეჟგ აჩეგ-შეჟიეჟია დტუ დნქიტან, იგათაგ ენაპტკლა იეჟშოა (ქარამ) დრტელან აშეციან

35 იეჟეშანტ, აშინ ირტეწი, აჟ დალაციან ეენეგრჰინ, ჰალანქ რტეჟეწი. ჟოწკვიან აჟ ჰალანქ დაყეგეჟეწი ახტჰია დანა (ბარტინა) ბლათრქი აართე. „უნაპტ პლათურტეჟეჟან“—იჰიე. დადრეგეჟარნტს დნლაგახტჰია, დტეგეზიან. იჟინტეშეხტუზგ იხტმეშეხტუზგ ჰალანქეშოა იეჟეშანტ. იეჟეშანტხნე, რჟეგ დანახნე.

¹ დამწრეებმა შენიშნეს: „ასიეწა“ კი არა „აციეჟეჟა“ უნდაო.

ნბა-შთა დაინხე(ა). ითუძგჯე ეჟექციორჯხ, მარს ასია ბზნ იპიუნ. აჟუჲ ასია ბზრიგ იზუჲპიუზ აზგჳია აქტ აჟუჲ აპანშთა ირგჳიზ ღჯადღჯალახ, ასიი ნრჳიარნგს. ასიი ნრჳიჲუ ღაშუჲმინზ ღჯანაჳახჲ. ღანჯანაჳახა ჩიუზჩაშთა ღჯუჲჲჲ. აჩიჳია შიუჲჩჲუჲ აჯანწარა აარლასიჲ ღსლაგჲ. აჟუჲ იჯანწარა მადარლასიჲუჲ მად გიანჯმთა, იჩიუზ-

- 5 ჩაცია ღრეჲჳაბან-შთა ღჯუჲჲჲ. აჩიუზჩაშთა ღანრეჲჳაბანზ, აჩი-ბზნაჳია ღრჯქიტიჲ-მაცარა იჯანწარა იწაჳი(ი)წაჳე იჯჯცალჲ. არ აათბლა-შთა აქტ რუჳანჯჳია მენარჯქისახ მარა აძიჯჯ ღდჲფშეჲჳია ჳაწარა-ღჯუჲ რლა-შთა არ ღჯრფჳა-გგლა-შთა ღანრეჲჳარაჲ, არ ირგეგლაჲ რეზჳყამწუ-შთა იჯნჳიეხან. იყალუნ იჯანჯე ვაწიჲჲ არ ღჯრფჳაგგლა-შთა ღანრეჲჳახჯე.
- 10 გიამა-ჩიუჲ-ჳია ფჳიესთა-ბზნაძეჲ ღჯუჲ. აჟუჲ (ი)ხანბარ ღაჲაჲუნჲ მარს ღჯლმბუ-შთა. ზანჯ, მუშეჲ აჳეჲ გიამა-ჩიუჲ ძ-ანგარა ღაყცან, აძე აყაათგლხან ნტრცილა აბნა ააღჳიჲე ალგეჲჳიი ათაჳიი რუჲ აჳ იჳეჲ რყა-შთა, ჳანწარა აჲფ-შეგზ ღჯლბჲე. ღაჩიუჲჳი-შთა აშეჳის იჯნჯე იძიჲძი-შთა, ღაშანეფშეჳან რყა-შეჳია რგლა ღჯლღჯრ აჟუჲ შიიჳიჲე. აჳანყა ღეჲღჯლჯრგან ძე აათგლხან
- 15 ღაიიხ. აჟუჲ გიამა-ჩიუჲ ღარს ხჯლა ღჯუჲჲან. ყამი აფანტს ბზია იყალწუნ. ჳჯჯა იწაჳან ჳაწარა ჳლაჳიჲ იაშეგლან „ყამი აფანტს“—რჳიან, მალჯჳიე. ენანშეგლა ნაჳე ღაჲაგგლუ-შა ირანლჳიე: „სიტია! აჳანსა აჳიტიანრთაჳია რჳეჲ სარს სენაგგ-ლაძარი, არი ანჯ სეზლათიო რძაშე. სარს ტაჳი ააილჯსხერი, ანჳის სიეზლანსჳიაჲ სიჳათეო ჳბაჳ“—ლჳიან, ანთ ინაშეგლაჳიჲ ილზფშეჳან ააშეტიანზ, ალგეჲჳიი ათაჳიი რუჲ აჳ იჳეჲ ჳანწარა აახნჯფშეზ ღჯნჯნაფლჲ ყამი აფანტს ითაჯგ-შთა. აჟუჲ ღეშეგლბუჲ გიამა-ჩიუჲ ღანწყან ანჳიჲაგჯე ღაარჯლყან აჳიტიანრთა იზაალჯრგგ-ლან, „ლბარს ბზნახჲ, უტია!“—ლჳიან, სიანბეჲ ღაჲაგეიჯრლან, აყამი აფანტსგჯე მჳანლხიან, მადარლჲე.
- 25 მათჯალე ინაშეგლაჳიჲ აჟუჲ სიანბეჲ-შთა რუგეჲ მას. მარს ღანდიგლწუხ ილწჳანჲ: „აჟუჲ მეწუხე ჳარს ჳეჲციანზმი? აჟუჲ გჯზჳარჯარგმ. ბზია ღჯბუ-ზარგჯ, რხერ გჯფჳარბარგმ. აჟუჲ ჳარეჲ იჳეჲღწეი იჳეჲციიჲე იბჳარღჯრჳ“—რჳიან მადდიგლწუხ. მანაადიგლწუხ, შარღა აჯგმსა-შთა აჳიჯჯაგჯე მელაჳანგანშეჲ ანრი ღჯზლადჯრჳამაჲჲ უნანსია მელყარწილჲ.
- 30 მადიჳეჳერთენ. მარჳიჲე: „ჳარს ჳარსჳე ჳადიგჳილარა ათანჯნი, ჳარს ჳიუზან-შთა უჳაცდიგჳილარი მჳეგანფო“. „მადიგანფო“ ანჳარჳია, ირგეგლჲ ღჯრჯც-დიგჳილარა-შთა, ჳლაჲ ენდიგჳილუშეჲზჯე ააჳარჳიე. აჟუჲ აჳანლ‘აჳე ღჯრზანან იდიგჳილჲ. მანიდიგჳილა, იმჳიგმსტ ბეჲანჯ ბეჲემშე ეყუმჯესუხ, „ჳიჲეჲჳეჲჳ, ჩეუესჳანან!“ ანჯრჳიან, ჳიუზანშთა ინანახიან „მარსყა ააგეჲციორ აქტ რგჳისსაჳია
- 35 ძ-ანგარა ეყანა მანეჲჲ ჩეუესჳანწეშეჲჳიჲჳიჲეჲჲე-შთა?“—ირეჲჳიე. ანთ აჟუჲ იჳიანზ ირეჲჳაფხაშარახან ჳიუწეჳიანგჯე ბეჲანჯ-ბეჲემშე ე(ა)მანჯესხტ იეჲიიფშეჳან—იეჲიიფშეჲჳეშეჲჳე ეჳეჲანჯენ, მანჩეუესჯრშუჲ მარს (რეჯზა) ბეჳიენჯჳა იმანჯე-შთა ღანწეჲ. აჟუჲ აარჯესნი „ბჯენჯჳა იმანჯე ალაჳ ღაჳანჯმთე. ამაღა ღაჳანჯენარ-სიჲე“—რჳიან, აჟუჲ მეგეიჯრლჯე.

მარს იმავ ატაკი თჳალალ-შთა მერგჯ იქი, ანთგჯ იღეღრქი. ირთვი-
 ლახენ მანცუთ იმკმსრა ათავენ. მუენდამკმსუხ აყარა რკვხაკ იყარტუ მქხან.
 გირთაკ აქო ღქქიერგალარა“ ათავენჲ. აგირთა მუენგქქილახ ანთ ავჯჯა გჯრ-
 ღგრამუხ, რკვხა ღგრღგრენ, სინბეე მათემგეიერლან, შტიაკვჯ მანერკვლან,
 ირხგრშ. აჩაა შტიაკვჯ მანერკვლან, მჭიუ უქიი, უაანენჳიენინაწკე იუხჳარე-
 შააშა“ რჳიან, ნა“ხილღეჯ ართან ანურეშთინ.

5

აქუე რკვხა ზყარტუ მქხან ატყყ აგირთაკე ღასქახან. არახტთა ავჯჯა
 მჭია რქილახენ იშოცუთ მქქემია ვარად მანნაძს, შვა-შთა ინკყარა ათავან.
 აქუე პშეავჯ ბზია კარს ნემერდა, რკვხა აგირთაკე მანქიქხან დათე-
 სან, აქუე ევს ღეგვზემცუხ (sic). დანზემცუხ აქუსა მათემჳი: „აქუე ვჯ-
 ბარტუმ, უარს სა სჩოჯჯ, უარე უჩოჯჯ იკვ-შთა, არყყა უთანხან, უტოან,
 უმწკ-
 სენ! იღეღკ, იმაცესკ. სა საანენჳინაწკე უმწკსენ, უტოან თენშთა!“ მათემჳან,
 ღანენ, შაპტლა ღეღექილენ. ღემჳიქს. ვარს მანუხიქია რჩიან-“ნაქიამქა (რჩი-
 გართა) დანნაძს, აჩოგირთა ირტლახ ან“კია ალღვენ. ღმწაან, იკვენ ჩანქი

10

რუსენ, აჩიანგირთა მათემჳინ მათემჳიქს. მათემჳიქსიქს, მათემჳიქსიქსიქსი
 იკვ იქო. რკვხა უნასია იხკყემწე: „სარს ათგხა სეგვლუშე, უარს აჩიანგირთა
 ურანჳითავლ, არს ალღვენ უარს უქიქიქსი!“

15

ძიკრავ აანტქუხარი, არს ალღვენ სა უნასენდარხხალუშე, აქუე ელა უნჩა-
 ხუშე“--ჩიან, აჩიანგირთა იღექიერწან, მუეჩარცუთ აქუთ აჩიანგირთა ზტოხ
 ემენჳიქ ღენარხტემ. აწკქიე იგვლახ ღქქიქს ალღვენ. ღქქიქსენ, მარს ღქქი-
 ტიანენ, ათგხე იგვლახ იქო ღენაძუ დანლაგა, დამქსენ ალღვენ დამჩოგრემყენ.
 ალღვენ იკვენჳიქსენ, მანცახ, აქუე მანუხი მემ ღქქიქია-შთა დანარხტემ. აქუემჯ
 ღემქსენ, დანემჯ ალღვენ მეთაცხენ, უთ რახშა დანანგენ. აქემჯ ღემქსენ,
 ღემქსენ, ალღვენ იხტახერს დანემლახ, აჩიანგირთა მენარტლახა ალღვენ
 ათჳიი რეა ალღვენ იკვენ, ღქქიქიან, აჩიანგირთა ითგხა მათემჳიქსენ, მათემჳიქს-
 იკვავჯ აჩიანგირთა ღრტლა-შთა მანქიქსელენ აჩიანგირთა აგირთაკე. რკვხა
 დემქიქს ატყყ აგირთაკე ამტიან იხღერეშაზგჯ იხტრშენ, მანქიქსრა ნა-
 თავან, აჩიანგირთა ირხემჳიქს აგირთე რქიქიახ.

20

25

მანხან ალღვენ ღქქიქია-შთა, რკვხაცავჯ მარგჯ მათემჳიქსიქს, იხტმწენ
 რქქთ მაცტვარარეკია-შთა აქუსა რემჳიქს: „სარს არს ალღვენ მჳა გჯსთავქმ.

30

სიარს ირთ აჩქიან სიქმა-შთა სითლახ. სეგჯხემქმენ, სიგჯხემქმენ“--რემჳიან
 ღრტლწენ, ღეღექილახ. ანთ რკვხაცია აქუთ აჩქიან რქმაშთა მანათლახ, აქუა-

ქიან იჯარმენ „რკვხა ღემქსა, დარს გემქ. აჩიანგირთა მარცან, იმანხ“--რქქიან,
 ჩარს-ზირა ღტუ აყარხტყარწუთ, გიამა-“ხიქე ზახტქე ათჳიქსთა აჩარს-ზირა ქიქ

35

ღმარგენ. აჩარს-ზირაქო უნასია აქუქსე ყარწენ: „აჩარს-ზირა ნემღვარაქ,
 გიამა-“ხიქე ჩარს-ზირა ზხტყარწუთ რქუა მძიქ ფქქეს-შთა ღემჳანარგარა-შთა“.
 გიამა-“ხიქე აქუე გიანლთა, ილღერან აქუთ ჩარს-ზირა ზხტყარწუთ, რკვხა
 ღემქიქსენ, აჩარს-ზირა ღმარტლალარი, ღემქს მემღლახუშაზ, აქუე იშა-
 მანქიქსორტოხ. უაქ ემლახ ღრტქიქს. ღქქათერ რბან, იხწქან, მანქიქსორთ აჩარს-

40

ზირაქი. აჩარა-ზირა დანაარტალა ალფ დეზექტიან ჯარშაციან, იწყაანუ ალაგე. „ალფ ახაბარ სა გ'ესისპიარემ. ატუა ალფ ახაბარ ატუა ჩარა-ზირა ზზყასიწახ სიფხეტო დასიარპიარააჲ — იპინ, ატუა ტა აკვ'გ იმპიუ-შთა გენ-ჩეჟეჟა. რჭიარცია იდერპიუ აინალაგა (!) ატუესქია ავანარაქია ატუაყე დაანა'ხია-ხე. გენაანა'ხიახა, ტუნასია-შთი იყარწახ ფიგხენ, უნასია ქიეც ყარწახ. ალგაჟიო ათსთი რთა ალფ აქიტიან გიიშა-ხიეჟ დღმზერგარაშთა ატუა ალა წტკია ართან გემგლახ.

თ ლ'. (44 წლ.)

ს. აფსუა. (15. VIII. 40.)

10

37.

აძიღ ლგაჟიეჟ ხეჟფაცია იმან. ახეჟფაცია იმან რეჟფბა დეჟინ (დგაბტენ, დგაბტან). ატრ ალგაჟიო დღმინაშაქიხენ. ალგაჟიო დანღმინაზხან, იხეჟფაციაჟ

15

აარგეჟიჟეტო. ატრ რქმჟიე: „სარა სერმინაჟიხენ. სეჟსრა იაქეჟ. ტუსიოთ სიღ-ყასწალტშო. სეხეჟფაცია რქეჟ ეწყარა ზლო ააჟბე აგებტანტტი რსკუ, რეჟფბა დგაბტე. დ'რტკვაჟუ. ატრ ივან ბაანუბ ახია თანლე. დააშეჟარახარი, აბნა დღლაღლი. სია სიეჟგა სიგხ'ნზ ირპიეტი, ეწყარა სიგლობ. უჲ აქიკე ტუსიოთ-შთა ისიღყას-წალუ სია სიეჟიგა. სა სანფსერააკ, სიარა სიეხეჟეშვიაკე ატუთ ჰაჲ-ჰია აყალა ალფ დაეგზრეტან ატუა დღმსიოთ, ატუა აქიკეზარი, აძიღ ატესა დააშთა სიანშვიაკე ირესიემთან! ატრ აქიკე-შთა სიანშვიაკეა შეჟსითინაშა. სარა სეჟსშა.

20

სეჟსითიო სია სიეჟიგა ისინსპიეტი. სიაშა-რეჟფბა-ავანბე სია დესიბორჩიუ, დეჟედალან.

შთა, ატუთ რაბა დანფსე იფსეიგ'გ იწყარწახ, იხეჟრეჟრეგ'გ იწყარწახ, იგ'გ ალაგან. აჟიეშვიაკე შიიარსცარა იცე. დანცა რაშა ეწფბა, ეაბეჟ დაშეჟყაზ რეჟვაჟე დაშეჟვიაკე დაშეჟრეტიალან აძიღ ალფ დანქიტიან-შთა აყალა დაეგ-

25

რეტე. ინაეგერეტა ატრ ასაპათ აქიე „იჟინდა აჟიენი? — იპინ, დეჟიეჟიე. დანე-ჰიეჟიან ეაბეჟ დადიღლეჟე. დანაადიღლეჟე, „ტუბ იტუსიოთ — იპიე — იუღტრახარი, ატუსიოთ სიანა ისიღყეჟაწალან სიანშვიაკეა რეჟჰია!“ — „ატუა უსეჟმა“ — იპინ, დეჟანალახ. დეჟეჟინალახუხ დაშა-ჰბა დეჟეგვგლაშთა დადიღლეჟეჟე, ალფ დაქეჟტახ (sic!) დეჟოჟე. დანგეთა ალფ დანსენ აყალა იეჟერფანხ. ტედალტრეჟინეგ'გ

30

საჰათ აყალა დანწე აძიღ დანეჟეჟახტე. დანააეჟეჟახ „აჟიენი იჟიენადა?“ — ჰია, იპიე. ტეგ'გ, „სარა სეგ'გეჟინამმა“ — იპინ, ეაბეჟეჟ დადიღლეჟე. „ტუბ იტუსიოთ“ — იპინ — უღტრახარი? — იპინეჟტ. — „ატუა უსეჟმა?“ დეთანაშეჟლახენ, დახშან აგებ-ჟენტე დადიღლეჟეჟახენ, ალფ დანქეჟტახ დეჟეთახ. აყალა იეჟერფანხტე. ტედალტრეჟინეგ'გ

35

ზ-საჰათე ანწე იხეჟეჟუშ აძიღ დაეგერეტე. „აჟიენი იჟიენადა?“ — იპინ, დეჟიეჟიე. — „სა სეჟინარჰ“ — იპინ, ეაბეჟეჟ დააჟიენეჟე. „ტუბ იტუსიოთ იუღტრახარი“ — „ატრ უსეჟმან, ტოჟეჟაწიდალ დეჟეჟადლეჟეჟახ“. რეჟფბა დახშან ატრეგ'გ დე-ვეგლა-შთა დააღტლეჟეჟეჟტ (sic!), ალფ დანქეჟტახ დეჟეთეჟტ.

აგებენგტგ. აფტან უნაზღვგელუ აუნგ აქო უნაშეღლარი, უბაშმ აგებენგტ უწყა ღეჭინრბ. — „აჲრ აქიზარი, სარს სღეჭილაპ. სიარს სემეშეღზირახნ“. დანსენ, დაყნგზ დახშმ აგებენგტ ღეჭე რმაპი ღეყამკია დახშა აგებენგტ ღეყაშთა ღენაქისიედტ. ღეყნაქისიას ეხშმ ღეგეღრღედტ, რეიდა ჩეკალარგსიეტ. „უბადაყაზ, 5 საშა ბზირა, უბანგეყიუ? — „სარს საყნგეყიუ თანკა ღებზჭანზგან, ღესტქიედხეზ ჩეხშაპკეკ აქიეტო. დაყეგგ გესგზღერამ. ღარი სარე იყარ ეცჰანოპ ღესეადახარგეს. დაყეაზაარაკგ ღესანუხრი, აჲრ აქიეპ სახშა-ბზირა, სეტესქია შეყყო. ბარს ბეტესქია შეფსყო?“ — „სარს სეტესქია აღნრა იბზირაპ“. „იბზირაზარი აქიეპ ბეტესქია. ბესწა, სემეჭხეუ დაბსყო?“ — „აჲრ უოჲიფიოღლადს დააფაშა. პბნა ღეყოჲ. 10 მეჲაგარა დციან, დააფაშა“. აჲრ შეღჰიუჲ რმაპი დაათლახტ. დანათლახ ათეღ ანგეიარა დააგღან, აწლჲეი ღეჲე იბივანგ რქიენ დააშტეგხენ, ინგეყან ღენაშეღლახ. დაყენაშეღლახ ებეჲე ღენანშთა დახშაგე ღეღღელალაშთა ღენაქისიედტ. „უბარს აღსპ ბზირ იბაზ აკეტეჲეს, უბანსუხანანგა?“ — „სეუზჭანტე პიარა“. „ჩეკიეზი უეიითეტეჲე?“ — „სეეიითეტეჲე აჲრ აქიეპ, სემეპი: კარსსეზუხეუშეაზარი, სარს 15 არეფეშე უბა უბა ზხერპიეპ ანართუჲა მირა სეიანეი ფეიესშთა სარს ღეზგუნ. დაშეზგუხ ჩეხშაპკე აქიეტო ღესციეგეგედტ. სარს აჲრ სანღშთალახტ დაყეყო ისერღერნეს. აჲრ აქიეპ სეტეს იშეყყო, სემეპი“. „შთა, აჲრ აქიეზარი, იხეკეხეუ იუმეპიხეუ ღეგარანკია ართ აქეთ უნარგლწეშთა იზბახეუ აქეთ აქო უბანგრგლალუ უნაზღვგელუ აქოე უმეპი იხეკეხეუ აჲწყა ღებზახეუდტ. უბაშმ ეფშბან უბა 20 ღეყნ“. „შთა აჲრ აქიეზარი, უნრ ჰციან. სემეპიგე ღეზბპ. სახშანგე ღეზბპ. აჲტეგე ჰარგლაქანგ-აშეჲ. უნრ, აჲრ უსეუმა? უნრ-შთა“ — იმაპი იბიე. დაყნგზ, დახშაშეღ ღენანშთა აუნაქეგ ინაქისიედტ, რმაპი ღეყამკია. დეხშეწეღ ღეგეღრღელ-ციან რეიდა ჩეაჲვალერგსიეთ აკეჲგე. „საშმ, სემეპი სიეაგეან!“ — ილპინ, იეალ-რეგეიედტ. აჲტესა იშეყყან რმეპი-ეფშეაგე აქალღეი დაათლახ. იუნგ ღენაშეღლახტ. 25 ღეყენაშეღლახ, „უბანანანგა?“ — იპინ, ღეგეგეიღრღედტ ებეჲე — „სე ისთაგეზ აკეტეჲეს, იუთაჲრ-შთა იუხეზსეხარა გეყამ, დააჰან!“ — „ისეზუხეუშეაზარი, სიეჲე-ჯაგე სემეპიქია, აჲრ ა.იუბ: სარს ფეიეს დახზგან, დაშეზგუხ ანგეი პანქიშთა თანანკალა ღარგე სეფეიეს ანართუჲა მირა სეიანეი ზხერპიუჲ აჲტე სანსეი-ქიეგე აკეჲგე, ღა ღანსეიქიეიგე რხეგე ათანანკა ჰანანქიეთიან, ჰანანსეუ- 30 ჰანანგეზალა ჩეკეჲე ღეჲაჲე (|| ღეჲეიან). დანაჰანგალა დააფეშენ, ანართუჲა მირა სეიანეი დანქიეტა-შთა დანგეგან, დაჲრგეგან, რეშეა დეჰანგეჲე, ათანან-კაზ დაჲრგესტ. რხეგე ჰანგლგეფსან მირა სეიანეი დენგეხიან, ღეღეჭილახტ. აქიეგე ჰანგეგემედეტ. აკეგე განაზგეგემედეტ. აჲრ აქიეპ სემეპიციან, სეტესქია იშეყყო“.

35 „შთა, აჲტე-გეტესემ, ჰანგეიან-ბზირა ებეჲე. აჲრ უფეიეს ღეტეიეზხეზ აკეტეჲეს სარს ღესემეზარი, სეჲანაჲეიან. აჲტესა იჩეგ ანშაპკე იხწო აჲტე ჰანგეიართამ აჲტე აქიეპ ღეზგრჩან-ხიუ. აჲტე აქიეზარი ჰანანგეიან-შთა, აჲრ გეტესემ, აკანანან. დახანხეუშეა აჲტე აქიეპ: ღარეჲე უარეჲე იყარარ სემეპი-შთა სიეყანარი, აკანანან. ღარი დაყეყო გეტეარან. აბარსყა უგღელა-შთა უნაფეშერი, იუბანგეშე 40 დაყენრ, ათეგე. უეჲეიან აჲტე უფეიეს ღეტეიეზხეზ ღესციან. ბეჲანგ-ბეჲეგეშეა დაგანაქეხანამ. აჲრ აქიეპ-შთა უეჲეიანგეიან უცან აბანანან-ა, აბანან ათეპიეგე

რქამოა აწილა უნაშოღლ, უწყა ღუბუბუში (sic!) ურარ უფოტეს მირა სკიაჟოაა“. „შოა, სარა სკუღტ“. „უცა, ჰარგტ ჰაუცნღმ. აყიასიჰიჟე ჰააჟჰიასჰ ურარ უნა-შოღლ, სიეციაწი!“

ღანნაშოღლი ანართუჟა მირა სკიაჟოა რწიღა ჩააწალარგსოტ, „უბაბა-ნაგა?“— „საბანაგა, სუბზააღტ დაჰჰიანზ სწია ბტქიერკიაზარი!“... „შოა, აურ 5
სკიზარი, სარა არი სანაგაზ აჩეზშაბუჟ აქიოტაზ აკტუკს ბეჟან-ბეჟეში ღტცია-ზუში. სარა, აურ აკტუკს ღანააქეწარააკ იბწფში აყეყო დაასკრღტრბ. აბჩა-გტ იჩეზბზი აყაააგაზ ისსკრღტრბ. აურ იჩეზ კტუკს ლაბუ ღღტწარათამ. აურ სკიე-შოა ჰარა მუზკტ— ჟიეწყიეში აარა იჩეზშაბუჟ საჰოტ-ბეჟაკ-ლა დააბტღუშიტ. აურ სკიეზ იტეს შიეყო. ურარ უცაბ უმეციოა რქიჟ, იბეჟან-- 10
ბეჟეში ენააწკრაკ რწიეგტ ისკრჰიანბუჟ, აურ ასჰიან: „ჰარა დაჰლ'აბუ-ბწბზაკ ჯწა ჰანცარაკ მეშე-ჟეჟიანდა ჰწაწა რკია ჰაგტოალღმ“. აურ ასჰიან-შოა ღღტრბ. ატეს სკიეზარი ურარ სარე ჰაგტუტუშიამ“. „აჰ, სწაწა-ბზი, სარა ისთაგტ-შოა ისმანაზ ურარ უსაუტ. აურ სკიეზ-შოა ისაჰი უბწფში აყეყო, უბჩჩ' ყუეყო?“— „შოა, აურ უსუმა, ბწ იბსკრბაბ. აბარ სხაღში, დაბარ სხჩჩა, 15
დაბარ სემათაქია რწიეგტ მღტქიეშოა ისგმო“.

„ურარ არა აჩე-ბზი დაბააუგა?“

„ზაკი მეზბეღალო?“— „იბღტრაა დათაჟუბ, ჰამღტქი დატოპ“.— „შოა, აურ სკიეზარი, აურ აჩეზ არტეში აბაწი აქე წაყა რწიეგლა-შოა ჩანეკ რყო. აურ აჩეზ მჩაწა-ფბადა იბტუღტ. ბტქიეჟმაკ დაღტალოპ, დანარკტარაკგტ, აქიეჟმაქია 20
ირტუღტ. ატტ ირღტქიეშოა დააბგტ არი აჩეზ. ბტქიეკ-შოა (ი)ყასწან ატტ აქიეჟმაქია რქიე იშტასწაქიეტ. აჩეზ ინანარკტ ატუბა დაღრასწან დააღტქიეზღაღ. ინააღტქიეზღალა აქიეჟმაქია დაასტშოალან, აზშაბუჟ ისციეზრბტ. ხშაბუჟ-შოა იზა-ანბზ, აურ სკიე ატეს შიეყო სჩეჟ“. „შოა, იბწიბარ აურ სკიეზარი, უწი ჰამღღმ უტუეიგტ?“— ატტსი იშეყა, აურ აჩეზშაბუჟ აქიოტაზ აკტუკს ბეჟან-ბეჟეში დანღ- 52
აგტსუბ, ღტციაბტ. ღანტციაბ, ჯაბეჟზ დააბტ.

„იყაბწაზ ზაკი?“— იბიეღტ.— „იყასწანი, რწიეგტ ისკრჰიეღტ. უტეჟიან უწასშოა უცა ატუჟ იჩეზშაბუჟ იყააგაბ აქიე, აბაწი აქიე. იშაააგაბ აურ სკიეზ: ბტქიეჟმაკ აბაწი რწოპ. ჩანეკტ უწყა რწიეგლოპ. აჩეზ აწა აზიან დალოპ. მჩაწა— ფბა-და იბტუღტ. ატტ აქიეჟმაქია ირტუღტ. რღტმრტუტუშოა, აჩეზ დანწარაკ 30
აჩეჟეს იშეგბგრ დაგა! ატუჟ იშაააუგუში აურ აქიეზ: აბტქიეჟმაკ უმეციოაგტ უცკრკრია-შოა, ატუჟ აქიეჟმაქია რჯიე იშტასიწა, წაღტბა— ღუკგტ (ი)უცა, ატუჟა რქიერბა-შოა, დაღრასწა-შოა, იღსიერგმტუ-შოა დააბიეა!“

„შოა, აურ უსუმა, უტეჟიეწილან სცაპ მირა სკიაჟოა. შოა, სემაჰიციოა სინი, კამბეში ჰშეზ შარღა-შოა, აბაწი აქიე დააგაპ“. „ზაკი რყო?“— „ატუჟა აურ აბაწი-ღუ აქიე ჩეკ რწოპ (|| რწიეტ). აურ აჩეზ დაბტ იბტუში. აურ იწანარია ბტქიეჟმაკ რწიეტ-შოა ირტაატუღტ აჩეჟს. აკამბეშქია ატჰიან ბტქიეკშოა იშტაჰ-წარი აურ ასაჰოტ აქიე აჩეზ იბტუშიტ. აჩეზ დანწარაკ აწაღტბა იღრანშოა დააგტუშიეღტ აჩეჟს“. 35

„შოა, ატუჟ გტუსემ, სინი, აკამბეშქიაგტ დააგაპ, დაჰშიაბ ბტქიეტქიეშოა, დაჰშიაპ“. 40
„შოა აკამბეშქია რმენ ირგე, ბტქიეტქიეშოა იშოარწანღტ. აჩეზ იბტუ დალაგეტ. აბტქიე იშოარწაქიანზ აქიეჟმაქიაგტ აურ ინაწაღტღეღტ. ირტუ დალაგე: ატუჟ

იშგრძჷ აჩქეგსუზ შადგედტ. ირგმაშთა რმაჰიცია რქეჲ იგეტ. აჷყა აჩქეგს
 ხშეგგე დაღრგხიტ. მარს დანსენ დცეტ, მირა სკიაჲთა ლქეჲ ღნაშეგლედტ.
 „სარს დაზგედტ“. მირა: „შთა, იჷრ კიხარო, ჰაჷტქქია იყალედტ. ჰაშეთანცუშთა
 5 ტარა?“—ჰაშეთანცუშთა აჷრ კიჲ: ჯგშეკლა ჰადგქილუშთა. სარს სემჰიცია რქეჲ
 სკახეჲ-შთა, ბარს ჩაჷმადგალა-შთა სინი! სემჰიცია ჰაზგრუჷ“. „შთა, უნი,
 ჰაჷკა“—ჩჷედტ. აჷყა დალაგან ბზირაშთა რმაზგე დაარხიედტ. დაადგქი-
 ლედტ, მირა სკიაჲთაგე დრგცე-შთა. იშთაჲშ დახშა ლქეჲ დაათანს,
 სკეგე დაქიედტ, ჷა აშთიყოგე¹ დაარცელან. იზბახტუ აქტ აჷგე დაანტ
 დახშ აგეზჷა² გტე (აჷტედტ) დაქიედტ. ჷა აშთა რყოგე დაარცელედტ. ეთათან-
 10 დქილახენ, იშედცეზ იხეთახტუ აქტ აჷგე ეთათალახტ, ეგშნ-ჰაბა ლქეჲ.
 ენშ-ჰაბაგე (აჷტედტ) დაქიედტ რთაჩანკა. ჷყაგე ჷაშთა რყო დაარცელედტ.
 აჷტე რზეგე ეცეშთა ეშთანჷთა რუჷქეილა ჩაჷჯე დაანშთა დერბედტ. ლარს
 დანანთეჷ, დლდგრტ. „დანედტ“—ლჰინ, აგეჲ-დუ დრგლაჰიჰი. რზეგე
 იჰინ, ბან რლალე. აჩგეზ მირა დზექთაზ აჩქეგს ეედრგსტ. აჩქეგს აჷტე
 15 დაჷედტ: „სრუნასია იყუჷშინ, სუჷშრტ“—ჰი, აჩგ-ხშაჰეგს გემდრგედტ,
 რქეგრხეგლა-შთა ეეთესტ. აჩგეგს იგეზიჰტ ჩაანდენარუნ, მირაგე
 დქიქიჰთა აჩგეგსაჰეგს დასტ გეჷგლა. დაქედტ. შთა, აგეგე ბან რლალ-
 ჲან (აჷაქი) რზეგე დალწებტ. რზეგე ეცე-შთა დასენ, ებეჷ და ითგ-
 20 ქა რქეჲ იცედტ. ეშეთაჰაგე ჷყა რყაშთა ღნარქისახტ, აზეანსციჰეგე,
 აზეანსციჰეგე ჷყა ებაბანტ. მირა ლჷანსციჰეგე ჷყა ილბანტ.

ა. კ. ¹ (27 წლ.)
 ს. აფსუა. (16. VIII. 40 წ.)

38.

ენწაჲ დეჷან. აჷწა ნეჷარს დცუნ. აჷრ აჷწა თჰა-თშეძაჰე დემან. აჷჰა
 25 რჰა ათალე დეზანგედტ ანაპთ-შა „სჷანწიჰე დუშმაზ“—იჰინ, დეზანგედტ.
 მარს დენეჷ. შეჰიჰე დანნეჷ, „სენდენტ“—იჰინ, შთაჷ აადშეგ. შთაჷ
 ანაჷშთ¹ თალე დეზედთ² აჷჰიჰსთა დღედლაჰან. დღედლაჰანტ-ჰია, ლა ეჰიჰს-
 ეგ გელეჷ. აჷჰიჰსთა ენელეჷ, დეგან, ბაჷი დეტეჷ, ეჰიჰსთა ჲანა დემან-
 30 ეკეჷ. ჲანა დანჷან, „სუჷჰან დაბეჷ?“—იჰინ. „უჷჰან ბაჷი დეთაჷ, ჲარ-
 ნანხენ“—იჰინ.

აჷრ ჷყა დეშეთან აშთარსციჰეჷ დრრუ. დანრ¹, დეჷაჷგე რჷა ეჰან
 ეჷა ბზირა აჷტე დედტ. დანგე, დემან-მაცარა ხე-თაჷცის ჲრუ. ჷტე ანაბი-

¹ ← ჷი აშთა რყოგე.
² მთქმელი ჯიხარდა და შედმივად ცხოვრობს ს. აფსუაში. მის მეტყველებას ახასიათებს
 რიგი თავისებურება: შენარჩუნებული აქვს სრული ფორმები დროთა დანობილებადი (რის გა-
 35 მყოფ დამსწრე ახალგაზრდობა, რომელიც ტექსტის ჩაწერას დაეწრო შენიშვნებს აძლევდა:
 „ჩვენ ასე არ ვამბობთ“) ახდენს დი თი ტი სამეულის დელაბილიზაციას.

ცოი დაალაუხ „ლ'აპე ზმამ-ჰია დრ'ტხუნ. ჟესა უზრტხუნუი? — მალჰიე. ენდალ-
ჰია, „ლ'აპე ბტემუმა, შთა“? — ლემჰიე. „ჟიელაგ' სტემე — ჰიე, — აბაგ' დესტემე —
ლჰიე. — სბა სთალუ სეზანტემე, ითაგ' ანდმრუ, პაგე საათგე“ — ჰიე.

„ჟი სკეზარი 1, ბაბ იჰე ბესში“ — იჰიე ლტაწა. იჰიან, ლარს, მარს ლტაწა
მთალუ ჯგზაშა, ითააციაჰიან სხუკე ილტკემწი. დაეუმკემეშაზ ივარლ (|| ივა- 5
რლტ). ივარანზ 2 ახტაა ჩიცია-შოეჰიეკ ჯგზაცია-შთა ილტკემწი.

დაეუმკემესაზ აჩიცია შოეჰიეკ ხტეიკ' ბეჰინტა-შთა ილტემე. ჟად-
რჰიან ემეზეჟიეს, ჯარე დააჰიანს „ჩიეკაშაპ“ — რჰიან. აჩიციაჰიან ვარანშა ილტ-

ჩიე. ლარე მთალუი აჟანდრ' აჰე მანანე. ჟადრჰიან აჟი მთალუკ' დლემლა-
ჰამ. დანდელაჰა, გ'ლემე. ენლემე, ლტსაბიკ რადი დტემე. ჟადრჰიან ილი- 10
ქილახ. ვარე მანანძხ „ჩიეკაშაჟ“ — რჰიან, დააჰიანს. ენააჰიანსგ' კარე-
თარკახ. ენრკახგ' აჟანდრ' აჰე ლარს მთალუი რჯეზ რყან. აჩიცია შოეჰიეკ
ვარანშე იციან. აჟაჟგ' დემთლ'შაჰხ, გ'ლემე. ენლემე, ლტსაბი იჰიეჯახუზ
ჟაჟა დემეჰ. ჟადრჰიანგ' ითადიქილახ. ვარე ენანძხ, „კარპტემე“ — რჰიან,

დააჰიანს. ენააჰიანს, აჩიცია შოეჰიეკგ' ივარანშთა კარარკე. მთალუი 15
ლარე აჟანდრ' აჰი ემთაჰიანს. აჟაჟგ' დემთლ'შაჰხ, მანდლემე ლტსაბი
იხეჯახუზ ჟაჟა დემეჰ. დანემე, „ჟეჟიან სა სემეშა“ — ჰიან, სბნა დტალე.

ჟადრჰიან მთალუ დტემე. დანტემე, აჩიციაჰიან ილტკეჰიან. „აჟიან და-
ბცა?“ — ანრჰია, „ლტსაბიციეჰიანგ' ლემე, ლარგ' სბნა დტალახ“ — აჰიე. აჟემ
ანდჰია აჩიციაჰიან აჟენჰიეზენ, მთალუკ' დრკემე ლტაწა იჰი მჰახ. „დბი- 20
გამ?“ — ანდჰიან, სბნა მჰალემე სბნა დტალახ, ლთააციაგ' ლემე, ლა-
თალუ ჟესა ლტაწი ემეჰიე. ლარს, ბელ'ხიელა სბნე რლალახ, ჟასან'ჩიე დჰა-
ლრუ. ლარს აჟასან'ჩიე „ჟაწამათიეჰიან (sic!) სეჰიან!“ — მალჰიე აჟასან'ჩიე.

ენდლჰია, ლტემე: ემეჰიე, ასეჰი, ელემე, ემეჰიე, ემეჰიე (sic!).
ილტსილემე ჟეთ. ლტემე იდემე ანტლემე (sic!) ითალკე. ლტემეჰიან 25
აალსილემე ემეჰიან, აჟასან'ჩიე რლეთ „აჰიან: ემეჰიე იწიან!“ — ჰიან. აჟას-

ან'ჩიე ჟესა მალჰიე: „დემემე, ახრთლემე უსაშტ — ჰიე — სემეზლ' 'ხი-
ლო, უმეჰიან!“ — ჰიე. — ჩიენ დაშტეს-ჰია-შთა, აჟათარკე სეგა!“ — ჰიე. ენ-
მალჰია, დემე აჟათარკე. დაემე ა'ხანენ ემეჰიე „ჩიენ დაშტესნე აჟა-

საჰიან სტესნე“ — იჰიე. მანდჰიან, „ამეჰიე“ — იჰიე. მანდჰიან აჟასაჰიან ემეჰი- 30
რენ. იშეჰიან ა'ხანენ იჰი, სბელ'ხიელა ლბა მთალუკ' დტემე-
შთა ა'ხანენ იჰი მან. ლტაწა მთალუ დტემე აჟემე ლ'ხანენ იჰი (მ)ან.
ენჰიან აჰაჰიან ინარგლემე. (ლარს) აჟასაჰიან ათარკლან მჰამ. ენჰიან, „აჰაჰიან

1 ჯერ ასე თქვა: ჟაიკერი.
2 ← ივარან.

აჩივ ღადქეუდჰილან ა'ხ'ნ'კია ღადიეიეიენ ღდფსგჲ. აბგზლ'ხიელა „სგ'მთიაქია სგზჰანგ!“—აუასახ'ჩია მღლჰიენ.—ღმთიაქიაგ'ღ იღზჰანგან, იღსიღლწახ. ანღლ-სიღლწახ, „ბაბ'ცუჰიჰი?“—ჩიჰიენ.—„სწაწი იჰიგ' სც'ბაშტ“—ღლჰიენ. ა'ხ'ზჰენ: „ბაგ'ღ-სგშორამ!“—იჰიენტ, —სარან ბგსრაანწიუჰიატ“—იჰიენ. გ'ღლმჰუჲ. „უზჰიანღახეტ!“—ღლჰიან, გ'ღლმჰუჲტ, ღწაწი იჰიერ (sic!) ღცახტ.

5.

†ი. კ'. (36 წლ.)

ს. აფსუა. (17. VIII. 40)

39.

აძიგ' აბბა იფან ჴიასიათ იზგყეფწი ღანფსახ: „სა სანფსგრააკ ჴიარან აქიასან ფჩანჰი ღეუჰმწან!“ აბბა ღანფსგ' ფსგ'იგ' იზგყეფწარნგს, ჰიეფჰუტჰ გიადჰიი იმან, აძღლუ აჰიერ იგე. აეყეგანზ ჴიასიაკ ღჯჰან. აქიასან ღანგებან, ჴიყა გ'ღმღლაგეჲ. ჴიადღრჰიან ღაჩია ძღლუ აჰიგ' ღცახ. ჴიყაგ'ღ ჴიასიაკ ღჯჰან. ჴიყა გ'ღმღლაგეჲ. იხფახზან აძღლუ აჰიგ' ღეთანცახ. ჴიყაგ'ღ ჴიასიაკ ღჯჰან. აჰიერ (ა)ახ ღ'ღნგ'მღე, ჴი იშოტგ'ფე იგიანდ იგანზ იღაგარნგს. აქიასან ღააღწიან: „არან ზაჰიერ აუგანზი?“. იჰიან. „არან სბბა ღდფსგ'ნ, ფსგ'იერ იზგყასწარნგს იზღაგარნგს აახგეჲ“—იჰიენტ ი. იენ-

10

15

აქიასაგ'ღ ღააგ'ღლან უს იჰიენ: „სარგ'ღ სბბა ღდფსგ'ნ, იზღაგარნგს ჰიეფჰუტჰ აახგეჲ—იჰიენ — იხგ'მამიჰუტჰ აჰიეფჰუტჰ. ჴი-არგ'ღ სარგ'ღ აააგანზგ'ღ იმირჰუტ—იჰიენ.—აჰუგ'ს ენგყახაარაკ ეღლაჰწიან-შია ააღლაგან—იჰიენ—აეჰან იზარღახარი, იზაჰარტჰუ აეჰა ირგ'ზანპ“—იჰიენ. ჴიოდღრჰიან, „თღურანზ ჰიანპ-შია აეგანზანზ თღურანზღა უჲ აბბა—იჰიენტ—აფჰეფჰუტჰგ'ღ მარან იგარანაჲ“—იჰიენ.

20.

თოღურანზ-ჰიარა ააჰბა—აქიასან—ღლლაგე. „ჰარან—იჰიენ აღნანან აღგ'ღა ჰინგ'ჰ ჰიმან. იმაც'რა-შითი იგ'ღლან. ჰიტგ'ღ-ჩიიენგ' ჰიმან, აჰინანზნ აჰიტანღ აწიენტ. ჰანფნგ' ჰან მჰაბიენ აჰიტანღ აშიანანწანზ. აჰიტანღ აბაზარ მჰაგან აჰიტანგ'ნ, სბბა ასყან-შა იზგ'სთი, აანზახ-ღაგ'ღ ართ აჰიგ'ღ-ფჰუტჰ გიადჰიი იხხიჰააღ. ათოღურანზ-გ'ღ სანღგეჲ“—იჰიენ აქიასან.

25

ღიადღრჰიან აჩიიენ ღლლაგე თოღურანზ-ჰიარა. აჩიიენგ'ღ ჴიგ'ს იჰიენ: „ღიარან-წიანღა ჴიენფიან-შია ჰარგ'ღ ჰიტგ'ღ-ჩიიენ ჰიმან, აღგ'ღა ჰიენგ'ჰგ'ღ ჰიმან. აჰიერ აზნან-ა აწიენ აჰიტუ. აჰიორჰჰჰ აზნანგ'ღ აწიენ. ჰანფშიგ' აჰიარჰჰჰ აზნანშია ააათგ'ჰიიშია ჰაბიენ აჰიტანღ-ქია. ჴიადღრჰიან აშიი ააჰარტგ'ნ აჰიტანღ-ქია ააღიგ'ღლაგან, აფშიენ აააფშიენწიან იჰაფყეჲ. აანჰაფყან იჰარტგ'შიენ. აანჰარტგ'შია არბიენ არცნენ ეღლგ'წი. ჴიადღრჰიან ენეღლგ'წი, არბაქია აბაზარ იყასცნენ. აბაზარ იყასცან, ის.ი.ი. ისთინ, ისთინ,

30.

ახია აათნესხულა ჟინდღრ სხიამ, ჭიჭიკვგ სხიამ, კიათანკვგ სხიამ, აბართ აგოამ ჭიჭიკვგ სხიამ. საადიქილან საშაამახა პჭიან სკციე (სკციასტ).

სანაფშეხ, აგიორლ მსკლან აღამანი წლ-შთე აინ. აწლა სანაფშე პქიპეჟ წადღეჟე ჭი-შთი იხბე. აწლა სვლან აწი ააქიესხურნეს, აწლა პქიპეჟ არგ-

5 შთი იხბეტ—იხიე—არგა სქელაპან, სკციქიავგ ჭაწესკშთინ, აქიათან იწასპიე. იწასპან, აჟი ადვგლ სკცილიე. ენესკილიან, ხარბეზ ლასწიე. ახარბეზ ისაშეჟე „იყალამან“-პია, სანცა ჭაულკვგ სკციენ, ახარბეზ საშამლათშეან ნაშა-ჭიანქე ჭასრუტ. ანაშეა ანესხეხეჟე აქ აათქეჟე. აქ ალაქიი ილიქიერკლან, აანერკვლენ. ენანერკვლა აქ აქიდა ფსქეჟე—იხიე—აკიავგ პქესხ—იხიე. პქეია სკციან, აქიქანლ აათქეჟე. აქიქანლ ანქესხე, შიიყყ აათქეჟე. აშიიყყ სანაფშეა

10 „ჟე, ჭიასა, ჭიასა რკვა უგამმ ჭიჭიკვგ პქიენ იგეტ-პია, აჟი აშეიყყ ანენ. აარს იქიასაჯგ (sic!) დანდვლენ. ფშეჟეჟე ინაძან პქიენ ილაგან, აჭაგან მბა ფსქეჟე იხეყეჟე.

რ. კ. (50 წლ.)
ს. აფსუა. (17. VIII. 40 წ.)

15 40.

ზადიჟე ჟე ხ-ქელაჟ იხიან, იფქიეს „იხიე!“—იხიან, ილგთენ. იფქიეს ენლხიე, „იხიეზარი“-ლქიან, დათშან-მაცარა ილგაქანქე. ლქანა დაან. „აჟე ზიეზარი, ააპაჟ, ააქიქიქი-იხიე. „ჟიარს, აჟე გქეყხეჟე“—ლქიენ. „აგებანცა?“—ანგქიან, „აკვიე აალქეჟეჟენ, იჩანქი. ენენჩანქ, ხ-ქელაჟ რაპა გენამქე აკვიე. „აკვიე პქეზარი, ჭიეჟე აგებანცაჟე? ჭიეჟე პქეზარი, აკვიე აბანცა?“—იხიე. იფქიეს ჟე ალა დაქეჟე დაშეგნიცხიან.

რ. კ. (51 წლ.)
ს. აფსუა (17. VIII. 40.)

25 41.

ჟეჟი იხეგეჟე ირეჟიან?

ციეჟე ჭყან. აცი ამ აჟი ენქარცტუ, ხეჟე პქიქი-შთა იქარცტუნ. ამი პქიდა-ქი (sic!) დანქიქიან, ამი აგამიჟე დანქიქიან, პქიგე აწქეჟიჟე დანქიქიან. ამ აჟი ექიქარცტუნ აშეთა ჩიჭიჟე დარფლენ. აფგენა დანქიქიან აჩიჟე ჟესა აგამიჟე: არს აცი იქცტუ (!) აგამიჟე დანქიქიან ააპი: აცი დანქიქიან! აჩიჟე დანქიქიან აგამიჟე (ა) დანქიქიან იჟე შებენ-ან დანქიქიან, აგამიჟე: „აფგენა დანქიქიან «აცი ჭიანსლა!»—იხიე“. აგამიჟე ან. აგამიჟე, უა აგამიჟე (ა) დანქიქიან აერგეჟე უსა

30 იხიე: „სარს სკციარგქე, სანსლაჟ, აჟესა აწქეჟიჟე დანქიქიან ააპიან, აჟეჟე დანქიქიან-სლარა!“—იხიე. აგელთაზან აწქეჟე დანქიქიან იჟე დანქიქიან: „აჟესლან!“ რიქიეჟე,

იპიან, აქმაიე. აცი ამ აჰორ ინაძან ვიელფაზანან ათინგ'გზ ძუშთა ითაზ იზხეგ'გ
 აზიტ. აძრ ეენააჯგუზხ, ჭარბაჟიეჟი სამწასნე იმტინახენ აცი აგე. ეეშაიგუბ ჭა-
 სანჩაკ იჰორ (ა)ანნი აბღლ ატიჟაია რქიტანი, აძარე ალაგე. აჰრ აბღლ აუხაკა
 აჰასანჩა ღეწატიანი აჰიან აჰი ენალაგა, „აჰიან ეჰასსხუზარი, ზბაპ“—ჰია, დანააჯანფ-
 შილა, აზიუგმსყა რლე ააწასიე. ილე ენააწასია, აჰინგ დიანხ. „სგლ' აკეწასიე“—
 იპიან იფიიეს ილეაჰიე. იფიიეს დანააწაფიიენ რლა აზიუგმსყა ააწაღლხენ, არი აჰიენ
 აკუმა არააჰიენდაგ'გ უზჰააზჰ?“—ლჰიე. ანააწაღლხენ აზიუგმსყა აკიორ ათ-
 ლარსი. შიკისა ყიომე ანააგეს ეეღგ'გლხენ. ჭადღრჰიან ქეთე აამჰიეჰსანი ტიართა
 რგმაჰა-შთა ადგ'გლ ეეზეფიიეაუ ჭა რქიტიე. ჭა ენგქიტია, აქეთ აშეკქიტიაზ

5

აღგ'გლ წესა ალაგე. ადგ'გლ ანწესე აქეთ ფიიორი იცე. ფიიორე ეეცხზ აბაგა
 დარწესა-შთა ირბე. ეენერბა აბაგა ეენსენ, ირშე. ეენერშე აცია გერხერნეს
 ალაგანი, აბჟია გერხ. აბჟია ნაგერხ, ქეთლაგ'გ გ'გრხეეცამერხსიოთხ. აბჟია ააგ-
 რხე დარგანი ანახ. აჰრ აბჟია კიიენ-კიიენ ირშიან, გელფი იყარწე. ანახე აანახ
 ჭყი იმტინ ფიიესე ძ-ჰანგარა დეშეცუბ ილბან შაპელა დანაიანსენ იგელერესიე.
 მაქე აწეჰია აანელკელანი, დანენ, დანელხ(ჰ)ენა (sic!); ადგ'გ აათელგანი, აბაგა აცი-
 ბჟიაგ'გ ილდიქიან ანალგე. ეეანალგაზ ლეჰ გელფი იზეჰალწარნეს დანაგანი,
 გელფი გ'გინალმწე ლეჰ. ჭესა დეშეჰაზ-მაცარა ლეჰ დელსე. ლეჰ დანესე,
 აქეთ ჰიიეილანწეკ'გ ამაშა რეჰენ, დერგანი დეჰარწე. დანთარწი იეს გ'გეგან-
 შიე. იშეჰაზარააკ'გ ანგეშე აქიორფსანი ანახ.

10

15

ჭადღრჰიან მეშეჰიე ანწე იეს ლეჰ დანანგუ-შთა ზაძიე იბე აქეთ ანაჰე.

20

ეენეჰბ ალს დანქიეცანი, აეს ააჰიან ანახ ანახ. ანახიან, იფიიენ აეს. ანფიიე
 აქეთ იზლაბზახუშეაზ რუბზახაგაშთი რყაზ აქეთ რუზვარი ჭანდერ, კიათანი, იზხე-
 გ'გ აჰყა აათელწე. სარე ისტქისიუზგ'გ ანახტრთე. ჭეთი იზხეგ'გ ირეჰანნი?

სი. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა. (17. VIII. 40)

25

42.

რეცჰაკ ჩიე-ბზრეჟი იმანი. მერზაბბქ აკიენ დარს იზ'გ'გ. დარია ბეჰაკ ტაჰირ
 იზ'გ'გშთა; აჩიუბზრია მერზაბბქ გ'გეჰინადღრეჟიშ, ტაჰირ რეწაჰა რქინადღრეჟი.
 „ჭარს იხიან ტაჰირ“—აჰრ ანახიე. „ისერეხიია“—ანეჰიან, მერზაბბქ გ'გეჰიე.
 „სარს სრეცჰაზარგ'გ, აჩიუ სემაზარი, ეეღ'გ'გსეჰე“—იპიე. „ინგე“—იპიან, დეშ-
 ჰია. „იუთაგ'გზარი, ჩიე-გეართეჟი უსთუშე, ანჩი [ი]უთაგ'გზარი, ჭარს იუთაგ'გე
 აყარა, ანჩა უსთუშე“.—„აჰ, აკე გ'გსთაგ'გე აჰრ აჩიუ-გეჰიეჟი ეეღ'გ'გსეჰე. ანგ-
 ყიარაგ'გ ეეჰა იმერო“, იშეჰეჰიანარააკ'გ გ'გეჰიე. ჭადღრჰიან მერზაბბქ
 იჩიე დექიტანი აბაზარ დეჰე ანგე ჭეჰაშთა. დანჰანხ(ჰ)ა ბენა-ღეჰეკ'გ დან-
 ლესთა დანახჰანი. აჰრ აბაჰა იმჰიეჰიე დეჰანი, აჰრ აბნაჰიე დელატიე ჩიეგ-
 რეცჰანი, იციჰიეჰიეჰიეგ'გ იციჰიეშთა ისიეჰიან, აჰიეჰა დანაზ'გ'გ ას დეჰურა
 დელატიე, დეწიეჰი დელაგე. აჰიეჰა ლანესტარი. აბაჰა „აჰიეჰა სეჰეგ'გ“—იპიან.
 „ანარბი, არი ზეჰიეღ'გე?“—იბე ანახიან, დეჰანი, დეჰდეგ'გე. „უზეჰიეღ'გე ჭარსი?“—
 იპიან, დანეჰიან, —სარა სრეცჰაჰე, ამჰიეგ'გ სეზღრხანი, აბნა სელახაჰე, აჰიეჰა

30

35

საშე“ — იპიე. — „შთა, აჟაჲა ჟაშაზარი, ჟაასჩიფხენტიანლ!“ — იპიე. დღაჩი-
ფხენტიანლიარნეს დლაგან აჩიე ეგგეზხენმეგლენი (sic!). დანღაზენმეგალა, დააბა-
სენ დღაგუ მაცარა დღეგგეგალან, აჩიე დნქიეგროტიე. დანქიეგროტია, იშაპი ანდღე-
შაალან, აჩიე დღედნარყენ. დანგედნარყენ, „უხაკიეზორაკეგენ ჟაიჲქიანსშთა ჟაი-

5 ზიანქ სერპის! — იპიე. დჟაიჲიანსენ ჟეს იპიე: „იუთაქდრეგენ ჰია, ჩიე გენუსთუ-
შაჲ!“ — იპიე. — „აჩიეგენ სენუშთან — იპიე — აჟესა „ჩიესერკეცჰან, დღეჟან აჩი აარ-
ქისხთ-შთა“ აძიეგენ დრუმჰიანენ!“ — იპიე. „აჟჟე ისპიეტ-ჰია ზაკიი ჟიარო ჟენან-
ჰიუშე“ — იპიე. — „აჟი სენანჰო აქეგენ გენყამ, აჟესა არეცჰაქია აბნი დანლახარი,
10 აჟაქიან „მერზაბაქ“ დაშერჟეჲ ეფშე-შთა ჰარჟეუშეშთა ჰაჩიე აქციეგროუშეშთა“ —
ჰიაშთა, არეცჰაქია გენრგანხაშამ, აბნი რლათსაშა“. ჟადღერჟიან ტაჰირ იეიე

აფშეჰიან, „სარს ტაჰირ სეკუტ — იპიე — ჟარეგენ ჟანქიეთა ჰაეგეგაგენ ჰანლა-
ცანხ“ — იპიე. დარს ტაჰირს დირა რეკეხენ, აჩიე ზტიეზ ნთახ. ნთახეზ-ჰია დარს „გენს-
თაეგემ“ — იპიე. აჟი ანღეჰია, დარს ბანა დირა შიეგეგენ აჟიეგეგენ აბენი იჰიი (sic!)

15 დღაგენ. იჰე (sic!) დღაგან დღარგასს მეშეიეგენ ჰიეგეგეგეგენ დღარჰანწიუ დღემან. ჟადღერ-
ჰიან იჩაგენ აართახენ დანუშეშე. აჩი ანაართა „არს აჩიე სარენ იგენსთაეგენ, ჟარენ
იუქიანგროტ“ — იპიან, ტაჰირ ნიე აჩიე. აჩი ანღეთა, ტაჰირეგენ დლაგან ჩიეგენ
აართი, ითაეგენ აყარა, ზიეგენ აართი. დართან, ემამზინაშთა ემდღეშტი.

რ. კ. (50 წლ.)
ს. აფსუა. (18. VIII. 40 წ.)

20 43.

დრეკჰაშთა კეიენე იეჰიეგენ-ააგან-შა დეჰან. აჟი აქეიენ მურადი-შთა რმან:
ჰარანქ იტიეგემ იმქარა-შთა დანქემსრა-შთა. მეშეიეგენ აძე-ჩიეიენ დჰანაჲ აქიე აშე-
ეგეგეგეგეგენ, წიანჰან-დღეჟე აძი დანანაგუშთი იბან, დჰანმეგენ. აწიან დლაგან, აბეიი
25 იქიე. აწიან წია-ყაფეშენ, წია-დღეჟენ. აბეჟე ანღეთან დანაგეგენ დიეჩიე დეშეგეგეგეგენ.
ჟადღერჟიან აწიან აბეჟე დანანხან ანღეთან აძი აყარაჲ ანგელა დღედეგეგენ. არს

აწიან-ბეჟი ზტიეუ დსანჰარი, დესრგრაზეგენ“ — იპიე. სადღე დანიე. ასან დანიან,
დარს აწიე იეგენ დეფშეწიედ-შა წია-წლაკე ინჰანშთა აჟი აშეგეგეგენ, დანაჰეგენ
ანღეღერ, ასან ზტიეზ აწიე იეგენ დღეგენ. აჟი ითეგენ დღე-შთა ასან რლანგლან,

30 დერეგენ დღემან, იჰიან აწიანბეჟე აჟი იეგენ ინეგენლან, ნობენე „არს აწიანბეჟე ჟარუ
ჟიან დანქიან?“ — იპიან, დღეწიან. — „ანჟოტ (|| დანუ) დარს-წიანლ“. „უხლანბეჟეჟე
დერეგენ დანჰარი?“, „სარა სანბეგეგენ — იპიეგენ — ინდღერენს“, „უხლანბეჟეჟე“ — იპიან,
დღეგენდღეგენ. „სეზლანბეგეგენ აჟი აქე: სარს ისტიეგემ გენსქეჟე. აჟი აბეჟე სი ის-
ტიეგეგენ ისქიე. უსერგრაზერენს, ისისანხერენს სჰაჲ“. ჟარს ურეცჰაჟე. აჟი

იზღუესიანთაშა? — იპინ, დეაწჷა. „სემეჩლა სუზეჩინაშე, ჭარუ ურანხანწკა“. „სარ აკელაგ სეგრაზხუშიამ, ტასჷან იყოტწათე?“ — „ტანსეანგ ალპ ისეკიეწი, სეჷამე. ახრათ აჩენ ისინახეკ“. „ტანსეან სარ აკ'სპია სეზლარაზხუშია“.

— „ჷასანპი! — იპინ — ჭარუ უზლარაზხუ უზესხუში“. „სარ უფენწეკე სუზეჩინ ტანსპიარი, იტანშიამ ატი აწიბეჷა ჷეჷამა?“ — იპინ. „იზეაშტ“ — იპინ 5

აჩიენ რეკაგე. „შთა, იტანშიაზარი, სარ ფჷაკ დსემეტი — იპინ, — სეჷპ დლასიშტ — იპინ, — დედანგიო, დესჩო, დეგლ'ჩო. ატი ლეჷამ ლემე, კარაღა-ლუში, უმეკლა ილქეჷწალარა ათაგე, ჭარ დეურჩალარა ათაგე. ატი ილქეჷწუ-მაცარა დეურჩალარი, ტანსეან სეზახუშია“. „ისეგსიწუშიაგ, ისეჷშიაგ სე ისეგსთალუშია“ — იპინ. — „აჷანშე“ — იპინ დანდგლე აჩიენ. დანდგლა აჩიენ-რეკა, აწაწა დცან, იჷპან დჷამეგე. იჷპან დანჷამეგ, იჷპან დეჷმეჷამან, დეგლ'ჩამეგ, დეგლ'ჩამეგ, დეგლ'ასიგეჷ. „არ ლეკი სეჷპან“ — ანჷამან, აჩიენ

დეჷმეჷამან. „სარ კანაკლ'ა სეჷწუწი, უსეჩიე“ — იპინ. — „ა, სეგლ'ეჷმეჩი-უჷმეჷამან. სეჷპან არ ლეკი იზესპიან, დელასიუ ჷესპიან — ჯარგე დეგლ'ეჷამან ლეჷს აჷჷამ, ლენაგე დეგლ'ალ'ჩამ, აკეგე გ'ანლხუმი, ლეჷამეგ ლეჷს აჷჷამ, დეგლ'ეჷამ. დედანგიო ჷესპიანგე, ლეჷს ზლამ დეგლ'ანდერჷამ. სარ ისთაგეჷთა 15

სეჷპან დეჷსთეჷა, ჭარ დეჷმეჷამან ისმეჷა ტაკეტი — იპინ, — სარ სეჷპან დეჷგარან დლან, დენარლშთაგე დლანშიან, ფაშთანპშთაგე დლანშიან, აჷამეგ

დეგლ'ანდერჷამ, მადშთა დესანჷე. აჷმეჷ დერეკეარი ეჷპანგე დედრეჷთან-ჷამან, დეგრაზხუშიან, აჷმეჷ დეჷგრესეჷმან, დეგლ'ანდერჷამან, აჷმეჷ გენანპ დეჷგლ'ანდერჷამ (დეჷარან) რხენ (რეჷმანხენ). ატი აჷანლა აჷმეჷ დეგლ'ანდერჷამ, დეგლ'ანდერჷამ. სარ დეჷსთეჷაშიან ჭარ ტიეჷშიან (sic!) აჩიენ, ისმეჷან. ჭარ დეჷტეჷტი არი, დეჷგანდერჷარი. ჭარგე სე უსეჷკიენუტ — იპინ. დანწაბერგეჷ ანჷამან ფა-შთა დეჷანხიან, ფჷამეგ დეჷმეჷამან. 20

ჷომე ანდერჷამ რეჷგეჷმანჷეჷ რეჷმან, აჷმეჷმანჷეჷ დეჷმეჷამან 25

ლარ. ლარგე დეჷანჷან ტესეან, სან დლანჷარა-შთა დეჷმან. აჷმეჷ აჷმეჷმანჷეჷ დეჷმან აჷმან დეჷმან ლარ. „მ“ აასესიო, ისეჷშია — ლეჷმანგეჷ დეჷმან-შეჷ. ჭადერჷმან დეჷმან ადინგე „დე-ჷანდერჷამ გეჷმან, აჷმანდერჷამ დ' აათეს-ხეტი“ — ლეჷმან, დანდგლა, აჷმანდერჷამ აწიგე ლეჷმანგეჷმან აჷმეჷ შარდა ლეჷმან-კათიე, ლარგე დე ლეჷმან დეჷმან. 30

აჷმეჷმანჷეჷ დანანახ, შარდა მწანშთა ფა-ჷკიენჷ დლან. ლეჷმან-ჩიენ დეჷმან-ხეჷ. დანდგლა, ტეჷმეჷ „ხანახან ანახიე აჩიენ: აგლ'ანდერჷამ რეჷმან-ჷანდერჷამ აწიგე ანჷამანი, აჷმეჷ კეჷმან. ჭადერჷმან დანდგლაგე დანდგლაგე ატი რეჷმანჷეჷ სინდგე. იყარწარან რეჷმანჷეჷმან აჷმეჷმან დეჷმან. ჭადერჷმან აშთაჷმან დეჷმან.

აშხიყა მადღრფეშოზ ტუტსა აარქაჰიენ: აჟი აჩიენ ანტემგია (sic!) დანთოზ, მანჟ
 მანბე რტუა ზადიქ აჰკიემზ აკ' ყაფნი ჰარამ ზლანჰ. მანგ ჰანბადღუგ... იზზეგ
 მალატიან მანჰიქტ. აჟი ეფეშე მამტანზ აყყარწოზ. მან-ჩიენ აჟი აალგოანლასიენ:
 5 სასრს რტემგიაცია რტე დანც, ეემანარა რტეშოთა, ატე აძბ დაკენ, დადიღლ-
 წეშოთა, აძ' აშეკლგზიოზ. აძგ' აშეკალთიანზ (აალგოანლასიანტ). აჟი ანმარ-
 ჰია აშეიყა მადეშეშე ატეშა აარქაჰიენ ატეტ „სიერგრაზერი აძ' ახკალთიანზ
 ირანსიანბრი, აჩიენ ატეშა ციქარა ყემწანხა-შა დეყალანხაშე“. იგრაბრ-
 ჰიან, იგრაზხან, დარგ' აჩიენგ' დეზნა-შა დეყალანხ, თააციანლაგ' მემგო-
 10 გ' რბადღუგ' მანგრაზხან, აჟიგ' ხარა ამსხა-შოთა დეყალენ.

რ. კ. (50 წლ.)
 ს. აფსუა. (18. VIII. 40 წ.)

44.

ხიოჯან-ჰია დეყან. ბბნა დეან, წლაკ დეან, ამეი დეჰიტიან, იფეყა დ-
 15 ლაგენ. აძიქ მანდალა დემიქესან. ხიოჯან დემიქეტ. „ეა—იჰიან—ხიოჯან, აჟი
 ამეი იფეყან, მანფეყერააკ, ტეშანჰიტიო ტეაჰაჰეშე-შოთა, ტეშანშეტ“.

— „ჰიარ აჟი ზდერგზ, სანფესშეაგ' იფდერგეტ. ისრემჰიაკეი უგ'სეშეა-
 შეამ“— „აჟი ანეი მანაადღუგერააკ, აჟანდერ მანწან-შოთა აბარი აკად ტეანქდ-
 20 ლარააკ ზანქ ტესეშე, ტეყა უფსეკ ულწეშე. აკად აგეიქე ტეანანბარააკ,
 ტეანსხარააკ, უფსეკ იწლწეშე. ტედერჰიანგ' ტეანსკ'ანხარააკ იფეხეკე უფსეკ
 იწლწეშე, ტეყა უფსერტ“.

„სარს სეფსეტ“— იჰიან [ხიოჯან] ჩეკემეტ. მანჩეკე, აჟანდერ მანწეა-
 ჰიან აკად იქდელეტ. აქეჯემაჰეა მჰანმან აქეჯემაჰეა ხიოჯან იჩად ირქუ
 მალაგეტ. „ეჰ, ზეათან-ყახემ იჩად ალი ირქუეტ“, ატეშა დეშეშტან აჩან-
 25 ხჩა დაამანქელეტ. „ხიოჯან უჩად აქეჯემაჰეა ირქუეტ“— იჰიენ.— „შოთა,
 ზეათან-ყახემ იჩად ალი ირქუეტ. სარს სეფსეტ“.

— „ტეანსე, უშეიქეტი!“
 დეგ'გ'გ'გ'გ'გ' დანმეგლა, აყირეყი: ბანცალა დეჰსა-მაციარა დნლაგენ. აჟეყა
 დაჰიქეწეან, ატეტ დეანტ. „ხიოჯან, ტეანყაჰ?“— რჰიან, იწანეტ ხიოჯან— „სარს
 30 ახრანტ სეან“.

„ჩეყე-შოთა, ახრანტ?“— „ჩეყე აჟი აქეკ: აჩანგ'ჩა მყარა ციქან დეგ'ყეამ.
 სეფეყე-მაციარა სეათეცეტ ახრანტ. ატე აქეკ-შოთა, აჩანგ'ჩა იჰიანტის ზეჟელან!“

რ. კ. (50 წლ.)
 ს. აფსუა (18. VIII. 40 წ.)

45

ზაყარა-ზწყარა უნას რგმაზი?

გიგჯა უნას რუზჩუნ. აკაძე მაქიატიშთა რუქასაქიე მაარგლაფუშაა აზადი დააგტლან, უტსი იპიე: „უნასკ აასტუთარი, უარი სარე კ'უასაქიე ეყარახუშე“. ანახგ'ე დააგტლახენ, ატტსა იპიე: „სარე იუსემთუ-შთა, უარე (ა)აასტუთარი უნასკ, უარუ უუნასაქიას რწყარა გიბბ ინადუშე. უტთ აგიგჯა ზაყარა-ზწყარა უნას რგმაზი?“

5

რ. კ. (50 წლ.)

ს. აფსტა (18. VIII. 40 წ.)

ფსსუშელ აზხარელთა მტყველების ნიშუშები¹

1.

5 „უფთხიკს ლჯიორჯ უმგან“-ჰია, ზზერჰიო აბრის დაჟანგ აკ' ბანსიოტ² სარბ.
რგცჰაკ ღლყან. ჰიგციკ რმან. უ'ეჰჰა აჩაგ რმაძამგზ. ხეჯკე ახიგჩიეგ დმან.
აკარტრში რლჯეწიეტ. ნას აწუხრა დეზაადგიო ინაღაგა იზთგდფსარგზ ადგ'ულ
იჟიენ. იჟაბ ზეგდფშარაბ უა ონ: ხია-ჰარაკენ ამმან, აბრაჟა იჟიან. დააკეჟენ ღა-
ყიწეტ. შთა აჟიარა იბჟაა-ჟანგ, ფხზნგ უს იბგონ: აბრის აჟიარაგ'ე უაყიწენ, აბას

10 უღქილანგ უჰიგციკგ'ე ითრ, უაგ'ე ბეჰინგქანი დააშთხ! ნას მეძკე უნგყია-
შთავ—დეჰიეეტ—უჰძ ებ'ღწუზერ აჩინგ შუბჟან აან ვაჰიკე უაქისიუშეატ, ჯგუზემ
აგვაბი დაქიხუშეიეტ. აჰრ აჯგუზემ აახიანგ იქან!—იჰიეეტ. უს ფხზ იბონ.

15 ნას აფხზ იბაზ იშეგბაზ-ეფში დანგყიეეტ. აგაჰილი (sic!) ღქისიეეტ.
აჯგუზემ აახიან, იქანეტ. იბეჰინგქანგ'ე ინწიეეტ. ჟოჟიან იგან იჰიემჰკელა ინგჟ-
ლან ღგ'იეტ. იგ'ეცა უი ოპ: ჟოჟიან იხუეეე, სგციქია დაართნსხზ (აფარა,
ახია) საღვიეტ, ინწიეეტ. სგ'ეჟერი, აჰინგ სგ'ცრმ, აბეჰინგქა სგმადამ. სნგარ-
ქიენ, სუტჰიუს ილანსჰიოზი, „აცექია დაბაჟი?“—ლჰიარი, (ი) ღანსჰიოზი. „ისთიეტ“—
სჰიარენ. დაართნსხზ აფარა სგმადამ, ინწიეეტ. ნას „ანციე იჰიო ყალაპ—იჰიან—
აბრის აგოროდ აყნგ სღეჰაპ“—იჰიან.—აგოროდ აკ' ააგეიანგ იყან—აგ'როდ
ღეეეტ. ამლა ღაკენ, აჟაყა აჟან კრ'ახ'გ'რქოზ ასთალავო აყნგ ღნეეტ. აჟან
20 ბეჰიქა აკრგ'ხქოზ ასთალავო აყნგ ღერფშია ღგ'ლან. აკრგ'ქანი, ინჰიეეტგ'ელა
ნას აჰიეე დაქიხაზ დააჰჰენგ, აკრგ'ქანა ღანლაგეეტ. ახაზენ, ასთალოგა ზტგზ,
„ჟორო უხუჯღა?“—ჰია, ღგ'წიანეტ.—„სარან სგ'ხაკიე უანსჰიარი, აღანრა აკერ
ინაძღ'ეტ“.

25 ნას ახაზენ უს დეჰიეეტ: „უზექისისა სჰა!“-იჰიეეტ. ნას არის ათჰამაღა
დააცეგ'რგდგან ღაშეგყალაქიან, ფხზენ იბაზ დეჰიეეტ. „ახან ბეჰინგქანგ'ე სგმამ,
სგფარაქიანგ'ე ნწიეეტ“. უს 'ნეჰიან, ანრ ახაზინ ღგ'ჩიეტ—„ჟარან «ფხზ
ზბეეტ»-ჰია, უციქიანგ'ე ითონგ, ჩეგერწიწიანგ აბრანდა უზანა?—იჰიეეტ.—სარან
შეკისეკ აცგ'ს ფხზენ იზოეტ: აბრის ეფში ქეთაკ აბას ახიაკ ამოუბ. ახიე ამმოუ,
აბრან უცანგ იჟიგ, ხ'ნგ ჰიეჟოლგ'ე აბრა რწაგ'ლოუბ-ჰია“. აქეთ ახ'გ'გ'ე იზლაშთო
აბრის აუპ-ჰია, დაარჰიეეტ. აგიარფ ზტუ აბრის აკიეპ-ჰია, ღაარჰიეეტ. აქეთანგ'ე

30
¹ ქვეყნდება ჩვენი მიერ ჩაწერილ ტექსტთა ნაწილი.
² მომმართავს მე.
³ ისმის თითქოს: უნეყო-შთა.

ში ათჰამადა იქეთენ, აგანრფეღჯ მარე იგანრფოუბ. ახჯ იზთაგჯლო ახია ათჰამა-
მადა იფენ იკეღეზ-ოუბ. ნას დეჯეფენ მეძეკ დენეყიან, დაახტ იფინგ. იფჰიგს—
„ჰიბანყაზ?“—ლჰიან, დეფწაბატ.—„სნეყიბატ აბრანს“. „უციჰია ებაყო?“—ლჰიებატ.
—„სეციჰია ირგლამშეახტ იკაზეტ“—იჰიებატ. ნას იფჰიგსეღჯ დეწიეწომატ.

ჭიემშეკ აყარა ფსეღშემატ. ნას „ადგჯელ ზეჰოროუბ“—იჰიებატ. აფეზ ებჯე 5
ეფეზ აბრია დალაგან, აჰიან იეჰემატ. ჰოლოჯეჰია ჭიება რეზნა ახჯ ყანე იბემატ.
იციეღეღემგონ. დეწიეცტ. „იციეღეზგარი, ისეღმეზნა“-იჰიან, დეშიებატ. იფჰიგს
ინლეწიეწიან, „ადი მახიარ“(!)—იჰიან. დეშიებატ, იზემჰიებატ. უს ააჰეიეცტ:
აკიეწიეწიარაჰე დლეგან კიეტალეკ აახეიე(მატ). აკიეტალ ემეი¹ რთეღწან, დაიან,
დტიებატ აზნეყა, იფჰიგს ლენე. „უზაბ, უუს კანე, აკრ ზმეუეცტ ჰოჰეღჯ“— 10
ლჰიებატ. ათჰამადა უს იჰიებატ: „სეზეწიეწიე სეზემატ“—იჰიებატ. ნას ემეი ინაჰე
ლთეღმეღენ, კიეტალეკ აათეღხე. „ბარა აკიეტალ სეწიემატ ბბო!“—იჰიან, აკიეტალ
ემეიე აათეღხენ ილეგარბემატ. „ადი-რბეღმეღენ!“—იჰიებატ—აკიეტალ ზეწო ჰოვ
დეამლადაცტ—იჰიებატ—არი ადი მანბჰეი(!) სეღმეღემატ.“—„იბზრობ, სჰიომ. ჰიარგჯ
უმეღენ!“—ლჰიებატ. ნას ილზემეღენმატ, ლეგილა-ფჰიგს ილლჰიებატ, ლეგილა-ფჰიგს- 15
გჯ დარჰადი (ი)ლლჰიებატ. უს მაცარა აჰიენთეჰარ იღეღრე, მახებატ. დეღეღენ,
დეღეღემატ ათჰამადა. აჰიენთეჰარ დეღეწიეწიე: „ჰიარ აბრი ეფეი იყამლადაც(ტ)
ზანგჯ, აკ¹ აზი იეჰიებატ, ისანჰი!“—იჰიებატ. ათჰამადა მაცეღეღეღენ, იმეღეყალაზ
ემეიებატ. ახჯ ზემატ იფჰიგს ლეგიორე იმეღემეღე, „აბრი აკიეტალ სეწიე ითან-
წიე-შთა «ისწიემატ»-ჰია, ილასჰიებატ. აბრი ილზეწიეწიეზარო, აბრი აფარაგჯ ილწიე- 20
ხემატ, იზანგენხობატ-ჰია, აბრი აჰამსაბლა ილასჰიებატ. ილზემეწიეწიე(ტ), ჰიარო უჰი
ააბემატ. იზანგენხე სეწიეწიე ლეგიორა-მეგარა აკიებ. ჰიარ სეუსასუბ, რთთანუ
სეზეუ, უნაჰე სანჰე“—იჰიებატ.

აბრი ოუბ აფჰიგს ლეგიორაგარა ზეციჰელო.

ნ. ფ. (66 წლ., გადმოსულია კუვისნიკიდან). 25
ფსხუ. (10. VII. 1947 წ.)

2.

ზიეღწეცია თანრე იცემატ. ჰიამეტიე მარეღენემატ(ტ). ჰიება აარუნან, ირშონ.
კაკე ნარეხიემატ(ტ) ზიეღჯე. აკ¹ აარეღეწიემატ. მარეღეწიეწიე ადიგჯ „სი იზგო(მატ)“,
დარჰადიგჯ „სი იზგომატ“—რჰიან, ემეიარკეტ. ნას ემეიარგეიებატ. ეგრეღეღემეღენ- 30
ემატ.¹ ინფეიე, ადი დეაჰენე დეღრბე(მატ). „აბნი მახე იზარშეჰე ჰამეტიეჰია, ჰამ-
სიეღრჰი!“—რჰიებატ. დეაბატ, დეარგდეგლან, აფსშიე ააბეღრჰიან: „ჰიარ აკეღა
ჰეჰეიემატ, მახ ჰანეუემეღენ!“—რჰიებატ.—„იბზროუბ“—იჰიან, დნდეღლემატ. „იჰამიო
უმა ობ: აბარო აჰია-შტაკ ჰარან ზიეღწეცია ჰეყოუბ, მახეღეწიეწიეწიე აკიებ.“—„იბ-
ზრობ, სე იმესაღეზგენსო სინჰეიემატთხობარო“—„ჰეიემატთუბ, აკეღმეზარ აკე იზჰ- 35
ჰიომ“—რჰიან, ინაჰე მანგეღწიემატ(ტ). ჰიეღჯ დლალაგან, აბას ირზეღმეღემატ: „სიარან
სიაჰ-რეიელადე?“—„აბნი აკიებ“—რჰიან, ადიღ დეღდეღრბე(მატ). ნას ჰი იღრბან

¹ პირველად მომესმა: იღრეღემეღენმატ.

ჟოჭიგ ჰიაჯან ჟეს დეჰიქი(მტ): „ურგლათშინუ აბართ აყითოკ (ბჟიაშტაკ), ირგელ-
 ლუ, აკ' აანკელ!“—იპიემტ. აკ' აანდკვლან, დენაავტლა, „სიარან, მანხანაზ
 ათაფსერა (ააჯკ მანგმხეი)¹, სიციან, აბნრ ათგ ზმო იყნგ სინენენ, უბრანტა
 5 სიანგელ!“—იპიემტ. ილიენ, არახნთ ათაფსერა ათ ზმაზ ინედდგტლეტ.
 —რპიემტ. „ათგ სიელასიფტნადარი, შაყაჯ სიენადოლა?“—ჰია, დერწანახტ.—

„ათ' აპლან ჟიავტკ ჰანადრემტ“—რპიემტ. „სარან სგშაყა შაყა თე აანხეი?“—
 იპიემტ.—„ზიბა აანხეი?“—რპიემტ. „სარან (ათქია) სეგერსიფტნადალარი, შაყა
 10 ჰანადრემტ?“—იპიემტ. ანთ ჟესა რპიომ: „სიარგტ ჟიბან სინადომტ“—რპიემტ.
 „სიარგტ ჟიბა სიენადამა? ჰარგტ ჟიბა ჰანადქემტ—აზი-თეკ მარან დნარულალა
 ჟიბეი ინადქემტ—ნას ეყარანი ჰარშემტ(ტ)“—იპიან, მარან აზი-თეკ იგან, დცემტ-
 დარგტ აკ' რზიანხეი.

ს. ფ. (66 წლ., გადმოსულია კუვინსკიდან).
 ფსხუ. (11. VII. 1947.)

15

3.

ადიჟარან

აქიან ანამჟი, ახიჩქიე ემბაკჟომტ (|| ემბაკემტ)-შთან, ძიჟარან რპიომ-მა-
 ცარა აქტთ მარკესემტ. აძგ რტქიერტომ(მტ). უშთან აკრ' აარტრტომ(მტ). აწტ-
 20 ჟიან (|| ტრ აწტჟიან) აძ' აქიი იცრ(ტ)-შთან აკრტრტემტ. ახიჩქია ილდერტომ(ტ).

20

აკანჯა ყარწომტ, აძგ ლტქიერტომ(ტ). აკანჯა დერკნგ ადიჟარან რპიომ(ტ):

ძიჟარან, ძიჟარან!
 დამარკაეა მარკა ძეშა'ხია
 აპ იფან დეძქეშეიემტ
 25 ჟა, ქია ტაკი! ჟა, ძი (sic!) ტაკი!
 აძებ აჯან ძე ყარამან
 ჩამბრრატა ჩათს, ჩათს!

ნ. ქ. (17 წლ., მოსულია ახალი კუვინსკიდან).
 ფსხუ (12. VII. 1947 წ.)

4.

30

ჰიაჯან ჰიან აძიგ დტყან. აჟემ ნყიარან დედტქილემტ. დეშეცერზ აკიემქიან
 აქიარშემტ-ციქა აარსენ, დარბანამტ. აწტჟიან იყდწარგზ ანდგზემდღო, ნეშენთა-
 რანკ იყენგ დანამტ. ჩეზდრტლან მამაშა დეთატან დემთათქიადი (sic!) ციემწე(მ)ტ.
 ანჯილა აჩადიქიან ირტქიიტან ხეჯანცია ანან. მანადან მამაშა დათქეწ(ტ).
 აჩადიქიან (მ)არპან ილტქილემტ, ირზემქენ. აწტჟიან მადქიანდერსენ (|| მად-

35

¹ მომმართავს მე.
 ჯერ ჰიქსია: სიჯუტლა.

ჭიასუნ) ჰიაჯან ღვრფყრ ანლაგე(ტ). იციან, ივტრხუნწკარა ღვრფყმტ. ღუნწვრფყს რმთაქიაგვჯ აანგმეუნ, აჰინგ დანახტ. იფჰიუს დანამფტლან რუქისთა ზაჰირ. უზფყანდა? — ჰია, ღვმწიამტ. — „ისტქისთაზ ზდგრუჟმა, — იჰიემტ — ახრათ სტყან სკრფყმტ“ — იჰიემტ. აჩადამქიან ზტგზ ღვშებრფყაზ იფიუს გლწმჰიამ (sic!), იფჰიუს ღვშეღმეჰარს დანშთოპ. აჰმგ ლარს ივალწან, აწიჰტარა დანლაგე(ტ). აჰმგ აქიჰა ჰიაჯან აჰიამქიან შიემტ.

5

ბ. ქ. (17 წლ., მოსულთა ახალ კუენისკიდან)

ფსხუ (16. VII. 1947 წ.)

5.

ჰიაჯან ჰიანგ აძო' ღვყან. აჰმგ მჰო-აიგარს დცე(მ)ტ ჩიადნლა. დანნადან- აწლა ამაიო ღვქიემგლან. ღვქიემგლაზ დანსა იფუყან (|| იფუყუჰან). ჩიანწჩა. ხიჰქკ დიარღვგლე(ტ). ჰიაჯან, „იყუწწრ ზაიოი?“ — „მქიჰ ფსყემტ“ — იჰიემტ. „ნას იშოფანფუჟყა, უზქიემგლო ნაფუჟყურ-ან (sic!), ჰიარს ჰიამქიანჰიჰიჰი“ — იჰიემტ. ჰიაჯან დანამგლან, „ჰიარა, აჰმგ ზდგრა, იუმღგრა გვყამ“ — იჰიემტ, — ჰიასყანგ სანფსწშეაგვჯ უღვრემტ, დანსანჰი!“ — იჰიან, ღვმკემტ. აჩანწწჩა იჰიარს გვგდგვრ- ხამ. ღვჰიემტ, „ჰიარს ჰიანფსწშეა ჰიანსჰიამ: აბარს ხიან უწწწლარი ¹, უჩიადან ხგნტა დანამსწშეჰი. აწმგინ ჰიამქიანჰი უფსწშეჰი“ — იჰიემტ.

10

15

ჰიაჯან ამქიემგვჯ აქიემწიან, ღვღვქიემტ. ახიამქიემ დანნადან, იჩიადან ამმსემტ. ჰიაჯან ჩიემგმეუნ, ჩიემგრფსემტ. იჩიადან იყამჰან-მაცარა აჰინგ დანახტ. იფჰიუს აჰისსა ლჰიემტ: „იჩიადან ანახტ(ტ), დარს ღვჯყამ“ — ლჰიან, ფშეზა-ხიემგ მშეღ ღვმზეფ- შიემგ(ტ). აწმგინ აწიჰტარა ანლაგემტ ითაჰცია. ჰიაჯან რჰინგ დანინ ღვძორ- ჰიემტ. ღვძორჰიან აწიემგზერა ღვწამგლან, იფჰიუს დანანაღვლწ, ღვლემტ. ღვყა- აჰიან ღვლაგემტ, „ჰიაჯან დანახტ!“ — ლჰიან. ჰიაჯან დანამგლან „ბემყან, ბემქიემ ჰიან! სარს ახრათ სკრპ (|| სკრემტ)“ — იჰიან, ღვგვრუზაანბემწამ. აწმგინ აჰიამ- ქიან აანზხან რჰიომ-მაცარა დანამგვრემტ, იშემგმჰან. აჰიან დანარგლარწახტ. აჰმგ აქიემ ჰიაჯან ღვფსნგ ღვშეაამგლანახტ.

20

25

ბ. ქ (17 წლ., მოსულთა ახალი კუენისკიდან).

ფსხუ. (16. VII. 1947 წ.)

6.

ბემჰიემწიამ ჰყან. ანშან-გამიემ ღვრგმან. დარა აძიანდი ფჰიემსტია რგმან. რახშა-გამიემ აქიანსკა ღვქიემტან ღვწყიემგრგონ. აბემჰიემწიამ ექიანმსან იშო- რანკონ. რახშა ღვშეა ვანბემჰიემწიამ ღვზარგონ. მემქემ აბემჰიემწიამგვჯ შიარს- ცარე იქტ. რემჰიემსტია რახშა დანამღვლგვან, აქიემგ შემგრლანჰიომ ღვარგღ- გვლე(მ)ტ. „ჰინწიემგ, — რჰიემტ — ბანემგ, არს აქიემგ აანღვანტ!“ . აფჰიემსტო იშეაამღვლანღვლანტჰიან ილემგმანქიამ ლეა მანსუნ ღვღვრფსემტ. ღვღვრფსემგ, ამთჰარა აგამქიემ აარჰემგ, ღვწარემტ. ღვმწიამ ანახტ, ინაფშე-აანფშემტ. რახშან ღვჯარბან-

30

35

¹ ჯერ თქვა: უწწწლარი.

ხამ. აწვეიან ირუზწაიან ანლავეტ. „ჰახხის დაბაცა?—ჰია.—„იპახლერამ, იკიასკა-
დექიტიან—როიეტ—დახ'ცა იგ'ჰახლერამ“—როიეტ.

მუხკ ემჰიანსენ იფშაიანეტ, დეგრამრუტ. აწვეიან რაშეწეა დედქილიე(ა)ტ,

5 „დახ'საჰა“—იპინ. დეშინიან სმარე სმდი რუჰა და'ხ'ა ლქიე დნიტ. „ჰაბაბა-
ნავა?“—ნელპინ, —„აბარ-იფშე სახსანქ დქენ, ილქმხახხ გ'ვსუდტრამ. ისსერ-
დტრა სთაჰუპ. აქერ ბდტრაზარი, ასასპი!“—იპიეტ.—„სარი იხდტრა გ'ყამ,
აჰსა უტანე აკრუან! ჰაწვეიან უსწიანუშე—ლიეტ.—აჰტა რუმზარი, სან
დაანარი, ულფუშე. იჰიტტუჰიეს კეჰიე ლპარი, გ'აჰან“.

10 კარე ილრქტან, აჰაჰი დტანლქლინ დლოწიანხეტ. „სან დაიარი, ალაჰი
ლსერჰიშე, აჰან იჰანპ“—ლიეტ. დანლწიანხე, ლან დაანეტ. დეშაიშელოზ,

15 „კე, არი ზაჰი-ქეჰი?“—ლიეტ. „სან, ჰეჰიეკ'ე გ'ყამ, სარ სრუპ იჰინრ,
დაიანდიე გ' დე'ყამ“. ნას „სვა ბანლაფშე!“—ლიეტ. „ბეაგ'ე სლაფშეზენ,
ლაჰიე სანპარი“—ლიეტ. „იბანსიუშე“—ლიან, დალალერფშე დალაგეტ.
აჰან დენლაგან აბეჰიანსიე რახშე დეშეზრუგ'ე ილლქიე(ტ). აჰიენ დახ'თა-
ტან დეწიანუან ნას აჰიენ დაიჰიერქმწენ, ლარ ლან დცახტ. აჰიესტა აჰიენ
დაიჰიერქლახტ. „იჰანამ ილპანს?“—ლიეტ. „ისანეტ, აჰსა ბარგ'ე ბესე
ცხეგუშე სეჰინგ“—იპიეტ.

20 „სუტენეჰ. სან სელბარი, დეგ'სესუშეამ, აჰსა სელშიუშე. ილპირ-
გ'ესტესუშეამ“. —„ბეგ'ელბარემ“—იპინ, დაადქიეგალიეტ. დეშაიან ლან დელ-
ბეტ. ლან „და'ხ'ა, ალპ ბეჰეჰისა ბერქერშითლაიეტ!“—ლიანტ-ჰია, დეგ'ა-
ენენემჰიეტ. დეშეგოზ რქეტ ახანგინე ქე გ'ყან. აჰან წლა-დტუე გ'ელან.
ლანა აჰსა იპიეტ: „არან ბქიტახტ! სარ აჰაჰიე აგანე სანეტ“—იპიეტ.
აჰან დქიეგარტან, აუნე დაანეტ. დემცანხა-მეკრა დეგ'ანშითლიეტ. ლარგ'ე აწლა
დქიტიან ბე-შეჰისანდა დეგ'ელო, გ'ეშანეტ დარს.

25 მეჰიე ფჰიესე ძ'გარ დაანეტ. აძე შაათლგოზ აძლბ ლწეაჰიე დანენფ-
შელო დელბეტ. დენლბან დენლან, დლტტალიეტ. ლეა დლაფშე დლერტცი-
შია ყალწინ, ლნაპე აგოგ'ე ბლალწიეტ. ინლალწა აძლბ დეჰიეჰიეტ. დეფრენ,
დედქილიეტ. აძლბ ლემთიეგ'ე (ლეკიუგ'ეჰიეგ'ე) ლესილწინ ლა ლეიუზ-
შია ჩეჰალწინ დქიტიეტ. ბე-შეჰისა-წეგ'ე დეჰეშთლან დაარგანლასიანხენ, აწ-
30 ლაჰე ანატ. აჰიესე რქიტახ და'ხ'ა ლეიუზ ძ'გარინ, დერგან იცახტ. ანემარა
ყარწინ, იშეგლან და'ხ'ა დეჰიეჰინე დერზანატ. დენფა-ათო დაარტლალიეტ.
აჰაჰიე იზაჰე გ'ერდტრამ. აწვეიან ანთალან ირქეტ. ირქენ, დციანშიე მანლა-
გეტ. ირპანრაჰე გ'ელუან.

35 „ბეჰიეტჰიესან!“—რიან, ილშპანეტ. ჰოწვეიან „სუტეკესუ“ - ლიან,
დააგ'ელიეტ. აალფეშენ, და'ხ'ა ლოჰე. ჰოწვეიან დეჰეჰისიეჰიან რანლიო და-
ლაგეტ. იშეკთუგ'ე რანლიან. აჰიესეგ'ე დაადტლერგან. დერშეტ. რახხს დეშეგ'
აჰიესციეგ'ე რუშეტ. და'ხ'ა დრქმანე აანხეტეტ. იბზახეო, ინხერ იდქილიანტ.

6. კ. (17 წლ., მოსულია ახალი კუვინსკიდან)
ფსხუ. (19. VII. 1947 წ.)

7.

ამარა ააციკრგწერთალა ჰაჲლ'ჲ ღჲყან, მაჲმუდ-ჰია რხბ'ჲონ. ამარა თასიართალაგ' ჰაჲლ'ჲ ღჲყან, აჰმანდ-ჰია რხბ'ჲონ. ამარა ააციკრგწერთალა ჲყუაზ აჰაჲლ'ს მაჲმუდ ამარა თასიართალა ჲყუაზ აჰაჲლ'ს იხაბარ ჲაჲლ'რნ. ამარა თასიართალა ჲყუაზ აჰაჲლ'ს აჰმად იხაბარ ამარა ააციკრგწერთალა ჲყუაზ აჰაჲლ'ს მაჲმუდ ჲაჲლ'რნ. აჲისსა აჰიგ'ჯაგ' ზანგ' ჲგ'ეჲაბამბ'კუზტ.

5

ზანგ' აჰმანდ იგირთჲეჲტ „ღახ'ტყუაზარააკ'გ' არტყარა ზგ'ბ'ჲე რჰიო მაჲმუდ ჰაჲლ'ს ღშეაასურა, ღგ'შეზუჲარა!“—ჰია. ართმანყ აზნა ნღი ნგახიან, მეჰია ღგ'ქილეჲტ. მაჲმუდგ' აჰმანდ ჲეფშე-წილ'ანგ' რგირთჲეჲტ „არტყარა ზგ'ბ'ჲე რჰიო აჰაჲლ'ს აჰმანდ ღშეაასურა, ღგ'შეზუჲარა!“—ჰია. ართმანყ აზნა ანა ნგახიან, მეჰია ღგ'ქილეჲტ.

10

ეგ'ტ' ღცურ, ჲოწიგ' ღცურ-მაცა ღშეცურზ ართმანყ ჲგ'ბ'ჲე აძი (ღაჲა ანგ) ღაჲაფგ'ლონ ღგ'ბ'ჲე. ღგ'აღგ'ლან სალ'ამ ჲგ'ა'ბ'ტ. შთა, ჲეცის'ზიო ჲაღაჲეჲტ. მაჲმუდ ჲჰაჲფგ'ლან ღგ'აზწაჲტ: „არ რჲჲარ, ჲუაბ'ცო სგ'ნაბ'ჯალი!“—ჰია.—„ამარა ააციკრგწერთალა ჰაჲლ'ჲ მაჲმუდ-ჰია იხაბარ სააჲან, აჲგ'ა ღგ'ბ'ბ'არნგ'ს¹ სცურტ.“—„იბზიოჲ. ჲართმანყ ითრ ზურა?“—იჰიან, მაჲმუდ ჲაჲაფგ'ლან ღგ'აზწაჲტ. ჲაჲაფგ'ლან იჰიეჲტ: „სარც'მანყ ითურ ბ'ანფშუჲ“—ჰია.— ჲარს ჲართმანყ ითურ ზაჲირ?“—იჰიან, ჲაჲაჲაზ მაჲმუდ ღგ'აზწაჲტ. მაჲმუდ იჰიეჲტ: „სარგ' სართმანყ ითრ ბ'ანფშუჲ“—ჰია. „შთა, ჲარს ჲართმანყგ', სარს სართმანყგ' ჲურთურ ჲანხ'ანფშუარააკ, იჰარფსან!“—იჰიეჲტ მაჲმუდ.—„იჲრპ“—შთა, იჰიეჲტ ჲაჲაფგ'ლან აგ'წა. აჰიგ'ჯაგ' რართმანყჲია რგ'ფსანგ'ნ, ღსგ'უ ღახ'ანაზღა ღგ'ენ-ჰიგ'ნ, ღცახტ. მაჲმუდ გარ ღანანსგ'ან (|| ღანანსგ'ან) იგ'აზგ'ბ'ჰაჲტ, ართმანყ ღტაჲმფშეჲჲია. ართმანყ იხაჲგ'ეჲტ, ანა აზნანგ' იბგ'(ჲ)ტ. ბ'ანფშუ გ'კ'თანგ'ტ.

15

20

„ჲა, სგ'ამუჲტ. სართმანყ ზგ'ან აჰმად ჲაჲიგ'ან, აჲისსა სარს ღგ'აზგ'ბ'ჲე-ღგ'რტ“—იჰიან(ღ), ღაჲაგ'ენჰიგ'ენ, ღაჲარშთალახტ. აგ'წა მაჲმუდ ჲართმანყ ზგ'ანგ' მაჲმუდ, ჲეფშე-წილ'ანგ' ღანანსგ'ან, ართმანყ ააჲგ'ეჲტგ'ნ, ღტანფშეჲტ. ბ'ანფშუგ' გ'კ'თანგ'ტ, ნუში-ჲიეჲწიანგ'ია.

25

„ჲა, სგ'ამუჲტ. სარს ღგ'ბ'ჲე—სჰიან, აჲისსა ჲარგ'გ' სგ'ჲეჲტ“—იჰიან-ღგ'ენგ'ბ'ჲეზენ, მაჲმუდ ღგ'აშთალახტ. ღშეცურზ-მაცარა ღანფშეგ' მაჲმუდ არც'მანყ გ'კ'იგ'ბ'ჲეჲია ღაჲაფგ'ლონ ღგ'ბ'ჲე(ტ). „აჰგ'ან (sic!), ჲარგ'გ' ღაჲასღგ'ლ აჲგ'ჲტ“—იჰიან ღგ'ეჲტარგ'ეჲტ. აჰიგ'ჯა ააღგ'გ'ლეჲტ. „ჲა, ალან ღგ'აზგ'ბ'რაზხეჲტ! სარს უჲყაჲ, სჰიან, აჲისსა ჲარს სგ'ჲეჲტ“—იჰიეჲტ მაჲმუდ. აჰმანგ' მაჲმუდ ჲგ'ბ'აჲ-ჲეფშე-წილ'ან ჲეჲთგ'ჰაჲახტ. შთა რნაჲჲიან ჲეჲაღგ'რგ'ჲტ.

30

„სარს სგ'ბ'ჲე მაჲმუდლუჲ, სარგ'გ'—აჰმანდლუჲ“—რჰიეჲტ. შთა, აჰაჲლ'ანცია ეცის'ზიეჲტ: ჲარგ' სარგ' რგ'წაჰა ჰაჲლ'არ ღაღგ'რრა ათანგ'ოჲ. მაჲმუდ იჰიეჲტ: „უანგ' აჰმად, არას იგ'არანგ'ია აჰაჲ სგ'აღგ'ენ-ჰია ღგ'ყოჲ, ჩარგ'ნრა ჰაჲც'ბ'ან“—ჰია. აჰმანგ'—„ღგ'ბ'რპ, ჰკ'აჲ“—იჰიან, სგ'აღგ'ენ იჰიეჲტ ჩარგ'ნრა იც'ჲტ, სგ'აღგ'ენ ჩარგ'ნ ღგ'აჲანგ' ჲანწგ'წტ. კამბირშე ჲგ'მან, იზგ'არგ'ბ'ჩარა ღგ'ანჲანგ'ტ. მაჲმუდ კამბირშ-

35

¹ ჯერ თქვა: ღგ'ბ'ბ'არა.

ხჩაუნტ დალახტ. აჰმანდგჯ კამბიში-ყჯ-თგავუნტ დალახტ. კამბიში-გაწიგქ¹ ოპ ირემო აჰიჯჯაგჯ. შეჰთს ენაშის, მაჰმუდ აკამბიში იხჩარუნტს ითგეცეტ. იგი-ლანდიკა აკამბიში იშეჰჰიაზ-მაცა აგეტეტ. მაჰმუდგჯ აჰეგე აწეგია ღეშითაგჯლაზ-მაცა დაათსან ილაბაგჯ იგჯლთეგჯ ირგძენ, ანეილან ანლაფსულა აჰანცეხტ. აჰმანდგჯ აკამბიში (sic!) აზიყჯ იგილანდიკა ათგარან დაჰეჰენ, იფსრ იმანგ. ან-გილან დაალგან. იფხბგ რლაბა-ჰიაციან მაჰმუდ აკამბიში (sic!) ათგეცელახტ. აკამბიში აკამბიში-თირა ითგეკეხენ, აჰმანდ დაადღტლახტ.

„უჰეგქსია შიფანუ, აჰმანდ?—“იჰიან, ღეჰეწიანატ მაჰმულ.

„ე, მაჰმუდ, სეჰეგქსია ურუგემწან. იგანლეეტ. აკამბიში აზიყთგარან ხიჯ-დაყეყეყელა სნლგან, აჰ სელგენ იფჰს სლგღტლალოპ. „ჰარარ უჰეგქსია შიფანუ, მაჰმულდ?—“იჰიან, აჰმანდ მაჰმულ ღეჰეწიანატ.

„სარან სეჰეგქსიაგჯ ჰარან ჰეგეცეხ იგეციანამ. აკამბიში აბუსეშთე(ა)ტ-შთანდ იჰიეგეტ, სარგჯ სეშტანგ სეციოტ (|| სეციოპ). ჰეჰეგ სეჰეგჯ სციარათეგჯ სეცეზეგუშეიეტ“—„შთა, ჰეჰეგჯაგჯ ჰეჰეგქსია ანბზინაჰაჰ, იჰარფსინს! მაჰმუდ, აკამბიში აზიყჯ თგა, აჰ იფჰს ულგღტლალახტ, სარგჯ აკამბიში სხჩაპ, სეგჯ-ციანაპ“.

—„იბზინოპ.—“იჰიეგეტ მაჰმულ—აციართე აჰეგე უნტეშემგროთლონე იუცგა, ბზინანე უციანაპ“.

შთა იშეგროჰიან აჰეჰეში აჰმანდ იეგჯჯ იციარათეგჯ ინგეხიან, კამბიში-ხჩარო ღეცე(ა)ტ. აჰესა ღეშეიგჯლაზ იგანწეგმწი-იეგჯჯ იციარათეგჯ იგანშოლან აეხ-კეგეჰეგჯ იგემდღერკია აკამბიში აწეგია ღეშითაგჯლაზ იგილ(ტ). მაჰმუდგჯ „აკამბიში აზიყჯ ითგანგ სნალგარი, აჰ იფჰს სლგღტლალაპ—“შეჰეჰიან-მაცა, აზიყჯ იგილანდიკა ღლგა-ჰიაციეტ. აჰ იფჰსაგჯ ღეჰეგშოლან, იფსე-იშერ ღეშე-ტან აჰმანდ იკამბიში ანცეხენ, ღეჰეჰეჰეჰე.

„აა, მაჰმუდ, სეჰეგეტ, სეჰეგ-უჰეგეტ. სეჰეგჯ. სციარათეგჯ ანგჯ სეგემ-ღერკია, აკამბიში (sic!) აწეგია სეშითაგჯლაზ იგილეტ“.

„სარგჯ, აჰმანდ, ისეგჰეხაზ რეწეჰეგჯეციანოპ. აჰ იფჰს ღეჰეგია სანხანტ-ჰიან აკამბიში-გიეცეხ აზიყ“ ათგარან საურეშეტ“. „შთა, ჰეჰეგეტ“—“იჰიან, აჰეგ-ჯაგჯ გეგეგეტ. „შთა, აჰეგე აკამბიში ჰარან გჰანეარათაპ, აჰ სელგენ ბზინანე გეგ-ჰანანიმეგეტ. სელგენ იეგეგ ჰეგეშე აჰეგჰენა ითერ ანგეჰე შეინდღეყიარა-ღეჰე აეგე. აჰეგე აარღეგუნგან აჰეგეკეტ. აჰესაგჯ იშეიღერკეტლეეტ: აენა გილანრაჰე აჰმანდ აჰეგჰენა ღეტალონგ, მაჰმუდგჯ ბრყან აგეთონგ. ჰეწეგეგან ბრყან აშეინდღე-ყიარა აჰეჰარგისინგ, მაჰმულ აჰათეგონგ. აჰესა იშეგროჰიან აეჰეგენე იყარწე(ა)ტ. აჰმანდ ბრყან აწეგია აგემანე აჰეგჰენა ღეტალეეტ. აშეინდღეყიარა ბრყან აჰეგარგესიტ, აჰეგჯ აშეინდღეყინრა ღეტატახტ. „აჰანე(sic!), მაჰმულ, უნგ, ბრყან აჰეგარგესიტ“

—“იჰიეგეტ აჰმანდ. მაჰმულ დანგან ბრყან, აშეინდღეყიარა ათეგეტ“. „აჰმანდ აჰეგჰენა დაათანეტ, ღეჰეგან“—“ეჰიან, აშეინდღეყიარა აჰეგარან-მაცა ღეშეცერხ, ბნე აჰეგ დანნად დეჰეგანსენ, „ჰე, საფსეტეტ ფს-სეჰეგ“—“იჰიან, დააჰეგარტ მაჰმულ. ფსე-შეგეგარე ღეციეტ. მაჰმულ დანგეცია, აჰმანდ აშეინდღეყიარა დაათეგენ,

40 1 ჯერ მომესმა: კამბიში-კაწიგქ.
2 თ ც-ს მსგავსი მომესმა.

არყან აწვტია იანუკლან, აშოენდტყიარე ერკიორ-მაცა დღდტქილეტ. მაჰმუდ
 დაფეშოეტ, ატისა იშოენდტყიარა გრემბახტ. აჰმან იშოეგგზ, იღტრუნ დეშოთა-
 ლეეტ ¹. ბაცკე აფტეყენ ანდტლ „ცობ, ცობ“—ჰია, დანსა-მაცა დტჰიან. აჰმანდ
 აშოენდტყიარა შოერკიორზ, „ცობ“—ბეკე დაანეტ. „ცოტუნდტრკ ანაეტ“—იჰინ, 5
 დააჰიანსტ. „აშოენდტყიარა აცოტუნდტრკ ანტისწიან, იგგზ“—ჰია, იგოგ დაანგან.
 ატისა ანერ იბეტ. ცოტუნდტრკგტ გტყამბტ. მაჰმუდ ანდტლ ბანცალა „ცობ“-
 ჰია, დანსა დანან. დანააბ, ანტჩჩარა ანლაგეტ.
 „შთა, მაჰმუდ, ტარგტ სარგტ ჰაგეებაჰემ, ჰაელარალა ჰაფეშოუბ .
 ახანფშ ჰარშიანგ ჰაჰიუნტქიან ჰაშოტახ!“—იჰიეტ აჰმან.
 სარგტ აავტ სცან, ეხტან სანახტ. 10

ა. აე. (20 წლ., მოსულა ძველი კუინსკიდან).
 ფსხუ. (14. VII. 47 წ.)

8.

ლტგაიეი დტყან. ხეჰვაციე ეტმან. ზანტ ალტგაიეი იხავტაციაგტ (sic!) ააე-
 შოგან დრტდტალეტ — სიარ, —იჰიეტ ალტგაიეი--სარს სეიოეტ, სიარს სეიშობ- 15
 ზახტუში სიანშთალ!“ . ალტგაიეი იფ აბან ანხა ეგთან, „რუთაჰუე ალყაწა, ან-
 ლაჰუეწაზგტ, ანსაჰიბ!“ ეჰან აგოებუნტრტგტ აჰჰბ ეფეში ახირ ეგთან, ატეგტ
 აჰჰბა ეფეში დანტოშოეტ. ტუნწეიან—ეწებაგტ. აჰჰბ ანბა დააეგთან ახჩა,
 ანხა დანსტ, იღერგეტ. აგოებუნტრტ ანბა დააეგთან ანხა ეგტაციაჰია იღერ- 20
 რგბოტ. ეწებბ ანბა ანხა ნააეგთან, „სე აკლა ასეუტეიან“—იჰინ, ირგტ
 აკიადტრ ანტეაწიან, დტქილეტ. დეშოცტრზ, ხეგტცია ფსტე ეგგტლანგ დენარტ-
 ქისიეტ. სალანმ რეახტ. „არ იფსტ სეჰგეგაგტლო ზერე?“—ჰია, დტრწიანეტ.
 ანტცია ატისა დაანტჰიეტ: „ანბარ ფსტე იუბრ ჰანხა ეტქიენ“ ჰია. „შთა, ზაყა-
 რანბი ატეგ აფსტ სიანხიანგ ეტქიენ?“—„სომშიე ეტქიენ“—ჰია, დაანტჰიეტ. —ატეგ
 ასრმშიე ანტჰია არგე აფსტ ხფანგ დანშოუშოტ“. —„შთა არგე აფსტ ანხა სარს 25
 ისიგტოტ, ატისა დაანტჰიენ ანდტლ დტწაჰსოტრწა!“.

ანკიენ ეტჰიან ანტცია ანდტლან, ანხაგტ ეტმტრუნგ, აფსტგტ ანდტლ აარჰიენ,
 დტწარწიეტ.
 ალტგაიეი იხეჰვაციეგტ ანაანზანბ დტრწიანეტ: „ანხა ისიგტთან ანტსი-
 ხეე?“—ჰია. აჰჰბ ანხა დანსტ იშოდტრგან, ეგჰიეტ; აგოებუნტრტგტ ანხა შოდტ- 30
 რგბოტ, რეჰიეტ. ეწებბ: „სარს ანხა სეგანმსტ, იგტდტსეგტრგბოტ, ატისა
 ფსტე იგტსოტ“—იჰიან, ანბა დტმდტგლეეტ. „იბბოპ, სეჰციან, იყასიწან.
 აჰჰბ აგოებუნტრტი აწწიარს ანუა სიგტილეეტ. ტარს ეწებ, ალან დტუნტრანხეეტ.
 რეჰუწა ატეს სეგანფოტ. სარს სეჰსრს აანტეტ. სიარს სეგა სეგმტრფსტენ. დანტუ
 ანტუჰაჰუე ანუალა სიცი! სეშბზრ სიანსტქისიანზარგტ, იბბოპ, სტწასიგბ! 35
 სიანსტქიემსიანზარგტ, ანჰია ანლაფხა სირუტ“—იჰინ, იღტქიეწიეტ. აჰჰბაცია
 აჰიგტჯა ანბარა თასირთალა იღტქილეეტ. ეწებბგტ ანბარა ააციკტრგტრთალა
 დტქილეეტ.

¹ დ რბილი მესმის ამ სიტყვაში.

მეწბან იჩივ ღქიეტა ღმშინგმაზ, წლა-ღქუე აქივ ღააქიასტ. „შებუნ ნამაზ
 ყასწაპ, შებუნგ ღსიაპ“—იპინ, ნამაზ ყეღწინ, მართმაყ აჩივ მადკიალაზ
 ანდერტლან. ბეჭინტქანე ითაზ აათგეხენ, „ისქაპ“—ანგმაპ, მჭანღალა ჩიჭიეკ
 ღჭამანე ღღებტ. არი აჩივჭი ღდაძარი, ჰადკიპ“—იპინ, ღაამზეფშიგტ.
 5 აჩივჭი ღჭადან სალამ აადგეზტ. აჩივჭი სალამ ჭამებგხენ, „ჩააჩივჭიწ!“—იპინ,
 ღჭაჩივჭიგხენ. „ჩუაატლ, ჰადკიპ!“—იპინ, ღღერტეღტ.—„ისგმო ეყარანე მე-
 ჭიპაპშიაპ“—იპინ, ეჭიორშიან ირქეღტ. ატგე მანრქა, ჰიმან ყრარლა მადღგქეღტ
 ნჭია ეცქეილარნეს, მჭარაბუნგ ეყარანე ეჭიორშიარნეს. შთა, მჭია რქილეღტ.
 10 მანტრი იცეღტ, ჟოწი იცეღტ. იშეკრზ-მაცა თებქე ინანე(ღ)ტ. ათებ აფეშე
 აქივ ვიმარა რებან, აფეშე აქივ იწიბუნ. აჯნცია იჯარშეღტ „არი ზეშორ
 (II ზაიი), რეწიბუნარგ, რეწიბუნარგ ეღერპ“—ჰია, იჯარშინ, იჩივჭიწ
 იჩივჭიწ, ინამებლეღტ, იწაადტ¹. —„არი არსა იბეყო არი რპ: აპ იფპ ჟოგე
 ფნაბგ აბი ღღეღტ. (ღებგაზ) მანაშარააყ აფიბესღა ღებგაზ ღღესნე
 ღადღღღგახეღტ. ატგე მამანგე აბგე იგეღღტამ. აფიბესღაგ აბგე
 15 რევიე მემეღტ. არი აფეშე აქივ ფშენჭიათეე ყიბიჭიი აპ იფპ ღრეკეღტ. არახგ
 აფეშე აქივ ფშენჭიათეეყიბიჭიი იფსნე მადღღღგახნეღტ. აჭართ იბზგე რეპგე
 აპ იფპ ღმეფიბესღაზ ღანხებტ.

ალგაეი მეფე იჭიეზა აჩიეი ატგე ატეს ნრაბ, აჭასა ირპიეღტ; „ჰაჭიეჯა
 ჰაჭა აბი ღენაშელარჭადტ!“—ჰია. ალგაეი იფს რჩიზა ღენემეღლარა ითაგენ,
 20 აჭასა რჩიზა იგეღმეუბტ, ალგაეი იფგ ღენარეკეღტ. ალგაეი იფს რჩიზაგე
 ღამებმადქია იწგეა ღთაგლა ღენაშელან, ატარა აწაა ღეწალეღტ. ალგაეი
 იფს აპ იფტე შტლახტ. აწახ ეყარ მანეჭიენაშია აფიბესღა ღებებ ციქახურ
 ღეპარპსა ღლლეღტ. ატარა აწაყა რწაზ რჭიეზა ღეწაწენ დანალღემეგ აჩიენგე
 25 აფიბესღაგე ფშია რციანე იბებტ. აჭასა აფიბესღა ღეა მათეყ ან აათნაგან,
 აჩიენ ეკსერნეს იღქილეღტ. ატგე ალგაეი იფს რჭიეზე ენეღმბ იყმა აათნაგენ,
 ან კეწიეღტ. აპყ ღეჭია ატგეწაყა ითლახტ. ან ააჯეწიზ აბლათიე მღრეე-
 წინ, იჯგა ითეწახტ, ატგე მეფშინე ატეხეჭეკე რეა კეწიეწინ, მარგე ღადღღ-
 წხტ. მანაშაპ, „აპ იფტე ღებგაზი იყარწე?“—რპინ, აპ იჭაქიან მანაშელა
 30 აჭიეჯაგე ბზანე მღრბან იგეღრღეღტ. ღარგე იცინ აპ მარპიეღტ. აბგე ღეჭიერ-
 ღეღტ. „მღეკე კირ სემზარი, აჩიენ ისითან, ღარგე ღემსითან ღესითეზმ,
 ითაქეზარგე სარ სეჟე ღანხარაადტ!“ აჭასა აჩიენ ანხარა გეღმეღტ. აფიბეს-
 ღაგე ღენეხინ, არახი-ვიართაგე ინეხინ, რჭიეზაგე მერგე ღექილახტ.

იშეკრზ-მაცა რჭიეზე მარე ანანანაპ აწლა-ღქუე აქივ მანანაპ მადკიასტ.
 ფსერშინ, რეიმან ყრარ იარგიანლასიხტ. ალგაეი იფს აჭასა იპიეღტ: „არახიგე
 35 აფიბესღაგე მჭიპაპშიწე“—ჰია. აფიბესღაგე ღანღღღღტ. რჭიეზა იყმა
 აათგეხენ, აფიბესღა ღღესერნეს ხენა მანღექიეღწა. მათქია ახთაგე ალღრეწტ(!).
 აწაწგან აჭასა იპიეღტ: „ჟუეჟანდარა ანციაქია იფსგ ზერესგ აბართ მათ-
 ქია რპ. რეაქიეგე სარე რესწიეღტ. ივასიემწრზარი, ჰებარ!“—იპინ, აბლათიე
 40 აადღღღებტ. „წიღქიეგე გესთაგემ, უფიბესგე ღხერ უბებ. აბარ რეწესხაზ
 ჟარ ბზირანე ისხეტხაზ ატგეა ატუ“—იპინ, მერგე ღემტ. ატგე აპა ღღე

¹ შემდეგ ასე გაასწორა: ირხწანტ.

რგმბბხტ. ალტგაეი იფს იფჰიესგ⁷ არახი-გიანროთაგ⁷ რმანუ რჰუ დჰამხტ. დახ-
ნახუ მბბა დგბზარკიან. მბბა დანუსგ, მარს დგმრგფშმახტ.

მეგ⁷ სტან, ავიმარაგ⁷ სალაფშოენ, სარგ⁷ სჰამხტ.

ა. ჟ. (20 წლ., მოსულია ძველი კუინისკიდან).

უსხუ (14. VII. 1947 წ.)

5.

9.

ნართთა რთულრახ

ნართთა ბეჰემშცია ყან. ნართ სასრჰყია-ჰია დრგლან დრაჰბანრ. რიჰიაზ
 ყალონ. ნართ სასრჰყია-ჰია რყახ დანსენ, აღოუქია რჰუ დცე(მ)ტ. მეჩღლა ემბა.
 კერი, დგ⁷რემანაჟშამეზტ, ჯამებზულა დრგშთალე(მ)ტ. ნას ჩანაკ უსა იგებ-
 თეჰტ: დგმრახზს (sic!) აღრუა. აბჯარგ⁷ აამხიონი (sic!) დგმტე(მ)ტ. „დადა,
 მცაკ-ჰია სანდტ“-ჰია, უსე მგჰიე(მ)ტ. აღრუა დანაფშოგ, აღრუა დაეკტლან,
 „ხანხიე რჯაჰაფ სრუჰიარი, ნას ამც⁷ უთანგ უსუთირე(მ)ტ“-იჰიე(მ)ტ. ნას სოს-
 რჰყია იღტრტ-დარა რგბ⁷დლა დგმანზწაჰუბ-იღტრტ. „იზღრა აკ აკეზარი,
 ჰაჰანა იჰასიჰა“-იჰიე(მ)ტ. ნას რანფნადა უესა დანზწაჰაფ აღრუა: „ნართთა-ჰია
 რგბბანე რჰიო უა ყომა?“-იჰიან, დანზწაჰაფ. დანზწაჰაფ მარს იწალა სასრჰყია
 მრუჰ, აგ⁷ აღრუა მჰეს (sic!) დღტრტომ. ნას უს იჰიე(მ)ტ: ზანანთს ირგმოჰ?“-
 მარა სასრჰყია იწალა დაეგლან უსა იჰიე(მ)ტ: „მშოჰ დარა ცქა სი ისღტრტ-
 ტომ, ამაღა ირჰიო ისაჰე(მ)ტ უაჰილა ჯებარტუჰ“-იჰიე(მ)ტ. „ნას დიჰე რყარ-
 წოჰ?“-იჰიე(მ)ტ აღრუა (აღრმბეჰა). ნას სასრჰყია უსა მგჰიე(მ)ტ: „იქელოტ,
 აჰა დგმრჰიე(მ)ტ. ამთალა აღრუაჰიე(მ)ტ დარჰე ელატეანრ რყან. უსა იგ⁷რჰიო
 ისაჰანტ (sic!)“-იჰიე(მ)ტ. „ნას სასრჰყია დიჰე იგ⁷წო იღტრტე(მ)ტ?“-ჰია, აღრუა
 დანანზწაჰე(მ)ტ.—„სა სგლალა დგ⁷ზგმბე(მ)ტ, აგ⁷ ირჰიონი ისაჰან აბასოჰ-
 იჰიე(მ)ტ-დანგ⁷თმს (იგებჰქტლა) მგ⁷შციაჰე(მ)ტ ატუჯგ⁷ აბანე (ახრა) იგ⁷წოლოტ.
 მარს წაყა დგ⁷დგ⁷ქილოტ სუნჯაზიგმბე(მ)ტ, ისიგ⁷წოზიარე“-იჰიანი დგ⁷ქილოტ.
 ნას მგ⁷შცია ჰქდღ, ჯაჰი აღრუაჰე(მ)ტ კრგ⁷ბიარე, იშააიგ⁷დგ⁷რფსალო დგ⁷რცეჰან-
 ლოტ“-ჰიანი, აღრუა აჰისა მგ⁷ჰიე(მ)ტ-ნას აჰე(მ)ტ დანრცეჰანლა, ნას „სისციან-
 მა?“-ჰია, დანზწაჰე(მ)ტ“. აჰე(მ)ტ აგ⁷ნრ მგ⁷ჰიე(მ)ტ.

10

15

20

25

„ჰოჰე(მ)ტ, უაჰა დიჰე რყეწონი, იჰაჰანა?“-ჰია, დანზწაჰე(მ)ტ აღრუა. ნას უშთან
 უს იჰანტ: „რჰე(მ)ტან იზლანციადიო ამცე მჰე(მ)წანი, იყდშხანდაგ⁷ იღტრშოჰიე
 მგ⁷შციაჰე(მ)ტ. ნას მარე იჰააგ⁷რანჰანი დგ⁷ლოტ. არგ⁷თალა მანკტლანი იჰეი
 ითანრჰე(მ)ტ. ნას მანჰე(მ)ტ იგ⁷წლჯჯრენ ინკანაჰოტ. ნას „იფგ⁷ტუბო-ჰია სასრჰ-
 ყია?“-ჰია, მგ⁷შცია მანანზწაჰარაკ, „უგ⁷ უანგ⁷ უანგ⁷თმს (ი)ბზიოჰ. უგ⁷ა ხიჰე(მ)ტ აანარ-
 ფხერტ“-იჰიე(მ)ტ. უაჰა ჯგ⁷რფ რუგ⁷თაძომე(მ)ტ.

30

„ნას აჩან უაჰა იღტრტე(მ)ტ?“-ჰია, აღრუა დგ⁷მთე(მ)ტ დანანზწაჰე(მ)ტ. უგ⁷ა ჯგ⁷ბანრ მგ⁷-
 ჰიე(მ)ტ აჯგ⁷ოფ. ჰოჰე(მ)ტ იხფანზ: „უაჰან დიჰე რყეწონე იღტრტე(მ)ტ?“-დგ⁷მანწაჰე(მ)ტ.
 ნას სასრჰყია დგ⁷ბე(მ)ტე(მ)ტ ჰოჰე(მ)ტ. იგ⁷ბ ითე(მ)ტ ჰოჰე(მ)ტ აბანე დგ⁷ბთგ⁷წელო დგ⁷-
 ლგ⁷მე(მ)ტ. აჰე(მ)ტ დანგ⁷ბე(მ)ტ. აჰე(მ)ტ აღრუა მარს დგ⁷მანწაჰაფ მარს სასრჰყია
 იმანკუ იღტრტომ. ჰოჰე(მ)ტ სასრჰყია უესა მანგ⁷ბე(მ)ტ: „სასრჰყია იყდწონრ
 ისაჰანზ: აღნ-ანნ რგ⁷რახიჰე(მ)ტ ძეჰი იკარცადომე(მ)ტ“. ნას აღრუა დანანზწაჰე(მ)ტ: „ნას

35

40:

პრახი ირგზია აძრ დაბაირგო?—იპიედტ. ნას სასრკყია უს დგჰაიხტ: „ნას სას-
 რკყია დცირნ-შთანნი აძ აჰო დაჰა ეხლტ იჰან აჰა შაფშაანი, აძღ დტოაგლონ.
 ნას ბეჰან ბეჰემეში აჰანა იყალუშაა საჰანტკლა იყალურნ. ნას აწაა (მსიეა!)
 დწონ-შთანნი აცჰასიგ რკჰიარფაჰიი ანდგონ. ნას აბანი აცჰასიგრა რათონ,
 აოახიგ ატააგ რკჰიარნ.ჰია, ჟასი დგჰაიედტ—ჟანჰა დაჰიი რყარწო, რკჰა.ჰია
 სჰლტრდომ“—იპიედტ.

5

ნას „დადა, ამცა სჰუთარი, სცახან—იპიედტ.—სგშვიცაგ ახთა დაკეზარა
 ყალაჰ“—იპიედტ.

10

„ნას ამცაგ უსთოდტ, აბანთ იყარწაჰიო სარგჷ იყაწანი იუსგრბრტ“—
 იპიედტ ადაჰან—„შთი, იბზროჰ“—იპიედტ (ნართ სასრკყიაგ უდ ითაჰზ ამი!),
 დანდგლტ.

15

„შთა, ჟარან ალანჰ დააჰლდრშო ალა იუჰგშთხა, დააჰგწხა ჯაჰი-მჰიეჰი
 დანუბანგ ჰგგჷ სკვიდწი!—იპიედტ.—ისარხა!“—იპიედტ. ნართ სასრკყია
 დგვიგრლანწილან დცედტ. ნართ სასრკყია!ალანჰ გდთან, ამჩ რმან, უსგჷ რლ-
 შოხ ჯაჰი, აბრა, იბალაჰგ იგიდღმწონ, აჰან დღმგმ(ტ). ნას დანნაჰლა,
 დანწაადტ: „აბან-წილან ყდწონმა?“—ჰია, ადაჰან.—„უბან-წილან გედლანნი
 იყოჰწანარი, დეცაიანი იყოჰწაჰედტ—იპიედტ.—იწგჰია უმგგლადჰედტ“—იპიედტ.
 „აჰედ აჰნი ჰალგედტ“—იპიედტ ადაჰან დააგლან.

20

„ჟოჰიან ჟაალან!“—იპიედტ ადაჰან დააგლა. წაყან რკჰიარწი ილგბაადტ.
 ადაჰან დღმწიან, ადაჰაჰია ზლაციალიაჰ აჰიათან აადრუტ. აჰიათან ამცი დწიეჰ-
 წი(ტ). იყაფშანანქა (sic!) ირშოგდტ. ნას იწყაფშან, „იბგნდაყაფშუ დანწონა?“—
 აჰიან, დანწაადტ. ნართ სასრკყია ნას „რწაგ იყაფშვიგშანარგჷ ითაჰგნ,
 აჰა—სდღრჰ-ჰია, დწიან—დაზანჰ“—იპიედტ. ნას არკთა ანდგან გდთედტ. „სარა
 სჰე ედგრაჰან სგგლაჰ, ჟარე აასჰანჰ!“—იპიედტ ადაჰან. ნას ნართ სასრკყია
 დგვიგრლანწი (|| დგვიგრლანწილან) დააშტგნე იჰან ითედტ. ნას დაჰი იკგლ-
 ჰე იჰანადტ. „იწიფრუბო?“—იპიედტ. დანწაადტ ხარო სასრკყია ადაჰან.
 „დგგ ბზროჰ ჟანგნთშანგ“—ჰიან, ჟესა იპიედტ.

25

იხტახან იყდწარნეს იგიგდთედტ ადაჰან „დცახერი სედთეჰიანჰ“—ჰია.

30

„ჟოჰიან აძრ დეჰა ეხლტ აჰე“ დღმგრტ. ნას ადაჰან დტოგდჰედტ აძღ, „აბრან
 უწილ!“—იპიან. ნას იჰე აჰა უმბანჰ დანტკალა, „ჟა ჟანგლა!“—იპიედტ(ტ). ნას
 ნართ სასრკყია ანცია დგჰიო დლადგედტ (იპია ყალომზი!): „დალლანჰ, სა
 სჰუთაგნზარი, ბეჰან ბეჰემეში რყალუშა აჰანა საჰანტკლა იყუწარნეს, სჰუჰიოტ!“—
 იპიედტ. ნას, უსგჷ რჰიო ყალომზი!—აძღ სიე დლადგედტ. ნას ადარა ილიიანნი
 ენესიე, „შთა, ჟანჰი!“—იპიან, დგჰაიედტ. ნას ადაჰან დანაადგან აცჰასიგ იფდჰიან
 დლადგედტ. ნას „ზენგ ჟანგლა!“—იპიედტ ნართ სასრკყია. ნას იწაგ ილიიანნი
 ენასიე, იხტემიხტარატ ეწყალან, „აბგრეჰოშო ჟანჰა!“—იპიედტ. ნას ადაჰა

35

ანცეე რთან ამჩლა დწან, აჰან იხტემგრედტ. ნას ჟან დგლასიედტ. ნას ადაჰან
 რჰიედტ. „სარან სგანგამზარი, ნართ სასრკყია შოჰანკიეზ, იხტემგმდღერი?—იპი-
 ედტ, —ჟოჰიანთა ცჰა უხდღრტ ნართ სასრკყია შოჰანკიეზ. მეჩლა უსმნანზარგჷ
 ჯანგბჰალა უსწაადტ—იპიედტ ადაჰან. —ჟოჰიან აჰან სჰუმგრბანჰია სგგანთა აბან

40

სტარა ავაჟი იენსპაუპ, აბნი ავანი, აბრა დაასტეილუწარი, სვა ააენაწირტ—
იჰიეა. ჟოჟიას ჟესა ზეჰაიას აბნი იგტა ნაპელა დაბტსრი, ნართ სასრჰეა

დამარანი რჰეა. დეზააეშთონ ჯარს, აბნი დამარნეს ონ, ავს ნართ სასრჰეა
დეგეზბტელამში! ავს რმან. ინაპელა დაბტსრემდეტ. არტა აადეშეან, არტალა
იენი იგტეტ. ნას არტალა იენი იშენგეგოზ ანუაბტ (sic!), იფსანხეგეა ნართ სას- 5
რჰეა იშეაჰეიუზ ადატს იენაწეა. ჟოჟიასთა ადატს ნართ სასრჰეა დეჰიოა
დნლაგეა: „სურტკჰაუპ, არას სჰეაბტ. უსგტ სეზბლწმომ უსსციშეანხეა?“—იჰიეა.
ნას ადატაჰეა აამთალა ჰა ჰნჰეისხხინ, ჟოჟიას ანციე ისგთან ავაშეზელა
სელაჰაბტ-შთანი სეზშთაზ ჯარს ჟარს უშრ' აჰეიენ აბეარ (sic!) სემანი სსაარი-
სელდტრ-ჰა სშიეა. აბარსალა სცარი უშესანჰეააუშეაზ უსგტ ისდტრან. აბნი 10
ონ აბრაჰეუ აბანს იეჰეწონ-ჰა, იზსჰასზგტ. ისტლშეარი ჯარს ჟაბგტ (აბრაჰეუ)
უსშეშეან. ამი უმინ უგტსეშემეტ. ნას აჰეათან რშენი ჰეტუგს იჰარჰეო უბ-
ხანუ?! უსემარნეს სეითამზარი ჟაბგტ სეზუმდტრი, უგამზარი—იჰიეა.—
ჟოჟიას აწციას ჟანსგთა, უსემშეხა!“—ჰეაჰეა. ნას აგტ იგეილდეტ. იშე-
ნეაზ ივს ასენ ივსიდა ვნაწეა. ნას აძი ირატენ, იცეა. აჰეიარს ანუაა, 15
ნას ჯარს (ადატს) დაჰანაჰააჰეა აძე. ნას უშთანგტ აგტალა დეჰსენ,
იმეიციას აათჰარაჰაა(ტ). ნას იკატჰეა აძი აავტლეა. ნას ადატს იბჰეაიეტ
ნართ სასრჰეა „სშიეუმბტ ბლარდტრლაპ, სეკატჰე აანკელანი, წლაჰ ააჰეიე-
რშეარი, აჰეაგტ ოუმზარგტ, სშიეუმბტ ბლარდტრლაპ“—იჰიეა(ტ) ადატა. ნას ნართ
სასრჰეა: „ჟი აზე უჰეიანსტრხუმი?“—ჰა, ინაპელა დამწამსანი, არტალა დან- 20
წასენ, აწლე ააჰეიარშეა. ნას, ნართ სასრჰეა იგიითაზ, ანი იშრს აჰეიენ. ნას
ანი იგეიზეზბტარტა, აშეა რჰე დცეა, „გეილაროპ“—იჰიან, დნეა. ჰა
ჰბციეაჰეა რჰეიზხე ადატს აარტენაზ აძი განეჰე სეზაჰეჰე აკენ. ჰენტა დეშეი.
სააჰრეტა“—იჰიეა. „ჰაზტუმეანი?“—რჰიან, ჰეაშეა გეაანჰე ალაგეა. „ჰაე-
რჰეიჰეიჰეი ჰცარი, დაჰტემშრა ეალარგენ. რზბაზ ავე(აჰეუ) ბჰარლა უშმათეი 25
დტუჰბმბტ, ვაშეზელა დუმშეზარი. იშეშახეგტ აბარსოუპ—ჰიანი, ჰეაშეი
რჰეაჰეა.

სარგტ ევს სცან, ებს სააა.

ჯ. ჰი. (33 წლ, გადმოუღლია ძველი კუეინსკიდან. ორი წლის განმავლობაში ცხოვ-
რობდა ს. აჰანდარაში).

ფსხუ. (19. VII. 1947 წ.)

10.

შასრუ ანმჰესთა

აამთალა იელახან ავსწეა ვაწეა აზე ემბჰეზ: ნაჰეა აჰეა შასრუ
ამბესთეა (sic!). აამთალა ნაჰეა აჰეა—ძლბკ ლზბტ რჰიონი, აჰეტაჰე დთან- 35
აჰეა ლჰე დშეატაზ აჰეიეა „სალამუნ აალჰეჰემ“—იჰიან, შასრუ აანმჰესთა
დენაშეღეა, ნაჰეა აჰაზ ასალამ რმემბხეა, დეგავსწეგლეა. ნას აძლბ
დააჰეგტლან, ასალამგტ რმელხენ, ასკამ რლთან დელტრეტეა. ნას ნაჰეა აჰაზ
დეგეააჰეა: „სარს აპ დტუძეჰე არაჰეა სეშატაზ, ბა აფსშეა ზამბჰეა?“—იჰიეა.

5
10
15
20
25
30

ნას აძლავს ზესა ლჷფიერ: „აჲჲ ღზზზააჲ სჷჷინჷჷორუჲ. სარე ისჷითორუჲ სჷჷინჷ ღანანაჲ, აფსჷიე დასჷიარაზჷ. ჷორუ უჷჷ ღანნეჲაჲჲჷ ოჲთაჲზზარი, აფსჷიე აჲჷჷჷან! — ჷესა ლჷფიერ — ნას უგირიანაგოჲ, ჷანჷარალა ჷეჲცხ ოღჷჷმზარატა?“ — ლჷფიერ.

- 5 ნას აბნი ააჲღჷრჷან ნჷჷიარე იცარკს (sic!) რეჷნოტარკტ. „ჷესა ინჷალაჲჲ, სიე სიეჷიჷჷა ნჷჷიარა სიანცო აიჷნ სიარს სიეღჷჷესჷოტ, სა სეიარე სიეჷიჷორაზჷ ისთახჷჷ — ჷიჲ, ჷესა ლჷფიერ. ნაჷიეჲ აჷჷ ჷანჷ ათაჷჷჷჷჷი ღეჷზიჲინე ღეჷან. არახი, აჩიან ომამჷზ-ჷიჲ, გჷჷჷამჷზ. შასრუ ანჷჷესთა იმზ-ჷიჲ გჷჷჷჷამჷზ. ᦑეჲჷჷჷჷან, აჷჷთ ᦑრახონი ᦑეჷან. იზზან უჷჷორი აამთსლა შასრუ ანჷჷესთე ჲაბა, ანსჷიჲ
- 10 აღაჷაჷიე ითაღჷრზან, აარს მეგოთს ღეჷთაზ აან ანთ რჷნი¹ ინსლაგა, ღეჷჷი-
ანრი აბნა ᦑლალან, „ჷჷჷჷან, ჷჷჷჷან“ ლეჷჷიონი ალჷჷ ილჷჷთაზ ამჷლა აბრი
ჷჷჷთ აჷჷ ღეჷჷღნაგეჷ. აბნა (აჷჷთ რეჷჷჷა) ᦑლალ(ტ). ნას ღეღჷჷჷო
ღანსლაგა, „ჷჷჷჷილა აბჷჷო ჷაბანაგა?“ — ჷიანრი, აან ᦑლანსჷაჷან, აჷან აჷჷრჷ-
ᦑლთაჷოგეჷ. იზზან უჷჷარი, ღეჷჷჷჷ-რჷიან, კაშოჷრა ᦑღჷჷჷლამ-ჷიჲ, ᦑეჷცჷ-
- 15 ჷიანი.

აბნი აძლავს ღანსნაჲ, აბნი ბზრა ᦑღღრი. აამთსლა ლარს აბნი ხეჷჷ-ხეჷლა
აღჷჷონ: „სიანსანაგაზ, სიეჷიჷანჷ — ჷიჲ. აბნი ლჷჷი ეგეღჷჷჷაჷაჷ. ნას აარს აბნი
ლჷჷ“ ᦑ ეხ-აჷთგოგზსჷჷ აბარგოჷარა ნაჷიეჲ აჷი ეგეღჷ.

- 20 ნას აბრი ეფჷი აჷანჷარა ᦑლანარი, ჷაშოჷრს სეჷცჷჷან-ჷიჲ, იგიოთეჷ. ნას
აჷანჷარა ართეჷ. „მეჷჷ აშთჷზ ნჷჷიარს ჷაღჷჷილარი ᦑჷ“ — ჷიჲ, აჩიჷიარე ეგეღჷრხტ
აჷჷჷიარა ააჷანაჷჷ შასრუ ანჷჷესთა ᦑეჷჷჷიერ-ჷიჲ აჩი ᦑმამჷზ. ნას
ნაჷიეჲ აჷ ᦑეჷჷეჷ. ჩინაჲ, ჩიჷჷი რეჷრეტეჷჷ აგოარე აჷჷი ააარიეჷ. ᦑჷ-
ჷჷჷიჷეჷჷ ააღეღჷეჷ. „შთა, შასრუ ანჷჷესთა, ურეღაფჷ, ᦑჷმათაჷო
აჷჷჷ კჷ!“ — ჷიჲ, ეგეჷიეჷ. ნას შასრუ ანჷჷესთა ანთ აჷჷჷჷიჷი ᦑრეჷჷჷან, იმთა-
25 ჷიჷ-შთა იბეჷ. ნას აჩიან ᦑრეღაფჷი ᦑლანეჷ. ნას ᦑეჷჷჷჷ ᦑეჷცჷჷ (ეგჷ)
ეცჷან ჩიჷ-ზოღანჷჷ იკეჷ. აჷჷჷი ᦑმჷსჷან, „აბრი ისეჷთაჷიჷ, ისეჷინეჷრ-
გოგოგო, აბრი სეჷთაჷიჷი იზბეღ“ — იჷიეჷ. ნას ნაჷიეჲ აჷ ᦑეჷჷჷეჷ,
„აჩიჷრეჷ-ღეჷჷი რეღოჲ, აჷჷჷჷიჷი რეღოჲ. ურთ აჷჷ უმეჷანრი, აბრი რეეცჷან
იჷეჷჷეჷ?“ — ჷიანი ეგეჷიეჷ. შასრუ ანჷჷესთა ჷეს იჷიეჷ: „სარა აბრი

- 30 სეჷთაჷიჷი იზბეღ. მეჷჷენდა ისეჷრეღ(ტ), ნას სნეჷინაგოშთა იზბეღ“ — ჷიანი
ეჷიეჷ. ნას შასრუ ანჷჷესთე იგან, აჷინჷ ᦑეჷ. ანციე ააარიჷლა „ჷჷჷან,
ჷჷჷან — იჷიონი აჷრეჷეჷჷონ. ნას აჷჷან ნინაჷ აათეგანი ᦑეჷჷინ, აჩი ᦑრე-
ჷიჷარა ᦑლანეჷ. აჩი ანლაზ იგიჷთეჷ, იშეჷმთაჷიჷ. ნას კაღჷრეჷჷ
აძი ᦑეჷიეჷ, ᦑეჷიეჷ, ᦑეჷიეჷ, იშეჷჷიე ეგეღჷგანეჷ ᦑეჷჷჷიჷჷაჷჷ. ᦑეჷ-
35 ნას აჷჷჷიარა ნაჷან იჩი აჷიადღო ᦑეჷეჷეჷ. ᦑეჷეჷჷიჷიჷი აჷჷ აანეჷკლან,
ანრი ეხ-ეგეღაგოგო აძლავს ლეგოარე აჷჷ ᦑეჷ. ᦑეჷ, ბაშოღჷ-ჷიანი, აჩიან-
ზაღაჷჷჷ აჷჷჷ ᦑეჷიჷ.

ნაჷიეჲ აჷჷ აჷჷჷიჷი ირეღო ჷინეჷჷი იზეჷჷი ᦑეჷჷიანი აძლავს
ლეგოარე ᦑანუშეჷილეჷ. ნას აძლავს ᦑეჷჷჷან, ჷიჷალა, ჷიჷალა, ნაჷიეჲ

აპა!“-ლპიან, ღეზიზილხტ. „არს სეჭიჭა დაახამა?“ —იპიან, —„უგეჯ ღდახეგტ“-
 ლპიან, დააჩიზილხტ. ნას დალაგან, ანციე ილგმათხლა აჩარადუე ყალწეგტ.
 აგილაცია აქეთა თპამდა-ბზია ძიერკეახარი გეგზღვეგტ. აპისსაგჯ (აძლაბცია)
 ირაციანრ გეგზღვეგტ. „იყალაზი?“—რპიან, ილაზწააგტ ათპამადაცია. „ამთა-
 ლა ნაჭიეგ აპ სეჭიენაქიე ღეშოტაპ «სალამ აალქექუმ»-პიან, შასოუ ამპესთა 5
 დააშეგტ. ნაჭიეგ აპ აფსშიე გემპიეგტ, ასალამგჯ ღემიგმხიეგტ, ღეჯკეპ-
 წემგელეგტ. სი ისეთიპ სეჭინაქიე დანაპა სეგჯაწვეგლან, აფსშიე ასპიეგტ,
 «უტა»—სპიან. ღესურტეგტ. «აა, სარს ნაჭიეგ აპ-ღესუძიეკ სშოტაპ აფსშიე
 აბპიეგტ, ბეგჯაწვეგლან, ღებურტეგტ»—პიანრ, ღეგიააგტ. აბრს აგჯღერყან
 «ნეყიარა ჰამცქია» რპიან, აზიე ემერხტ. ნას აჟაპ ბზიძაქია სიეხეგზგაპ 10
 აბრს ზიდგრააზე ოპ, ეპა რქიწვეგტ ნეყიარს იცარაზეს“. აბრს ლპიანე აჟაა
 აღგრა რელთეგტ. ნას აჟაა „იბზირაპ“—რპიან, აზირა (აჩარაზირა) აღლაგეგტ.
 ნას ინგპიეგტ, აგჯეგტ „ამჟია ალაფხა სიგმაზააგტ!“—რპიან, აჟილარ რქეინე-
 პიეგტ.

ნას იჩიზიერწან იღქეიერწეგტ. აძლაბ შასრუ ამპესთა იჩიზ ილგან აჟაპა 15
 აღლაპიალეგტ. იბაშოლკე, იყამჩკ, ნას ჩიზღელეფსახუშიაპ ამათაქია, ამპხშუ ნარგ-
 ლანი, აააათაჟხუშიაპ რეზენტაგჯ ახიერჯენ ითაწანრ (|| ინთაწანრ), ჩიი აღლაპია-
 ლეგტ. ნას იჩიზიერწან იღქეიერწეგტ. ნას ჟაჟკე, ჟაჟკე, ხაჟკე ინეყიეგტ. ნაჭიეგ
 აპ დააგელან, აბრას ჰაქიელარი ოპ“—იპიეგტ. შასრუ ამპესთა იმეუქეგტ. იზბან
 ჟიპირზარი, „აქეთ რეპანრაქია ხააძერ (იხაააა) ჰეშოფაქილარა“—პიანგე იმუქეგტ. 2)
 ნას აჩიგჯ (|| აღერჟიანგჯ) ჟიანჟა, ხაჟა ინეყიეგტ. ნას ნაჭიეგ აპ აჩა' აკიადგრ-

თა ღესთამტაბა დალაგეგტ. „რქეჟეგ?“—პიანრ, დეაზწააგტ შასრუ ამპესთა
 ნაჭიეგ აპ. ნას „ჟაჟა აჩაიკიადგრთა სელშეიხომ“-პიე იპიეგტ. „რქეჟეგ 'ხამუ'ხ
 (sic!)—პია, იპიეგტ შასრუ ამპესთა.—აძლაბ ლქე პანტაპ ულიაიან, ჟიეგია
 აჟაპა უშეიეოულემშო?“-პია. გეგპიეგტ. „უთაჟეზარგჯ სშე, ჟაჟა აკიადგრთა 25
 სეზთარინ“—იპიეგტ. ნას შასოუ ამპესთა აჩიეგ (ა)რყან იჩიზ ააღლაპიან,
 ააფეგერტენ, (ნას) ნაჭიეგ აპ ღესაჟეგპიეგტ აკიადგრთა. ნას ღემანე ღეღ-
 ქილეგტ. შასრუ ამპესთა დანდქეილოზ ჟესაგჯ იგიეეეგქან, „ამთალა საბ
 ემშეცია ართ თაზერხაპ რქეგ ქიელარა სცაპ“-პიანრ. ნას ნაჭიეგ აპ რღემშეგტ.

ნას ილემშიაბტ-პია, შასრუ ამპესთა, ჟესაგჯ ამჩ იმან, ანციე ითან, იგაში რუხ- 30
 რაზე დცოტ. რეგწაააგჯ ღეგეგტ ადაჟაქია რქეგ. ნას აძგ ღეჟინ რყან, აცპა
 კენ. (რანმთალა ააბციე იგჯერწაპ სცპა). ნას ღეჩიზიწვეგტ შასრუ ამპესთა. ნაჭიეგ
 აპგჯ დააფეგერტეგტ. „ჟიეგია აარბაზააგჯ (|| აარბანაააგჯ, აარბანგელააგჯ)
 უმშეიხენ! პანატ ქიელარა პანაააჟეშიაპ“.

ნას შასრუ ამპესთა ამა ყუგეგტ. აკრი იჟეგტ. ნაჭიეგ აპ აკრი 35
 იჟეგეგტ, გერგჯ აკრი იჟეგტ. იშტალანე რღესუ რშეგტ. ნას აშარა
 ენააპ, „ჟიეგია სარს სცოტ საბაცია რშა ზეჟეგერეს. აზიეიან ღეღეგ, იმაიეგსპ.
 უმშეიან ნაჭიეგ აპ!“—პიანრ გეგპიეგტ.

ნას შასრუ ამპესთა ღეჩიზილან,ქცეგტ, ააბჯარგჯ ააბიან. ალაპ ღესთან,
 ირეგაპაბაბაპ ადაჟაქიაპ შასრუ ამპესთა ღეგხგქეგტ. აქელ იპანღეჟაპ ღშეაწაპ 40

დღახტან, დღაშტ. აბნი ონ ღარს დღესციშორზგ. აგტთ რზ დღეიადრმგტ
 შასრუ ამმპესთა. ნას ანი დანგჟშ, აჩან, პრახი იღტქიეჟფეღტ აცჰა პაქიეჟცარაზუ.
 რჭიხეჟი დაარცეღტ. ნას სტჰა ენაპქიეჟცა აჩაჟე; არყანლა დამწასენ აქტკია აჩან
 ირტლაზ იკტღტ. „სეჟიჟა აბრი უკტროჰ“—ჰიანი, შასრუ ამმპესთა იხჰიეჟთ
 5 ნაჰიეჟ აჰ. ნაჰიეჟ აჰაზ დშიან, პწლა გიაჰირა დთაღეღტ. ნას შასრუ ამმპესთა
 აჩო დღეიჟიწუნ, დღეიჟეშააჰა დლაღეღტ. ნას იკალთა ახაათჰჰიჰიოზ იბეღტ.
 დღეკენ დაათგეღტ. „ხამუ‘ხ, იუქისიაზი, უზრშიეჟ? აბრი აჩო უკტრი ოჰ“—
 იჰიეღტ. ნას „ჰაშთხალა ადაჰაჰიჰაჰა საეღტ. სა სრტებაშეღტ. აჩა პუმეშთენ
 იყალაიკგ.“ ნას ნაჰიეჟ აჰ აჩო იხტმეკტ. ჟენცა, ირეჟმბზ დტქიტან, დააღტ.
 10 „რყალაზი, ჰარს ჰაეშეგ ღღეშნი, ჰარახიეგ, ჰიანგ ღიხტკაცუშა? შასრუ
 ამმპესთა დღეზარგ, დღეგმსიკტ; დღესზარგ, დაინღ იჯაშეგ უნი, ჰარახი
 იკეცარატღ დღეალარი გათაჰგმ“.

—„ღღეღ(ტ), დღეღსი(ტ), დღეა(ტ) აბაგ ღეშციეაგ ღეში
 იუხერნეს ილშონი დყალეღტ. უჰაწიზარი, ჰაახეს!“ ჰიანი, შასრუ ამმპესთა
 15 (sic!) იჰიეჟთ ადაჰს იხტენ. ადაჰს დღეღლან, „ჰარგ ჰაახეს, შასრუ ამმპეს-
 თა!“—ჰია, იჰიეჟთ ადაჰს. პეიეჟიარა შასრუ ამმპესთა რქისიეღტ. ნას ანციე
 რთაზლა დეკლეჟშენ დღეიხტ. ადაჰს იგირ აქიეჟარსიან დღეიეღტ. ნას შასრუ
 ამმპესთა დანცოზ, დან იღეჟმჰიჰიჰი, დშიაჰ-ჰია, დშიან, ნეჟებაკ აბაბცია ირთენ-
 ხანი რყან, რტჰილანი იცეჟან, დახიანი, დჰინღ ახტ ხტქისიაზ ადაჰი იჰიეჟ
 20 აწღეჟენ, აზნა ნყალ „აჰეჟგ ჰაქნი იუჰეღტ“—იჰიანი, იჰიოტ. ნას უშთანგ ღ
 დამწასენ, ადაჰს დღეილააზ რქტკია ალირი იკტღტ. ნას დანააჰიჰ რჭიჟა დღეი-
 დრმ ოჰიეგ. ადღეიანგ ახტსრა ანყალს, დშიან ჩეჟიხტ. უშთანგ ღეი-
 თეღეშაახტ. „ხამუ‘ხ, იუქისიაზი? აბაშრახ უნასრშოდომ, აბრი აქტკია უკტრი
 ოჰ“—ჰიანი, ჟეჰიეღტ. „ბზროჰ“—ჰიანი, ჟეჰიეღტ ნაჰიეჟ აჰ, აქტკიე რღეღტ.

უშთანგ ღ იმტწუნუნ, იცეღტ. ნას აჰიეჟტ ჰჯან ადაჰა დტქიტანი დეჟთააღტ.
 —„საბი, აჩო ატქიტანი დაჰაშთეზ „არახი აფხტც!“—ჰია, აჰეჟ დღეიშტ
 შასრუ ამმპესთე აქიეზარი, დღეზარგ, დღეგმსიკტ, დღესზარგ დიანი იჯაში
 იუხრატღ დღეიამლტტ“—ჰიანი, ადაჰე დაჰიეჟთ. ნას შასრუ ამმპესთა დაფ-
 30 წიანი: „ღღეღ(ტ), დღეღსი. დანიღ იჯაშეგ იხტეიეღტ (sic!). ჰაახეს ადა-
 ჰს!“—ჰია, იჰიეჟთ შასრუ ამმპესთა (sic!). ადაჰს იხტემღღეშენ, „ჰარო ჰაახეს
 შასრუ ამმპესთა!“—ჰია, იხტეიეღტ. ენჰიეჟთ ნას ახტს პეიეჟიარი სემზარი“—
 ჰიანი, დღეღსტ. ნას ჰიეჟტ ჰჯანგ ღღეიეღტ. ნას ანეჟები იგან, აზნა ში იხიეღტ.
 „აჰეჟგ ჰიეჟა“, იჰიეღტ.

ნას აქტკია იხტემდონი იგეჟენ, იშთხტრი იცეღტ ადაჰაჰიჰ რქიე. ნას ხტაკ
 35 ჰჯან დტქიტან დააღტ. აჰეჟგ ნას „სეშციეაგ შნი, არახიეგ იკეცარანი რყო
 შასრუა დრტქილახარი, დღეზარგ დღესინ სეშციეაგ შნი, არახიეგ იკეცარ-
 რანი, დყამლზარი ყალაჰ“—იჰიეღტ ადაჰს.

„ღღეღ, დღეღსი, იჯაშეგ იჰეჟ. ჰაახეს ადაჰს, იუღშოზარი!“—იჰიეღტ
 40 შასრუ ამმპესთა. ნას ადაჰს იხტემღღეშენ, „ჰარო ჰაახეს, შასრუ ამმპეს-
 თა!“—იჰიეღტ. ნას ახტს პეიეჟიარა შასრუ ამმპესთა რქისიეღტ. ნას დღეიხტენ,
 დღეიეღტ. ნას ანეჟები იგან, „აჰეჟგ ხეი“—იჰიანი, იჰიოტ. ნას აქტკია დამწასენ
 იკტღტ. ნას იჰიეჟა დღეიბრა დლაღეღტ შასრუ ამმპესთა. ნას დღეიშაან

„აქვკია რუმეშთენ“—ჰია, რითეფტ. ნას აშთანგეჯ აქვკია იციციეფტ. ნას ღერჰანგეჯ ფშვან (!) ზვან დაანანგეფტ. „აჰჰჰჰ სეფშეციაგეჯ შნი, ჰარახიგეჯ კაზკო შასრუ ანმეპსთი მრუზარი, ღეზარგეჯ ღეჯემსიგეჯტ, ღესიზარგეჯ დაანნი იჯაშე იზტურატე ღეჯამლანზარი ყალაჰ“—ჰიანნი, ჰეფთეფტ ადატჰ. ნას „ღეჯეფტ, ღეჯესიგეჯტ, რეაშაგეჯ იურატჰ აამთა დაქისეფტ. უტანწაზარ ტუახეს, ადატჰ!“—ჰიანი, იზტეჯეფტ. 5

ნას ადატჰ იფხეფშან აფიემჰიარა ანგეთაზ, „ტუარგეჯ ტუახეს!“—ჰია, იზტეჯეფტ შასრუ აამეპსთა. ანეს აფიემჰიარან რქესიეფ შასრუ აამეპსთა. ნას ანციე ნითახლა ღეჯელეშენ, ადატჰ ღეჯეჯეფტ. ნას ანაყებთა ააქთან, აშა აზნა ყაფიან, „აუტეჯეჯ ფიბა შანი იზტეფტ“—ჰიანი, იზიტ. 5

ნას აქვკია დამწასენ, იკეფტ. „სეჯიზა იყალოზარი, აბარ აქვკია აბარი 10 აჰა (II ტუჰა) მრუმეშთენ!“—იპიეფტ, ავან ნაჰიეფ აჰ რლშომ, იციციეფტ. ნას ტუნა-ღერჰანგეჯ ხივკჰ ზვან ადატჰ დანქიტან დაადეფტ. აუტეჯეჯ ტესა ღეჯეჯეფტ. ნას იქეჰიანგეჯ დაანე უეჯეჯ ტესა ღეჯეჯეფტ. ნას იბეჯეჯიანან ადატჰ დაადეფტ. ღეჯეჯეჯიანან აქეჯეჯიანი აბანთ ეფეშეცია ვაწეჯეჯიანა დრეჯეჯეჯიანი იშეჯეჯიანი იციციეფტ. ნას მარს ღეჯეჯეჯიანი აქეჯეჯიანი „ღეჯეჯესთა მარს სეფშეციაგეჯ ანეს რეჯეჯიანი 15 რეჯეჯეჯიანი ტურთეჯეჯ იშინ, არახიგეჯ იკეჯეჯიანი? შასრუ აამეპსთიე მარსეჯეჯიანი, ღეჯეჯეჯიანი, ღეჯეჯეჯიანი, იჯაშაგეჯ იურანნი დანანანგეჯ, ტუახეს!“—ჰია, ადატჰ შასრუ აამეპსთიე იზტეჯეჯეფტ. ტოყთ ანეს აფიემჰიარა ადატჰ რქესიეფტ. აფხაშარახეს (sic!) შასრუ აამეპსთა ჩანწეჯეჯიანი, „აუტეჯეჯიანი ტემოჰ ადატჰ, ტუახეს!“—იპიეფტ.

ადატჰ ღეჯეჯესენ, შასრუ აამეპსთა იგიი აქეჯეჯეფტენ, დანანანგეჯ, შასრუ აამეპსთა 20 ანციე იღეჯეჯიანი აჩიი იმან, ღეჯეჯიანი მარს დანეჯეჯეჯიანი ჰარაჯელა ღეჯეჯეჯიანი. იგიი აქეჯეჯეჯიანი იტჰთა აქატატარა აქეჯეჯეჯიანი ანანდაყ-ხე. ნას შასრუ აამეპსთა იზტეჯეჯეფტ ადატჰ, „ტოყთა ანესრა სე ისქანზჰ“—იპიეფტ.—„აა, ტუახეს!“—იპიეფტ

ადატჰ. ადარა ღეჯეჯეჯიანი, ანციე ნითახლა ცქა ღეჯეჯეჯიანი დეჯეჯესტ ადატჰ 25 შასრუ აამეპსთა. დანესან, ცქი იკეჯეჯეჯიანი, დეჯეჯესტ. ნას იგიი აქეჯეჯიანი ადატჰ ღეჯეჯეჯიანი. ნას ანეყებთა ააქთან, დეჯეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი. აშა აზნა ააქთეფტ. „ტოყთაშთა სეჯეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი“—ჰიანი, იზიტ „არგეჯ ბეჯეჯიანი (რეჯეჯეჯიანი)-ჰია, იპიეფტ. ნას აქვკია დამწასანი, მარსეჯეჯიანი (!). „სეჯიზა, აჰჰჰჰ ტუახესო ტოყთაშთა უმეშან, უსეჯეჯიანი მარსეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი“ ნას რეჯეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი. „არს

სეჯეჯეჯიანი ცქი იკეჯეჯეჯიანი აბარ აჩიე უეჯეჯიანი ოპ!“ ნას იჩიი რითეფტ აამეპსთი 30 აანახანი, იშაპი ჰეჯეჯეჯიანი. ნას „უსეჯეჯეჯიანი, აქატატარა აქატატარა ოპ არს აქვკია. ტოყთა აბართ დურთენანი ანეს-გაწიეჯ დრეჯეჯიანი. რაბ დეჯეჯეჯიანი, დეჯეჯესტ, დეჯეჯესტ, დეჯეჯესტ. სარს არე იქვკია სეჯეჯეჯიანი სეჯეჯეჯიანი. ტუარს მარსეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი უმეშან! ტუჰა უსეჯეჯიანი-ჰია, არახ მარსეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი. ტუჰა სეჯეჯეჯიანი ტესკოპ— 35 იპიეფტ—ჰიაპიე ირთენანი არსეჯეჯიანი გეჯეჯიანი ოპ, ანგე ყაზარი ოპ ანათა(!) სეჯეჯეჯიანი უმეშან უმეშან. შასრუ აამეპსთა აქვკია აქატატარა აქეჯეჯეჯიანი დეჯეჯეჯიანი. დანესან ადრეჯეჯიანი რაჰიან (sic!) „აქატატარა აქატატარა, სეფშეციაგეჯ შნი უმეშან უმეშან სეჯეჯიანი უმეშან აქატატარა?“—ლპიეფტ. „სარს სეფშეციაგეჯ სეჯეჯეჯიანი იშინ აქატატარა სეჯეჯეჯიანი“. „სარს სეჯეჯეჯიანი?“ ნას არეჯეჯიანი-ჰია დეჯეჯეჯიანი, მარსეჯეჯიანი (ეგბეჯეჯიანი ოპ). ნას მარსეჯეჯიანი, ექეჯეჯიანი მარსეჯეჯიანი. ნას შასრუ აამეპსთა ღეჯეჯეჯიანი, 40 ადგეჯეჯიანი დანანანგეჯიანი იშეჯეჯეჯიანი ადგეჯეჯიანი ღეჯეჯეჯიანი. ნას მარს ღეჯეჯეჯიანი,

ლარს დეტუხნი, ანციე ნთახ ამჩალა ადგლ დანაარხა, ლმეაყაქაპაარანდა
 ადგლ დეათეეტ. ნას „სა სეკანამზარი, შასრტა უშორტუბ უმჩლა უშეთსა-
 ზემდერ?“—ლპიეტ. ნას, უტეის, დეკის დლაგეტ. ტა შიქირე იმქიოუპ, ტაპა
 სეშუხბრმსხრა, უტანწაზარი, სეუფივსხაპ; უფივსხარი, სეუტანწახაპ, სეუმშა-
 ზარი“—ლპიეტ.—„სა სშა ზიოზ რეილა სარს ფივსენუ დააზადრმ“—პიანი,
 5 დლგსნი, ლვა ეგეწიეტ. ნას დააპინ, დეუშიააუბ დალაგეტ. დეუშეუშიააუბ
 აკეგეია. რაბ დუთპამდახან, მგიალან რეიადრმუტ. ატეში იქინ აბანცუა აქინი
 ტაპა ზთავტე ავანპი-დტუქია აქიენი დეტაკენ. „ქუე, იხაკიქეჭინ, ისაპაოზ?“—
 10 პიანი, დააქიეტ. —„აქეჭინ ტაპაოზ შასრუ ამპესტი ეოპ, იუთავი?“—იპიეტ.
 ადატუქიან რაბა: „იუთავი, ტაპიეზგალაზი არა?“—პია, იპიეტ.—„რსთავუ
 აბანსოპ: უფაციქიან გეტყახემ, ისშხეტ. არანქია ებთავუ სრუშოზარი. ტარგეტ
 უტან ტა„ხითსტიეტ“—იპიეტ. „სეუმეგონი, სრუშითიზარი, ებტყო ტანსპაპ“—
 იპიეტ ადატუქიან რაბა.—„უხეადრმ ტარუ უთპამადოპ. უსგეტ უფსრა აბახეტ“—
 15 პიანი, დეპიეტ შასრუ ამპესტა. ნას ადატუქიან ივანწიეტ. ნას აბრრ-ეფში
 ახრა ფემძარანი რყოპ. უნბეტლარი, ტაპა ცართა ტემძამ. აშოქიავეტ ეპაპინ იყა-
 წრუპ, აწაფხაქიავეტ ტა ივსუქ¹. ნას დასუ აში აქიან ივსუ დასუ ებწუშ აში
 ანარტეტ აწაფხაქიან. ნას აწაფხაქია ააახიან აშოქია ირტეტ. არანქია ტა
 ითავტენ. რებნეტაკეტ აკადრქია რეტეეეეტ, ხნი ირეპახეტ, მალნი აბაპია
 ირეპახეტ ირეტეეეეტ. დეიორლწი დაეტენეტ დააეტ.
 20 დანანავეტ, ადატა დეტუ ახაპაქია (sic!) აქიეზხენ, დაატეუშთარაზ, ნას ეხბ
 დეტინოს დენლაგა, დეტეუნ, ტაყა დეტეტეტ. ნას დანსენ რეაზე იქავ დააეტ).
 აჩე დეჩეზეეტ, აჩეიავეტ იპაპან, ატეუშთეტ, რეივხეტ დააციორეტეტ.
 დარბანულაეტეტ აკახეტ (!) უმშიახენ! აბთავუ იზეტეტ იყალეტ“—პიანი, იქივ
 25 ეტეეეტ. ნას აკრე იეტ, აკრი ირეეეტ ნაჭიე აპ. აძი იბეტრფეტ „უჩიფ-
 სან ტეის, აჭიპა პაქილახეტ, აკეტ ტაციემშიან! აჭიან.ოპ პანცრეტ. ნას
 ნაჭიე აპაპ დეტეეტლწი აჭიან აბბავი დანაპაპ, ატე რეიეტეტ, იმთაქიავეტ
 იფსანტ, ატეტეტ იფსი-იშეტ. ნას იდეტეილეტ აჭიანეტა. ჭიანქა ჭიეტეში ენეტყა,
 30 აჩე აკადრთა დამაბრა დალაგეტ. ნას აჩე ეპა იბზრახ ავრ-ბბაქია აკადრ-
 თე ითეტუნ, დტეტეტეტეტ. ნას აჩეი, არახეიეა დრეტეტუნ დანეტეტ. ნას
 აქეტ აანეტარა ენანა დეტეტეტეტეტ, აკრი იეტ, აკრი იქეტეტეტ. „ტოქიან ახიქ-
 35 ლა სეტეიოტ“—იპიეტ შასრუ ამპესტა ნაჭიე აპ. „რსპიო აბარსოპ—იპიეტ—
 ტორო უტაპაუპ, უტეტბბიოპ, ატააბბრეტეტეტ ურდრეტ. მალ კრ-აპაციარი
 აშანავეტ ტარან ტაქსიოტ. ნას აქეტ აქე პახნეტ (!) აქინიეა ზთავტეტ ტარე
 იუდერბ. ატა-ბბიექია აბართ ანცან დარეტე ამალ ირეტეშაპ პიანი, დაავეტ
 ირეტეთრუ ტარე იუდერბ. ავეტ-არახ სარს სედაშეტარეტ სეტამ ზეტუნ, ბარა-
 ქათ ბოსენ უნსეტეიე-ჭიაციავეტ ეტეიარს აკრ დეტრუპ. ტარან აჩე აკადრთა
 ტამაბონ ტყახარეტ, სა სრუშარი, ჯეტსი (sic!) იდრეტ—იპიეტ.—უშიანი
 აწლა-ეიჭიარა უთლახარეტ სა სპა ჯე (sic!) იმბიეტ. სა სეტუ თანი დუნეტ
 ეან ისპადრმ. აბართ მალ კრ-აპაციარი, რეტეტეტეტეტ ტარუ უტეტ.

¹ ნესპის უტრა: ნესუპ.

სარს რსთაჲუ—აბართ სპადაცია რგმალ, ახ^ტ, ირასქია, აბნი ჟარს ისტუ-
თაზ იაჲ, იზბან-ჰია, უსაზწაიჲაზარი, აბართ სპადაცია ირთუნხაზ სმალ ოუჲ.

აბნიგ^ტ მაღორღლი (იმუთ ბზინი) ჩაუპ-შთანი იფსანძკეგ^ტ ისთმდ^ტმ. საბა,
 საბა მაშცია რმა ზლაზუზ აჩაოუჲ. ჟაჰა ჟარგ სარგე ჰაგ^ტეზბამბეგ^ტ, იჯაწოუ-
 გ^ტ ჟარუ ჟრუჲ, მაჰაუგ^ტ ჟარუ ჟრუჲ. ჰანნი ჰაჩაგ^ტიგ^ტზწაზ ლჷჲ უსგ^ტ 5
 ჰნეგ^ტ. აჲგ^ტ აჩარა ლმჷრი, ლუჲდ^ტმ, ილგ^ტითოგ^ტ ჟარუ უღერჲ, სარს უნასია
 უზტყასწადომ. ნას აბრას აზირა ყარწაჲ, აკიაშაარა ყალაჲ, ნაჰიე აჲ, ჰაჲ,
 აბრს აყარა ზელშაზ უკიაშარიოჲ—ჰია, იჲქიგ^ტწაჲ (იჲღერწაჲ). ნას ინიეგ^ტ.
 „შასოუ აამბუსთა აქ^ტაზუ ჟარო უტუჲ—ჰიანი, ისგ^ტღერწან, აბრი აჰა დაჩაჲკ^ტლა
 სტუჰიადომ“ ჰიანი, შასოუ აამბუსთა ღგ^ტჰიეგ^ტ ნაჰიეგ^ტ აჲ. არახი რუმანი აძღაბ 10
 ლგ^ტიარგ აჰი ინიეგ^ტ. ნას „სგ^ტიარგ აჰი იჩაგ^ტიგ^ტწაზ აჲა ანუიარ იც^ტ ეზბგი
 იზჰადანი მაჰაგ^ტ—ლჰიანი, აჲა ეზგ^ტღეგ^ტ. ოთ რუზაბარ ზაჰაზ აჲაბზიჲაჲია
 ატმ ქტოჲიგ^ტ ეზგ^ტნეგ^ტ. ნას ნაჰიეგ^ტ აჲ გ^ტეჩ^ტ ააეცა-შია აკამანდა იყგ^ტწოა და-
 ლაგ^ტეგ^ტ. არახი ღგ^ტრგ^ტეგ^ტ იჩარაჲიგ^ტ მათაგ^ტზ აყარა. ნას აძღაბ ანციე ილგ^ტთაზ-
 ლა აჩარა-ზირა ყალწეგ^ტ. ნას ირზიგ^ტეგ^ტ, ირგ^ტჰიეგ^ტ, აკიაშაარა (აჰაიარა) ყა- 15
 ლეგ^ტ. ნას „ნიჰიეგ^ტ აჲ, ჲკიაშარი ოჲ“--ჰია, ღგ^ტქიგ^ტწეგ^ტ. ნაჰიეგ^ტ აჲ ღანგ^ტქიწ

(ღგ^ტიაშანი დანაჲქიწ) შასოუ აამბუსთ ღზლიჰაზ აზი იგ^ტაშთლგ^ტ. იქ^ტაჲ
 ყაწანი ღგ^ტყაზნი! ნას ინიეგ^ტ, „აქ^ტაზუ ჟარუ უტუჲ“--ჰია. ნას შასრუ აამბუსთა
 ჲწარე გ^ტეთან, იფხეგ^ტშანი მაჲ იზგ^ტქტ. ნას ღგ^ტქილანი, ღგ^ტიაშო დლაგ^ტეგ^ტ. ნას
 იხიგ^ტრთა აშ ღგ^ტქინაწეგ^ტ. ნას „აჰაჰაჲ, რყალაზნი?“--რჰიანი, აჲა ღგ^ტკგ^ტეგ^ტ ნას 20
 ათჰამაღაჲია ავიშტარს ზღგ^ტრაზ, აჲა-ბზიჲაჲია გყანი, ახა [← ახგ] ალაჰეგ^ტ—
 ჰია, მაღაგ^ტეგ^ტ. ნას აჲგ^ტ აამთაჲიგ^ტ ღანააგ^ტ (sic!) გ^ტრგ^ტღგ^ტრჲაჲია თჰამანდა-ხიგ^ტ-
 ქგ^ტ ჩაგ^ტ ღგ^ტქიტანი „რყალაზნი?“--ჰია, დარგ^ტლახზღეგ^ტ აჲა. „ღრ, სიგ^ტნასკა-
 ასკა!“--იჰანი, ღგ^ტნგ^ტაჰგ^ტღეგ^ტ. „ზაკიგ^ტზი, შასრუ აამბუსთა, „სგ^ტმაგ^ტ მღ-ხიგ^ტქგ^ტ
 ალაღეგ^ტ“--ჰია, აჲა ჲქიგ^ტბაწა, უზგ^ტწფხაშოგ^ტ“--იჰანი, ნაჰზგ^ტსალა ახს [← ახგ] 25
 აალხნი მაჲგ^ტრგ^ტსიგ^ტ, იჩაგ^ტ ღგ^ტქიტანი ღცეგ^ტ. „ჰაგ^ტ, ისგ^ტზნი—იჰანი, შასრუ
 აამბუსთა—სჩა ააზიგ^ტარი-ოჲ ჲოჲა-წიღ^ტა!“--იჰიეგ^ტ. ნას იჩაზ აარგანი ღგ^ტქი-
 ტანი ჲგ^ტსუ [← ჲგ^ტსა] უნასია ყღგ^ტწეგ^ტ: „სააჲანძკე რჲშაზ აჩაჲიგ^ტგ^ტ, არახიგ^ტგ^ტ
 ეგ^ტქიგ^ტრსიანი ათგ^ტჲაჲი რყაზაგ^ტ აგ^ტგ^ტ რგ^ტღგ^ტმსითანი, აგ^ტგ^ტ რგ^ტღგ^ტმჲაჲანი.
 სგ^ტფსგ^ტ, სანხა, აჲგ^ტ ღგ^ტაკიგ^ტღა ეღგ^ტსკაჲეგ^ტ“--იჰანი, ღგ^ტგ^ტშთაღეგ^ტ. 30

ჲოგ^ტგ^ტეგ^ტ მგ^ტეგ^ტეგ^ტ ათჰამადა დახ^ტცაზლა ხაგ^ტა-ხგ^ტმუშო ღგ^ტგ^ტეგ^ტ. აჲგ^ტ
 აყარალა ათჰამადა-ხიგ^ტქი იჩაგ^ტ ღგ^ტლიანი ინგ^ტიონ. ნას ღგ^ტეგ^ტ(ტ). ხაგ^ტა-ხგ^ტმუშო
 დანგ^ტყა ღგ^ტგ^ტეგ^ტ. ათჰამადა ღგ^ტლაზაზ აჩაგ^ტ აჩაგ^ტწართა იყარგ^ტინი თგ^ტ
 აჲგ^ტ ღგ^ტღგ^ტღეგ^ტ. ნას ღგ^ტჩაგ^ტწიწი, ათგ^ტ დანაჲიანი, ღგ^ტგ^ტრაზი იგ^ტეგ^ტთეგ^ტქტ.
 ნას ათგ^ტ დანგ^ტღგ^ტშეგ^ტ. ჰიგ^ტ-ჰისსი რღგ^ტლანი, იყაყა რგ^ტშაზ იშეგ^ტღგ^ტლაზ 35
 იგ^ტმსყა დაზგ^ტღგ^ტშანი დააგ^ტმსტ შასრუ აამბუსთა. ნას ათჰამადა-ხიგ^ტქი
 იგ^ტჰიგ^ტ ღგ^ტწეგ^ტ: „ზღგ^ტაჲია ანციე ითგ^ტხააგ^ტ, არს სგ^ტწაზ ბგ^ტმაჲრგ^ტ“--იჰიეგ^ტ.
 იჰანი, ნაგ^ტღი მანაჲიგ^ტნი, მაჲგ^ტრგ^ტსიტ ახგ^ტ. აჰისსაჲია ახგ^ტ-ბგ^ტ რაჰარს, აჲს
 იგ^ტქიგ^ტთოგ^ტქტ მარგ^ტ იჰანანძკა. ნას აღგ^ტგ^ტინგ^ტ შასრუ აამბუსთა იგ^ტ მ-
 ქიგ^ტწეგ^ტნი ღგ^ტთეგ^ტმსტ. აღგ^ტგ^ტინგ^ტ, „არს სგ^ტწაზ ბგ^ტმა- 40

ძრეა?—იპინ, ახა აქიეხნი დააკარგსიტ. ნას შასრუ აამპესთა იფხეაშეატ: „არო სუხეაგსა ხე აგეო დეკზარეკ“—იპიეტ. ნას იეკიერი იტახ აფჰიეს დეგიააეტ.

5 „ჰარა თაა აკრე ალანი დაამბრო ძეუშემა, ახეს-ბეე უმიჰადრეა?—ლპიეტ. ნას მარა უსგე იდგრან, შასრუ აამპესთა დანი, დეშეაგსა. „სიეუშიაშტ, აშეა ატეე ზერხსა ათუე დაკიეშო შასრუ აამპესთი მრუზარი ყალაპ“—იპიეტ. აშეა აამთაქიე შასრუ აამპესთა იფე დანკიეტანი დაადელწანწეე ათჰამადა იფე ახარგსიეს აჩეაფართაქიე იფე ნეგანი, აჩეაფართა ინგარგსიენ, „სალამუნ ალტეექიმ“-ჰიანი, დენდედედეტ.—„თა, ალტეექიმ სალამ შასრუ აამპესთა (sic!) არე ატეე ზერხსა ათუე დაკიეშო თარუ ურუხმა?“—იპიეტ.—„სკეზარეკე ყალაპ, რუდრაზი?“—იპიეტ შასოუ აამპესთა. „თალი!“—იპინ, ათეე აქიე დენტიეიეტ. ნას აშტი იტეშტ. თოკა დტოპ, თოწიე დტოპ მარბაზნლააგე დეზარაეე ეჰიადომ ათჰამადა. ეერე შასოუ აამპესთა იფხეაშანი, რეუქიეაზ რეხე იქეადომ. ნას ისასარეკე ანტეე; „დად იესე, ახეზემელ თმანზარი, უსრშ-თალანი თააარეკეტ. თოკა (ანანი) თორუ უქე სნეანი აბნი შეამენე (|| შეამ-
15 ლეს) იფხეაშანი, აბნი ახე დაალხნი იქასარგსიეხეკე უსრშთალანი თააარაზეს-ოპ (|| თაარაზნე-ოპ)¹. თოკა ანტიე იტელეწი ანეი თმოუპ. ამი იფეაქიეა (sic!) თბაეა რე ანტეუხეკე თააგეარა სეყანი, ჩეუსერბადრეკეტ. სა სუბარი, სა უსქიედელიანი (|| უსედედელიანი) ურშეკ-ჰია, სეიონ. უმე ინამეკე თანეყალაეკ, ატეკრაარა იესთაჰ ჰია ახე რნ სუტანეკე, ავან თაეკე ურეიენხეატ. ანტიედე-
20 შოპ-იპიეტ. ნას სარა სუხეესიანრ სეალა იესსჰიარემა, სმალა ისახე იესსჰიარემა რუთაეე?“—იპიეტ ათჰამადა.—„უქალუ უხეესიანზ ისრუჰიარი-ოპ“-ჰიანი, შასრუ აამპესთა დეჰიეტ.

„შთა, სარე იუბრო—ათჰამადა-ხეიე იპიეტ—სა სენარელანი, ბეჰიეკე შთა-
25 რატარა ჰეეტ.—ჰაშეცეო სეიეკია მახამდრაზ შეკე ჰქედეგალიეტ. ჰაშე-
ცეო სეიეკია ჩეანბეჰიეკე თინანგლეეტ. ნას ჰანორეკე ჰანდერდამ ჰათოპ-ჰია, ჰეკენ. ჰანათესა ჰეეტე თეყა. თაა ჰაშეიან სეიეკია აგართა ააგეიან ლეე აა(ტ). ჰაქეჰია (← ჰაქეჰიე) აქეზაიპ—იპიეტ. ნას ავანაჰი ალბ აშტინახენ, ათეყა ათეე აქეე ინანაგეეტ. ათსახეა დაადელწენ, არი ლა-მეშახე ათსა ნეეიართს რნამთახე არე ებანაგეე?“—იპინ, ლაბეკე აშტეხნი, ავანბეჰი ნწეერეანი სხრა ითეაწეეტ.

ნას ჰეცეო სეიეკია ათენგეზ (|| აქე მაშენა) ჰანლეეტ. აქე მაშენა ჰახ-
35 ლაჰაზ აესე ატეწეყა ჰათანაგლეეტ. თაა ჰახენთანაგლან, ათა ინგე, იბახნო რეანი. აამთალა იესეზ თინანგლანი. თაა ჰეენნო სეიეკია აძირ სარე ჰამეტე—იპიეტ. ნას აამთალა თეშა-ციქე რინასა ათა შთააგეო აბნი სეხეესე ითს ასენერეკე აცრასწეეტ. ნას ამეცე ანაკი (← ანაკე) ირეხეერეციო-მანარა იგორე დანთლახეკე ითს აცრასწეეტ. ნას ირ[ქ]ხეერეციო აქეთ ბლე მალაგეეტ. ნას

¹ პარალელურად თქვა აგრეთვე: თაარახნეს.

იშობლანს აქემკიან აფსუზ შინი რეფიყერეტ. ნას ათეინგუზ მალაფსაზგუ
 (ი)ყალერეტ; აგაპიი მანქოფსაზგუ (ი)ყალერეტ. აბართ აჭოფუჭესციე იუბოგუ
 სარგუ გვაქია-ჩო მანქოფსაზ ჰარჯლასიერეტ. ნას სა სეგელან სეფსიათა აგაქია
 სანანი სეშაამან აბართ აჭოფუჭესციეაგუ აბუთა ისეფსიაერეტ. ნას აბარი ათეფ
 იუბო აჭო, აბრანა ჰამან, აბარი ათეფ ყაპწიერეტ. რუქო-ჰიანი აკგუ ჰამაქამუბტ.
 აფსუზ სკან ისურჩონ ჭაჰა ჩეს (|| ჩას) ჰამაქამუბტ(ტ). ნას ამცა აქილა ჰაუდომუბტ.

5

აბარი სარს ათჰამადა-ხიეკი იუბო ანციე ისეფთან, ამეჩ სემან. ნას ჩინაქ მცეცა
 ფსიაარს ს(ე)დუქილერეტ. ხია-დუქუ აჭო სეჭიტიანი სეშეფსიაზ-მაცარა აბნა აწა-
 ყაპი (კორე აჭო) ლაჭიან ააზბერეტ. ნას სეგეი ითასკტ „სეზქო აძო სეჭესიო-
 ზარგუ სეჩოქერეტ. სეაბგანი სათხანზარგუ, მცეცა აქილა ააზგაპ-ჰიანი, სთა-
 ლერეტ. სეშეცოლს აქემკია დათა-დუქუ ბეწოლუკ ეაქიქანი მარს ამცა დამიშინი
 დემან, იჩოგუ ივაპი იქოპინ. ადათ ს(ე)ციან. სეიან სეჭანწ(ე)გეღერეტ. ნას სეფანი
 სეჭეფუდომუბტ, ნას ჩია ააფსურტენ, სეჭიქანი, სეიფეფერეტ. ნას კასთხა-დუქუ
 აადქიქეზალერეტ. ნას აჩო იქანი ინააქეფა, კასთას აცრაჰან, ადათა ილქმა
 ითაჰამეტ. ჭეა ითაჰანგუ ისეზდერდომუბტ. სეიერლანუ ამცა სემანი სეშააქუზ
 აქემკია აკრ საასქანანი, ან ილქმა ითაჰაზ აქიასთან იქო ბლან-მაცარა ადათა

10

15

დაანარფეფერეტ აქოჭაქ. „ქო, არი ზაკე-ქემინ?“—იქიან, დაეჭტლერეტ. ნას
 დანანაქუშე, ჩიი იმბაქერეტ. „ჩალაზი, ან ს(ე)ჩო ზგონი აბრი [← აბრა] მათი
 დეზუქსდა?“—იქიერეტ. ნას რეცაქია ინააფხადს, კასთხაქ გყახემკია იბქერეტ.
 „არი ზგო დეზუქსდა, დაბსევერეტ?“—იქიან, იმპ ანაყერეტ. ნას აწლაქია რეზენ-
 ტაგუ იქეფერეტ. ნას აღდრჰინგუ ეზგეყაცეზლა იმპი ეთეფყახტ. წლაგუ
 ჩოგუ ედუქლანი მანუბაქი მათეფერეტ. ნას დ(ე)ნეფიფეფინ, ჩო აძო დქე-
 ტობ. „ქო, არს ჭობანაგე, —იქიერეტ—ჯე რეფა ეზყაძამუზ?“ ნას „დადა,
 უცია, ჭასურფეფერი, ურცეჰასეფერეტ. „მცეცა სოანნი საადტ“. ნას ამცეფ უთაქეზარი,
 ს(ე)ჩო ებუგოზ“-ჰია, სეფიერეტ. ჭაჰა ისექიქეფემთაქია საქიქენი აეზწო სენ-
 გეფერეტ სეშეგეზან. ამცაქე სენჩოჭიქეფინ აეზწი სეამგან მათეფეკენ ჯახ ლა-
 განქ ასეწეფერეღლან დეფერეტ. ნას სეზელდ(ე)რ სანდაგა აეზწო სეწწო სალა-
 გერეტ. ნას ჩიი რსა მაცარა ადათა დაანარფეფერეტ.

20

25

ნას ცქა სემძე ზარენ აჩოგუ იფიანი ალაგან ითაზ აშეშის ასეწეწეზგუ
 რიენ დინტ. ჭადრჰინგუ სეზემჩაქია სალაგერეტ. ჭადრჰინგუ აჩო დეფ-
 თანარფეფერეტ. ჭადრჰინგუ აჩოგუ იფიან, ცქა დემძეცქია სეზაურფეფინ?—
 იქიან, აშეშის [ა] ასეწეწეზგუ რიენ, დეფთამაბტ. ჭადრჰინგუ სეზემჩაქიან
 სალაგერეტ. აჩოგუ სენაფსია-მაცარა აეზწო სეწწო სალაგერეტ. აჩო ააგელან
 ჭესა აპიერეტ: „ჭაჰა დაანარფეფინ, შთა, ჭააქეწ!“—აპიერეტ(აჩო). ნას სეგეჭრ-
 ლაწო აეზწო სააქეწენ, მარს აჩო „სა ჭაასექიქია, სეშოქე სემეგეფინა
 სენაქეფა-სენაქეფა, კასთხაქე ააშტეხ, ეწუთაქე ჰეცაპ“—აპიერეტ აჩო. ნას
 სეგეჭრლაწიან აჩო სნაქიტან კასთხაქე ააშტეხნი, „აბართ აჭოფუჭესციე
 რჰინ საადტ“—იქიერეტ. ნას იყარწოლანაქე აფსუზ-შეშია სეზგრმა-მაცარა სე-
 დრბზინაქერეტ. ნას ანციე აჩოგუ ანსეფთა სეგუ (!) სანბინაზ ნეყარას ქე-
 ლარა სცო-მაცარა აბართ რახინ, ჩეგ იუბო რაზანტაქე აბარი აჩო ანსრუ,
 მასცეფერეტ აბარი სარე რეზო ატოჯეკ (sic!) ხე-ლაგანქ აშეშის ასეწეწენი, ადათა

30

35

40

რბიხეფტ. აბართ რსკონ იტჷპან სს სკალა სტქისიხანფეტ—იპიეფტ ათჷამადა-ხიგ-
 კე—აბართგელ ულემჷალი იტჷარი, უტანწარა რწაგელ ანკუუწაპ—ჰიანი, აბნას ტჷარო.
 უტეგ სუზნგეზგელ უფ რპ. ნას ჰიემუშეკ-გაწოგე ტჷასუზუფშეგრი, უმჷთა უტეოსწოტ.
 5 ტჷანგელ ატეუსქია უმოპ, უტეგელ იზღერეფტ—იპიან, დღღქილეფტ ათჷამადა. ნას
 ანციფე ითაზლა ათჷამადა-ხიგეტი დღქილან აზი, აჩიან ააეცეფტ ირაციანის აბრის
 შასოლუ აამპესთა ფადარკას (sic!) ითარანი. ღარს დაანძკე (|| დაანაანძკე) იფ-
 ჰეგსცია ტჷესა ანრჷიეფტ შასოლუ აამპესთა: „აბრის დღეკან ტჷორო უზოლუპ (უზუ-
 ნოლუპ) არახი. აჩიან ტჷათარახს. იმრ რმამაჷციოლუპ. იუმუნ, აბნის უჩიგ უზუქიტო
 „სოტ“—ჰიანი, ააპი! ზანაზგ მავ იკუშეფტ, ავან არახი რკეილა შეუშეგონი ინიდღრ-
 10 დაკ, იჩიგ უითარი-ყალაპ, უსგელ ფადარკა უინთადაკია უინთეგდომ. იზბან
 უტეოზარი, ტჷარს უჩიკენოპ, აჩეზბიიდა უმაზარი ხევა-ხეგუშე ტჷანაანჷ ტოკეკლა
 უნეხეფტ. ნას შასოლუ აამპესთა დღეგერლანწო დღეკოპ. ნას ათჷამადა არახი,
 აჩიან იზააეცეფტ. „აბართ ფადარკას ტჷარის იუმეზააფტ!“—იპიეფტ. მავ იკეგფტ
 შასოლუ აამპესთა, „იზეგდომ,—იპიეფტ—ტჷარუ უთჷამადოპ, არახი ზეგაპ-ჰია, ზუნ-
 15 სუპანძეფტ. სარს სუზანაანჷ სნგუმეზლ აზნგ-ოლუპ—იპიეფტ. უზბეფტ. სცახეფტ“—იპიეფტ.
 „ნას აკე უმგარი, აგეარფე უტქსსოგედი. მ უმაწიად“—იპიეფტ ათჷამადა. ნას შასოლუ
 აამპესთა დღეგეზელან, „ბზირალა ჰადებააფტ!“—იპიან, დღღქილეფტ. აკერ დანნას-
 კან ათჷამადა რქიჷფეფტ შასოლუ აამპესთა: „უტოკეზარი, ტჷაგერჷრ!—იპიეფტ—
 20 რუთაგეზლაკეგელ აკე უმგეკია სუშეგდომ“—იპიეფტ. „ნას ტჷანაკ სუუმთაკია უმ-
 ტჷანარი, ეხგსჰიოგელ ტხანაროპ, ავან სარს სეჩეგელ ტჷარი იუსთოტ, უჩიგ სოტ“—
 იპიეფტ. ნას ათჷამადა დღეგაბტ, აბანთ აუიომე იზანსცახ ტჷარო უზნრტუპ, იზგ-
 უმგოფ?“—იპიეფტ. „ტრთგელ ტჷარო იუმეზააფტ! სარს, უგის ანღუმანარი, უჩიგ.
 სეფლაჰაბტ“—იპიეფტ: ნას ათჷამადა იფჷიგს დღღღელეშთეგ სჩი აკიადღერ სტეხინი,
 25 საშოლუ აამპესთა იჩიან ატქისიწა, შასოლუ აამპესთა იკიადღერგელ სჩი ატქისიწა.
 ატქისიწანი არახნ აახიგ!“—იპიეფტ. ნას სჩი-ანდაყა ლმკრზარგელ ახერ უბეფტ,
 იუმეზააფტ!—იპიან, დღეგეზეფტან დღეგეშთეფტ. ნას შასოლუ აამპესთა დღეგერლან-
 წო ანტეხალა დანაააჷან დღქილან იკარკან ეცხგელ ეჷაგელ ირაციანის არახი.
 30 აჩიან რმანი აჷინგ დნეფტ. ნასგელ უსგელ უნასია ყადმწანაზი ნაჷიეფ აჷ იჷო! არა-
 ხიგელ, აჩიანგელ ანჩიკია რკეწანი იზორუნჩოზ, ტჷან ნაჷიეფ აჷ იჷო დნეფტ. ჰიეც, ჰიეც
 აჩარან-ზირა იღქიერწეფტ. ნას ატჷანცილარაგელ, ანასციიგელ ეგეგეგან. აჩარან-ზირა
 რხეყეწეფტ. ასასციე ირეჷითანზგელ ირგეთეფტ. ათჷამადაციიჷა ირეჷითანზგელ
 ირგეთეფტ. აძღამ ილჷეთანზგელ ილგეთეფტ. ნას ამთაჷ ანბეგს ანის აძღამ ემბარკეზ
 შასოლუ აამპესთა დღეგეფტ ფჷგუნე დაეგეზარკს (|| დაეგეზარკს). ნას ნაჷიეფ
 35 აჷგელ აკეგელ იზეგელუმეზაზ ატჷან ცქა დეგელრკეაჷაფტ. ნას ზეგან ზეუნის არახი
 აანკუნგელ, აჩიან აანკუნგელ შასოლუ აამპესთა შიანკეზ ცქა ეგელრკეაჷაფტ(ტ). ნას
 აჷთა (— აჷთო) ცქა დღუმდღერკეა ამაღ სემოლუპ, არახი სემოლუპ—ჰიანი, უჩიგურფან-
 გარი, იზეყამლოზ შასოლუ აამპესთა იჷიგ ეგელრკეაჷაფტ რყალანაზ ამითლა თარგეზუპ.

ჯ. ჰო. (33 წლ., გადმოსულია ძველი კუეინსკიდან. ორი წლის განმავლობაში ცხოვ-
 რობდა ს. აჷანდარაში).
 ფსხუ. (19. VII. 1947 წ.)

ცაშოტ“—იპიედტ. იცტედტ ნას კრტყარა ანთ. აციქია რუდამსციქია სმუხუნ, რუწქია აქიეღრშოან, სდგულ რწუღწიედტ, „აპიე-პია“—ყდწიედტ. აღდულ წესიოუნ, აციქია იწანაკედტ. „აბელლ ააზიგ, აბელლ!“-პია, იპიედტ. აგელარე იცტედტ აბელლ სავარა. დარს დაადანძე მარს აციქიაგულ სჯმაქიაგულ გელეიწიანი იმა დციედტ.

5 ანთ დაადან, აბელლა სდგულ რუიედტ, აციქია იწანაკებ ჯგრშან.

ნას ათაჟი შიედთან დეშაადან ალტვაჟი ლასი დახშტახ დაარქისიედტ. „არი ზაჟედ, ჟარს უშიფსშოტ?“—ლპიედტ. მარს იპიედტ: „სემმერგწუსენ (sic!), აღსპ ბზიე იბან აძი დაასქიპიან სული ირბზიახოტ“—იპიედტ. „დუშაჟაჟაჟა?“-ლპიან, დანსწიადტ.—„ჰალა ტაკიგულ რქიენ, სჯჯმაქია იხროტ აბრას დქიიტ“

10 (sic!)ჰია. ილტმპიედტ. „უჯმაქიაგულ გუჟამ, იგან დციედტ. აპალე რქიებგულ სასტ სქიენ.—ლპიედტ—ჟიედტ, —ლპიედტ—უგულ!“-ლპიან, დაალგრგლედ(ა). ფშაარტ დადტალედტ აჯჯაგულ. იშაადან აბელლლი იყანს დაარქიისი(ტ). „იყასიწრ-ზაჟედ?“—რპიან, ირანსწიადტ. „აბრას ანცია ბზი იბან, აძი დაასქისიან, ჰალა

ტაკიგულ, ჯგმა ტაკიგულ იმანი ჰანციქიაგულ მარგტ სდგულ წესიოუნ, იწანაკედტ“-რპიედტ. ათჟიეი ალტვაჟი რპიედტ: „ჰა ჰანტახ დსკიჟ, სიედჟედტ“-რპიედტ. აციქია ზტებგულ ალტვაჟიგულ, ათჟიგულ ედცულან, სომკაპიკია იზტუშააჟას იციედტ. სომკაპიკიხ დეშეცრხ ბეჟეჩიან დრტქისიიტ. ბეჟეჟ დციან დწიადგლედ(ტ). სპიეპი-პია ყდწიედტ. „იყასილას ზაჟედ?“—ანტრპია, არი სპაჟი საბ ითენხარა ბეჟიოჟ, იწესათედტ--იპიედტ.—საჟა სეხანსიგ!“—იპიედტ. შაჟა სვარე იცტედტ აბეჟეჟ წაკიადტ. დარს დაადანძე აბეჟეჟკგულ იკეცან, დციედტ სომკაპიკიხ. ბეჟეჟკგულ, ააციკეჟულ სჯმაქიაგულ იმანი (sic!) აპ იკაჟ დენთალედტ. ათჟიგულ, ალტვაჟიგულ, ააციკეჟულ ზტებგულ ედცენ იშააჟანს ბეჟეჟეჟ წაცია სპეჟი აშაჟა დგრგელოზ ჟია დაარქიისიედტ. „იყასიწრ ზოჟედ?“—რპიედტ.—„აძი ჯგმა ტაკიგულ, ააციკეჟულ იმანს დაადან, არი სპაჟი აბი ითენხარან, იწესიოედტ“-პია, დანტპიეპია,

20 „საჟა იხეჟაპარგლოტ“—რპიედტ. „ჰა ჰანტახ მრ, სიედჟედტ. სიხიქია აბრო (|| აბაჟო)?“—რპიედტ.—„ჟია იპიედტ“-რპიედტ. „იგუჟამ. ჰაპტქია ზგან იგედტ სიქქია“-რპიედტ. ნას რუშაჟაჟაგულ კარფსან, დაარტშთალედტ: სომკაპიკიხ იჟი დანტ. დჯრპრუტ. ეჟს სციან, ენტა სიადტ.

დ. ე. (44 წლ., გადმოსულია 1933 წ. ძველი კუენისკიდან)
 30 ფსბუ. (22. VII. 1947).

12.

წაწა დეჟან თიეტ, წაწა ნეჟიკეჟ, მლქი გდრჰაპანმუტ მარს, იჩიგდ იცია-დგრი აქიენზარი. ნას აჟედ დენტყიო დეშადტქიეზ აბნაჟე ახშ ათეჟრაჟეჟ საბიწწირ (წიეტა) ბეჟე დაადტ. აწქეჟიან აწლა დწალედტ. დახწლას საბი-ქიენ ‘ხიეტეჟ დაათეხტ. ნას მარს თაპცია გდემადამუტ (წაწა-მზან მარს). ნას სსაბნ ზაჟედჟ ითჰიგს დღლზანდგედტ. ითჰიგს დაიგან, დღგდეედტ სსაბი. ნას სსაბნ ითჰიგს ჟოჟა-ჟოწიე დღლაზორ-მიცარა დღდტუხედტ. დანდტუხა სწიენ (sic!) „რახი სგმა-ზაადტ“-პია, მანბა დღზაანს გეჟიედტ. მანბა „უდ ბარგუჟა?“—იპიან, დანსენ, რახი იხეგრპიედტ. სრახი იმან აჩიენ, სშჟა ცარტ ითა ხ ე(ტ). სშჟა დახცან, იუზა-

35

ცოა ველფაზგ-ფხაძაგე შიარსცარა-ჰია იცონ, მარს ღვგზგამგზ(ტ). პჩიკენ
 დრგჰიონ, „სეზიგა, შიარსცარა სიანცრ!“-ჰია. ნას უოკტკ ველფაზ-ანს დალირა
 ააშტგზენ, რაფვალა ჩიარსიანგ, პჩიკენ დციეფტ. დახცაზ ხია-ღვუნუ დნტქიგ-
 ლეფტ. დახნტქიგელაზ, ახია აშაპანგლა ძე-ღვუნ (|| მორენ)¹ დენწფშეშლეფტ. 5
 ნას ატყა ენგზიქია რიქიან დიანრ იბგმტ. ნას უოკტ ფხაძა ივზაიცია ატუთ
 აჩქია რუგ იცონ ევგზოგკამგზ(ტ). მარს ახიფიგ ღვშექიგელაზ ჩაჰეშთიტი.
 აჩაბლა ჩანქიეფრსი(ტ). ნას აჩამლქქ მანწას(ტ), რფეფტ, ჩაშრტ, იგტგტ, ავან
 აბრ' იკენ ჩაანლმდრფან, ჩიგვკანიმრიეფტ. ჩიგვკანიმრიეფტ (sic!) ავან მარე ინგ-
 თაგვზლა აჩი იგვზემგადიეფტ. მარე ჩიგ ეფხათაგვზლა ნარცელა დაჩაა ქეთქ
 რგვლა დაგვტ. დახაგაზ რკადღეგი ფშაძანგ ბზახანშა ბზრა რგვანუ აჩაჰეთარ-
 თაგვ ბზრანუ იგვლანუ დენქესიეფტ. ნას დაჩაგვზეფუნ, ჩიგ აჩაჰეთათაჰე
 ალირა ვვარგსი(ტ). ნას დავენჰიენ, მარს რგვანუ დნაშეგლეფტ. დ(ე)ტქიეფტ უბა. 10
 (ნას) რანი ჰიგჰესიეფტ რყან. ინაშელან, ინაპგ რკეფტ. ნას ანთ აავგნაჰიენ,
 პჩიკენ იგვჰია რკეფტ. დაპთენხა-შია ჰაიჰე რქუ მკე-შია დეჰეფტ-ჰია რგ-
 გიგჰიეფტ, რკეფტინ, ნას რანი დარეფ ეჰენგანშახტ²: „აჰეჰეზარი დეჰეფა-
 დგრუჰია“-რჰიან. მან უგსა ლჰიეფტ: „აფსგჰიეჰე სეჰიეჰი რტან—ლჰიეფტ.—
 სეჰიეჰი სეშაშტაზ სესაბნ დენასკავანუ ჯა დენგშტასწეფტ—ლჰიეფტ. ნას დან-
 შტასწაზ ახშ (აჰარბაჰი)³ დააშტნახტ. დააშტნახტ, დანი იციეფტ. ნას რხაქი-
 ლა ახშ დანაქვზ, ატუგ ასინხთა პანაზარი, ნას უსყან სეჰიენ მრუპ—ლჰიეფტ,
 მანამზარი უსყან-ანს დგვსეჰიენამ“—ლჰიეფტ, ნას აჰიგჰესისაიცია იგანყენ აძ 20

რფხანი ნთანე „ძ“ უქეპართოტ“-ჰიან, ჩიგდღრტლწჰიეფტ-შთან, იგვლგვჰიეფტ-
 ეფტ. ნას უგსა იყარწეფტ. მარს ჩიგდრტლან, აძქეთიარს დანაღვა, მანგვ იჰახ-
 შციეგვ ავგში აჰირ იგვლგვჰიან. აწგვან ასინხთა რბეფტ. ასინხთა ანგრბა
 ირგვმჩიონ: „ჰაჰიენ აჰიეჰე“—რჰიან, იჰიეჰიეფტ ახვკეგვ. ნას ჰქიენ დენინ
 „იყასიწა ზაჰირ?“—იჰიეფტ.—„იყაჰინი, სე უსფრუჰ. აბარსა უსაბინგ ახშ უს- 25
 ციაგეფტ.—ლჰიეფტ—უოჰიან ალჰ უსზანგვახტ, სე უსტუჰ“—ლჰიეფტ მან. „შთა
 სებტეზარი, საბანტციეხან, სებტუჰ“—იჰიეფტ. ატუგ იჰინ, ანრ აჩამლქქ-ჰირა
 დეჰეჰიეფტგვ ზლირა ფნაწინ იციეფტ(ტ). მარს დაჩაა ჩიგ-ბზრა-ჩიგვქეჰ აამაჰენ
 დეზაანზ მანა იჰიგვგვ დ(ე)ცრ, დააზრგზ მან ლქეგვგვ დანა ავუთქეჰ ატუგსა
 დრბეჰანგ დეჰიეფტ. 30

ნ. ფს. (40 წლ., გადმოსულია კუვინსკიდან. ორი წელი გაუტარებია ბზიფელეშში).
 ფსუ. (22. VII. 1947).

13.

ეოტ აჰაჰ ბზია დეჰიან. ატუსა ატუგ დეშმაზახენგტ (sic!). ატუგ დეფსს
 დანლაგეფტ. დეფსს დანაღვა, ხეჰეციირ რმან. რხეჰეციე რმაზ უსასინთნი უტესა 35
 ირგვყეფწეფტ. ყინსიჰაჰ იყან, „ნეჰიარს სიანცრ, ატუგ აყიასიჰანგლა სეჰეცან!“-

¹ „ამშენ“—არ ვიციო, თქვა.
² აძბრა—არ ვიციო, თქვა.
³ აჰარბაჰი-ს ჩვენ არ ვამბობთო, თქვა.

- ჰიანგ, უასითნე ირზუკეფიეტი. მარს დღესგეტ. მარს დანდესე აწკეიან იფე-
 აპა ნეყიარს დღღქილეტი. პურალაგე (ადუნგე პურალაგე) ემდედგეტ)-
 ჯარგე აეგე გემამუა¹. ნას უაწკეიან „საბ გეზიპიანს ანგლა სენაფემაპ-
 იპიან, დცეატი ატანს. აყისიპაჰე დვსლეტი. აყისიპაჰე დანგნესლან გიავარს-
 5 დუნე დენთაფეშეტი. ატასს შარდანი ითანრ იბგეტ. აზი შარდანი ითანრ
 იბგეტ. ნას „სცაპ უსყა, რყო ზბაპ“-იპიან, დთსლეტი. დანგნესლან თეძეჟიკ
 ქალაშია იყაწანგ იგგლოუბ. ვისია აზნაძა აჟე იზიან ივანუპ. აშეგლასა ყაწანი
- იგგლოუბ. აჩიგენ პპალა დავგონ. დააჩეზიგუნ კრანახიეტი. კრანახიან პქარა
 დლაგეტი. კრეჟო დღღეტს ჩეკე ბაბა-დგუგე ივარდუნგ დააფეშისლეტი.
 10 „დგეშირ—დგეზაშონგ სარს სეგანროთაჟი მასქილან ზაკიღდა?“—ლპიეტი. ნას
 აჩიგენ დღღსლეტი. დღღსენ, დღქიგ-აჟენ, დანაახლა დცახტ ლარს, იჩეგე ლჩი-
 ქე ირგლალწან. ას აჩიგენ გეშეგზ აჟყაზ გეშეპაბა დგეზეფეშააჟას (sic!) და-
 რითალცეტი. პურალაგე გემდედგეტი. დგგემამუა(ტი). „ას საბა გეზუპიანს სიგ-
- ცან-პია, აყისიპა იზუგეპიანს ანგლა დტქინაგალანარი“—იპიან, დანტ. დანგეზ,
 15 უგე პრახი შარდანი ითანრ იბგეტ. აჟგესია კნაპან ავგეპან-პია მასაშა აშელასა
 იყაწანანრ იგგლან. ნას ანრ აჩიგენ (უგე) დააჩეზიგუნ აკრეჟარა დლაგეტი.
 ას დგენდაგოზ-ფეშე აბაბა-დგუ დაახტ. პრწიან-პია დტქიგორ დსქილეტი.
 „იმშირ—იბგეზაშონგ, სარა სჟე მასაზ ზაკიღდა?“—ლპიეტი. დღღსლეტი ატგგე
 20 (ატგე აჩიგენგე). ატგე იჩეგე პალხიან, ლტქიე ირგლალწეტი. ლარგე დგენ-
 პიენ დცახტ.
- ჟოწკეიან უეთ რეშე-ფეშაძაჟ დტყან, ვაბეჟ-ჩიგეჟ-პიანე იბგენგ. ნას „ართ
 სეშციჟია ავგეა მადან?“—იპიან, დღღქილეტი. პტურალაგე გემდედგეტი
 ატგგე. ჯარგე გეშციჟია გმსტამ. ნას „ართ აყისიპაჰე სცაპ“—იპიეტი.
 დაადტქილეტი. დაადტ აყისიპაჰე. დანგნესლანგ, გეშციჟია რეჟიქიან გეგეთეტი.
 25 ნას ატტე ანგეშთა, „ართ ეხტანგე არსყა“ კეპ“—იპიან, დ(ე)თსლეტი. დანგნ-
 თლან ატგგე, აჟ იზიგ იკნაპანგ, აშეგლასა ყაწანი იგგლანგ დნტქისიეტი. ნას
 პუნასია გნამხიეტი. დენასკანგ ქუსთე აჟე დნავატიეტი. დშავატან აბაბა-
 დგუ დანტ. იტეჟიგ ლპაჟე ანრ, მარს დგგელგემბეტი. ნას დანღგემბე დგენ-
 პიენ, დცახტ. ლარს დანდადტქილა, პნაბაა ‘ხიგე დნგუნ, ლგშინალა დენალგშ-
- 30 თალებეტი. დღღგემბონგ, ლგშინალა დგგლანგ დ(ე)ცონ. დშეცონ, დომბეჟეჟ
 დგენგეტი. იგიუ კლჟიან, აცეფ კლდანგ. აცეფ აჟტა შაყა შიპაჟია რწანგ მდ-
 პილაჟიან. ანრ ადომბეჟეა ანგელა ავგლა დცარი, პნაჟია აახიონ-შა იტონ.
 არგლა აწკეიალა დანარი, აძ აახიანი რზიან, მარს დღღსანწკეა იგიუ კლჟიანგ
 აცეფ კლდან. ატგე იგუშიან (ტგსა დტყაზუშიან. ტგსა დანახონ). ატგსა ააზაბ
 35 რტეზწან ატგე ბაბა-დგუ ლპიენ. ნას ვაბეჟ-ჩიგეჟ დაარწიანაჟე იდრმბეჟეა, „შა-
 ბანცო?“—იპიან, ნას „აბარს ლჟე სცო(ტი)“-იპიან, გეჰიეტი.

ნას „ატყა შტონარი,—ჟიგეჟიკეყან,—აბარს ალო უმცან, აბარგლა უცან!—
 იპიეტი—უნადგო უალაგარი, მასაა ზღუეჟეშა ბელ“-ჩიგეჟ უმანაჟე—

¹ ტ სრულგებით არ იხმის. შეინიშნება მხოლოდ ოდნავი ხნეა.

იპიედტ.—უნადოო უბლაგარი, ამაშა ააჟინი (sic!) უნთატანი—იპიედტ—უბჟე რგა—
 იპიედტ.—აჟტრსა იყოტმწარი, ლლაქია ციქრაპ, ჟრძუშეიდტ—იპიედტ.—აჟტსა
 ანყოტწარააკ, ლჩო უძეჟია ადტრნე იკტტუშეიდტ—იპიედტ.—ლლაქია უძეჟიგ
 რდტრნე იშაუშეიდტ—იპიედტ. იწეჟტ-ჰიანგ ამაშა უთატაზარი, ჟგტრბუშამ.
 ჟტსა ხტნტა იყოტწარააკ—იპიედტ.—ჟტსა ანყოტწარააკ, ლარგტ დაადტლწუშეიდტ. 5
 ამაშა უთატამზარი, ულზტრბრ შიგტა ლტმედტ. ჟათ იხტნტახაზ რტუ დაა-
 დტლწუნე ჟანლმბბარააკ, ამც-ჰიანგ—„უხტტტგე?“—ჰიანგ, აჩო ლწუშეიდტ. ალა-
 ქია, ამც ზესიპოო, სუზხეიერ, სუზსეიმტრციოო?“—ჰიანგ, ილწუშეიდტ. დანღწე-
 რააკ, ალაქიაგტ გტშეხუშამ. აჩოგტ გტტტტუშამ, ლარგტ დენაშეჟლანე ბჟაჟ-
 ბეჟმშენბა დტცოუშეიდტ. დანნტცოარააკ (sic!) (|| დანტცოარააკ, ჟარს ჟასტკ 10
 ააჟოჟნე, დააშნე, აცს აჟტხნე დაჟოშანე უჟიენაჟტკლა დაანტკლ, უნთსლ აგაშითა!
 ჟანთნლარააკ აჟილტ ააჟმწასუშეტ. ნას ანრ აჟე იჟუჟ ალაქია ინარტო! ნას
 ჟარს უნაშეტლწუშეიდტ. ჟანაშეტლო ტარაკ დტქინა (sic!) დტციახუშეტ. ნას
 ლტბრა აანტკლან, ახა-შეცა რწავგლო, ჟაყს ლტბრა დადტქუჟიასლწუშეტ ბალ-
 ნე. ჟა ინადტეჟუპილარააკ უყამრ-ქანგთა ახიანე, ჟაალტანტგელანე, ჟაალტსა-მაცარა 15
 ულცოტმწომრნე, წაყატრ ლფეჟი ადტრლ იშტასუწეიდტ, ჰარაკტრ ლფეჟი აწოჟიან
 დაწასუშეიდტ. დტცოტრშიაგანე დტალწუშეიდტ. ჟეცოტმწომრნე დტმრ!“—იპიედტ.
 ნას აჟტრსა დტმშეტ¹, დტფყოტ. იცოქანტ დანტმშე, დანგოყ აწტეიან,
 „ჟაშპიადტყან, ჟარს სუტტუჟა ჟახტი ინაფბტენას². სუტმშენ. ჟახტი ინაფბტენას
 ჟარს სუშეჟუჟიჟსუ!“—ლპიედტ. ნას ლტცოქია ილყიყანე დაადჟიასტ ლტმრს. 20
 ნას დააჟეჟტლტმედტ. ლარგტ ლტბრს ააჟეჟმშეიდტ. ლარს ბეჟ-ჟიჟმცია ლტმან,
 ლჟიჟნე დტმეჟიჟნეჟ ჟადტგენა-ხიჟტკ ლტმან, აჟელა ებადტრან ლტმცოედ ლა-
 რტმ. ნას აჟადტგენალა ლტრჰიაცოან ლტბე-ჟიჟმცია აალტმედტ, „ამჟი დსორუტ“-
 ჰია. ნას ატემარრა ყარწედტ. რტტემარრაქია რტკაშარრაქია დანნააღლა (sic!).
 ნას ცოქა აჯაბბას ლბანე დატტყამეჟი ლარა, „სარს ჟოჟიას სტციაჰ“—ლპიედტ. 25
 აწათხბს დაარლოედტ, „მელტქინე აბარს რყოგტ, აბანბნ რყოგტ ჟარს იჟტუჟა—
 ლპიან—არს აჟიჟნას აშო დარტნე, უთამფეჟენ!“—ლპიედტ. „იზნროჰ“—იპიან,
 დტმრტცოედტ. დანნტცო (sic!) აწტეიან, „არს აჟიჟნაჟი რყო ზბაჰ“—იპიან, აწათხბს
 აარტოტ. დტხაარტტგზ დომბტეტკ დტჰიჟიანე ფსახილა დთან. ადონბტეტკ
 დააგტლან „ძე-ქრუშეიაკ ასსურტხე!“—იპიედტ, აჟტმ ანტჟიას აქრუშეი აზნა ძე 30
 რგანე ადრმბტეტე ნთედტ. ადრმბტეტე აძ ანტგზო (sic!) დანააქტმ დტლაქიაჰიას
 აფსახი იფეჟწოწოედტ. ნას დერგტ დაათტქედტ. ჟაბჟი „ხიჟკრ იფჟეს დტმგრს
 დააინ, ახბატარა დანტე დტშეტციაჰ, რზაჟი დააქიჟმწან, დტმმი დტედტ. ჟაბჟე
 ‘ხიჟკრ იჯაბბა იტინე ჟა დაანხედტ.

¹ ამაზე შენიშვნა: „დტმშეტ, აჟა დტმსატ-ოჰ“

² სხვა მთქმელმა კუენინკიდან ახლადმოსულმა ასე შეუსწორა: „ჟახტი ნაფბტანაჟენ“

ნას ტაწუჭქიან ვაბუჯ 'ხიგუქ ატადგუენ ირჰიაციემიტ, „სუფჰიეს დესციტემგემიტ აბარსა“-იჰიან—„დგემგანზარგუე ჰარა უმ ლასყარა მერე გუჰამამ. მერე ზმაზ ლა ლაკერნ. ლარა დანემგაბ, ჰარა დგუჰაზაგადამ“—რჰიემიტ. ვაბუჯ „ხიგუქ „ჯო დესრუხაზარი“—იჰიან, დღღუქილემიტ. დგემიმამოუხიტ.

5 6. ფ. (44 წლ., გადმოსულია სოფ. კუენისკიდან).
ფსხუ. (22. VII. 1947).

14.

„სა სსყარა 'ხან'ხია დუყომაშოი“

10 ფჰიესკ დუჰან. ფა-გაწიესკ დღღუენ. ლღუ-ვაწიე იღღუაზ ჩე-ბზია-'ხუქუქე იმან აიე-ბზია-'ხუქუქე იმან მგუ-ფხ-ჰაგუე აძაჰი იგურნ. ძარგუენ, იეიბანგ დე-ოქუქან დანემგონ. დანადგარაჰ, აწუქუ აანუქლან, რუთ-ფხ-ალა დააგულან, დააშუგუნ, დღუშოჰან ათი დანუგონ. ათი აშოთალა ასარე ნაჰმცკიან დამ-
15 წასნ დღღუან. ტაწუჭქიან დან ტუჰსა ლუჰიონ: „სან, სა სსყარა 'ხან'ხია დუყო-
მაშო!“—ჰიან.—„ჰიან დღღუემ(ტ), უსა უჰიან—ლჰიემიტ—ჰი უეცკეს დეჰა
იხ-ს-სოგუე აგაჰი რუემიტ“—ლჰიემიტ. ნას მგუ-ფხ-ჰაგუე დან დარე ტუჰსა ე-
ბგარონ. ნას „სტუქეს ეჰა იხ-ს-სო დღღუანუგუე სტალუშო“—იჰიან, დღღუ-
ქილემიტ.

10 დღღუქილან დღღუეცოზ ლღუაჰიე ინაჰე ჰიმკიან, იშაჰკუე ჰიმკიან ააციჰე
წაჰიანე იჰაზ დუქილიან, დღღუედღღუემიტ. დღღუედღღუელან, „სალან ალ-ქუქუქე“—
20 იჰიემიტ, —„ჰი, ალ-ქუქუქე სალან“—იჰიან, იჰი-გაწიესკ ადღუქუემიტ. იიგუე,
დერე დღღუემიტის აყუე დღღუანუგუემიტ. ნას დარე აცილიარა დანლაგაბ.
ნას ას დარა დუქილი დღღუაჰეზ შუჰან ყალიემიტ. შუჰან აწყალ, იეჰიეს კლათ
ღღუაგუე¹ იჰიემიტანე აფერ-ფერ-ჰი დღღუენ ლღუე იჰი დანაღ აშუჰან.
ნას ლღუაგუე იეიჰა აწუქუემიტ. ნას დაატლიემიტ ჰასჰე აჰე შიემგაზ აციგო
25 შილას ააჰადან, დღღუემიტ. დანლაგა აყუე რუემიტან აჰიენ დაიგოლასიემიტ.

ნას „ათაჰი,—იჰიემიტ—ბნაა ჰიენე დღღუასწან—იჰიემიტ,—ბიანე დააწუხენ
დააგ!“—იჰიემიტ. იიგუე, დარე იშეჰიემიტის ირგუემუხ ანუში შასი-ფგნწალა
(sic!)² დღღუანთასენ, დააღემიტ, იჰიელხენ. დანაღა დაალერტლიემიტ, აიგ
დააჰიელხენ. ტოწუჭქიან ალღუაჰი დღღუალა იჰიემიტე იფუც დაცილახა აჰე
30 ჰიერწიესკ ააცილღუემიტ. დარმაღუე შილასა მჰსთჰე იფუც დაცილახან აცი-
კღუემიტ. ნას აჰიეზ დღღუემიტან, „იჰა!“—ჰიან, აჰიენ დაიიემიტ. აჰიენ იხ-ჰიან
სიჰიკიან იბან, იჰარა გღღუემიტ. ნას დანემუ, „ათაჰი, ჰიან დღღუეცკა!“—იჰიემიტ.—
გარა ჰიეტუე ნემბერშიან“—იჰიემიტ.—„იბრიო“—ლჰიან, აკლათ დღღუერტეტ-
აკლათ ლღუაგუე¹ ხიეთე დააჰიელღუერღღუემიტ. ნას ლარე აფერ-ფერ-ჰი დღღუენ
35 ლღუენანე დღღუქილემიტ. დღღუენმაზ წლა აწყა დანწალიემიტ. დანწალა
იმჰე ნემრუნ, აწლა მჰიე დაანემუემიტ, დღღუქლიემიტ. ლღუეგუე¹ ხიეთა დალას-
ხემიტ. ნას ტაწუჭქიან დაემცუეშაემიტ. „დაბცაჰ“—ლჰიან, დანაემცუეშაჰა,

¹ სხეებმა თქვეს: ლღუაგუე¹ ხიეთა.
² სხეებმა თქვეს: შასი-ფგნწალა.

აწლაქოე ღქეიტოპ. ღმპე ნაარაუნე დაბაალგეეტ. დაბაალგან, „ნლანგ-ციქაჲი, ტუბანტყუშაზჲ“—ლჰიან, იფუხანქ დნასტ. ნას ღკუაეიგუხითა დნტქოლურგგ-ლახტ, აკლათ ღდნთარტანტ. ნას ღლბანტ (sic!) დანატ ღკუანტ. დაატქოლგზნ ღდნალურტანტლგეტ ატყუა. ნას აშორდ აადტლგან, ადგტ პმარე ააცტლწიგეტ. ნას ბატქ რლთან, ღლურტგეტ ატყუა „აქეიტქუია ხჩანლა!“—ლჰიან. ნას ღარა ღფურჰაქიან აახიანტ ძ¹ ააგარს. ღტგეტ. დააჰაანწკა¹ მარს ღდნაგტლან, გეჰ-ჰიგტირაკ ტყან ტუა ღ(ღ)თალგეტ, ჰიგწიასტ.¹ ღარა ღკქიან ღლმანტ დააეტ. ღანსანტ მარა ღდგლმბბ(ტ). „ნლანგ-ციქა, ტუჰა დანბხუციო?“—ლჰიან, გეჰ-ჰიგტირაკოე ღტგეტ. ღანტნთათფშეზ, ტუა ღ(ღ)თატან, ღეჰურგხაანტ, ღარა ღანტლბა, ავანტგლა ღტან, ღდაათარგეტ. ღანათარა ღურგმდ დაადტქინაგალგეტ. ჰიარღტქქან ღტეე აატღლგზნ, იღურგშოფიგეტ. იღურგშოშიან აწკუანტლა აა-განტ აათატლწიგეტ. ნას ღტუაანგოზ მარს ტუაჲა დანატქინაჰილგეტ. ტოწკუან ღკუნტ დაათგლბტ. ნას ღღტმა ღტახტ ღტუინანტ (|| ღღტანანტგლა). ნას ღკუინიქოე აბაკატე ინგლთან, ღდნალურტანტლგეტ: „ავანტე ტუაფშოლა—ლჰიან,— აქეიტქუია ხჩანლა!“—ლჰიან. ნას ატუა ღგშოტაზ იგ¹აჯოლგეტ. ღწაწაგ¹ ღაბახტ.

5.
10
15

ნას იციქია აატქეშთღმნე აჰინანტ ღდნაშოლგეტ. ატქინგ¹ ღღმანტ, ტუჰსა ინანტლგეტ ატყუა. ნას აჩკიან დააიხწაატან დნლაგეტ „უშოფანანაგე, უტეჰ-თეჲ?“—იჰიან. ტუგ. ანგმბან აჩკიან „სჯა სტაახიახიან სჩე სტეჰეტრ სარა იშ-ტუნტ ათიძ მავტგონ—იჰიგეტ--სან სლგწაატან „სა სა(ღ)ს (sic!) ეჰი იხანხიო ადუნტე ღტქეიმა“—ჰია. „ტუნ ღდტსგეტ, ტეს უმჰიან ტეცკეს ეჰა იხანხიოგ¹ აგაჰიე ყეეტ“—ჰიან, ტუგა ისლჰიონ—იჰიგეტ.—ეჰა იხანხიო სგტქისიანწკა¹ სტალპ—სჰიან, საადტქილგეტ—იჰიგეტ,—ნას ტუარა საატქისიგეტ“—იჰიგეტ. ნას „ტოჲიგ¹ ნავტს უს უმჰიანტ! სარა სავტუხანხიამ. სარა სეცკეს ეჰა იხანხიო ადუნტე ტუა ქეიტ—იჰიგეტ.—სარა სგნახლანტ ეინტჰი-ჯაცია შიარსცარა ტეეტ-იჰიგეტ.—ჰანტცანტ აქიან (ა)ტეტ, იპანტქილგეტ, ილაშტარახიგეტ, ჰაჰიანტეეტ,—იჰიგეტ—ჰათუ ჯღმანტ ჰიანტბჰიეჰ ჰილგეტ--იჰიგეტ. ჰანტნთლახ ღაკ ჰმტნახნტ, მწაყსკ აჰიგ¹ ჰანგეტ—იჰიგეტ. აშშეთა იხტმწაყს დააგტლგეტ ალტგაჲი. დანაგტლა, „არა ღა-მეჲ-ღახიგეტ“—იჰიან. ჰანტრ-ჩტტრნე იჰანანანტგო გტყამ“—იჰიგეტ. ათურლს ნანტწ-ღარფან, კიარ-ღტქაჲ ტყან, ჰთგეტ(ტ)—იჰიგეტ. ჰეშახის ფწახ, ჰეშახი ფწახ, ჰჯა წწიან მამბან ატესა ატუან ჰალტწტ. სარგ¹ ტუაჲ იფწეიტ სეშახიგ¹ სეშახიგ¹—იჰიგეტ. ტუარა ტეცკეს სარე ეჰან სეხანხიოშო სეშახიგეტ. ავან სარა სტეცკეს ეჰა იხანხიოგ¹ ტუა ყეეტ—იჰიგეტ. უთ აეთახტოეჰ ჰმტტგ¹ ჰაწა-გაწოტკ მსკეჰ—იჰიგეტ. ტოჲიანტიარი იუჰანზარგ¹, ტოჲიინანტს იუშჰანტნ „სეხანხიუჰ“

20
25
30
35

—ჰია,—იჰიან, ნას იჩიგ¹, იკიადღარგ¹ ითან, მარგ¹ ღღტქეიგწახტ.

ნ. ფ. (44 წლ., გადმოსულია კუინისკიდან)
ფსხუ. (22. VII. 1947 წ.)

15.

წაწაჲ ღტყან. ავანწი რყან იფჰიგ¹ ღდტსგეტ, ღღტან დაინან. ნას ტუაწკუან ღაიხო ფჰიგ¹ ღაბაგეტ(ტ). ნას იფჰიგ¹ მანაგოზ ფჰაფსა ღღტმეტ. მარა იტტ

40

(← ვიძღ) აარხიეღტ, ვიად' აარხიეღტ, ნთუ'ხი აარხიეღტ, სემჩკავ'ჯ აარხიეღტ, ჟოსგ'ჯ აარხიეღტ, ჩმენგ'ჯ აარხიეღტ. ჟუთა იშჷქუთუგ'ჯ დაადლათსანგ, აჭოთათსანგ, „ეღტუგ'ხ!“-რჷიან, აფჷიგსუ-ეღტა 'ხიჷკუ იღტ'თან, დარგ'ჯ იცეღტ აჭემარრა.

ნას აფჷიგსუთა 'ხიჷკუ დეწიღტა, იღტ'ემღტმხა დეშოტ'ან, აწგრაქია ანდტ. „ბეზწიღტა ზაკირ, იყადწა ზაკირ?“—რჷიეღტ.—„იყასწახი, აბარ გ'ღტუგ'ემღტამ— 5
ლჷიეღტ. ეღტათსანინ დასტთან, დარა აჭემარრახ იცეღტ“—ლჷიეღტ. „ჷარე ეღტაჭხეღტ ჟოჷიანწილ'ა—რჷიეღტ აწგრაქია.—ბარს ბცა აჭემარრა“—რჷიეღტ. დეგოტ'რ'წი აფჷიგსუთა 'ხიჷკუ დეგ'ენავგ'ლეღტ. ნას ანდ'გ'ლ რწალწაქიახ აბე-ჭოშეჭოქია რქიე დცეღტ. აჭან ახტ'ნგ, დანნთაფშოგ, ახ'ბ'ჷშ აწნა თანგ, არახწან 10
თანგ, ლთაჩანკა აჩიქიეღ, დეჩე ითაწინინ ითანგ ლეჩიგუ'ხიგ'ჯ დტთანგ, დათეგანგ ლარგ'ჯ ჩააჭიგ'ჩანგ დეხ'გ'მაცარანგ, ათაჩანკა დენაქოტან, აჭემარრა დცეღტ. აჭემარრა დახ'ნეღტ აჭააქია დეფ'ლეღტ. „ალაჷ, ალაჷ დანთ ზაკიგ'და?“—რჷიან, აძიგ'ჯ დეგ'ემღტგ'რხტ. აჩინგ ჷოგ'ილანანდა დააჷს აჭათქი დტთან.

ახ'ქია აალცრგ'ბლონ. დაალცრგ'ბლო ახ'ქიან ლანფსავ'ჯ, ლანფსა-ლფჷავ'ჯ ირყისიონ. ლარს ლაკიენ დეგ'რდგ'რამეზ(ტ). 15

აჭელფახ ათაჩანკა აადწაჷიანგ დანახა დნლაგეღტ. „ბემცან!“—რჷიან, აჭან იგ'ღტმუღტ. ლანფსა ლანფჯალა ლარს დნაიხტ აჭინგ. დეშააჷს აჭიჷსა ლეზა-შემპე ალ'ანყიყიე იღტსიგსოტ (sic!). იღტსიგსოტინ, იღტციგ'ძტ, იგ'ღტღტმუხტ. აჭინგ დანაად ჩაალღტრლახენ, ლეგ'ათაქია იშჷქუთუგ'ჯ დენ'ათგ'ლხეზ ითაღწახტ. 20
დეკ'ანტრქიქი იღტსიგ'ჯ აალსიღტლწახენ, დაატლახტ. ლანფსეღტ ლეფჷჷღტ ლარგ'დ დანახ(ტ). დენანახ, „ეხ'ტა ჷარს დანახ'ბ ჷბანდა—რჷიეღტ.—ალ'ამათე ათაჩანკა დნქოტან, ახ'ქია აალცრგ'ბლონ დენგ'ნ, დეააქტ. ბარს დეგ'ბემბადქტ“—

რჷიეღტ.—ლეზაშემპე დეძეზ აჭეკ იშტგ'მხტ. „არს ზეშაპარ აჭეკალო ფჷიგსენგ დანახ-გუშოტ“-იჷიეღტ. აბაშემპე რმანგ დეადგ'ქიღტ აჷ. აფჷიგს ენლსა, ლეფჷსწილ'ა დანახსიან, ლეშაჷქიან ჷიგსფალე იციღტ'ღ'ანგ აძგ'ლა ცქ'ანგ იღტ'იღტ'იღტ. ლეფ- 25
ჷაფსა დანახსიან, აჭო დეწალკეღტ. აჷ დეაღტ. ლეფჷს-წილ'ა ლეშაჷქ ანსიან „დაზეკალოზარ(ი)“-იჷიან, დანფშორტ აჷ. დანზეკალოზარი, დეგ'ღტმეან. იგ'ანზეკამ-ლეღტ. აფჷიგსუთა 'ხიჷკუ აჭი დანგ'წაკუზ ატეგ'ი-ტეგ'ი-ჷიანგ, აჭო დანსუტ). „არს ზაკირ, არსუა რწაკუ?“—იჷიან, დანწაადტ აჷ.—„ქოტუჷ, რწაკუ“-ლჷიეღტ. ჟოწგ'ანგ'ჯ დეგ'თასგ'ტ. აჷ აჭო აშტგ'ხენ დენგ'ანწაფშე(ტ). დანხენგ'ანწაფშეზ ფჷიგსუთა 30
'ხიჷკუ დანგ'იწეღტ. „არს ზაკიგ'დე?“—იჷიან, დანახსიან, დანფშეღტ ლეშაჷჷგ'ჯ, „აბაშემპე აზეკალოზარი“—იჷიან. დანზეკაღტ ლეშაჷქ აბაშემპე. ნას „ფჷიგსენგ დეზგ'უშოტ“-იჷიეღტ. ნას ათაცაგ'აცა ჩიედღტრგ'ალანწეკ'ა ლარგ'ჯ ლეგ'ათაქია

ათგ'ხენ ჩაალწიგ'ჩეღტ. აჷ ათანცაგ'აციე რმანგ დეაღტ. ათანცა დეგ'რ'ღტ ინალგა, ლანფსა „სარს სუფჷავ'ჯ დღტც'ხაადტ. ლეზაზ-გ'წიგ'ჯ დეშეფაწიგ'არა?-ლჷიან, ლარს 35
ლფჷავ'ჯ დეალგ'იგ'ჩეღტ. ალსა სსგა ფსარდგ'ჯ აახიანგ, ლეგ'იღტრ ინთანწეღტ. ნას დენალგ'ცღტწეღტ. დეგ'მან იშოც'რ, ათანცა აფსგ'ჷიან დანწეკა, „ათანცა 'ხიჷკუ აშორრა დეკ'ეტ—ლჷიეღტ.—სიიჷჷს 'ხიჷკუ ლელა აფშახ' ნთაჷრგ'სუ“—

ლჷიან, დეაღტ'ანღტრსენ, ათანცა 'ხიჷკუ დღტმანგ, აფსგ'ჷიანგ'ლა გ'არანგ დეკ'ალგა-ლეღტ. დანწეკაღტალახ „ფჩიარტლან (sic!) 'ხიჷკუ ჩიანქიებაჷ“—ლჷიეღტ. ნას 40

დღეჯლოთაქმ. „დღეჯმბაიტი“—ლჰიეიტ. ლარა—მა ლარს დეთუწრი აკიებ.—ლჰიეიტ.—
 —მა სარს სთეწრი აკიებ“—ლჰიეიტ. დღეჯლუმნ. ნას ლაბა იფჰა ზია-ხჩანტ
 დეყეფწიეიტ. ახიხჩარა დახცო მუშე-ფხადაგჯე პლასა ყაწათა ლტლოთონ, კიემ-
 5 ზიე იყალწუშეა. „მახტ არი ირტეტნე, იეოკინე იხეხანე, კიემზინი ისნე, იეიანე
 დანაბეგარააკ, ბაგაათახეჯლამ“—ლალჰიეიტ. ნას იგჯეალწან, იგჯენ ანეილ-
 ფაზე დანააჰახ ილტეალგეიტ. ადგრჰიანე დეცახა დანაბეგა, ჰესა ილტლ-
 თახტ აჰეა ყაწათ: „არი აჰეა ფხეტრ იყაწანი დანაბეგა, ბაგაათახეჯლამ“—
 10 ლჰიეიტ. ლეხეიეაგჯე ლემანე, ლრუჰაგჯე ლემან დეიეიტ, ახეიეა ლეჰიას სბნა.
 დახნ(დ)ეხ, ლელასაგჯე ლემანე ჰაეიე აჰე დეჰიეტანე დეწიეტან. დეწიეტან, ლან
 ილთენხან ზიეკეყან. ახი რყახ, „ბეწიეტუა ზაკიი?“—ჰიან, მაანე მაალედეჯლეიტ „სეზ-
 წიეტუახეი?“ აჰეა ყაწათ სელთეიტ, ეგსეზეყაწამ. ჰედე აკიებ სეზწიეტუა“—ლჰიეიტ.
 „აჰედე ახეჰია ბარს ბეწიეტუან, ბელასა სპილაგჯე სჰილაგჯე დათაგან!“—აჰიეიტ.
 აჰილაგჯე, აჰილაგჯე თალგეიტ. ნასგჯე „ბარგჯე ვილფახენდა ბეიე-
 15 მარლა!“—აჰიეიტ. ვილფახე-ბან იყაწახანი, იგჯენე აბეა (—აბედე) აჰეიანეიტ.
 დეგერლწიეა ილემანე დაადე აჰინახე. მუშე-ფხადაგჯე აჰეს უტი ილტლ-
 თო ახი ყაწანი აალთოხარე. ადიგჯე გჯედგრაბეჰტ. ნას მუშეკე „არი იყა-
 წანი იშაალგო ეფმინე ეხტა ბარი იყაწანი აგან!“—ლჰიან, ლარა ლეჰიასლან
 პლასაგჯე ახეიეაგჯე ილტთანე დედეჰელწიეიტ. დახნეზ ჰაეი-დეუჰ მტან აჰაეი-
 20 აჰე დენეჰეტან, დეწიეტან. დეწიეტანე ააადე ანი ახი. „ბეწიეტუა ზაკიი?“—
 ჰიან, მაალეწიეაიტ. „სეზწიეტუახეი, პლასა ყაწათ ისტოთან, გესეზეყაწამ—
 ლჰიეიტ—აჰედე ახე სეწიეტუეიტ“—ლჰიეიტ. „აჰედე ახე ბეწიეტუან!“—ჰიანტ—
 აჰელასა სპილაგჯე სჰილაგჯე დათაგან! იყაწანე იბესთოტ.—აჰიეიტ—ბეწიეან!“—აჰიეიტ.
 (ნ)ას „იბხიოპ“—ლჰიან, აჰილაგჯე, აჰილაგჯე ითალგეიტ. ნას ლარგჯე დეგერ-
 25 ლწიეა ვილფახენდა დეგეპარან „სეკეჰე იყაწანე ისნათუშეიტ“—ლჰიანე. ანეილ-
 ფახ ახეიეა რეა ანყალ ახი აადე. „ბელთა აარყაწე!“—ჰიეიტ. ლეალთა
 მაარყაწანე მაანეკედეიტ. „სეკეჰე იყაწანე, სკალთე მაჰეიენეჰეიტ (sic!)“—
 ლჰიან. ნას ახი აადე, ლეალთე მაჰეიეიტ. ნას აფჰიესტა ‘ხიეჰე არკეიეჰე-
 30 დეჰიეჰე, დეწიეტუა ლეხეიეაგჯე ლემანე აჰინახელა დანაიტ. ლან დალეწიეაიტ
 „რეაბეა ზაკიი?“—ლჰიან. დანალეწიეა, „იყაწახი, აჰედე ლეწიეტუაჰეა ილტლო
 იყაწანე ილტლოთ ახი აკიენ, სარა სტეჯე „იყაწანი იბესთოტ“—აჰიან, აჰეიტ.
 საჰან, მაინ, მაასტეიეხეიტ. ნას ლან „გჯეზეჰე-ახი ეჰანე, იჰამჰეიეა“—ლჰიეიტ.
 აჰეა აშთალწიეიტ, ახი დელეჰეს (sic!). ახი გჯეზეჰეკამ, მაკეიეცაშოტ. აფჰიესტა
 ‘ხიეჰე ახი ზტუ დეწიეტუეიტ. დეწიეტუა ახი ჰილენმეკანე აფჰიესტა ‘ხიეჰე
 35 ჰილტენარსიეიტ. ჰილენტენარსია, აფჰიესტა ‘ხიეჰე ჰესა ილნაჰიეიტ: „სარს
 სერეჰეჰე.—აჰიეიტ—სარა სებეჰეჰეჰეიეა ლაკეჯე, ჰიანკეჯე, აკეჯე დებერჰეჰეან-
 აჰიეიტ.—სებეჰეჰეჰეიეა იშეჰეთუეჯე დამეზგანე, იფინე, ჯარ იწაწა,—აჰიეიტ—
 მეჰეჰეჰეკანდა ბამეჰეჰეან!“—აჰიეიტ. აჰეიეჰე ანაწანე, ბარს ბეა ილბაბაწეშეა აჰეა
 40 დამეზგანე. ადიგჯე იმეჰედგრენ!“ „იბხიოპ“—ლჰიეიტ.
 ახი ირეჰენ, ირეჰეიტ. ნას ახი აჰე დანარეჰე, მარე იშაჰიანე-ეფმინე აბაჰი-
 შეჰეჰეიეა ედდელკლან, ადგჯე იფინე რეალწიეიტ.
 ჰეწიეტან მეჰეჰეჰეჰე აყარა ენაწე, აჰეჰე იფიეს დეჰეგრენ. აჰე იფიეს ლთსეა
 თგარაჰე ლეჰეჰეჯე, ლარგჯე, ჰიეჰეჰეჰე იცო დალაგეიტ. იცო ინლაგა ვიეჰა

ათაცა 'ხიჟე ჩიალერტლემეტ. ნას ლარს ალასს სსგა ფსარდ ლემიორე ითაზ ათაცა 'ხიჟე იოგმბადსკია აძე ანაფვაჟიჟ აფსარდ წალწემეტ. ათაცა 'ხიჟე ღენგანე ღენალაჰითასუნ, აფსარდ ღენგალეჟეტ, ღელშემეტ. ლემთაჟიჟაგ' ლარე მასასაჟლწინე დაამეტ ათაჩანკაჟიჟ „ბეჭიზა იბეცუზ დაბანცა?“—რჰიემეტ.— „სეჭიზა დცახტ“—ლჰიემეტ. ღეგ'გ'ზრხემდერტ.

5 „ათაცა 'ხიჟე ლეკიჟე“—ჰიანე, ღენაჟეორტანე, ღრგ'მე იცემეტ. დნარგან ლთგანრა ანყალს აჟააჟიჟ 'ეხ'ნეზუზოზ, ჟასანჩა 'ხიჟეჟ აფსეჰია დენანე ღემთაჟიჟ, ანრ აფსარდ დანგ'ალეჟეზ აჟე სრინანე (|| წარბენანე) დნეტ. ნას მარს აჟასახჩან 'ხიჟე მადეწეწიემეტ. მადეწეწეზლანე მემრჰიოა დელსაჟემეტ. მემრჰიოა დანსლაგა

10 „დესე, დესე“-აჰია, აჰიემეტ—გაბან 'ხიჟე სელქემეტ. დიჟტა, დიჟტა ებჟეჟიკენა სელქემეტ“-ლჰიანე აჟემ მაჰიო მალაგემეტ აწარბენა. ნას ათაცე ითერგარხ დანჰიენაზ აბჟ' ანლას ილდერტ. „სერდერჟუმეტ“-ლჰიან, დეიან „იზეჟთენე, არახ' დანაზეგა“—ლჰიემეტ. არახ' დაადღერგან, აწარბენა მადიემენე ილწიხხემეტ, „ჟონგ'ჟიან იჟეს-თორტ“-ლჰიან, ღელჟენ, მარგ' ღედრჟუმეთემეტ. მარს დანდღელწე აწარბენა

15 ანახანე აჰაჟი ითალერგისიტ. ნას აჰაჟი ეხ'ნთალერგისიჟ ირახ'ნარსიხეფეტ. აჟია თენე, ეხ'ნეჟსლესახ ფჰიჟს-რბაჟ ღელა 'ხიჟე ღეცენე დემთაჟიჟ ანრ ალა-ხიჟე აჟიაჟიჟ იჟეჟიჟიჟიჟ ეხ'ნელალახ ანრ აფეჟი მადეწესიჟლემეტ აჟემ არახ'ნა. აჟემ არახ'ნს ათაჟი 'ხიჟე მადეწეწიანე ჰიჟეჟა ჩეთე ნთან აფეჟი მამაზ არახ'ნს მ-მელბეტ ალს. მადეწეწე შენდჟეჟიარა-ღელე გელან ჟია ინთალერგისიტ. ნას მემეჟე

20 აჰეჟ აჰიხეჟიჟ რცენე აჟანჰელ იზახ'სახ, აჟანჰელ ტრანუნ ათაჟი ღეჰიენე იჰინასი-ჟემეტ. ათაჟი 'ხიჟე მანმეტენე ამიენდჟეჟიარა ინთალერგისიტ. მადეწეწეწიჟ აჰეჟ-კენციაჟია (sic!) აჰ ღენახ'ლახ „ჰეჰანჰელ, ჰეჰანჰელ!“—რჰიან. ათაჟი 'ხიჟე „სიჟანჰელ გ'ზემბემეტ“—ლჰიემეტ. „იგ'ზემბემეტ“ ლჰიანეტ-ჰიანე, ილმანჰემეტ „იშე-ფუჟუ იშეზემბერ!“—რჰიემეტ.—არახ'ყა მადეწეწესიემეტ“—რჰიან. ნას ათაჟი 'ხიჟე

25 „სიენასჟეჟია!“—ლჰიემეტ. იშეჟუთუჟეჟ ინალერგსკან ამიენდჟეჟიარა მადეტენე აჟანჰელ მათელხეტ. აჟანჰელ მათელხეზ ხ'გელა ითლდახტ. ნას ირეჟია-მაცარა ათაჟი 'ხიჟე აჟანჰელ აჟელმეთემეტ. აჰ ღეჰია დანინ მანმეტემფაჟემეტ. მანანმეტემფაჟე, „არე არსა იყახ'წახ ღესემერბჰიანე იგ'ზეჟორემ“—რჰიან, ათაჟი 'ხიჟე-ღელმანჰემეტ. ათაჟი 'ხიჟე ილემუჟ დანლაგემეტ. აჰ „იგ'ზეჟემდარემ,—რჰიემეტ—ღესე-

30 მერბჰიკა“—რჰიემეტ. იმეჟემდარე დანსლაგა, მადეწეწელტენ, დაილერბემეტ აფჰიჟსფა-ფემთა-ხიჟე. ნას დანემბან „ფჰიჟსენე ღეზემგანკია გ'ზეჟორემ“-რჰიემეტ. ნას ღემ-გემეტ ფჰიჟსენე. დანემგან აფსსაგ' ფჰიჟსენი იგოზ ლაშოლაჟიჟეზგ' აჟემ აჟემბე- 'ხიჟე ღემიელშეზგ', აჰ ღემთალერგეზგ', ღემიჟალაჟიჟი, იშეჟუთუჟეჟ მალჰი-ემეტ. მანმანლჰია ღენაშეჟლან, აჟემ იფჰიჟს ებაჟაგ' დაადღელგან, ჰიჟე-ჩან-მელწეჟ ანახანე, იფჰიჟს ღეჰიჟემბეჟეჟ აჰიჟიჟეჟ ინერტლემჰილემეტ. აჰიჟიჟაგ' დნარესუნ, ინ-

35 ღეჟიემეწიემეტ. ნას ლარგ' დააჰიჟეჟიჟიჟიანე, ღრგ'მე იცემეტ. მარგ' იფჰიჟსი, მარემ ინხ' იზახ'ნო მადეტლახტ.

ნ. ფ. (44 წლ., გადმოსულია კუვინსკიდან).
ფსხუ. (24. VII. 1947.)

16.

კაწა-წყიჭიჭე დეჲან. დეშინეაზ ფჷპიკე დებრნე დეგაყნე დნქისიეიტ. დახნქისიაზ ათძ-აშთხა ჯა დნავაგელანე, დარუზძერჷიეიტ. დეშძერჷიან ფჷპა-
 'ხიეჷკე დლსჷტ. ნას აინანაშეაცია ალაღირი რქიტან, ჷესა რჷიეიტ: „აბარ ანაწა
 აბრან იძერჷია იკვდელლო ლახუნჷიელანე ჷეჷი ირ აფჷკესთა ხეჷკე დეგმაზა- 5
 ადტ“—რჷიეიტ, ანაწა აბადტ იშეჷრჷიან. მანდაბ დარან ნნაცი ფსტესეა ანეში
 დაკვლესნე ასაბე დღეჷრნე, დენდღღანე ლემგაცი აირჷანე ჷეჷა ათძაქი
 დეჷიეჷფიეიტ. „სარან ჷეჷი რხ ასაბე ლჷპანე ლახუნჷიელანე იტეჷრჷია სეჷყალეა?“—
 იჷიან. მარან იგან რმაჷციანან, დღეჷიტ. აფჷესთა 'ხიეჷკე დეჷანე აფჷკეს დაფშეჷნ,
 ლესაბი დეჷვლღეზახტ. „დაბანცაჷ“—ლჷიან, დაფშეჷან, დეჷვლღეზამუჷტ. აფეშ 10
 აჷტეჷყაჷჷე. დანძერჷიე ლეჷთეჷ ბეჷ ლამდტ ადენღლა. დენდღღეჷნ, ათძ
 ანეჷკეჷ დეჷიეიტ ლესაბი. დანეჷლხნარი, ლემგაციან რჷკობ. აჷტე ანეჷიან ადრ-
 'ხიეჷრ იხეჷ (sic!) დღეჷმან დღეჷიტ. დაახანე დაალგეთან, დღეჷმანე დანახტ.
 ჷეჷა დეჷანეჷ(ტ), ჷეჷრნეჷ დეჷანეჷ(ტ), დეჷალეჷტ აფჷკეს და 'ხიეჷკე დემესანე.
 დეჷალან ანანაშეაცია დეჷრთან ლახუნჷიელანე ანაწა დეჷგახტ, დემდღღანე. 15
 დანეჷგან მანეჷტალა იმბელა ლემგაციან მენააჷმუჷტ ან რლართა იხეჷხადან
 მაიიმბეჷსიეჷიტ. „არ ჷეჷი-ხეჷსთეჷ?“—იჷიან, დღეჷრჷანე. დანღეჷწა, „აჷტე

სან ჷეჷანე სელარიზ ჷეჷანე ლეჷანე დენდღღესიეჷტ. დანდღღესიე ად-
 ძერჷიან დეჷლან-სან დეჷანეჷკა. ნას სან დანახან ანანეჷციან ლახუნჷიელანე
 ჷეჷ ალღეჷციჷე იგელან სემლოჷეჷტ. მარან აბადტ. მანდაბ, „აბარ ასაბე ჷეჷი რხ 20
 აჷტე დეჷლანე, სა დანაჷო დეჷალანეჷკა ფჷიეს დანაზმეარო, საჷეჷციჷეჷახა—იჷი-
 ეჷტ—სარა ჷეჷანე, ჷეჷანეჷ ფჷიეს დანაზმეჷანე, სეჷეთობ. ჷეჷ დეჷლანე დანაზმე-
 ჷეჷკა, ჷეჷ სელღეჷფეჷხეჷმა?“—იჷიეჷტ. ჷეჷ იჷიან, სეჷარჷეჷტ. სეჷარჷან, ათძაქი
 სეჷიეჷფიეჷტ“—ლჷიეჷტ. ნას „ანაწა აჷტერსა ყაზნან სარან საჷიენ-იჷიეჷტ—
 ბესეჷშეჷან, ანე ბასციენეჷეჷტ, სარან სელან ბეჷრსეჷანეჷმბტ—იჷიეჷტ—იშეჷა- 25
 ლახარაჷკეჷ სელან ბეჷტბტ“—იჷიეჷტ.

6. ფ. (44 წლ., გადმოსულია კუგინსკიდან).
 ფსუ. (24. VII. 1947).

17.

კაწა დეშინეაზ ჷეჷიეჷმსყა-ბეჷიეჷ იშტეჷხტ ბეჷეჷ იმაშეჷი ათეჷმან, 30
 აგაირთა დენეჷიეჷტ. აგაირთაჷე დანეჷქილაზ ჷეჷ ირ ან (← ჷე ირთა) იენანან
 ჷეჷ ირთი იენანან აჷეჷ, დარი ირემდღღანე, ჷეჷ რმაჷ-ნეჷ იჷიან, რბეჷი ალღეჷფიეჷტ,
 ბნეჷცია აჷტესა რეჷიეჷტ „არ სეჷე არაჷე ითასწან სეჷეჷ ირტარო?“—იჷიეჷტ.
 ბნეჷცია მააგელანე. „ჷეჷ ჷეჷ ემბანეჷმა?“—რჷიეჷტ. „არეჷიეჷტ რჷიეჷტ.—
 ირტარი, მაჷსიანეჷ“—რჷიეჷტ. ნას „იბიოჷ“—იჷიეჷტ. „ნას ანე ჷეჷნ, ითგრხა 35
 ანღეჷტ. ითგრხან ინღეჷე ან რბეჷი ითეჷწან ირეჷგეჷსეჷფეჷანე მაათეჷხტ
 „გეჷსეჷმანეჷ, სეჷე სეჷეჷე იშეჷრჷიანეჷ!“—ნას, ილაბარი, ჷეჷ აცნეჷკე
 ქანეჷიეჷ ჷეჷიანეჷ“—რჷიეჷტ. რეჷრეჷარეჷციჷან აქანეჷთ ალღეჷმანე, რმანე დღეჷიტ.
 დეშინეაზ დანეჷ აგაირთაჷ დენეჷქილაზ. აგაირთა დანეჷქილაზეჷგეჷ იქანეჷთ

ქ. ლომთათიძე, აზხარული დიალექტი. 22

რუქასაქიე ირგლეფიე. „სუქიაშით სიუქასაქიე ირქაპ ჯარე“—იპიე. — „იქა-
 რი, დაპსიბხე“—რპიე. ატუე. ატუე იშტალან იციე. დანნა ცია დეგე-
 ლან იქიაშით იმე. იმე, აშნ ეიათეკ რეფეში დახეგე. დაანე დეშტალახტ
 5 დარე. აშეუმთე დააშეიე. დანააშა, „სუქიაშით ასეესითე, ისეშანე სუახე“—
 იპიე. „იქიაშით ჰეიე“—რპიან, ინგან, იქიაშით გეყახე. ნას „გესეშეშეში,
 სუქიაშით სიუქასაქიე იდსიერქეიე—იპიე. — იბქაპ სესით!“—იპიე. ინარე-
 ლლე. ატუა ა. დაარეუმენ, ეიათეკ რეფეშიე აშნ რეშან. „სუქიაშით ზეაპ
 აბართ აეიათეკ ასე“—იპიან, იკე. ნას აეიათეკ აბართე. აეიათეკ იმანე
 10 დეშაქიან დეჰესე-ფესე დერე. დარექესიეიე ტუე. დანარექესია, „სეეიათეკ
 სესტაპ, სიუსე დასესით!“—იპიე. — „იბრაჰე“—რპიან, აეიათეკ იმერტ.
 რესე დრეშეხტ. დრეშეხტ, დეშანე დეშანაპ ატუე თეკე აქე დნეგე.
 კატრეკე ადრე, ლედე დაედე. ლარე აცაბერაჰე დნეგე.
 პისესანი რეა ტეა ებეგანი იდრეხტონ. დნეშეიეიე ეწე. ეასეგა-ხეჰე იკენ
 15 იდრედეიე დეშელაპაპ ფეესეა ხეჰე ლეგე ინთეგრესიე.
 „ფეესე დაბეან, აცაბერაჰე დ(ე)გელოპ“—იპიე. აპისესა ხეჰეიე „და-
 ბე. დაბე?“—რპიან, ინეფენეჰიე. „დესეშე, დესეშე (sic!) ჯარა, ფესესე
 დასე!“—იპიე. ეფენეჰიე ინგან ინლდხეხეიე. „ბაა, აფეშ!“—რპიან,
 ლეჰე ინაღე დაეპაე(ტ). დანაეპა აფეშანლე დაე. „დააუგან ფეესეს
 20 დესე“—რპიე. „დესეჰეპო? დესეშეპა“—იპიე. „დეჰეშეიე, ლარ
 დესე“—რპიე. „დესეჰეიე, ლარ დესეჰეპო? დესე ლეგე ეასეგა
 თე“—იპიან, დააფეიან, ფეესესე ლეგე ეასეგა აათეხტ. „სეფეეს დესე
 ბარ ბეჰე.—იპიან—ბეჰეშეიე ტეიე“—იპიან, ფეესესე დეგახტ. დანეგე დესან,
 ფე დლუტ. დეგარ დეონ ლარ, დარ აგარა დნეფენლერტალან, აგარასი
 25 იპიან: „სეჰეიე-ხე სთე-იპიე, ატუე ათ ხე ეიათეკ—იპიე, — აეიათეკ
 რეა აფესე—იპიე, სესე ლხე სეშა-იპიე, — სეშა-ლფე სეიეშეიე“—იპიე.
 ესე ასი იპიან-ეიე აგარე ირესან. იფეესე აქე ლეშა დანე, დესეჰეიან.

ბ. ფ. (44 წლ., გადმოსულია კუენისკიდან).
 ფსხ. (24. VII 47 წ.).

Проф. К. В. ЛОМТАТИДЗЕ

АШХАРСКИЙ ДИАЛЕКТ И ЕГО МЕСТО СРЕДИ ДРУГИХ АБХАЗСКО-АБАЗИНСКИХ ДИАЛЕКТОВ

(Резюме)

Речь абазин, живущих на Северном Кавказе в долинах рек Кубани, Кумы, Большого и Малого Зеленчука, образует два, сильно отличающихся друг от друга, диалекта: тапантский и ашхарский.

Как нам удалось выяснить, тапантский диалект, по ряду языковых особенностей¹, противопоставляется другим абхазско-абазинским диалектам, занимая среди них обособленное место. Поэтому его следует считать самым обособленным диалектом среди других абхазско-абазинских диалектов. Но, поскольку основа языка изменяется медленно, тапантский диалект сохранил вместе с другими абхазско-абазинскими диалектами единый грамматический строй и основной словарный фонд.

Ашхарский диалект проявляет еще большую близость к южно-абхазским диалектам. Это вполне понятно, ибо ашхарцы на теперешнее местожительство — в долину Зеленчука — спустились со склонов Кавказского хребта в XIX в., в то время как (вопреки указаниям специальной литературы) по выявленным нами языковым данным, тапантцы находились в близком общении с адыгскими племенами еще задолго до XVII века.

Абхазско-абазинские диалекты по характерным языковым признакам следует разделить на две группы: 1. тапантский, с одной стороны, и 2. ашхарский, бзыбский, абжуйский, — с другой стороны.

Большинство абазин составляют тапантцы, живущие компактной массой в Черкесской АО, а также на берегу р. Кумы недалеко от г. Кисловодска.

Ашхарцы живут в Черкесской АО на берегу рек Большого и Малого Зеленчука, в аулах Кувинском (который недавно разделился на Старо-Кувинский и Ново-Кувинский, по ашхарски Хъвжвы), Апсуа (бывш. Шагиреевский) и Абазакт (бывш. Егибоковский²).

¹ По этому вопросу см. нашу монографию „Тапантский диалект абхазского языка с текстами. Тбилиси, 1944 г., на грузинском языке (резюме на русском языке).

² Абзины разбросанно живут и в Адыгейской АО, и также в Кабардинской АССР.

Аул Апсуа расположен в нескольких километрах от аула Кувинского, неподалеку от которого находится аул Абазакт, где абазинны живут вместе с кабардинцами (черкесами).

Тапантцы и ашхарцы имеют общее название *абаза*; по абазински ашхарцы называются ашхаруа (ашхъар[а]уа), что значит „горец“. Это название указывает, что они раньше были жителями гор. Ашхарцы себя называют также апсуа, т. е. абхаз.

Абазинам лишь при Советской власти представилась возможность создания письменности на родном языке. Письменность создана на основе русской графики. В основу литературного языка положен тапантский диалект. Выходит газета, издаются учебники и т. д.

Основная масса ашхарцев живет в аулах Кувинском и Апсуа. Несмотря на то, что указанные поселения расположены близко друг от друга, речь ашхарцев этих аулов в значительной степени расходится между собой, распадаясь на два сильно отличающихся друг от друга говора — кувинский и апсуйский. Смешанный характер носит речь ашхарцев сел. Абазакт.

Приблизительно 20 — 25 лет тому назад часть ашхарцев (около 60 дворов) переселилась из аулов Кувинского и Апсуа в Грузинскую ССР в горное село Псху (Гудаутского р. Абхазской АССР). Они и здесь сохранили особенности, характерные для речи аулов Кувинского и Апсуа. Следует отметить, что речь ашхарцев Псху испытывает влияние южных абхазских диалектов.

Данная работа ставит своей целью по возможности полнее выявить особенности ашхарского диалекта и его говоров; рассмотреть эти особенности во взаимоотношении с особенностями других абхазско-абазинских диалектов и говоров, определив тем самым место ашхарского диалекта и его говоров среди других абхазско-абазинских диалектов, а также уяснить одновременно историю той или иной особенности.

В специальной литературе мало что известно относительно ашхарского диалекта.

Кое-что в этом отношении читатель может найти в наших работах сравнительного характера, как напр.: „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“—Известия АН Груз. ССР, 1942 (на русском языке), „Тапантский диалект абхазского языка с текстами“. Тбилиси, 1944 г. (на грузинском языке, резюме—на русском языке), „К образованию условно-целевого наклонения в абхазских диалектах“—Иберийско-кавказское языковедение, т. II, 1948 г. (на грузинск. языке, резюме—на русск. языке), „К образованию отрицательных форм глагола в абхазско-абазинских диалектах“—Иберийско-кавказское языковедение, т. V, 1953 г. (на грузин. языке, резюме—на русск. языке) и др.

Г. Сердюченко в статье „Об абазинских диалектах“ (в сборнике „Памяти акад. Н. Я. Марра“, 1936 г.) пытается указать на особенности ашхарского диалекта по сравнению с тапантским диалектом, но при этом у него остались совершенно незамеченными все существенные морфологические и др. особенности данной речи, а те особенности, на которые он указывает (в основном в фонетике и словаре), лишены достоверности.

Даже при рассмотрении фонетической системы ашхарского диалекта им упущены из виду самые существенные факты. Не говоря уже о наличии наряду с лабиализованными *дв тв тлв* и делабиализованных *д т тл* в апсуйском говоре, с одной стороны, и наряду с делабиализованными *д т тл* и лабиализованных *дв тв тлв* в кувинском говоре, с другой стороны (что связано с речью разных поколений, и что остается совершенно незамеченным у Г. Сердюченко), он даже не замечает наличия особых твердых шипящих лабиализованных спирантов *шв, жв* (точнее *ш'в ж'в*) в апсуйском говоре ашхарского диалекта.

Г. Сердюченко в 1949 г. вторично печатает ту же статью с некоторыми добавлениями о фонетических и лексических расхождениях между этими диалектами в сборнике „Языки Северного Кавказа и Дагестана“ (т. 2) под другим заглавием — „Словарные расхождения в диалектах абазинского языка (с параллелями из абхазского)“. И эта работа является ярким примером, характерным для „исследовательской практики“ Г. Сердюченко. Г. Сердюченко здесь присваивает положения других авторов. Еще в январе 1941 года на сессии Отделения языка и литературы АН СССР в г. Ленинграде нами был прочитан доклад о закономерностях звуковых соответствий между тапантским и другими абхазско-абазинскими (ашхарским, бзыбским, абжуйским) диалектами. В докладе устанавливалось соответствие в определенных случаях между *в ф фл* ашхарско-бзыбско-абжуйского диалектов и *дз ц цл* тапантского диалекта. Эта работа была опубликована на русском языке в 1942 г. (в Известиях АН Груз. ССР, т. III, вып. 8, стр. 862—868). Но Г. Сердюченко упорно замалчивает факт установления вышеуказанного соответствия.

Продолжая работать по методу „опросов учителей“, Г. Сердюченко при указании на лексические расхождения между упомянутыми диалектами допускает грубейшую ошибку.

Какую ценность представляет материал, приведенный Г. Сердюченко в упомянутой статье, легко можно убедиться на следующем примере.

Не поняв сущности соответствия между *дв тв тлв* ашхарского и южных диалектов и *джв чв члв* тапантского диалекта, Г. Сердюченко в качестве соответствия тапантскому аджджвара в ашхарском — параллельно с аджджвара (?) приводит и „адвдвара“ — „стирать, мыть“ (см. стр. 13); слова „адвдвара“ („мыть, стирать“) не знает ни один из абхазско-абазинских

диалектов. Здесь Г. Сердюченко путает соответствие между вторичным *джэ* тапантского диалекта и *дэ* ашхарского диалекта с исходным *дзэ* (*джэ*) и *дэ* абхазско-абазинских диалектов.

* * *

Материалом для нашего исследования служат только те записи, которые сделаны нами в 1939, 1940, 1941, 1947 годах в аулах Кувинском, Апсуа, Абазакт и Псху (ибо другого материала вообще не имеется: наука пока не располагает даже образцом ашхарской речи, который был бы опубликован и давал бы представление об этом диалекте).

Большая часть записанных нами на месте текстов печатается здесь же. Тексты публикуются с сохранением всех особенностей, которые были замечены у каждого сказителя¹.

Ашхарский диалект со своими говорами дает весьма ценный материал для изучения истории абхазско-абазинского языка.

Данные ашхарского диалекта характеризуются исключительной пестротой, что в большинстве случаев дает возможность проследить историю того или иного явления.

Наблюдаются сильные расхождения между апсуйским и кувинским говорами ашхарского диалекта. Наиболее существенные из них следующие:

В апсуйском говоре:

1. Наличие твердых переднеязычных лабиализованных спирантов — *шэв*, *жэв*² — вместо *шв*, *жв* других диалектов (в частности — бзыбского). Напр.: *ашэв* „дверь“, *ашэвакэа* „книга, письмо“... *алыгажэв* „старик“, *жэваба* — „десять“... (подробнее см. § 2).

2. Наличие для обстоятельственной превратительной формы имен суффикса —шта: *тыдзы-щта* „в качестве дома“ и т. д. (см. § 26).

3. Появление в ряде статических глаголов в настоящем времени (па-

В кувинском говоре:

1. В тех-же случаях, подобно другим диалектам (в частности бзыбскому), наличие обычных нетвердых *шв*, *жв*: *ашв* „дверь“, *ашвакэа* „книга, письмо“... *алыгажв* „старик“, *жваба* „десять“...

2. Наличие для той-же формы имен суффикса *ны* (← || -на) *па-ны* „в качестве сына, сыном“

3. Сохранение в указанных случаях, подобно абжуйскому и бзыб-

¹ Пользуясь случаем, мы приносим глубокую благодарность всем организациям и лицам, которые оказали нам содействие в работе на месте. Не можем с признательностью не отметить исключительно теплого отношения к нашей работе со стороны жителей указанных аулов, а в частности, аула Апсуа, где колхозники с большим интересом следили за нашей работой по изучению их родной речи и охотно предлагали свои услуги при записи реальных их живой речи.

² В данном случае знаком *э* передаем твердость звука.

параллельно *-ynl*) суффикса *-ytl*, в отличие от всех других абхазско-абазинских диалектов. Напр.: *имичл-ytl* „то мало (есть)“, *дыуtlv-ytl* „он (чел.) тебе (мужч.) принадлежит“ и т. д. (подробнее см. § 40).

4. В глаголах, основа которых оканчивается на *a* в настоящем, прошедшем несовершенном и будущем II временах (наряду с более полными, исходными разновидностями как, напр., *ирфа-уейtl* „они едят, кушают то“, *иуасхlва-уан* „я тебе [муж], говорил то“ и т. д.) из $\dots a + ya$ на основе редукции и слияния гласных получается *y*: *ирбу* „то, что они видят“, *игьысф-y-m* „я не ем того (кат. вещь)“, *ирф-yйtl* „они едят, кушают то (кат. вещь)“, *икъалцl-ун* „она делала то“ \dots *ихlву-штl* „он (мужч.) наверное скажет то“ (см. § 41).

5. В будущем II-ом в глаголах, основа которых оканчивается на согласный звук или полугласные *й*, *y* [параллельно окончаниям *-ушейtl*, *-уштl*, *-уаш(a)*] с выпадением суффиксального полугласного *y* получается окончание *-ашtl*, *-аш(a)*, напр.: *спах-ашtl* „я (наверное опять) пойду“, *дглай-аш* „он (чел.) наверное придет“ и т. д. (см. § 41).

скому диалектам, суффикса *-ynl* (см. § 40).

4. В тех же условиях в настоящем и прошедшем несовершенном временах (наряду с более полными, исходными разновидностями) из $\dots a + ya$ на основе ассимиляции и слияния гласных получается $\bar{o} \parallel o$ (в настоящем времени в финитных образованиях вместе с тем редуцируется и гласный элемент, *-й* — суффикса финитности *-йtl*): *бабац \bar{o}* „куда ты (жен.) идешь?“, и *дыквал \bar{o} -tl* „они отправляются, направляются“, *салаг \bar{o} tl* „я начинаю то (кл. вещь)“; *ейбаб- \bar{o} -и* „они видели друг друга“, \dots *ишырф- \bar{o} -з* „как они ели то“ \dots , *дышц- \bar{o} -з* „как они шли“ и т. д.

Здесь же, как и в южных диалектах, наблюдается ряд других разновидностей: $\dots a + ya \rightarrow \dots o + ya$. $\dots a + yo$, $\dots o + yo \rightarrow \dots oa$ и т. д. (подробнее см. § 41).

5. В тех же случаях в кубинском говоре обычны окончания *-ушейtl*, *-уштl*, *-уша*, напр.: *дыас-уштl* „он (чел.) наверное умрет“, *санаайх-уша* „ \dots когда я приду (опять, обратно)“, *сыйцваайх-ушейtl* „я от него (мужч.) вопреки его желанию обратно уйду и приду“ и т. д. (см. § 41).

6. Широкое распространение имеет процесс утраты в глагольных формах окончания финитного суффикса *-ml* (особенно в аористе), напр. *дысьмей* (← *дысьмейтл*) «я его (чел.) имею» (точнее: «он у меня имеется»), *дглай-аш* (← *дглай-аштл*) «он (чел.) наверное придет», *илзвн̄* (← *илзвнтл*) «сна сварила то»..., *идыр* (← *идыртл*) «он (муж.) узнал то»..., *иштыйцлей* (← *иштыйцлейтл*) «он (мужч.) положил внизу то»... и т. д.

В результате утраты суффиксального *-ml* в аористе зарождаются новые процессы изменения гласных; образуются новые разновидности финитных форм аориста в глаголах, основа которых оканчивается на *a*, как напр.: *ибей*, *ибѐ*, *ибе*, *ибйѐ*, *ибие*, *ибйѝа*, *ибѝа*, *ибиа*...: все они восходят к форме *ибейтл* «он (мужч.) увидел то»... и т. д. (подробнее см. § 41).

7. обстоятельственная частица образа действия представлена обычно с оглаивкой, в виде *аш*: *д-аш-ыцваз* «как он (чел.) спал», *й-аш-па-кly?* «как (есть) то?» (см. § 42).

8. В качестве вспомогательного глагола есть используется лишь *акл-упл* (*аклупл*) и образованные от него вопросительные слова *заклвыда*... «кто?», *заклви* — «что?»

6. В тех же случаях (за редким исключением) обычно сохраняется суффиксальное *-ml* и более полные, древние глагольные формы (подробнее см. § 41).

7. В тех же случаях подобно другим диалектам¹ употребляется *ш*: *д-ш-ыцваз* — «как он (чел.) спал» и т. д.

8. Наряду с *акл-упл* имеется и вспомогательный глагол *аупл* («есть»). Расширение сферы применения данного глагола помимо настоящего и в других временах (как, напр., он «был» и т. д.) и образование от него вопросительных слов-частиц *зауда*, *дзауда* «кто?», *зауи* → *зой* «что?» и т. д.

На основе этих последних образований сложных, — специфических только для кувинского говора, —

¹ В редких случаях *аш* можно услышать и в южных диалектах

вопросительных форм глагола: *икъ-абцлозой* „что ты (женщ.) делаешь?“, *уццъвыуозой* „чего ты (мужч.) плачешь?“ и т. д. (см. § 45).

9. Употребление суффикса *-цта* → || ша для образования всех деспричастных форм.

9. Употребление суффикса *-цта* (→ -ща) только в ограниченных случаях (в финитных основах).

Использование обычно суффикса *-ны*, а также сложного суффикса *-цта-ны* (→ -ща-ны) вместо *-цта* (→ -ща) см. § 46.

Расхождение между данными говорами наблюдается также и по распространению тех или иных языковых явлений, имеющих место в обоих полнаречьях (как, напр., процессы перехода *гла* → *аа*, *гла* → *ω* (см. § 4); *дв тв тlv* → *д т tl* (см. § 3); использование обстоятельственных элементов *-акъ*, *-ахъ* (см. § 42); использование послелога *-шы* (см. § 33) и т. д. Расхождение в некоторой степени наблюдается и в словаре (см. § 55).

Несмотря на значительные расхождения, имеющиеся между апсуйским и кувинским говорами, их следует все-таки объединить в один, ашхарский диалект, что обусловлено наличием общих черт, характерных для этих говоров, и по которым они противопоставляются другим абхазско-абазинским диалектам.

Общие для обоих говоров явления, по которым они объединяются в один диалект и одновременно противопоставляются другим абхазско-абазинским диалектам, следующие:

1. Процесс перехода переднеязычных смычных *дв тв тlv* в *д т tl* т. е. делабиализация *дв тв тlv*. Процесс делабиализации *дв тв тlv*, как показывают материалы обоих диалектов (см. тексты), наблюдается как в кувинском, так и в апсуйском говорах вопреки высказанному в спец. литературе мнению о наличии делабиализованных разновидностей *дв тв тlv* якобы в одном лишь в кувинском говоре (см. выше). Делабиализованные разновидности этих фонем в апсуйском говоре характерны только для речи молодого поколения, а неделабиализованные их разновидности сохранились в речи старшего поколения и в кувинском говоре (подробнее см. § 3).

2. Сохранение полногласия вообще (амашына „море“, амала „голод“ и т. д.), а в частности, в удвоенных основах: *ухъvхъlvа* „(по)кричи!“, *атшнд-звдзвара* „купаться“ и т. д. (см. § 9, § 21)

3. Редукция (частичная или полная) в комплексах гласных: *ар' ахъац ла* (← *ари ахъацла*) „этот мужчина“, *ау' амахъв* (← *ауи амахъв*) „эта ветка“

амгв' азна (← амгва азна) „полный живот“. Широкое распространение это явление имеет в глагольных формах: напр.: икъыйщлейтl (← икъайщлейтl) „он (мужч.) сделал то“, икъыумцозари (← икъаумцозари) „если ты (мужч.) не (пó)веришь“ и т. д. см. § 13).

4. Образование новой определенной формы имени с помощью суффикса -з: ахъвспа-з „нож (опред.)“, агъвны-з „дом (опред.)“, хъабжы-з „паршивый (с паршой на голове) (опред.)“ и т. д. (см. § 23).

5. Наличие сложных форм указательных местоимений и наречий: абриуей, абрыуат, ауарт, ауарса, абрауат, абуакъа и т. д. (см. § 27).

6. Наличие своеобразных форм числительных; в частности сохранение союзной частицы и в обоих членах сложносоставных числительных: уаа шежвей шьджей „22 человека“; появление показателя категории человека во всех составных частях сложных числительных: уаа шежваши хыши „23 человека“; расширение сферы распространения в числительных слова уаа „люди“ и т. д. (см. § 28).

Появление своеобразных форм в разделительных числительных: клак-акl „по одному“ (кат. вещей), дзвэдзвэдз „по одному“ (катег. чел.) и т. д. (см. § 32).

7. Употребление послелога -шы с обобщенной функцией (см. § 32).

8. Отсутствие суффиксального у в местоименно-вопросительных формах статических глаголов как в категории человека, так и в категории вещей: икъада „кто (есть)?“ икъей „что (есть)?“ (ср. иное положение вещей в других диалектах см. § 40).

9. Разделение статических глаголов на две группы: 1. ськъоупl „я существую, есмь“ и 2. дытвупl „он (чел.) принадлежит мне“ и образование в первой группе статических глаголов финитной формы настоящего времени при помощи суффикса -итl: ськъе-итl „я есмь, существую“, исьме-итl „я имею то“..., истахъ-итl „я хочу то (мне хочется то)“, дышне-итl „он (чел.) живет (находится) в доме“... и т. д. (подробнее см. § 40).

10. Выпадение у из временного суффикса -уа в основах динамических глаголов, с исходом на й, у или на согласные звуки, напр., сыздыр-а (← сыздыр-уа) „тот, который знает меня“, дыгъхлаш-а-м (← дыгъхлаш-уа-м) „не убьем мы его (чел.)“, сыпс-ейтl (← сыпс-уейтl) „я умираю“, даай-ейтl (← даай-уейтl) „он (чел.) идет, придет“, даай-ан (← даай-уан) „он (чел.) шел“ и т. д. (подробнее см. § 41).

11. Наличие своеобразных инфинитных форм будущего I-го с суффиксами -раа(кl), -аакl, -лаакl и т. п. вместо -лакl, -лагь других диалектов (подробнее см. § 41).

12. Наличие в условном наклонении суффикса -ри вместо -ра → р других диалектов (см. § 43).

13. Общность словаря и различных словообразовательных аффиксов и т. д.

При изучении вопроса в историческом аспекте становится очевидным, что большинство из этих явлений нового происхождения. Таковы, напр., делябиализация *dv tv tlv*, расширение сферы употребления послелого *-шы*, выпадение в определенных позициях суффиксального *y* и т. д.

Наличие в ашхарском диалекте ряда разновидностей того или иного явления вызывает интерес и с точки зрения общего языкознания. Как показывает анализ речи ашхарцев, старые (исходные), новые и переходные между ними разновидности того или иного языкового явления встречаются параллельно даже в речи одного и того-же села и они являются общепонятными. Постепенно в языковом коллективе получает распространение одна из этих разновидностей; укрепляются позиции этой, новой разновидности а другие исходные формы, существующие наряду с ней, вытесняются.

В этом отношении обращает на себя внимание дифференциация применительно к возрастному подразделению членов языкового коллектива. Напр.:

Звуки *dv tv tlv* в ашхарском диалекте поныне сохранились в речи старшего поколения, тогда как их делябиализованные виды (*d t tl*) характерны только для речи младшего поколения.

В речи старшего поколения наряду с послелогом *шы* встречаются и послелог *-кыны*, *-кыа*, *-ахь*, тогда как среди младшего поколения проявляется тенденция во всех этих случаях использовать лишь послелог *шы* (см. § 33).

В речи старшего поколения частица возвратной формы (*ти*) выступает вместе с притяжательным элементом (напр., *с-тишык|вабот|...* „купаюсь“ и т. д.), тогда как младшее поколение не употребляет вместе с *ти* притяжательной частицы (напр., *тишык|вабот|*) и т. д. (см. § 38).

Новые фонетические разновидности в окончании финитного образования аориста (см. выше) в апсуйском говоре наблюдаются именно в речи молодого поколения.

Отрицательные формы глагола без частицы *-аы-* (в финитном образовании) попадают в речь старшего поколения (см. § 44) и т. д.

Вместе с тем обращает на себя внимание то обстоятельство, что все более древние формы, сохранившиеся в речи старшего поколения, сходны с формами южных абхазских диалектов.

Обилие вариаций языковых особенностей ашхарского диалекта в ряде случаев объясняется смешением разных диалектальных форм (с одной стороны, тапантского и, с другой стороны, южных диалектов). Разные диалектальные формы наблюдаются, напр., в указательных местоимениях и наречиях (см. § 27), рефлексивных образованиях глаголов (§ 38), окончаниях глаголов (см. § 41), деепричастиях (§ 46) и т. д.

Тапантский диалект оказывает большое влияние на ашхарский диалект (через школы, прессу...). В результате этого в ашхарскую речь проник ряд явлений, характерных для тапантского диалекта. Таковыми нам представляются: образование порядковых числительных (§ 29), образование отрицательных форм глагола с помощью префикса *-аь* (§ 44), будущего категорического при помощи вспомогательного глагола *агагъуп!*... (§ 41), деепричастных форм с суффиксом *-шта* и т. д., а также ряд частиц и слов.

Наряду с этим замечается очевидная общность ряда языковых фактов апсуйского говора с фактами тапантского диалекта, равно как — ряда языковых фактов кувинского говора с фактами южных диалектов.

С точки зрения общности фактов апсуйского говора и тапантского диалекта заслуживают внимания следующие явления:

Образование обстоятельно-превратительных форм имени с помощью суффикса *-шта* в апсуйском говоре (§ 26); появление того же суффикса во всех видах деепричастий (§ 46).

Использование *у* в определенных случаях вместо временного суффикса *уа* (§ 41).

Наличие в форме сослагательного накл. окончания *-рлайт!* (§ 43).

Отсутствие вспомогательного глагола *-ауп!* («есть»), а также некоторые совпадения в словаре.

С этой же точки зрения привлекает внимание наличие в апсуйском говоре твердых разновидностей переднеязычных шипящих лабиализованных спирантов (шъв: ашъв «дверь», жъв: ажъв «старый») и наличие в тех же случаях твердых *ш*, *ж* (аш «дверь», аж «старый») при делябиализации спирантов *шв*, *жв* в псыж-красновосточном говоре тапантского диалекта.

Вышеуказанные факты заставляют думать, что апсуйский говор ашхарского диалекта находится в определенной связи с тапантским диалектом, в частности, с его псыж-красновосточным говором.

А кувинский говор обнаруживает более тесную связь с южными диалектами, что выражается в следующих фактах:

В одном ряде старинских глаголов (напр. *дычквын-уп!* «он мальчик есть») сохраняется та же суффиксация, что и в южных диалектах (§ 40).

Временной суффикс *-уа* на основе фонетических изменений дает (в определенных случаях) *о̄*, *о* и др. рефлексы, известные из южных диалектов, в частности, в абжуйском диалекте (§ 41).

Подобно бзыбскому диалекту редуцируется исходный гласный (*а*) глагольных основ при встрече его с финитным суффиксом *-(и)т!*: *ихъит!* «он (муж.) сказал то» и т. д. (§ 41).

Для образования будущего категорического употребляется вспомогательный глагол *ауп!* || *аклуп!* «есть» (§ 41).

Подобно южным диалектам используется обстоятельственная частица места *-axъ* (§ 42).

В сослагательном наклонении, как и в южных диалектах, появляется суффикс *-aaitl* (§ 41).

Наряду с *аклупl* имеется вспомогательный глагол *aynl* «есть» (§ 45).

Подобно южным диалектам обстоятельственно-превратительные формы имени, а также наречия и деепричастия образуются при помощи суффикса *-ны*.

Имеются общие с южными диалектами частицы, слова и т. д.

Выше мы указали на наличие ряда общих черт между ашхарским и тапантским диалектами; указали на более тесную связь абжуйского говора с тапантским диалектом (особенно с его псыж-красновосточным говором), показали в ряде случаев и общие тенденции развития обоих диалектов, но как в историческом аспекте, так и в плане систематического анализа, ашхарский диалект всецело, т. е. как его кувинский, так и апсуйский говоры, следует считать более близко стоящим к южным диалектам (абжуйскому и бзыбскому).

Общими у ашхарского диалекта (его обоих говоров) с южными диалектами являются следующие черты:

1. Ашхарский диалект (тем более его апсуйский говор) поныне сохранил нам—подобно южным диалектам—переднеязычные троечные смычные *дв тв тlv*. И при дальнейшем изменении в ашхарском и тапантском диалектах они дают различные рефлексы: ср. в тапантском **дв*, **тв*, **тlv* → *дзв* || *джв*, *цв* || *чв*, *цlv* || *чlv*; в ашхарском *дв*, *тв*, *тlv* → *д*, *т*, *tl* (§ 3).

2. Троечные губно-зубные спиранты *в*, *ф*, *фl* подобно южным диалектам, имеются и в основном словарном фонде ашхарского диалекта вместо *дз*, *ц*, *цl* (в тех же случаях) тапантского диалекта (§ 6).

3. Подобно южным диалектам ашхарский диалект знает только свистящие лабиализованные переднеязычные аффрикаты *дзв*, *цв*, *чlv*, тогда как в тапантском диалекте параллельно имеются и *джв*, *чв*, *чlv*.

4. Подобно южным диалектам, в ашхарском диалекте в финитных образованиях глагола применяются только абруптивные *-nl*, *-ml*, тогда как в тапантском диалекте в тех же случаях наряду с *-nl*, *-ml* сохранились исходные звонкие суффиксальные согласные *-б*, *-д* (§ 41.)

5. В ашхарском диалекте наподобие южных диалектов фонемы *l*, *lv*, изменяясь, дают *aa* || *ä*, *ω*, а не *ь*, *ьв*, как это имеет место в тапантском диалекте (§ 4).

6. При образовании кратных числительных—подобно суффиксальным южных диалектов используется сложный суффикс *-nitlva*. Тапантский диалект не знает такого суффикса (§ 30).

7. Употребление послелога *шlv*. Этого послелога нет в тапантском диалекте (§ 33).

8. Финитные образования статических глаголов в настоящем времени подобно южным диалектам имеют окончание *-yul*, вместо *-n* || *-b* тапантского диалекта (§ 40).

9. Как и в южных диалектах, в ашхарском диалекте в финитных образованиях настоящего времени динамических глаголов сохраняется суффиксальное *-ya* (|| *-y*). В тапантском диалекте в упомянутых случаях *-ya* (→ || *-y*) отсутствует; ср. ашхарск. *x|alf-a-yeitl* → || *x|alfuyt* || *x|alfotl* — и тапантск. *x|alf-itl* (|| *д*) «она нас (съ)ест» (§ 41).

10. В давнопрошедшем времени—как и в южных диалектах—имеется суффикс *ц* вместо *с* тапантского диалекта (§ 41).

11. Условное наклонение образуется по типу южных диалектов (§ 43).

12. По месту ударения в вопросительных формах глагола ашхарский диалект совпадает с джгердинским говором абжуйского диалекта (§ 45).

13. Помимо общего основного словарного фонда, имеется ряд общих частиц и слов с южными диалектами и т. д.

Как видно из вышесказанного, у ашхарского диалекта выявляется общность с южными диалектами по существенным моментам фонетической системы и грамматического строя.

Как было отмечено выше, ашхарцы переселились из южных склонов Кавказского хребта в долину Зеленчука. Предание говорит, что кувинцы и апсуйцы переселились из разных местностей юга, в частности, кувинцы переселились из Ахчяпсоу и Псху, а апсуйцы из—Наку. Вместе с тем старики (ашхарцы) указывали на то, что часть кувинцев смешалась с апсуйцами.

Эти сведения заслуживают внимания с точки зрения языковых особенностей, наблюдаемых в речи апсуйцев и кувинцев. Разные слои в речи апсуйцев,—о них говорилось выше,—с своей стороны, подтверждают правильность данных сведений.

შენიშნულ შემცომათა ბასწორება

	ა რ ი ს	უ ნ დ ა ი ყ ო ს
გვ. 4, 2	(ზემოდან) თავის შვილებს	თავის ორ შვილს
" 7, 6	(ქვემოდან) დელაბიალიზაცებული	დელაბიალიზებული
" 11, 11	" წყვილეულები ¹	წყვილეულები ²
" 11, 13	" ჯ ²	ჯ ³
" 11, 10	" ვილებთ ³ .	ვილებთ ⁴ .
" 12, 7	(ზემოდან) მელერ	ლაბიალიზებულ
" 15, 3	" ცხოვრობდა („სახლობდა“)	შევიდა
" 15, 7	(ქვემოდან) დააჯაძგელეტ	დააჯაძგლეტ
" 16, 10-12	(ზემოდან) იხენჰიენ, იხიდა, იხახუ	იხენჰიენ, იხიდა, იხახუ
" 31, 28-24	" ერთმანეთს მოკვლავთ	ის (მამაკ.) მოგვკლავს
" 31, 8	(ქვემოდან) ჰამუკ	ჰამსუკ
" 32, 17	(ზემოდან) იშაშუბ	იშასშუბ
" 38, 4	(ქვემოდან) ცოტა [დრო]	ცოტა [დრო], კარგა [დრო]
" 41, 14	(ზემოდან) *აკიეტკარაჰია	*აკიეტკარაჰია
" 46, 12	(ქვემოდან) ჩააკალურგისთ	ჩააკალურგისთ
" 49, 10	(ქვემოდან) ანჭყალარაც	ანჭყალალაც
" 64, 10-20	(ქვემოდან) შეგზდე—და პატარა ხარ,	გიყურებ—და, შენ პატარ. ხარ.
" 124, 17-16	" მამას შეგზედე -- და	მამას ვუყურებ—და
" 75, 13	(ქვემოდან) ტეჰსტ. გვ. 40, 28 იშაპუ	ხშაპუ
" 75, 12	ტეჰსტ. 40, 35 იშაწუნუ	მაწუნუ
" 93, 6	" დანა	დანა
" 105, 10-11	(ზემოდან) იკისრებ (კისერზედ და[ი]დებ)	დააკისრებ (კისერზედ დაადებ).
" 113, 18	(ქვემოდან) დაივალე	დაავალე
" 115, 16	(ზემოდან) დათვი	მგელი
" 137, 1	" სტატ-სტიკური	სტატიკური
" 190, 18	(ქვემოდან) ისინი ძროხას მწყსიდნენ	ის ძროხას მწყსიდა
" 221, 7	" იყაპწახახ-ი?	იყარწახახი?
" 222, 5	(ზემოდან) ბელურა	ჩიტი; ბელურა
" 227, 4	(ქვემოდან) მურყვი	მურყვანი
" 228, 7	" ში	ჭ(ა)
	ა აღ ასხვა	სხვადასხვა
ტეჰსტ. გვ. 5, 26-27	იქაპირუბ	იქაპირბ
" " 6, 9	სშეიტ	სშეიტ
გვ. 340, 7	(ზემოდან) апсҭа	апсауа
" 343, 18	" и дьквл-о-ml	идьквл-о-ml
" 343, 22	" „как они шли“	„как он (чел.) шел“
" 344, 10	" иштышцелѣн	иштышцелѣн
" 344, 10	(ქვემოდან) „кто?“, ვაკლი—„что?“	„кто?“ (კატ. ჩს.), ვაკლი— „что?“ (კატ. вешѣн).
" 345, 14; 346, 13; 13; 14; 29	(ზემოდან);	
349, 7	(ქვემოდან) ო	ო
" 345, 4-6	(ქვემოდან) атшыл-звалзвара	ატшы-ძვალძვარა
" 350, 7	" Наку	ნაკუ

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი არნ. ჩიქობავა

ტექნიკური ა. თოდუა
კორექტორები: დ. ნათიშვილი
ო. გიორგაძე
გამომშვები ნ. ავალიანი

გადაეცა წარმოებას 24.9.53. ხელნოწ. დასაბეჭდად 21. 4. 54. ქალაქდ.
ზომა $70 \times 108^{1/16}$. ქალაქდ. ფურც. 11,0. საბეჭდ. ფურც. 30,1.
სააქტორო 23,00. საალრ.-საგამომც. ფურც. 23,27.
შეკ. 1161. უფ 01478. ტირაჟი 1000

ფასი 14 მან.

ყდა 1 მან.

15 მან.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ა. წერეთლის ქ. 3/5

губо 15 886.

2870a